

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

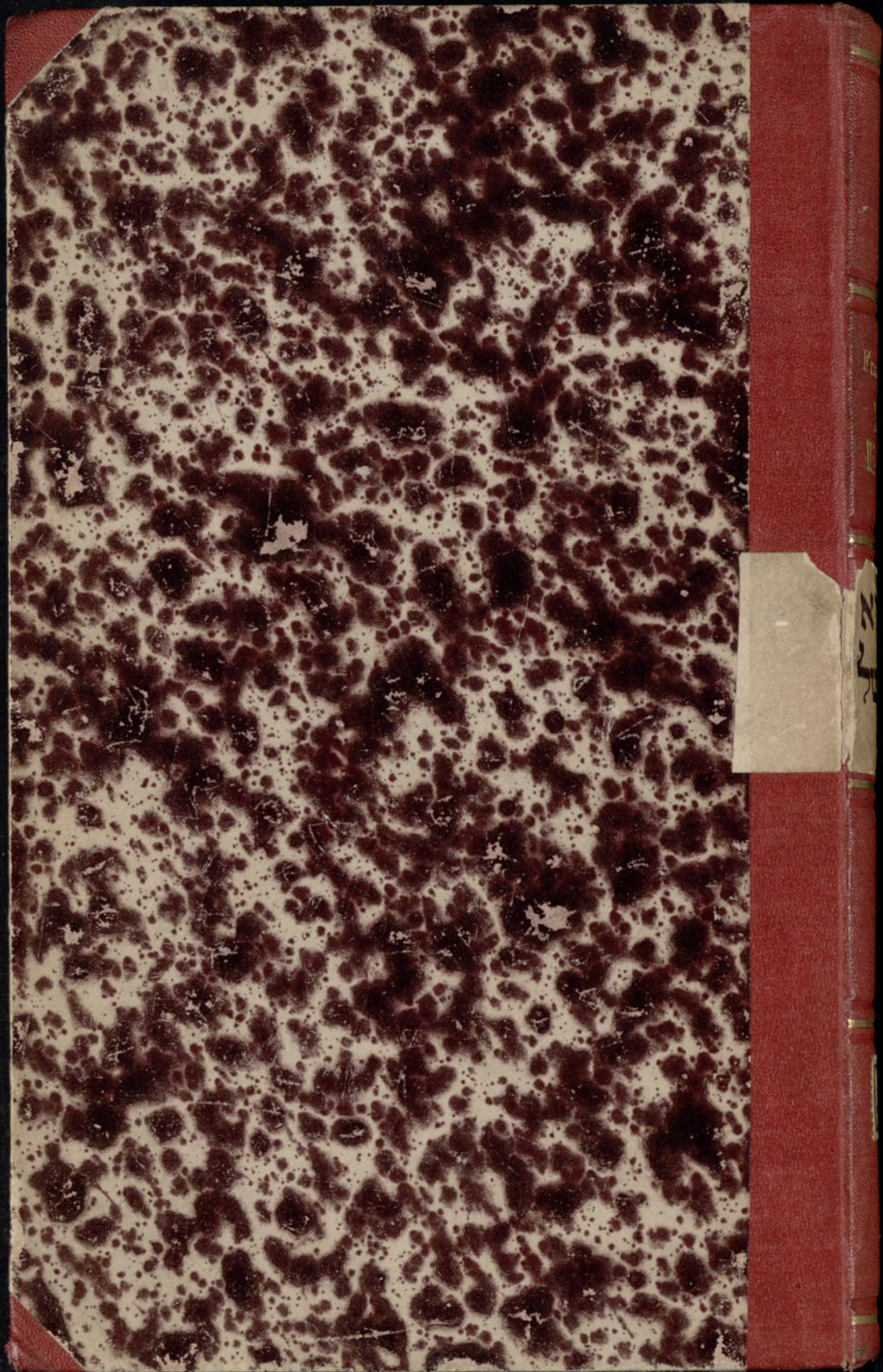
Mevo' ha-Yerushalmi

Frankel, Zacharias

הירכז, לקנרפ

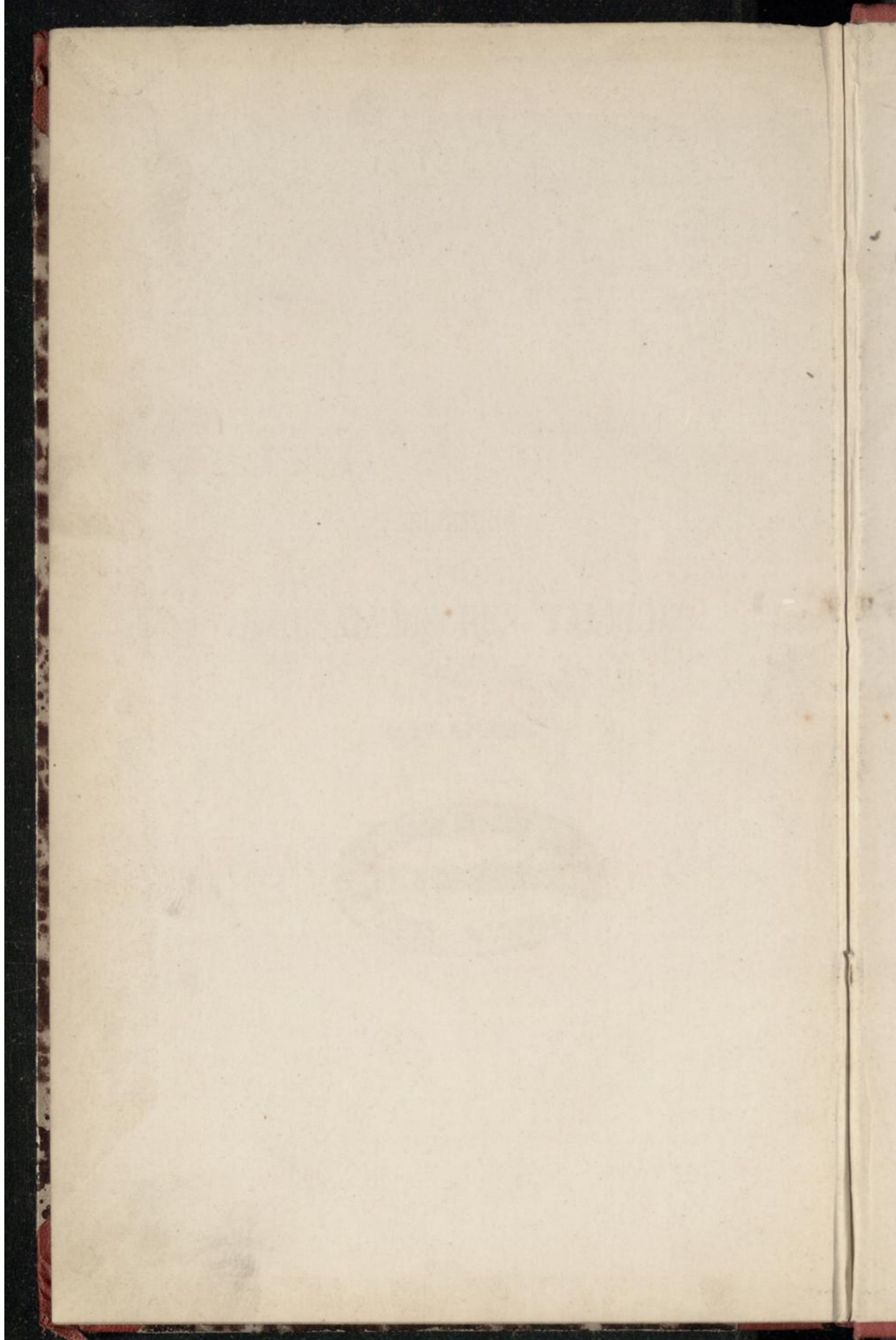
Bresloy, [5]630 = 1870

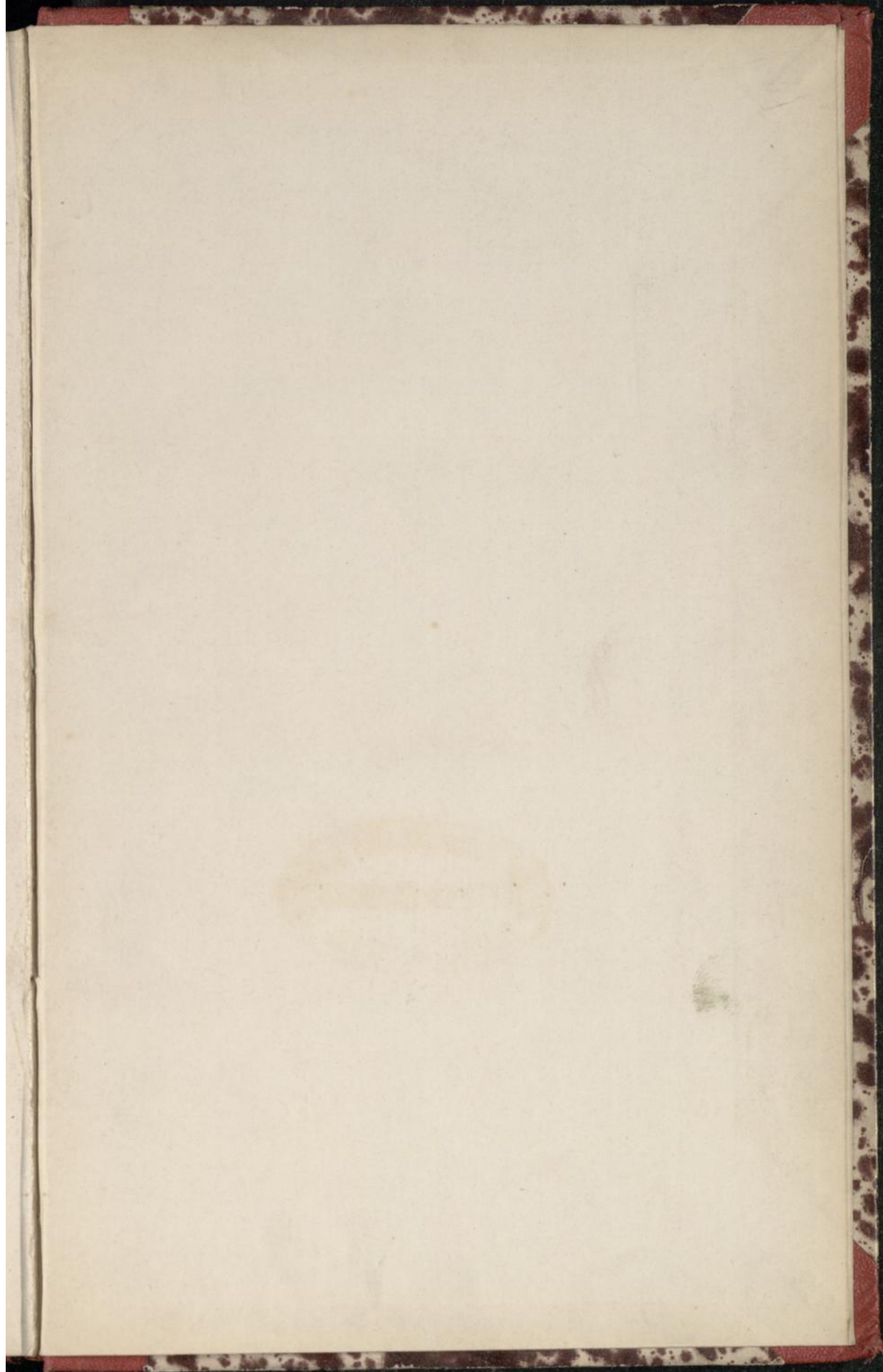
urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9910

255

100

EINLEITUNG
IN DEN
JERUSALEMISCHEN TALMUD.
VON
Z. FRANKEL.

INTRODUCTIO
IN
TALMUD HIEROSOLYMITANUM.

AUCTORE

Z. FRANKEL.

VRATISLAVIAE.
SUMPTIBUS SCHLETTER (H. SKUTSCH).
MDCCCLXX.

60.-

מבוא הירושמי.

מאת

זכריה פראנקעל.

ברעסלויא. תר"ל.
שלעטמער (ה' שקומש).

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF TORONTO

SCIENTIFIC

SCIENTIFIC

UNIVERSITÄT POTSDAM
Universitätsbibliothek

7773

לכבוד רעי אשר בארץ החיים

מו"ה יששכר ד"ר בעער ז"ל.

בית המדרש הגדול

לפי הצדדים המזרחיים

והנה לא אכלא שפתי להודות לה' על כל חסדו אשר גמלני והעיר
 בנפשי עז לגשת אל המלאכה, ולפנות הדרך להשוואים לשאוב מהבאר
 אשר מקורו בשערי ירושלים. וזה ימים כבירים נשמו מסלות שבת עובר
 אורח, ציון נדחה דורש אין לה, כי האבן גדולה על פי הבאר אבן המועין
 והמעיות, ולא נאספו הרועים לגול האבן מעל פי הבאר. והנה פתחתי שער
 כיד ה' הטובה עלי לאשר יש את נפשו לשתות ממעין מים חיים ולרוות
 צמאו מתלמוד ירושלמי. ואני תפלה לאל חי לתמכני ביטין צדקו להוציא
 לאור בקרב הימים הפירוש לס' זרעים, אשר מוכן כבר ברוב בנינו לבית
 הדפוס. ה' יגמור בעדי מעשה ידי אל ירף.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

התורה שבעל פה תפרד לארבעה ראשים, נהרי נחלי מים חיים, על
גדותיהם ארזי אל ומריח מיטיהם יפרחו כל עצי שדה ויעשו פרי תנובה. הנהר
הראשון הוא המשנה מעין חפרה שרים, ר' עקיבא, ר' מאיר, ר' יהודה
הנשיא: ר' עקיבא יסד יסוד מוסד אבן פנת יקרת, אחריו הגדיל ר' מאיר לבנות
הבנין, וידי ר' יהודה הנשיא בצעו הבית. הנהר השני הוא המדרש הסובב
הארץ אשר שם הזהב היא התורה אשר נתנה ליעקב למורשה, והמדרש מרוה
גם יורה הנפש הנכספת לשמוע ההלכה הנובעת מן המקרא, והוא מעין נפתח
מימי קדם קדמתה, קודם במחשבה ואחור בזמן לחיבור המשנה, כי ממימו
שתו החכמים אשר מעולם המה אנשי כנסת הגדולה אשר הוציאו ההלכה
ממקור המקרא ובו תמכו עמודיה. והמדרש זה נמסר לנו מאז ונתרחב גבולו
בשלושה ספרים הנודעים בשם מכילתא ספרא ספרי, ומיסדיהם ומחבריהם נודעו
לשבח: רבי ישמעאל, ר' עקיבא, ר' יהודה, ר' שמעון. וגם מסדרים אחרים
קמו אחריהם וקצתם נודעו בשמם כגון רב ובית מדרשו, וקצתם בל נקראו
בשמות ולכן משפט הבכורה להמשנה כאשר סדרה רבי. הנהר השלישי גם
הוא מלא ברכת ד' והוא במראהו כתעלת הברכה להנהר הראשון, אך לא
כאשר יראה האדם. הנהר הזה הוא התוספתא והיא הוספה להמשנה וכאה או
להשלים חלק מחלקי ההלכה אשר נפקד במשנה או לגלות מצפוניה ולפרש
תעלומותיה; אך לא לבד מהמשנה יצאו מיטיה אבל נבעו גם מהררי עד
וכבטן נבעת עולם מקורם, כי יש מהלכות התוספתא הקודמות הרבה בזמן
להלכות המשנה, גם באו בתוספתא סיפורים משנים קדמוניות המפיצים אור
על מצב אומתנו ועל אופן הלימוד וההלכה מאז. הנהר הרביעי הוא התלמוד.
הנהר הזה מימיו מעצמן מתברכין והיו לים גדול. בו נכללו המשנה התוספתא
המכילתא ספרא ספרי לא תחסר כל טוב בו, מלבד מה שהוציאו אנשי השם
בעומק שכלם ודעתם בסברות ופירושים והוסיפו וחדשו הלכות דינים ומשפטים
לאין מספר, והציגו לעינינו דרכם בקודש בקושיות ופירוקים עד שביררו וליבנו
ושמו הרכסים למישור והוציאו האמת לאמתו.

ותלמוד הוא שם כולל לשני תלמודים: תלמוד בבלי ותלמוד ירושלמי.

תלמוד בבלי יסודתו בהררי קודש בישיבות ארץ בבל אשר נתיסדו על ידי רב
ושמואל והבאים אחריהם; ותלמוד ירושלמי הוא הכולל קרני אור אשר חפצו
חכמי ארץ ישראל על פני המשנה וכו', ומשאם ומתנם של חכמים אלה בהלכות
וכו' מימות רבי יוחנן ואלך וגם בקצת הימים אשר קדמו לרבי יוחנן. ותלמוד
בבלי חמדו להם מאז חכמי כל דור ודור והיו עינם ולבם שם כל הימים, בו
הגו ועמלו ויגעו והוציאו ממנו הלכות לאין חקר, את מאמריו כתבו על לוח
לכם ובאהבתו שגו תמיד, לא הניחו בו דבר קטן או גדול אשר לא שקלו
במאזני שכלם, גם סללו המסילה מכל אבן נגף משבושים ומעיות, וישרו
הנתיב בפירושים יקרים מאירים ומזהירים כשחר פרוש על ההרים, ובראשם
פירוש רבינו שלמה יצחקי, באורו נראה אור והיה העקוב למישור עד כי כל
החפץ למלא את ידו ילך לבטח בהביטו אל רשי ז"ל ואל שאר רבותינו
הגדולים נוחי נפש. לא כזה חלק תלמוד ירושלמי: הלוא מאז בחושך הוא
מכוסה, לא חסה עליו עין להסיר המעיות אשר כסו פניו במשך הזמן, גם אין
מי בימים הראשונים אשר בא מידו לנו פירוש להירושלמי, ותחת אשר עסקו
זקנים עם נערים ותיק עם תלמיד בתלמוד בבלי בכל עת, הירושלמי נשאר
גלמוד ועוזב אין דורש לו. והם מלהאשים קדמונינו ז"ל בדבר זה, הלוא
הלימוד והדרישה בתלמוד בבלי רחבה עד מאוד ואין לבוא אל תכליתה,
ורבותינו הראשונים לא מצאו הדרך סלולה, וכמה יגיעות יגעו לחפש תעלומי
אור הבבלי ולהוציא ממנו הלכה ברורה, וכל מעשיהם היו לשם שמים לתלמוד
תורה לשמה ולידע ולהודיע דרך ההלכה ילכו בה. ונחזיק טובה לרבותינו
הראשונים כי בכל עיונם ועמלם בתלמוד בבלי לא משכו ידם מהירושלמי ולא
השליכו הנמ' דבני מערבא אחרי גיוס, אבל העמיקו לדרוש בו בתרבה מקומות
הנוגעים להלכה והאירו עינינו בפירושי המשמחים לב. ומאוד דוה לבנו כי
בכל זאת לא השאירו לנו לברכה פירוש שלם להירושלמי בכלל או למסכתא
אחת ירושלמית בפרט.

והנה זאת לקצת גדולי קדמונינו ז"ל עת קרבם אל מצפוני תלמוד בבלי
חשבו למשפט לחפש ולמצוא המבוא ולכנוס דרך הפרוזוד אל המרקלין.
וידי רבי שמואל הנגיד ז"ל הנה יסדו בראשונה מבוא התלמוד בבלי, ורבינו
נסים עשה מפתח לשער הקודש, ומשה איש האלקים הוא הרמב"ם ז"ל האיר
פני המזרח בפתיחתו להמשנה. וגם חכמים אחרים רבי שמשון מקינון בספר
כריתות, ר' ישועה הלוי בספרו הליכות עולם והבאים אחריהם התאזרו עז להראות
דרכי וכללי הבבלי ולהורות במה יזכה ההוגה בו את ארחו. וגם אנחנו נלך
בעקבות הגדולים האלה ונחקור בכלל טרם בוא אל הקודש לפרש התלמוד
דבני מערבא, על קורותיו ועל תהלכותיו וחכמיו וכדומה. וראינו לעמוד על
החקירה זאת בחמשה פרקים; ואלה הם עניניהם:

הפרק הראשון. מצב אומתנו בארץ ישראל עת נתחבר התלמוד ירושלמי
ומקום ישיבות א"י.

הפרק השני. הברת אנשי ארץ ישראל ולישונות ומנגון של תלמוד ירושלמי.

הפרק השלישי. דרך תלמוד ירושלמי בהלכת ובהגדה ואיך ניסדר התלמוד ירושלמי.

הפרק הרביעי. סדר האמוראים בתלמוד ירושלמי.
הפרק החמישי. מפרשי הירושלמי, והתלמוד הירושלמי אשר בידינו היום.

פרק ראשון.

מצב אומתנו בארץ ישראל עת נתחבר התלמוד ירושלמי ומקום ישיבות א"י.

התלמוד ירושלמי יסודתו אחרי מות רבינו הקדוש והתימתו איזה שנים אחרי מות ר' שמואל בריה דר' יוסי בן ר' בון. וימי המשך חיבורו עולין לערך מאתים ושלשים שנה כאשר יבואר בפרק ד'. ובזמן הזה עברו על בני ארץ ישראל עתות מהן לטובה מהן לרעה, ועתות הצרה היו ארוכות ענן וערפל ואפילה, וימי המנוחה היו אך לרגעים התעף עיניך בהם ואיננם. כי מעת הוסרה העטרה ובאו יושבי ארץ ישראל תחת ממשלת הרומיים הושם עול ברזל על צואריהם והרומיים נגישו אותם בחזקה, פערו פיהם לכלי חוק לאמור הב הב. וכבר בא הסיפור שר' שמלאי דרש בציבור חייב אדם לשנות כנדי שבת מכנדי חול והתחילו לבכות כי לא היו להם כנדים להחליף (ירושלמי סוף פאה). — והצרות הוכפלו מעת גברה האמונה החדשה בימי הקיסר קאנסטאנטינוס (במחצית השנית של מאה הראשונה לאלף החמישי), והיתה שרתי במדינות אשר עכדו את הרומיים. ותחת אשר בלב הרומיים הקדמונים לא בעדה מעולם שנאת הדת ואמרו ילכו כל גוי בשם אלהיו, כי מנמסם היתה לבד ללכוד ממלכות ולכבוש ארצות, נולדה עתה קנאת האמונה בלב היושבים על כסא המלוכה ונהפך לבם לשנוא המכחישים באמונתם ולירות חצם בפריט נגד היהודים, וישראל הורד מכבודו אשר חלקו לו המלכים הראשונים. וכימי הקיסר קאנסטאנטינוס אשר מלך אחר קאנסטאנטינוס (משנת צ"ז עד קכ"א לאלף החמישי) פור התפוררה ארץ ישראל וננזרו עליה גזרות קשות ורעות, כי בשנת י"ד למלכותו העמיד קאנסטאנטינוס את גאללוס בן אחי אביו לשלטון בארצות הקדם וגאללוס תקע מושבו באנטיוכיא. והאיש גאללוס היה רע מעללים איש אכזר ואוהב לשפוך דם הוא שלח שר צבאו ארסקנס (אורוצינוס) ועמו חיל גדול ועשה שפטים באף ובחימה ביהודים אשר בדרום א"י. ויגל אותם מעל אדמתם, וגם על היהודים אשר בצפון א"י העביר גאללוס כוס התרעלה ומנעם מלשבות ולהתענות ביום הכפורים. וכימי וליאנוס אשר מלך אחרי קאנסטאנטינוס היתה קצת הרוחה לישראל, כי הקיסר הזה מאס באמונה החדשה וכתב ליהודים אגרות שלום ואמת, גם היה בלבו להקים בית המקדש החרב, אבל לא האריך ימים ועת ממשלתו לא היתה כי

אם שתי שנים. ומטובותיו אשר הטיב לישראל הוא אשר הקים מקרבם חורים
דוגמת הפאטריציער ברומי ונקראים בל' רומי פרימאטעס ובירושלמי נקובים
בשם אריסטונים (עיי' פ"ד ערך אריסטון). ולא ארכו הימים אחרי מות יוליאנוס
ונחתם התלמוד ירושלמי ולא נזכרו עוד חכמים נקראים בשם בא"י.

ובימים הרעים האלה הקים ד' מפלט מעט לבני ארץ ישראל בבית רבי,
המה הנשיאים מזרעו של רבינו הקדוש אשר עמדו בראש קהל עדת ישראל
בארץ הקדושה. והקיסרים חלקו להם כבוד ותחת דגליהם חנו היהודים והיו
לאחד בענין עיבוד החודש והשנה, והנשיאים היו לנס ודגל להנפירים והנדרים
אשר שמו עליהם עיניהם בכל המקומות אשר נפוצו שמה. והגדול בנשיאים
האלה היה ר' יהודה נשיאה בן בנו של רבי יהודה הנשיא, ויש מן הנשיאים
אשר נהגו בהם חכמי זמנם כבוד לכד בזכות אבותיהם כמאמר חז"ל האב זוכה
לבנו וכו' ולמען הרים קרן הנשיאות. ומקצתם מן הנשיאים אלה הרעו במה
שנתנו רשות לדון להחורים הנזכרים, והחורים העזו לכוף לבעלי הדין לעלות
רק אליהם למשפט ולא אל חכמים אחרים, ונולד מזה ריב ומצה עד שבא
הדבר לפני הקיסרים כאשר יבואר פ"ד (ערך אריסטון).

אבל עוד השאיר ה' ברחמי מפלט ומשגב אחר אשר בצלו ישב ישראל
לבטח יותר מבצל הנשיאים, המה החכמים לומדי התורה והתונים בה ובמצפוניה.
כי התורה היא ארון הברית אשר הלך לפני בני ישראל בתוך ים הצרות והסך
להם הים ליבשה; וחכמי התורה המה הכהנים אשר נשאו ארון הברית לפני
העם והקימו הנהלאים וחזקו ידי העיפים ודברו על לב הנדכאים והפיצו אור
חיים לפני העוברים בעמק הבכא והשקו ממעין לא אכזב ההולכים במדבר הגדול
והנורא ארץ עקרב וצמאון. והם שעמדו מאז לישראל, ראשי העדה אנשי
השם, הם היו לאחיהם למחסה ולמגן גם תחת הרומיים, כי מפיהם יצאה תורה
ודבר ה' מועד החכמים, מהישיבות אשר היו אז בא"י.

וטרם נדבר על מקום הישיבות נזכיר בקיצור גלילות א"י אשר ישבו שם
היהודים. היהודים ישבו בצפון א"י בגליל, ובדרום בחלק יהודה. והערים בגליל
אשר שם היה מושב היהודים הן טבריא, ציפורין, קסרין, פנייס, בית שאן ועוד
ערים אחרות. ובדרום לוד, וגם בצור ובצידון ישבו יהודים. והקיסר דיקליטיאנוס
(מלך משנת מ"ה עד שנת ע"ג לאלף החמישי) הצר מאוד לבני פנייס עד
אשר רצו לעזוב מקום מושבם. חז"ל הירושלמי שביעית פ"ט ל"ח ע"ד:
דיקליטיאנוס אעיק לבני פנייס אמרין ליה אנן אזלון אמר ליה סופיסטא לא
אזלון לון ואין אזלון לון חורון לון ואי בעית מיבדקא אייתי טביין ושלחון
לארעא רחיקא ובסוף אינון חורין לאתריהון. עכיד כן אייתי טביין והפי קרנתהון
בכסף ושלחון לאפריקי ובסוף תלתין שנין חורון לאתריהון ע"כ. ולא ידענו
הסבה אשר בעבורה היצר דיקליטיאנוס לבני פנייס כי לא מצינו ששנא את
היהודים, ורק בימי רבי יהודה נשיאה התעולל בהם בשלחו לרבי יהודה שליח
בערב שבת קרוב לעת ערב שיבוא לפניו לפניים במ"ש, ונתמוון להעבירו על
מצות שבת, ונעשה לר' יהודה נס וכא אצלו לעת מ"ש ודיקליטיאנוס שלחו בסבר

פנים יפות, עיי' ירושלמי תרומות סוף פ"ח. ושם נאמר עוד כי בעוד היותו הדיוט שחקו בו הנערים של רבי יהודה נשיאה (מל"י דר' יודה נשיא) ע"ש. ואפשר שבעבור זה הרע לבני פניים כי היה בלבו על היהודים, והמאמר כל ישראל ערבים זה בזה חרות מאז על לוח לב קמינו. אבל מצינו במקום אחר שהיטיב ליהודים. ירושלמי ע"ז פ"ה הל' ד' (מ"ד ע"ד) כד סליק דיקליטינוס מלכא להכא גזר ואמר כל אומיאי ינסכון בר מן יודאי.

ולמצוא פשר דבר נטה אוזן למה שסיפרו הסופרים הרומיים אשר חיז בזמן דיקליטיאנוס או קרוב לו (אממיאנוס מארצעללינוס, אייטראפיוס, אורדעליוס פיקטאר ואחרים) ומה שחקרו גדולי סופרים חדשים (גיבכאן, קלינטאן). דיקליטיאנוס היה שתי פעמים בארץ הקדם. הפעם הראשון בימי הקיסר קארוס — שנת מ"ג — ואז היה שר צבא, ואחרי מות הקיסר הזה ושני בניו — שנת מ"ה — נבחר לקיסר רומי והלך לרומי, ובשנת נ"ז נסע פעם שנית לארץ הקדם וישב באנטוכיא. ומעת אשר הגיע דיקליטיאנוס למלכות לבש רוח חסד ותחנונים וביקש בכל מאמצי כח להלוך בדרך אנטאנינוס החסיד (אנט. פיוס) עד שנאמר עליו כפי המסופר מהסופר פיקטאר, שהוא אב לעמו ולא אדון (*Parentem potius quam dominum*). והנה מסיפורים אלה נראה כי מה שהצר לבני פניים היה בעוד היותו שר צבא, ואפשר שבעת ההיא עמד עם חילו בירכתי צפון א"י קרוב לפניים. והמאמר שהבאנו לעיל מהירושלמי דשביעית מוכיח שלא היה אז קיסר, כי מה שאמרו לו בני פניים „אנן אזלין יאות לבד לעומת שר צבא אשר יש שופט למעלה ממנו ויראתו על פניו, ואם ישמע שהלכו להם בני המדינה יפקוד עליו עונו. אבל מי יעז לאמור בפני קיסר רומי אם תוסיף להרע לנו אנחנו נוסעים מפה? הלוא דבר המלך שלטון ויצוה להרוג אותם וגשיהם ובניהם וטפם על דברי מרידה כאלה! — וגם כאשר ישב דיקליטיאנוס על כסא המלכות והלך לארץ קדם והיה מושבו באנטוכיא לא היה לו עת ופנאי להלוך לפניים וגם לא היה לבו פנוי להתעולל בר' יהודה נשיאה כמסופר למעלה, כי היתה לו אז מלחמה גדולה וכבדה עם הפרתיים ונפשו היתה מלאה דאגות וחרדות כאשר מבואר בספרי הסופרים אשר זכרנו למעלה. נוסף לזה, הסופרים הרומיים כתבו כי מעת היותו קיסר מנע מלהראות אכזר, ומתנקם, והסיפור של בני פניים ור' יהודה נשיאה מורה להיפך על נטירת שנאה ואהבת נקמה. והנה מכל אלה יש לדון שלא הגיע אז עדיין למלוכה, אבל טעת נכתר בכתר מלכות נהפך לאיש חסד, וכאשר ידע שבעיני היהודים הניסוך למלך בשר ודם הוא כעין עבודת אלילים לא אבה להפר חקם וצוה שהיהודים לא ינסכו וכמאמר הירושלמי דע"ז (ועיי' עוד פ"ד ערך ר' יודה נשיאה).

ובימי הצורך גאללוס נחרב הדרום כאשר זכרנו לעיל. והסופר פיקטאר כותב שמרדו או היהודים ברומיים ושמו להם מלך. ולא נזכר מזה דבר לא בתלמוד ירושלמי ובבבלי ולא במדרשים וגם לא בשאר כותבי דברי הימים לרומיים אשר בזמן ההוא; ואך זה ברור, היהודים אשר ישבו בצפון לא מרדו במלכות רומי וכאשר יבוא להלן. ונראה שהיהודים אשר בדרום מרדו כי לא

יכלו שאת כבוד המלכות הרשעה, וכאשר היו רחוקים ממושב השלטון נאלצו
אשר ישב באנטוכיא נתנו בלבם מקום להכחון לעמוד נגדו או לנוס לארץ
ערב הקרובה לדרום ושם לא תשיגם חרב היונה. ונאלצו שלא שר צבאו
ארסקינס לא"י בראש חיל גדול וארסקינס בא לצפון אבל לא הרע ליושביה.
וגם בציפורין אשר מקצת יושביה היו בעצה עם אנשי דרום לא עשה משפטים
כדרך שרי צבאי רומי, אשר מאז הרסו ערים ויושביה בחטאת איזה מורדים
ולא שמו רסן לאפס להבדיל בין חוטא ובין איננו חוטא. גם מצינו לארסקינס
שחלק כבוד להכמי ישראל וכאשר באו ר' יונה ור' יוסי לקבל פניו באנטוכיא
עמד בפניהם. ירושלמי ברכות פ"ה ט' ע"א וע"י לקמן פ"ד ערך ר' יונה. וכבר
הוכחנו במכתב חדשי שלנו שנת ט"ז שארסקינס בעצמו לא הלך לדרום אבל
שילח שם אחד מפקדיו עם קצת החיל וזה הפקיד הרע לעשות מאוד. וכב"ד
פ' וישלח פ"ו איתא אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו זה אחינו שבדרום,
והכונה על המלחמה הזאת ואכדן יושבי דרום אשר נפלו בחרב. ומעתה היא
נשבת זכרון היהודים מן הדרום.
ונבוא עתה אל הישיבות.

הגדולות בישיבות שבצפון היו טבריא, ציפורין, קסרין.
טיבריה או טיבריא — כן נקראת בתלמוד ירושלמי והוא הנכון כי
נבנתה לכבוד הקיסר טיבעריוס ע"י הורדוס אנטיפאס אשר קרא אותה בשם
זה, ובבבלי טבריא — העיר הזאת יושבת על ים גינוסר וקרובים לה מעינות
חמן, ושם היו מרחצאות ונקראין „דימוסין“ (*δημόσια*) סתם גם דימוסין
דטיבריה, ברכות פ"ב ה' ע"ג פ"ג ו' ע"ג ובמ"א. — בטיבריא היו מאז חכמים
גדולים כגודע מהמאמר הריני כבן עזאי בשוקי טבריא בבלי עירובין כ"ט
סוטה ט"ה ובמ"א. אך לא ישבו בה בראשונה הרבה חכמים ואפשר משום
שחשו לספק טומאה אשר היה בטיבריא. ואחרי אשר טוהר אותה ר' שמעון
בן יוחי וכדאיתא ירושלמי שביעית פ"ט ל"ח ע"ד וע"י בבלי שבת ל"ד תקעו
שם מרבית חכמים מושבם. ורבי קבע שם ישיבתו זמן קצת לפני מותו, בבלי
ר"ה ל"א וע"ש רש"י ד"ה בית שערים. וגדול כבוד טבריא האחרון, כי ר' יוחנן
הלך לשם מציפורין וקבע שם בית מדרשו (ירושלמי שביעית פ"ט הל' א'
ביצה פ"א הל' א'), ומעתה היא והלאה היתה טבריא עיקר בית ועד לחכמים,
והחכמים אשר ישבו בערים אחרות לא רבו במספר; ור' אבהו אשר הוריה
שמשו בקיסרין שלח בנו לטיבריא ללמוד שם תורה וכדאיתא ירושלמי פסחים
פ"ג הל' ז'. ועוד זאת היתה טיבריא יתירה שבה מושב אנשי המסורה והם
הנקראים ספריא וכלי יחיד ספרא, כי הספרא אשר היתה עיקר מלאכתו ללמד
התינוקות ולקרוא הפרשה ברבים עסק ג"כ במסורת חסידות ויתירות כאשר
יבואר להלן פ"ד ערך ספרא.

ציפורין. כן הוא בירושלמי, ובבבלי ציפורי צפורי, ובמשנה שבמשניות
ערבין פ"ט ט"ז ציפורים אבל קידושין פ"ד ט"ה צפורי. היא היתה עיר גדולה
מלאה חכמים. ר' חלפתא חברו של ר' חנניא בן תרדיון הגהיג שם לתקוע
בשופר וחצוצרות בבלי ר"ה כ"ו. ר' יוסי היה בציפורין והתקין שיהו המשפחות

עוברות והאבלים עומדים, ירושלמי ברכות פ"ב ה' ע"ב סנהדרין פ"ב כ' ע"א
 ובבבלי סנהדרין י"ט ובשינוי. ובבבלי שם נזכרו עוד תקנות אחרות שהתקין ר'
 יוסי בציפורי, ושם ל"ב ע"ב איתא אחר ר' יוסי לציפורי. וגם ר' מאיר בא
 לשם ביומי דר' יוסי ירושלמי ברכות פ"ב ה' ע"ב. ורבי הלך לציפורין וישב
 שם י"ן שנה וקרא על עצמו ויחי יהודה בציפורין שבע עשרה שנה כלאים
 פ"ט ל"ב ע"ב, ומת שם בבלי כתובות ק"ג. — ובציפורין היו ראשוני האמוראים.
 ר' ינאי רבו של ר' יוחנן ישב בציפורי. ירושלמי ברכות קרוב לסוף פ"ד דמר
 ר' יוחנן אני ראיתי את ר' ינאי עומד ומתפלל בשוק של ציפורין ע"ש. —
 ר' חנינא רבו של ר' יוחנן קבע ישיבתו בציפורין עיי' ירושלמי שביעית פ"ט
 הל' א' ביצה פ"א הל' א' תענית פ"ג ס"ו ע"ג. וציפורין היתה עיר מולדתו של
 ר' חנינא תענית שם ס"ח ע"א. — וגם חכמים אחרים ישבו בציפורין ונקובים
 על שמה, ר' הונא רובא דציפורין, ר' אנדומי דציפורין (עיי' ערכם פ"ד). —
 ומצינו שחכמי טבריא פליגי עם חכמי ציפורין וחזרו להורות כחכמי ציפורין.
 ירושלמי תענית פ"ד ס"ט סוף ע"ב כתיב והשכתי כל משושה חנה חדשה
 שנתה וכל מועדה דרומאי נהגין חנה (פי' מר"ח שנקרא חג החמירו בכיכוס)
 ציפראי נהגין חדשה (מר"ח ואילך) טיבראי נהגין שבתה (שכוע שחל ט"ב
 להיות בתוכה) חזין רבנן דטיבריא למינהג כרבנן דציפורין (ועיי' בבלי שם
 כ"ט ע"ב). וא"עפ"כ היתה טבריא גדולה בתורה יותר מציפורי. עיי' בבלי
 סנהדרין ל"א אמר ר' אמי אפילו כטיבריא לציפורי ועיי' רש"י שם. ירושלמי
 סנהדרין פ"ג הל' ב' אמר ר' לעזר זה אמר בטיבריא וזה אמר בציפורי שומעין
 לזה שאמר בטיבריא.

ציפורין היתה בארץ קרה. ירושלמי שבת פ"ד הל' ג' (י"ד ע"ג) ר' חנינה
 ושמואל תריהון אמרין תשעים ותשעה מתים בצינה ואחד בידי שמים וכו'. ר'
 חנינה על דהוה שרי בציפורין דצינתה תמן הוה אמר תשעים ותשעה מתים בצינה
 ואחד בידי שמים ע"כ (ואפשר שהכונה שהיא עלולה להתקררות ע"י חילוף החום
 והצנה). והיתה יושבת בראש ההר וכדאיתא בבבלי מגילה ו' ע"א ולמה נקרא שמה
 ציפורי שיושבת בראש ההר כציפור. — ציפורין היתה רחוקה מטיבריא שמונה
 עשר מיל, עיי' ירושלמי תענית פ"ד ס"ט ע"א י"ח מיל על י"ח מיל כמין טיבריא
 לציפורי. — ובמס' עירובין פ"ה הל' א' איתא דמר ר' שמעון בן יוחי יכול אני
 לעשות שיהו מהלכין מצוד לצידון מטיבריא לציפורין ע"י מערות וע"י בורגנין. —
 והיתה קרובה לעכו. גיטין פ"א סוף הל' ב' עיירות שבתחום ציפורין הסמוכות
 לעכו עיירות שבתחום עכו הסמוכות לציפורין מה את עבד לון כעכו כציפורין.
 ציפורין היתה עיר רבת יושביה וגם ממדינות רחוקות באו יהודים לציפורין
 ונתישבו שם. ברכות פ"ה ט' ע"א ר' יוחנן הוה יתיב קרי קומי כנישתא דבבל
 בציפורין וכו', הרי שהיה לבני בבל בית הכנסת בציפורין וזה מורה שהרבה בני
 בבל קבעו שם מושבם. שבת פ"ז ה' ע"א ציפוראי אמרין מן כנישתא דבבלאי
 עד דרתיה דר' חמא בר חנינא. מגילה פ"ד ע"ה ע"ב סוטה פ"ז הל' ו' ר' יוסי
 מפקד לבר עולא חונא דכנישתא דבבלייא. ואפשר שגם בטיבריא היתה כנישתא
 דבבלאי, כי עיקר מושבו של ר' יוסי היה בטיבריא. עיי' פ"ד ערך ר' יוסי א'

ר' יוסי ב'. — וגם מן היהודים* הדרים בקפודקא נתישבו בציפורין. שביעית
פ"ט ל"ט ע"א קפודקא דציפורין שאלון לר' אימי כגין דלית לאילין עמא רחם
וכו' (והר"ש שם משנה ח' נדחק הרבה בזה). —

ואנשי ציפורין נתגנו בירושלמי במעשיהם. חגיגה ריש פ"ב ר' חגי בשם ר'
יעבץ אילן ציפאריי תהו חושך ואפלה. וכאשר התמרמרו על ר' חנינא על שלא
הועילה להם תפילתו למנוע מעליהם מכת דבר ועל שלא הוריד להם מטר בתפילתו
כר' יהושע בן לוי לדרומאי, נכנס ר' יהושע בן לוי ואמר להם לא ר' יהושע בן לוי
מחית מיטרא לדרומאי ולא ר' חנינא עצר מיטרא מן ציפוראי אלא דרומאי ליבהון
רכיך ושמעין מילה דאוריאי ומתכנעין וציפוראי ליבהון קשי ושמעין מילה דאוריאי
ולא מתכנעין. תענית פ"ג ס"ו ע"ג. ועיי' מעשר שני פ"ה הל' א' כ"י דאמר
ר' חנינא חתר בחושך בתים יומם חתמו למו וכו' כך היו אנשי דור המבול
עושין היו רושטין באפכולסמון וכאו וגונבין כלילה כך דרשה ר' חנינא בציפורין
איתעבוד תלת מאה חתירין בתים. — וקצת יושבי העיר הזאת רבת המהומה
היו בקשר עם המורדים בדרום, אשר מרדו ברומי בימי גאללוס וכמו שזכרנו
למעלה, ושר הצבא ארסקינס בא אז בחיל גדול לא". והכותב דברי הימים
סאקראטעס ואחריו היעראנימוס מספרים, שארסקינס החריב ציפורין והפך אותה
עד היסוד. אבל לשונם כזב מללה מלב מלא שנאה לבית ישראל. וז"ל
הירושלמי יבמות פט"ו ט"ו ע"ג ביומי דארסקינס מלכא הוין ציפוראי מתבעין
והוון יהבין איספלני על נחיריהון ואינון לא מתחכמין ובסיפא איתמר עליהון
לישן ביש ואתצידון כולהון מן בידו ע"כ. והסיפור של הירושלמי מורה שרק קצת
יושבי ציפורין נשאו ידם ברומי והעיר עצמה לא היתה במרד, וגם ארסקינס
לא העניש כי אם המורדים אבל לא השחית העיר כמאמר סאקראטעס ולא
נתנה למאכולת איש כמאמר היעראנימוס. וגם אין זכרון לא בתלמוד ולא
במדרש לחורבן ציפורין בעת ההיא ולהיפך מצינו בירושלמי שהיתה נושבת
גם אחרי המלחמה הזאת. — אך נראה שהישיבה בציפורין הלכה ודלה מעת
ההיא ולא נמצאו עוד חכמים נקובים בשם כ"א ר' אבדימא דציפורין אשר בעי
קומי רבי מנא, ירושלמי ברכות פ"ד ח' ע"א. ור' מנא היה ראש ישיבה
בטבריא איזה שנים אחר בוא ארסקינס לא"י (עיי' פ"ד ערך ר' מנא ב').

קיסרין בירושלמי, ובתלמוד בבלי קסרי ומשנה סוף אהלות קסרין. שם
ישבו גדולי האמוראים ומהם ר' הושעיה רבה. תרומות פ"י ט"ז ע"א דאמר ר'
יוחנן כשהיינו הולכין אצל ר' הושעיה רבה לקיסרין ללמוד תורה. — ור' אבהו
קבע שם ישיבתו והתקן שם תקנות. דמאי סוף פ"ב הנהיג ר' אבהו בקיסרין
שהיו שניהן משל לוקח. בבלי ר"ה ל"ד איתקין ר' אבהו בקסרי תקיעה שלשה
שברים תרועה תקיעה. ועיי' פ"ד ערך ר' אבהו. — ועוד מצינו בקסרי חכמים
אחרים נקובים בשם. ר' עולא דקיסרין ואמר בשם ר' חנינא פסחים פ"ג סוף הל'
ב' גדה פ"ב הל' ו' וחי בימי ר' אבהו או קצת קודם לו (עיי' פ"ד ערך ר' עולא
דקיסרין). — וכימי ר' מנא בנו של ר' יונה היו שם כמה חכמים. עיי' דמאי פ"א
כ"ב ריש ע"ב קידושין פ"ב ס"ג ע"א אמר ר' מנא אולית לקיסרין ושמעית ר'
חזקיה יתיב ומתני. בלאים פ"ז ל' ע"ג אמר ר' מנא אולית לקיסרין ושמעית רבי

הושעיה בר שמי, פסחים פ"א כ"ח ע"א אמר ר' מנא אזליה לקיסרין ושמעיה ר' זריקן. שם כ"ט ע"ב אמר ר' מנא אזליה לקיסרין ושמעיה ר' אחווא בר זעירא. — ומצינו הרבה פעמים בירושלמי רבנן דקיסרין, ולרוב אמרו בשם חכמים אחרים. ואלה רבנן דקיסרין לא היו בזמן אחד כי אם מדור הרביעי עד דור הששי ועד בכלל (עיי' פ"ד ערך רבנן דקיסרין). והשם רבנן דקיסרין כינוי להשיבה בקיסרין. וקצת נראה שמעת אשר מת ר' אבהו לא היה שם זקן יושב בראש השיבה ולא חכם מפורסם אשר לו ישמעון שאר החכמים, והיו לומדי התורה מתועדים ונקבצים בבית המדרש בחבורה ולא שמו ראש עליהם, לכן בא שם רבנן דקיסרין בכלל ואך מתי מספר נזכרים בפרט.

בקיסרין היה בית הכנסת גדול ונקרא כנשתא מדרתא ולפעמים הגי' מדרתא ושם ישבו גדולי החכמים ודרשו. ביכורים פ"ג ס"ה ע"ד וה' בהיכל קדשו הא ר' יצחק בר לעזר בכנשתא מדרתא. סנהדרין פ"א הל' א' ר' אבהו הוה יתיב דיין בכנישתא מדרתא דקיסרין. נזיר פ"ז נ"ו ע"א ר' אבהו הוה יתיב ותני בכנשתא מדרתא דקיסרין (ולפי השערת החכם גרעטין בספרו קורות היהודים חלק ד' מהדורא תנינא סוף פ"ז נראה עיקר הקריאה מדרתא והדבר צ"ע).

בקיסרין נשתמשו הרבה בלשון יונית. עיי' סוטה ריש פ"ז ר' לוי בר חייה אול לקיסרין שמע. קלון קריין שמע אלוניםתין. וקצת נראה שלא הבינו שם היהודים לה"ק מהא דאיתא עוד שם בעא מעכבתון שמע ר' יוסי ואיקפד אמר כך אומר אני ומי שאינו יודע לקרות אשורית לא יקרינה כל עיקר אלא יוצא בכל לשון שהוא יודע ע"כ. ואפשר שזאת קסרין היא קסרין הושבת קרוב למקור הירדן ונקראת בלשונם צעזארעא פיליפפי, וכן מורה הלשון אול לקיסרין ושמע וכו'. וקיסרין מושב החכמים ישבה על שפת הים הגדול ונקראת בלשונם צעזארעא פאלעסטינא. ועיי' גיטין פ"א קרוב לסוף הל' א' אמר ר' אבא בר זבדי מעשה באחד שהביא את הגט מלמינה של קיסרין פי' מהנמל של קסרין. וקיסרין זאת היתה מושב שלטון רומי ונקרא בתלמוד ירושלמי אנטיפוטה דקיסרין. עיי' מגילה פ"ג הל' ב' ועיי' פ"ד ערך ר' אבהו ב'.

ודע דאיתא בירושלמי מ"ק פ"ג הרי שמוליכין ממקום למקום כגון אלו דקסרין דקברי בבית בירי אית תנא תני אלו שכאן מונין משיצא המת וכו' (כן הגי' ברא"ש שם סי' ל"ט, אבל בירושלמי שלפנינו שם הל' ה' פ"ב ע"ג הגי' הרי שמוליכין אותו ממקום למקום כגון אלו דקוברין בבית שריי וכו') הרי דאנשי קסרין לא היו קוברין מתיהם בקסרין. אבל במשנה ט' פ"ח דאהלות איתא מורה קסרין ומערב קסרין קברות ובתוספתא סוף אהלות איתא העיר ר' יהודה בן יעקב מבית גוברין ויעקב בר' יצחק מבית גופנין על קיסרי שהחזיקו בה מעולם והתירוה שלא במנין ע"כ. ואפשר שמשעה שהתירוה נהגו בני קיסרין להוליך מתיהם לעיר אחרת כדי להרחיק כל חשש טומאה מעירם, או שאחת מהנך קיסרין היא הישבת באמצע המדינה והאחת הושבת על חוף הים וכמו שזכרנו.

ועוד נזכרו מקומות בצפון אשר ישבו שם חכמים, והם:
גוה. סנהדרין פ"ג כ"א ע"ב רבנן דגוה הורו מיפי חמיע בפיסתא (לחיל

פרוקלא ע"ש. וזה פרוקלא היה בא"י בימי ר' מנא ב' עיי' ערך ר' מנא פ"ד).
ונזכר ג"כ ר' שילא דיגוה ורבנן דקסרין אמרו בשמו שבת פ"ב ה' ע"א.

עכברו ובבלי ב"מ פ"ד עכבריא, ונזכר בספר מלחמת היהודים ליוסף
הכהן ח"ב פ"ב. שם היה בית ר' ינאי כלו' בית מדרשו של ר' ינאי, עירובין
פ"ה כ"ה ע"א חזקיה לא אמר כן אלא ר' חייא ור' אסי ור' אמי סלקין לעכברי
ושמעין מדכית ר' ינאי הלכה כר' יודה. תרומות פ"י מ"ז ע"ב הורי ר' יוסי בי
ר' בון בעכברא חד לאלף ועיי' ברא"ש תרומות פ"י מ"ה וחולין פ"ז ס' ל"ג (ולא
כן דעת הר"ש תרומות שם ע"ש).

סכנין. ר' יהושע דסכנין נזכר בהרבה מקומות בירושלמי, ושם היה מושב
ר' חנניא בן תרדיון. בבלי סנהדרין ל"ב ע"ב אחר ר"ח בן תרדיון לסיכני. ר"ה
כ"ז ע"א וכן הנהיג ר' הלפתא בציפורי ור' חנניא בן תרדיון בסיכני. — ע"ן טב.
שם היו הרבה פעמים מקדשין החודש. בבלי ר"ה כ"ה ע"א (ועיי' תו' שם),
ירושלמי ברכות פ"ד ס' ע"א סוכה פ"ב הל' ה' ועיי' סנהדרין פ"א י"ח סוף
ע"ג. — רומי. עיר גדולה בימי ר' יוסי בן קיסמא בבלי ע"ז י"ח ע"א. ועיי' פ"ד ערך
ר' חייא בר אבא.

ובימי התנאים היו עוד מקומות אחרים אשר ישבו שם אנשי השם, והם:
יבנה, מושב הסנהדרין מימות ר' יוחנן בן זכאי (ולדעת קצת כבר איזה
זמן קודם לו) עד ר' שמעון בן גמליאל. — ערב בימי ר' יוחנן בן זכאי עיי'
שבת פט"ז מ"ז, פכ"ב מ"ג. וגם ר' חנינא בן דוסא ישב שם, ברכות פ"ד ז'
ע"ג ועוד דסלקין חומרייא מן ערב לציפורין ואמרו כבר שבת ר"ח בן דוסא
בעירו. (ומזה נבין שערב היתה קרובה לציפורין). — אושא, ידועה מושב
הסנהדרין ומושב חכמים גדולים ור' שמעון בן גמליאל הלך מיבנה לאושא
בבלי ר"ה ל"ב (ועיי' בספרנו דרכי המשנה פ"ב ערך ר' שמעון בן גמליאל). —
ברור חיל, ירושלמי דמאי ריש פ"ג מעשה כר' יהושע שהלך אחר ר' יוחנן
בן זכאי לבלי (צ"ל לברור וכן הוא בר"ש שם) חיל. בבלי סנהדרין ל"ב ע"ב
אחר רבי יהושע לברור חיל. — פקיעין, בבלי חגיגה ג' ע"א מעשה שהלכו
רבי יוחנן בן ברוקא ורבי אלעזר בן חסמא להקביל פני רבי יהושע בפקיעין.
סנהדרין ל"ב אחר ר' יהושע לפקיעין. וטטה דאיתא חגיגה שם מה חידוש
בבית המדרש היום וכו' שבת של מי היתה שבת של ר' אלעזר בן עזריה וכו'
וראב"ע ישב ביבנה נראה שהיה בית פקיעין סמוך מאוד ליבנה. — בני ברק
ידוע. ובבלי סנהדרין שם אחר ר' עקיבא לבני ברק. — בית שערים, מושב רבי
איזה זמן. בבלי סנהדרין שם אחר רבי לבית שערים. — ובימי אמוראי
הירושלמי לא נזכרו מקומות אלו ונראה שלא היה שם מושב חכמים בימי
האמוראים.

ונפן עתה לדרום א"י. בדרום היו כמה ערים אשר ישבו שם יהודים.
עיי' ברכות ריש פ"ט רבי יוחנן ורבי יונתן אולין מעבד שלמא באילן קרייתא
דרדומא אולין לחד אתר ואשכחן לחונא דאמר האל הגדול וכו'. אבל לא
נזכרו שמות פרטיים של ערים בדרום ואך לוד יוצאת מן הכלל. והתלמוד

ירושלמי ובבלי מספרים בגנותה של לוד. ירושלמי סנהדרין פ"א י"ח סוף ע"ג ר' ירמיה בעי קומי ר' זעירא ולוד לאו מיהודה היא אמר ליה אין ומפני מה אין מעברין בה אמר ליה שהן גסי רוח ומעוטי תורה. — ובבלי פסחים ס"ב איתא ר' שמלאי אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל ניתני לי מר ספר יוחסין אמר ליה מהיכן את אמר ליה מלוד והיכן מותכך בנהרדעא א"ל אין שונים לא ללודים ולא לנהרדעים וכל שכן דאת מלוד ומותבך בנהרדעא. ובירושלמי שם פ"ה הל' ג' (ל"ב ע"א) איתא בקצת שינוי ר' שמלאי אתא גבי ר' יונתן אמר ליה אלפן אנדה אמר ליה מסורת בידי מאבותי שלא ללמד אנדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה ואת נהרדעי ודר בדרום ע"כ. ופשוט שדרום הוא שם כולל לחלק א"י הדרומי והוא ארץ יהודה וכמו שכתב בעל ת"ט ריש דמאי, ולוד היתה שם עיר מערי דרום, ולכן יכונה יושב לוד או לודי על שם העיר או דרומייתא ודרומי על שם המדינה בכלל. ובוה אין כאן סתירה במה שזכר בהך מעשה בבבלי לוד לודי, ובירושלמי דרום דרומי. והנה בירושלמי לא מצינו איזה חכם מכונה לודי וכמו שמצינו ר' הונא ציפוראי וכדומה, אבל נאמר בכל מקום דרומייתא: ר' יוסי דרומייתא, ר' לעזר דרומייתא, ר' יעקב דרומייתא וכו'. מזה נראה שלוד עצמה לא היתה מושב חכמים בימי האמוראים ולא היה להם שם בית ועד, אף שבימי התנאים ישבו שם רבי אליעזר ור' טרפון (עיי' ספרנו פ"ב ערך ר' טרפון בסופו); ואפשר שהחכמים היו מפורזים בערי הדרום. אבל ממה שמצינו ירושלמי פסחים פ"ה הל' ג' (ל"ב ע"א) הדא מסייע לדרומי דרומייתא אמרין אימורין שאבדו מחשב להן וכו' וע"ש ל"ד ע"ד, וכן בבלי יבמות מ"ה זקני דרום אמרו כותי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר, וזכחים כ"ב אמרו זקני דרום לא שנו אלא טמא שרץ אבל טמא מת וכו' נראה שחכמי דרום היו יושבין בחבורה אחת והיו נושאין ונותנין ביחד והסכימו לדבר אחד ונזרקה הלכה מפי כולם, וכמו שמצינו אצל רבנן דקסרין. — וכאשר נעיינ עוד יותר יבורר לנו שאף שדרום שם כולל לחלק יהודה הוא ג"כ שם פרטי להגבול הקרוב לאדום. עיי' ירושלמי פסחים ריש פ"ג חומץ האדומי בסימא דרומייתא. כתובות פ"ה הל' י"א להמשנה אמר ר' יוסי לא פסק שעורים אלא ר' ישמעאל שהיה סמוך לאדום מהו סמוך לאדום לדרומה. והנה בחלק זה שבדרום אשר היה שם בית מדרשו של רבי ישמעאל הרביצו תלמידיו אחריו תורה וכמו שבארנו בספרנו שם מאמר תלמידי ר' ישמעאל. ובבית מדרשו של ר' ישמעאל ישבו חכמים גם אחרי מות ר' ישמעאל והם הנקראים דרומי או זקני דרום, וגם הנקובים בשם כגון ר' יוסי דרומייתא, ר' יהושע דרומייתא וכו' נראה שממעין זה יצאו.

ובדרום ישבו חכמים גדולים כגון בר קפרא, ר' פס (אפס), ר' הושעיה, ר' יהושע בן לוי וכו'. וחכמי דרום היו גדולים בעיני האמוראים הראשונים. עיי' עירובין פ"ו כ"ג ע"ג מהו לשכור רשות מן הפונדק ר' חיננה ור' יונתן סלקין לחמתה דגדר אמרו נמתין עד שיבאו זקני הדרום לכאן, אתא ר' נתן דרומא שאלון ליה וכו' ובבלי שם ס"ה איתא אמר להן ריש לקיש נשכור ולכשנגיע אצל רבותינו שבדרום נשאל להן. — וכימי הדור השלישי עלה

כבר כבוד חכמי צפון על כבוד חכמי דרום. ברכות פ"ב ה' ע"ב ר' חמא אבוי דר' אושעיא הוה ליה עובדא שאל לרבנן ואסרון ר' יוסי בעי איילן רבנן רבנן דהכא או רבנן דרומיא אין תימר רבנן דהכא ניהא אין תימר רבנן דרומיא רברבייא קומי והוא שאל לזעירייא (עיי' פ"ד ערך ר' חמא אבוי דר' הושעיה). — וכימי גאללוס נחרבה הדרום כאשר זכרנו והרבה חכמי דרום באו אז לצפון אצל ר' יונה וכאשר יבואר בפ"ד.

ובירושלים לא מצינו בית ועד לחכמים מימות חרבן הבית ואילך כל ימי התנאים והאמוראים. ואפשר שהמלכות צוה עליהם לבלתי יתקבצו שם, או שלא נתועדו מיראת המלשינים אשר יאכלו קורצא בי מלכא ויאמרו שנתיעצו בעיר מושב מקדשיהם מקדם לעשות קשר ולטרוד במלכות. אבל מה שמספר היעראנימוס בפירושו לזכריה ב' שלא הורשה לשום איש ישראל לעלות לירושלים מימי אדריאנוס עד ימי המלך קאנסטאנטינוס הוא פרי זרזן שנאת לבו וכחשו ענה בו, כי מצינו בירושלמי מעשר שני פ"ג נ"ד ע"ב איתא ר' חניני ור' יונתן ור' יהושע בן לוי עלו לירושלים נתמנו להן פירות וביקשו לפדותן וכו'. בכלי ברכות ס' ע"א ההוא תלמידא דהוה קא אויל בתריה דר' ישמעאל בר' יוסי בשוקי ציון וכו'. יבמות נ"ג ע"ב דתניא אבא יוסי בן יוחנן איש ירושלים משום ר' מאיר וכו'. סוטה כ"ה ע"א דאמר ר' יאשיה ג' דברים סח לי זעירא מאנשי ירושלים וכו'. ועיי' ביצה כ"ז קהלא קדישא דירושלים בימי רבי. ומצינו עוד במ"א של הירושלמי שהיו עולין לירושלים. וכל אלה התנאים והאמוראים היו אחר אדריאנוס וקודם לקאנסטאנטינוס. — אבל גם אחר שנתן קאנסטאנטינוס להיהודים רשות להתישב בירושלים וכמאמר היעראנימוס לא נקבע שם בית ועד. עיי' ירושלמי פסחים פ"ז ל"ה ע"ב ר' יוחנן בר' מדייא בשם ר' פינחס מן מה דאנן חמין רבנן שלחין סגדליהון תחת האגוף של הר הבית אדא אמרה שלא קידשו תחת האגוף וכו'. ור' פינחס חי בימי קאנסטאנטינוס בנו של קאנסטאנטינוס (עיי' ערכו פ"ד), ואעפ"כ לא נמצא שם ישיבה בימיו אף שהיו שם כמה חכמים וכמו שמורה המאמר מן מה דאנן חמין רבנן וכו'.

והרבה חכמים מארצות אחרות באו לישיבות א"י. מבבל. משם באו הן גדולים הן קטנים, חכמים ותלמידים לרוב לישיבות א"י. גם יבואר לקמן פ"ג כי בני בבל נהגו כבוד גדול בחכמי א"י. — מאלכסנדריא של מצרים. לחכמי אלכסנדריא היתה התחברות ומשא ומתן של תורה עם חכמי א"י. וגם חכמי א"י הלכו לפעמים לאלכסנדריא עיי' פ"ד ערך ר' אבהו, ר' זכאי דאלכסנדריא, ר' יוסי ב', ר' תנחום בר פפא. — מקרטיגנא, והוא עיר בארמניא הגדולה. עיי' פ"ד ערך ר' בא קרטיגנאה, חיננא קרטיגנאה. — מארמנייה. ר' יעקב ארמנייה. ע"ש ערכו. מקפודקא. ר' בא קפודקאה, ר' יודן קפודקאה, רבי שמואל קפודקאה ר' לא קפודקאה. עיי' פ"ד ערך כל אחד ואחד. וכל אלה החכמים נראה שבאו לישיבות הצפון ואך מעטים נמצאו שהלכו לדרום. ובבלי מ"ק כ"ז ע"ב איתא רב המנונא איקלע לדרומתה שמע קל שיפורא וכו'.

פרק שני.

הברת אנשי ארץ ישראל ולשונות וסגנון של תלמוד ירושלמי.

התלמוד ירושלמי משונה הרבה מן התלמוד בבלי הן בהברת האותיות הן בשימוש הלשונות והדיבורים המושאלים. ואף כי מטעין אחד יצאו הכבלי והירושלמי בכל זאת יש הפרש גדול ביניהם, וגם להודע באר היטב לשון הכבלי ודרכו יש לפעמים דברי הירושלמי כדברי הספר החתום, או מפני שאין בידו לעמוד על תוכן הדיבור והלשון או מפני שאינו יודע היאך מושאל על ענין זה. — והנה בענין דרכי הלשון יש להעיר, אנשי בכל שימשו בלשון ארמית ואנשי א"י על ידי שהיו קרובים לארץ סוריא החזיקו בדרך לשון סורסית אף שדיברו ג"כ ארמית, ובנו השמות והפעלים על דרך לשון סורסית. ולהקורא תרגום אונקלוס ותרגום יונתן בן עוזאל להתורה נודע שאונקלוס תרגם ארמית ונוטה הרבה לדרך ל' עברית, ויונתן בן עוזאל תרגם ארמית ונוטה הרבה לל' סורסית. וזה ההבדל הוא ג"כ בין הכבלי והירושלמי. הכבלי נוטה לל' עברית אף שלא הפריז על המדה כאונקלוס, ולא נוטה כלל לל' סורסית, ואך הגדות בענין לחשים ורפואות יוצאות מן הכלל כי יסודם בסיפור אנשי ארץ סוריא ומזמורתיהם כנודע; והירושלמי הולך לרוב בדרך ל' סורסית. ועוד זאת להירושלמי שנמצאו בו הרבה מלות יוניות כי בארצות הקדם אשר היו אז תחת ממשלת רומי ובפרט בסוריא שימשו הרבה בל' יונית. ובקצת מקומות שימשו גם היהודים בל' יונית לבד כנראה מהמעשה דר' לוי בר חיתא שאזל לקסרין ושמע קלון קריון שמע אלוניםתון עיי' לעיל פ"א. ועיי' נדרים פ"י מ"ב סוף ע"א ר' בא בר זוטרא איתעביד תורגמן דר' יוחנן בהדא איתא דלא הוות חכמה משמוע סוריסט, ומוה המאמר יש לדין שנשתמשו הרבה בל' סורסית דאמר דלא הוות משמוע סוריסטן, (כצ"ל ונראה שהאשה הזאת לא דברה גם כן בלשון יונית דר' יוחנן הבין כודאי יונית ולא היה צריך לתורגמן). — והל' יונית אשר דברו היהודים אינה ל' יונית אשר שימשו בה היוונים הקדמונים והיא מהודרת מאוד, כי אם הלשון אשר היתה שגורה או בפי המון העם של סוריא, והיא משחתה בה ויופי הל' הקדמונית הורד או לארץ, וגם נשתנית הרבה עד כי לפעמים אין למצוא גם להבקי בל' יונית מוצא הדבר. — וגם בזה נשחתה הלשון הקדמונית ששמשו בשמות מורפנים אשר מקרוב באו ובעת זריחת אור ל' יונית לא נודעו. גם הסבו לפעמים על דרך השאלה עיקר כוונת המלה היונית לכוונה אחרת. עיי' בבלי שבת ס"ג ע"א אמר ר"ש בן לקיש כל המגדל כלב רע וכו' שכן בל' יונית קורין לכלב למס. וכבר נתגעו בזה הרבה, כי לא שמענו מעולם שבל' יונית קורין לכלב למס. אבל נראה שהיה מ' למס מושאל בפי ההמון בסוריא ממלת למס (*louós*) אשר פתרונו בל' יונית רעב ויען כי הכלב לא נשבע ונראה תמיד רעב היו קורין אותו למס (וכבר הארכנו בענין זה במכתב חדשי שנת ט"ו). — ומצינו שלא הבינו כבר נימי האמוראים דא"י ל' יונית הנקיה. עיי' ירושלמי ב"ב פ"ח הל' ט' (י"ו ע"ג) תני ד' שמעון בן גמליאל אומר

אף הכותב דיאטימון בלעז הרי זו כמתנה ר' חנין בשם ר' יהושע בן לוי
חזרתי על כל בעלי לשונות לידע מהו דיאטימון ולא אמר לי אדם דבר ע"כ.
והנה באמת דיאטימון הוא ל' יוגית *διάθεμα*, והוא אחד עם *διάθεσις*,
ואחת מכוונות זאת המלה היא צוואה אשר מצוה איש לפני מותו. וכן ר"ש
ב"ג אמר זה המאמר לענין צוואה עיי' תוספתא שם סוף פ"ט. ור' יהושע בן
לוי וגם בעלי הלשונות אשר שאל אותם לא ידעו כבר פתרון המלה.
ואחר אשר הקדמנו אלה נבוא לפרט הדברים.

הברת אנשי ארץ ישראל.

באמרנו פה אנשי ארץ ישראל הכוונה אל אנשי גליל כי רוב האמוראים
ירושלמי היו בגליל. והברת אנשי א"י נודעת לנו על ידי מה שיוצא לנו מן
הירושלמי ומה שמסופר במקומות אחרים מהברת גלילאי.

איתא בבבלי ב"ק ו' על המשנה חב המזיק חייב המזיק מבני ליה אמר ר'
יהודה אמר רב האי תנא ירושלמי הוא דתני' לישנא קלילא. ובעירובין ג"ג
איתא דבני גליל לא דייקי לישנא, ואמרו שם דהאי בר גלילא דהוה קאזיל
ואמר להו אמר למאן אמר למאן אמרו ליה גלילאה שומה חמר למירכב או
חמר למשתי עמר למילבש או אימר לאיתכסאה ע"כ, הרי שהברת בני גליל
היתה רפויה ולא הבדילו באותיות מבטא אחד בין אות לאות. והרמב"ן ז"ל
בפירושו לתורה כתב בזה בהרכבה מקומות הערות יקרות וגם הגאון מו"ה שלמה
ליב ר"פ ז"ל העיר בזה הענין בבכורי העתים תק"צ במאמר זמן ומקום ר'
אלעזר הקליר, וגם אנחנו הארכנו בזה בספרנו פארשטודיען צו דער זעפטואניטא
פ"ג, ונציג פה ביחד היוצא מכל הערות אלה.

הירושלמיים מחליפים אותיות א"ה"ח"ע וכמו שמורה הך דעירובין שהבאנו
לעיל. ועיי' בבבלי מגילה כ"ד ע"ב אין מורדין לפני התיבה לא אנשי בית שאן
ולא אנשי טבעונין מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין. וז"ל הרמב"ן
דברים ב' על הפסוק והעוים היושבים בחצרים ועל דעתי העוים הם החוים כי
המנהג בכתוב שיחליפו השמות כאשר אמרנו בהיותם מורים על ענין אחד
והנחש יעות עצמו בדרך ובכראשית רבה אמר ר' אלעזר ברבי שמעון שהיו
בקיעין בעפרות כנחש בגלילא צווחין לחויא עויא ונהגו בו לקרותו עכנא
ולקרותו חכנא (כצ"ל) ואמר ועתר לו וישמע תחינתו אמר ר' לוי בערביא
צווחין לחתירה עתירה ואמרו איכה יעיב באפו ה' אמר ר' חמא בר חנינא איך
חייב ה' ברוגזיה אית אתרא דצווחין לחיבא עיבא חוקים עוקים ומורגל הוא
בלשון ומה עויא אומר בדבר זה על ר' חייא וכן נהגו רבותינו לומר על הסיח
הדעת שהוא במקום הסיע הדעת ובירושלמי לעולם הסיעו במשנה והסיע עצמו
מלאכול ע"כ. וכל זה מרפיון הברת הירושלמי עד שהח"ת נשמע כמו ה"א
או ע"ן. — ומזה ג"כ שבא לפעמים בירושלמי אל"ף במקום שיש בבבלי ה"א.
בירושלמי איכן בבבלי היכן. ומרפיון הברת הירושלמי עוד שלא לבטא כלל
אל"ף או ה"א בראש התיבה, כמו מר במקום אמר, ר' בא במקום ר' אבא,
ר' לעזר במקום ר' אלעזר, נן במקום אנו, כיני במקום הכין איהי עיי' לקמן.

גם בהברת אותיות ב' ו' מ' ה' ניכר רפיון הברת בני א"י. הירושלמי מבטא ב"ת כמו ו'ו ולכן אמר אביר במקום אויר, תרבד במ' תרוד וכו' עיי' רמב"ן בראשית ל' כ'. וגם במקום שיש דגש חזק בב"ת בא בירושלמי ו'ו, כמו ר' ווא במ' ר' בא, ועיקרו אבא ונפלה האל"ף (וכמו שזכרנו קודם לזה), וגם הדגש חזק, ואף שנשארו הבי"ת בדגש קל לא נמנעו לקרות במקומה ו'ו. חלה פ"ב נ"ח ע"ג שמי פירות מחורין, אין מי פירות מחורין, אין לך מחוור, והוא במקום מחברין, מחבר. גם הברת פ"א להירושלמי רפויה לכן בא ב"ת במקומה עיי' רמב"ן שמות ט"ז ו' ויקרא י"ט כ'. — וכבר מצינו ג"כ ו'ו במקום פ"א. ויקרא י"א ה' ואת הישפן תרגם אונקלס וית טפוא ויב"ע שלשונו ל' ירושלמית תרגם וית טווא. וכן בראשית ל"ב כ"ה נכאות ת"א שעף ויב"ע תרגם שעוה וכן הוא מורגל בל' המשנה (ודעת הרמב"ן בפ' מלת שעף עיי' שמות ל' ל"ד). — וכאשר רצו הירושלמיים לבטא הבי"ת במבטא כבד שמו מ"ם במקום ב"ת כי הבי"ת והמ"ם שתיהן ממבטא אחד וקרובות קצת זו לזו. בירושלמי ימנה בכבלי יבנה וכן הוא דה"י ב' כ"ו ו'; בירושלמי דמדמניות בכבלי דבדבניות. (והרב רש"ל ר"פ שם תולדות רבינו נתן תיבת בעיא כתב טעם אחר ואינו נראה). — ועיי' שביעית פ"ג מ"ח ולא יסמוך בעפר וגי' הר"ש ולא יסבוך בעפר ע"ש. וכמשנה ירושלמית איתא ולא יסמוך. ונראה שהגי' יסבוך היא בבליית והיא עיקרית עיי' בר"ש שם, והגי' יסמוך היא ירושלמית, כי רוב המשניות בס' זרעים וטהרות נראות ירושלמיות. ולכן הרבה תיבות בסדרים אלה ע"פ הברת הירושלמי כגון פאה פ"ו מ"א ב"ש אומרים הבקר לעניים (ומשם באה למס' עדיות פ"ד מ"ג), כלים פ"ב מ"ג וכנכב במ' וכפכף ע"ש בפ"י הרמב"ם ועיי' בערוך ובר"ש. שם מ"ה כסוי הלפס במ' כסוי האלפס ונפלה האל"ף על דרך הברת הירושלמי שכתבנו לעיל ועיי' לקמן.

והנה הבבליים בטאו במבטא קשה והירושלמיים במבטא רך ולכן ב"ת הבבליים הוא להירושלמי מ"ם, פ"א, ולהפך. ומזה שבירושלמי סוף כלאים ימא דסמכו ובמ"א ימא דסמקו וכל זה הוא נכון שזה הים נקרא כן לפי שהוא אדום, ובבלי כ"ב ע"ד ע"ב ימה של סיבכי. — וכן לפעמים המלה בירושלמי בר'ו ובבבלי ע"י כובד ההברה בפ"א. ירושלמי גדרים פ"א הל' ב' (ל"ז ע"א) כגון אילין גיוותאי דיגון קריין לחספא כספא, וכן ב"ד (והיא אנדה ירושלמית) פמ"ח א"ד לוי ואחד נראה לו בדמות נוטי, ובבלי ב"ב נ"ו ע"א נפתוחא (והעיקר נכטא והוא שם פלך בארץ ערכיא ונקרא נכטיא). — וכבר כתבנו שהירושלמי מבטא פ"א כמו ב"ת והבבליים מבטאים לפעמים ב"ת כמו מ"ם וכן נראה להם הברת פ"א כמו מ"ם. ומזה במשנה ירושלמית ע"ז פ"ג י"ג מפני שהנבייה נושרת. ובמשנה שבמשניות מ"ח מפני שהנבייה נושרת והעיקר נפייה מן גוף. והירושלמי בטא בהברה רכה נבייה, והבבלי בהברה כבדה נמייה ובמשנה שבכ"ג נבייה (ועיי' ערוך ערך נב ג'). ועיי' מעילה במשנה סוף פ"ג ולא בנויה, וי"ג נמיה, וי"ג נבייה עיי' ת"ש שם.

אותיות ג' כ' נתחלפו בירושלמי וכאה הרבה פעמים (עיי' הברה רכה) גימ"ל במקום כ"ף, גזיב במ' כזיב וכו'.

אותיות ס' צ' נתחלפו בירושלמי ובא לפעמים צד"י במ' סמ"ך, וקצת נראה שהברת צד"י היתה להירושלמיים רפויה כמו סמ"ך. ירושלמי תענית פ"א הל' ז' כלב יצא מפורצם. אונקלס ויקרא ט"ז ד' ייסר (תרגום תי' יחגור) ויב"ע יצר. וכן בא בירושלמי לפעמים צטר במ' סטר. — ובמשנה מדות פ"ד ט"ה קצוצטרה במ' גוזטרא. עיי' ערוך.

לפעמים בא בירושלמי למ"ד במ' נו"ן. אנטוליגוס במ' אנטוניגוס. — למ"ד במ' רי"ש, גלעיני במקום גרעיני.

עוד יש להעיר על איזה הברות ושינוים.

במקום שיש בשמות שוא נע בראש התיבה הירושלמי מוסיף לפעמים אל"ף. ברכות פ"ג ו' ע"ג רבי יוסי בר הלפתא הוה אתי באיסמטא במ' בסמטא וכן במ"א. ועיי' זבים פ"ג מ"א מ"ג האכלונס. ובר"ה פ"ב ט"ג מדות פ"ג ט"ח כלונסאות כלונסות וכן הוא הנכון כי העיקר כלונס (Columna), ובמשנה זבים בתוספות אל"ף כי רוב המשניות דסדר טהרות הן ירושלמיות וכמו שהעירו לעיל.

הרבה שמות פרטיים הבאים בכבלי באל"ף בסוף הם לרוב בירושלמי בה"א. בכבלי עקיבא, חייא, חנינא, חנניא, בירושלמי עקיבה, חייה, חנינה, חנניה (ולפעמים ג"כ באל"ף). וכן לפעמים בראש התיבה בכבלי באל"ף ובירושלמי בה"א. בכבלי אושעיא, בירושלמי הושעיה (וכאשר הוא בתנ"ך). —

ובתיבת יהודה מצינו לרוב אלף בסוף בירושלמי, והוא מקצר ואומר יודא.

בירושלמי משתנה הרבה פעמים האל"ף קודם יו"ד ואחר יו"ד ליו"ד. יני, יינן, זכיי, ודיין, דמיון, תניין במקום ינאי, אינון, זכאי, ודאין, דמאין, תנאין. (וכן הוא משפט ל' ארמית מן אכל העתיד ייכל במ' יאכל ייסר במ' יאסר). וזה מצינו ג"כ במשנה וברייתא בתיבת בייתוס, והעיקר באיתוס (Βοηθός) ונשתנה האל"ף ליו"ד.

לשונות הירושלמי.

מדרך הירושלמי לקרבן ב' תיבות אל אחת ועל ידי זה נבלע לפעמים האל"ף או הה"א אשר בראש התיבה שנייה. וזה נמצא לרוב בשמות פרטיים. שבת פ"ג ו' ע"ב ר' אבמרי במ' אבא מרי וכן הוא שמו של זה האמורא בהרבה מקומות. שם פ"א ג' ע"ב ר' ירמיה סליק לגבי רבסי והוא במ' רבי אסי. ע"ז פ"ה הל' י"א (מ"ה סוף ע"א) שלח שאל לרבמי ולרבסי והוא כמו לר' אמי ולר' אסי. שם הל' ט"ו כהדא רבמי. — וזה נמצא גם בכבלי פעמים הרבה. רבא במ' ר' אבא, רמי במ' ר' אמי, רבין במ' ר' אבין (עיי' ערוך ערך אבין). — ויבוארו לנו בזה גם מלות אחרות אשר השתמשו בהן בירושלמי, וקשה לפעמים להקורא לעמוד על עיקר כוונתם. אתיגן הוא כמו אית אינן, פי' יש הם. דמאי פ"ו סוף הל' א' מתניתא כר' שמעון בן גמליאל מה דתני ר' חייא כחכמים ופליגא אתיגן מתני מתניתין במקום פלוני נהגו לעשות וכו' פי' יש הם אמוראים ששונים במקום פלוני וכו' ולא פליגי. — הכיני כלו' הכין היא. יוטא פ"ב סוף הל' א' תלמודי דר' יוחנן בשם חילפי הכיני קידש ידיו ורגליו וכו' פי'

הכין הוא, כן יש לפרש. — שם הל' ב' תלמידו דר' יונה הכיני לשיטול הפיים מהלך. — דמאי פ"ו הל' ב' אלא הא הכני רבנין אמרי תפשה מידת הדין וכו' אלא הכני קנסו חכמים וכו' והכני במ' הכיני. — והרבה פעמים בא בקיצור כיני, כיני מתניתא וכו' והוא במ' הכיני. ועיי' לקמן פ"ג. — היידנו כלו' האי דא אנהו. פסחים פ"א הל' ד' (כ"ז ע"ד) היי דנו שעת הביעור. — והירושלמי מדביק ג"כ לפעמים ב' תיבות לתיבה אחת אם הכרת האות האחרון של תיבה אחת דומה להכרת הראשון של התיבה האחרת, ועיי' נבלע לפעמים איזה אות. ברכות פ"ב ד' ע"ד אין מעבירין לפני התיבה לא חיפנין ולא בישנין, והוא כמו בית שאנין כלו' אנשי בית שאן עיי' בבבלי מגילה כ"ד אין מורדין לפני התיבה אנשי בית שאן. ועיי' רמב"ם בפירושו לפיאה פ"ז מ"א ד"ה ובישני הוא נקרא על שם המקום וכו' ונראה שכוון לזה.

ועתה נבוא לפרש איזה לשונות של הירושלמי ע"פ אל"ף ב"ת.

אהן. פתרונו: ההוא, זה. ברכות פ"ב ה' ע"א אהן מלכא משיחא. — שם ע"ג אהן דגחוד. — שם פ"ו י' ע"א אהן דנסב תורמסא וכו' אהן דמר סב. — שבועות פ"ו הל' ד' אהן אמר קנקנים ולא שמן ואהן אמר שמן ולא קנקנים, וכן בהרבה מקומות.

אין. לפעמים כמו אי, אם. כלאים פ"ג כ"ח ע"ד מה אין ר' יהודה דהוא מחמיר הכא טיקל תמן רבנן דאילין מקילין הכא לא כל שכן יקילון תמן וכו' מה אין רבנן דאינון מחמירין תמן מקילין הכא וכו'. — שבועות ריש פ"ה שנים שהפקידו כאחד וביקש האחד ליטול שלו אין שומעין לו ויעשה ככופר בחלקו ויהא חייב וכו' כלו' אם שומעין לו יעשה וכו' עיי' רא"ש פ"ה דשבועות סי' ב' בשם הרמב"ן. — ועל המעיין לשום על לבו זה הצד של תיבת אין, כי יש הרבה פעמים מקום למעות בזה.

איתפלגין, פליגין. במקום שנא בבבלי נחלקו, חולקין, איתא בירושלמי איתפלגין פליגין ואך במיעוטא דמיעוטא נאמר בירושלמי נחלקו (ועיי' לקמן ערך תפלוגתא). ובעל קרבן עדה ובעל פני משה לא שתו לבם ללשון הירושלמי, ולכן טעו הרבה בהמאמר ירושלמי סוכה פ"ד הל' ה' אמר ר' אימי זאת אומרת שהן נחלקין בפירות (בפירוש) ופירשו שהם מחולקים וכו' ועיי' בפירושינו למס' ברכות פ"ו.

את אמר. עיקרו איתמר והוא תיבה אחת (וכן בבבלי איתמר עיקרו איתמר, וגם בירושלמי נמצא איתמר), ומצינו לפעמים איתמר בתיבה אחת. ובה וכן היטב הא דאיתא ירושלמי כלאים ריש פ"ה כהיא דאמר ר' הילא הן דאת אמר לא אמרה למה את אמר פ"י מה שנאמר (שדך לא תזרע כלאים) לא אמרה (התורה) למה נאמר כלו' שהתורה לא פירשה הטעם דאיסור כלאי זרעים. עיי' בפירושינו שם.

בדא. פתרונו אמר או סבר. ברכות פ"ד ז' ע"ב לשעבר הא בתחילה לא בדא. שם פ"ו י' ע"ד אבל במקום שאין עושין את המליה עיקר לא בדא וכו' אבל במקום שאין עושין את הפירוד עיקר לא בדא וכו' אבל במקום

שאין עושין את השקומי עיקר לא בדא. וכן הוא במקומות אין מספר. —
ומזה נראה כבלי נדרים י' ע"א ר"ש בן לקיש לשון שבדו להם חכמים להיות
נודר בו ע"כ. ור"ש בן לקיש הוא אמורא ירושלמי כידוע, ופירושו לשון שאמרו
להם חכמים להיות. ומה דאיתא בש"ס שם וכן הוא אומר בחודש אשר בדא
מלבו נראה גליון וכהאי דיומא פ"ג סוף ע"ב כמו אחרי בלותי היתה לי עדנה
וכו'. ואפשר שגם תיבת "להם" מיותרת וצ"ל לשון שבדו חכמים וכו'.

בני פתרונו בן. ר' יודן בי ר' ישמעאל, ר' יוסי בי ר' בון. — ולפעמים
פתרונו בית כלו' בית מדרש ושל חכם פלוני, כמו בי ר' ינאי בכבלי, ובירושלמי
בית ר' ינאי בהרבה מקומות. ועיי' ירושלמי עירובין פ"ח כ"ה ע"א ר' חיה ור'
אסי ור' אמי סלקון לעכברי ושמעון מדבית ר' ינאי. וכן יש לפרש תנא דבי
ר' ישמעאל בכבלי כלו' דבית מדרשו של ר' ישמעאל עיי' דרכי המשנה פ"ב
ערך תנא דבי ר' ישמעאל. וכן בכורות פ"ז ע"ב דבי רב תנא שנה בשנה וכו',
חולין ריש ד' פ"ו במאי קמיפלגי תנא דבי רב וכו' נראה ג"כ לפרשו תנא
דבית מדרשו של רב, אבל רש"י פ"י שם בחולין בענין אחר. ועיי' בהקדמת
בעל קרבן אהרן לתורת כהנים ועיי' ביצה י"ט ע"א אמר רבא אשכחתינהו
לרבנן דבי רב ובפי' רש"י שם.

באיזה צד, הוא כמו בכבלי כיצד. ברכות כ' ע"ד פעמים חצות לילה
ופעמים קדמו עיני אשמורות הא באי זה צד בשעה שהיה דוד סועד סעודת
מלכים חצות לילה וכו'. ועיי' פ"י הרמב"ם ברכות פ"ו מ"א.

בעא, בעי. עיקר פתרונו דרש, חקר, חפש, ובל' המקרא אם תבעיון
בעיו ישעיה כ"א, נבעו מצפוניו עובדיה. ובל' המשנה פאה פ"ד מ"ה שלש
אבעיות ביום. וכבבלי נאמר איבעיא להו (פ"י איתבעיא להו), בעי מיניה, כי
קמבעי לי וכו' על ספק שעלה בלב השואל או השואלים והוא ל' שאלה
כלו' שאלה הבאה ע"י דרישה. ובירושלמי השתמשו במ' בעא, בעי, על
פנים שונים: א) בל' קושיא. ברכות פ"ה ט' ע"ב שמעון בר זוא בעא קומי
ר' יוחנן דבר שהוא נוהג ובא חכמים חולקין עליו. שם ר' מנא בעי מעתה
אפילו פתח במבדיל בין קודש לחול וחזר וחזתם במבדיל בין קודש לחול.
דמאי פ"א הל' א' ר' יוחנן בעי צווח ואמר ואת אמר הכין, ושם איתא על
זה אמר ר' יונה יאות הוא מקשי'. שם הל' ב' ר' בון בר חייא בעא קומי
ר' למה לי דמאי אפי' ודאי למה לי מיעוט אפי' רוב וכו' וכן הוא במקומות
אין מספר. — ² ולפעמים בל' החלט וענינו חקר והגה ועלה בידו דין או
מאמר זה. ביכורים פ"ג הל' ג' ר' זעירא בעי יחיד שנתעצל ולא בא מביא גדי
וקרניו מצופות בסף. כתובות פ"א הל' א' ר' יודן בעי אמר שרפוני ועבדו בי
עבודה ותנו חצי שדה פלוני לפלוני אם אין שורפין אין נותנין. — ומזה הענין
ברכות ריש פ"א ר' יוסי בר' בון בעי אין תימר שנים ספק ראה שני כוכבים
בערב שבת והתרו בו ועשה מלאכה ראה שני כוכבים במוצאי שבת והתרו בו
ועשה מלאכה מה נפשך אם הראשונים יום הן אף האחרונים יום הן ויהא חייב על
האחרונים אם האחרונים לילה אף הראשונים לילה ויהא חייב על הראשונים

ע"כ. (והמפרשים לא ירדו להוראה זו דתיבת בעי לכן פירשו שר' יוסי בי ר' בון איסתפקא ליה שמא הוא פטור דהוה התראת ספק עיי' בדבריהם וכל זה נשאר מעל, והאמת יורה דרכו). — עוד שם ראה שני כוכבים בערב שבת וקצר כחצי גרוגרות בשחרית וקצר כחצי גרוגרות ראה שני כוכבים במוצאי שבת וקצר כחצי גרוגרות מה נפשך אם הראשונים יום הן אף האחרונים יום הן ויצטרף של שחרית עם של מוצאי שבת ויהא חייב על האחרונים אם האחרונים לילה אף הראשונים לילה וכו' (וגם בזה נדחקו המפרשים ע"פ דרכם). — דמאי פ"ב כ"ב ע"ד ר' יונה בעי היתה שדהו זרועה ירק ובא ומצא אוזי ירק מותר והאוזי אסור וכו' וכל הענין מורה שהוא בל' החלט. — שם פ"ז כ"ה ע"ד ר' יודן בעי ממה דתימא כותי כגוי ע"ש. — שביעית פ"א ל"ג ע"ג ר' חנניה בריה דרב הלל בעי לא מסתברא בדלעת יונית. — מעשר שני פ"ד סוף הל' ב' ר' יונה בעי שניהם גוים לא שניהן בעלים לא אחד גוי ואחד בעל לא אלא לצדדין איתאמרת. — לפעמים בל' איבעיא כמו בכבלי דמאי פ"ב כ"ב ע"ג ר' יונה בעי למפריעו הוא נעשה תגר או מיכן ולהבא ר' מנא בעי הוא ובנו ופועלו מהו שיצטרפו לשלשה משואין כאחת. — שם ע"ד ר' זעירא בעי קומי ר' יסא כגון אני לר' שמואל בר רב יצחק ור' שמואל בר רב יצחק לי. ועיי' לקמן ערך שאל.

בקדמיתא. פתרונו לפעמים בראשונה. פסחים פ"ח הל' ו' ל"ז ע"א ר' יונה ור' יוסי תריהון אמרין בקדמיתא הוינן אמרין ישראל עדל מוין עליו ולא הוינן אמרין כלום.

ברם. מלבד הוראתו הידועה בא לפעמים במקום אף. ברכות פ"ג ו' ע"ד כהדא ר' לייא וחברייא הוי יתבין קומי פונדקיא ברמשא אמרין מהו מימר מיליא דאורייתא אמר לון מכיון דאילו הוה איממא הוינן חמיין מה קומינן ברם בדון אסור. — דמאי פ"ה כ"ד ע"ד כמה דתימר תמן דרך אגודה ליתור והוא קשורה (קושרה) בפיו ברם הכא דרך אגודה ליתר והוא גותן מה שבפנים בחוץ וכו'. גרמך, גרמיה וכו'. פי' עצמך, עצמו. גרם הוא תרגם ארמית של עצם ומצינו גם בכתבי קודש איוב ט' גרמיו כמשיל ברזל, צפניה ג' לא גרמו לבוקר. וכבר מצינו במקרא השם עצם מושאל על עיקר ואומץ הדבר. כעצם השמים לטוהר, עד עצם היום הזה, בעצם תמו (עיי' רמב"ן ויקרא כ"ג כ"ח), ולכן אמרו בכבלי עצמך עצמו כלו' את גופך, הוא גופו וכו' וכן בירושלמי גרמך גרמיה. תרומות פ"ז מ"ד ע"ד מחלפה שיטתיה דר' שמעון בן לקיש תמן הוא אומר ספיקן בטל ברוב והכא אמר הכין תמן בשם גרמיה והכא בשם בר קפרא. — שם פ"ח מ"ה ע"ד אמר ר' שמעון בן לקיש אילו זכנתך גרמך ללוגדין (ובקראקא וקראטאשין בטעות ללודנין). פסחים פ"ז הל' א' זקני בתירה דשרון גרמון מן נשייותא. — ומצינו גם בכבלי "לגרמיה עבד": אך בכבלי ענינו שהוא התגדר בענין זה ועבד לדעתיה וחכיריו לא הודו לו עיי' רש"י וערוך, אבל בירושלמי גרמיה הוא כמשמעו ולכן אמר בתרומות שהבאנו לעיל תמן בשם גרמיה כלו' בשם עצמו והכא בשם בר קפרא, ומדרך הכבלי לומר כאן משמיה כאן משמיה דפלוגי.

דלא, דילא. עיקרו דאי לא ונתחברו הב' תיבות ונבלע האל"ף (ולרוב גם הו"ד) ופתרונו כמו אלא בכבלי. שביעית פ"א ל"ג ע"ב שנאמר בחריש ובקציר תשבות לא אתיא דלא על רישא פ"י הא דתני שם במתני' שנאמר בחריש ובקציר תשבות לא קאי אלא על הרישא (דהפרק) עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית וכו' וכן שם ל"ג ע"ג לא אתיא דלא על סיפא. וכן במ"א. — וכן מצינו בהרבה מקומות לא צורכה דלא ופירושו לא נצרכה אלא, לית טעמא דלא אין הטעם אלא, לא מסתברא דלא אין הסברא נותנת אלא. כלאים פ"ג הל' א' לא צורכא די לא מה להקריח בית רובע. שבת פ"ב ה' ע"ב לא צורכה דלאו (דלא) הדליקו את הנר. — פאה פ"ג י"ז ע"ג לית טעמא דלא משום שמכניסו לקיום. שבת פ"ב הל' א' לית טעמא דלא משום שלא הוצאת האור ברוב הדלק. — חלה פ"ג הל' א' אמר ר' יונה לא מסתברא דלא בחול אבל בערב שבת צריכה לומר וכו'. והנה בכל מקומות אלה קדמה שלילה לא. . . דלא. ומצינו ג"כ דלא ופתרונו אלא בלא הקדמת שלילה. סוכה פ"ד הל' ב' ר' יעקב דרומיאי בעי מתניתא דלא כר' דוסא ופירושו אלא כר' דוסא ע"ש וצ"ע.

דלמא. פתרונו מעשה, עובדא. ברכות פ"א ב' ע"ג דלמא ר' חייא רבא ור' שמעון בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת ארבל וכו'. — שקלים סוף פ"ה דלמא ר' חמא בר חנינא ור' הושעיה הוון מטיילין באילן כנישתא דלוד וכו'. — ביצה פ"א הל' ו' דלמא ר' ליעזר ור' אבא מרי ור' מתניא הורי פיתא לארסקינס בשובתא. וכבר נתיגעו הרבה מחברים בפתרון תיבת דלמא ולא עלתה בידם. וכאשר נחזור אחרי המקומות שבא בהם „דלמא“ יצא לנו שלא בא אחריו אות השימוש ב"ת כמו בכבלי מעשה ב'. . גם לא בא פעל קודם לו או אחריו כמו בכבלי הוה עובדא או עובדא הוה אבל עומד תמיד בפני עצמו בראש המאמר וכאלה שהכאנו לעיל. לכן נראה שענינו סיפור והוא מל' יוני *δύλωμα* הודעת דברים או מעשה, וכזה בא על נכון דלמא בלא אות השימוש וכו' והוא בעין קריאה לעורך הקורא: סיפור!

דלכין. הוא כמו דאי לא כן ע"י דלא. ברכות פ"ב ד' ע"ד דלכין מה כן (נראה דצ"ל נן) אומרין סתמא ור' יוסי הלכה כר' יוסי וכו' — פסחים פ"ה הל' א' אמר ר' יוסה שבק ר' יהושע בן לוי רישא ואמר סופה דלכין כהדא דתני חנניה בן יהודה אומר וכו' פ"י ר' יהושע סמך על מה דאיתא שם קודם לכן דבין הערבים נאמר על משש שעות ולמעלן וכמו דכתיב כי ינטו צללי ערב ע"ש, דאי לא כן דאם לא נאמר שכוונתו ג"כ אהרישא יכול להקשות דלמא בין הערבים הוא בן ערבו של י"ד ובין ערבו של מ"ז וכמו דאיתא בכרייתא דחנניה בן יהודה. (והמפרשים לא ירדו לכוונת המאמר כי לא עמדו פה על פתרון תיבת דלכין).

הדא דאמר. . אבל. הוא כמו בכבלי לא שנו אלא. ברכות פ"ה ט' ע"א אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו אמר ר' אחא הדא דאמר במלכי ישראל אבל במלכי אומות משיב שאילת שלום. ועיי' בבבלי שם ל"ב ע"ב.

הוי. הוא כמו באמת או הרי. שביעית פ"ב הל' א' הוי מאן תנא עד
אמתי חורשין שדה הלכן ערב שביעית ר' מאיר, וכן במ"א ובמדרשים. ומצינו
דוגמתו בכרייתא בבלי גיטין ה' ע"א הוי לא הוצרכו לומר בפני נכתב וכפני
נחתם להחמיר עליה אלא להקל עליה.

והוא דרבה מנה. והוא גדול ממנה כלי' הסברא נותנת להפך, וזה
בעצמו פתרון תיבת אדרבא בבבלי. פאה פ"א ט"ו ע"ד אמר ר' אבון ומה אם
דבר שהוא פריעת חוב כתיב למען ייטב לך ולמען יאריכון ימך דבר שיש בו
חסרון כים וסיכון נפשות לא כל שכן אמר ר' לוי והוא דרבה מנה גדול הוא
דבר שהוא בפריעת חוב מדבר שאינו בפריעת חוב.

ולכן. הוא ואי לא כן עירובין פ"ד ריש הל' א' ולכן מה נן אמרין ע"ש.
חייליה דפלוגני. ראיית פלוגני. וכא במקומות אין מספר. ועיקר
פתרון חייליה הוא כחו וכמו דאיתא כתובות פ"ג הל' ה' לית בחיילי טעון
טרחותיהון דתריי. — ואפשר שמה שנא בבבלי "מסייע ליה, סיוע וכו" הוא ג"כ
מענין זה, ואחוזת מרעהו תרגם אונק' סיעת מרחמוהי אלא שבבבלי מושאל מל'
עזר כמו כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה. ואין להאריך פה בזה.
כ"י. עיקרו כי האי ונתחברו הב' תיבות ונבלע הי"ד והה"א, והאל"ף
נשתנה ליו"ד כמשפטו לפני יו"ד וכמו שהערנו לעיל. ברכות פ"ב ד' ע"ג לית
לך אלא כ"י דמר ר' יוחנן וכו' כ"י דמר ר' יצחק וכן במקומות הרבה.
כל עמא. הוא כמו בבבלי כולי עלמא. ודע דבירושלמי לא בא בשום
מקום שם עולם על הוראת מספר גדול של אנשים או על הוראת ציבור.
ועיי' לקמן פ"ג.

ליידא. הוא להאי דא, לאי דא, ונתחברו ב' תיבות לתיבה אחת והאל"ף
נשתנית ליו"ד כמו במ' כ"י. כלאים פ"ה ל"א ע"ב ליידיא מילה כתיב ושבתה
הארץ. וכן במ"א.

למידת הדין. פירושו בירושלמי דין ממון. ברכות פ"ב ה' ע"א ולמידת
הדין אמר ר' יצחק וצרת הכסף בידך ובלבד בידך. — שביעית פ"י ל"ט ע"ג
ר' בא בשם רבנין דתמן שלשה שדנו ומת אחד מהן חותמין בשנים וכו' אמר
ר' חניי מתני' אמרה כן והדיינין חותמין מלמטה או העדים. ולמידת מידת הדין
מפרזובל (פ"י בתמיה) אשכח תני הוא מידת הדין הוא פרזובל. — מעשרות
פ"ב סוף הל' א' וכמה שיעור הכלכלה ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן סתם
כלכלה ארבעת קבין וגדולה סאה וקטנה שלשה קבין ר' יונה בעי למעשרות
איתאמרת או למידת הדין. — נדרים פ"ז הל' א' אלא ר"ע סבר מיטר הדלועין
בכלל ירק ורבנן אמרין אין הדלועין בכלל ירק אף למידת הדין כן ירק זה
מכור והיו שם דילועין על דעתיה דר"ע מכורין על דעתון דרבנן אינן מכורין.
ועיי' שביעית פ"ט ל"ה ע"ד תני רשב"ג אומר סימן להרים מילין לעמקים תמרים
לנחלים קנים לשפלה שקמים וכו' אית דבעי למיטר למידת הדין איתמר ע"כ.
ובבלי פסחים ג"ג ע"א נישנת ג"כ הך ברייתא דרשב"ג ושם איתא סימן לשפלה
שקמים נפקא מינה למקח וממכר. —

והנה אף שבמקומות האלה וגם בסוגיות אחרות פירוש למידת הדין
הוא לדין ממון מ"מ אינו זו ממשמעתו כלו' מה שהוא על פי שורת הדין,
ויען כי בדיני ממונות לית לן למיזל לקולא או לחומרא כ"א ע"פ המשפט בלי
נשות ימין או שמאל לכן נקרא דין ממון מידת הדין. — ומה בא נ"כ בקצת
מקומות מידת הדין להורות שהעמידו הדבר על עיקר הדין ולא הוסיפו עליו.
מעשר שני פ"ב נ"ג סוף ע"ב ע"ג אמר ר' יוחנן כל שיש בו הותר מידה
השבה לפי השכון וכל שאין בו הותר מידה השבה לשני וכו' מתניתא פליגא
על ר' יוחנן האשה ששאלה מחבירתה תבלין ומלח לעיסתה הרי אלו כרגלי
שתיהן אמר ר' בא תחומין עשו למידת הדין פ"י העמידו אותן על עיקר הדין
(משא"כ במעשר שני שהחמירו בו). ובביצה פ"ה הל' ג' איתא הך סוגי'
בקיצור ושם איתא תחומין עשו אותן כמידת הדין והוא ט"ס וצ"ל למידת הדין.
(ובעל קרבן עדה נשתבש בזה הרבה כי נעלמה ממנו הסוגי' דמס' מ"ש).
ובב"ק פ"ה הל' א' איתא זאת אומרת שלא הילכו במידת הדין בממון אחד
הרוב והך בממון הוא פירוש דמידת הדין, ואפשר שהוא הוספה מיד אחרון.
ובכתובות פ"ב הל' א' הגי' שלא הילכו למידת הדין ולממון אחד הרוב והוא
גי' משובשת וצ"ל כמו בב"ק במידת הדין בממון.

לא הכל ממנו. פ"י אין הכל תלוי ממנו כלו' מדעתו או מדיבורו
והוא כמו בכבלי לאו כל כמיניה (וגם שם פירושו לא כאילו הכל מיניה). —
דמאי פ"א כ"א ע"ד לקחן לאכילה וחיוב עליהן לזרע לא הכל ממנו. שביעית
פ"ח הל' א' תני המוכר מוכר לאוכלין והלוקח לוקח לעצים לא הכל ממנו
המוכר מוכר לאוכלין והלוקח לוקח לאוכלין וחיוב עליהן לעצים לא הכל
ממנו. — גיטין פ"א הל' א' מ"ג ע"ב נתן לה גיטה נטלו ממנה והשליכו לים או
לנהר לאחר זמן אמר לה נייר חלק היה ושטר פרוע היה לא הכל ממנו לפוסלה.
לשעבר, לבא. הוא כמו בכבלי בדיעבד לכתחילה. ובא במקומות אין
מספר כאן לשעבר כאן לבא.

מאחר. הוא במקום מינו בכבלי. שנועות פ"ד ל"ה ע"ד אמר ר' יודן
אין אומר בממון מאחר דו יכיל מימר ליה אתה אמרת לי להרוג ולקוץ אף
על גב דו אמר ליה לא הרגתי ולה (צ"ל ולא) קצצתי פטור. — שם פ"ו
הל' א' רב ור' יוחנן תרוהון אמרין והוא שהלווהו בעדים אבל אם הלווהו
שלא בעדים יכול מימר ליה הלויתני ונתתי לך מחצה א"ד יודן אין אומר
בממון מאחר דיכול למימר ליה לא הלויתני ויכיל מימר ליה הלויתני
ונתתי לך חציים.

מאי כדון עיי' עד כדון.

מה. הוא ל' שאלה וספק, ולפעמים ל' תמיהא. ברכות פ"ו י' ע"א ר'
ירמיה בריך קומי ר' זעירא המוציא לחם מן הארץ וקלסיה מה כרי נחמיה
(דאמר שם המוציא לחם). — שם ר' אבא בשם רב מסובין אסורין לטעום
כלום עד שיטעום המברך ר' יהושע בן לוי אומר שותין אע"פ שלא שתה
מה פליג (פ"י הש"ס מסופק ושואל אם פליג ריב"ל ארב וע"ז משיב) מה דמר

רב כשהיו כולם זקוקין לכבר אחד מה דמר ר' יהושע כשהיה כל אחד ואחד כוסו בידו. — שם פ"ח י"ב ע"ב תנא ר' יעקב קומי ר' ירמיה מברכין על הבשמים של גוים מהו פליג (פי' אמתניתין דתני אין מברכין על הנר ועל הבשמים של גוים) ונראה דצ"ל מה ופליג וכדרך הירושלמי בהרבה מקומות — ואפשר שמי' מה היא במ' מהו כלו' מה הוא וכהוראת מהו בבבלי. ועיי' סוכה פ"ה סוף הל' ב' מה ביד כולהם ק"כ לוג או ביד כל אחד ואחד ק"כ לוג.

מ'. לפני פעל הוא כמו כד (כאשר). ב"ב פ"ט הל' א' כהדא ארמלתיה דר' שובתי הות מבזבזה בניכסיה אתון בנן קירבון לר' לעזר אמר לון ומה נעבוד לכון ואינן עמא שמיא מי נחתון אמרון וכו'. — סנהדרין פ"ז כ"ה ע"ד מי נפק אהן מינייא. — ע"ז פ"ג הל' א' ר' אבהו מי דמך. . . זכדיי בר ליואי ור' יוסי בר פיטרס ור' יהושע בן לוי מי דמכין. (ואפשר שמי' הוא כמו מן ומי נחתון פירושו כמו מן דנחתון, מי דמך מן דדמך).

מעיתה. הוא כמו אם כן. כלאים פ"א כ"ז ריש ע"ב את חוקתי תשמורו וכו' משום חוקים שחקקתי בעולמי מעתה אסור לאדם הראשון ר' יוסי בשם ר' הילא דברי הכל היא משום חוקים שחקקתי בעולמי מעתה אסור להרכיב תאינה שחורה על גבי תאינה לבנה וכו'. — שם פ"ב כ"ז ע"ד רוצה הן בהן כאילו עקורין ומונחין לפניו מעתה מצא כלאים בכרם יהו אסורין משום גזל.

מתניתא. כינוי בירושלמי בין למשנה בין לברייתא ורק באיזה מקומות נאמר על המשנה מתניתין, ובבבלי מתניתא כינוי לבד לברייתא כידוע. ודע דבירושלמי לא נמצא לי' ברייתא.

נסיב ויהיב. כמו בבבלי נשא ונתן. שביעית פ"ז ל"ז ע"ג ר' הושעיה נסב ויהיב בהדין מוריים ר' חונא נסיב ויהיב בהדין חלתותא.

עד כדון. עד עתה, עד כאן. ברכות פ"ג ו' ע"ב תני אם היו שם שתי דרכות מתאימות אחת רחוקה וטחורה ואחת קרובה וטמאה אם היו רבים הולכין ברחוקה הולך ברחוקה ואם לאו הולך בקרובה עד כדון בטומאה של דבריהם אפי' טומאה שהיא מדברי תורה פי' עד כאן אישמעינן בטומאה דרבנן מה דינו בטומאה דאורייתא. — מעשר שני פ"ד נ"ה ע"ב עד כדון חדשות ישנות פי' עד כאן אישמעינן בחדשות (שם נוכל לומר בשנה זו נתן לתוכה) ישנות (מה דינו). — עד כדון כר' עקיבא כר' ישמעאל ברכות פ"ז י"א ע"א ערלה פ"ב ס"ב ע"א ובמקומות הרבה, פי' עד כאן אישמעינן לשיטת ר"ע דדריש כפל לשון לשיטת ר' ישמעאל דלא דריש כפל לשון מהיכן שמעינן דין זה. ועיי' לקמן סגנון הירושלמי.

וכן בא מאי כדון מאי עתה, פי' מאי איכא למימר או מאי הוה עלה. ברכות פ"ג ו' ע"ב מה בין סוכה ומה בין לולב סוכה נוהגת בלילות וכימים לולב אינו נוהג אלא ביום. התיב ר' יעקב דרומייתא הרי תלמוד תורה נוהג בלילות כבימים מיי כדון. —

על אתר. בבבלי לאלתר אך בבבלי נתחברו הב' תיבות ועיקרו אל אתר (ועיי' ר"ב מוספיא ערך לאלתר). ועיי' ר"ש פאה פ"ח סוף ד"ה ירושלמי אבא

שאל על ידי שהן חביבין באין על אתר ואית דגרסי לאלתר ע"כ והיא היא
אבל בירושלמי נמצא כמעט תמיד על אתר.

צריכה. ל' איבעיא וספק, ופירושו הך מילתא צריכה דרישה וחקירה
ואמרו בקיצור צריכה. ברכות פ"ז י"א ע"ב מחלפא שיטתיה דר' ירמיה התם
צריכה ליה והכא פשיטא ליה. — שקלים פ"ד מ"ח ע"א ר' בא בר כהן בעא
קומי ר' יוסא מחלפא שיטתיה דר' חייא בר בא תמן צריכה ליה והכא פשיטא
ליה. — כלאים פ"א כ"ז ע"א האבטיח והמלפפון אינן כלאים זה בזה. ר'
יודה אומר כלאים הקישות והאבטיח צריכה פי' ספק אם הם כלאים או לא. —
ביצה פ"א סוף הל' ט' ר' נחום אמר ר' שמואל בר אבא בעי הדא אמריה
ליבש אסור לקדירה מותר על יד על יד צריכה. — יומא פ"ב הל' א' ר'
ירמיה אמר חילפיי שאל וכו' ולא מתניתא היא וכו' מתנית' למצוה מה צריכה
ליה לעיכוב. — ועיי' ברכות פ"ז י"א ע"ב אמר ר' זעירא עד דאנא תמן
אצרכית לי מצרו לי מינד לאשלתי. —

שאל. כמשמעו שאלת דבר, ובאתפול כלאים פ"ג הל' א' אשתאילת
לר' הונא ספרא דסדרא וכן מעשרות פ"ב ריש הל' א' ובמ"א. — ובא ג"כ בל'
אבעיא וספק. כלאים שם ר' נסא שאל עשה פאה באמצע זרע כמו מסין
משכו בכמה. — יומא פ"ב הל' א' ר' יעקב בר אחא אמר חילפיי שאל קומין
שנתנו על גבי מערכת לילה מה הן ר' ירמיה אמר חילפיי שאל אימורין
שנתנו על גבי מערכת לילה מה הן. — וכבר בארנו לעיל ערך בעא שמשמעות
בעי הוא לפעמים ג"כ ל' איבעיא וספק ובוהו הוא אחד עם שאל, אבל בעי
בא לפעמים בל' החלט ובוהו הוא נוסף על הוראת שאל. ועיי' חלה פ"א ג"ז
ע"ד ר' חייא בר יוסף שאל על דעתיה דר' לעזר מהו שיהא נגד לענין חלה
בעיסת האורז שמואל בר אבא בעי איזהו חדש וישן שבחלה שתי שדות אחת
הביאה שלישי ואחת פחות משליש לחלה אחת למעשרות שתיים אחת פחות
משליש ואחת עשבים לחלה שתיים למעשרות אחת וכו'. והמעין שם יראה
שמה שאמר ר"ח בר יוסף הוא בדרך ספק ואיבעיא ודברי שמואל בר אבא
הם בדרך החלט, לכן בא בדברי ר' חייא בר יוסף שאל ובדברי שמואל בר
אבא בעי.

שמועה עיי' לקמן פלוני עבד לה שמועה.

תיי. הוא כמו אתיא בכבלי, והאל"ף נפלה בראש התיבה כדרכה בירושלמי,
והאל"ף אחר יו"ד נשתנית ליו"ד עיי' לעיל ערך כיי.

תמן. שם, נאמר על המשנה הנשנית במס' אחרת ובל' תמן תנינן (ובכבלי
תנן התם), וגם על המשנה הנשנית באותו פרק. עיי' תרומות פ"א הל' ד' (מ' ע"ד)
תנינן תמן אין תורמין וכו' והוא משנה בסוף אותו פרק. וכן בא תמן על מאמר
אמורא במס' אחרת או בפרק אחר, ובכלל בסוגי אחרת. — ובא פעמים אין
מספר על כבל בל', רבנן דתמן" או "בד נחית לתמן" ולעומת זה נאמר "הכא"
על א"י "בד סליק להכא", ובכבלי נאמר להפך התם על א"י "שלחו מתם" כלו'

מהתם ופירושו מא"י. — ולפעמים נאמר תמן גם על ארצות אחרות חוץ מבבל. ויקרא רבה פ"ג תמן קורין למלכיא אלהיא ע"כ וקאי ארומי שקדמו תי' האלקי לשם הקיסר (Divus Antoninus, Divus Severus). — ועיי' מגילה פ"ד הל' ה' (ע"ה ע"ב) ר' שמעון ספרא דטרכנס אמרין ליה בני קרתיה קטע בדיבוריא דיקרינון בנינון וכו' בטר יומין נחת להכא וכו' הרי דאמרו הכא לעומת טרכנס שהיתה עיר מעבר לירדן במחוז טרכנייא. — שבת פ"ט הל' א' ועיי' ע"ז פ"ג הל' ח' תמן צווחין לפעלא טבא עמרא (כצ"ל עיי' רמב"ן פ' כי תצא פסוק לא תתעמר בה) וצווחין לרחוץ של מי רגלים עמירה ע"כ, ולא שמענו מעולם שקורין בבבל לפעלא טבא עמרה וכו'. — ברכות פ"ח הל' א' אמר ר' יוסי בר' נהיגין תמן במקום שאין יין שליה ציבור עובר לפני התיבה ואומר ברכה אחת מעין שבע וחותרם במקדש ישראל ואת יום השבת ע"כ ולית מאן דאמר כזה בבבלי, ועיי' פ"ד ערך ר' יוסי בר' ר' בון. ועיי' ערך כהנא.

תפלוגתא. כמ' שאמר הבבלי מחלוקת אמר הירושלמי תפלוגתא. עיי' לעיל ערך איתפלגון. ואך מקומות מעטים יוצאים מן הכלל. פאה פ"ו י"ט ע"ג ואין תעבדינה גרוש מחלוקת שמאי והלל (צ"ל בית שמאי ובית הלל). — כלאים פ"ג כ"ח ע"ד ר' ינאי אמר במחלוקת.

תפתר. הוא כמו תריץ בבבלי ובירושלמי לא נמצא כלל תריץ, וכן לא נמצא תירוצין ותירוצא כ"א פיתרא עיי' סוף דמאי אלא כהדין פיתרא קדמיא. ובל' קושי' נאמר בירושלמי בעי שאל עיי' לעיל ערכם, וגם אקשי.

תרגם. בבבלי נראה הוראתו פירוש הדבר לכן בא הן על העתקה גרידא פסחים מ"ב ע"ב וקולן של סופרים הכא תרגמו פרודא דאושכפי, הן לתריץ איזה קושיא שם ל"ט ע"ב מיתבי יוצאין בהן ובקלה שלהן וכו' תרגומא אקלה, וכן במ"א. אבל בירושלמי נאמר תרגם על העתקה גרידא לבד, סוכה פ"ה הל' ג' מהו מפקיעין תירגם ר' חגי קומי ר' יוסה מפשילים. — שם הל' ה' להמשנה קרא הגבר תירגם רב קומי דבית ר' שילה קרא גברא. וכן הוא שקלים פ"ה הל' ב' (ועיי' בבלי יומא כ' אמר רב קרא גברא). ואך איזה מקום בהגדה יוצא מן הכלל. עיי' ריש פ"ט דברכות תרגם יעקב כפר נבוריא בצור לך דומיה תהלה אלהים בציון סמא דכולא משתוקא.

סגנון הירושלמי

מלבד ההבדל בין הירושלמי והבבלי בהנחת האותיות וחילופיהם ושימוש איזה חלקי הדיבור יש עוד הבדל ביניהם בקצת אופנים הבאים לכאן הענין ולברר תוכן המאמר. ונזכיר פה ראשי האופנים המיוחדים לתלמוד ירושלמי, וידעתם רב התועלת לכל הוגה בתלמוד זה.

אלא כפלוני אלא כפלוני. פ"י איבעית אימא כפלוני איבעית אימא כפלוני דמאי פ"ה כ"ד ע"ג אלא כר' יוחנן דר' יוחנן אמר וכו' אלא כר' אלעזר דר' אלעזר אמר וכו'.

אמר ר' פלוני. בזה הסגנון בא פעמים אין מספר המאמר במקום שבא
להורות שזה ר' פלוני חולק על החכם הקודם לו, ובכבלי נאמר תמיד בזה
הענין פלוני אמר. דמאי פ"ז כ"ה ע"ב ולא דא היא קדמייתא אמר ר' אחא אם
תירצה ביניהן אמר ר' יוסי הא דתימר מותר בשקיבלה כדרך המקבלין והן
דאת אמר אסור [כשלא קיבלה כדרך המקבלין אתיא דר' יוסי כר' יוחנן ודר'
אחא כר' יוסי בי ר' חנינה וכו', הרי דהש"ס עצמו אמר דר' אחא ור' יוסי
פליגי. — תרומות פ"ז הל' א' כתובות פ"ג הל' א' סבר נתן בר הושעיה
למקום מכות ותשלומין משלם ואינו לוקה וילקה וישלם כדי רשעתו רשעה
אחת אתה מחייבו וכו' וילקה ולא ישלם מן עדים זוממין מה עדים זוממין
משלטין ואינן לוקין אף וכו' אמר ר' נתן (בכתובות אמר ר' יונה) טעמא דנתן
בר הושעיה והפילו השופט והכהו לפניו את שמכותיו יוצאות בו ידי רשעו
יצא זה שאומר לו עמוד ושלם ע"כ. ולפי סגנון הכבלי היה לו לומר ר' נתן אמר
דהרי הוא חולק ונותן טעם אחר לדברי נתן בר הושעיה. — ולהיפך איתא בירושלמי
פלוני אמר במקום שאין שם חולק ולסגנון הכבלי צ"ל אמר פלוני. ברכות
פ"ו י' ע"א ע"ב ר' חונא אמר אהן דאמר סב בריך סב בריך אין בו משום
הפסק ברכה וכו'. ר' הונא אמר הדא שתיתא והדא מורתא שחיקתא אומר עליו
שהכל נהיה בדברו. ר' הונא אמר הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא בריך אם
היו משקין פולטין וכו' וכן בא בירושלמי במקומות אין מספר פלוני אמר
במקום שאין שם חולק.

אמר פלוני ותני כן. דמאי פ"א כ"א ע"ד אמר ר' יוחנן ותני כן לקחן
לזרע וחישב עליהן לאכילה באין מחשבה וכו' ופירושו ר' יוחנן אמר וגם
בברייתא תני כן (והוא בתוספתא שם פ"א), והך ותני כן הוא כמו מאמר
מוסגר. — שביעית פ"ח ל"ח ע"א אתא ואמר ליה למדתנו ותני כן אין סכין שמן
של שביעית במרחץ. — ערלה פ"א ס"א ע"א דאמר ר' יוחנן ותני כן הקדיש
ואחר כך נטע פטור מן הערלה. ועיי' ברכות פ"ד ז' ע"ג אמר ר' יוסי בי ר' בון
ותני ר' חייא בכל יום אדם מתפלל י"ח במוצאי שבת ובמוצאי יום הכפורים
ובמוצאי תענית צבור. — ומדרך הכבלי בענין זה להביא המאמר של האומר
ואח"כ מביא הברייתא בל' תניא כותיה או תניא נמי הכי. והירושלמי מקצר
ואומר מיד אחר שזכר שם האומר "ותני כן" ואינו מכפיל להביא המאמר
והברייתא. אבל בא על ידי זה ליריעון כי לא מביא הברייתא בצורתה
ולרוב הברייתא משונה באיזה תיבה או אומר מן המאמר של האמורא.

אינו מחזור. בא להורות על דבר הנלמד ממדרש המקרא שהדרוש אינו
ברור כל כך ואין הלמד נדון כאילו הוא מדאורייתא. פסחים פ"ב הל' א' ר'
אבהו בשם ר' יוחנן העושה אספולנית משור הנסקל ומחמץ שעבר עליו הפסח
אינו לוקה שאין לא תעשה שבו מחזור מכלאי הכרם לוקה. — שם סוף פ"ח
מה טעם דבית הלל אתם ושביכם מה אתם טעונין הוייה בשלישי ובשביעי וכו'
ואינו מחזור דאמר ר' חיה (חיה) בר יוסף גידול בר בנימין בשם רב מודיי
בית הלל שאם עבר וזרק את הדם שהורצה. — סוכה פ"ה ריש הל' א' דתני

חליל של קרבן דוחה את השבת דברי ר' יוסי בי ר' יהודה וחכמים אומרים אינו דוחה לא את השבת ולא את יום טוב. . על דעתהון דאילין רבנן למה אינו דוחה משם שאינו מחזור וכו' ע"ש. ועיי' לקמן ערך הגיעוך ועיי' פ"ג. אתא המי. בא ראה, והוא להעיר שיש תמיהא בדבר. ריש ברכות איתא חמי משעה שהכהנים נכנסין לוכל בתרומתן יממה הוא ועם כוכביא הוא משעה שדרך בני אדם נכנסין לאכול פתן כלילי שבת שעה ותרתי ליליא הוא ואת אמר קרובים דבריהן להיות שוין. — וכן כשבא לפשוט בדרך בתמיה. דמאי פ"א כ"ב ע"א חמרת שנכנסת לצור דרך כזיב אתא חמי אילו עמדה לה כזיב פטורה עכשיו שנכנסת לצור חייבת. — וכן אומר אתא חמי אם מביא איזה אופנים ובא להעיר שדברי הברייתא או האמורא לא עמדו גם כאחד אלה האופנים. דמאי ריש פ"א אתא חמי אם רוב משמין דברי הכל חייבין בין דמאי בין ודאי אם אין רוב משמין דברי הכל פטורין בין דמאי בין ודאי מחצה על מחצה לית יכול. — ומצינו אתא חמי והש"ס לא מתרין כלום ואפ"ה המאמר לא נדחה מהלכה. פאה פ"ג י"ז ע"ד ר' בינא בשם ר' ירמיה שייר מטלטלין לא עשה כלום אתא חמי שייר קרקע כל שהוא יש לו מחיה שייר אכנים טובות ומרגליות אין לו מחיה (ואפ"ה הש"ס אינו מדחה דברי ר' בינא ע"ש בסוגי שייר עבדים וכו').

בן אבטיה. במקום שאמר הבבלי להפליג הדבר עוג מלך הבשן איתא בירושלמי בן אבטיה. בבלי יומא פ' מתקף לה ר' הושעיא אם כן הוה מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה כי איתשיל בעוג מלך הבשן איתשיל. ובירושלמי שם פ"ה הל' ב' (מ"ד סוף ע"ד) ר' חייה בר אדא בעי קומי ר' מנא ולמה לא תניננה מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה אמר ליה מפני לוגמו של בן אבטיה ע"כ. והוא קרוב לל המשנה כלים פ"ז מ"ב זה הוא אנריפו של בן אבטיה.

בעון מימרה, סברין מימרה. פי' רצו לומר וכו' וכן הוא באמת, ולא כמו בבבלי פנרוה שמשמעתו בכל מקום שעלה כן על דעת האומרים ולא נתקיים לפי המסקנא. כלאים פ"ד הל' ב' ואתייהא כ"י דאמר ר' חנינא אין האיסור נעשה מחיצה להציל סברין מימרה האיסור נעשה מחיצה ליאסר ע"כ וכן הוא לפי האמת. — תרומות פ"ב מ"א ע"ד ר' ירמיה סבר מימרה אתה רואה את הצמק כאילו תפת. — מעשרות פ"ב הל' א' הוון בעיי מימרה מאן דאמר שלא נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף וכו'. — מעשר שני פ"ב ג"ג ע"ג וסברין מימרה כיני מתניתא המצרף סלע ממעות מעשר שני. — שם פ"ג ג"ד ע"ב סבתא הוות סברה מימרה וכו' ואילין רבנין הוון סברין מימרה. וכל הנך בעי מימרה, סברין מימרה קיימין לפי האמת וכן הוא כמעט בכל המקומות (ובעל יד מלאכי כלל ר"ב עשה עצמו כמסתפק בזה), ואך מעטים יוצאים מן הכלל ונלמדו מענינם. עיי' ברכות פ"ד ז' ע"ב ר' חייה בשם ר' יוחנן תפילת המנחה ותפילת המוסף תפילת המנחה קודמת הוון בעין מימרה בשאין ביום כדי להתפלל שניהן וכו' ר' זעירא בשם ר' יוחנן ואפי' יש ביום כדי להתפלל שתיהן תפילת המנחה קודמת. — פסחים פ"ז הל' ז' ר' יוסה בשם ר' חסדא הוין סברין מימרה עליו לא על העובר שלו מן מה דתני וכו'.

בפירוש שמעת מן פלוני או מן שיטתיה. בכבלי הסגנון בענין זה
"בפירוש שמיע לך או מכללא", והכבלי מוסיף לבאר ואי מכללא מאי ומביא
המעשה או המאמר שממנו יש לכאורה לדון זה הדבר ואמר שנאמת אין
ראייה משם. והירושלמי מקצר כדרכו ומביא מיד המאמר שממנו יש קצת
לדון (והוא הנקרא בירושלמי מן שיטתיה) ומסיים שאין ראייה משם. ערלה
פ"א ס"א ע"א ר' יוסי בשם ר' יוחנן שרשים אין בהן ממש אמר ר' זעירא
לר' יוסי בפירוש שמעתנה מן ר' יוחנן או מן שיטתיה דאמר ר' יוחנן ותני כן
הקדיש ואחר כך נטע פטור מן הערלה נטע ואחר כך הקדיש חייב בערלה
ואתון סברין מיטר הקדיש פטור וזקנה פטור ולא דמיא הקדש ראוי לפדותו וכו'.

דברי פלוני. בא לפעמים בראש המאמר ופירושו אלה הם דברי פלוני
והוא כמו פלוני אומר, כלאים פ"ג (הל' ו') כ"ח ע"ד כהנא אמר דברי ר'
ישמעאל פעמים שיש עשרה פעמים שתיים עשרה פעמים שמונה. שם הל' ז'
אמר ר' יוחנן דברי ר' ישמעאל אפי' שורה יחידית נותנין לה עבודה. — חלה
פ"א סוף הל' א' דברי חכמים ר' יוסי בי רבי בון ר' חייה בשם רבין בר חייה
והן שהביאו שלישי לפני ראש השנה, פ"א אלה החכמים ר' יוסי בי רב בון
ור' חייה בשם וכו' אמרו. — ערלה פ"ב ס"א סוף ע"ד דאמר ר' אבהו בשם
ר' יוחנן דברי ר' מאיר כל האיסורין מצטרפין ללקות עליהן בכזית. והמדייק
במקומות אלה וגם במקומות אחרים שבא שם בראש המאמר דברי פלוני
יראה שאין הכוונה לחלוק אלא להביא דברי פלוני וכמו בכבלי תניא ר' פלוני
אומר. ועמוד על זה שכבר טעו בו מפרשי הירושלמי.

דרובא אתא אימור לך. פ"י גדולה ממנה (רבוהא) בא לאשמעינן.
מעשרות פ"א מ"ט ע"א תני משיעמיד ערימה בראש גגו ר' יונה בעי הא בשדה
לא אמר ר' היננא דרובא אתא אימור לך אפילו משיעמיד ערימה בראש גגו. —
ועיי' פאה פ"ד י"ח ע"ב רובא דר' יוחנן רובה דר' שמעון לקיש ובפירושו שם.
ועיי' לעיל לשונות הירושלמי ערך והוא דרבה מנה.

הבא לך רצועה. לשון גערה וגיפה כשלא נתקיימו כלל דברי האומר
ופירושו ראוי את ללקות. כלאים פ"א הל' א' ר' יעקב בר זבדי בעא קומי ר'
ירמיה מתני דר' ישמעאל בי ר' יוסי וכו' והוה מסתכל ביה אמר ליה מה את
מסתכל בי הבא לך רצועה. — ודוגמתו יבמות פ"ב הל' ו' יעקב איש כפר
נבוריה אזל לצור אתון שאלון ליה מהו מיגור בריה דארמייתא בשוכתא וסבר
מישרי לון וכו' שמע ר' חגי אמר ייתי אייתוניה דילקן. — ועיי' לקמן ערך
חזור בך.

הגיעוך (סוף) פ"י הורידו אותך לסוף הדבר והקילו עליך. ברכות פ"ב
ה' סוף ע"א הגיעוך סוף מלאכת המים שאינם מחזורין דבר תורה. — עירובין
פ"ה כ"ב ע"ד ההדיוט שריבה אין שומעין לו אמר ר' הושעיה הגיעוך סוף
תחומי שבת שאינם מחזורין מדבר תורה.

היא הדא היא הדא. כמו בכבלי היא היא. שביעית פ"ח ל"ח ע"ד ביצה

פ"א הל' א' אמר ר' מנא קומי ר' יודן מה אפכה לה פתילה גבי ביצה אמר ליה מן מה דאנן חמי רבנן מדמי לה דא אמרה היא דא היא דא.

ויידא אמרה דא, והיידא אמרה וכו' ואיידא וכו' וכו'. עיקר פירושו מי זאת אשר אמרה זאת. כשמביא הש"ס ממשנה או מברייתא ראייה לדברי אמורא והראייה מופרכת אמר ויידא אמרה וכו' וענינו ואלא מאיזה משנה או ברייתא יש להביא ראייה. ברכות פ"ו י"א ע"ב אבל דמאי דא אמרה אבל פירות ספק ניתקנו ספק לא ניתקנו מזמנין אמר ר' שמעון אחוי דר' ברכיה בשעה שגזרו על הדמאי רוב עמי הארץ היו מכניסין לבתיהן (פי' רוב עמי הארץ היו מעשרין וכן איתא ערלה פ"ב הל' א' בשינוי קצת ע"ש וא"כ אין ראייה ממתני' דאכל דמאי), ויי דא אמרה דא (ואלא איזה משנה אמרה זאת מהיכן יש להביא ראייה דספק ניתקנו ספק לא ניתקנו מזמנין) כותי מזמנין עליו (משנה בראש הפרק) ואהן כותי לאו ספק הוא. — ולפעמים נאמר והיידא אמרה וכו' אם מקשה הש"ס אדברי אמורא ומתרגין, וקאמר ואילו מאיזה משנה וכו' יש להקשות כלו' איזה משנה וכו' אמרה כדברי המקשין. פסחים פ"ב ריש הל' א' אמר ר' בון בר חייה קומי ר' זעירה זאת אומרת שמתר להאכילו לבהמת הבקר התיב ר' ירמיה והתנין מפרר סבר ר' ירמיה ככרות אמר ליה ר' יוסי לא אמר אלא מפרר מכיון שפיררו בטל (ונדחה קושי' ר' ירמיה ע"ש), ואיידא אמר דא (ואיזה ברייתא אמרה זאת כלו' מאיזה ברייתא יש לדיוק כקו' ר' ירמיה דאסור להאכיל חמץ לבהמת הבקר) לא יאכל חמץ היום אפילו לכלבים הרי זה בה (בא) לאוסרו בהנייה מה אנן קיימינן אם לכלבו ההני איסור הנייה אלא כי נן קיימין אפילו לכלב אחרים וכו'. ועיי' ערלה פ"א ס"א ע"א ערלה מאימתי מונה לו משעת נטעתו ר' שמעון בן לקיש אומר בלבד דברים שהן באין במחשבה וכו' אבל ערבה כנסוע בארץ ר' יוחנן אמר אפי' ערבה והתנינן אין נוטעין ואין מכריכין וכו' על דעתו דר"ש בן לקיש וכו' ניחא על דעתיה דר' יוחנן וכו' שנייא היא שהן מתאחזין בשביעית והיידא אמר דא הנוטע והמכריך וכו'. — ועיי' פאה פ"ה הל' א' ויי דא אמר דא גדיש שלא לוקט תחתיו, ובשקלים פ"א הל' ב' והיידא אמרה דא גדיש וכו'. — ברכות פ"ד ז' ע"ג ויידא אמרה דא דאמר ר' חנינה וכו' ושם פירושו אהאי אמרה ר' יוחנן ע"ש.

ולית ליה קיום. הירושלמי מקשה בהרבה מקומות על דברי איזה אמורא ואינו מתרגין ואפ"ה לא נדחו דברי האמורא לפי שיש אפשר למצוא תירגין עיי' לקמן פ"ג, אבל אם ברור לו שהקו' חזקה כ"כ שאי אפשר למצוא לה תירגין אמר ולית ליה קיום והוא כמו תיובתא בכבלי. חגיגה פ"ב סוף הל' ו' (ע"ה ריש ע"ג) מתניתא פליגא על ר"ש בן לקיש צנון שבמערה וכו' דא פליגא על ר' שמעון בן לקיש ולית לה (ליה) קיום. — גיטין פ"ז הל' א' ר' יעקב בר אחא אמר איתפלגון ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר עודהו קורדייקוס עליו כותבין ונותנין גט לאשתו ריש לקיש אמר לכשישתפה וכו' אמר ר' זעירא מתניתא פליגא על ריש לקיש ולית ליה קיום (ובבבלי גיטין ע' מתרגין הש"ס הך קושיא ועיי' לקמן פ"ג).

ועוד מצינו לשון אשר מורה שא"א לקיים דברי האומר. כלאים פ"א כ"ז
ע"א הכא פרס כהנא מצודתיה על ריש לקיש וצדייה.

(חזור בך) דלא כן אני כותב עליך זקן ממרא. הוא גערה ונויפה.
ע"ז פ"ב מ"א ע"ד שמואל אכל (שמן של נכרי) רב לא קביל עליה מיכול
אמר ליה שמואל אכול דלא כן אני כותב עליך זקן ממרא. — יבמות פ"י
י"א ע"א גיטין פ"ח מ"ט ע"ג ר' יוסי שאיל לר' פינחס הואך סביר רבי אמר
ליה כר' ירמיה אמר ליה חזור בך דלא כן אני כותב עליך זקן ממרא. (ועיי'
פ"ד ערך ר' פינחס).

כאינש דשמע מילא ומקשי עלה. אם אמורא מקשי על אמורא
אחר והוא בעצמו אמר המאמר זה אמר הירושלמי כאינש דשמע וכו' כל' הוא
עצמו מסופק קצת אם ישרו דבריו לכן הוא מקשה פן יאמר לו זה החכם טעם
הגון. עיי' יומא פ"א ריש הל' א' דיליף ר' יוחנן דמפרישין כה"ג מביתו ז' ימים
קודם יום הכפורים ממלואים וריש לקיש מקשה עליו ואח"כ מביא הש"ס דריש
לקיש עצמו יליף ממלואים וקאמר הש"ס ולית סופיה דר' שמעון בן לקיש
מישמעינה מן הדין קריא אלא כאינש דשמע מילא ומקשי עלה. — שם
פ"ב ל"ט ע"ד ר' שמי בעי ולמה לא גזרו על שני גזרין בשחרית אמר ר' מנא
לא שמיע רב שמי דמר ר' יוחנן לא גזרו על שני גזרין בשחרית ואמר ר'
יוסי מתני' אמרה כן וחזר ואמר אין דו שמיע אלא כאינש דשמע מילא
ומקשי עלה.

לא מסתברא דלא חילופין. הוא כמו איפכא מסתברא בכבלי. פסחים
פ"א סוף הל' ד' (כ"ז ע"ד) חברייא אמרין חמישית כר' יודה הקדישו מוקדש עשאו
תרומה אינה תרומה. . . אמר לון ר' יוסי לא מסתברא דלא חילופין הקדישו
אינו מוקדש עשאו תרומה הרי זו תרומה.

מה דנפל לדין נפל לדין. פי' מה דשייך בזה שייך בזה. פסחים פ"ז
ל"ד ע"ד מ"י כדון (אם מרצה הציץ על הכהן העובד בטומאת התהום ע"ש)
ר' נחמן בשם ר' מנא לכם בין לו בין לעובד שלו עד כדון עושי פסח נזיר
מניין ר' יוסה בשם ר' חסדא הוינן סברין מימר עליו לא על העובד שלו מן
מה דתני הוא נזיר היא עושה פסח היא אמרה מה דנפל לדין נפל לדין.

מהלכה. נאמר בירושלמי לפעמים על דבר שאינו מן התורה כ"א מדברי
חכמים. דמאי פ"ג כ"ג ריש ע"ד מודי ר' שמעון שהוא מפריש מעשרותיו
מהלכה. וז"ל הר"ש כפי המשנה כתיבת יד כפי מה שהובא בתשובות ר'
בצלאל אשכנזי תשו' א' י"ד ע"א: מהלכה בכמה מקומות יש בירושלמי בלשון
זה וכדבר שהוא מדרבנן הגיל לומר מהלכה.

מהלפה שיטתיה דפלוני. פי' דבריו סותרין זה את זה ובכבלי הסגנון
„ורמי ידיה ארדייה“. כלאים פ"א כ"ז ע"א מתלפה שיטתיה דרבי תמן
הוא אמר גולן מין אחד והכא הוא אמר הכין. וכן בתרבה מקומות. — וכן
כשבא לומר שדברי פלוני סותרין זה את זה אומר תרתין מילין תני (אמר)

פלוני והן פליגין חדא על חדא. חלה פ"ג נ"ט ע"א אמר ר' יונה תרתין מילין תני ר' חייא רוב' ואינין פליגין חדא על חדא טבל מנינו בחולין וכל הספק פוסל את התרומה ופוסל את החולין מלעשות תרומה וקשיא אם טבל ממנו (צ"ל מנינו) בחולין למה לי פוסל את החולין מלעשות תרומה. — ערלה פ"א ס"א ע"א אמר ר' מיישא לר' זעירא תרתין מילין אתון אמרין ואינין פליגין חדא על חדא הכא אתון אמרין שאין גדולי איסור מעלין את האיסור והכא אתון אמרין לוקין עליו בכזית.

מיליהון דרבנן אמרין. כשמקדים מאמר השי"ס דאיזה אמורא או מחלוקת האמוראים ובא להביא ראייה מאמורא אחר אמר מיליהון דרבנן אמרי כלו' כאמורא פלוני. זה "מיליהון דרבנן" לא קאי לרוב כ"א כאמורא יחיד. דמאי פ"ד כ"ד ריש ע"א ר' יונה בשם ר' זעירא תיפתר בפירות שנשמכה דעתו עליהן מערב שבת וכו' אמר ר' מנא מיליהון דרבנן מסייעין לר' יונה אבא דתנינן תמן וכו' ר' ינאי בי ר' ישמעאל בשם ר' יוחנן בשבת של פוטגמיא התיירו וכו' לא כפירות שנשמכה דעתו עליהן מערב שבת היא. — פסחים פ"א הל' א' מיליהון דרבנן אומרין לא כמה דהוא מנהר בליליא מנהר ביממא דאמר ר' הונא כד הוינן ערקין באילן בוטיתא דסדרא רבא היו מדליקין עלינו נירות בשעה שהיו כיהים היינו יודעין שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקין היינו יודעין שהוא לילה. וכן נאמר מיליהון דרבנן פליגין אף במקום שאין שם אלא יחיד החולק. דמאי פ"ו כ"ה ע"ד אמר ר' יוסי מיליהון דרבנן פליגין דאמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן השותפין מחלוקת רבי וכו'.

ולפעמים נאמר מיליהון דרבנן (ולא נזכר מי הם אלו רבנן) להורות שכן אמרו החכמים של אותו זמן. דמאי פ"ב כ"ב ע"ג אמר ר' אבמרי מיליהון דרבנן אמרי כל המינין האסורין בקיסרין החטים והפת וכו'.

מן אולפן. פי' בקבלה מרבותיו ולעומתו מן דיעה פי' מסברת עצמו. עירובין פ"ג כ"א ע"ב ר' אחא אמר לה מן אולפן ר' יוסי אמר לה מן דיעה כארבעה זקנים כר' אליעזר. — שם פ"ט כ"ה סוף ע"ג אמר ר' זעירא אין לית חדא אולפן דשמואל קשיא.

נמנה בעלייה. בא להורות שפלוני הסכים בדבר והדבר ברור ואין חולק עליו. שביעית פ"ב ל"ג ע"ד ר' בא ר' לא הוון יתבין בצור אתא עובדא קומיהון הורי ר' לא ישפכו פירותיו אמר ר' בא אני לא נמנית עמהן בעלייה. — שם פ"ה ל"ה ע"ד ר' אימי בעא קומי ר' יוחנן מתניתא עד שלא גזרו על הספחין אמר ליה וכי בעלייה היית. וה"ל הר"ש שביעית פ"ה מ"ב ונקט עלייה לפי שהיו רגילין לעשות גזירות בעלייה כדאמרין בסוף בן סורר בעליית בית ניתזה בלוד ובפ"ק דשבת בעליית חנניה בן גריון ובכתובות פרק נערה מדברים טובים שנאמרו בעלייה עכ"ל. ואפשר שהוא על דרך השאלה לפי שאלו הלכות גדולות נאמרו בעלייה בימי התנאים הראשונים והסכימו כולן עליהן לכן אמרו על כל הלכה שהסכימו חכמי הדור עליה שנמנה בעלייה.

עוד. הוא לפעמים כמו בבבלי "גם". ברכות ריש פ"ה שכן מצינו בנביאים

הראשונים שהיו חותמין את דבריהן בדברי שבה ובדברי נחמות אמר ר' אלעזר
 חוץ מירמיהו שחתם בדברי תוכחות אמר לו ר' יוחנן עוד הוא בדברי נחמות
 חתם וכו'. — שם זעור בר חיננא אמר המקוץ דם בקדשים מעל עוד הוא
 מהלכות קצובות.

עבד, עשה, ניתוסף לפעמים על הפעל וכא להורות התמדת המעשה. דמאי
 פ"א כ"א ע"ד חמרתיה דר' פינחס בן יאיר גבונה ליטסיי (לסטיי) בליליא עבדת
 טמורה גבון תלתא יומין. — כלאים פ"ט ל"ב ע"ג שבע שנים עשת ארין
 ישראל נשרפת. — פסחים פ"ז הל' ג' (ל"ג ע"ב) שלש עשרה שנה עשה ר'
 עקיבא נכנס אצל ר' ליעזר ולא היה יודע בו. וזה הדרך נמצא לרוב בהגדה.

פלוני בשם פלוני. במקום שאמר חנם בשם חנם חסר תיבת אמר לפני
 האומר הראשון ולפני בעל המאמר עצמו כא תי' בשם או משום. ר' יצחק בר
 מרי בשם ר' יוחנן, ר' נחמן בשם ר' מנא (ודרך הבבלי אמר ר' יהודה אמר
 שמואל וכו') וכן במקום שבאים ג' או ד' אומרים בזה אחר זה חסר תי' אמר
 אצל ב' או ג' הראשונים. ר' שמואל ר' אבהו בשם ר' יוחנן, ר' ירמיה ר'
 מיישא בשם ר' שמואל בר יצחק וזה הוא דרך הירושלמי בכל מקום. —
 ושמור זה כי הוא כלל גדול לתקן לפעמים הטעיות בירושלמי. גיטין פ"ה הל'
 ה' (מ"ז ע"א) ר' יעקב בר אחא בשם ר' יהושע בן לוי משום ר' נחמן בר יעקב
 בעי וכו' והנה אם ר' יהושע בן לוי בעי משום ר' נחמן בר יעקב היה ראוי
 להיות ר' יעקב בר אחא ריב"ל משום ר' נחמן בר יעקב. וגם מצד הזמן אי
 אפשר שריב"ל בעי בשם ר' נחמן בר יעקב, שהרי ריב"ל קדם הרבה לר' נחמן
 בר יעקב עיי' פ"ד. וכל זה מורה שחסר פה איזה אמורא וכן צ"ל ר' יעקב בר
 אחא בשם ריב"ל פלוני בשם ר' נחמן בר יעקב. — כלאים פ"ב כ"ז ע"ד ר'
 זעירא ר' אבונא בשם ר' הונא חד אמר תשעת קבין וחרנה עד שמונה. וע"כ
 יש פה איזה חיסרון דהא הוא כמו אמר ר' זעירא אמר ר' אבונא בשם רב
 הונא והיאך יבוא אח"כ פלוגתא, חד אמר חרנה אמר. ובג"ד הר"ש שם מ"ב
 הוא מתוקן ר' זעירא ר' (כצ"ל) אבינא בשם ר' הונא ור' בא בשם ר' הונא
 חד אמר עד תשעה קבין וחרנה אמר עד שמונה קבין.

פלוני ופלוני פלוני אמר פלוני אמר. דרך הירושלמי להציג בראש
 הפלוגתא שמות החולקים ואח"כ מביא דברי האומר זה המאמר ודברי האומר
 זה המאמר. ברכות פ"א ג' ע"ג ר' לוי ור' סימון ר' סימון אמר מפני שכתוב
 בהן שכיבה וקימה ר' לוי אמר מפני שעשהת הדברות כלולין בה. וכן הוא
 בהרבה מקומות בירושלמי ונמצא בן לפעמים גם בבבלי ועיי' לקמן פ"ג.

פלוני עבד לה שמועה. במקום שהשי' מסופק בדבר ופושט ליה
 ואמורא אחר אמר לה פשוט בשם חנם כלו' שאין ספק בדבר, מדרך הירושלמי
 לומר פלוני עבד לה שמועה. סוכה פ"א סוף הל' א' וזמן מכיון שחשיכה מהו
 שהוא צריך להזכיר זמן ר' הושעיה אומר צריך להזכיר זמן ר' אילא אמר צריך
 להזכיר זמן ר' זבידה אמר צריך להזכיר זמן ר' חיה בר אדא עביד לה שמועה
 ר' זעורה ר' יצחק בר נחמן בשם ר' הושעיה ר' יודה בר פוי בשם ר' חמא

אבוי דר' אושעיה מכיון שחשיכה צריך להזכיר זמן. — ועיי' פאה פ"ג י"ז
 ע"ד ר' מנא בעי ולמה לננן אמ' מי שאין לו קרקע פטור מן הוידוי דכתיב מן
 האדמה אשר נתת לנו ר' יוסי בי ר' בון בשם ר' יוחנן אמר שמועתה כן מי
 שאין לו קרקע פטור מן הוידוי דכתיב מן האדמה וכו'. — ודע דשמועה
 בכל מקום מאמר אמורא ולא ברייתא, עיי' מעשר שני פ"ב נ"ג ריש ע"ג דתמן
 אמרין בשם ר' חסדא ולא ידעינן אם מן שמועה אם מן מתניתא.

קבלה כאינש דאמר בעל דינא קבליה. לפעמים מקשה חכם
 בפלפולו על חכם אחר על דבריו והוא אינו משיב ואמר הש"ס „וקבלה“ הרי
 אנו רואין שקיבל הקו' וא"כ איתותב וע"ז אמר הש"ס דמה שאינו השיב לו הוא
 משום דלא חש להשיב ומה שנראה שקבלה הוא כמו שאדם שמח לוטר בעל דין
 קבליה כלו' זה שכנגדו קבל דיבורו (טענתו) אם הנטען לא השיב עליה ולא משים
 על לבו שאינו משיב מפני שרואה שאין בטענותיו ממש. נזיר פ"ו נ"ד ע"ד
 ר' אבהו בשם ר' יוסי בן חנינה טעמא דר' יוסי לא תשקצו את נפשותיכם
 וכו' התיב ר' אלעזר הרי איברי בהמה טהורה וכו' וקבלה מהו וקבלה כאינש
 דאמר בעל דינא קבליה. — עוד שם ר' אבהו בשם ר' יוחנן כל נותני טעמי'
 אין לוקין עליהן עד שיטעום טעם ממשו של איסור הותיב ר' חייא בר
 יוסף קומי ר' יוחנן הרי בשר בחלב ולא טעם טעם ממשו של איסור ואת
 אמר לוקה וקבלה ואמר ר' בון בר חייה קומי ר' זעיר' מאי וקבלה כאינש דאמר
 בעל דינא קבליה. וכמס' ערלה פ"ב ס"ב ע"ב הגי' בטעות כאינש דשמע
 מיליה דבעל דינא קבלה.

שרע מינה. השמיט עצמו ממנה כלו' ברה מההיא בעיא או קושיא ולא
 רצה להשיב מפני שהיה מגמגם בדבר או שלא רצה להכניס עצמו בין המחלוקת.
 ברכות ה' ע"ב אמר ר' חגי שושביניה דרבי שמואל קפודקיא הויני שאילית
 לר' יאשיה ושרע מינה (וע"ש דוגמתו ר' יני ערק אפי' מתינוקת שלא הגיע
 זמנה לראות ונישאת). — פאה פ"ב הל' א' ר' זעירא בעא קומי ר' יסא נתכוון
 לזכות מן המיצר ושרע מינה. — שביעית פ"ט הל' א' ביצה פ"א הל' א'
 (בשינוי קצת) אמר ר' ווא אתא עובדא קומי ר' יסא ובעא מיעבד כר' יוחנן
 כד שמע דרב ור' חנינא מתפלגין שרע מינה.

תשובת הפלג השיבו. כלו' דיחוי בעלמא וכמפליגו בדברים. ע"ז
 פ"ג הל' ד' חברייה וכו' תשובת הפלג השיבו (ר' גמליאל לפרוקלוס במשנה
 שם) דלא כן היה לו להושיבו מבעל פעור שאין עבודתו אלא בפעירה.

ועוד יש להעיר על איזה דרכים המיוחדים להירושלמי.
 בירושלמי נפקד בכמה מקומות אות החבור וכן מ' החיבור והפירוד.

הרבה פעמים נפקד דל"ת החיבור וכן ו"ו החיבור. — דל"ת החיבור:
 ברכות פ"ו י' סוף ע"ב מילתיה דרב אמרה כן חד פרסוי אתא לגבי רב וכו'. —
 פסחים פ"ח הל' ג' מיליהון דרבנן אמרי שאינו יוצא לחולין וחזור וקדש תמן
 תנינן נתן לה כספים וכו' והוא כמו דתמן תנינן.

וכן נפקד וי"ו החיבור. ברכות פ"ז י' סוף ע"א וריש ע"ב ר' הונא אמר
אהן דמר סב בריך סב בריך אין בו משום הפסק ברכה וכו' רב הונא אמר הדא
שתיתא והדא מורתא שחיקתא אומר שנ"ב ר' הונא אמר הרי שנתן לתוך פיו וכו'.
והוא כמו ואמר ר' הונא הדא שתיתא וכו' ואמר רב הונא הרי שנתן. וכבר
הערנו על דרך הירושלמי לומר. פלוני אמר במקום אמר פלוני וגראה שע"ז
חסרה הוי"ו. — וכן ברכות פ"ה ט' ע"ג ר' חזקיה בשם ר' ירמיה הבינונו ולמדנו
ר' חזקיה בשם ר' ירמיה העונין אמר צריכין ליתן עיניהן בכוס וכו' ר' חזקיה בשם
ר' ירמיה ארבעת מינין שבלולב ניטלין דרך גידוליהן ע"כ המאמר השני והשלישי
הוא כמו ואמר ר' חזקיה וכו' אבל לפי שדרך הירושלמי לומר פלוני בשם
פלוני ולא „אמר פלוני בשם פלוני“ כמו שהערנו לעיל לכן חסרה הוי"ו. —
וכן חסרה לפעמים וי"ו החיבור בין שני עברים. ברכות קרוב לסוף פ"א והוא
נהוג עבד דכוותהון. ודרך הירושלמי בהרבה מקומות שלח שאל וכן יבמות
פ"ב ד' ע"א אתון שאלון ליה.

הרבה פעמים נפקדה תי' החיבור והפירוד. תיבת החיבור אי נמי: ברכות
פ"ד ז' ע"ב טעמא דר' יודה שנים ליום חובה ליום שנים ליום שני פרקליטין
ליום שנים ליום שתהא שחיטתן לשם היום שנים ליום שתהא שחיטתן כנגד
היום ע"כ. והוא כמו אי נמי שנים ליום שני פרקליטין ליום אי נמי שנים ליום
שתהא שחיטתן וכו'. — וכן נפקד תי' וכן. ברכות פ"ד הל' א' א' ר' זעירא
בשם ר' יוחנן ואפי' יש ביום כדי להתפלל שתיהן תפילת המנחה קודמת ר' נתן
בר טובי אפי' יש ביום כדי להתפלל שתיהן תפילת המנחה קודמת והוא כמו
וכן אמר ר' נתן בר טוביה. שם פ"ז הל' א' א' אי זו היא ברכה ראשונה וכו' ר' זעירא
בשם ר' ירמיה זו הזן את הכל ר' חלבו בר חנן בשם רב זו הזן את הכל
ע"כ. ובכל אלה נפקד וכן ונפקד ג"כ „אמר“ על דרך הירושלמי שזכרנו לומר
„פלוני בשם פלוני“. — פאה פ"ג י"ז סוף ע"ד לא מודי ר' יוחנן שאם כתוב
בה מהיום אינו יכול לחזור בו אתא ר' אבהו בשם ר' יוחנן אינו יכול לחזור בו. — וכן
נפקד תיבת הפירוד אז. כלאים פ"ד כ"ט ע"ב הדא פ"א מה את אמרת
מלמעלן מן הצד פי' או מן הצד. — שם פ"ח ל"א ע"ג ואמה טריקסין ר'
יונה בוצרייה בעי טרינסון מה מבפנים מבחוץ פי' או מבחוץ. — יומא פ"א
הל' ו' כהנא שאל לרב מה נתני קבוטר קבוטל פי' או קבוטל. — סוכה פ"ה
הל' ה' ר' ירמיה עשירית מלמעלן עשירית מלמטן פי' או עשירית מלמטן. וכן
בהרבה מקומות. — וכן נפקד ברוב מקומות מהו. דמאי פ"א כ"א ע"ד עד
כדון כשאין בידו מעות היו בידו מעות ר' נחוטי בריה דר' חייא בר בא אמר
היו מעות בדיסקא ולא היה מחללו ע"כ, פי' שמענו כשאין מעות בידו אז
מאבד את מעוטו בדרכים (ע"ש בסוגי) היו בידו מעות מהו פי' אם צריך לחללו
או יכול לאבד אותו בלא חילול וע"ז פושט הש"ס ר' נחוטי וכו'. וזה כמעט
בכל מקום שהצד האחד פשיטא ליה ובצד האחר יש ספק, נפקד תי' מהו.
אצל דרשת המקראות בהגדה נפקד לפעמים דכתיב, שנאמר. ברכות
פ"ד ח' ע"ב ויסב חזקיה פניו אל הקיר באיזה קיר נשא עיניו ר' יהושע בן לוי

אמר בקירה של רחב נשא עיניו כי ביתה בקיר החומה וכו' (והוא כמו „שנאמר כי ביתה“). ר' חנינא בר פפא אמר בקירות בית המקדש נשא עיניו בתתם ספס את סיפי ומזוזותם אצל מזוזותי והקיר בני וביניהם וכו' ורבנן אמרי בקירות לבו נשא עיניו מעיי מעיי אוחילה קירות לבי.

לרוב נפקד אל תקרי. ברכות ריש פ"ה אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש ר' יהושע בן לוי אמר השתחוו לה' בהדרת קודש בחדרת קודש. ועיי' בבלי ברכות שם השתחוו לה' בהדרת קודש אל תקרי בהדרת אלא בחדרת קודש. — פאה פ"א ט"ז ע"ב ר' חונא בשם ר' אבהו ה"ק אין לפניו שכחה הא בשביל ישראל נעשה שוכחן מה טעם נושא עון כתיב, פ"א אל תקרי נושא (בשי"ן שמאלית) אלא נושה מל' כי נשני אלהים. — שביעית סוף פ"ד ר' לעזר אמר אפילו נפלים (עתידין לחיות) מה טעם ונצורי ישראל להשיב ונצירו (צ"ל ונצירי), פ"א אל תקרי ונצורי אלא ונצירי (ונצירי) והוא מל' ונצר משרשיו יפרה. — בראשית רבה (והוא אגדת ארץ ישראל כידוע ועיי' לקמן פ"ג) פס"ה דבר אחר וירח את ריח בגדיו כגון יוסי איש משיתא ויקום איש צרדה פ"א אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו. ועיי' פאה ט"ז ע"ב הרי שהיה אדם רע כל ימיו ולבסוף עשה תשובה הקב"ה מקבלו וכו' אמר ר' יוחנן ולא עוד אלא כל עבירות שעשה נחשבין לו כזכות מה טעם מור ואהלות קציעות כל בגדותיך כל בגידות שבגדת בי וכו'.

לפעמים הלשון אינו מדויק בירושלמי וצריך לסרסו. ברכות ריש פ"ו ומנין שכל המצות טעונות ברכה ר' תנחומא ר' אבא בר כהנא בשם ר' אלעזר ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה הקיש תורה למצוה מה תורה טעונה ברכה וכו' וצריך לסרסו הקיש מצוה לתורה. ועיי' דוגמתו סוטה פ"ח מ"ו שתחילת ניסה נפילה ובבבלי שם מ"ד. — שם ריש פ"ז ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש תרויהוון אמרין אפילו שנים שדנו אין דינן דין וצ"ל שנים אפילו שדנו. — דמאי ריש פ"א ספק רוב משמין ספק אין רוב משמין וצ"ל ספק רוב אין משמין ע"ש. — שם פ"ו כ"ה ע"ד אמר ר' הושעיא הדא דתימא ע"מ שקנו שלא לחלוק אבל אם קנו ע"מ לחלוק אוף ר' מודה לרשב"ג וכו' וצ"ל הדא דתימא שלא קנו ע"מ לחלוק. — כלאים פ"ב כ"ז ע"ד אמר ר' יוסי מילתא דר' יוחנן מסייע לי מעשה באחד שלקח ירקה של גינה מן הגוי וכו' וצ"ל גינה של ירקה. ואפשר שמקומות כאלה נשתכשו ע"י סופרים.

ואחרי הערנו על לשונות וסגנון המיוחדים להירושלמי נזכיר ג"כ קצת הלשונות וסגנון המיוחדים לבבלי ולא נמצאו בירושלמי. והן הכי השתא, לאיי, כלפי לייא, ולטעמך, ותסברא, תיקו, בשלמא, מידי אריא, דקארי לה מאי קארי לה, תנא קמא (ובירושלמי נאמר חכמים במקום תנא קמא) לימא מסייע, והילכתא (בסוף הסוגיא), מגדף בה פלוני, לייט עלה. וקצת אלה הלשונות יצאו מפי רבנן סבוראי והגאונים הראשונים כאשר ביררנו במכתב חדשי שנת י"ו, ועוד נדבר אי"ה בזה. — הוי בה נמצא אך מעט מזער בירושלמי עיי' ריש תענית אמר ליה ר' חייא בר מריא

הכין הוה ר' יונה אבוך הוי בה ע"כ אבל אין הבונה ששאל או שהיה מתמה
וכמו שהוא בכבלי אלא היה מפרש (או היה מעמיק בו). ועיי' מעשרות פ"ב
מ"ט סוף ע"ד מתני' פליגא על הווייה דר' מנא. — במקום חנו רבנן אמר
הירושלמי תני. — וכן לא נמצא בירושלמי גופא להדר אדלעיל.
עוד ראינו להעיר בחתימת זה הפרק על דרך הכתיבה בתלמוד הירושלמי
אשר לפנינו.

הכתיבה בירושלמי היא לרוב מלאה גם במקום חירק קטן או צ"י:
עינבי, קיבל, משאליניה, שיטתיה וכו'. ולפעמים באה יו"ד ואין לה מקום
כלל: צונין, וגם במ' שוא: דילועין.

בסוף הכתיבה נוספת לפעמים יו"ד על יו"ד נה נראה: ר' חגי' במ' חגי.
לפעמים באה יו"ד במ' דגש חזק, אף שהקריאה בפתח: מיקל במ' מקל, המידל
במ' המדל.

והכתיבה המלאה והנוספת נמצאת ג"כ בהבאת פסקי תנ"ך, טעיי, השיבנו,
מליך, ילדותך, יריאיו וכו'.

פרק שלישי.

דרך התלמוד ירושלמי בהלכה ובהגדה ואיך ניסדר התלמוד ירושלמי.

התלמוד ירושלמי אשר בידינו היום הוא רק לארבעה סדרים זרעים מועד
גשים נזיקין ולשלשה פרקים הראשונים דמס' גדה. ולמס' שבת חסרה הנמרא
ירושלמית מפרק כ"א עד סוף המסכתא, וכן נפקד הנמ' ירושלמית לפרק ג'
דמס' מכות. ולמס' עדיות ואבות לא נמצא גמ' ירושלמית וגם לא בכלית.
ונוסף הירושלמי על הבבלי שיש לו גמרא לכל סדר זרעים ובבבלי לא נמצא
גמרא כי אם למס' ברכות, גם יש להירושלמי יותר על הבבלי גמרא למס'
שקלים. והנה התו' גדה ס"ז ע"א ד"ה ותבדוק מביאין ירושלמי דפרק דם הגדה
ע"ש, הרי שהיתה בידיהם גמרא ירושלמית לפ"ז דמס' גדה ומסתמא גם להפרקים
שלפני פרק זה. ובימי הדפסה ראשונה כבר כלו תמו. — וטרם נעמוד על זה
הענין יש לנו להקדים איזה חקירות הנוגעות ליסוד ועצם הירושלמי.

לכל הוגה בעיון בירושלמי ובבבלי יבואר כי כמו שיש הבדל רב בלשון
ובסגנון בין שני התלמודים אלה, כן יש שינוי ביניהם ובמדה מרובה יותר הן
בדרך פירוש המשנה והברייתא והצעתן, הן בדרך משא ומתן של הלכה. —
גם יראה ויבין כל מעיין שגם בדברי האמוראים הירושלמיים הבאים בירושלמי
והובאו ג"כ בבבלי יש שינוי בהרבה מקומות בין ב' התלמודים, וכן יש שינוי
בדברי האמוראים הבבליים הבאים בבבלי ובירושלמי. ועל די השינויים כאלה
תחזק השאלה ההכרחית בעצמה על ענין סידור הירושלמי ומי הם המסדרים.

גם יבין המעיין שגם במדרש המקרא ובהגדה יש הבדל רב בין הירושלמי והבבלי. — ועל כל ענינים אלה נחקר בזה הפרק בחמשה מאמרים: א) הצעת המשנה והברייתא בירושלמי ומה בזה ובין הבבלי. ב) דרך לימוד תלמוד ירושלמי ותלמוד בבלי. ג) זכרון אמוראי בכלאי בירושלמי וזכרון אמוראי דארץ ישראל בבבלי. ד) מסדרי הירושלמי ואופן סידורו של הירושלמי. ה) הגדות בירושלמי ומה שיש בינן ובין ההגדות בבבלי.

א. הצעת המשנה והברייתא בירושלמי ומה בזה בינו ובין הבבלי.

כאשר נרדפה לדעת תוכן הירושלמי יצא לנו שנמצאו ביד חכמי א"י נוסחאות שונות במשנה ורפיא בדיהן איזה נוסחא עיקרית. וזה יוצא ממה דאיתא בירושלמי בהרבה מקומות על המשנה „אנן תנינן — אית תני“ „אית תני — אית תניי תני“ „אנן תנינן — אית דלא תני.“ ברכות פ"ה הל' ג'. האומר על קן ציפור יגיעו רחמין וכו' אית תניי תני על ואית תניי תני עד. — שם סוף פ"ו אית תניי תני מי דקריס ואית תניי תני מי דקלים (ועיי' שבת פ"ד הל' ג'). — פאה פ"ח הל' א' אית תניי תני נמושות ואית תניי תני ממושות. — כלאים פ"ב ריש הל' א' אנן תנינן שיש בה אית תניי תני שנפל לחוכה. — שם פ"ח ל"א ע"ג ולא הליבדקס אית תניי תני נברקוס ועיי' ירושלמי ריש פ"ה דשבת. — שם פ"ט ל"ב ע"ד משיחות של ארגמן אסורות אית תניי תני מותרות. — סנהדרין פ"ז הל' י' אנן תנינן קליני אית תניי תני קל אני. — ברכות פ"א הל' א' (ג' ע"א) אנן תנינן אכילת פסחים אית דלא תני אכילת פסחים. — ובכל אלה אית תני אית תני וכו' הבאים גם כן במקומות אחרים הכוונה איזה חכמים שנו המשנה בלשון זאת כל' היתה להם הגירסה זאת ולאיוה חכמים היתה ג' אחרת. ואך מעטים יוצאים מן הכלל שהכוונה באית תני שאיזה תנא חולק על המשנה. עיי' יבמות ריש פ"ב אית תניי תני חליצה בלילה כשירה ואית תניי תנא חליצה בלילה פסולה, וקאי אפלונתא דת"ק ור' אליעזר שם משנה ב'. וכן סוכה סוף פ"ה ובעצרת אומר הילך מצה הילך חמץ אית תניי תני הילך חמץ הילך מצה. וזה אית תניי תני הוא אבא שאול דברייתא והובא בבבלי שם. אבל במקומות שהבאנו והדומים להם הכוונה על גירסאות שונות כאשר יבין כל מעיין.

וכן נמצא „אנן תנינן — תניי דבית רבי“ והכוונה ג"כ אנדרסאות שונות. פאה ריש פ"ג אנן תנינן של בין היתים תניי דבי רבי שבין אילנות. — שבת פ"ד הל' א' (ו' ע"ד) אנן תנינן נסורת תניי דבית רבי נעורת. — שם ריש פ"ז אנן תנינן כל השוכה עיקר שבת תניי דבית רבי כל שאינו יודע עיקר שבת. — סוטה פ"ו הל' ד' גידול בר מיניימין בשם רב כל מקום שהכשירו עדות האשה באיש האיש מכחיש את האשה והאשה מכחשת את האיש ניתני עד אחד אמר נטמאת ואשה אמרה לא ניטמית אשה אמרה ניטמית ועד אמר לא ניטמאת תניי דבית רבי כן.

וגם ממס' ברכות אשר בדינו יש להוביח שהיו לפני חכמי א"י נוסחאות

שונות במשנה. הנה מס' ברכות משונה מכל שאר המסכתות שבכל המסכתות של הירושלמי באה הפסקא המראה על המשנה בקיצור והובא אך תחילת מאמר המשנה, ובמס' ברכות באה הפסקא בשלמות. והנה הרבה פעמים משונה המאמר הבא בפסקא מן המאמר הבא במשנה, והגדול שבשינויים אלה נמצא פ"ט. שם איתא במשנה בראש הפרק על ההרים על הנבעות על הימים ועל הנהרות ועל המדברות הוא אומר ברוך עושה בראשית ר' יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול בזמן שהוא רואהו לפרקים. ובפסקא שם י"ב ע"ג איתא על ההרים וכו' אומר ברוך עושה בראשית ר' יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שברא את הים בזמן שרואהו לפרקים אומר ברוך עושה בראשית ע"כ. הרי לך מה שיש בין הנוסחא במשנה ובין הנוסחא בפסקא ומי לא יבין שהשינוי זה מורה על גירסאות שונות. וכבר הערנו על זה בספרנו דרכי המשנה פ"ג.

וגם על זה יש להעיר כי נקל בעיני הירושלמי לשבש המשנה בקושיא או בדיוק של מה בכך ולפעמים גם בלי קו' כלל. יומא פ"א איתא במשנה וביום הכפורים מחצות וברגלים מאשמורה הראשונה ובגמ' שם הל' ח' אמר ר' מנא לא מסתברא דאי לא (פ"י) לא מסתברא המשנה כאשר היא לפנינו אלא יום הכפורים מאשמורת הראשונה וברגלים מחצות שלא יבואו לידי צמאון. — שקלים פ"א במשנה ממשכנין את הכהנים מפני דרכי שלום ובגמ' הל' ג' כיני מתניתא אין ממשכנין את הכהנים מפני דרך הכבוד (ועיי' ת"י"ט למשנה זאת). — והנה הכבלי מתחכם ומתהפך לכמה צדדין ונכנס לפעמים בדוחק ובדרך חסורי מחסרא וכדומה כדי להעמיד המשנה, לא כן דרך הירושלמי אם יש קצת קושי במשנה או שנראה כן בעיניו נכון היש בידו לשבש המשנה. עירובין פ"ח מ"ז איתא במשנה אנשי עיר גדולה מהלכין את כל עיר קטנה ואנשי עיר קטנה מהלכין את כל עיר גדולה כיצד מי שהיה בעיר גדולה ונתן עירובו בעיר קטנה או שהיה בעיר קטנה ונתן עירובו בעיר גדולה מהלך את כל העיר וחוצה לה אלפים אמה. ובגמ' פ"ט כיני מתניתא אנשי עיר גדולה מהלכין את כל העיר קטנה אנשי העיר קטנה אינן מהלכין את כל עיר גדולה כיצד (פ"י) הא תני במתני' כיצד וכו' או שהיה בעיר קטנה ונתן עירובו בעיר גדולה מהלך את כל העיר) לית כאן כיצד (וכן צריך לומר ג"כ לית כאן או שהיה בעיר קטנה ונתן וכו'). ועיי' בבלי עירובין ס"א והג' שם במשנה ואנשי עיר קטנה מהלכין ושם בגמ' ראש העמוד ואין אנשי עיר קטנה ושם אמר ר' נחמן מאן דתני אנשי לא משתבש ומאן דתני אין אנשי לא משתבש וכו' וחסורי מחסרא והכי קתני וכו'. — ר"ה ריש פ"ב במשנה אם אינן מכירין אותו משלחן עמו אחר להעידו בראשונה היו מקבלין עדות החודש מכל האדם משקילקלו וכו'. ובגמ' ריש הל' א' אמר ר' יונה הכין צורכה מיתני בראשונה היו מקבלין עדות החודש מכל אדם אם אינן מכירין אותו היו משלחן עמו אחר להעידו אמר ר' יוסי אפילו כמתני' אתיא היא (ועיי' בפ"י הרמב"ם למשנה זאת).

ולעמוד על חוכן הדברים נעיר בקיצור על אופן סידור המשנה וכבר הרחבנו בזה הדיבור בספרנו דה"מ פ"ג. בעל מסדר המשנה הוא הידוע בפי כל

רבי יהודה הנשיא המכונה בסתם בשם כבוד רבי, אבל כבר קדמוהו בזה ר' עקיבא ור' מאיר, ורבי הוסיף הרבה עליהם ושינה בהרבה מקומות הסדר וכו' עד שיצא חיבור חדש מתחת ידו ונקרא על שמו. ורבי עשה מהדורא תניינא בזקנותו ושנה לפעמים ההלכות אשר הציג במשנה בנערותו כלו' בעת אשר סידר המשנה בראשונה. עיי' בבלי ב"מ מ"ד ע"ז כ"ב מתני ליה רבי לר"ש בריה וכו' אמר ליה רבי שנית לנו בילדותך ותחזור ותשנה לנו בזקנותך וכו'. ועיי' ירושלמי ע"ז פ"ד הל' ד' ר' חייה בר אשי בשם רב ר' הוה יתיב מתני לר' שמעון במה (צ"ל בריה) הנכרי מבטל עבודה זרה שלו ושל חכירו אמר ליה עד דהוה חיילך עלך כן אית (צ"ל את) תניי תני הנכרי מבטל עבודה זרה שלו ושל ישראל. — וכאשר נעיין במשנה שבירושלמי ובמשנה בבבלי מצינו שנוסחת המשנה הירושלמית ב"מ ריש פ"ד ע"ז פ"ד הל' ד' היא כמו משנה רבי בילדותו: הכסף קונה את הזהב, נכרי מבטל עבודה זרה שלו ושל ישראל; ונוסחת המשנה בבבלי ב"מ ריש פ"ד ע"ז פ"ד נ"ב היא כמו משנה רבי בזקנותו: הזהב קונה את הכסף, נכרי מבטל את שלו ושל חברו. וכבר עלה על דעת הגאון מהרש"ל רפאפארט ז"ל (כרם חמד חלק ב') שהמשנה בירושלמי היא מהדורא קמא כלו' הסידור הראשון שסידר רבי בילדותו, והמשנה שבבבלי היא מהדורא תניינא ורב הוריד אותה לכבל כאשר ירד לכבל ובה כל התיקונים אשר תיקן כבר רבי ע"כ. ואם בזה יגהה קצת מזור לחשינויים במשנה בין הירושלמי והבבלי אשר רבו במספר עיי' תו' בכורות כ"ב ע"ב ד"ה תירום ובספרנו פ"ג לא עלתה עוד ארוכה להמשנה שבירושלמי עצמה, כי המקומות שהבאנו לעיל אנן תנינן ותני דבית רבי מורין לכאורה שהמשנה בירושלמי אינה המשנה ששנה רבי. וגם ראינו שקל בעיני הירושלמי לשבש המשנה ולפרוץ גדרה יותר ויותר מאשר נמצא בבבלי, ואיך יתכן זה הדרך אם מצאו כבר משנה סדורה וערוכה.

לכן נעיר עוד שהחכמים אשר היו בימי רבי וקצת אחרי מותו הוסיפו על משנתו וזה יוצא בבירור ממה שבאנו במשנה דברי רבי (וכבר הבאנו בדה"ט שם כל המקומות אשר נשנה במשנה ר' אומר וכדומה). ואלה החכמים ובראשם בר קפרא ולוי וגם ר' חייא (עיי' לקמן) סרו מגי' רבי במשנתו וקבעו להם לפעמים גירסאות אחרות. עיי' בבלי שבת ס"ח ע"א ולבר קפרא דתני כלל גדול במעשר וכו'. ירושלמי ריש כתובות במשנה בתולה נישאת ביום הרביעי וכו' שפעמיים בשבת וכו' שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לבית דין. ובגמ' ריש הל' א' בר קפרא אמר מפני שכתובים במ ברכה פ"י בר קפרא לא היה שונה במשנתו שפעמיים בשבת וכו' שאם היו לו טענת בתולים וכו' אלא היה שונה במשנתו הטעם משום ברכה (כן מורה עיקר הסוגי' שם. והמפרשים נלחצו הרבה בזה). — בבלי יבמות י' ע"א ואעפ"כ בדקה לוי במתניתיה. — והמשנה אשר סידר רבי היתה היסוד ובה החזיקו בני דורו והבאים אחריו, אבל לא נמנעו מלהכניס לפעמים גירסאות אחרות של בר קפרא וכו' והרחיקו הגי' של משנת רבי. ומזה נולדו לכני א"י נוסחאות שונות קצתן הביאו הגירסאות של רבי וקצתן הגירסאות של בר קפרא או של חכם אחר עד שלפעמים נסתפקו

מי הוא בעל הגירסא. עיי' פסחים פ"י הל' ג' ר' שמעון בן לקיש אמר אם
לא טבל פעם ראשונה צריך לטבל פעם שנייה (כלו' אינו צריך שני
טיבולים) מתניתא פליגא על ר' שמעון בן לקיש שבכל הלילות אנו מטבלי'
פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים סבר ר' שמעון בן לקיש על הדא דבר
קפרא, פ"י רשב"ל סבר הך משנה היא דבר קפרא ולא של רבי כלו' לא
היתה כן סדורה במשנת רבי. הרי לך בנירור שהיה ידוע להם שיש במשנתנו
משניות אשר הן ממשניות של חכמים אחרים.

ונראה כי לא רבו הימים אחרי מות רבי וקמו חכמי טבריא אשר היא
מקום התורה מאז ובפרט מימי ר' יוחנן ואילך והקימו המשנה על מכוונה,
ומשנת רבי היתה להם ליסוד אבל ביררו גם איזה דברים של משנת בר
קפרא וכו' והוסיפו אותם על משנת רבי, גם שינו לפעמים המשנה של רבי
על פי משנת בר קפרא ושאר חכמים. ועל פי ההנחה הזאת היו בא"י ג'
נוסחאות של המשנה: המשנה כאשר יצאה מידי רבי בלא תוספות ומגרעת
ושיני, המשנה של בני טבריא בתוספות קצת ואיזה שינויים, המשנה של בר
קפרא אשר בה היו הרבה שינויים ממשנת רבי. ואפשר שהיו עוד נוסחאות
אחרות של משניות של חכמים אחרים כגון לוי וכו'.

ויוכן בזה במה דאיתא בירושלמי אנן תנינן אית תני וכמו שזכרנו
למעלה, והנך אנן תנינן הם בני טבריא ואית תני הם אשר החזיקו במשנת
בר קפרא. — ויוכן ג"כ מה דאיתא אנן תנינן ותניי דבית רבי, כי בית רבי
החזיקו במשנת רבי והרחיקו הנוסחא של בני טבריא והנוסחא של בר קפרא.

ונראה שאלה ג' נוסחאות היו בידי חכמי א"י זמן רב וגם האמוראים
האחרונים נשתמשו בהן, לכן היה קל בידם לשבש המשנה וכמו שזכרנו לעיל,
זה ג"כ אשר הניע לב ר' יונה לומר כמה פעמים לית כלליה דרבי כללין. עיי'
יבמות פ"ט במשנה אילו מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן וכו' כשר שנשא
כשירה ויש לו אח חלל ובגמ' הל' א' כשר שנשא כשירה ויש לו אח חלל
מותרות לבעל ואסורה ליבם הדא מסייעא לר' יונה דר' יונה אמר לית כלליה
דרבי כללין כשר שנשא כשירה ויש לו אח חלל מותרת לבעל ואסורה ליבם לא
כן אמר ר' יוסי בי ר' בון בשם רב גר ועבד משוחרר וחלל מותרין בכהונה כיני
מתניתא כשר שנשא כשירה ויש לו אח חלל (מותרת לבעל ומותרת ליבם כצ"ל).
והדבר נראה זר מאוד שמשבש המשנה ע"י מה שאמר רב ובכמה מקומות מקשה
גם הירושלמי גם הבבלי מן המשנה על רב והבבלי אומר רב סבר ליה כהאי
תנא או מותרין בדרך אחר וכן הירושלמי אבל לא משבש המשנה מקמי רב,
זה מורה בבירור על מה שהערנו שהיו להם נוסחאות שונות באיזה משניות
וזאת המשנה דיבמות היתה אחת מהן, ובנוסחא אחת היתה הג' כשר שנשא
כשרה מותרת לבעל ואסורה ליבם ובנוסחא אחרת מותרת ליבם והכריח הש"ס
מהא דרב שהנוסחא מותרת ליבם היא עיקרת. (ועיי' בחידושי הרישב"א ריש
פרק יש מותרות ודבריו קשים להולמן ואפשר שהיה לו נוסחא אחרת בירושלמי.

ועיי' בפ' הרמב"ם להמשנה יש מותרות וכבר דברנו מזה בהוספות לדרכי המשנה). וזה הוא שאמר הש"ס מסייע לר' יונה דאמר לית כלליה דרבי כללין כלו' שנוסחת המשנה לפנינו אינה תמיד מיושרת ולכן אמרו ג"כ במקומות הרבה כיני מתני' וכמו שזכרנו.

הנה זה הוא דרך הירושלמי בהצעת המשנה, לא כן דרך הבבלי כי כאשר נרד להמשנה דתלמוד בבלי יבואר שחכמי בבל קיבלו המשנה של חכמי טבריא, כי בכל המקומות אשר נמצא בירושלמי אנן תנינן אית תני, אנן תנינן דבית רבי תניי, המשנה בבליית היא כמו המשנה של אנן תנינן עיי' במשנה בבליית במקומות שהבאנו לעיל. אך גם במשנה של חכמי טבריא עשו לפעמים חכמי בבל תיקונים ובחרו בהגירסאות היותר טובות כהך דפ"ד דב"ט הזהב קונה את הכסף והך דפ"ד דע"ז נכרי מבטל עבודה זרה שלו ושל חברו, וכן יבמות ריש פ"ט ליתא במשנתנו כשר שנשא כשרה ולו אח חלל. — והנראה שהאמוראים דבבל, ובפרט הראשונים, ידעו עוד אלה נוסחאות והחזיקו לפעמים בהן. עיי' שבת קמ"ג דאמר ר"נ על המשנה בש"א מעבדין וכו' וכו' וכו' אינן לנו אלא ב"ש כר' יהודה וכו' כרבי שמעון כלו' המשנה מוחלפת ע"ש ברש"י. והל' וכו' אינן לנו מורה בבירור שהיו בזה גירסאות שונות ור"ג החליט שעיקר הגי' בש"א מסלק את הטבלא כולה ומנערה. ובאמת איתא כן הגי' במשנה ירושלמית סוף פרק נוטל בש"א מסלק את הטבלא כולה וכו' ובה"א מעבדין מעל השלחן (וכן הוא תוספתא שבת פ"ז). — שם ס"ח על המשנה כלל גדול אמרו בשבת כל השוכה עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא אחת רב ושמואל דאמרי תרווייהו בתינוק שנשבה לבין הנכרים אבל הכיר ולבסוף שכח חייב על כל אחת ואחת תנן השוכה עיקר שבת לאו מכלל דהוה ליה ידיעה וכו' ע"ש הסוגי' ובירושלמי שבת ריש פ' ז' איתא אנן תנינן כל השוכה עיקר שבת תניי דבית רבי כל שאינו יודע עיקר שבת (והיינו תינוק שנשבה לבין הנכרים). אך בירושלמי שם איתא רב תני מתניתין ופטר לה אי זהו שאינו עיקר שבת קטן שנשבה בין הגוים). — בבלי עירובין ס"א ע"א ור' איתי אנשי אנשי תני וכו' אמר ר' נחמן מאן דתני אנשי לא משתבש ומאן דתני לא אנשי לא משתבש ועיי' בירושלמי עירובין פ"ה שהבאנו לעיל כיני מתניתא וכו' ואין אנשי עיר קטנה וכו'. ולפי מה שהקדמנו בא רב נחמן לומר שהיו ב' גירסאות, הגי' האחת כמו שהוא במשנה בירושלמי שם ואנשי עיר קטנה מהלכין והגי' האחרת אין אנשי עיר קטנה מהלכין, והגמרא ירושלמית תופס לעיקר הגי' האחרת, ור' נחמן הבבלי ידע הנך ב' גירסאות אך גם הגיר' אנשי עיר קטנה מהלכין לאה יתה רחוקה בעיניו לכן אמר מאן דתני אנשי לא משתבש וכו'. — ולפעמים מצינו שאיזה אמורא שנה להיפך מן המשנה שלפנינו בלי שדחקתו איזה קר' לכך. בבלי שבועות מ"ה איתא במשנה היו שניהם חשודים חזרה השבועה למקומה דברי ר' יוסי ר' מאיר אמר יחלוקו ובגמ' שם מ"ז ע"א איתא אמר ר' יוסף בר מניומי אמר ר' נחמן ר' יוסי אמר יחלוקו. — וכן ב"מ ח' ע"ב מפ"ד שמואל המשנה כלאים פ"ח ג' המנהיג סופג את הארבעים והיושב בקרון סופג את הארבעים ר"מ פוטר ושמואל

תני והכמים פוטריין ע"ש. וזה נראה ג"כ משום שהיתה לו להאמורא גי' אחרת
ע"פ הנוסחאות שזכרנו והיא ישרה בעיניו. — וממה שזכרנו תנוח הדעת במה
שתמהו רבים האיך מגיה הש"ס בקל המשנה ואמר איפוך או תני פטור מותר
וכו' במקום דאיתא במשנה חייב ואסור וכו' ולהפך, והוא משום שמצא לו בעל
המאמר עזר באחת מן הנוסחאות אלה.

ודע דלפעמים הכריעו חכמי בכל הגי' במשנה ע"י הגי' שהחזיקו בה
חכמי א"י. ע"י שבועות ל"ז סוף ע"א והא לית לי' לר"מ מכלל לאו אתה
שומע הן איפוך כי אתא ר' יצחק תנא כדתנן אמר ר' יוסף השתא דאנן תנן
הכי וכי אתי ר' יצחק תני הכי ש"מ דוקא תנן. וע"ש בתו' דרמב"ן ור"ן שכן
קיימא המסקנא (ולר"ח ורש"י יש שיטה אחרת בזה ע"ש).

ומצינו לפעמים בבבלי שהוסיפו או גרעו תיבה אחת והענין מוכיח שלא
עשו זאת ע"פ איזה נוסחא כ"א על ידי איזה אוקימתא אשר נראה להם כדאי
להכריע אך הלכו בזה לאט לאט ונמנעו מלהגיה הרבה. ע"י זכחים ק"ד ע"ב
מחוסר זמן וכו' והני בני אשמות נינהו אמר זעירי תני מצורע בהדיהו עולותיהן
ושלמיהן והני בני שלמים נינהו אמר ר' ששת תני נזיר דזעירי קבעוה תנאי דרב
ששת לא קבעוה תנאי. וכן הוא במתני' בראש הפרק והיולדת והמצורע אבל
נזיר לא תנא במתני', וכבר פי' רש"י ק"ד ד"ה דרב ששת ומיהו אנן משנינן
לה בגמ' וקבעינן לה בגמ' הכי ככל חיסורי מחסרא דש"ס עכ"ל (ולתו' שם
ד"ה זעירי דרך אחר בזה). ונראה דמשום הכי לא קבעוה הא דרב ששת
במתני' דכיון שכבר הגיהו המשנה והוסיפו תיבת מצורע לא רצו להגיה יותר
ולחוסף גם תיבת נזיר, ובחרו לסמוך על הדרך חיסורי מחסרא וכמו שפי'
רש"י. — ואלה השינויים בתיבה אחת אשר אינם ע"פ איזה נוסחא והש"ס
שינה מדעתו הם מעטים וזכרנום בספרנו פ"ג. — וגם בירושלמי נראה שהגיהו
לפעמים איזה תיבה בלי שמצאו סעד מן נוסחא מהנוסחאות. סוטה פ"ד איתא
במשנה ירושלמית מתו בעליהן עד שלא ישתו בית שמאי אומרים נוטלות כתובה ולא
שותות ובית הלל אומרים לא שותות ולא נוטלות כתובה וע"י בבלי יבמות ל"ח ע"ב
ותו' שם ד"ה בה"א (והגי' שלהן היתה במשנה סוטה לא שותות ולא נוטלות כתובה
וכתבו שהגיהו ע"פ מה שהגיה הש"ס). והירושלמי מביא המשנה כאשר
הוא מונה בבבלי ולא נראה כלל שהירושלמי הגיה ע"פ הבבלי (וכמו ששערנו
בחיבורנו פ"ג צד 221) אלא שהירושלמי עשה מעצמו הגהה קטנה זאת. —
ובחיבורנו שם הערנו על הא דאיתא בבלי סוטה מ"ד במשנה שתחילת נפילה
ניסה. ובמשנה ירושלמית שם פ"ה איתא שתחילת נפילה ניסה, והוא נראה
ג"כ שינוי שעשה הירושלמי מעצמו ולא ע"פ הגי' דאיזה נוסחא ע"כ אך באמת
בגמ' ירושלמי סוטה כ"ג ע"א איתא כיני מתניתא שתחילת נפילה ניסה ע"כ
הרי דעיקר נוסחת המשנה בירושלמי שתחילת ניסה נפילה, והסופרים שינו ע"פ
מסקנת הש"ס).

וראינו עוד להעיר שלפעמים נוסחת המשנה שבירושלמי היא כנוסחת
המשנה בבבלי והמעין בש"ס ירושלמי יראה שהיתה במשנה בירושלמי נוסחא

אחרת והסופרים שינו אותה בלי עיון ע"פ המשנה בבבלי. ויען הראינו כזה הרבה בספרנו פ"ג חלק נוסחאות המשנה ובהוספות הנספחות לו לא ראינו להאריך פה בזה, ואך אחת נזכיר לדוגמא. הנה במשנה בבבלי מעשר שני פ"ב מ"ג איתא בית שמאי אומרים כל מעשיה בטרה [חוץ מחפיפתה ובית הלל אומרים כל מעשיה בטומאה חוץ] משרייתה. וכן היא הגי' במשנה בירושלמי, אבל באמת הגי' זאת מוגה ע"פ הגי' דהמשנה בבבלי, ועיקר הגי' בירושלמי בש"א כל מעשיה בטרה ובה"א כל מעשיה בטומאה חוץ מחפיפתה, דהכי איתא שם בגמ' הל' ג' תני זו דברי ר' מאיר אבל דברי ר' יהודה אומר בש"א כל מעשיה בטרה חוץ מחפיפתה ובה"א כל מעשיה בטומאה חוץ משליחה (משרייתה). וז"ל התוספתא פ"ב בש"א כל מעשיה בטרה חוץ מחפיפתה ובה"א כל מעשיה בטומאה חוץ משרייתה ע"כ וכמו שהובא בגמ' דרי מוכח מן הגמ' שעיקר הגי' במשנה ירושלמית בש"א כל מעשיה בטרה ובה"א כל מעשיה בטומאה חוץ מחפיפתה והסופרים שינו הגי' להשוות אותה עם גי' המשנה בבבלי.

ונבוא עתה להצעת הברייתא בירושלמי וההכרל בינה ובין הצעת הברייתא בבבלי.

ברייתא היא שם כולל להמאמרים אשר נזכרו בתוספתא (כן היא דעת רש"י והיא נכונה ומוכרחת עיי' בספרנו שם פ"ה), ומכילתא ספרא וספרי (ע"ש), וכוללת ג"כ הלכות ומאמרי התנאים אשר לא נזכרו בד' ספרים אלה והם בעיקרם מן התוספתא ואבדו באורך הזמן. — ור' חייא ור' אושעיא המה קיבצו הרבה הלכות ומאמרי התנאים אשר לא אספם רבינו הקדוש אל המשנה ועשו אותם חיבור בפני עצמו. ובירושלמי וכן בבבלי, נאמר הרבה פעמים תני ר' חייא תני ר' אושעיא והכונה על התוספתא. ובירושלמי קידושין פ"א סוף הל' ג' נקרא ר' אושעיא אב המשנה כלו' מחבר התוספתא, וכבר דברנו עכ"ז בספרנו פ"ה ועיי' לקמן.

והנה מצינו גי' הברייתא בירושלמי משונה מגי' הברייתא בבבלי ולפעמים גם מהפך להפך. עיי' ירושלמי ברכות פ"ו הל' א' ר' יעקב בר אחא אמר איתפלגון ר' נחמן (צ"ל ר' נחמיה וכדמוכח שם לקמן וכן הוא בדפוס אמשטילרדם) ורבנן ר' נחמן (נחמיה) אמר המוציא לחם מן הארץ ורבנן אמרי מוציא לחם וכו' ר' ירמיה בריך קומי ר' זעירא המוציא לחם מן הארץ וקלסיה מה בר' נחמיה וכו' ובבבלי ברכות ל"ח ע"ב איתא ת"ד מה הוא אומר המוציא לחם מן הארץ ר' נחמיה אומר מוציא לחם מן הארץ וכו'. וכזה מצינו הרבה ברייתות משונות בין הירושלמי להבבלי ולפעמים הן סותרות לגמרי אחת את אחת. ובתחלת העיון נראה שיש לשמוע אל הברייתות שבירושלמי, כי הברייתות לקוחות לרוב מן התוספתא והתוספתא נתחברה בא"י וכמו שזכרנו. אך כאשר נרד אל התוספתא יבואר שלפעמים היא מסכמת עם הבבלי ונגד הירושלמי, ולפעמים עם הירושלמי ונגד הבבלי ולפעמים לא עם הירושלמי ולא עם הבבלי. בבבלי ברכות ג"ב ע"א דתניא אמר ר' יהודה לא נחלקו ב"ש ובה"ע על

המזון שבתחילה ועל הכדלה שהוא בסוף על מה נחלקו על המאור ועל
הבשמים ב"ש אומרים מאור ואח"כ בשמים וב"ה אומרים בשמים ואח"כ מאור.
ובירושלמי שם פ"ה הל' א' איתא אמר ר' יהודה לא נחלקו בית שמאי ובית
הלל על ברכת המזון שהיא בתחילה וכו' על מה נחלקו על הגר ועל הבשמים
שבית שמאי אומרים בשמים ואח"כ גר ובית הלל אומרים מאור ואח"כ בשמים
(ועיי' ברי"ף פ' אלו דברים). והכרייתא זאת היא מהתוספתא פ"ה ושם איתא
כאשר הוא בכבלי שב"ש אומרים על המאור ואח"כ בשמים ובה"א אומרים
בשמים ואח"כ מאור. — בכלי סוכה ריש החליל ת"ד החליל דוחה את השבת
דברי ר' יוסי בר יהודה וחכ"א אף י"ט אינו דוחה. ובירושלמי ריש החליל
איתא הא של קרבן דוחה מתניתא דר' יוסי כי ר' יודה דתני חליל של קרבן
דוחה את השבת דברי ר' יוסי כי ר' יהודה וחכמים אומרים אינו דוחה לא את
השבת ולא את יום טוב. ובתוספתא פ"ד החליל אינה דוחה את השבת בתחלתו
דברי ר' יוסי בר ר' יהודה, והוא כהבבלי. וכן בתוספתא סוף פ"ק דערכין
החליל אינה דוחה את השבת ר' יוסי ברבי יהודה אומר דוחה, ולא נזכר כלל
של עבודה. ועיי' בכבלי שם המתלוקת בזה בין ר' יוסף ובין ר' ירמיה בר
אבא. — בכלי ביצה ג' ליטרא קציעות שדרסה על פי עגול וכו' ר"מ אומר
ר' אליעזר אומר רואין את העליונות כאילו הן פרודות והתחתונות מעלות את
העליונות ר' יהושע אומר אם יש שם מאה פומין יעלו וכו' ר' יהודה אומר
ר' אליעזר אומר אם יש שם מאה פומין יעלו ר' יהושע אומר אפי' יש שם
ג' מאות פומין לא יעלו. ובירושלמי תרומות פ"ד מ"ג ע"א איתא ליטרא קציעות
וכו' ר' ליעזר אומר אם יש שם מאה ליטרין יעלה אם לאו לא תעלה ר'
יהושע אומר אם יש שם מאה פומין תעלה ואם לאו הפומין אסורין והשוליים
מותרין דברי ר' יודה ר' מאיר אומר ר' ליעזר אומר אם יש שם מאה
פומין תעלה ואם לאו הפומין אסורין והשוליים מותרין ר' יושע אומר אפי' אם
שם שלש מאות פומין לא תעלה ובתוספתא תרומות פ"ה הוא כמעט מלה
במלה כמו בכבלי ע"ש. — ופעמים התוספתא מסכמת עם הירושלמי ונגד
הבבלי. ירושלמי ברכות פ"ה י"ב ע"ב ביצה פ"ה הל' ד' חמשה דברים נאמרו
בגחלת וחמשה בשלהבת גחלת של הקדש מועלין בה והשלהבת לא נהנין
ולא מועלין גחלת של עבודה זרה אסורה ושלהבת מותרת המודר הנאה מחברו
אסור בגחלתו ומותר בשלהבתו המוציא את הגחלת לרשות הרבים חייב והשלהבת
פטור מברכין על השלהבת ואין מברכין על הגחלת. ובבלי ביצה ל"ט תנו
רבנן ה' דברים נאמרו בגחלת הגחלת כרגלי הבעלים ושלהבת בכל מקום גחלת
של הקדש מועלין בה שלהבת לא נהנין ולא מועלין גחלת של ע"ז אסורה
ושלהבת מותרת המוציא גחלת לר"ה חייב ושלהבת פטור המודר הנאה מחברו
אסור בגחלתו ומותר בשלהבתו. ובתוספתא ביצה פ"ד איתא כהירושלמי. —
ירושלמי פאה פ"ו י"ט ע"ג עומר שנמלו והוליו (להוליו) לעיר ונתנו על
גבי חבירו ושכח את שניהן התחתון שכחה והעליון אינו שכחה ר' שמעון אומר
שניהן אינן שכחה התחתון מפני שהוא מכוסה והעליון מפני שזכה בו. ובבלי
סוטה מ"ה ע"א איתא עומר שהחזיק בו להוליו לעיר וכו' ר' שמעון בן יהודה

אומר משום ר' שמעון שניהם אינם שכחה התחתון מפני שהוא טמון והעליון
 מפני שהוא צף. ובתוספתא פאה פ"ג איתא כג"י הירושלמי. (ואפשר שהך
 דבבלי היא בריותא אחרת כי בבבלי נזכר ר' שמעון בן יהודה משום ר"ש
 ובירושלמי ובתוספתא איתא סתם ר"ש). — ירושלמי תרומות פ"ח הל' ב'
 מעשה במגורת של דיסקוס ביבנה שנפגמה ונמדדה ונמצאת חסירה והיה ר'
 טרפון מטהר ור' עקיבה מטמא. . . . אמר ר' טרפון למה זה דומה לעומד
 ומקריב על גבי המזבח ונדע שהוא בן גרושה או בן חלוצה שעבודתו כשירה
 אמר ר' עקיבה למה זה דומה לעומד ומקריב על גבי המזבח ונדע שהוא בעל
 מום שעבודתו פסולה אמר לו ר' טרפון מה עקיבה אני מדמה ליה לבן גרושה
 ואת מדמה ליה לבעל מום נראה למי דומה אם לבן גרושה הוא דומה נלמדינו
 מבן גרושה ואם לבעל מום הוא דומה נלמדינו מבעל מום אמר לו ר' עקיבה
 מקוה פסולו בנופו ובעל מום פסולו בנופו ואל יזכיה בן גרושה שפסולו מחמת
 אחרים מקוה פסולו ביחוד ובעל מום פסולו ביחוד ואל יזכיה בן גרושה שפסולו
 בבית דין. ובבלי קידושין ס"ו הובא כל זה ושם איתא מקוה פסולו ביחוד
 ובעל מום פסולו ביחוד ואל יזכיה בן גרושה ובן חלוצה שפסולו בשנים
 (וע"ש שמדייק רבא מזה דאין אחד נאמן בהלה שותק והוא לבד ע"פ הגי'
 שפסולו בשנים דלפי הגי' שפסולו בבית דין אין לפרש שמה שנאמר
 כבריותא שפסולו ביחוד כי אם על דרך שהשיב שם אב"י שלח אחוי כל'ו
 שהוא בעצמו יכול לברר אם יש בו מום). ובתוספתא מקואות פ"א והובאה
 בר"ש מקואות פ"ב מ"א איתא כמו בירושלמי ואל יזכיה בן גרושה ובן חלוצה
 שפסולו בבית דין. (ודברי הר"ש צ"ע שכתב שם אחר שהביא התוספתא
 וז"ל פי' בעל מום פסולו ביחוד בקידושין פרק האומר ס"ו דייקנן האי בעל
 מום פסולו ביחוד היכי דמי וכו' ולא הרגיש כמה שיש בין נוסח התוספתא
 ובין הגמ' דקידושין ודברי רבא שם אינם עולים כלל לפי גי' התוספתא). —
 ומצינו שהתוספתא אינה מסכמת לא עם הירושלמי ולא עם הבבלי. תוספתא
 פאה פ"א אמר ר' שמעון מפני ארבעה דברים אמרה תורה לא יתן אדם פאה
 אלא בסוף שדהו מפני גזל עניים ומפני ביטול עניים ומפני מראית העין ומפני
 הרמאים. ובירושלמי פאה פ"ד הל' ג' (י"ח ע"ב) תני בשם ר' שמעון מפני
 חמשה דברים לא יתן אדם פאה אלא בסוף שדהו מפני גזל עניים ומפני
 ביטול עניים ומפני הרמאין ומפני מראית העין ומשום שאמרה תורה לא תכלה
 פאת שדך. ובבבלי שבת כ"ג דתניא אר"ש בשביל ד' דברים אמרה תורה
 להניח פאה בסוף שדה מפני גזל עניים ומפני ביטול עניים ומפני החשד ומשום
 בל תכלה ע"כ הרי ההתוספתא אינה לא כפי מה שהובא בירושלמי ולא בבבלי.
 (ואפשר שנתקן התוספתא על פי התירוץ דרבא בבלי שם אמר רבא מפני
 הרמאין ועיי' לקמן. ובת"כ פ' קדושים איתא כמו שהוא בבבלי מפני ד' דברים
 וכו' ומשום שאמרה תורה לא תכלה פאת שדך אך במקום דאיתא בבבלי
 מפני ד' דברים אמרה תורה איתא בת"כ בשביל ארבעה דברים אמרו). —
 הן אלה קצת השינויים דבין הבבלי והירושלמי דסדר זרעים בתוספתא (ובין
 שני התלמודים והתוספתא) ורבו כמו רבו בשאר סדרים.

ועל
 אור.
 בית
 מים
 מים
 יתא
 רים
 זבת
 ליל
 בן
 את
 לתו
 בין
 ל
 בר
 גר
 את
 גר
 מ
 ת
 ד
 מ
 ה
 מ
 ד
 י
 י

ומלבד השינויים בכרייתא בין הירושלמי והבבלי יש עוד להעיר שיש
ברייתות גדולות ועיקרות שהיו ידועות לירושלמי ולא לבבלי ויש שהיו ידועות
לבבלי ולא לירושלמי. ירושלמי תרומות פ"ז הל' א' והובא מגילה פ"א הל' ח'
כתובות פ"ג הל' א' דתני ר' נחוניה בן הקנה אומר יום הכיפורים כשבת לתשלומין
ור' שמעון בן מנסיא אומר כמחוייבי בריתות כך חייבי מיתות ב"ד ע"כ ויש ג"כ
בין ר' נחוניה ובין ר' שמעון בן מנסיא נערה נדה ואחות אשתו וכדמפרש הש"ס
שם, דלר' נחוניה מה שבת אין לה [היתר] אחר איסורה ויה"כ אין לו היתר
אחר איסורו והני הואיל ויש להן היתר אחר איסורן משלם ולר"ש בן מנסיא
שבת יש בה כרת ויה"כ יש בו כרת והני הואיל ויש בהן כרת אינו משלם ע"ש
והבבלי אינו מזכיר בשום מקום זה ר"ש בן מנסיא ועיי' כתובות ל' ע"א אמר
ר' חסדא הכל מודים (כלו' שמעון התמני ור"ש בן מנסיא ע"ש כ"ט ע"ב) בבא
על הגדה שמשלם קנס ומזה יוצא בבירור שלא היה ידועה להבבלי כרייתא
דר"ש בן מנסיא. — קידושין פ"א הל' א' שבועות פ"ו הל' א' הטענה בית
שמאי אומרים מעה ובית הלל אומרים שתי מעין, ובבבלי פשוט בכל מקום
הטענה שתי כסף ולא לישתמיש בשום דוכתא להביא מחלוקת ב"ש ובי"ה
בוה. — דמאי פ"ו כ"ה ע"ד תני ישראל וגוי שקנו שדה בסוריא הרי הוא
כמבבל וכמעשר מעורבין זה בוה דברי רבי, וכן הוא תוספתא תרומות פ"ב.
ובבלי גיטין מ"ז ת"ש ישראל וגוי שלקחו שדה כשותפות וכו' והש"ס מוק'
לה שם בסוריא.

ולחפך מצינו ברייתות ידועות לבבלי ולא לירושלמי. בבלי מגילה כ"א ע"ב
תנא הפותח מברך לפניו והחותם מברך לאחריו. ובירושלמי ברכות פ"ז י"א סוף ע"א
ר' זעורא בעי אילין שלשה קרויות מה את עביד לון כשלשה שאכלו כאחת או כשלשה
שאכלו זה בפני עצמו זה בפני עצמו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו אין תעבדינן כשלשה
שאכלו כאחת הראשון מברך ברכה ראשונה והאחרון ברכה אחרונה והאמצעי אינו
מברך כל עיקר אין תעבדינן כשלשה שאכלו זה בפני עצמו זה בפני עצמו זה
בפני עצמו אפילו האמצעי מברך, והש"ס לא פשט לה ע"ש. וגם במ"א מצינו שלא
היו ידועות ברייתות לירושלמי והובאו בבבלי. ירושלמי סוכה פ"ה סוף הל'
ב' מה ביד כולהם מאה ועשרים לוג או ביד כל אחד ואחד מאה ועשרים לוג
ולא איפשטא, ובבלי סוכה ג"ב ע"ב איתא ת"ש ובידיהם כדי שמן שמן של
שלשים שלשים לוג שהם כולם מאה ועשרים לוג. — וגם הברייתות אשר
נמצאו בתוספתא שבידינו לא הובאו לפעמים בירושלמי (וזה ג"כ משפט הבבלי)
דמאי פ"ב ריש הל' א' אמר ר' לעזר לא שנו אלא הלוקח מן הגוי אבל הלוקח
מישראל דמאי ר' יוחנן אמר לא שנייא היא הלוקח מישראל היא הלוקח מן הגוי
דמאי. . . . התיב ר' הושעיה והא מתניתא מסייעא לדי' יוחנן דתני אמר ר' יודא
לא הוזכרו רימוני בדן וחציר גבע אלא שהן מתעשרין ודאי בכל מקום מה נן
קיימין אם בלוקח מישראל בהדא דתנינן ודאי אלא כי נן קיימין בלוקח מן
הגוי הא שאר כל הדברים דמאי אמר ר' שמואל בר רב יצחק בודאי אנן
קיימין ובלוקח מישראל אנן קיימין תיפתר שהיה אגרונימוס גדול וכו' ובתוספתא
דכלים מ"ב פ"ז איתא בפרוש לא הוזכרו ראמוני בדן וחצורי גבע של בית

(צ"ל בין וכן הובא בר"ש וברא"ש כלים פ"ז מ"ה ע"ש) הכותים אלא שמתעשרין בכל מקום. — שביעית פ"י הל' ו' (ל"ט ע"ד) מהו לכתוב לאשה על ניכסי בעלה. ובמקומו בתוספתא שם (פ"ח) איתא ר' הוצפית אמר כותבין לאשה על ניכסי בעלה.

גם זאת יש לדעת שלפעמים הובא בבבלי ברייתא כפי מה שמתרין ומישר אותה הירושלמי ונשנית בעיקרה בסגנון אחר, ולפעמים הובא בירושלמי הברייתא כפי התירוץ והתיקון של בבלי. ירושלמי ריש כתובות בר קפרא אמר מפני שכתובים הם ברכה והלא אין כתיב ברכה אלא בחמישי ובשישי בלבד בחמישי בעופות ובדגים בשישי באדם והוא אמר ר' יוסי טעמא דבר קפרא רביעי אור חמישי חמישי אור שישי. ובבלי כתובות ה' ע"א איתא ת"ש דתני בר קפרא בתולה נשאת ברביעי ונבעלת בחמישי הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים אלמנה נשאת בחמישי ונבעלת בשישי וכו' הרי שהביא הבבלי לשון הברייתא כמו שמתרין אותה הירושלמי. — ירושלמי ריש סנהדרין רבי אומר בשנים הכתוב מדבר. . . ר' אבהו בעי וכרבי דיני ממנות בחמשה ושיגמר בכ"ג (צ"ל בג') אשכח תני ר' חזקיה הואיל ואמרה תורה הרוג על פי מטום הרוג על פי עדים מה עדים שנים אף מטום שנים אין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי ה'. ובבלי שם ג' ע"ב הובא בהחלט ת"ד דיני ממנות בשלשה ר' אומר בחמשה כדי שיגמר הדין בשלשה, והוא ע"פ מה שעולה מקושית ר' אבהו ומאוקימתא דר' חזקיה. — ולפעמים מביא הירושלמי ברייתא כפי מה שמתרין אותה הבבלי. בבלי ב"מ נ"ד ע"ב תני תנא קמיה דר' אלעזר ואם בהמה ופדה בערכך מה בהמה טמאה מיוחדת שתחלתה וכולה לישמים ומועלין בה אף כל שתחלה הקדש וכולה לישמים מועלין בה אמר ליה ר' אלעזר לתנא בשלמא כולה לישמים וכו' דילמא לענין חומש קאמרת ע"כ ובירושלמי מעשר שני פ"ג הל' ג' (נ"ד ע"א) אמר ר' לעזר ותני כן אם נבהמה טמאה ופדה בערכך מה בהמה טמאה מיוחדת שהיא תחילת הקדש מוסיף חומש אף כל שהוא תחלת הקדש מוסיף חומש. והוא ע"פ מה שמתרין ומתקן הבבלי. — ויותר מזה מצינו שהירושלמי אומר בפירושי שהך ברייתא נשנת בבבלי. עיי' סוכה פ"ג הל' י"ד אלא מן הדא דאמר ר' אילא ותניי תמן כך היה המנהג בירושלים אדם הולך לבית הכנסת ולולבו בידו קורא את שמע ומתפלל ולולבו בידו נכנס לבקר את החולה ולולבו בידו. והברייתא זאת איתא בבלי סוכה מ"א תניא ר' אלעזר בר צדוק אומר כך היה מנהגן של אנשי ירושלים אדם יוצא מביתו ולולבו בידו הולך לבית הכנסת ולולבו בידו וכן איתא שם בתוספתא פ"ב.

גם על זה יש להעיר שלפעמים הברייתות דתלמוד בבלי הובאו בירושלמי בלי מיטרא דאמורא, וכן מאמרים דתוספתא באים בירושלמי על שם אמוראי. בבלי ברכות נ"ג ע"ב תנו רבנן גחלים לוחשות מברכין עליהן ובירושלמי שם פ"ח י"ב ע"ב רבי חייא בר אשי בשם רב אם היו הגחלים לוחשות מברכין. — בבלי פסחים ק"ה ע"א איתיביה כבוד יום וכבוד לילה כבוד יום

קודם ואם אין לו אלא כוס אחד אומר עליו קידוש היום מפני שקידוש היום
קודם לכבוד יום, והוא מן התוספתא ברכות פ"ג. ובירושלמי סוף פ"ז דברכות
איתא אמר ר' תנחום בר יודן כבוד היום קודם לכבוד לילה קדושת הלילה
קודמת לקדושת היום. — בבלי ב"מ ק"א ע"א אלא הא דתנינא ר' יהודה
אומר המקבל שדה אבותיו ממציק נכרי מעשר ונותן לו. ובירושלמי דמאי
פ"ו איתא במשנה ר' יהודה אומר אף המקבל שדה אבותיו מן הגוי מעשר
ונותן לו ובגמ' שם סוף הל' ב' א"ר יוחנן מן המסיקין. ובירושלמי מוסיף
שם מתוך שאת אומר לו כן אף הוא דוחק עצמו ופודה אותה. ועיי' בבלי שם
מאי טעמא קנסוהו רבנן א"ר יוחנן כרי שיהא ברה בירו והוא כעין דברי ר'
יוחנן בירושלמי עיי' רש"י שם, הרי דקצת המאמר של ר' יוחנן בירושלמי תני
ליה הבבלי בשם ר' יוחנן וקצת המאמר תני ליה בל' בריית' "דתנינא. —
וכן הוא לפעמים מימרא דאמורא בירושלמי מה שהוא ברייתא דתוספתא.
תרומות פ"ד הל' ג' בינונית אחד מחמשים א"ר לוי כתיב וממחצית בני ישראל
תקח אחד אחוז מן החמשים כל שאתה אחוז ממקום אחד הרי הוא כזה מה זה אחד
מחמשים אף מה שאת אחוז ממקום אחד הרי הוא כזה וכו' והרעה אחד מששים
דכתיב וששיתם האיפה מחומר השעורים (והובא תו' כתובות צ"ט ע"כ ד"ה פחת
ועיי' רש"י הולין קל"ז ע"ב ד"ה דאורייתא בס'). ובתוספתא שם פ"ה איתא אמר ר'
יוסי מנין לתרומה שהיא אחד מחמשים שנא' וממחצית בני ישראל תקח אחד אחוז
מן החמשים אף מה שאחות לך ממקום אחד הרי הוא כזה מה זה אחד מחמשים אף
זו אחד מחמשים מנין שאם תרם ועלה בידו אחד מששים שתרומתו תרומה שנא'
ואת התרומה אשר תרימו ששית האיפה מחומר החטים וששיתם האפה מחומר
השעורים. — ועיי' ירושלמי דמאי פ"ז משנה המזמין את חבירו שיאכל אצלו
והוא אינו מאמינו על המעשרות אומר מערב שבת מה שאני עתיד להפריש
למחר הרי הוא מעשר וכו'. ובגמ' הל' א' תני ר' יודה אוסר מה טעמא דר'
יודה ויש אדם מתנה על דבר שאינו ברשותו. ובתוספתא שם פ"ד כל זה
מדברי ר' יהודה עצמו דהכי איתא שם אמר ר' יהודה היאך זה מעשר דבר
שלא בא לתוך ידו.

ולברר הספקות אלה נעיר על אופן סידור התוספתא ואיך הטבעו אשיותיה
ואיך נשלמה כאשר היא לפנינו. כבר הואלנו לדבר שר' חייא ור' אושעיא
נקבו בשם מחברי התוספתא. ועיי' דרכי המשנה פ"ה בכונת המאמר בבלי
סנהדרין פ"ו סתם תוספתא ר' נחמיה ואליבא דר' עקיבא שר"ע הניח יסוד
אתוספתא ור' נחמיה התחיל לסדר אותה על פיו. — והנה כמה שנאמר ר'
חייא ור' אושעיא חיברו התוספתא נראה שאין הכונה שחיברו אותה באגודה
אחת אלא שר' חייא אסף הברייתות לחיבור אחד ואחריו בא ר' אושעיא ואסף
ברייתות אחרות עד שעיי' שניהם נשלמה התוספתא. וממה שנקרא ר' אושעיא
אב המשנה וכמו שזכרנו לעיל נראה שהוא חיבר החלק הגדול מהתוספתא. —
גם נראה שר' חייא לא אסף מתחילה ההלכות וכו' לעשות אותן מפילה
להמשנה וכאשר הוא ענין התוספתא עיי' בספרנו שם אבל היתה עצתו בראשונה
לתקן משנת רבי ולהציג לפעמים הלכות אחרות במקום הלכות המשנה של

רבי וכמו שזכרנו לעיל במשנת בר קפרא. והראייה לזה ממה דאיתא בירושלמי בקצת מקומות אנן תנינן. . . תני ר' חייא. עיי' שבת פ"א ג' ע"א אנן תנינן סמוך למנחה תני ר' חייא סמוך לחשיכה. — ע"ז פ"א הל' ה' אנן תנן תרנגול לבן תני ר' חייא תרנגול סתם. ועיי' ריש ברכות אנן תנינן משעה שהכהנים נכנסין לוכל בתרומתן תני ר' חייא משעה שדרך בני אדם נכנסין לאכול פיתן בלילי שבת, ושם א"א לפרש הך תני ר' חייא כ"א ששנה ר' חייא במשנתו ולא בתוספתא וכמו שזכרנו בפירושונו שם. — ור' חייא עזב במשך הימים עצתו וראה לספוח הברייתות על המשנה (ולא להציגן במקום הלכות המשנה) ולחבר התוספתא. ור' אושעיא הוסיף על התוספתא, אבל מעשה דר' אושעיא הוא לא לכד הוספה דהרי ר' אושעיא אסף ג"כ ברייתות המתנגדות לברייתות דר' חייא. עיי' דמאי פ"ו הל' ג' (כ"ה ע"ג) מכרה לאחר אין במעשרות חזר ולקחה ממנו תני ר' חייא אין לו במעשרות תני ר' הושעיא יש לו במעשרות. (ובתוספתא שלפנינו פ"ו איתא מכרה לאחר אע"פ שחזר ולקח ממנו אין לו במעשרות כלום ועיי' בבלי ב"ב ס"ג והוא כתוספתא דר' חייא). הרי לך שמתברי התוספתא בעצמן, ר' חייא ור' אושעיא, נחלקו כבר בענין הברייתא. וזה מורה שר' חייא חיבר תוספתא בפני עצמה וכן ר' אושעיא וכמו שזכרנו. והבאים אחריהם קיבצו הב' תוספתות לאחת ובמקום שנחלקה התוספתא דר' חייא עם התוספתא דר' אושעיא בחרו כתוספתא של ר' חייא כאשר מורה התוספתא דדמאי פ"ו מכרה לאחר וכו' אשר זכרנו.

עוד נראה שמלבד התוספתא דר' חייא ור' אושעיא היתה עוד לבני ככל תוספתא אשר חיברו תלמידי רב כי מצינו לפעמים רב נזכר בברייתא. וז"ל ע"ז דף דפ"ג ע"ב בעל הערוך ערך רב א' רב תנא הוא ופליג פירש ר' האי גאון זצ"ל דלישנא דייקי מפוטא דרבואתא מצאנו ר' אבא בג' מקומות חד בפרק שלשה שאבלו בברכות בגמרא (מ"ט ע"א) ר' אבא אמר צריך שיאמר הודאה תחילה וסוף. ואידך בפרק האשה שנפלו לה נכסים (פ"א ע"א) ר' אבא אמר שאלתי את סומכוס ובשבת בפרק ר' אליעזר אומר אם לא הביא (קל"ה ע"ב) ר' אבא (לפנינו הגי' ר' חמא וע"ש) אמר הטבילה ואח"כ ילדה ע"כ. — וגם הירושלמי מורה שנתחברו בבבל ברייתות כלל' נאספו אל התוספתא. עיי' בהך דסוכה פ"ג שהבאנו לעיל דאמר ר' אילא ותני תמן כך היה המנהג בירושלים וכו'. וכן הך דמעשר שני פ"ב ג"ג ע"ג תמן אמרין בשם ר' חסדא ולא ידעינן אם מן שמועה אם מן מתניתא. — ובמה שזכרנו עד הנה יונח לנו כבר קצת במה שנמצאו שינויים בברייתות בין הירושלמי והבבלי. גם יוכן מה דאיתא בבלי ברכות ג"ג ת"ד גחלים לוחשות מברכין עליהם ובירושלמי ברכות הוא מיטרא דר' חייא בר אשי בשם רב עיי' לעיל, דבאמת בעל המאמר הוא רב וכמו שהוא בירושלמי אלא דבבבלי קבעו אותו בברייתא ובהך דברכות וכתובות ושבת שהביא בעל הערוך.

ומלבד ר' חייא ור' אושעיא נראה שהיו עוד חכמים ידועים אשר חיברו תוספתות על דרך ר"ח ור' אושעיא ומהם היו יושבים בעיר בר דליה. והנה

בבלי ב"מ י' ע"א איתא ר"ל בשם אבא כהן כרדלא (עיי' פ"ד ערך בר דליה),
ועיי' כלאים פ"א כ"ז ע"א עוף לא תניתה אמר ר' יוחנן אייתתה מן דבר דליה
(ובירושלמי ב"ק סוף פ"ה איתא בטעות מן דבר לוי) תרנגול עם הפיסיוני
תרנגול עם הטווס אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה, (ובתוספתא שם
פ"א תרנגול טווס תרנגול פסיוני כלאים זה בזה והוא הק' דבר דליה אלא שיש
ט"ס כאשר יובן בקל וצ"ל תרנגול עם טווס ותרנגול עם פסאני וכו'). —
תרומות פ"י ט"ז ע"ב תני ר' יודה בר פוי דבר דליה דג טהור טפל שכבשו
עם דג טמא מליח אסור. שקלים פ"ז ג' ע"ד תגה ר' יודה בן פוי דבר דליה
ואפי' נדחה טמוס, ועיי' פאה פ"ג הל' ט' (י"ז ע"ד) כלאים סוף פ"ח תני ר' יודן
בר פוי דבר דליה ולא ידעין וכו'.

ומצינו ג"כ שאספו מימרות דאמוראי אל התוספתא כאלו הן ברייתות
גמורות. עיי' תרומות קרוב לסוף פ"א אמר ר' אבהו שנה לי יונתן בן עכמאי
בת כהן שהיתה עומדת ערב שבת עם חשיכה ובידה נר ובתוכו שמן שריפה
הרי זו מוספת לתוכו שמן של חולין ומדלקת. וזה המאמר נשנה כמעט מלה
במלה תוספתא שם פ"י: בת כהן שהיתה בידה נר מלא שמן שריפה בע"ש
עם חשכה הרי זו נותנת לתוכו חולין כל שהוא ומדליקו. (ואפשר דיש לומר
להפך, יונתן בן עכמאי הביא זאת הברייתא לבית המדרש ולא שנה דין זה
מעצמו, וע"ש בירושלמי אמר ליה ר' זעירא מה טבייה אמר ליה אדם גדול
היה ובקי במשנתו היה). ויותר מזה מצינו בכמה מקומות שוני הלכות עיי'
בספרנו שם והם ג"כ אוספי ברייתות. ושוני הלכות אלה הוסיפו לפעמים בברייתא דבר
על שם איזה תנא מה שלא אמר זה התנא מעולם והוציאו כן מכת סברא
ממה שאמר זה התנא במקום אחר. עיי' חולין קמ"א תא שמע גנג וגולן
ישנן בכלל מלקות דברי ר' יהודה והא הכא לאו שניתק לעשה הוא דרחמנא
אמר לא תגזול והשיב את הגזילה שמע מינה טעמא דר' יהודה משום דקסבר
לאו הניתק לעשה לוקין עליו אמר ר' זירא לאו אמינא לכו כל מתניתא דלא
תניא בי ר' חייא ור' אושעיא משכשתא היא ולא תותבו מינה בי מדדשא,
ופי' רש"י ר"ח ור' אושעיא סידרו את הברייתות ודיקדקו בדברי כל הכס לומר
כמה שאמר אבל יש תנאים הרבה שמוסיפים על משנתם בדמיי כי הכא משום
דשמעינן לר' יהודה הכא דמחייב סברי טעמא משום לאו שניתק לעשה לוקין
עליו והוסיפו לומר גנג וגולן עכ"ל. ולא יפלא עוד אם מצינו בתוספתא שנותן
התנא טעם לדבריו והוא ע"פ מסקנת הש"ס כהך דתוספתא דמאי פ"ח שזכרנו
לעיל היאך זה מעשר דבר שאינו שלו.

וכן מצינו ג"כ שהש"ס מוסיף לפעמים פירוש על הברייתא ומבליע אותו
בדברי הברייתא עצמה. וז"ל הרשב"א (הביאו ב"י י"ד סי' קפ"ז): מדרך הגמ'
בכל מקום להוסיף בל' התוספתא דרך פירוש בעלמא ושונין כאילו הוא מגוף
התוספתא עכ"ל. וכזה יונח לנו ג"כ לפעמים במה שמצינו הפרש בברייתא בין
הבבלי והירושלמי. עיי' מנחות נ"א ע"ב במשנה והוא שנויה ג"כ באיזה שינוין
שקלים פ"ח ט"ז לא מינו כהן אחר תחתיו משל מי היתה קריבה ר' שמעון

אומר משל ציבור ר' יהודה אומר משל יורשין ובגמ' ת"ר כ"ג שמת ולא מינו כהן אחר תחתיו מניין שתהא מנחתו קריבה משל יורשין ת"ל והכהן המשיח תחתיו מכניו וכו' דברי ר' יהודה ר"ש. אומר חק עולם משל עולם. ובירושלמי שקלים פ"ז הל' ז' (נ' ע"ד) מניין לכהן גדול שמת ולא מינו כהן אחר תחתיו תהא מנחתו קריבה משל יורשין ת"ל מכניו יעשה וכו' ר"ש אומר אינה באה אלא משל ציבור שנאמר חק עולם ממי שהבריות שלו ע"כ. ובהשקפה ראשונה נראה שהבריותא שבכבלי משונה משל הירושלמי. אבל באמת אינו כן לפי הכלל זה שהניח לנו הרשב"א, והבריותא בעיקרה לא נשנית כ"א בזה הלשון: ר"ש אומר אינה באה אלא משל ציבור שנא' חק עולם. והכבלי הוסיף הפירוש משל עולם והירושלמי הוסיף הפירוש ממי שהבריות שלו. ויש ליתן טעם לשבח במה שלא פירש הירושלמי משל עולם. שהרי הירושלמי אמר בכל מקום כל עמא ולא אמר כל עלמא וכמו שהערנו לעיל פ"ב חלק לשונות הירושלמי, ולא שימש כלל בהנחת „עלמא“ לקיבוץ אנשים או ציבור, לכן לא עלה על דעת הירושלמי לפרש הבריותא כמו שפי' הכבלי משל עולם.

והנה ממה שזכרנו עד הנה יונחו לנו השינויים שבין הירושלמי והכבלי ובין הירושלמי והתוספתא וכו'. ונשאר עוד לבאר מה שבאים מאמרים בכבלי בל' ברייתא ובירושלמי הם מיטרות דאמוראי. הנה המאמרים אשר הובאו מא"י לכבל היו כהורק מכלי אל כלי ונשכח לפעמים שם האומר והחזיקו אותם בני כבל לברייתא. והכבלי עצמו הוא עד בזה. עיי' ירושלמי ברכות סוף פ"ז ר' בא בריה דר' חייא בר אבא אכל מהלך עומד ומברך אבל עומד יושב ומברך אכל יושב מיסב ומברך, והובא בכלי ברכות נ"א ע"ב בשינוי קצת ובזה"ל אמר ר' אבהו ואמרי לה במתניתא תנא וכו'. הרי לפי שזה המאמר הובא מא"י לכבל נסתפקו בו בני כבל אם הוא מימרא דאמורא או ברייתא. וכן איתא בכלי שם נ"ט ע"ב והאמר ר' אבהו ואמרי לה במתניתא תנא מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה ע"כ. הנה ר' אבהו הוא אמורא דא"י ובא משם המאמר זה לכבל ולכן היה בזה מקום ספק. (ובכלי תענית י' ע"ב איתא לבד אמר ר' אבהו וליתא שם ואמרי לה במתניתא תנא, ויש להקיש מזה על סידור המסכתות דתלמוד בכלי ושלא ניסדרו בעת אחת ואין פה המקום להאריך). וכן בכלי כתובות ח' ע"ב אמר עולא ואמרי לה במתניתא תנא י' כוסות תיקנו חכמים בכית האבל וכו' ועולא הוא ג"כ אמורא ירושלמי (עיי' פ"ד). — ורוב המאמרים הבאים בל' אמר אמורא פלוני ואמרי לה במתניתא תנא הנמצאים בכבלי נאמרו במקום שהאמורא פלוני הוא אמורא ירושלמי. וגם במקום שהאומר הוא בכלאי יש למצוא טעם. עיי' חולין ע"ד ע"א דאמר ר' יהודה בשם רב ואמרי לה במתניתא תנא וכי ימות מן הבהמה מקצת בהמה מטמאה וכו'. וזאת המתניתא היא ברייתא דת"כ פ' שמיני פרשה י' ע"ש, ורב סידר הת"כ כידוע, לכן בא בזה הספק אם אמר לה רב בשם עצמו או הוא מאמר דספרא. וראינו עוד להעיר כי לא כל מאמר הבא בירושלמי בשם אמורא הוא מימרא דאמורא, ולפעמים מוכח מתוכו שהוא ברייתא והירושלמי קיצר בזה.

עיי' קידושין פ"א הל' ה' (ס' ע"ג) חזרו להיות קונים בקצצה מהו קצצה בשעה
שהיה אדם מוכר שדה אחוזתו היו קרוביו מביאין חביות ומטלין אותן קליות
ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומרי' נקצץ פלוני מאחוזתו
ובשעה שהיה מחזירה לו היו עושין כך ואומרי' חזר פלוני לאחוזתו אמר ר'
יוסה בי ר' בון אף מי שהוא נושא אישה שאינה הוגנת לו היו קרוביו מביאין
חביות ומטלין אותן קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין
ואומרי' נקצץ פלוני ממשפחתו ובשעה שהוא מגרשה היו עושין כן ואומרין
חזר פלוני למשפחתו. ובבבלי סוף פ' האשה שנתארמלה איתא תנו רבנן כיצד
קצצה אחד מן האחין שנשא אישה שאינה הוגנת לו כאין בני משפחה ומביאין
חבית מלאה פירות ושוברין אותה באמצע רחבה ואומרים אחינו בית ישראל
שמעו אחינו פלוני נשא אישה שאינה הוגנת לו ומתיראים אנו שמא יתערב
זרעו בזרעו בואו וקחו לכם דוגמא לדורות שלא יתערב זרעו בזרעו ע"כ, והוא
מימרא דר' יוסה בי ר' בון בירושלמי. אך באמת גם ר' יוסה לא חידש מעצמו
זה המאמר אף מי שהוא נושא אישה וכו' כי הוא סיפור מאשר היה בימים
קדמונים ומי הודיעו אותו לר' יוסי אם לא שמצא איזה ברייתא וכאשר הוא
בבבלי (ואפשר שצ"ל בירושלמי תני ר' יוסי בי ר' בון במ' אמר ר' יוסי בי
ר' בון), והברייתא זאת באה בהרחבה ובשינוי קצת לבבלי.

והעולה ממה שזכרנו: במקום שבא אותו המאמר בירושלמי ובבבלי בל'
ברייתא (בבבלי בל' תנו רבנן או תניא ובירושלמי תני) הוא ברייתא גמורה ואף
שיש בו לפעמים סתירה בין הירושלמי והבבלי. ומה שנאמר בירושלמי בשם
אמורא ובבבלי בל' ברייתא הוא בעצמותו מיטרת אמורא ולא ברייתא. וכן יש
לדון על מה שבא בירושלמי בל' מימרא ונשנית בתוספתא. ויש ברייתות
בבבלי המתקנות ע"פ תירוצו של הירושלמי והן מעידות בעצמן שבאו בזמן
מאוחר מא"י לבבלי. והשינויים בין ירושלמי ובבלי בברייתא נולדו לפעמים
ממה שהברייתות נשנו בסגנון אחר בתוספתא דר' חייא ובסגנון אחר בתוספתא
דר' אושעיא או בתוספתא דבר דליה או ע"י שוני הלכות. —

ודע דלפעמים נראה לעינים שעיקר הברייתא היא כמו ששניה בירושלמי
והשינוי בבבלי הוא בטעות ואפשר שנולד ע"י איזה שונה הלכה שלא בדיוק.
עיי' בבלי קידושין כ"ב ע"א ת"ד אם אמר יאמר עד שיאמר וישנה אמר בתחילת
שש ולא אמר בסוף שש אינו נרצע שנאמר לא אצא חפשי עד שיאמר בשעת
יציאה אמר בסוף שש ולא אמר בתחילת שש אינו נרצע שנאמר אם אמר
יאמר העבד עד שיאמר כשהוא עבד. והש"ס נתקשה הרבה בזה ונדהק לאוקומי
בתחילת פרוטה אחרונה בסוף פרוטה אחרונה ע"ש. אבל בירושלמי שם פ"א
נ"ט ע"ד איתא בזה"ל: ואם אמור יאמר העבד שתי אמירות אחת בסוף שש
ואחת בתחילת שבע אחת בסוף שש עד שהוא בעבודתו ואחת בתחילת
שבע לא אצא חפשי. (ועיי' ספרי פ' ראה פסקא קב"א ושם כני' הבבלי אך
במקום בתחילת שש איתא שם בתוך שש. ובמכילתא פ' משפטים איתא
סתם ואם אמור יאמר העבד עד שיאמר וישנה.) וכן באיזה ברייתות שהבאנו
לעיל שיש בהן שינוי בין הבבלי והירושלמי נראה שהדין עם הירושלמי. —

אבל בזה יש גירעון להבדלתא דירושלמי שג' הירושלמי היא בכמה מקומות שלא בדיוק והירושלמי משנה לשון הברייתא או מקצר המאמר של הברייתא. בענין שינוי הלשון: עיי' תוספתא ברכות פ"ג אמרו עליו על ר' חנינא בן דוסא שהיה עומד ומתפלל נשכו ערוד וכו' וכן שם עוד איהו פעמים ערוד וכן הוא בכלי שם ל"ג, ובירושלמי ברכות ט' ע"א אמרין עליו על ר' חנינא וכו' נשכו חברבר וכן תמיד שם. — תוספתא מעשרות פ"ג סופת (צ"ל סופי) תאנים ומשמר שדהו מפני ענבים וכו' וכן הובא בכלי פסחים ו' ע"ב ובירושלמי ריש דמאי נסתייפו התאנים וכו'. — תוספתא תרומות פ"א ואם היה בור קטן ואחרים משתמשין בו תרומתו תרומה. ובירושלמי שם פ"ג הל' ד' (מ"ב ע"א) או שהיו (הבעלין) אחרים משכשכין בהן. — תוספתא שם פ"ג אמרו לו אינו דומה ענבים לזיתים ענבים רכות וכו'. ובירושלמי שם מ"ב ע"ב ענבים דיהות. — וכן משנה הירושלמי במקומות אחרים ל' התוספתא ל' השגור לו ולרוב לל' ארמית. ומצינו שמשנה ברייתות שלמות לל' ארמית תוספתא ברכות פ"ו (והובא בכלי שם פ"ג ע"א) הלל הזקן אומר בעת המכנסין פוד בעת מפזרין כנס. ובירושלמי סוף ברכות הלל הזקן היה אומר בשעה דמכנשין בדר ובשעה דמבדרין כנוש (ואפשר שהלל אמר כל' ארמית וכמו שמצינו אבות פ"א הוא היה אומר נגד שמא אבד שמייה וכו' וכמה מאמרים ישנים נאמרו בעיקרן כל' ארמית וכהך דעדיות פ"ח מ"ד העיד (ר') יוסי בן יעזר איש צרודה על איל קמצא דכן וכו' וכבר הערנו ע"ז במ"א). — בכלי ברכות כ"ח ע"א ת"ד שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות לפני ר"ג וכו' עמד שמואל הקטן ותקנה לשנה אחרת שכחה והשקף שתים ושלש שעות ובירושלמי פ"ה ט' ע"ג שמואל הקטן עבר קומי תיבותא ואשגור מכניע זדים בסופה שרי משקף עליהון.

ולפעמים מקצר הירושלמי המאמר של הברייתא ומביא רק עיקר הענין. תוספתא דמאי פ"ג חבר שהיה יושב במשתאו של עם הארץ ובסעודתו של עם הארץ אפי' רואין אותו נוטל ואוכל מיד נוטל ושותה מיד אין לו חזקה למעשרות שמא עישר בלבו. ובירושלמי שם פ"ב הל' ב' (כ"ב ע"ד) הובא בקיצור ראו אותו מיסב אינה חזקה אני אומר על התנאין שבלבו הוא מיסב. — בכלי ב"ט י' ע"א איתביה רבא לר' נחמן מציאת פועל לעצמו במה דברים אמורים בזמן שאמר לו בעל הבית נכש עמי היום ערור עמי היום אבל אמר לו עשה עמי מלאכה היום מציאתו לבעל הבית ובירושלמי פאה פ"ד הל' ו' (י"ח ע"ב) הובא הך ברייתא בקיצור תני השוכר את הפועל לעשות עמו בכל מלאכה מציאה של בעל הבית. — וכן נמצא במקומות הרבה שהירושלמי מביא לבד תוכן הברייתא.

והירושלמי משיט ג"כ לפעמים שמות התנאים מן הברייתא. תרומות פ"ג מ"ב סוף ע"א מאימתי תורמין את הזיתים אית תנאי תני משיטחנו ואית תני תני משיטחנו, וכתוספתא שם פ"ב מאימתי תורמין את הזיתים משיטחנו ור' שמעון אומר משיטחנו. — פסחים פ"ט הל' ג' אית תני תני על השני הוא ענוש כרת על הראשון אינו ענוש כרת אית תני תני על הראשון הוא ענוש

כרת ועל השני אינו ענוש כרת ואית' תניי בין על הראשון בין על השני
ענוש כרת. ובתוספתא שם פ"ח והובא בכלי שם צ"ג נזכרו הנך ג' תנאי בשם,
רבי ר' נתן ר' חנניה בן עקיבא. — שם הל' ד' אית' תניי תני סף כלי אית'
תניי תני סף אסקופה מאן דאמר סף כלי ואת' הסיפס ואת' המזמרות ואת'
המזרקות מאן דאמר סף אסקופה בתתם ספס את' סיפיי. וז"ל המכילתא פ' בא
אשר בסף מגיד הכתוב שעוקה חוצפה בצד (הגר"א הגיה חוקק עוקת) ושוחט
בתוכה אין סף אלא אסקופה שנאמר בתתם ספס את' ספי וכתוב וינועו אמות
הספס דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר אין סף אלא כלי שנאמר והספס
והמזמרות. — סוכה סוף פ"ה ובעצרת אומר הילך מצה הילך חמץ אית' תני
תני הילך חמץ הילך מצה, ובכלי שם ג' איתא תנאי היא דתניא הילך מצה
הילך חמץ אבא שאול אומר הילך חמץ הילך מצה. — מכל זה נראה
שלא נשנו לפעמים בא"י הבריות בדיוק גמור. ויותר מזה מצינו שהירושלמי
אומר בפירושו דנשנית איזה ברייתא ונעלמה ממנו. שכוונת פ"ז הל' ז' (ל"ז ע"ב) זה אומר
אזור גדול וזה אומר קטון תני ר' חייא ולא ידעין מה תני. וכבר הבאנו לעיל
הא דפאה פ"ג וכלאים סוף פ"ח תנה ר' יודן בר פזי דבר דליה ולא ידעין
מה תנה.

מלבד התוספתא אשר ממנה לוקחו רוב הבריות הובאו בירושלמי
המכילתא, הספרא, הספרי.

המכילתא הובאה בהרבה מקומות וכל' תני ר' ישמעאל ולא כל' תני
דבי ר' ישמעאל. ומה שנעתק לפעמים בספרים מן הירושלמי תני דבי רבי
ישמעאל הוא ט"ס. ועיי' לקמן פ"ד ערך ר' ישמעאל.

הספרא הובא לפעמים בירושלמי אבל לא נזכר בשום מקום שם מחברו,
ולא שם "ספרא" או "תורת כהנים". ולפעמים הובא הספרא בני יותר נכונה
מאשר בכלי. וז"ל ת"כ פ' ויקרא פדשה ט' (דיבורא דחובת) יכול המהדר
בלב יהא חייב תלמוד לומר בשפתים ולא בלב יכול שאני מוציא את הגומר
בלב תלמוד לומר לכל אשר יבטא. ובבלי שכוונת כ"ו איתא בזה"ל: בשפתים
ולא בלב גמר בלבו מנין ת"ל לכל אשר יבטא האדם בשכונה, והי"ס נתקשה
הרבה בזה ע"ש. ולפי לשון הת"כ לא קשה מידי כאשר מבואר להטעין.
ובירושלמי תרומות פ"ג הל' ז' (ט"ב ע"ב) גזיר פ"ה הל' א' הובא בזה"ל
בשפתים לא בלב יכול שאני מוציא את הגומר בלב תלמוד לומר לבטא.
והוא כל' הת"כ אלא שהירושלמי קיצר בזה כדרכו. — ובכ"ז נראה שהבריות
של הספרא לא היו עיקרות בעיני חכמי א"י כהבריות דהתוספתא והמכילתא
וכדמוכה מהך דתרומות ונזיר נוספה שהבאנו. דאחר המאמר בשפתים ולא בלב
וכו' איתא שם ושמאל אמר הגומר בליבו אינו חייב עד שיוציא בשפתיו והתני
כל גדיב לב זה הגומר בלב אתה אומר זה הגומר בלב או אינו אלא המוציא
בשפתיו כשהוא אומר מוצא שפתך תשמור דרו מוצא בשפתיו אמור הא מה
אני מקיים כל גדיב לב זה הגומר בלב ע"כ, והמאמר זה נראה שהוא מן
המכילתא דהא קאי אקרא דסדר שמות (אף שאינו במכילתא שלפנינו), והי"ס
שכך מלאקשווי מהך ברייתא דת"כ שהביא קודם לכן יכול שאני מוציא את

הגומר בלב ת"ל לבטא ומקשה מן המכילתא. — ועיי' פאה פ"ד ריש הל' א'
 אית דבעי משמעניא מן הדא תעזוב הנח לפנייהם תבואה בקשה תלתן בעמיר
 חמרים במכבודות והוא מן הספרא פ' קדושים פרשה ג' ובא בל' אית דבעי
 משמעניא ולא בל' אית תניי וכו'.

הספרי הובא בירושלמי ולא נזכר ג"כ בשום מקום לא שם מחברו ולא
 שם הספרי, וקצת מקומות מורים שלא היה ג"כ עיקר בעיני חכמי א"י כהתוספתא
 והמכילתא.

עוד יש להזכיר ברייתא אחת והיא הברייתא ד"ג מידות דרבי ישמעאל.
 הירושלמי מרמו לפעמים אברייתא זאת אבל מכיזא איזה מדה בל' אחר מטה
 שהיא בברייתא דר' ישמעאל. עיי' פאה פ"א הל' ט"ז ע"ג דר' ישמעאל דרש
 כל שהוא בכלל ויצא לידון בדבר חדש נעקד מן הכלל והרי הוא בחידושו.
 ובברייתא דר' ישמעאל הנסדרת בפתיחת הספרא איתא בזה"ל: כל דבר שהיה
 בכלל ויצא לידון בדבר חדש אי אתה יכול להתווירו לכללו עד שיחזורנו
 הכתוב לכללו בפירוש, וכן הובא בזה הסגנון ואך בשינוי מעט בבלי יבמות ז'
 ע"א זבחים מ"ט ע"א. — עוד יש להעיר שכפי העולה מתלמוד בבלי אין מי
 שיחלוק על י"ג מדות אלה (אלא במקום כלל פרט וכלל הכנים ר"ע רבוי
 ומיעוט ורבוי ועיי' בדרכי המשנה פ"א צד 19) עד שחשבו קצת מפרשים
 שהן מקובלות למשה מסיני, ומהירושלמי פאה שם עולה דהחכמים פליגי על
 המדה, "כל דבר שהוא בכלל ויצא לידון בדבר חדש וכו'". וה"ל הירושלמי:
 על דעתיה דרבנן דאינון אמרין הרי הוא בכללו והרי הוא בחידושו וכו' לאיזה
 דבר נאמר פ"אה בכרם וכו': — ועיי' תרומות פ"א מ"ז ע"ד דעלה על דעת
 הש"ס לומר דר' אליעזר חולק על המדה דר' ישמעאל, "כלל ופרט וכלל אי
 אתה דן אלא כעין הפרט". והכי איתא שם מה ר' ליעזר כר' ישמעאל דר'
 ישמעאל דו אמר כלל ופרט (צ"ל פרט וכלל) הכל בכלל ורובה מדרבי ישמעאל
 דו אמר אפילו כלל ופרט וחזר וכלל הכל בכלל.

ונוכרו עוד מדות אחרות בירושלמי ובא ג"כ בבבלי אלא שבירושלמי
 הל' לפעמים משונה מאשר הוא בבבלי. ירושלמי יבמות פ"ב ריש הל' א'
 מיעוט אחר מיעוט לרבות. — שבועות פ"ה הל' ב' ר' מאיר דריש גזרה
 שוה ממקום שבאתה ורבנן דרשי גזרה שוה כאמור בה. ובבלי שבועות ל"א
 וכן בהרבה מקומות נזכרה זאת המדה בל' דון מינה ומינה דון מינה ואוקי
 באתרה. והירושלמי נותן ג"כ כללים להלכה. תרומות פ"ג הל' א' רבי וחכיריו (צ"ל
 וחכיריו ע"ש) הלכה כרבי, ר' יוסי וחכיריו (וחברו) הלכה כר' יוסי מחכיריו
 (מחכיריו), ר' מאיר ור' שמעון הלכה כר' שמעון, ר' שמעון ור' יהודה הלכה
 כר' יהודה ואין צריך לומר ר' מאיר ור' יהודה שהלכה כר' יהודה, וע"ע שם
 ובבלי עירובין מ"ו. — כלאים סוף פ"ד הלכה כדברי מי שהוא מיקל בחוצה לארץ,
 וכן הוא בשינוי מעט בבלי ברכות ל"ז ע"א ובמ"א.

דרך לימוד תלמוד ירושלמי ודרך לימוד תלמוד בבלי.

כל הוגה גם במעט עיון בשני התלמודים ישפוט בקל שיש הפרש גדול ביניהם אף שמטרהם אחת, לפרש המשנה והברייתא ולהרחיב התורה שבעל פה. וההפרש זה יתואר לרוב באמרום הבבלי מאריך והירושלמי מקצר, הבבלי אוהב לעלות הרים ולרדת בקעות בשקלא וטריא והירושלמי משים גבול לקושיות והיות ומיטיו הולכין לאט בדרך הגיון פשוט. אבל היורד אל עמקי הירושלמי לא ימצא מרגוע בזה, כי גם הש"ס ירושלמי יגביה לפעמים עוף בקושיות ויורד עד נכני הים לפרק, גם בונה לפעמים כיפה על גבי כיפה ועלייה על גבי עלייה בספיקות ואבעיות. וגם הנפש הצמאה לדעת לא תשקוט בדברים הנאמרים בכלל ובתחילת העיון והיא נכספת לבוא אל מצוא הדבר, להכין משפט כל אחד מהשני תלמודים ומעשהו ולהציג הפרטים אלה לעומת אלה אשר על ידם יודע ההפרש בין זה לזה. — ולבוא אל תכלית החקירה הזאת נקדים הערה כללית בעצם ותוכן התלמוד בבלי.

הבבלי סובב בכלל על שני אופנים, האופן האחד לפרש ולברר המשנה והברייתא, והאופן האחר לחדש הלכות אשר לא נאמרו במשנה וברייתא. והלכות אלה נולדו על ברכי האמראים או שהוכיחן האומר ממשנה וברייתא או שחדש כן ע"פ סברתו. וההלכה שנתחדשה ע"פ הסברא נתהווה או ע"פ איזה מעשה שבא לפני האומר או ע"פ שאלת חכם אחר או שאלת בני הישיבה, וגם חידשו הרבה פעמים הלכות מעצמן בלי סבה חיצונית ואך הגיון שכלי האומר הניעו לזה. — והן בפירוש המשנה והברייתא והן בהלכה המחודשת היו פעמים רבות הדעות נפרדות וכפטיש יפוצץ סלע, ונחלקו האמוראים בני דורם זה עם זה איך יעלה הפירוש וההלכה, והקשו זה לזה ממשנה וברייתא וכל אחד או מישב הקושיות ועומד על דיבורו או יודה לדברי חברו. והאמוראים אשר באו בדור אחר גם הם יצאו לפרש המשנה והברייתא ולחדש הלכות, ונסף לזה הם בחנו וחקרו דברי האמוראים אשר קדמום והקשו עליהם ממשנה וברייתא הנראות מתנגדות להם או מאשר שנראו דברי איזה אמורא סותרים זה את זה. — ועל דרך זה נחקר על הירושלמי איך דרכו לפרש המשנה והברייתא ואיך דרכו בהלכות האמוראים ונציג לעומתו דרך הבבלי באלה האופנים, ובזה יובן דרך הלימוד של כל תלמוד ותלמוד ובמה יבדלו זה מזה. ונרד בראש אל דרך הירושלמי בענין המשנה. הירושלמי אינו מפרש לפעמים המשנה הצריכה ביאור ופירוש. עיי' משנה דסוף עירובין ר' שמעון אומר מקום שהתירו לך חכמים משלך נתנו לך. והירושלמי אינו מפרש בזה כלום וע"ש בבבלי. — ר"ה ריש פ"ד ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה שכל עיר שהיא רואה ושומעת וכו' והבבלי נתייגע הרבה בפירוש המאמר ועוד זאת, והירושלמי שותק לגמרי. — משנה ריש ביצה ומורים שאם שחט שיחפור בדרך ויכסה שאפר כירה מוכן הוא, והבבלי נתקשה במאמר זה ואמר אפר כירה מאן דכר שמיא והירושלמי אינו מפרש כלום. — וכן לא מפרש כלל המשנה יבמות פ"ד ח' החולץ ליבמתו ונשא אחיו את אחותה חולצת ולא

מתיבמת וכן המגרש את אשתו ונשא אחיו את אחותה ומת הרי זו פטורה מן החליצה ומן היבום. כתובות פ"ו מ"ד מי שהיה נשוי שלש נשים ומת כתובתה של זו מנה ושל זו מאתים ושל זו שלש מאות ואין שם אלא מנה חולקות בשווה היו שם מאתים של מנה נוטלת חמשים וכו'. גיטין פ"ו מ"ב האשה שאמרה התקבל לי גיטי צריכה שתי כיתי עדים שנים שאומרים בפנינו אמרה ושנים שאומרים בפנינו קבל וקרע. ב"ק פ"י מ"ב נטלו מוכסין את חמורו ונתנו לו חמור אחר גזלו לסטים את כסותו ונתנו לו כסות אחר הרי אלו שלו מפני שהבעלים מתייאשין מהן המציל מן הנהר או מן הגייס או מן הלסטים אם נתיאשו הבעלים הרי אלו שלו. סנהדרין פ"ג מ"ג אמר ר' שמעון בתחילה היו קורין אותן אוספי שביעית משרבו האונסין חזרו לקרותן סוחרי שביעית. וכל המשניות אלה והדומין להן צריכות ביאור או שהן סתומות או שיש סתירה בין רישא לסיפא; והבבלי נתייגע הרבה לפרשן, ובירושלמי אין זכרון שיש במשניות אלה והדומות להן מן הקושי ואיך למצוא ביאור ופירוש (ועיי' לקמן).

וגם במקום שהירושלמי יורד אל ביאור המשנה מקשה לפעמים על המשנה ומסתלק ממנה בלא תירוץ. פאה פ"ו הל' ב' וקשיא על דבית שמאי בנפה ובגדיש דבר שהוא מסויים ואינו שכיח אינו שכיח וקשיא על דבית הלל בבקר ובכלים דבר שאינו מסויים ואינו אמרין הוא שכיח (ועיי' בר"ש שם מ"ב), והש"ס אינו מתרץ כלום. — שביעית פ"ט הל' ה' (ל"ט ע"א) מה טעמא דר' ליעזר הראשון נותן טעם באחרון מה טעם דרבי יהושע האחרון נותן טעם בראשון (וגי' הר"ש שם מ"ה וקשיא על דעתא דר' ליעזר אין האחרון נותן טעם בראשון) וקשיא על דר' יהושע אין הראשון וכו' והש"ס לא משני מידי. — ועיי' דמאי פ"א סוף הל' א' ר' יוסי בר' בעי ואין כל העולם כולו לפניו וירבו כל הרימין שבעולם על רימי אותו המקום והיו פטורין. — ועיי' יומא פ"א ל"ח ע"ד דמקשי הירושלמי דברי ר' יהודה דמתני' דאמר אף אשה אחרת מתקנין לו וחייש למיתה אמתני' דגיטין פ"ג ג' ושקלים פ"ז ג' ואינו מתרץ כלום. (ובבבלי סוכה כ"ד ע"א מתרץ ר' הונא בריה דר' יהושע מעלה עשו בכפרה ועיי' שם גיטין כ"ח דמחלק רבא בין שמא מת לשמא ימות). והנה ביכורים פ"א מ"ד מביא הר"ש קו' הירושלמי והש"ס לא משני מידי, וכתב הר"ש ושמא לא חש לשנויי דלאו פירכא היא ע"כ. אבל זה אינו עולה לכל המקומות אשר נאמר שם הקו' בלי תירוץ (ועיי' לקמן הנראה בזה). —

עוד מצינו להירושלמי שגם במקום שמפרש המשנה לא נכנס לדייק הרבה במה שיש לדייק. פסחים ריש פ"י מתניתא דר' יודה דתני ערב שבת מן המנחה ולמעלן לא יטעום אדם כלום עד שתחשך כדי שיכנס לשבת בתאוה דברי ר' יודה. ובבבלי ריש ערבי פסחים מדייק בזה מאי אריא ערבי פסחים אפי' ערבי שבתות וי"ט נמי (ועיי' תו' שם). — שם פ"ט הל' א' אגן תנינן שנג או נאנס תני ר' חייא שנג או נאנס או הויד אמר ר' יוסה מתניתא אמרה כן שאילו פטורין מן ההכרת ואלו חייבין בהכרת והש"ס לא מדייק כלל

האיך תני שאילו חייבין הול"ל חייב וכמו שמדייק הכבלי שם צ"ב ע"ב. —
ופעמים שאין הירושלמי מדייק במשנה לפי שהיתה לו גי' אחרת. יבמות ס"ד
מ"ד ארבעה אחין נשואין לארבע אחיות ומתו אם רצה הגדול שבהם ליבם
את כולן הרשות בידו והכבלי מ"ד ע"א מדייק ארבעה אחין ס"ד אלא אימא
ארבעה מאחין. והירושלמי אינו עומד כלל על זה הדיוק הנרגש לכל מעיין.
אבל בפסקא למתניתין שם הל' י"ב איתא ארבעה מאחין, ומזה יבורר שעיקר
הני' במשנה בירושלמי היתה ארבעה מאחין והסופרים שיבשו המשנה כדי
להשוותה אל המשנה בבבלי וכתבו ארבעה אחין. וכבר הערנו לעיל כ"ב ע"א
על שגגת הסופרים בדרך זה. — ולפעמים עומד הירושלמי על דיוק קטן וקל,
והכבלי אינו מדייק בזה. ברכות פ"ב ה' ע"ב האומנין קורין בראש האילן או
בראש הנדבך מני (צ"ל כיני) מתניתא הפועלים קורין בראש האילן והאומנין בראש
הנדבך. — פאה פ"ה הל' ב' (כ' ע"ד) דו מתניתא אינן נאמנין אלא על דבר
שכן דרך בני אדם נוהגין כן כיני מתניתא אינן נאמנין אלא על דבר שבני
אדם נוהגין כן (כצ"ל וע"ש בפירושו). — כתובות פ"ה הל' א' האשה שנפלה
לה נכסים (עד שלא תתארם) כיני מתניתא עד שלא נתארסה. — וכבר הערנו
לעיל י"ט ע"ב שקל בעיני הירושלמי לשבש המשנה על דיוק זער, ועיי' מה
שהבאנו שם מהך דר"ה פ"ב מ"א יומא פ"א מ"ה.

גם מצינו להירושלמי שלא ברח מלתרץ המשנה בדוחק ולפעמים בדוחק
גדול יותר מן הכבלי. עיי' כתובות פ"א הל' ז' להמשנה היא אומרת מוכת עין
אני והוא או אומר לא כי אלא דרוסת איש את דבעי הש"ס למיטר כנסה
בחוקת כתולה ונמצאת מוכת עין כתובתה מאתים, ומסיק שם הש"ס רב הונא
בשם ר' זעירא לא אמר כן אלא היא אומרת מוכת עין אני כן אתניתי עמך
והוא אומר לא כי אלא דרוסת את לא אתניתי עמך כלום. — וכן מצינו
בהרבה מקומות שהירושלמי נדחק הרבה לתרץ המשנה. אך יש בזה בין הכבלי
והירושלמי, הכבלי מפרש לפעמים בדרך רחוק מאוד ומפסיק המשנה בסכינא
הריפא, עיי' פסחים מ"ה משנה בצק שבסדקי עריבה ובש"ס שם, סוכה י"ט
משנה מחצלת של קנים וכו' ובש"ס שם. ב"מ משנה המפקיד חבית אצל
חבירו ובש"ס שם וכן בשאר מקומות. וזה נתהוה ע"י שברוכ הימים נתגדל
השקלא והטריא ואהבו האמוראים האחרונים לשבר הרים ולפוצץ סלעים
בקושיות ופירוקים (כי להאמוראים הראשונים כרב ושמואל ור' הונא וכו' לא
מצינו דרך זה לפרש המשנה), או לפי שכונתם לא היתה לבד לישב אלא
גם להרחיב ההלכה וכמו שזכרנו לעיל, ורצו לעשות סמוכין במשנה להלכה
אשר חידשו וכעין שעשו התנאים אשר סמכו הלכותיהם אל המקרא והוציאו
אותו ממשוטן, ונרחיב בעה"י במקום אחר הדיבור בזה. ועיי' בבלי קידושין ל"ז
ע"א איבעיא להו ר' אליעזר לקולא פליג או לחומרא פליג לחומרא פליג וכו'
או לקולא פליג וה"ק ת"ק חוץ מן הערלה והבלאים והילכתא גמירא לה וכו"ש
חדש דמושב כל מקום שאתם יושבים משמע ואתא ר"א למיטר חדש אינו
נוהג אלא בארץ דמושב לאתר ירושה וישיבה משמע ומאי אף אקמייתא ע"כ,
הרי דהש"ס נסתפק אם לא נוקי המשנה באוקימתא שאין דוחק למעלה הימנו,

שהמשנה אמרה וכ"ש חדש והעיקר חסר מן הספר, וגם שנדחק לומר דר"א קאי אקטייתא, ומי הביאו לכך הלוא המשנה מפורשת כפשוטה! אלא שההלכה אלצתו יען שהוא משנה מפורשת סוף ערלה החדש בכל מקום (וע"ש בר"ף ורא"ש), ולכן נדחק להוציא המשנה מפשטה.

כל זה מדרך הבבלי אבל הירושלמי לא נשא עינו למרחוק לפרש המשנה ולא סומך לה הלכות גם לא מוציא אותה מפשוטה כדי ליטב אליבא דהילכתא, ודרכו לפרש המשנה מינה ובה אבל בזה לא יחוש לשנוי בדוחק וכמו שזכרנו. ומצינו ג"כ שנכנס בדוחק ומישב המשנה שבעל המאמר לא אמר מאמרו בשיטתו כ"א בשיטת החולקים עליו. עיי' פאה פ"ה י"ט ריש ע"א בשיטתך השיבהו בשיטתו דאת אמר וכו' (עיי' ר"ש שם פ"ד מ"ב). — שביעית קרוב לסוף פ"ט בשיטתו השיבהו בשיטתך שאת אומר יתנו לאוכליהן וכו'. — וזה הדרך דחוק מאוד והירושלמי בחר בו (ובבבלי נמצא ג"כ בהרבה מקומות דרך זה לישב המשנה), לפי שהוא מינה וביה ואין צריך לסרס המשנה ולהפכה וכדומה.

וכאשר נחקר עוד על דרך הירושלמי לפרש המשנה יעלו לנו כמה הבדלים בינו ובין הבבלי, והעיקר שהירושלמי אינו מדייק הרבה במשנה. הירושלמי לא מישב המשנה בדרך חסורי מחסרא וגם לא מעיר כלל שיש חסרון במשנה. עיי' ביצה פ"ג מ"ב גיטין פ"ו מ"ז פ"ז מ"ה שהבבלי מקשה מעשה לסתור ומתריץ חסורי מחסרא והכי קתני וכו' והירושלמי אינו מפרש כלל, ואפשר משום שקל לברר המשנה ולמלא החסרון. ובאמת לא חסר כלום אלא שהמשנה קיצרה וגם הבבלי לא העיר על זה אלא לברר הענין יותר. עיי' הך דביצה פ"ג מ"ב מצודות חיה ועוף (בירושלמי ועופות) ודגים שעשאן מערב יום טוב לא ישול ביום טוב אלא אם כן יודע שניצודו מערב יום טוב ומעשה בנכרי אחד שהביא דגים לרבן גמליאל ואמר מותרין הן אלא שאין רצוני לקבל הימנו ע"כ, הגה רבי מסדר המשנה סמך על הקורא שיבין כמה שאמרה המשנה ומעשה בר"ג וכו' כונתה שר"ג חולק אתנא קמא ולכן לא האריך לומר ור"ג מתיר. — וזה המשפט הוא ג"כ בהנך משניות דגיטין פ"ו ופ"ז, והמשנה באה בכל מקום לקצר ולא להאריך. — וכבר קמו קצת האחרונים ופירשו שגם במשניות אחרות במקום שמתריץ הבבלי חסורי מחסרא אין כונת הש"ס לומר שיש חסרון במשנה אלא שהש"ס אמר כן לברר הענין ומילוי החסרון נמצא בדברי המשנה עצמה. (אף שכאמת אין הדעת מסכמת לזה בכל מקום עיי' עירובין ס"א ע"א ומאן דתני אין אנשי לא משתבש דמוקי לה במודד וחסורי מחסרא וכו', וכן בהך דזכתיים צ"ז ע"א מאי קאמר חסורי מחסרא אם יש בהן בנותן טעם וכו', מנחות נ' ע"א חינוך מאן דבר שמה חסורי מחסרא וכו' ועוד הרבה משניות אחרות. ויותר נראה שבמקום שמתריץ הש"ס בדרך חסורי מחסרא דחוק כזה מצא לו סמך מנוסחא אחרת במשנה וכמו שהערנו לעיל להך משנה דעירובין).

גם זה מדרך הירושלמי אם נראה במשנה כבא מיותר או סותר לבבא אחריתא אינו מרחיב להעיר על זה בדרך קושיא כדרך הבבלי אלא מקים מיד

המשנה על מכונה ולרוב באמרו כיני מתניתא, ותיבת כיני באה לפרש המשנה
ובהרבה מקומות באה לומר שיש לפנינו טעות במשנה. ר"ה ריש פ"ג ראוה
בית דין וכל ישראל וכו' כיני מתניתא בית דין או כל ישראל, פירוש הוי"ו
„דוכל" היא וי"ו המחלקת. והבבלי ר"ה שם מרחיב לומר למה לי למתני
ראוה בית דין וכל ישראל ע"ש. — ביצה פ"ד מ"ה אין מבקעין עצים לא מן
הקורות ולא מן הקורה שנשברה ב"ט ואין מבקעין לא בקדום ולא במגרה
ולא במגל אלא בקופיץ. ובבלי שם ל"א מדייק והאמרת רישא אין מבקעין
כלל אמר ר' יהודה אמר שמואל חסורי מחסרא והכי קתני אין מבקעין מן
הסואר של קורות ולא מן הקורה שנשברה ב"ט אבל מבקעין מן הקורה
שנשברה מערב י"ט וכשהן מבקעין אין מבקעין לא בקדום וכו'. וה"ל הירושלמי
הל' ב' שם הדא דאת אמר בקורה שנשברה ב"ט אבל בקורה שנשברה מערב
יום טוב מותר. — יומא פ"ד מ"ג שחמו וקבל במזרק את דמו ונחתנו למי
שהוא ממרס בו על הרובד הרביעי שבהיכל. ובבבלי מ"ג ע"ב והכתיב וכל
אדם לא יהיה באוהל מועד אמר ר' יהודה תני של היכל. ובירושלמי הל' ג'
כיני מתניתא על רובד הרביעי שבעזרה. (והירושלמי מקצר פה הרבה וגם
משבש המשנה ותני שבעזרה במקום שבהיכל דמתני, והבבלי מישר המשנה
בהגהה מעטת של היכל במקום שבהיכל. וגם זה ראייה למה שהערנו לעיל
שהיו להירושלמי נוסחאות שונות של המשנה).

במקום שדברי חכמים במשנה כדברי הת"ק אין דרך הירושלמי להקשות
חכמים היינו ת"ק. וכבר הערנו על זה בספרנו דרכי המשנה פ"ד כלל ו' הערה
א'. וגם הבבלי לא עמד תמיד על זה ע"ש. — וגם במקום שדברי התנא
במשנה נראין כסותרין זה את זה כהך דברכות פ"ז מ"ג סוכה פ"ג מ"ד לא
מפרש הירושלמי לפעמים כלום. עיי' בספרנו שם כלל ח' ובהוספות שם. ועיי'
בפירושו למס' ברכות. — גם אין מדרך הירושלמי לפרש המשנה ע"י „כולה
חד תנא היא" „כיון ותני" וכדומה וכמו שהוא בהרבה מקומות בבבלי.

הירושלמי לא נחית לדייק כהבבלי מאי אתי לארזי מנינא דמשנה. עיי'
בבלי יבמות ג' ע"א קידושין ג' ע"א מנינא דרישא למעוטי מאי מנינא דסיפא
למעוטי מאי וכן בשאר מקומות, ובירושלמי לא נמצא מזה כלום. (ואפשר
שאלה מנינא וכו' הם הוספות מרבנן סבוראי). וכן לא מדייק לומר שזה הבבא
נשמע כבר מבבא אחר ולעשות צריכא ביניהם כדרך הבבלי. עיי' בבלי קידושין
ג' ע"א האומר לשלוחו צא וקדש לי אישה במקום פלוני והלך וקדשה במקום
אחר אינה מקודשת ותנן גמי נבי גישין האומר תנו גט זה לאשתי במקום
פלוני וכו'. — שם פ"ד ע"ב מי שיש לו שתי כיתי בנות וכו' וצריכא דאי
אשמעינן קמיתא וכו' והירושלמי לא מדייק כלל. — וכן במקום שבא במשנה
הכל או זה הכלל אין דרך הירושלמי לדייק כהבבלי כללא לאתויי מאי. עיי'
עירובין פ"ג מ"א חגיגה פ"א מ"א וכמ"א בבבלי ובירושלמי.

ובמקום שלא נשנו במשנה כל השייכין להכלל דרך הבבלי לומר תנא
ושייר (אלא במקום שמשיר לכד דבר אחד מדייק מאי שיר דהאי שייר).

אבל הירושלמי נראה שמצא בזה גרעון בסידור המשנה. עיי' יבמות פ"ט הל' ב' הדא מסייע לר' יונה דר' יונה אמר לית כללוי דרבי כללין ואילין אינון הא אית לך חורניין סוטה אסורה לזה ולזה חלוצה אסורה לזה ולזה פצוע דכא שנשא כשירה ויש לו אח פצוע דכא אף אסורה לזה ולזה הדא מסייע לר' יונה דאמר לית כללוי דרבי כללין (וע"ש הל' א' בהא דאמר ר' יונה לית כלליה דרבי כללין).

ודרך הירושלמי במשנה הוא ג"כ דרכו בכרייתא כלו' שלא לדייק הרכה בפירוש הכרייתא ולהרחיב ביאורה. הירושלמי מניח לפעמים הכרייתא בקושיא בלי תירוץ כעין דרכו במשנה. דמאי פ"ב הל' א' (כ"ב ע"ג) איזהו התגר כל שהביא ושנה ושילש (והוא מהתוספתא שם פ"ד) ר' יונה בעי הכיא שלשה משואין כאחת אין זה תגר זה אחר זה תגר. — שביעית פ"ב הל' ז' (ל"ד ע"א) מניין שהילכו בירק בשעת לקיטתו עישורו מגרנד ומיקבך מה גורן ויקב שהן חיינ ממי השנה שעברה את מהלך בהן לשעבר ואילו הואיל והן חיינ ממי השנה הבאה את מהלך בהן לבא (והוא דרשת ר' יוסי הגלילי בבלי ר"ה י"ד ע"א), התיבון הרי פול המצרי זרעו לזרע מתעשר לשעבר זרעו לירק מתעשר לבא וקסמה בידיה זרעו לזרע הוא חיה ממי השנה שעברה זרעו לירק הוא חיה ממי השנה הבאה ע"כ והירושלמי אינו מתרץ כלום אף שע"י הקושיא העצומה הזאת נראה הכרייתא מופרכת. ויותר מזה מצינו דמאי פ"א הל' א' ר' ורי' יוסי ב' ר' יהודה נכנסו לוכל במסוייפות וצווח בהן השומר ומשך ר' יוסי ב' ר' יודה את ידיו אמר לו ר' אכול שכבר נתיאשו הבעלים מהן ר' יוחנן בעי צווח ואת אומר הכן אמר ר' יונה יאות הוא מקשי ע"כ. ודברי ר' יונה שאמר יאות הוא מקשי מוכיחין שבמקום שהירושלמי לא מתרץ הקו' על התנא היא בעיניו עומדת וקיימת (ולדברי הר"ש ביכורים פ"א שהבאנו לעיל דהש"ס לא חש לשנויי וכו' אין סעד כי אם במקומות מעט מזער), ואינו מתאמץ לישב אותה ולישר דברי התנא, ולהכבילי דרך אחר בזה וכידוע. — ומכלל שאמרנו הוא ג"כ שהירושלמי אינו מהדר לתת טעם במאי פליגי ב' ברייתות או התנאים החולקים זה עם זה ולהעמיק בסברות וכדרך הכבלי. וגם במקום שנותן טעם לדבריהם — והוא אך במקומות מעטים — אינו מתאמץ הרבה לעמוד על עיקר מחלקותם. עיי' יבמות פ"ד קרוב לסוף הפרק (הל' ט"ו) ר' יוסי בן חנינא אומר וכולהם מאשת אב למדו לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו ר' עקיבה דורש מה אשת אביו מיוחדת שהיא בלא יבוא הוולד ממזר אף כל שהוא בלא יבוא הוולד ממזר. . . . שמעון התימני דרש מה אשת אב מיוחדת שחייבין עליה כרת בידי שמים הוולד ממזר אף כל שחייבין עליה כרת בידי שמים הוולד ממזר. . . . ר' יהושע דרש מה אשת אביו מיוחדת שחייבין עליה מיתת בית דין והוולד ממזר אף כל שחייבין עליה מיתת בית דין הוולד ממזר ע"כ, והש"ס לא מהדר כלל למצוא טעם למה לא

דרשו ר"ע ושמעון התימני בר' יהושע כיון שגם הם למדו מאשת אב ואשת
אב היא כמיתת ב"ד. וראה לעומתו דרך הבבלי בזה שם מ"ט. — ויותר מזה
הירושלמי מביא לפעמים טעם התנא מן הכתוב ואינו מפרש היאך דורש בעל
פלוגתיה דההוא תנא מקרא זה. ר"ה פ"א הל' ז' להמשנה ר' שמעון אומר אב
ובנו וכל הקרובים כשירין לעדות החודש, טעם דר' שמעון כתחילתה ויאמר ה'
אל משה ואל אהרן החדש הזה לכם וכו' ואינו מפרש היאך דריש ת"ק להאי
קרא דאמר אב ובנו שראו את החודש ילכו לא שמצטרפין זה עם זה וכו'.
ובבלי שם כ"ב מפרש נמי טעמא דר"ש כהירושלמי אבל לא נחית מלהדר נמי
לרבנן ואומר ורבנן עדות זו תהא מסורה לכם.

ופה המקום לדבר ג"כ על אופן דרשת המקרא בירושלמי ומה בזה בני
לבין הבבלי. הגה ידוע שהבבלי דורש לפעמים המקרא בדרך רחוק הרבה, אבל
גם הירושלמי לא נמלט מזה. עיי' מגילה פ"א הל' י"ג (ע"ב ע"ב) ר' לעזר
ור' יוסי בן חנינה ר' לעזר אמר שלמים הקריבו בני נח ר' יוסי בן חנינה אמר
עולות הקריבו בני נח. . . . התיב ר' לעזר לר' יוסי בן חנינה והא כתיב וישלח את
נערי בני ישראל ויעלו עולות וכו' (ויזבחו שלמים) מה עביד לה ר' יוסי בן
חנינה שלימין בגופן בלא הפישט ובלא ניתוח. וזה מדרש המקרא רחוק ורחוק
מאוד, ונמצא כזה ג"כ במקומות אחרים בירושלמי. — ובכל זאת יש הרבה
בין הירושלמי והבבלי במדרש המקרא. הבבלי הולך למרחוק וקושר מקרא
במקרא ומקרא במקרא עד שמוצא סמך לחלטה ואין בן דרך הירושלמי. עיי'
בבלי פסחים ז' לאור הגר מנא הני טילי אמר ר' חסדא למדנו מציאה מציאה
ומציאה מחיפוש ומחיפוש מנרות ונרות מנר וכו'. ובירושלמי שם פ"א הל' א'
למה לאור הגר אמר ר' שמואל בר רב יצחק מפני שהגר בודק כל שהוא. . .
ר' שמואל בר רב יצחק כדעתיה דר' שמואל בר רב יצחק אמר מפני שהגר
בודק כל שהוא אף על פי שאין ראייה לדבר זיכר לדבר והיה ביום ההוא
אחפש את ירושלים בנרות (וכבר הערנו על זה בספרנו פ"א צד 19). בבלי
עירובין ג"א הני אלפים אמה היכן כתיב דתניא שבו איש תחתיו אלו ארבע
אמות אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה מנא לן אמר ר' חסדא למדנו
מקום מקום ומקום מניסה וניסה מניסה וניסה מנבול ונבול מחוץ וחוץ מחוץ.
ובירושלמי פ"ד הל' א' ומניין לד' אמות שבו איש תחתיו ומניין לאלפים אמה
אל יצא איש ממקומו ביום השביעי או חלף איד אליעזר ותנינן אסא בן עקיבה
אומר מקום מקום נאמר כאן מקום ונאמר להלן ושמתו לך מקום מה מקום
שנא להלן אלפיים אמה אף מקו' שנא' כאן אלפים אמה (והוא מן המכילתא
פ' משפטים). —

גם זאת להבבלי שהוא דורש לפעמים מיתור אות כתיבה של המקרא
ואין זה דרך הירושלמי. עיי' בבלי יבמות ג' ע"ב אין לי אלא היא צרתה מנין
ת"ל לצרור ואין לי אלא צרתה צרת צרתה מנין ת"ל לצרור ולא לצור,
ובירושלמי ריש יבמות אין לי אלא היא צרתה מנין תלמוד לומר לצרור לא
צרתה ולא צרת צרתה. — בבלי כתובות כ"ט ע"ב והני בני קנסא נינהו ואמאי
איכרי כאן ולו תחית לאשה אשה הראוייה לו אמר ר"ל נערה נערה הנערה

חד לגופיה וחד לאתויי חייבי לאוין וחד לאתויי חייבי כריתות רב פפא אמר בתולה בתולות הבתולות חד לגופיה וכו'. ובירושלמי שם ריש פ"ג כתיב ולו תהיה לאשה אשה שהיא ראוייה לו וממורת היא ראוייה לו ר' שמעון בן לקיש אמר כסף ישקול כמודר הבתולות ריבה כאן בתולות הרבה. (ומה שיש כאן חילוף האומר יבואר לקמן). — וכן מה שדרש הבבלי ברת כריתות סוכה כ"ד עבר העבד קידושין ט"ו וכדומה לא מצינו בירושלמי.

ומצינו ג"כ מדה בדרשת המקרא שהיתה ידוע ומפורסמת בישיבות בכל ודברי הסומך מאמרו עליה לא נצרכו לפירוש כי הבינו הכל שנתסדרו על המדה זאת, וכישיבות א"י לא נתפשטה ולא הבינו דברי הסומך עליה עד שנתפרש להם. עיי' בבלי הוריות ד' ת"ד ונעלם דבר ולא שיעקור המצוה כולה. . . . מאי משמע אמר עולא ונעלם מדבר פי' רש"י דהאי מ"ם דונעלם שדיא אדבר דמ"ם נדרשת לפניו ולאחריו ע"כ, הרי דעולא לא היה צריך לפרש דבריו כי המדה דמקרא נדרש לפניו ולאחריו וכן גורעין ומסיפין וכו' היתה ידועה בפי כל. ובירושלמי שם פ"א הל' ג' (ט"ז ע"א) הורו בית דין לעקור את כל הגוף כו' ר' חזקיה אמר מדבר ולא כל דבר. . . . וכתוב כן כ"י דמר ר' אמי בשם ר' יוחנן גורעין לדרוש מתחילת הפרשה עד סופה. — ירושלמי נזיר פ"ה הל' א' (ג"ג סוף ע"ד) הקדיש תמימים לבדק הבית עובר בעשה מניין בלא תעשה תלמוד לומר לאמר לאו אמור. . . . וכתוב כן דמר ר' אמי בשם ר' יוחנן גורעין לדרוש מתחילת הפרשה לסופה. ובבבלי פסחים מ"ב ע"א אין לי אלא בעשה בלא תעשה מנין ת"ל וידבר ה' אל משה לאמור וכו' כי רב אמרי לאמר לאו אמור. — ועיי' ירושלמי סוטה פ"ה ריש הל' א' על הא דאיתא במשנה שם בשם שהמים בודקין אותה כך בודקין אותו תני בוא ובה וכתוב כן כ"י דמר ר' אמי בשם ר' יוחנן גורעין לדרוש מתחילתה לסופה. ובבבלי נאמר שהלימוד ממדרש המקראות נראה בדרכה מקומות רפוי וחליש בעיני הירושלמי והיה לו לבד כעין אסמכתא. עיי' ברכות פ"ב ד' ע"ג ר' אבהו בשם ר' לעזר הנותן תפילין כלילה עובר בעשה ומה טעם ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה ולא לילות ימימה פרט לשבתות ומימים טובים. . . . אית דבעי מיטר נשמעיניה מן הדא והיה לך לאות את שהוא לך לאות פרט לימים טובים ושבתות שכולן אות ולא כן כתב מימים ימימה לית לך אלא כ"י דמר ר' יוחנן כל מילא דלא מחוורא מסמכין לה מן אתרין סגי. (ועיי' בבלי עירובין צ"ו מנחות ל"ו דהדרשה דימים ימימה היא דרשת ריה"ג והדרשה והיה לך לאות היא דרשת ר"ע ושתייהן דרשות גמורות). — ועיי' פסחים ריש פ"ב ר' אבהו בשם ר' יוחנן העושה אספלנית משור הנסקל ומחמץ שעבר עליו הפסח אינו לוקה שאין לא תעשה שבו מחוור מכלאי הכרם לוקה אמר ר' חנינא פן תקדש פן תוקד אש. וכבר דברנו מזה פ"ב חלק סגנון הירושלמי ערך אינו מחוור ע"ש.

נפן עתה לדרך הירושלמי באופן השני שזכרנו למעלה והוא בהרחבת
הלכה ובשקלא וטריא לכרד אותה. הגה גם להירושלמי גם להבבלי דרך אחד
לחקור בקושיות ותירוצים על ההלכה הנאמרה מפי איזה חכם ולכוא אל
תכליתה. ומצינו לפעמים שהירושלמי מברר הדבר עד קצה האחרון וגם נכנס
באיבעיא בתוך איבעיא ובונה בנין על בנין. עיי' פאה פ"ב הל' ה' פ"ג הל' ו'
דמאי ריש פ"א ובט"א. אך אף כי דרך אחד לשני התלמודים יש הבדל רב
בניהם הן בקושיות הן בתירוצים הן בדמות מלתא למלתא. הירושלמי הולך
בדרך ההגיון הפשוט ודברי הבבלי בנויים על הקישים עמוקים ועל הקיש היוצא
מן ההקיש, ובוה יעבור הבבלי לפעמים חוקו; לא כן הירושלמי, הוא יאחו
תמיד דרכו אף כי הדרך לפעמים צר מאוד. בענין הקושיות: הירושלמי מקשה
ממשנה או ברייתא, או מקשה על דברי תנא או אמורא מדידה אדידה או
מסברא, והקו' בנויה על דרכי ההגיון אבל לא יעמיק לעבור על כל צדדים
ולשקול אם יש למצוא בהם תירוץ וכאשר נמצא בבבלי. עיי' חולין קל"ש
ע"א הני מוקדשים היכי דמי אילמא דהוה ליה קן בתוך ביתו ואקדשיה מי
מחייב וכו' אלא דחזא קן בעלמא ואקדשיה מי מחייב וכו' אלא דאנבהינהו
לאפרוחים ואקדשינהו והדר הדרניהו האי אפי' בחולין נמי לא מחייב וכו' אלא
דאנבהו לאם ואקדשה והדרה מעיקרא אחייב ליה בשילוח וכו'. וכן כתובות
ל"ה ע"ב א"ל רב פפא לאביי לרבה דאמר חידוש הוא שחידשה תורה בקנס
ואע"ג דטיקטיל משלם מתני' כמאן מוקים לה אי ר"ט קשיא בתו אי ר' נחוניא
בן הקנה קשיא אחותו אי ר' יצחק קשיא ממורת וכו'. וכן נמצא כיוצא בזה
בבבלי בהרבה מקומות. — ומצינו ג"כ בבבלי קושיות בדרך הקיש על הקיש
כהך דמכות י"ז ע"ב אמר רבא דילידא אימא וכו' ואע"ג דאית להו פירכא מאי
חומרא וכו'. וכן פסחים ע"ז ע"א סברוה דכולי עלמא טומאה דחוייה היא
בציבור וכו' ודכולי עלמא אין הציץ מרצה על אכילות וכו' נימא מתני' דלא
כר' יהושע. וקושית כאלה ג'א נמצאו בירושלמי. — גם ראינו להבבלי
שמקשה ממקומות הרבה ואם יתורין הקושיא מברייתא זאת מוסף להקשות
מברייתא אחרת וכו' וכל סוגיא וסוגיא בבבלי בנויה על אופן זה, והירושלמי
משים לרוב גבול לקושיות ודי לו להקשות קושיא אחת ואם בנבורות שתיים.
וכן באופן התירוצים דרך הירושלמי הוא פשוט ומקובל על השכל,
ולפעמים דבריו נהירים יותר מדברי הבבלי. עיי' שבועות פ"ג ל"ד ע"ג ר' בא
בשם שמואל שבועה שנתן פלוני ופלוגי מנה ונמצא שלא נתן מאחד שאין
בירו לבא אין בידו לשעבר התיב ר' יוסי הרי תפילין אין בהן לבא ויש בהן
לשעבר אמר לו תפילין ממקום אחר באו. ובבלי שם כ"ה ע"ב נתקשה ג"כ
הש"ס בזה ומתריץ לצדדין קתני. — פסחים פ"ד הל' ב' להמשנה ר' יהודה
אומר צא והבא לך אף אתה וכלו מטיביריה ולא כלו מציפורין אמר לו
מציפורין הבאתים אם אין את מאמיני צא והבא לך אף אתה, והבבלי שם ג"כ
נדחק הרבה בזה. (ונראה שלא רצה לתרץ כהירושלמי משום דלפי תירוץ
הירושלמי ר' יהודה לקולא ובבבלי שם איתא דר' אלעזר אמר לא אמר ר'
יהודה לקולא אלא לחומרא, אך גם ר' שישא בריה דרב אידי אשר לא אסיק

זה המאמר של ר' אלעזר ע"ש לא תירץ כפירוש הפשוט של הירושלמי). —
ועיי' בבלי גיטין ע"ג ע"א ת"ד זה גיטין מהיום אם מתי מחולי זה ונפל הבית
עליו או הכישו נחש אינו גט אם לא אעמוד מחולי זה ונפל עליו בית או
הכישו נחש הרי זה גט מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא וע"ש שמסיק הש"ס
כיון דקשיא רישא אסיפא לא איתמר בי מדרשא ומשבשתא היא, ובירושלמי
שם פ"ז הל' ד' (והובא בתו' ובשאר ראשונים) מפרש בדרך פשוט אם מתי
מחולי זה ונפל עליו גל או שנשכו נחש אינו גט אלא (צ"ל שלא) מת
מאותו החולי אם לא עמדתי מחולי זה ונפל עליו גל או שנשכו נחש הרי זה
גט שלא עמד מאותו חולי.

ומאהבת הירושלמי שלא להרחיב בקושיות ותירוצים מניה דעתו לפעמים
בתירוק דחוק הרבה. עיי' כלאים פ"ה הל' ב' (ל"א ע"ג) איסי בן עקיבה אומר
אסור לרכוב על גבי פרדה מקל וחומר ומה אם בכגדים שאת מותר ללבוש
זה על זה את אוסר בתערובתן בהמה שאת אסור להנהיג בה בזו עם זו לא
כל שכן את אסור לרכוב עליה . . . והא כתיב והרכבתם את שלמה בני על
הפרדה אשר לי ביריה מששת ימי בראשית היתה. — כתובות פ"א
הל' ז' להמשנה היא אומרת מוכת עין אני והוא אומר לא כי אלא דרוסת
איש את מסיק הירושלמי היא אומרת מוכת עין אני כן אתנתי עמך וכו' עיי'
לעיל כ"ט ע"ב. — והבבלי אינו עומד בדוחק כזה, ובכלל מצינו שהוא מעמיק
הרבה מן הירושלמי ונחית חד דרגא יותר. עיי' ירושלמי סוכה פ"ד הל' ה' (נ"ד
ע"ג) ואיתא ג"כ ר"ה פ"א הל' א' חגיגה פ"א הל' ד' עולא בר ישמעאל בשם
ר' לעזר שלמי חגיגה ששחטן מערב הרגל אינו יוצא בהן ידי חובתו
ברגל . . . התיכון והתנין ההלל והשמחה שמונה הגע עצמך שחל יום הראשון
להיות בשבת לשוחטן מערב הרגל אין את יכול דאמר ר' זעורא עולא בר
ישמעאל בשם ר' לעזר שלמי חגיגה ששחטן מערב הרגל אינו יוצא בהן ידי
חובתו ברגל לשוחטן ברגל אין את יכול שכבר למדנו שאין חגיגה דוחה את
השבת אימתי אמרו ההלל והשמחה שמונה אמר ר' יוסי קיימה ר' אבדמי
נחותה ככהנים ובשעיר והש"ס ר"ה פ"א הל' א' מניה זה התירוק ליסוד לתרץ
בו ק' אחרת ע"ש. ובבלי פסחים ע"א איתא אמר רבא שתי תשובות בדבר
חדא דשעירי הרגלים חי נאכלין ושמחה בחי ליכא ועוד כהנים אוכלין ישראל
במה שמחים. — ואשר שהבבלי יורד יותר לעומק הענין מהירושלמי עיי' עוד
שבת פ"ז הל' א' (ט' ע"ב) מה בין מזיד בשבת ושונג במלאכות מה בין
שונג בשבת ומזיד במלאכות אמר ר' יוסה ולמה מזיד בשבת ושונג במלאכות
חייב על כל אחת ואחת שאם אומר את לו מלאכה היא זו הוא פורש ממנה ועושה
מלאכות אחרות ולמה שונג בשבת ומזיד במלאכות אינו חייב אלא אחת שאם
אין אתה לו שבת הוא זו מיד הוא פורש. ובבלי שם ע' ע"א מתרץ ר' ספרא
כן ור' נחמן השיב לו כלום פריש משבת אלא משום מלאכות וכלום פריש
ממלאכות אלא משום שבת ותירץ בע"א. — מעשרות פ"א הל' ד' (מ"ט ע"א)
וסוכה פ"ג הל' ז' אתרוג הבוסר ר' עקיבה אומר אינו פרי (כלו) ואין אדם יוצא
בו ידי חובת לולב) וחכמים אומרים פרי ר' אילא ר' יסא בשם ר' לעזר אתיא

דר' שמעון (דפוסר שם במשנה אתרוגים בקוטנן מן המעשר) בשיטת ר'
עקיבה רבו כמה דר' עקיבה אומר אינו פרי כן ר' שמעון אומר אינו פרי . . .
מסתברא ר' שמעון יודה לר' עקיבה ר' עקיבה לא יודי לר' שמעון ר' שמעון
יודה לר' עקיבה דכתיב פרי ואינו פרי ר' עקיבה לא יודה לר' שמעון הרי
מנומר הרי גדול בטפוס הרי עשוי ככדור הרי הוא פסול ללולב וחייב במעשרות.
ובבלי סוכה ל"ו יורד הש"ס חד דרגא יותר ואמר דגם ר' שמעון לא יודה
לר"ע והכי איתא התם אמר ליה אב"י דלמא לא היא עד כאן לא אמר ר"ע
הכא אלא דבעינן הדר וליכא אבל התם כרבנן סבירא ליה אי נמי עד כאן לא
אמר ר"ש התם אלא דכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך כדרך שבני
אדם מוציאין לזריעה אבל הכא כרבנן סבירא ליה (ושם איתא ותו לא
מידי). — סנהדרין פ"ט משנה רוצח שנתערב באחרים כולם פטורין ר' יהודה
אומר כונסין אותן לכיפה ושם הל' ז' אמר ר' יוחנן ברוצח שנתערב בכשורין
היא מתניתא. והש"ס לא הקשה דא"כ איך אמר ר' יהודה כונסין אותן לכיפה
וכמו שמקשה הבבלי שם ע"ט ע"ב. — שבועות פ"ו סוף הל' א' אסי אמר
המלוה לחבירו בעדים לא יפרענו אלא בעדים . . . מתניתא פליגא עלוי מנה
לי בידך אומר לו הין למחר אומר לו תניהו לי נתתיו לך פטור אין לך בידי
חייב, והירושלמי לא מתירן כלום ועיי' בבלי שם מ"א שהקשה ג"כ הק' קושי'
ומתירן בדרך נכון מאוד אמר לך ר' אסי אנא כי אמרי היכא דמעיקרא אוחסיה
בעדים דלא לדיריה הימניה הכא הא הימניה. — וכן מפרש הירושלמי לפעמים
בדרך רחוק מאוד והבבלי בדרך פשוט. סנהדרין פ"ח כ"ו ע"ג רב אמר כל דייתי
עלי אנא קטל ליה חוץ מחנניה בן שילא דאנא ידע דלא אתי אלא מיסב
מגוסתיה מיני, ובבלי שם ע"ב ע"ב איתא משום דקים ליה בגוויה דמרחם עלי
מרחם אב על הבן. וכמה וכמה יש בזה להפירוש של בבלי על הפירוש של
הירושלמי!

ולפעמים נמצא שקלא וטריא בירושלמי בהלכה והבבלי לא ירד כלל
להקשות ולתירן. ורוב קושיות כאלה המיוחדות להירושלמי תשובתן בצדן
ונראה שלא חש הבבלי להביאן לבית המדרש. שביעית פ"ה הל' ח' (ל"ו
ע"א) תני המוכר שור לחבירו ונמצא נוגחן רב אמר מקח טעות הוא ושמואל
אמר יכול הוא מימור ליה לשחיטה מכרתיו לך . . . מחלפא שיטתיה דרב מחלפא
שיטתיה דשמואל דאיתפלגון מכה לו ביובל עצמו רב אמר קנה ויוצא מידו
ביובל שמואל אמר לא קנה מחלפא שיטתיה דרב תמן הוא אומר זכה וכא
הוא אומר לא קנה תמן ובל מפורסם הוא ברם הכא מקח טעות הוא מחלפא
שיטתיה דשמואל תמן הוא אומר לא קנה וכא אמר קנה לאיזה דבר מכה
לו לא לזריעה ברם הכא יכול הוא מימור ליה לשחיטה מכרתיו לך. ובבבלי ב"ב
ריש פ"ו ובערכין כ"ט הובאו הנך פלוגתות דרב ושמואל והש"ס לא מקשי
דברי רב ושמואל אהדדי כי באמת התירין פשוט מאוד. — שם פ"ו הל' ו'
(ל"ט ע"ד) ר' בא בשם רב מי שאין לו אלא קלח אחד בתוך שדהו כותבין
לו פרוזבל והתני השותפין והאריסין והאפיטרופון אין להן פרוזבל אמרין תמן
כל קלח וקלח של שותפות הוא ברם הכא הוא שלו. ובבלי גיטין ל"ו ע"א איתא ג"כ

הך מאמר ע"ש והש"ם לא מקשי משותפין וכו' כי התירוץ גלוי מאלו. —
 וכן תדין ברוב המקומות אשר נמצא קו' בירושלמי והבבלי לא מקשה כלום.
 אך מצינו שהירושלמי נתקשה בקושיא עצומה יבמות פ"ד הל' ב' (ה' ע"ג) והבבלי
 השמיטה. וז"ל הירושלמי רב אמר כל שאפשר לו (צ"ל שאי אפשר) לעמוד
 על וודיו אין חייבין על ספיקו אשם תלוי. . . . מתניתא פליגא על רב
 חתיכה של חולין וחתיכה של קודש אכל את אחת מהן ואין ידוע את אי זה
 מהן אכל מביא אשם תלוי אכל את השנייה מביא אשם וודאי אכל את
 הראשונה ובא אחר ואכל את השנייה זה מביא אשם תלוי וזה מביא אשם
 תלוי נימא ראשון מביא אשם תלוי שני למה אמר ר' יוסי תיפטר שהיתה
 חתיכה גדולה ואכל חצייה והניח חצייה ע"כ, וזה המאמר של רב איתא כריתות
 י"ז ע"ב בשם ר' זורא והוא מפרש דברי רב דאמר חתיכה אחת משתי חתיכות
 וז"ל הש"ם שם אמר ר' זורא מ"ט דרב קסבר שתי חתיכות אפשר לברר איסורו
 חתיכה אחת אי אפשר לברר איסורו ע"כ, והש"ם לא מקשה מהך מתני' חתיכה
 של קודש וחתיכה של חולין וכו' (ועיי' בתי"ט שם פ"ד מ"א ובברכת הובח
 שם י"ז ובלחם משנה ה' שנגזת פ"ח הל' ד' שנתעצמו הרבה בקו' זו ולא
 הזכירו שכבר הקשה אותה הירושלמי). והתירוץ של הירושלמי נראה דחוק
 קצת ובקושי יש לומר שהבבלי לא הביא הך קושיא משום שהתירוץ היה
 נראה לו פשוט.

גם זאת להירושלמי שאף שהוא אוהב בהרבה מקומות לדמות מלתא
 למלתא לא יגביה עוף לדמות ע"י הקשים עמוקים ובפרט אם הוא בענין רחוק
 קצת. עיי' ברכות ריש פ"ז ר' חונא אמר שלשה שאכלו זה בפני עצמו זה
 בפני עצמו וזה בפני עצמו ונתערבו מומנין ר' חסדא אמר והן שבאו משלש
 חבורות על דעתיה דר' זורא וחבורתיה והן שאכלו שלשה כאחת ר' יונה על הדא
 דר' חונא הטביל שלשה איזובות זה בפני עצמו זה בפני עצמו זה בפני עצמו
 ונתערבו מזה בהן ר' חסדא אמר והן שבאו משלש חבילות על דעתיה דר'
 זעירא וחבורתה והוא שהטביל שלשתן כאחת אין תימור אין למידין אזור
 מברכה ואנן חזינן רבנן קיימין בסוכה וילפין מטיט הגרוק כ"י דתנינן תמן הרחיק את
 הסיכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה הא פחות מיכן כשירה מהו לישן תחתיו
 התיב ר' יצחק בן אלישיב דרי טיט הגרוק משלים במקוה ואין מטבילין בו
 אף הכא משלים בסוכה ואין ישינן תחתיו ע"כ, דרי משום שרוצה להקיש
 בדרך הקיש דק מברכה על אזור כלו' על דיני טומאה וטהרה הוצרך להביא
 ראיה שמקישין באופן זה. ואל תטעה לומר משום שלא היו מתעסקין הרבה
 בא"י בדיני טומאות וטהרות הלא מצינו בהרבה מקומות גודל בקיאתן בס'
 טהרות. עיי' דמאי פ"ה הל' ח' (כ"ד ע"ד) ר' יונה בעי וכר' מאיר מעשר
 מכל קלח וקלח דתנין תמן (מכשירין פ"ו מ"ב) אמר ר' מאיר וכי מפני מה
 טימו אלא מפני משקה הפה כמה דתימר תמן דרך אגודה ליתור והוא קשורה
 (צ"ל קושרה) בפיו ברם הכא דרך אגודה ליתור והוא נתן מה שבפנים בחוץ
 ומה שבחוץ בפנים. — ועיי' כלאים פ"ו הל' ד' (ל' ע"ג) ובמ"א שהובאו
 משניות דס' טהרות לביאור המשנה. ובשבת פ"ו הל' ב' (ט' ריש ע"ג) איתא

אמר ר' סידור יהודה בר' עבדין הווי במכשירין שיתא ירחין בסופא אתא חד
תלמיד מן דר' סימאי ושאל ליה ולא אניביה אמר ניכר הוא זה שלא עבר
על פיתחה של תורה. — ומצינו להפך שהירושלמי יערוב לכו לדמות מלתא
למלתא והדמיון הוא חלש וקלוש מאוד. עיי' גדרים פ"ה הל' ד' (ל"ט ע"ב)
המודר הנייה מחבירו בפניו לא ישאל לו אלא בפניו שלא בפניו נשאלין לו
בין בפניו בין שלא בפניו ר' יוחנן אמר מפני הכושה ר' יהושע בן לוי אמר
מפני החשד ואתיין אילין פלוגותא כאילין פלוגותא דתני יום הכפורים צריך
לפרוט את מעשיו דברו ר' יודה בן בתירה ר' עקיבה אמר אינו צריך לפרוט
את החטא (ועיי' תו' גיטין ל"ה ע"ב ד"ה ליחוש). ולבבלי יש דרך אחר בכל
אלה אם מדמה מלתא למלתא הדמיון הוא חזק ע"פ דרכי ההגיון, גם נמצא
בו דין אחד להקישים מענינים קרובים ולהקישים מענינים רחוקים מקדשים
וטהרות לברכות ומועדות וכו'.

והנה כבר הערנו לעיל שהירושלמי מקשה לפעמים על המשנה וגם על
הברייתא ומניח הקושיא בלי תירוץ. וזה הדרך נמצא ג"כ במקום שמקשה
ממשנה או מברייתא על איזה אמורא, ואף שהקושיא עצומה עד שגראין דברי
האומר נפרכין אינו מתאמץ הרבה לישב הקושיא. עיי' ברכות פ"ז י' ע"ב רב
אבא בר יעקב בשם ר' יצחק רובה ר' כשהיה אוכל בשר או ביצה היה או'
אשר ברא נפשות רבות וכו' עד כדון בסוף בתחילה אמר ר' חניי ברא מיני
נפשות התיב ר' יוסי והא מתניתא פליגא על החומץ ועל הגוביי ועל הנובלות
הוא או' שהכל נהיה בדברו והדין גוביי לא מן נפש הוא. — ר"ה פ"א הל'
ז' (ג"ז סוף ע"ד) לזבילות מניין . . . ר' יונה ור' יוסה תריהון בשם ר' שמואל
בר רב יצחק כרי שיהו כל חדשי השנה שוין לא יהא חדש אחד נחלק לשתי
שנים התיבון והתנינן באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי בית
הלל אומרים בחמשה עשר בו הרי אין כל חדשי השנה שוין והודש אחד
נחלק לשתי שנים. — כתובות פ"י הל' ד' (ל"ג ע"ד) מי שהיה נשוי שלש נשים כו'
שמואל אמר שוחדא דדיינא לשני שטרות שיצאו על שדה אחת אי זה מהן
שירצו בית דין להחליט מחליטין מתניתא פליגא על שמואל אין שם אלא
מנה חולקות בשוה לא שוחדא דדייני את אמרת, ועיי' ברי"ף כתובות פ"ט
וברא"ש שם סי' י"א שהוא תיובתא דשמואל (ולר"ן דרך אחר כזה ע"ש). וידוע
כי הבבלי מחזיר הרבה למצוא תירוץ בקושיות כאלה, והירושלמי מניח הקושיא
במקומות אשר זכרנו ובמ"א על תוקפה ואינו מתרץ כלום. ודע דניטין פ"ז
הל' א' איתא ר' יעקב בר אחא אמר איתפלגין ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן
אמר עוריהו קורדייקוס עליו כותבין גט ונותנין לאשתו ריש לקיש אמר
לכשישתפה . . . אמר ר' זעירא מתניתא פליגא על ריש לקיש ולית ליה
קיום הרי שהיה צלוב או מגוייד ורמו ואמר כתבו גט לאשתו כותבין וכותבין
בחזקת שהנשמה תלויה בו ואיפשר שלא נטרפה דעתו. שעה אחת הדא פליגא
על ריש לקיש ולית ליה קיום (ועיי' בבלי גיטין ע' ע"ב ושם גשנית הך פלוגתא
בחילוף שמות האומרים והש"ס מקשה ג"כ הך קושיא מהברייתא דראוהו צלוב
או מגוייד וגם פה מעטיק הבבלי חד דרגא מהירושלמי ומיישב הקושיא).

ותנה ממה שאמר כאן „ולית ליה קיום“ נראה קצת שהקושיות בסוגיות אחרות לא היו כ"כ חזקות בעיני הירושלמי ודימה שאפשר יש למצוא להן תירוץ אף שהמקשה לא מצא תירוץ, וכדרך הבבלי שמקשה ואמר קשיא ופי' רבינו חננאל דהיכא דעלתה בקושיא אמרינן לא הוה ברירה להן דבטלה שמועה זו לגמרי אלא לא אישתכח פירוקא בהווא שעתא דתלי' וקיימ' עיי' רשב"ם ב"ב נ"ב ע"ב ד"ה קשיא. (ויותר מזה מצינו לפעמים תיובתא וככל זאת מקיים הבבלי המאמר עיי' כתובות מ"א ע"ב תיובתא והילכתא אין וכו' וכן מצינו במ"א). וכזה תנוח ג"כ דעת המעיין במה שמניח לפעמים הירושלמי הקו' על משנה וברייתא בלי תירוץ וכמו שזכרנו לעיל, הלוא על הקו' על המשנה והברייתא אף שנראית חזקה עד מאוד (וכאיוה קושיות שהבאנו לעיל) לא אמר הירושלמי ולית לה קיום כי אי אפשר להרים יד במשנה וברייתא ולדחות אותן מפני קושיא, אלא שהמקשה בא לבד להעיר שיש כאן מקום קושיא ואפשר שיעמוד מי שיחכם יותר וימצא תירוץ. וזה נראה נכון יותר ממה שפירש הר"ש ביכורים פ"א שלא חש להשיב כמו שהבאנו לעיל.

עוד יש להעיר: בירושלמי לא נמצא „לימא מסייע ליה“ בדרך קושיא וכדרך הבבלי, והירושלמי אומר תמיד בניחותא „ותני כן“ עיי' לעיל פ"ב, וגם בבבלי הוא לבד דרך חידוד חקירה אם באמת הך ברייתא מסייע לאמורא פלוני או אם יש למצוא חילוק בין דברי הברייתא לדברי האומר. ובמקומות אין מספר אמר הבבלי תניא נמי הכי, והוא במקום אשר ראה הש"ס במחלף שהברייתא היא ראייה גמורה.

עוד מצינו בבבלי שמקשה אמורא לחבירו על דבריו ממשנה וברייתא והוא מתרץ וחוזר להקשות מברייתא אחרת והוא מתרץ ועוד מרבה להקשות והוא מתרץ, ולא כן דרך הירושלמי להרבות בקושיות וכמו שכתבנו לעיל. ולפעמים הקושיות והתירוצים אשר הושימו בבבלי בפי אמוראים לא יצאו כלל מפיהם, והם דברי חברייה אחרונים, והעמידו הדברים כאילו הקשו ותירצו האמוראים החולקים בזה, והכונה שכן היה להם להקשות ולתרץ. עיי' בכורות ד' איתמר ר' יוחנן אמר קדשו בכורות במדבר ריש לקיש אמר לא קדשו בכורות במדבר וטרבים שם ר' יוחנן ור"ל להקשות זה לזה ולתרץ ולבסוף מסיק הש"ס אלא אי איתמר הכא איתמר ר' יוחנן אמר קדשו ולא פסקו ור"ל אמר קדשו ופסקו ע"כ. והיאך הקשה לעיל ר' יוחנן לר"ל והוכיח שקדשו והא גם ר"ל אמר לפי המסקנא שקדשו? אין זאת כ"א שר' יוחנן לא הקשה מעולם הקושיות אלה לר"ל והש"ס דאמר איתביה ר' יוחנן לר"ל כונתו בזה כן היה מקום לר' יוחנן להקשות לר"ל (לפי מה דאמרינן מעיקרא דר"ל אמר לא קדשו בכורות). וכבר הביאו שם תו' ד"ה אלא הרבה סוגיות כזאת בכורות. ובמס' יבמות ל"ה כתבו התו' ד"ה כולי עלמא הא דקאמר לעיל איתביה וכו' לא היו דברים מעולם ע"כ וזה נראה דחוק ואפשר שכווננו למה שכתבנו. — ועיי' פסחים ס"א ע"ב שחטו למולין ע"מ שיתכפרו בו ערלים בזריקה ר' חסדא אמר פסול רבה אמר כשר. . . אמר רבה מגא אמינא לה דתניא יכול יפסול וכו' ולבסוף מסיק הש"ס אלא אמר רב אשי רב חסדא

ורבה בהאי קא קמיפלגי וכו' ולהך מסקנא דרב אשי אין מקום כלל להא
דאמר רבה מעיקרא מנא אמינא לה! אלא הכונה כמו שאמרנו, החכרייא
אשר שמעו הפלוגתא כאשר נשנית בתחילה שחטו למולין ע"מ שיתכפרו בו
ערלים וכו' שמו בפי רבה מנא אמינא לה, והכונה דיכול רבה לומר כן. וזה
הוא כלל גדול בבבלי ונאריך בעה"י במ"א בזה. והירושלמי לא דרך כלל
במשא ומתן בהלכה כזה.

ועוד יבורר להמעין כמה יש בין הירושלמי והבבלי בדרך הלימוד, וסוף
דבר הכל נשמע שהבבלי מעמיק יותר מהירושלמי, אך גם כזה לא תנוח עוד
הדעת ונשאר עוד מקום לחקור איך נפרדו שני התלמודים זה מזה, הלא הבבלי
מלא על כל גדותיו ממאמרי האמוראים הירושלמי, והרבה חכמי בכל עלו לא"י
והרבה חכמי אי ירדו לבבל, ואיך עמד הבבלי בדרך לעצמו והירושלמי
בדרך לעצמו. ונחזור על מה שזכרנו וגם נשאל לקורות הימים ההם וכזה יגה
לנו אור.

כבר כתבנו שתוכן התלמוד בבלי הוא או לפרש המשנה והברייתא או
לברר הלכה שנתחדשה מפי אמורא, והחקירה בהלכה היתה או שהעמיקו בה
בקושיות ותירוצים בני דור האומר או בני דור הבאים אחריו. והנה ברבות
הדורות רבו החקירות ורבה המשא והמתן של תורה כי הדור היותר אחרון מצא
לו מקום להעמיק ולהדור בהדרי השכל יותר מן הדור הקודם לו, והמים אשר
היו בדורות הראשונים מי אפסים גדלו במשך הדורות והיו לנחל שוטף. וזה
הוא מה שנמצא מימות אב"י ורבה הפלפול יותר רחב ועמוק ממימי הדורות
הראשונים, לפי שהם מצאו כבר ארץ רחבת ידים מלאה ממאמרי החכמים
הקודמים להם ומהלכותיהם והם הביאו אותם על כור הבחינה ועלו מהיקש
להיקש, ולפעמים עברו בזה החוק, והדרך כזה ידוע בשם היות דאב"י ורבה —
וכזה הדרך הלכו ג"כ בפירוש המשנה וחקרו על כל קוץ וקוץ ולא הגיחו דבר
גדול או דבר קטן אשר לא הביאו בכור הבחינה וחקרו להעמיד הכל על מכונן
והלכו גם כזה בדרך המשא ומתן הרחב והעמוק אשר בחרו להם. וכבר זכרנו
שלא נמצא להאמוראים הראשונים פירוש המשנה כעין אשר נמצא להאחרונים
מימות אב"י ורבה ואילך. וגם דרך הפלפול של האמוראים הראשונים אינו
בדרך האמוראים האחרונים, והמעמיק לחקור בדרכם של האמוראים הראשונים
בשקלא וטריא ובדרך הירושלמי ימצא שהם קרובים זה לזה.

והנה בימי ר' יונה בן דורו של רבא נתמעטו הישיבות בא"י והלימוד לא
עמד בתקפו הראשון אף שנמצאו גם בזמן הזה חכמים גדולים חקרי לב וכמו
שרמזנו בפרק ראשון ויבוא עוד לנו בפרק רביעי. ולא היתה דעתם צלולה
כ"כ לחקור במדה מרובה בהלכות של הקודמים והקודמים קודמים ולהקשות
ולפיק. ואפשר שלא חפצו ג"כ לבוא בדרך היות רחוקות ואף כי הן עמוקות
לפי שידעו שיש בדרך זה מהמרות נכונות למי שאין יודע לשים קץ לתהלוכות
אלה ויראו פן יכשלו בהם התלמידים ויניחו דרך האמת ויבנו להם במות
ומגדלים על יסודי קורי עכביש. ומזה ג"כ שלא ירדו כ"כ לדייק במשנה

וברייתא וגם לא לתרץ הקושיות ודי להם להעיר לבד על הקושיא ויבוא אחר
 ויתרץ וכמו שכתבנו. ובוה יבואר מה שהירושלמי הולך בדרך פשוט והבבלי
 בדרך עמוק עמוק מאוד מי ימצאנו. וגם יש לדון בכלל שכונת הירושלמי
 יותר להורות להלכה מלהרחיב בקושיות והוייות.
 ונעיד עוד על איזה פרטיים בדרך הירושלמי.

(א) הירושלמי מדבר לרוב בקיצור נמרץ, והרבה פעמים טרמו לבד על
 איזה משנה ולא הביא המשנה כלל, וכן אמר דאמאי כתנא פלוני ולא מזכיר
 כלל המאמר של אותו תנא. פאה פ"ד הל' ה' (י"ח ע"ב) להמשנה כיוצא בו המקדיש
 פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות ופדאן חייבין משבאו לעונת המעשרות
 ופדאן פטורין וכו' ולמה תניתה תרין זמנין, והיש"ס לא הקדים כלל להביא
 המקום אשר שם נשנית עוד המשנה בפאה והכונה על חלה פ"ג מ"ד ע"ש. —
 דמאי פ"א הל' ב' (כ"א ע"ד) מהו כדון תמן ר"מ ברם הכא רבנין. ולא נתפרש
 כלל הפלוגתא דר"מ ורבנן ועיי' בבבלי ב"מ נ"ה ע"ב. — שם כ"ב ע"א מה נן
 קיימין אין כרבי אפילו בדמאי יהו חייבין אי כר' אלעזר בי ר' שמעון אפילו
 בודאי יהו פטורין וכו' ולא נזכרה המחלוקת דרבי ור' אלעזר בי ר' שמעון
 והכונה על המחלוקת השנויה תוספתא תרומות פ"ט. — שם פ"ג הל' ה' (כ"ג
 ריש ע"ד) להמשנה אמר ר' יוסי אין אנו אחראין לרמאין, ר' יוסי ור' שמעון
 בן גמליאל שניהן אמרו דבר אחד כמה דר' יוסי אמר אין אנו אחראין לרמאין
 כן רשב"ג אמר אין אנו אחראין לרמאין. והיש"ס לא מפרש באיזה מקום אמר
 רשב"ג אין אנו אחראין לרמאין והכונה על מ"ש פ"ה מ"א (וגם שם לא אמר
 רשב"ג בפירושו אין אנו אחראין ע"ש). — יומא פ"ב הל' א' (ל"ט סוף ע"ב) אתי כמאן
 דאמר אחרים פחותים מהן ברם כמאן דאמר אחרים לרבות בעלי מומין היא
 זר היא בעל מום. ועיי' בבבלי יומא כ"ג ע"ב ושם מפורש שהוא מחלוקת
 דת"ק ור' אליעזר. — סוכה פ"ד הל' ח' (נ"ד ע"ד) אית דבעי מיטר היא
 דפרה היא דסוכה היא דכיפורים.

וכן כשמקשה ממשנה מקצר לפעמים מאוד ואינו אלא כטרמו. דמאי
 פ"א הל' ד' (כ"ב ע"ב) מבין השמשות (קאי אמתני' דתני דמפרישין דמאי בין
 השמשות) הדא דתנינן ספק חשיכה ספק לא חשיכה. ומרמו אמתני' דסוף
 פ"ב דשבת ספק חשיכה ספק אין חשיכה וכו' מעשרין את הרמאי. — כלאים
 פ"ח הל' א' א"ד יוחנן כשם ר' ינאי המחפה בכלאים לוקה א"ל ר' יוחנן ולא
 מתניתא היא כלאים ככרם איך אפשר כלאים על ידי חרישה לא במחפה, והכונה אמתני'
 דטכות פ"ג יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין החורש בשור
 וחמור והם מוקדשים וכלאים ככרם. ולפעמים מביא לבד הרישא וכונתו
 להקשות מן הסיפא פ"ג הל' ח' (י"ז ע"ד) קידושין פ"א הל' ה' תמן
 תנינן ר' עקיבה אומר קרקע כל שהוא חייב בפאה ובכבודים קרקע כל שהוא
 מהו טב, והקי' תמן תנינן קאי אסוף דבריו של ר"ע במשנה פאה ח"ל המשנה
 ר"ע אומר קרקע כל שהוא חייבת בפאה ובכבודים ולכתוב עליה פרוזבל
 ולקנות עמה נכסים שאין להן אחריות בכסף ובשטר ובחזקה, וע"ז שאמר ר"ע

דקונין עם קרקע כל שהוא נכסים שאין להן אחריות מקשה הש"ס קרקע כל
שהוא מהו טוב (דהירושלמי סוכר דצריך להיות צבורין עיי' בבלי קידושין כ"ו),
ועיקר מקום הקושיא חסר מן הספר. — תרומה פ"א משנה אין תורמין זיתים
על השמן ולא ענבים על היין ואם תרמו בית שמאי אומרים תרומות עצמן
בהן ובית הלל אומרי' אין תרומתן תרומה. ובגמ' שם מ' ריש ע"ד תמן
(במשנה סוף הפרק) תנינן אין תורמין מדבר שננטרה מלאכתו על דבר שלא
ננטרה מלאכתו וכא את אמר הכין, והקי' ממה דאיתא בסיפא דהך מתני' ואם
תרמו תרומתן תרומה. — והיותר זר הוא שמביא לפעמים הסיפא והקי' קאי
מהרישא. ערלה פ"ג ס"ג סוף ע"א ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש חד אמר
דברי ר' מאיר עשרה דברים מקדשין והרנה אמר דברי ר' מאיר כל הדברים
מקדשין ר' יעקב בר אהא אמר שמועתא מתני' פליגא על מאן דאמר דברי ר'
מאיר עשרה דברים מקדשין דתנינן תמן (כלים פ"ז מ"ה) אמר ר' יודה לא
הזכרו רימוני בדין וחריצי (במשנה הגי' וחצירי) גבע אלא שיהו מתעשרין ודאי
בכל מקום ע"כ, והקי' היא מן הרישא דהך מתני' דכלים הרמון שאמרו לא
קמן ולא גדול אלא בינוני ולמה הזכרו רמוני בדאן אלא שיהו מקדשין בכל
שהן דברי ר' מאיר. — וכן מצינו ג"כ שמביא הירושלמי ראייה מן הכתוב
ועיקר הראייה חסר מן הספר. עיי' דוגמתו מגילה פ"א ע"ב ע"ב התיב ר' לעזר
לר' יוסי בן חנינה והא כתיב וישלח את נעדי בני ישראל ויעלו עולות וגו'
(וכבר הבאנו כל המאמר לעיל ל"א ע"ב), ועיקר הראייה ממה דכתיב בתורה
ויזבחו שלמים. ואפשר שקיצרו הסופרים במאמרים אלה והדומין להם (אבל
המאמר דערלה מוכיח שאין לתלות הקיצור בסופרים ולא בטעותם וצ"ע).
גם במאמרי האמוראים ובקושיות ותירוצים מצינו קיצור גדול בירושלמי
עד שלפעמים הסוגי' היא כדברי הספר החתום. עיי' יומא פ"א הל' ב' (ל"ח
סוף ע"ד) ואינו טמא משום הזיתו אמר ר' יוסה בי ר' בון משהיה מקריב
קרבתותיו היו מזין עליו. ובבלי יומא י"ד איתא מאן תנא אמר ר' חסדא דלא
כר'ע דאי כר'ע הא אמר מהור שנפלה עליו הואה טמאתו היכא עביד עבודה
דתניא וכו' אביי אמר אפי' תימא ר'ע דעביד עבודה כוליה יומא ולפינא מדו
עליה ומביל ועביד הערב השמש ע"כ. — שבועות פ"ג הל' ד' (ל"ד ע"ג)
ר' בא בר ממל בעי על דעת ר' יוחנן דאמר בכלל שבועות חלות על האיסורין
ניתני שבועה שלא אוכל ואכל. ואין למצוא הבנה לקו' זאת, ועיי' בבלי שם
כ"ד ע"ב מתיב רבא בריה דרבה יש אוכל אכילה אחת וחייב ארבעה חטאות
וכו' ואם איתא ליתני חמש כגון שבועה שלא אוכל תמרים וחלב. ועל זה
כיון הירושלמי שזכרנו, ומי כהחכם למצוא פשר בדבריו הקצרים עד מאוד. —
סוכה פ"ב הל' ה' (נ"ג ע"א) לא סוף דבר שולחנו אלא אפילו כרי שולחנו, ובא
לתרין ל' פוסלין עיי' בבלי שם ג' ע"א שמאריך הרבה בזה. — ונציג פה מאמר
הבא בירושלמי ובבבלי זה לעומת זה ומטנו נשפוט על קיצור הירושלמי
והרחבת הבבלי בכלל. ירושלמי סוכה פ"ה הל' ה' (נ"ה ע"ג) ר' ירמיה בעי עשירית
מלמעלן עשירית מלמטן. ובבלי שם נ"ג ע"ב בעי ר' ירמיה למעלה עשירית
דנחת המשה וקאי אעשרה או דילמא דנחת עשרה וקאי אחמישית.

ומצינו להפך שהירושלמי מפרש ודברי הבבלי הם סתומים. חולין ק"ו עד כאן לחולין עד כאן לתרומה (עיי' לקמן מאמר ד'), ובירושלמי ברכות פ"ח י"ב ע"א ר' יוסה בשם ר' חייא בר אשי ור' יונה ור' חייא בר אשי בשם רב נטילת ידים לתרומה עד הפרק ולחולין עד קישורי אצבעותיו. — גם מצינו לפעמים בירושלמי שפת יתר ואריכות דברים ללא צורך. ברכות פ"א ג' ע"א כל הנאכלין ליום אחד מצותן עד עמוד השחר אם כן למה אמרו חכמים עד הצות כדי להרחיק אדם מן העבירה וכו' אם את הוא אומר עד שיעלה עמוד השחר הוא סבור שלא עלה עמוד השחר נמצא אוכל ומתחייב מתוך שאת אומר לו עד הצות אפי' הוא אוכל אחר הצות אינו מתחייב. — שביעית פ"ב הל' א' באיסור שני פרקים מהו שיהא מותר לעשות כסדר הזה נישמענייה מן הדא מוכרין ומוציאין זבלים עם העושיין שביעית עד ראש השנה עם הגוי ועם הכותי אפי' בשביעית ובלבד שלא יפרוק את המשפלות לא אמר אלא ובלבד שלא יפרוק את המשפלות הא לצאת מוציא הדא אמרה שהוא מותר ואין חימר שהוא אסור יהא אסור מלהוציא. וכן מפרש לפעמים במקום שאין צורך לפירוש. עיי' ריש פ"ב דכתובות נוחא שנתגרשה נתארמלה מי עורר הירושים.

(ב) הירושלמי מהדר למצוא שתנאי פלוני ופלוני אמרו דבר אחד. פאה ריש פ"ג אתיא דבית שמאי כר' יוסי. דמאי פ"ג כ"ג ע"ד ר' יוסי ורישב"ג אמרו דבר אחד (והבאנו לעיל). כלאים פ"ו הל' א' אמר ר' יוחנן ר' יוסי ור' ישמעאל ור' יוחנן בן נורי שלשתן אמרו דבר אחד. תרומות פ"ח מ"ו ע"ב אמר ר' יוחנן ר' יהושע ור' שמעון שניהן אמרו דבר אחד. שבת פ"א ב' ע"ד אמר ר' אבון רבי וכן עזאי ור' עקיבה שלשתן אמרו דבר אחד. יבמות ריש פ"א אמר ר' לעזר סומכוס (כצ"ל) ור' יוחנן בן נורי שניהן אמרו דבר אחד, וכן בהרבה מקומות (ולפעמים לבד ברמיזה וכמו שכתבנו אות א). וגם בבבלי מצינו לפעמים פלוני ופלוני אמרו דבר אחד וכבר אמרו הראשונים שכא להורות שיש כאן שיטה ואין הלכה כאחד מהם (עיי' מכוא התלמוד לר"ש הנגיד ור"ף פ' לא יחפור ד' ק"ע ע"א ור"ן קידושין פ"ג ד' ר"יג ע"ב). אבל השנות הדבר הזה בירושלמי לאין מספר נראה שמורה שהוא כעין סימן להקל על הזכרון, ואפשר שלזה נתכוונו מה שאמרו בבבלי עירובין נ"ג ע"א בני יהודה דייקי בלישנא ומתנחי להו סימנא נתקיימא תורתן בידם (אף שאמרו שם בני גליל לא מתנחי סימנא וכו' נראה שלא נתכוונו בזה על הישיבות טבריה וציפורי וכו' בזמן ר' יוחנן ור' אלעזר ור' אבהו וכו' כ"א על איזה ישיבות קודם זמן זה).

ומצינו סימנים בירושלמי כמו שמצינו בבבלי בסגר ושב שמעתתא והם מיד מאוחר. ואלה הם הסימנים: יומא פ"ג הל' ח' (מ"א ריש ע"א) גר"ש בהילכתא עיליתא ע"ד מקירו של מזבח הצפוני ועד כותל העזרה. — שם פ"ח הל' ג' (מ"ד ע"א) גר"ש בה"ל קידמית"א. — כתובות פ"ד הל' ח' (כ"ח ע"ד) גר"ש בהילכתא קדמית"א דפיאה. — נזיר פ"א הל' א' גר"ש ראש"ה דנדר"י קמית"א ע"ד דמט"י. שם פ"ב הל' ב' (נ"א ע"ד) דל"ה מל"ח קבר"ת בר"ה. — מכות פ"ב הל' ו' (ל"א סוף ע"ד) והכתיב וידבר אלהים כו' גרש"ה (ואפשר שנמצאו עוד אחרים). והפירוש הקצר

כתב יומא פ"ג הל' ח' ד"ה גר"ש נראה שזהו הג"ה גרסת רבינו שמשון ע"כ, ולא אמר כלום. ויותר נכון פי' בעל קרבן עדה שם וז"ל גרש שם וכו' וכונתו על הא דלעיל והמעתיקים הם שקצרו הברייתא עכ"ל, וכן הוא באמת, עיי' פ"ה מאמר כתבי יד של הירושלמי.

ומצינו בבבלי בהרבה מקומות שהמקשה סומך בסוגי' זו על מה שהעלו ואסיקו בסוגי' אחרת, וזה בא בל' ,,והוינן בה" או ,,וקיימא לן". ובירושלמי נשמט לפעמים עיקר הדבר ולא באה רמזיה כלל בבבלי שנשאו ונתנו כבר בדבר, אע"פ שאי אפשר למצוא במקומו ביאור המאמר, וסמך המסדר על מה שנאמר במקום אחר. עיי' שבת פ"א הל' ג' (י"ג ע"א) ר' חגי בעא קומי ר' יוסה לית הדיא אמרה שיפוע מדריגה כלמטן ע"כ, ואין למצוא פתרונו כ"א ע"פ מה דאיתא כלאים פ"ו ל' ע"ג ע"ש. וכן בא לפעמים לבד ברמזיה במקום אחד ומרחיב במקום אחר. דמאי פ"ה הל' א' לא כן אמר ר' יוסי בי ר' חנינא דר' אלעזר בן יהודה איש בירתותא היא, ולא הובאו דברי ר"א איש ברתותא. ובמס' הלה פ"ב הל' ג' (נ"ח ע"ג) הובא באורך ר' יוסי בי ר' חנינא אמר דר' אלעזר בן יהודה איש בירתותא היא דתנינן תמן ר' אלעזר בן יהודה איש בירתותא משם ר' יהושע פסל את כולה. וכן מצינו בהרבה מקומות שהירושלמי קיצר במס' אחת הקושיא או התירוץ ובמ' אחרת מרחיב בזה. — גם מצינו שבמקום שהמשנה מדכרת בל' כבוד ומסתרת הגנות הירושלמי מביא במס' אחת המשנה כצורתה ובמס' אחרת בל' גנות המסותרת. מנחות פ"א מ"ז איתא שעיר של יה"כ נאכל לערב הבבליים אוכלין אותו כשהוא חי מפני שדעתן יפה. ובירושלמי עירובין פ"ג הל' א' הובאה המשנה כצורתה, אבל במס' פאה פ"ה כ"א ריש ע"א איתא בזה"ל בשר חי דתנינן הבבליים אוכלים אותו כשהוא חי מפני שדעתן מקולקלת.

בבבלי מצינו סוגיות הפוכות פי' שבמסכתא אחת הובא מחלוקת אמוראים פלוני אסר ופלוני מתיר ובמס' אחרת איתא הפלוגתא בהפך, והפלוני האוסר שם הוא המתיר במס' זאת והמתיר שם הוא פה האוסר. וכבר הביאו התו' מנחות נ"ח ד"ה ואיכא דאמרי הסוגיות ההפוכות בבבלי ע"ש. ובירושלמי נמצאו אך לפעמים סוגיות הפוכות. שביעית פ"ח הל' א' (ל"ז סוף ע"ד) אלא כי נן קיימין בשנתן לו מעות ואחר כך משך תפלוגתא דר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש על דעתיה דר' יוחנן דו אמר אין המעות קונין דבר תורה דמי אוכלין נתן לו על דעתיה דר' שמעון בן לקיש המעות קונין דבר תורה דמי עצים נתן לו. ובמס' ב"מ פ"ד הל' ב' (כ"ז ע"ד) איתא ר' יוחנן יהיב דינרין לקריבוי על משח יקר משח אתא שאל לר' ינאי אמר ליה מדבר תורה מעות קונין ולמה אמרו אין קונין שלא יאמר לו נשרפו חיטיך בעלייה ע"כ, ומשמעות הסוגי' דר' יוחנן קיבל דברי ר' ינאי, ובבבלי מוסכם בכל מקום דר' יוחנן סובר דבר תורה מעות קונות ור"ל סובר דבר תורה משיכה קונה. ואפשר שיש מ"ס בירושלמי שביעית וצ"ל על דעתיה דר' יוחנן דו אמר המעות קונות דמי עצים נתן לו. ומעות כזה נמצא ג"כ במ"א בירושלמי עיי' לקמן פ"ה. — שבועות פ"ג הל'

ח' (ל"ד ע"ד) שבועה שאוכל כבר זה היום ועבר היום ואכלה (צ"ל ולא אכלה) ר' יוחנן וריש לקיש תריהון אמרי פטור לא טעמו דאהן (טעמא דאהן) טעמא דר' יוחנן משום שאינו ראוי לקבל התראה טעמא דריש לקיש משום שהוא בלא תעשה שאין בו מעשה. ובמס' פסחים פ"ה הל' ד' ובסוף פ"א דיבמות איתא דאיתפלגין בשני ימים טובים של גליות ר' יוחנן אמר מקבלין התרייה על הספק ר' שמעון בן לקיש אין מקבלין התרייה על הספק. ובבבלי איתא בכל מקום בהירושלמי דפסחים ויבמות דר' יוחנן אית ליה התראת ספק שמה התראה וכו' (ועיי' בפני משה שבועות שם). — ומצינו בבבלי חילוף במסכתות שונות בשם האומרים, ומה שנאמר במס' זו בשם חכם פלוני נאמר במס' אחרת בשם חכם אחר, והירושלמי דרך אחד לו בזה עם הבבלי.

ולפעמים נמצאו בירושלמי הוספות מאוחרות (וכאשר הוא נ"כ בבבלי) שבועות פ"ג הל' ב' שתייה בכלל אכילה. . . . ר' יונה שמע כולהון מיכא על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם מה נן קיימין אם בדם שקרש התני דם שקרש אינו לא אוכל ולא משקה אלא כן נן קיימין כל שהוא כל שהוא אכילה פטר לה כרבי עקיבה דרבי עקיבה אמר כל שהוא אכילה ע"כ. ומן "כל שהוא אכילה עד כל שהוא אכילה" הוא הוספה מאוזה קורא מבוהל שהטעתו הגי' המשובשת אלא כן נן קיימין כל שהוא במ' כמות שהוא, והוסיף טעות על טעות וכתב כל שהוא אכילה פטר וכו'. ובמס' ט"ש פ"ב הל' א' יומא פ"ח הל' ג' איתא, "כמות שהוא" וליתא שם כלל ההוספה המוטעת כל שהוא אכילה וכו'. — ועיי' פאה פ"ד הל' א' תעזוב הנח לפניהם תבואה בקשה תלתן בעטיר תמרים בטכבודות ע"כ ומן תבואה בקשה עד בטכבודות הוא הוספה אחרונה (עיי' בפירושו שם). וכבר כתבו התו' חולין ס"ד ע"ב ד"ה גיעולי ביצים על הק' דירושלמי סוף פ"י דתרומוות שורו עבר ולא יגעיל, ודומה שאינו מסוגית הירושלמי ושום תלמוד טועה הגיהו.

ג) הירושלמי נקט אם אמר אמורא דבר בשם אמורא אחר שסבר כזה כמותו (וגם בבבלי נראה כן). דמאי פ"ד הל' ב' (כ"ד ריש ע"א) ר' יונה בשם ר' זעירא תיפתר בפירות שנשמכה דעתו עליהן מערב שבת אבל בפירות שלא נשמכה דעתו עליהן מערב שבת לא ברא אמר ר' מנא מליהון דרבנן מסייעין לה' יונה אבא וכו'. והרי ר' יונה לא אמר בשם עצמו כ"א בשם ר' זעירא. — כלאים פ"ב הל' י' (כ"ח ע"ב) ר' יודן אמר איתפלגון ר' חייה בר בא ור' שמואל בר רב יצחק חד אמר אפילו שלשה לתוך ששה והרנה אמר אפילו אחד מיכן ואחד מיכן באמצע ולא ידעין מאן דאמר דא ומאן אמר דא מן מה דאמר ר' יוסי ר' חייה בשם ר' יוחנן ובלבד שלא יהא שם חורבה הוי ר' שמואל בר רב יצחק הוא דאמר אפילו אחד מיכן ואחד מיכן ואחד באמצע ע"כ. הרי דפשיטא ליה להשי' כיון דאמר ר' חייה (והוא ר' חייה בר בא בר פלוגתיה דר' שמואל בר רב יצחק בפלוגתא דלעיל, ועיי' פ"ד ערך ר' חייה בר אבא) בשם ר' יוחנן ובלבד שלא יהא שם חורבה סבירא ליה כוותיה דר' יוחנן.

ד) בירושלמי נאמר בהרבה מקומות תרין אמוראין חד אמר וכו' וחד אמר
וכו' ולא נזכרו שמות אלו האמוראין ונראה שנשתכחו שמות האמוראים בעת
אשר הובאו מאמריהם לבית המדרש. עיי' ברכות פ"ג ו' ע"ב להמשנה קברו
את המת וחזרו, באי זה אמן אמרו תרין אמוראין חד אמר באמן של האל
הקדוש וחד א' באמן של שומע תפילה א"ר פינחס ולא פליגי מאן דמר באמן
של האל הקדוש בשבת ומאן דמר בשומע תפילה בחול ע"כ. ושמות דהגך
תרין אמוראין כבר היו נשכחים בימי ר' פינחס שהיה בדור הרביעי, וגם נראה
מהסוגי' שם שלא היו זמן רב קודם ר' פינחס. — שם ריש פ"ז שמואל אמר
כאן בתחילה כאן בסוף אי זהו בתחילה ואי זהו בסוף תרין אמוראין חד אמר
נתנו דעת לאכול וכו' וחרנה אמר אכלו כזית וכו' ושמות הגך תרין אמוראין
דפליגי אליבא דשמואל והיו בזמן אחרון כבר נשכחו. ועיי' לקמן מאמר
ד'. — גם מצינו „תלתא אמוראין“ ואין אחד מהם נזכר בשם. דמאי
פ"ו הל' י"א (כ"ה ע"ד) עקילס הגר חילק עם אחיו והחמיר על עצמו והולך
הנייה לים המלח תלתא אמוראין חד אמר דמי עבודה זרה הולך לים המלח
וחרנה אמר דמי חלקו של עבודה זרה הולך לים המלח וחרנה אמר עבודה
זרה עצמה הולך לים המלח. — סנהדרין פ"א סוף הל' ג' (י"ט סוף ע"ב)
אין עושין עיר הגדחת (בספר) ר' יוחנן בשם ר' הושעיה תלתא אמורין חד
אמר אחת עושין שתיים אין עושין וחרנה אמר הסמוכות עושין המפורות אין
עושין וחרנה אמר מפורות אין עושין כל עיקר. — וגם אם נקבו שמות
החולקים לא נתפרש מי בעל מאמר זה ומי בעל המאמר האחר. וזה נמצא
במקומות אין מספר וגם במקום שמצינו בבבלי מפורש שם כל האומר נשאר
בירושלמי סתום. עיי' בבלי סוכה מ"ד ע"ב וכמה שיעורה אמר ר' נחמן ג'
בדי עלין לחין ור' ששת אמר אפי' עלה אחד וכד אחד ע"ש. ובירושלמי שם
פ"ה הל' ג' (ג"ד ריש ע"ג) תמן אמרין ר' ששת ור' נחמן בר יעקב חד אמר
שלשה בדי עלין וחורנא אפילו בד אחד.

ובבבלי נזכרו תמיד שמות האמוראים החולקים וגם במקום שנשאר הדבר
בספק מי בעל המאמר זה ומי בעל המאמר האחר, עיי' חולין ק"ג ע"ב
המבשל חלב בחלב ר' אמי ור' אסי חד אמר לוקה וחד אמר אינו לוקה
וכדומה. וגם במקומות כאלה מהדר הבבלי לרוב למצוא בכיורוד בעל כל
מאמר ומאמר. עיי' גיטין ה' ע"ב בפלוגתא דר' יוחנן ור' הושע בן לוי חד
אמר לפי שאין בקיאין לשמה. וחד אמר לפי שאין עדים מצויין לקיימו חסתיים
דריב"ל הוא דאמר לפי שאין עדים מצויין לקיימו וכו' וכן בהרבה מקומות.
ובירושלמי נשאר לרוב בספק מי הוא בעל המאמר ואך במקומות מעטים
מהדר הירושלמי על זה, כהך דכלאים פ"ב בפלוגתא דר' חייא בר בא ור'
שמואל בר יצחק שהבאנו לעיל. ועיי' ריש גיטין כתב כל נכסיו לשני בני
אדם כאחת והיו עדים כשירין לזה ופסולין לזה ר' אילא בשם ר' אמי אתפלגון
ר' יוחנן וריש לקיש חד אמר מאחר שהן פסולין לזה פסולין לזה וחרנה אמר
כשירין לזה ופסולין לזה ר' מנא לא מפרש ר' אבין מפרש ר' יוחנן אמר
מאחר שהן פסולין. לזה פסולין לזה וריש לקיש אמר כשירין לזה ופסולין

לזה. — ודע כי בכבלי לא נמצא הסיגנון פליגי בה תרי אמוראי כ"א בהסופה
 ,,במערבא" כלו אמוראי דא"י, וגם שם נזכרו שמות האמוראים. ברכות ל"ג
 ע"ב פליגי בה תרי אמוראי במערבא ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבדא חד
 אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית וחד אמר מפני שעושה מדותיו של
 הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות. וכן נזכרו ,,שני אמוראי במערבא" שבת כ"א
 ע"ב צ"ו ע"א (ובמקומות אלה הם ג"כ ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבדא).
 ולפעמים איפלו בין בירושלמי בין בכבלי מי הוא האמורא האומר. ובירושלמי
 בא בל' ,,מטי בה" ונזכר תמיד מי הוא המטי או שבא בל' ,,מטו" אם
 נזכרו רבים המטין, ובכבלי בל' ,,ומטו בה" או בל' ,,ואיתימא" ולא נזכרו מי
 הם המטין. עיי' ירושלמי יבמות פ"ב הל' ד' ר' בא בשם ר' יהודה זריקן מטי
 בה בשם רב, ושם הל' ה' ר' מנא אמר לה סתם ר' יצחק צריה דר' חייא מטי
 בה בשם רב. ועיי' ברכות פ"ד ז' ע"ג ר' פינחס ור' סימון ר' אבא בר זמינא
 מטו בה בשם ר' אבדימא דמן חיפא ע"כ ושם לא נזכר מקודם שנאמר משום
 חכם אחר. (ואפשר שיש שם ט"ס וצ"ל מטי בה כלו' ר' פינחס ור' סימון
 אמרו בשם ר' אבא בר זמינא מטי בה בשם ר' אבדומא.)

ה) בירושלמי באים לפעמים (ובפרט בסדר זרעים) סוגיות שלמות בלי
 שם אומר בכל הסוגיא. עיי' ריש פאה שיבולת הראשונה מהו שתהא חייבת
 בפאה וכו' עד הפיאה יש לה שיעור מלמטן. — שם פ"ב הל' ה' (י"ז ע"א)
 קצר חצי איגדו וכו' עד סוף ההלכה. — כלאים פ"ד הל' ה' (כ"ט ע"ג) זרע
 כנגד האמצעי וכו' עד סוף ההלכה וכל המאמר מחודד מאוד. — שביעית
 פ"ב הל' י' (ל"ד ע"ב) מ"ק פ"א הל' ג' מה נן קיימין וכו'. — כתובות פ"ג הל' ד' נערה
 שנתארסה כו' מאי טעמא דר' יוסי הגלילי וכו' וכן במ"א. — וגם בכבלי
 מצינו סוגיות בלי שם אומר כהך דפסחים ט' ע"א תשעה ציבורין של מצה
 וכו' (וע"ש רש"י שכתב פסקי הלכות הן). ערכין ל"ג ע"ב ואלא כמאן כבן
 לוי וכו' וכן סוגיות הרבה.

ולפעמים נסמכו הרבה מאמרים זה לזה ואין להם קישור פנימי אלא
 שיצאו מפי אומר אחד וכאשר הוא בכבלי. עיי' ברכות פ"ה ט' ע"ג ר' חזקיה
 בשם ר' ירמיה הבינונו ולמדנו ר' חזקיה בשם ר' ירמיה העונה אמן וכו' (וחסר
 וי"ז החיבור וכבר הערנו על זה לעיל פ"ב).

בירושלמי באות הרבה פעמים סוגיות שלמות אשר אין מקומן בהך
 ענינא ונמשכו פה מחמת איזה מאמר השייך לסוגיתנו, ועיי' לקמן סוף מאמר ד'
 שהוא מחמת טירוף המסדרים האחרונים וכבר העירו מפרשי הירושלמי על זה
 באיזה מקומות (ואמרו שהוא מחמת אשגרת הסופרים), אבל לא שתו לכם ע"ז
 בכל מקום וטעו לפעמים. וזכר זה בקל אם בא בסוגיא ,,תמן תנינן" או
 ,,תמן" והוא קאי אמשנה שלפנינו אשר אליה נמשכה אותה הלכה, ואין זה
 מדרך הירושלמי (וגם לא מדרך ההגיון) לומר תמן על המשנה שלפנינו ובפרט
 אם נאמר תמן . . . כא, ותמן קאי אמשנה שלפנינו וכא קאי אמשנה בפרק
 אחר או במסכתא אחרת. וזה מורה בבירור שכל הסוגיא אין מקומה כאן כ"א

במסכתא אחרת והובאה פה ע"י אשגרת הסופרים או אשגרת המסדר.
ע"י פאה פ"ג סוף הל' ח' (י"ז ע"ד) תמן תנינן רבי עקיבה אומר
קרקע כל שהוא חייב בפיהא ובכבורים. והנה המאמר דר"ע הוא במשנה
בפרק שלפנינו ועליה קאי הלכה ח', אבל עיקר הסוגיא היא קידושין פ"א
הל' ה' (ע"ג ע"ד) דמספקא התם הש"ס היו קרקעות במקום אחד ומטלטלין
במקום אחר (כלו' אי בעינן צבורין) וע"ז קאמר הש"ס אחר שהביא ראיה
והשיב עליה תמן תנינן קרקע כל שהוא חייב בפיהא ובכבורים (ולכתוב עליה
פרוזבל ולקנות עמה נכסים שאין להם אחריות וכו' והש"ס קיצר בזה וכמו
שהערנו לעיל ל"ז ע"א) דברי ר' עקיבה קרקע כל שהוא מהו טב כלו' אלמא דלא
בעינן צבורין. והנה במס' קידושין שפיר קאמר הש"ס תמן תנינן דקאי על
המשנה דמס' פאה, וע"י שגירה הובא במס' פאה ונשאר גם הל' תמן תנינן. —
ועמוד ע"ז כי הוא מפתח לסוגיות ומסכתות הירושלמי וכו' יפתח שער למסכתות
אשר אינן בידינו היום. ע"י פאה פ"ה הל' ב' (י"ח סוף ע"ד) אמר ר' יוסי הדא
דר' בא פליגא על דריש לקיש דתנינן תמן אלא מזכה את העני בנדיש וכו'
והנה הך מתני' אלא מזכה את העני היא בפרק שלפנינו ועליה קאי ההלכה
ולא שייך כלל ל' תמן. וזה מורה דהמאמר אמר ר' יוסא דר' בא וכו' נשנה
בעיקרו במס' בכורות (ע"י פאה שם) ומשם הובא להלכה זאת דמס' פאה.
וזכינו בזה ללמוד שהיתה בירושלמי גמרא דמסכתא בכורות וע"י לקמן מאמר
ד'. — והנה לפעמים יבורר בקל המסכתא אשר שם עיקר מקום הסוגיא. כהך
דמס' פאה ומס' קידושין דלעיל, ולפעמים לא תמצא המסכתא אשר עליה
רומז הירושלמי כ"א אחר חיפוש גדול, ולפעמים המסכתא אשר שם נשנית
הסוגיא בעיקרה היא בתוך האכרה של ספרי הירושלמי אשר אבדו באורך הזמן
וכהך דפאה פ"ה אשר היא מן מס' בכורות. וע"י ברא"ש שבועות פ"ו ס'
כ"ח במה שנתגוע הרמב"ן ז"ל בדברי הירושלמי סוף פ"ו דשבועות וכתב וז"ל
ולשון הירושלמי משונה דאיכא הוה ליה למיטר במקום תמן כא ובמקום כא
תמן עכ"ל, וע"י במה שפירש בזה ופירושו אינו עולה יפה כאשר כתב בעל
פני משה סוף פ"ו דשבועות ופירש בענין אחר, אך גם הפירוש של בעל פ"ט
אינו אלא דברי נביאות ע"ש. אבל האמת יורה דרכו שעיקר הסוגיא נשנית
במקום אחר ומשם הובא לכאן, ואפשר שנשנית באחת מן הג' בכות דנויקין,
אשר רק קצתם נשארו בידינו. וע"י בס' יד מלאכי ח"ב כלל י"א שנגע
בקיצור בזה ודברי הרמב"ן הובאו שם שלא בדיוק ע"ש.

ולפעמים נמצא מאמר ואין לו מקום כלל בסוגיא זאת גם לא ע"י שגירת
הסופרים. ברכות פ"ב ד' ע"ד עירב את האותיות אית תניי תני כשר וכו' והוא מן
הירושלמי דמס' מגילה פ"א הל' ט' ואין כאן מקומו כלל. יומא פ"א הל' א'
(ל"ח ע"ג) ריש לקיש אמר כאשר עשה ביום הזה צוה יי' וגו' ולא כבר
תניתה וכו' ונכנס באמצע הסוגיא ע"ש ואין כאן מקומו כלל. וכן נמצא במקומות
אחרים והוא ע"י עירוב הסופרים. וע"י סוף מס' מגילה ודא מזוזה יהבין לה
היכא וכו' עד סוף הפרק ונשנין שם הריבה דיני מזוזה, ומקום זאת הסוגיא
נראה שם פ"א הל' י"א כי שם מדבר בעניני מזוזה. ונראה שהסופר שכח

לכתבה שם ואחר שנוכר כתבה בסוף המסכתא, או אפשר שאיזה קורא לקט
 יחד דיני מזוזה והטפילם למס' מגילה יען במס' מגילה פ"א נזכר דין מזוזה.
 גם זאת יש לדעת שלפעמים חסר בירושלמי ציון הבבא של המשנה
 אשר עליו קאי הגמרא ובאו כל המימרות תכופות זאת לזאת בלי הפסק. פאה
 פ"א מ"ו לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרה ונותן
 משום הפקר ופטור מן המעשרות עד שימרה (בבא זה אינו במשנה ירושלמית
 והוא ע"י שגיאת הסופרים ע"י דרכי המשנה צד 280) ומאכיל לבהמה ולחיה
 ולעופות ופטור מן המעשרות עד שימרה ונוטל מן הגורן וזרע ופטור מן
 המעשרות עד שימרה דברי ר' עקיבא (וגם פה יש שינוי ע"י מ"ס בין המשנה
 שבמשניות ובין המשנה ירושלמית ע"י בחיבורנו שם) כהן ולוי שלקחו את
 הגורן המעשרות שלהן עד שימרה. ובירושלמי בגמ' מ"ז ע"ג לעולם הוא נותן
 כו' ר' יוסי ר' יעקב בר זבדי וכו' מתני' דב"ש היא דב"ש או' הבקר עניים הפקר
 ואתיא דר' עקיבא כחנניות בני חנון דתנא למה חרבו חנות בני חנון שלש
 שנים עד שלא חרב בית המקדש שהיו מוציאין את הפירות מכלל המעשרות
 דהוין דרשין עשר תעשר פרט ללוקח ואכלת פרט למוכר אמר ר' יוחנן קנס
 קנסו להן שלא יהו קופצין לגיתות ולגרנות ע"כ. והנה המאמר מתני' דב"ש
 היא וכו' לא נקשר עם הקודם וקאי אבבא דמתני' ונותן משום הפקר וכו'
 (ועיי' בפירושונו שם), והמאמר ואתיא דר' ע"ג כחנניות וכו' קאי אבבא ונוטל מן
 הגורן וזרע וכו', והמאמר אמר ר' יוחנן קנס קנסו להן וכו' קאי אבבא דמתני'
 כהן ולוי שלקחו את הגורן וכו'.

ג. זכרון אמוראי בבבלי בירושלמי וזכרון אמוראי דארץ ישראל בבבלי.

התלמוד הירושלמי והבבלי הם שני אחים מתאימים והרבה חכמי ארץ
 ישראל ומאמריהם נזכרו בתלמוד בבלי, וכן נזכרו לרוב חכמי בבלי ומאמריהם
 בתלמוד ירושלמי. והנה ראשי המדברים באיזה מסכתות בבבלי הם ר' יוחנן
 וריש לקיש והנה מלאות מטאמריהם טפה אל פה, גם אין לך מסכתא בבבלי
 שנעדרו בה שמונתם. וגם ר' יוסי בר חנינא, ר' אבהו וכו' באים לרוב בבבלי
 ואלה החכמים הם חכמי ארץ ישראל ולא ירדו כלל לבבלי. ולהפך נזכרו
 בירושלמי פעמים אין מספר שמואל, ר' נחמן בר יעקב, ר' יהודה וכו' ומושבים
 היה בבבלי ולא עלו לא"י. וגם עיקר ישיבת רב היתה בבבלי וכמה וכמה
 מאמרו באים בירושלמי. ומלבד החכמים הנקובים בשם נזכרו בבבלי חכמי
 א"י בכלל בשם „מערבא" או „תם" ותם הוא כמו תם כל' א"י, וחכמי בבלי
 נזכרו בירושלמי בכלל בשם „רבנן דתמן" או „תמן". ובבבלי נהגו כבוד
 גדול בחכמי א"י ודבר דבני מערבא היה להם כאשר ישאל איש בדבר אלהים,
 עד כאשר רצו חכמי בבלי לתת חוק לדבריהם אמרו אתא איגרתא ממערבא
 ע"י שבת סוף פ' ואלו קשרים, וכן טעינו בבבלי בהרבה מקומות „שלחו

מתם" „אמרו במערבא“ וכו' לחוק ההלכה או ללמד ההלכה. וחכמי בכל החזיקו בני א"י בכלל לגדולים ואמרו כתובות ע"ה ע"א וחד מינייהו עדיף כתי מינן. — ובבלי ביצה כ"ה ע"ב איתא א"ל ר' נחמן לחמא בר אדא שליח ציון כי סלקית להתם אקף וזיל אסולמא דצור וזיל גבי דר' יעקב בר אידי ובעי מיני' וכו' ונראה דשליח ציון היה איש קבוע אשר בידו שלחו בני בכל שאלות לא"י ונקרא שליח ציון בדרך כבוד ע"ש מציון תצא תורה (ורש"י פ"י שם בענין אחר ע"ש).

וכן חכמי א"י נושאים ונותנים הרבה בדברי חכמי בכל, ובמה שנחלקו עם חכמי א"י. שבת פ"ג הל' ג' (ו' ע"א) תמן אמרין חמה מותרת תולדת חמה אסורה רבנין דהכא אמרין בין חמה בין תולדת חמה מותרת מתנית' פליגא על רבנין דהכא וכו'. מתניתא פליגא על רבנין דתמן וכו'. — כתובות פ"ב הל' ב' (כ"ו ע"ב) רבנין דהכא סבריין כן רבנין דתמן אמרין משעה שיצאת עדות ברורה יצאת וכו' א"ר יוסי מודו רבנין דתמן וכו' וכן במ"א (ומה שמצינו לפעמים בבבלי אהכו עלה במערבא כלו' על דברי אמורא בבלי עיי' לקמן פ"ד ערך רב). ומצינו ג"כ ששאלו בני א"י דבר הלכה מחכמי בכל ב"מ ד' צ' דשלחו ליה לאבוה דשמואל הלין תורי ארמאי וכו' אמר רב פפא בני מערבא וכו' ופי' רש"י דשלחו ליה לאבוה דשמואל. — ב"ב קמ"ה דשלחו מתם חבריא לר' ירמיה עד אחד בכתב ועד אחד על פה מהו שיצטרפו. וכן נזכרו בירושלמי לשבח רבותינו שבגולה עיי' פ"ד ערך רבותינו שבגולה.

והנה הרבה מאמרים של אמוראים בכליים באים בירושלמי ולא נזכרו בבבלי. ברכות פ"ח י"ב ע"ב אמר שמואל המשתמש בכהונה מעל, והמאמר זה לא נזכר בבבלי. ועיי' ברכות ריש פ"ב ר' חזונה ר' אורי ר' יוסף ר' יהודה בשם שמואל צריך לקבל עליו מלכות שמים מעוטד, והמאמר זה לא נזכר בבבלי (ע"ש י"ג). — סוכה פ"ג הל' י"ב (ג"ג ע"ד) מגילה פ"א הל' י"א רב ושמואל חד אמר הללויה וחורנא אמר הללו יה, ובבלי פסחים ק"ז ע"א איתא איבעיא להו הללויה לרב מאי ת"ש דאמר רב חזינא תילי דבי חביני דכתיב בהו הללו בחד גיסא יה בחד גיסא ופליגא דריב"ל וכו' ולא נזכר הא דשמואל. — ר"ה פ"א הל' ג' (נ"ז ע"א) שמואל אמר מי שהוא דן את ישראל הוא דן את האומות מה מקיים שמואל דין לאומים במישרים דנן בכשרים שבהן מזכיר להם מעשה יתרו מזכיר להן מעשה רחב הזונה, והמאמר זה לא נזכר בבבלי. — גיטין פ"ו הל' א' רב הונא בשם רב אין האשה עושה שליח לקבל גיטה משלוחה של בעלה שמואל שמעה מיניה ולעתה בתרי ארבעים זמני. ובבלי גיטין ס"ג נושא ונותן הש"ס הרבה בהלכה זאת ולא נזכר שם ששמואל סבר כוותיה דרב דאין האשה עושה שליח לקבל גיטה משליח בעלה. — וכן מצינו לפעמים שהבבלי לא הכריע במאמרי דאמוראי דבבלי מי הוא בעל המאמר והירושלמי הציג בראש המאמרים שם אמרו. עיי' בבלי עירובין ג"ג ע"א רב ושמואל חד תני מעברין וחד תני מאברין. ע"ז ב' רב ושמואל חד תני אדיהן וחד תני עדיהן. ובירושלמי ברכות פ"ח י"ב ע"ג איתא תמן תנינן כיצד

מעברין את הערים רב אמר מאכרין ושמואל אמר מעברין . . . תמן תנינן לפני אידיהן רב אמר עידיהן ושמואל אמר אידיהן וע"ש בירושלמי (קודם הנך שני מאמרים) אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו רב אמר יאותו ושמואל אמר יעותו, ובבבלי לא נזכר מזה כלום. — וכן באים עוד בירושלמי מאמרים של אמוראים אחרים בבבלי ולא נזכרו בבבלי. עיי' כתובות פ"ב הל' ד' (כ"ו ע"ג) אמר ר' זעירא תני בכתובות דבית רב דברי ר' לעזר (לעזר הוא ט"ס וצ"ל דברי רבי) על השטר ודברי חכמים במעיד על המלוה. ובבבלי שם כ' סוף ע"ב איתא כשתמצי לוטר לדברי רבי על כתב ידן הם מעידין לדברי חכמים על מנה שבשטר הם מעידין, ולא נזכר כתובות דבית רב במקום זה וגם לא במקום אחר. — ויותר מזה מצינו, שנאמר לפעמים בפירוש בבבלי שהמאמר של אמורא פלוני בבבלי נשנה במערבא (כלו ומשם הובא לבבלי). עיי' ביצה ח' ע"ב אמרי במערבא פלוני בה ר' יוסי בר חמא ור' זורא ואמרי לה רבא בריה דר' יוסף בר חמא ור' זורא, ובירושלמי שם פ"א הל' ג' (ס' ע"ב) איתא, ר' יוסה כי רבי בון אמר איתפלגון ר' זורא ור' אבא בר יוסף, וידוע דרבא הוא ר' אבא והוא בנו של ר' יוסף בר חמא. ועיי' פ"ד ערך ר' יוסי בי ר' בון. — כתובות י"ט במערבא משמיה דרב אמרי אם אין בידך הרחיקהו זה שטר אמנה וכו' (ועיי' פ"ד ערך רב).

וכן נמצאו הרבה מאמרים של חכמי א"י בבבלי ולא נזכרו כלל בירושלמי ואין להאריך בזה כי כל דף ודף בב' תלמודים מעיד עליו. גם אין בזה תימה כי בירושלמי לא ניסדר כראוי והרבה מאמרים לא הובאו על הספר ועיי' לקמן מאמר ד'. אך מה שנראה יותר זה, לפעמים בא כל אותו הענין בעצמו בבבלי ובירושלמי, ובבבלי נזכר המאמר של האמורא בירושלמי ובירושלמי נפקד אותו המאמר. בבבלי ברכות מ' ע"ב ועל כולן אם אמר שהכל נהיה בדברו (יצא) אתמר רב הונא אמר חוץ מן היין ומן הפת ור' יוחנן אמר אפי' פת ויין. ובירושלמי שם פ"ז י' ע"ב איתא רב הונא אמר חוץ מן היין ומן הפת, ולא נזכר המאמר של ר' יוחנן. — פסחים מ"ז ע"א אין שם כיוצא בו מהו אמר ר' אבהו אמר ר' שמעון בן לקיש כדי שילך אדם ממגדל נוניא ועד טבריא מיל. ובירושלמי שם פ"ג סוף הל' ב' (ל' ע"א) לא היה שם אחר כיוצא בו שהחמיץ עד איכא ר' יעקב בר אחא ר' עולא דקסרין בשם ר' חנינה עד כדי הילוך ארבעת מיל ע"ב, ומאמרו של ריש לקיש אשר היה אמורא דא"י לא נזכר שם. — ועיי' בבבלי ברכות י"ג ע"ב בענין עמידה בק"ש ואיתא שם ר' יוחנן אמר כל הפרשה כולה בעמידה, ובירושלמי שם ריש פ"ב הובא ג"כ זה הענין ונפקד מאמרו של ר' יוחנן (וכן נפקד בבבלי שם מאמרו של שמואל אשר הובא שם בירושלמי וכבר הערנו לעיל על זה).

ולפעמים בא בבבלי מאמר בשם אמורא דא"י ובירושלמי בא גם כן זה המאמר אבל נפקד שם האומר. בבבלי סוכה ג"ג והאמר ר' יוחנן שבועה שלא אישן ג' ימים מלקן אותו וישן לאלתר, וכן הובא בהרבה מקומות בבבלי. ובירושלמי שם פ"ה הל' ב' (ג"ה ע"ב) איתא והא תני שבוע' שלא אישן ג' ימים מלקן אותו

וישן מיד. — פסחים ל"ו ע"ב ובמ"א דאמר ר' אלעזר מנין למעשר שני שנשמא שפודין אותו אפי' בירושלים ת"ל כי לא תוכל שאתו ואין שאת אלא אכילה, ובירושלמי מ"ש פ"ג הל' ה' (נ"ד ע"ב) כתיב כי לא תוכל שאתו מה נן קיימן אם בריחוק מקום כבר כתיב כי ירבה ממך אם בקירוב מקום כבר כתיב ונתת הכסף אלא מהו לא תוכל שאתו לא תוכל לפדותו (צ"ל לאוכלו וכן הגיה הגר"א) וכתיב ונתת הכסף ע"כ. וזה הוא מדרשא דר' אלעזר בבבלי ובשינוי קצת כאשר הוא בהרבה מקומות, ולא נזכר שם האומר ר' אלעזר.

ומצינו ג"כ שהבבלי מביא מאמר דאמורא ירושלמי כפי מה שהוא מתורין בירושלמי. בבבלי ב"מ נ"ד ע"א אמר ר' יוחנן הכל מודים בהקדש שהילל הואיל ונזכרין תובעין אותו, ובירושלמי מ"ש פ"ד הל' ג' (נ"ה ע"א) אמר ר' יוחנן הקדש פדיוו ולא הוסיף חומש הרי זה פדוי מעשר שני שפדיוו ולא הוסיף חומש הרי זה אינו פדוי מה בין הקדש ומה בין מעשר שני אמר ר' הילא הקדש יש לו תובעין מעשר שני אין לו תובעין ע"כ, הרי שהכניס הבבלי טעמא דר' הילא בתוך דברי ר' יוחנן. — וכן מביא הירושלמי דברי אמורא בבבלי כפי מה שעולה מן הבבלי. ירושלמי גיטין פ"א הל' ב' (מ"ג ע"ב) רב אמר עשינו עצמנו כארץ ישראל לגיטין ושמואל אמר אפי' משכונה לשכונה, ובבבלי שם ו' ע"א איתא אתמר בבל רב אמר כא"י לגיטין ושמואל אמר כחוצה לארץ ומסיק שם הש"ס ר' יששת מצריך משכונה לשכונה (וע"ש ברשכ"א). — ובבבלי הובא לפעמים מאמר אמורא א"י וטעמו בצידו, ובירושלמי איתא זה המאמר בלא טעם והבבלי הוסיפו (וכאשר דרכו ג"כ בהביאו הגרייתא עיי' לעיל מאמר א'). בבבלי כתובות מ' ע"א אמר רבנ"ה אמר ר' יוחנן ר' אלעזר בשיטת ר"ע רבו אמרה דאמר יש לה קנס וקנסה לעצמה ממאי מדקתני יתומה וכו'. ובירושלמי שם פ"ג הל' ז' (כ"ז ע"ד) אמר ר' יוחנן אתיא דר' אלעזר כשיטת ר' עקיבה רבו כמה דר' עקיבה אמר יש לה קנס וקנסה לעצמה כן אמר ר' אלעזר יש לה קנס וקנסה של עצמה ע"כ ולא אמר כלל טעם בזה.

ונחזור עוד על שינוי שמות האומרים ושינוי המאמרים בין הבבלי והירושלמי. שינוי שמות האומרים מצוי לרוב, וכבר הערנו לעיל דגם בבבלי גם בירושלמי נשתנו שמות האומרים ממסכתא למסכתא, ואפשר שלא דקדקו הרבה בשמות וכבר נשתבח ר' יהודה דאפי' ספיקא דגברי גרים חולין י"ח ע"ב, או שהשינויים נולדו ע"י מסדרים שונים או ע"י סופרים. — ושינוי המאמרים כלו' שמאמר של אמורא פלוני ירושלמי הובא בל' אחר בבבלי ולהפך, הוא ג"כ מצוי בהרבה מקומות; ונבוא פה לבד להעיר כי מצינו לפעמים בירושלמי שינוי במאמרו של אמורא בבלי והרין נראה עם הירושלמי. עיי' בבבלי יומא י"ט ע"ב מתני ליה ר' חנן בר רבא לחייא בר רב קמיה דרב אמר ר' זכריה בן קבוטל ומחוי ליה רב בידיה קבוטל. ובירושלמי שם פ"א הל' ו' (ל"ט ע"ב) איתא, בהנא שאל לרב מה ניתני קבוטל קבוטל והוי קאים מצלי וחוי ליה באצבעתיה צפר קבוטל ע"כ. והמעשה נראה אחד עם המעשה בבבלי אלא שבא בשינוי וכאשר יורה ג"כ שבירושלמי נשאל רב בשעה שהתפלל וכן

בבבלי ע"ש. והנה לפי הבבלי היה הספק בין קבוטל לקבוטל ולהירושלמי בין קבוטל לקבוטל. ודברי הירושלמי נראין עיקר שנותן טעם לשבח, "והוי ליה רב באצבעתיו צפר", פי' צפר הוא עיגול וכדאיתא כלים פט"ז מ"ג הקופה משיעשה שתי צפירות (ועיי' בערוך) וכן מכשירין פ"ה מ"ב העושה צפור במים. ורב עשה אצבעו כעין עיגול והוא נקרא צפר ברי"ש והודיע בזה שיש לקרות קבוטל ולא קבוטל (ומפרשי הירושלמי לא ירדו כלל לעומק הענין). וממה שמפרש הירושלמי איך אחוי רב ודברי הבבלי סתומים נראה שהמאמר של הירושלמי עיקר. ולפעמים נראה שמקצת המאמר של אמורא ירושלמי הובא לבבלי ולא כלו, ואמורא בבלי אסיק מדידה אידך חלק המאמר אשר לא בא לבבלי. ירושלמי ר"ה פ"ב הל' ה' (נ"ח ע"א) א"ר יוחנן אפילו טועה שבטועין אינו טועה בדבר הזה לפני החמה לאחר החמה לא צורכא די לא פיגמתה לפני החמה פיגמתה לאחר החמה . . . א"ר יוחנן כתיב המשל ופחד עמו עושה שלום בטרומיו מימיה של חמה לא ראתה פיגמתה של לבנה. ובבבלי שם כ"ג ע"ב איתא, היינו לפני החמה היינו לצפונה היינו לאחר החמה היינו לדרומה אמר אבוי פיגמתה לפני החמה או לאחר החמה אם אמר לפני החמה לא אמר כלום דא"ר יוחנן מאי דכתיב המשל ופחד עמו וכו' מעולם לא ראתה חמה פיגמתה של לבנה ע"כ. הרי דאבוי ידע המאמר של ר' יוחנן מעולם לא ראתה וכו' ומתריץ בשם עצמו הקו' על המשנה פיגמתה לפני החמה וכו' וזה בעצמו התירוץ של ר' יוחנן לא צורכא די לא פיגמתה לפני החמה (ומה שיש לדחוק בזה לא ראינו להעלות על הספר). — ויותר מזה עיי' ירושלמי ר"ה פ"א הל' א' (נ"ו ע"ג) ניחא רגלים בלא שנה שנה בלא רגלים תמן אמרין תיפתר שהיה מחוסר זמן לפסח כמה דאת אמר תמן הראוי למקצת שנה ראוי לכולה ואמור אוקף הכא הראוי למקצת פסח ראוי לכולו אמר ר' אבא מרי תיפתר שהיתה עצרת הבאה בחמשה ונולד בששה והיתה עצרת הבאה בשבעה. ובבבלי שם ו' ע"ב איתא בשלמא רגלים בלא שנה משכחת לה אלא שנה בלא רגלים היכא משכחת לה וכו' כדתני ר' שמעיה עצרת פעמים ה' פעמים שישה פעמים שבעה וכו'. והנה מהירושלמי נראה שבבבלי הקישו הקו' שנה בלא רגלים היכא משכחת לה ושם תירצו שהיה מחוסר זמן בפסח, וכל המאמר הובא לא"י והקישו על זה כמה דאת אמר תמן הראוי למקצת שנה וכו' ועל זה תירץ ר' אבא מרי שהוא אמורא דא"י (עיי' פ"ד ערך ר' אבא מרי) תיפתר שהיתה עצרת הבא בחמשה וכו'. ובבבלי לא נזכר כלל התירוץ שהיה מחוסר זמן בפסח והשי"ם משני לבד כדתני ר' שמעיה וכו' והוא תירוץ של ר' אבא מרי בירושלמי, הרי שהירושלמי ידע הקושיא שנתקשו בה בבבלי והביא תירוץ בשם חכמי בבלי אשר לא נמצא בבבלי, והתירוץ אשר נמצא בבבלי לא ידע ואמורא א"י אמר ליה מנפשיה (ועיי' תו' שם ד"ה שנה שכתבו ובירושלמי מפרש תיפתר כגון דאקדשיה כשהיה מחוסר זמן בפסח משמע שלא היו גורסין בירושלמי, "תמן אמרין", אך לקמן פ"ה יבואר שהגירסאות אשר היו לפני הראשונים נמצאו לפעמים חסרות, וגם לא דקדקו לפעמים בדברים שלא היו בעיניהם עיקר כ"כ).

ולפעמים נמצאן סתירה בין הירושלמי והבבלי במאמר של אותו אמורא
כלו לפעמים הובא בירושלמי מאמר אמורא ירושלמי והמאמר הזה איתא ג"כ
בבבלי ובשם אותו אבל בהפך ממה שהוא בירושלמי. ירושלמי תרומות פ"ח
הל' ט' (ט"ו ע"ב) לא כן אמר ר' יוחנן היסח הדעת דבר תורה, ובבלי פסחים
ל"ד ע"א איתא ר' יוחנן אמר היסח הדעת פסול טומאה הוי ע"ש. — יומא פ"ב
הל' ג' (ל"ט ע"ד) אמר ר' יוחנן תמיד דר' שמעון איש המצפה הוא, ובבבלי
שם י"ד ע"ב איתא אלא אמר ר' יוחנן מאן תנא סדר יומא ר"ש איש המצפה
כלו ודתמיד תנא אחר הוא ולא ר"ש איש המצפה ע"ש. — ביצה פ"ב הל' א'
(ס"א ע"ב) יום טוב שחל להיות בערב שבת אין מערבין לא בחצירות ולא בתחומין
דברי ר' מאיר וחכמים אומרים מערבין בחצירות ואין מערבין בתחומין מערבין
בחצירות שכן את מתיר לו דבר שהוא מותר לו ואין מערבין בתחומין שכן
את מתיר לו דבר שהוא אסור לו אית תני תני ומחלף אמר ר' לעזר הואיל
והן תנייא מחלף צריכין אנן מיחש. ובבלי שם ט"ז ע"ב הובא הך פלוגתא
(אלא דבמקום ר' מאיר איתא שם רבי וכבר הערנו בדרכי המשנה צד 26
הערה שהחילוף בין ר' מאיר ורבי נמצא גם בשאר מקומות וכא ע"י שניאות
הסופרים), ואיתא שם דשלה ר' אלעזר לגולה לא כשאתם שונין בבבלי ר'
מתיר וחכמים אוסרין אלא ר' אוסר וחכמים מתירין. — גיטין פ"ב הל' ב' (מ"ד
ע"ב) א"ר יוחנן לא אמר ר' שמעון אלא בלילה אבל למחר אופ ר' שמעון מודה
ריש לקיש אמר לא שנייא הוא לילה הוא למחר הוא לאחר כמה. ובבלי
שם י"ח אמר ריש לקיש לא הכשיר ר"ש אלא לאלתר אבל מכאן ועד עשרה
ימים לא וכו' ור' יוחנן אמר אפי' מכאן ועד עשרה ימים (והבבלי אמר שם
גבי הא דריש לקיש חיישינן שמא פייס ובירושלמי לא נזכר טעם כלל, ואפשר
שהוא הוספת הבבלי וכמו שזכרנו לעיל להא דבבלי כתובות ט' ע"א ממאי
מדקתני יתומה). — שם אמר לעשרה התמו בנט זה וחתמו מקצתן היום
ולמחר מקצתן ר' שמעון בן לקיש אמר כשר והשאר על תנאי ר' יוחנן אמר
פסול עד שיחתמו כולן בו ביום וכן הוא עוד שם פ"ב הל' א'. ובבבלי שם
איתמר אמר לעשרה כתבו גט לאשתי אמר ר' יוחנן שנים משום עדים וכולם
משום תנאי וריש לקיש אמר כולם משום עדים וע"ש. — שם פ"ז הל' א'
ר' יעקב בר אחא אמר איתפלגון ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר עודהו
קורדייקוס עליו כותבין גט ונותנין לאשתו ריש לקיש אמר לכשישתפה.
ובבלי גיטין ע' איתא בהפך אמר ר"ל כותבין ונותנין גט לאלתר ור' יוחנן אמר
אין כותבין אלא לכשישתפה וכבר הרגיש הר"ן בזה בפירושו להרי"ף גיטין
ע"ש. — שבועות פ"ג הל' ח' (ל"ד ע"ד) שבועה שאוכל ככר זה היום ועבר היום
(ולא) אכלה ר' יוחנן וריש לקיש תריהון אמרין פטור לא מעמא דאהן (מעמא דאהן)
מעמא דר' יוחנן משום שאינו ראוי לקבל התרייה מעמא דריש לקיש משום
שהוא בלא תעשה שאין בו מעשה, ובבלי שם כ"א ובמ"א והא איתמר שבועה
שאוכל ככר זו היום ועבר היום ולא אכלה ר' יוחנן וריש לקיש דאמרו תרוייהו
אינו לוקה ר' יוחנן אמר אינו לוקה משום דהוה לאו שאין בו מעשה וכל
לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו ור"ל אמר אינו לוקה משום דהוה התראת

ספק (וכבר הערנו ע"ז לעיל ל"ז ל"ח). — גיטין פ"ב הל' ב' (מ"ד סוף ע"א) אמר ר' יוחנן פסול מפני אכילת פירות ור"ל מקשה שם על הטעם זה. ובבלי גיטין י"ז איתמר מפני מה תיקנו זמן בניטין ר' יוחנן אמר משום בת אחותו ור"ל אמר משום פירות (וע"ש בבעל העיטור הובא ברא"ש שם). — והחילוף בין מאמר ר' יוחנן ור"ל מצוי גם במ"א. גדרים פ"א הל' ב' (ל"ז ע"א) ר' שמעון בן לקיש אמר לשון אומות הוא ובבלי שם י" ע"א איתמר ר' יוחנן אמר לשון נכרים הם. והבבלי מוסיף ר"ש בן לקיש אמר לשון שבדו להם חכמים להיות נודר בו (ועיי' לעיל פ"ב ערך בדא). — והסתירה שזכרנו בין הירושלמי והבבלי במאמר אמורא ירושלמי נמצא בהרבה מקומות. ויותר מזה מצוינו שמאמר של אמורא ירושלמי הובא בירושלמי ובבבלי על שם אמרו ובלשוננו, ובבבלי נוספין איזה מלות ועי"ז משונים הירושלמי והבבלי בפירושי של המאמר. ירושלמי ברכות פ"א ג' ע"ג תמן תני' אמר להן הממונה ברכו ברכה אחת והן בירכו מה בירכו ר' מתנה אמר בשם שמואל זו ברכת התורה וקראו עשרת הדברים שמע והיה אם שמוע ויאמר ר' אמי בשם ר"ל זאת אומרת שאין הברכות מעכבות א"ר בא אין מן הדא לית ש"מ כלום שעשרת הדברות הן הן גופה של שמע ע"כ, הרי דהפירוש של המאמר זאת אומרת שאין הברכות מעכבות הוא שאין מעכבות אם לא אמרן כלל. ובבבלי שם י"א סוף ע"ב איתא דאמר ר' זריקא אמר ר' אמי אמר ר"ש בן לקיש זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו (אלו תיבות ,,זו את זו" נוספות על הירושלמי) ופי' שם רש"י אם בירך את האחת ולא בירך את השנית נפקא מיהא ידי חובתו בהויא שבירך ואין חברתה מעכבת לוטר שאין זו מועלת בלא זו ע"כ, וכן מוכיח כל הסוגי' שם.

ומצינו גם סוגיות אשר לפעמים הן אחת בירושלמי ובבבלי בענין ובסגנון ובשמות האומרים. עיי' ירושלמי כתובות פ"ב הל' ד' (כ"ז ע"ג) תני כותב אדם עדותו ומעידה אפי' לאחר כמה שנים ר' חונה אמר והוא שיהא זכור עדותו ר' יוחנן אמר אף על פי שאינו זכור עדותו. וכל זה הובא בבלי שם כ' (ור' הונא הוא חונה כידוע). — ולפעמים בשנוי הסגנון ושמות האומרים והענין אחד. ירושלמי ברכות ג' ע"ד מילתא דחנן בר בא פליגא דחנן בר בא אמר לחבריא נימור לכון מילתא טבא דחמית לרב עביד ואמריתה קומי שמואל וקם ונשק על פומי ברוך אתה שוחח בא להזכיר את השם זוקף שמואל אמר אנא אמרית טעמא ה' זוקף כפופים א"ר אמי לא מסתברא אלא מפני שמי ניחת הוא א"ר אבין אילו הוה כתיב בשמי ניחת הוא יאות לית כתיב אלא מפני שמי ניחת הוא קודם עד שלא הזכיר את השם כבר ניחת הוא. ובבלי שם י"ב ואמר רבה בר חיננא משמיה דרב המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם אמר שמואל מאי טעמא דרב דכתיב ה' זוקף כפופים מיתבי ומפני שמי ניחת הוא מי כתיב בשמי מפני שמי כתיב אמר ליה שמואל לחי"א בר רב בר אוריאן תא ואימא לך מילתא מעלייתא דאמר אבוך הכי אמר אבוך כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם ע"כ. ועיקר המאמר נשנה בבבלי, כי האומרים הם רב ושמואל והקו' מפני שמי וכו'

והתירוץ נראה שנאמרו בא"י (ור' אבון הוא אמורא דא"י וגם ר' אמי עלה
לא"י עיי' פ"ד) ומשם באו לבבל ונשכח שם המקשה והמתרין ונאמרו
סתמא. — ולפעמים בשינוי הסגנון ובקצת שינוי האומרים והענין אחד אך
הבבלי מרחיב הענין. ירושלמי ברכות פ"ב ה' ע"א קרא וטעה יחזור למקום
שמעה טעה בין כתיבת הראשונה לשנייה חוזר לכתיבת (לכתיבה) הראשונה
טעה ואינו יודע היכן טעה יחזור ככתחילה למקום הברור לו דלמא ר' חייא
ר' יסא ר' אמי סלקון מעבד גנוניה דר' אלעזר שמעין קליה דר' יוחנן אי
מחדית מילה אמרין מן נחית שמע לה מיניה אמרין וייחות ר' אלעזר דהוא
זרין סגין נחית וסליק אמר לון כן אמר ר' יוחנן קרא ומצא עצמו בלמען חזקה
כוין. ובבלי שם ט"ז ע"א ר' אמי ור' אסי הוה קא קטרין ליה גננא לר' אלעזר
אמר להו אדהכי והכי איזול ואשמע מילחא דבי מדרשא ואיתי ואימא לנו
אול אישכחיה לתנא דתני קמיה דר' יוחנן קרא וטעה ואינו יודע להיכן טעה
באמצע הפרק יחזור לראש בין פרק לפרק יחזור לפרק ראשון בין כתיבה
לכתיבה יחזור לכתיבה ראשונה אמר ליה ר' יוחנן לא שנו אלא שלא פתח
בלמען ירבו ימיכם אבל פתח בלמען ירבו ימיכם סריכה נקט ואתא ואתא
להו אמרי ליה אילו לא באנו אלא לשמוע דבר זה דיינו ע"כ. והסוגי זאת
נאמרה בעיקרה בא"י, כי מושב ר' יוחנן היה בטבריא. — ולפעמים נמצא
סוגיא בשינוי גדול בין בעיקר הענין בין בשמות האומרים והסגנון, עיי' ירושלמי
כתובות פ"ג הל' ב' (כ"ז ע"ג) אילו שאין להן קנס כו' אמר ר' יוחנן לא ריבה
אותה ר' יהודה אלא לקנס תני ר' חייא אף לכתובת מנה מאתים ר' שמעון
בן לקיש אמר אף להאכילה בתרוסה על דעתיה דר' שמעון בן לקיש ר' יודה
ור' דוסא שניהן אומרים דבר אחד דתנין תמן השבויה אוכלת דברי ר' דוסא
אתא ר' חנינה בשם ר' שמעון בן לקיש הלכה כר' דוסא. ובבבלי כתובות
לו' ע"ב א"ר יוחנן ר' יהודה ור' דוסא אמרו דבר אחד ר' יהודה הא דאמרן
ר' דוסא דתניא שבויה אוכלת בתרוסה דברי ר' דוסא. . . אמר רבה דלמא
לא הוא עד כאן לא קאמר ר' יהודה הכא אלא שלא יהא חוטא נשטר וכו'.
ועיקר הסוגי נשנית בא"י ומשם באה אך לשמע אוון לבבל, וידעו שם אך
מקצתה ושלא בדיוק.

וגרד עתה לברר איך נתהוו הסתירות והשינויים בין הירושלמי והבבלי
ולישר המסלה מההדורים אלה. הגה ידוע שמרבית חכמים ותלמידים עלו מבבל
לא"י, ומצינו בהרבה מקומות בבבלי אמר ההוא מרבנן אזכה ואסקי להתם, ור'
אכיתר שלח לר' יהודה בני אדם העולין משם לכאן הן קיימו בעצמן ויתנו את
הילד בזונה גיטין ר' ע"כ, והרבה תלמידים מבבל ישבו לפני ר' יוחנן עיי' תו'
סוכה ט"ד ד"ה והא אמר ר' יוחנן דילכון אמרי. והתלמידים אלה הביאו עמם
לא"י המאמרים של חכמי בבל, וקצת אלה המאמרים נמצאו בבבלי ובירושלמי,
וקצתם נמצאו לבד בירושלמי. וזה לא יפלא כי עד ימי רב אשי מסדר
הש"ס והבאים אחריו היתה הגמ' בעל פה כידוע, ותלמיד אחד שמע מאמר
מפי רבו ואחרים לא שמעוהו, וכאשר עלה זה התלמיד לא"י נודע המאמר
לבני א"י ונעלם מחכמי בבל. — והגה התלמידים אשר עלו מבבל לא"י אמרו

לפעמים מאמר של חכם בבלי באופן אחר מאשר אמרוהו התלמידים שבבבל. ואין לתמוה על זה דהרי גם בבבלי עצמו המראה הזה לעינינו ואמר אמורא או סתמא דש"ס חכם פלוני אוסר או מתיר ואמורא אחר אומר להפך בשם אותו חכם. עיי' מ"ק י"ד אמר שמואל קטן הנולד במועד מותר לגלח במועד... אממר ואיתמא רב שישא בריה דרב אדי מתני הכי אמר שמואל קטן מותר לגלחו במועד לא שנא נולד במועד לא שנא נולד מעיקרא וכו' וכמוהו הרבה בבבלי עד אין מספר. ויותר מזה איתא שבועות כ"ו ע"א כדרב אסי ורב כהנא כי הוו קיימי קמיה דרב מר אמר שבועתא דהכי אמר רב ומר אמר שבועתא דהכי אמר רב כי אתו לקמיה דרב אמר כחד מינייהו אמר ליה אידך בשיקרא אישתבעי אמר ליה ליבך אנסך ע"כ. הנך רואה שלפעמים טעה איזה תלמיד בדבריו רבו וסבר ששמע ממנו לאיסור ורבו אמר להיתר ולהפך. (ונראה שלפעמים תקפה על איזה תלמיד משנתו ושכח היאך אמרה רבו).

והחכמים והתלמידים אשר עלו לא"י מבבל עמדו שם לפעמים איזה זמן ואח"כ חזרו לבבל. עיי' חולין ק"י אמר ליה אביי לרב ספרא כי סלקית להתם וכו' כי אתא לגביה וכו'. וגם מצינו שהרבה חכמי א"י ירדו משם לבבל. עיי' ירושלמי ברכות סוף פ"ד ואיתא ג"כ ר"ה סוף פ"ד „מערבא דנחתין“, וכן ערלה קרוב לסוף פ"ג אמר ר' הונא כד נחתין מערבא דתמן (צ"ל לתמן) אמרונה בשם ר' יוחנן. וגם קצת חכמי הישיבה אשר בדרום נחתו לבבל. עיי' בבלי סוכה נ"ד כי אתא ר' אחא בר חנינא מדרומא, ב"ק מ"ב ע"א כי אתא ר' חגי מדרומא אתא ואייתי מתניתא בידיה. — ומצינו מפורש בבבלי שחכמים אשר באו מא"י לבבל היו שונים דברי חכם א"י זה באופן זה והוא באופן מתנגד לו. עיי' פסחים ג"ו ע"ב אמר עולא א"ר שמעון בן לקיש מחלוקת בשל מכבדות וכו' אבל בשל בין הכיפין דברי הכל מותר... כי אתא רבין אמר ר' שמעון בן לקיש מחלוקת בשל בין הכיפין וכו' אבל בשל בין מכבדות דברי הכל אסור. — ויותר מזה שם ע"ב אמר עולא אמר ר' אלעזר שלמים שישחטן מערב י"ט אינו יוצא בהן לא משום שמחה ולא משום חגיגה והש"ס נושא ונותן הרבה בזה ולכסוף מסיק הש"ס (ע"א ע"א) כי אתא רבין אמר ר' אלעזר שלמים שישחטן מע"ט אינו יוצא בהן משום שמחה ואין יוצא בהן משום חגיגה ועיי' ירושלמי סוכה פ"ד הל' ה' (וכבר הבאנו לעיל ל"ג ע"א כל הסוגיא) ושם איתא לכד הא דעולא בשם ר' אלעזר דאינו יוצא ידי שמחה, והא דאמר רבין משמיה דר' אלעזר דיוצא ידי שמחה לא נודע בא"י כלל וכאשר מורה כל הסוגיא שם. הרי לך דלפעמים הביא אמורא א"י מאמר לבבל ולא נודע בא"י.

והנה מטה שזכרנו ויותר כל הספיקות בענין הסתירות והשינויים שבין ירושלמי ובבלי כאשר יבואר להמעין.

ולא יפלא ג"כ אם ימצא בבבלי חד עובדא ולחד אמורא והוא בירושלמי תרי עובדי ולכמה אמוראין. עיי' בבלי כתובות כ"ג ע"א גבי בנתיה דמר שמואל דאשתכין ואסקינהו לארעא דישראל אוקטן לשוביינהו מאכראי ועיילי

לבי מדרשא דר' חנינא הא אמרה נשביתי ומהורה אני והא אמרה נשבית
ומהורה אני אמר ר' חנינא בנן דמורין אינון איגלאי מילתא דבנתיה דמר
שמואל הויין אמר ליה ר' חנינא לר' שמן בר אבא פוק איטפל בקרובותיך א"ל
לר' חנינא והאיכא עדים במדינת הים השתא מיהת ליתנהו קמן עדים בצד
אסתן ותאסר ע"כ. ובירושלמי שם פ"ב הל' ו' (כ"ו ע"ג) איתא כל זה המעשה
ושם לא נאמר כלל שר' שמן בר אבא (בירושלמי ר' שמעון בר בא) השיב
לר' חנינא והאיכא עדים במדינת הים, אבל מצינו שם הל' ה' שהשיבו תלמידיו
של ר' יוחנן לר' יוחנן כעין זה בעובדא אחרת. וה"ל ר' הונא ור' חנינה תריוון
אמרין לא סוף דבר משנישאת אלא אפי' התירוה ב"ד להנשא כהדא חדא
איתא אתת לגבי ר' יוחנן אמרה ליה אשת איש הייתי וגרושה אני והתירוה
מן דנפקתן אמרין ליה ר' הרי עדיה בלוד אמר כך אני אומר אפי' עדיה בקסוסון
תמתין ע"כ. וקצת נראה שנוסחת בירושלמי עיקרת, דר' יוסי בר בון מפרש שם
המעשה אשר בא לפני ר' יוחנן והתשובה אשר השיב אפי' עדיה בקסוסון
וכו' ע"ש, והתלמיד אשר בא לבבל צירף הנך ב' עובדי דר' חנינא ור' יוחנן
ושם הקו' והאיכא עדים במדינת הים כפי ר' שמן והתירוין עדים בצד אסתן
(והוא הטובן לבני בכל במקום קסוסון לבני א"י) כפי ר' חנינא. — וכזה נמצא
ג"כ במ"א שהמאמר של אמוראי דא"י מתוקן יותר בבבלי מביירושלמי, וכן
המאמר של אמוראי דבבל מתוקן יותר בבבלי מביירושלמי. אבל מ"ט לא
נחליט שבמאמרים של חכמי א"י יש לתפוס עיקר כמו שהם מוכאים בירושלמי,
והמאמרים של חכמי בבל הם עיקר כמו שהוכחו בבבלי, דהרי כבר ראינו
לעיל שלפעמים המאמר של אמוראי א"י נראה עיקר כאשר הוא בבבלי ולא
כאשר הוא בירושלמי וכהא דביצה דשלה ר' אלעזר לגולה וכו', דכיון שהיה
ידוע כן בגולה א"א לדחותו ולומר שאיזה תלמיד טועה הביאו לבבל, ולהפך
המעשה דיוטא בענין ר' זכריה בן קבוטל נראה יותר עיקר כאשר הוא בירושלמי
אף שהשואל והמשיב, כהנא ורב, היו בבבל, וכמו שכתבנו לעיל. ובפרט
במקום שמצינו סתירה בין בירושלמי ובבבלי במאמרי ב' אמוראים, שבירושלמי
אמר ר' יוחנן בכה ור"ל בכה ובבבלי להפך אין להחליט שהדין עם בירושלמי,
שהרי גם בירושלמי נמצא לפעמים סתירה כזה וכמו שהבאנו למעלה. נוסף
לזה שהסופרים הוסיפו לחטוא בירושלמי וכתבו פעמים שם המתיר במקום שם
האוסר ולהפך וכאשר יבוא לקמן פ"ה.

ומאמרי חכמי א"י נתפשטו לרוב בבבל כפי הנראה מהעת אשר
באו עולא ורבי דימי ורבי לביב ועולא היה בר א"י וחי זמן רב
בבבל (עיי' פ"ד ערך עולא). ור' דימי ורבי לביב היו בימי השמד של
גאללוס עיי' פ"א ונחתו לבבל מפני השמד. ור' דימי ירד כבר קודם השמד
לפעמים לבבל וחזר לא"י. וכבר הבאנו לעיל שרבי לביב שנה בבבל מאמר של
אמוראי א"י אשר לא נודע בא"י, וכן מצינו לר' דימי שינה מאמר בענין אחר
מאשר הוא בירושלמי. עיי' בירושלמי פאה סוף פ"ד להמשנה ר' מאיר אומר
הכל לעניים שספק לקט לקט, אמר ר' יהודה דר' יהודה בן חגרא היא דתני
גר שנתגייר והיתה לו קמה נקצרת עד שלא נתגייר פטור משנתגייר חייב ואם

ספק פטור ר' יהודה בן חנניא מחייב ר' שמעון בן לקיש אמר דברי הכל היא
 ישראל שעיקרו חייב ספקו חייב וגוי שעיקרו פטור ספקו פטור. ובחולין
 קל"ד ע"א איתא כי אתא ר' דימי אמר רמי ליה ר"ש בן לקיש לר' יוחנן תנן
 ספק פטור אלמא ספיקא לקולא ורמינהו חורי הנמלים שבתוך הקמה וכו' ר'
 מאיר אומר הכל לעניים שספק לקט לקט ע"כ והקו' היא הקו' בירושלמי
 פאה, ושם מתרין לה ר"ל, ור' דימי איתי דר"ל מקשה הקו' ור' יוחנן אדחי
 לה אל תקניטני וכו' ע"ש. (ובבבלי שם מתרין רבא כתירוצו של ריש לקיש
 בירושלמי ע"ש).

ועת התפשטות מאמרי חכמי בכל בא"י נראה מימות ר' זורא ור' ירמיה
 ואילך שעלו לא"י וקבעו שם ישיבה. וגם כבר קודם הזמן הזה עלו ר' אסי ור'
 אלעזר לא"י (עיי' ערכם פ"ד) ומסתמא גם הם הביאו מאמרי חכמי בכל לא"י.
 וגם זכרנו שר' דימי הלך מא"י לבבל וחזר לא"י והביא עמו מאמרי חכמי בכל,
 וכן הביאום התלמידים אשר עלו לרוב לא"י.

ד. מסדרי הירושלמי ואופן סידורו של תלמוד זה.

כבר בא לנו בפתחת הפרק זכרון מה שייש בידינו היום מתלמוד ירושלמי
 וכי נפקדו סדר קדשים וס' טהרות וגם איזה מסכתות ופרקים של שאר סדרים.
 ויש כאן מקום שאלה אם נפקדו ע"י שאבדו באורך הזמן וכמו שאבדו איזה
 פרקים ממס' נדה מזמן בעלי התו' עד הדפסת הירושלמי וכמו שהעירו שם,
 או שלא נסדרו כלל אלה הסדרים והמסכתות. והנה החכם אזולאי כתב בס'
 שם הגדולים ח"ב ערך ירושלמי (ד' ווילנא) שנראה קצת מתו' מנחות ס"ד
 ע"ב ד"ה ועל אותה שעה שהיה להם ירושלמי על מס' עדיות ע"כ. וז"ל התו'
 בירושלמי דשקלים תני לה אאיך עובדא וכו' ובמס' עדיות תניא עובדא
 דהכא על ההיא דתמיד של שחר קרב בד' שעות עכ"ל. והמעין בירושלמי
 ריש פ' תפילת השחר ששם איתא הך עובדא (באיזה שינויים כדרכו), יבין
 בקל שיש ט"ס בדברי התו' וצ"ל ובמס' ברכות במקום ובמס' עדיות. ונראה
 שגם החכם אזולאי הרגיש בזה ולכן לא רצה להחליט הדבר וכתב לבד
 „נראה קצת“ — וגם על סדר טהרות רצו קצתם לשפוט שהיה ירושלמי
 לזה הסדר ממה שנמצא לר' האי גאון בפירושו לס' טהרות כלים פט"ו מ"ו
 הטרבוף פ"י אמרו שמצאו תלמוד כלים בארץ רומא ומצאו בו פ"י זה הדיבור
 וכו' ע"כ, והוכח בערוך ובר"ש וברא"ש, ורצו קצתם לפרש שכאמרו „תלמוד
 כלים“ הבונה לתלמוד ירושלמי מס' כלים, והוציאו מזה שהיה ירושלמי לס'
 טהרות. אבל כבר הוכחנו בספרנו דרכי המשנה צד 319 הערה שרבינו האי
 כיוון על פירוש איזה חכם למס' כלים.

ויותר יש מקום עיון אם ניסדר ירושלמי לס' קדשים. הרמב"ם כתב
 בהקדמתו לפירושו להמשנה וז"ל: ונמצא מן הירושלמי חמשה סדרים שלמים
 אבל סדר טהרות לא נמצא לו תלמוד בשום ענין לא בבלי ולא ירושלמי

אלא מס' נדה ע"כ. והדברים אלה מורים שהיתה לעיני הרמב"ם ז"ל גמרא
ירושלמית לס' קדשים. וגם ההשקפה הראשונה מורה שאמוראי א"י התעסקו
הרבה בס' קדשים, דהרי מס' חולין היא מסדר קדשים והיא מלאה הלכות
מראשה ועד סופה הנצרכות מדי יום ביומו. גם אם נסתכל בנמי מס' זבחים
בכבלי הלוא ראשי האומרים הם ר' יוחנן וריש לקיש וגם חכמים אחרים דא"י
נזכרו לרוב במס' זבחים. וגם בשאר מסכתות דס' קדשים נזכרו הרבה חכמי
א"י, הרי דעסקו הרבה בזה הסדר ואיך נעדרה לו גמרא ירושלמית? וכבר
מצינו שהשיבו חכמי א"י לכבל בעניני קדשים להלכה. עיי' זבחים פ"ז ע"א
מתקין לה ר' יוסף מאן לימא לן דחצות בראש המזבח משויא להו עיכול
דלמא כל היכי דמשכחא להו משויא להו עיכול שלהו מתם הלכה כר'
יוסף. — אך לעומת זה יתפלא כל מעיין, איך לא הביא אחר מן הראשונים
מאמר או הלכה מן הירושלמי דס' קדשים? והרי"ף ז"ל השתמש הרבה
בירושלמי והביאו בחיבורו הגדול במקומות אין מספר להורות ממנו הלכה
למעשה, ובמס' חולין לא הזכירו. וכן לא נזכר ירושלמי לחולין בתוספות
ורשב"א ורא"ש ור"ן ושאר גדולי הראשונים, וכל מקום שמזכירין הירושלמי
בזאת המסכתא הוא מס' זרעים ולפעמים מס' מועד כאשר יבואר מספריהם.
ויותר מזה הגה הרמב"ם בפירושו להמשנה מזכיר לפעמים הירושלמי ובפרט
להמסכתות שאין להן גמרא בבליית, וכן עשה בס' זרעים ממס' פאה ואילך
ואמר ברוב מקומות אלה, „אמרו בגמרא“ וכונתו על הירושלמי, ובס' קדשים
לא הביא הרמב"ם בפירושו הגמ' ירושלמית וגם לא מרמו עליה. הן אמר
שברשי' במס' תמורה איתא באיזה מקומות „ל' ירושלמי“, אך כל מעיין
בדעת יראה שכונתו על גירסא אשר הובאה מירושלים. (והמפורסמות אינן
צריכות ראיה, אך להוציא מן לב מתעקש נזכיר רשי' שם ר' ע"ב ד"ה ה"ג
ל"א בהני שינויי דשינין ובין האי לישנא להאי לישנא דשמיע לי בשינוי קונה
ליכא מידי אלא זה ירושלמי וזה בבלי עכ"ל, וא"א לפרש שזה גמרא ירושלמית
שהרי בירושלמי לא נזכר מעולם פלוגתא דאב"י ורבא, ולא נזכרו לא ר' אחא
בריה דרבא ולא ר' אשי הנושאים והנותנים שם ועל פלפולם קאי הא דאיתא
שם בנמי ל"א בהני שינויי דשינין. — וגם יש לפקפק הרבה בפירוש
המיוחס לרשי' למס' תמורה, כי נראה שאינו רבינו שלמה יצחקי ואין פה
המקום להאריך).

והחכם אבולאי כתב עוד במקום הנזכר שנראה מהראב"ד בהשנות פ"ב
דביכורים שהיה לו ירושלמי לס' קדשים ע"כ. וגם פה הטעתו ט"ס, וז"ל
הראב"ד שם הל' ו' סוף ההגה"ה ואם הפרישן קודם חנוכה ועברה עליהן חנוכה
ירקבו והבי איתא בירושלמי במנחות פרק כל קרבנות ציבור אחר חנוכה לא
קידשו ע"כ, והוא כמעט מלה במלה ירושלמי ביכורים פ' יש מביאין הל' ח'
(ס"ד ע"ב) ואין דרך הראב"ד להניח המסכתא אשר בה אנחנו עומדים, בהל'
בכורים, ולישא עינו למרחוק למס' מנחות. — ומה שכתב עוד החכם אבולאי
שנראה מדברי הרב המגיד פכ"ז מה' מכירה שהיה לו ירושלמי לס' קדשים
ע"כ, המעיי' במ"מ שם הל' ט' יראה כמה יש מן הספק בזה וז"ל הרב המגיד

בהשגות א"א דבר זה מצא אותו וכו' (ובמס' ערכין) ולא מצאתי אותו בגמרתנו וראוי להיות בירו' במסכת' ערכין ע"כ, ואילו היה להרב המגיד ירושלמי למס' ערכין לא אישתמיט ליה להביא ל' הירושלמי או לציין עכ"פ הפרק, ואפשר שצ"ל "וראוי להיות בתוספתא למס' ערכין" ע"ש פ"ג וצ"ע. ובכלל נאמר שאין לשפוט ממאמר אחד או שנים על ספר בכללו. — ומה שהביא עוד אזולאי ראייה מתיקוני הוזהר אין למידן דברי הלכה מדברי קבלה.

ולכבר הענין נחזור על סידור הירושלמי בכלל ונפתח בגדולים. הר"ף ז"ל כתב סוף עירובין ז"ל: וחזינן למקצת רבנותא דסבירא להו כעולא וסמיכי אנטרא דבני מערבא דגרסינן התם במס' יום טוב אמר ר' אלעזר כל משמיעי קול אסורי בשבת וכו' ואנן לא סבירא לן הכי דכיון דסוניין דנטרא דילן להתירא לא איכפית לן במאי דאסרי בנטרא דבני מערבא דעל גמרא דידן סמכינן דבתרא הוא ואינהו הווי בקיאי בנטרא דבני מערבא טפי מינן ואי לא דקים להו דהאי מיטרא לאו דסמכא הוא לא קא שרי להו אינהו ע"כ. והעולה לכאורה מדברי רבינו הגדול שהירושלמי כולו היה ידוע למסדרי הש"ס בבלי. זה הוא הנאמר בפירוש להר"ר יהונתן ז"ל (הובא בש"מ ב"מ ומשם בס' יד מלאכי ח"ב כלל ב') שכתב ואין אנו חוששין לגמרא דירושלמי דאותן רבנן בתראי שסידרו לנו התלמוד בבלי הביאו בו אותן סברות שהן כהלכה הנאמרת בתלמוד ירושלמי ורוב התלמוד בבלי מהן כגון דברי ר' יוחנן וריש לקיש וכל הנקראים בשם רבי ומה שראו שהוא שלא כהלכה הניחו אותו בתלמוד ירושלמי ע"כ. ודברי הר"ר יהונתן טראין קצת שהירושלמי היה כבר מסודר לפני מסדרי התלמוד בבלי.

ובזמננו קמו שני חכמים הרב מדרש"ל ר"פ והרב מוה"ר צבי חיות ז"ל ואמרו בהחלט שהירושלמי היה כבר מסודר נגד עיני מסדרי הבבלי והביאו ראיות לזה. והראיות האלה ישא רוח ואין בהן ממש ונזכיר קצתן ומהן יש לדין על השאר. החכם ר"ן חיות הביא ראייה בספרו אמרי בינה ד' י' מהא דאיתא בבלי תענית ט"ז ע"א ולמה יוצאין לבית הקברות וכו' ולא נזכר מזה במשנה ובגמרא אבל בירושלמי איתא וכמו שכתב רש"י שם עכ"ל. ומה כזה הצורך להביא ראייה ממשנה או מגמרא? דבר כזה לצאת לבית הקברות נולד לרוב מן המנהג וכן מורה הל' ולמה יוצאין לבית הקברות ולא נאמר ולמה אמרו יוצאין וכו'. ובאמת גם בירושלמי לא נמצא שחייבין לצאת לבית הקברות ושם איתא כמו בבבלי ולמה יוצאין לבית הקברות ע"ש. ואפשר שהיתה לפני רש"י גי' אחרת וידוע שהפ"י למס' תענית אינו לר' שלמה יצחקי והמפרש כותב הרבה פעמים שלא בדיוק. — עוד הביא ראייה ממה דאיתא ב"ק קמ"ז ע"כ מאן דתני מסיקין לא משתביש ומאן דתני מציקין לא משתביש, והש"ס לא הזכיר דהד תני מסיקין וחד תני מציקין והש"ס דילן על מה שנאמר בירושלמי סוכב והולך ע"כ. וכל אלה הם דברים של מה בכך, הלוא גם בירושלמי לא נזכר כלל דהד תני מסיקין וחד תני מציקין, לא במקומו בכ"ק ולא במס' ברכות פ"ח י"ב ע"ג ולא בריש פ"ה דעירובין ולא בע"ז פ"א הל' ב'; ובעירובין ובע"ז הובאו כמה שינויים בקריאת המשנה (עיי' לעיל

מ' ע"ב), ולא נזכר הא דמסיקין וכו' ואיך הביא זה החכם ראייה שהבבלי כיוון
על הירושלמי? ואם ישיב המשיב שלא נזכרו שם כ"א השינויים במשנה בין רב
ושמואל, א"כ יש להוכיח להפך שהירושלמי לא היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, דהרי
בירושלמי ברכות שם איתא וכן בעירובין ובע"ז אין מברכין על הגר עד שיאותו לאורו
רב אמר עד שיאותו ושמואל אמר עד שיעותו, ומדוע לא הביא הבבלי פלוגתא דרב
ושמואל בקריאת המשנה דמס' ברכות? אבל באמת אין ממש בראייות כאלה
הלוא אם גם נודה שאלה האומרים מסיקין מציקין היו בא"י מה יוכיח הוכח
בוה, הרי הרבה מאמרים של חכמי א"י נשמעו בבבל וכמו שהבאנו בסימן
הקודם, והאיך יש לשפוט מזה שהיה הירושלמי כבר מסודר? — עוד הביא
ראייה דנדה ח' ע"א איתא ואמר ר' אלעזר הלכה כר' אלעזר דאומרה ברכה
רביעית בפני עצמה והנה שם לא שאלו בש"ס והיכי איתמר דר' אלעזר
כדרכם, ורש"י הרגיש בזה וכתב שם ד"ה ואמר ר"א ירושלמי ברכות, ראינו
דכבר נודעו להם דברי ר"א מש"ס ירושלמי ורמזו עליו עכ"ל. גם זה תשובתו
בצידו, המאמר של ר"א היה נודע בבבל כמאמרים אין מספר של חכמי א"י
ואין זה מורה כלל על ידיעת הסידור של הירושלמי למסדרי הבבלי. ואם גם
רש"י אמר „ברכות ירושלמי“, מה בכך, רש"י הראה המקום בזה, וכאשר מצינו
לו לפעמים. ובלא"ה יש לפקפק הרבה אם זה הדיבור הוא לרש"י ז"ל או אם
הוא הוספה מידי אחר, דהרי הירושלמי לא היה פתוח לפני רש"י כ"א כאיזה
מקומות עיי' לקמן פ"ה. — וכל הראייות שהביא מהר"ץ חיות הן בדרך זה
ועולות בקנה אחד שהן דברים אין בהן ממש.

והרב רש"ל ר"פ הביא בתולדות רבינו נסים הערה ט"ז ראייה מאיזה
מקומות שנראה מהן שהסידור של הבבלי הוא דומה להסידור של הירושלמי
ע"ש. ונס באלו ראיות (והן בעיקרן מן הגדות) אין בהן כדי לסמוך ובחרכה
מקומות אי אפשר להיות הסידור באופן אחר, ולו ירד הרב ז"ל לאופן סדר
הבבלי וכמו שיבואר להלן לא שת לבו לראייות כאלה. גם היה לו להבין
שאין מזה הוכחה כלל שהירושלמי היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, אבל
נאמר שהסוגיות היו שנויות בא"י ומשם באו לבבל, וכדרך שהיו שונן בבבל
סוגיות שלמות בעל פה טרם כוא מסדרי הבבלי. ואם יש טמש בדברים כאלה
נוכח להפך שהבבלי היה כבר מסודר לפני מסדרי הירושלמי, שהרי הרבה
מאמרים נמצאים בירושלמי אשר אין להם הבנה כ"א ע"פ הבבלי וכהך דיומא
פ"א הל' ב' ושבעות פ"ג הל' ד' שהבאנו לעיל ל"ז ע"ב.

וגם דברי הר"ד יהונתן ז"ל אינם עולים יפה. שמה שכתב ואין אנו
חוששין לנטרא דירושלמי דאותן רבנן בתראי שסידרו לנו התלמוד בבלי
הביאו בו אותן ספרות שהן כהלכה הנאמרות בתלמוד ירושלמי וכו' ומה שראו
שהוא שלא כהלכה הניחו אותו בתלמוד ירושלמי ע"כ הנה גדולי הראשונים
וכראשם רבינו חננאל, רבינו נסים, הר"ף וכו' מכחישים אותו שמביאין מאמרי
הלכה מהירושלמי במקום שלא נמצא פסק ההלכה בבבלי או שאין להביע
ההלכה מהבבלי, הרי לך שלא עלה על לבם מעולם שמה שהניחו המסדרים
בתלמוד ירושלמי הוא מפני שראו שהוא שלא כהלכה. — וגם כבר הבאנו

לעיל מאמרים של חכמי בבל הנמצאים בירושלמי ולא בבבלי, ולמה הניחו אותם מסדרי הבבלי? הכי גם בזה יש לומר מפני שהם שלא כהלכה, והלוא כמה וכמה מאמרים של חכמי בבל נמצאו בבבלי והם שלא כהלכה. והנה זה המאמר של שמואל בירושלמי פ"ח דברכות אשר הבאנו לעיל, המשתמש בכהונה מעל ע"ש ולית מאן דפליג למה לא הובא בבבלי, והיאך מצאו המסדרים לבם לדחות המאמר הזה והדומים אליו מן ההלכה? גם הראינו לעיל שיש סוגיות הנראות מדוייקות יותר בירושלמי מבבלי, ולמה הניחו אותן מסדרי הבבלי? הלוא כל אלה מראין בבירור שהירושלמי לא היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, וגם מסדרי הבבלי לא ביררו מן התלמוד ירושלמי וכדעת הר"ד יהונתן. — וגם דברי הר"ף צ"ע במה שכתב ואי לאו דקים להו דהא מיטרא דבני מערבא לאו דסמכא הוא לא קא שרי להו אינהו ע"כ, דמשמע דכל הגמרא דבני מערבא היתה ידועה לגמרא דילן וזה אינו וכמו שהוכחנו. אבל באמת אין להוכיח מדברי הר"ף שדעתו שהירושלמי היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, דהר"ף מביא שם סוגי גדולה מהירושלמי דביצה (פ"ה הל' ב') וזכרו בה כמה אמוראי דאמרי השמעת קול אסור, ולא נעדר שלא היו קצת מאלה המאמרים ידועים בבבל ואעפ"כ לא נזכר גם אחד מהם בבבלי, וע"ז אמר רבינו הגדול בדין דאי לאו דקים להו וכו' לא הווי קא שרי להו. (ובר"ף יש ט"ס אמר ליה אביי וצ"ל אמר ליה אבא וכאשר הוא בירושלמי).

ואחרי אשר פנינו לנו הדרך והוכחנו שאין ממש בדברי האומרים שהירושלמי היה מסודר לפני מסדרי הבבלי, נבוא לחקור על מסדרי הירושלמי ואופן סידורו בהקדמת איזה הצעות באופן סידור הבבלי.

מסדר התלמוד בבלי הוא רב אשי כידוע, והכונה בזה ר' אשי התחיל לסדר הש"ס, ולא נשלטה המלאכה הגדולה הזאת על ידו, כי הלוא נזכרו בש"ס כמה אמוראים אשר היו אחרי ר' אשי וכידוע. ונמשך הסידור כל ימי חכמי הש"ס אשר קמו אחר ר' אשי וכל ימי רבנן סבוראי וימי הגאונים הראשונים. וכאשר נעמיק לשאול איך סידרו ר' אשי והכאים אחריו את התלמוד ונשים על לב שאי אפשר שהעלו על זכרונם כל מאמרי החכמים הקודמים להם והקושיות והתירוצים והאיבעיות והאיפשטא להו וכו', יתברר לנו שקצת שיטות נשנו כבר בשלימותם בבתי המדרש, כלו' מאמר של אמורא פלוני או מחלוקת אמוראים היו שגורים בפי התלמידים עם הקושיות והתירוצים אשר באו עליהם בדור הקודם, והיו נקשרים בפי התלמידים לאחד עם עיקר המאמר עד כאשר חזרו על המאמר חזרו ג"כ על כל המשא והמתן של הדברים. — ועיי' כתובות ע"ג ע"כ אמר רבה מחלוקת בטעות שתי נשים אבל בטעות אשה אחת דברי הכל אין צריכה הימנו נט אמר ליה אביי והא מתניתין דטעות אשה אחת היא וקמותבינן תיובתא מיניה ופי' רש"י ד"ה והא מתני' דטעות אשה אחת היא ואע"ג דאנן הוא דאותבינן ולא רב איירי בה קשיא היא לרבה דהאי דברי הכל דקאמר סברא דידיה הוא ולאן טרב ושמואל שמעה שהרי לא היה בדורם אלא דקסבר ליכא למאן דאמר בכהאי

גוונא דלאו דעתיה אתנאיה והא קא חזינא דכל בני מדרשא דאותביה סלקא
דעתין למיטר הכי ע"ל. הרי לך שלא לבד הפלוגתא דרב ושמואל היתה
ידועה אלא גם הקושיא אשר הקשו שם אשמואל היתה שגורה בפי כל עד
שאביי מקשה מינה לרבה. וכן בכל מקום שאמר הש"ס „והוינן בה“ וסומך
על קו' ותירוץ אשר באו במקום אחר הסוגיא ההיא האחרת נשנית תמיד
כהווייתה וכצורתה של הקו' הזאת ותירוץ הזה, והיה בפי התלמידים וכלימודם
לאחד עם עיקר הסוגיא (וכבר הארכנו בזה במ"ח שנת י'). — ומלבד אלה
סוגיות שלמות אשר נשנו כבר מאז בבית המדרש נמצאו הרבה מאמרים
והויות וכו' קצתם היו בקבלה איש מפי איש וקצתם כתבו להם או ברמיה
בעלמא או בכיבוד רחב, וכהא דאיתא בכלי יבמות כ"א ע"ב אמר ליה רב
הלל לרב אשי לדידי חזיא לי שניות מר בריה דרבנא וכתיבן שיתסר וכו'.
ירושלמי כלאים פ"א סוף הל' א' ר' יוסי בשם ר' חייא בר ווא אשכחון כתיב
על פינקסיה דר' הלל בר אלס. —

והחכמים מסדרי הש"ס מלבד הנודע להם בלימודם ובנקיאותם הגדולה
צירפו אלה המגילות אחת לאחת, ובמקום שבאו בקצרה העטיקו לפעמים
לבארן ולפעמים הניחו אותן כמו שמצאון. ומהן הא דחולין ק"ו עד כאן
לחולין עד כאן לתרומה. ובלתי ספק היתה ידועה למסדרי הש"ס איש מפי
איש כונת זה המאמר (וכבר כתבנו לעיל מה שיש בזה בירושלמי). וכן שבת
קמ"ז ע"א ר' ירמיה הוה קא יתיב קמיה דר' זורא אמר ליה הכי מאי א"ל
אסור והכי מאי א"ל אסור ופ"י רש"י ד"ה הכי מאי קולט חילוקן בפניו בענין
אחד ושואלו כנון זה מרוב או לא וחזר וקולטו בענין אחר ושואלו ע"כ. עוד
שם קמ"ח ע"א רב אויא הוה יתיב קמיה דרב יוסף שניא ליה ידיה אמר ליה
הכי מאי אסור והכי מאי אמר ליה אסור ופ"י רש"י היה עושה בענינים הרבה
ושואל ע"כ. הרי דהניחו המסדרים המאמרים אלה כמו שמצאום ולא פירשו
כלום, כי ביטחום היה ידוע הפירוש. ובימי רש"י ז"ל כבר נפסקה שלישלת
הקבלה ולכן לא נכנס לפירושם באר היטב. — וגדולה מזה איתא חולין י"ד
אמר ר' הונא דרש חייא בר רב משמיה דרב אסורה דרב באכילה לזוטא ונסבין
חברייה למיטר ר' יהודה היא ע"כ. וכמה טרחו ויגעו באותה הסוגיא גדולי
האמוראים ר' אבא (רבה) ר' יוסף ר' ששת בריה דר' אידא ור' אשי למצוא
פתרון המאמר הקצר של חברייה „ר' יהודה היא“. הרי לך מה שקיצרו לפעמים
במאמריהם ובכרמיותיהם.

ועתה נחזור למסדרי הירושלמי ואופן סדורו. הרמב"ם כתב בהקדמתו
לפירוש המשנה וז"ל וכן עשו חכמי ארץ ישראל מה שעשה רב אשי כתבו
התלמוד ירושלמי ור' יוחנן הוא המחבר ע"כ, וכן כתבו הראב"ד בס' הקבלה
והר"ש מקינון בס' טריתות. וע"כ אין הכונה שר' יוחנן חיבר הירושלמי עד
נטירא דרוב החכמים הנזכרים בירושלמי מאוחרים לר' יוחנן וכאשר יבואר
לקמן פ"ד, ועיי' בס' כפתור ופירא פמ"ז ס"א ע"א ד' ברלין שפסק ג"כ בזה.
והרצון בזה ר' יוחנן יסד התלמוד ירושלמי כלו' הוא התחיל לסדרו והבאים

אחריו השלימותו, וכמו שהערנו לעיל בענין הסידור של הבבלי ע"י רב אשי. אבל גם בזה אין הדעת נוחה, הלוא ר' יוחנן חי בדור הראשון ובדור השני של האמוראים וכאשר יבואר לקמן פ"ד, וא"כ איפוא המקום להסידור בכלל, וכי מצא ר' יוחנן כבר כבד מאמרי חכמים מזמן סוף התנאים ע"י זמנו אשר להצדו לגשת אל מלאכת הסידור? אך מאחר שהגדולים אלה יחד עונים ואומרים שר' יוחנן חיבר הירושלמי מסתמא כן היתה קבלה בידם. והנראה להשוות הקבלה והסברה שאין הכונה על ר' יוחנן דייקא כי אם על ישיבתו והישיבה נקראת על שם רבה ומיסדה, ור' יוחנן הוא אשר קבע ישיבתו בטבריא ומימות ר' יוחנן ואילך היה שם עיקר מקום התורה, וכבר הבאנו לעיל מאמרים בבבלי על שם ר' יוחנן ובירושלמי הובאו בסתם, וזה מורה שהבבלי קודם לפעמים ישיבת טבריא על שם ר' יוחנן. והמאמר „ר' יוחנן חיבר התלמוד ירושלמי“ לא בא להורות ע"פ ההנחה הזאת כי אם שהירושלמי ניסדר בטבריא מקום ישיבת ר' יוחנן וגם עמדה על מכונה אחרי תום שאר הישיבות בא"י.

ובענין הסידור של התלמוד ירושלמי נראה שהיה כאופן סידור הבבלי. קצת המאמרים והקישויות והתירוצים וכו' היו שגורים בפי בני הישיבה והעולם המסדרים על ספר, וקצתם העלו מאשר כתבו להם החכמים ותלמידים בקיצור נמרץ ובעין רמיזה וכאלה שזכרנו לעיל. אבל הימים היו רעים עד מאוד, ומעת אשר גברה האמונה החדשה היתה עת צרה לישראל וכמו שזכרנו בפ"א, ומי לא יראה בעיניו ויבין בלבבו שבעת רעה כזאת אין פנאי לסדר מאמר אחד מאמר כראוי ולהוציא מן הים הגדול של הסוגיות ומאמרי הקדמונים כל אחד ואחד על מקומו, ובפרט להעמיק כמה שרמזו החכמים והתלמידים במגילותיהם ולהרחיב מה שכתבו לזכרון בעלמא בקיצור נמרץ. ולא יפלא א"כ בעינינו אם נעדר לפעמים סדר ראוי בירושלמי, גם אם נמצא בו קיצור אשר יגעו גדולי המפרשים לריק לבוא אל כונתו. וכבר הבאנו לעיל כמה סוגיות קצרות, ונוסף פה עוד שבועות פ"ב הל' ו' חזקיה אמר מחלוקת ביניהון ע"כ. ומי החכם היודע פשר כזה? והמפרשים מצאו אור ע"י הבבלי שם י"ח, ואיך יעלה על הלב שהירושלמי תמך יתדותיו בהבבלי? אין זאת כ"א שהירושלמי הציג פה מה שנמצא במגילת איזה חכם ברמיזה בעלמא ולא הרחיב לפרש הדבר.

ודע כי גם בסידור התלמוד בבלי יש מקום ספק אם נסדרו כל המסכתות בועד אחד של חכמים. שא נא עיניך וראה היאך משונה הסגנון והלשון של מס' מעילה משאר מסכתות, וכבר כתבו התו' שם ט"ז ע"א ד"ה ור' יהודה היא ולשון רבינו משה מקוצי מעילה משונה הוא משאר מקומות. וכן נראה משונה מס' תמורה ומס' נדרים ונויר, וכבר עמדו קצת האחרונים על זה. — וכאשר נעמיק לחקור בירושלמי נראה אף שהירושלמי ניסדר בטבריא מ"מ הסידור של כל המסכתות בפרט עלה ממה שסדרו איזה חכמים קצת המסכתא לעצמם, והמסדרים האחרונים לקטו יחד מה שמצאו מן הסדר לחכמים שונים הקודמים להם והשלימו לסדר המסכתא, אך יען שהיתה השעה מטורפת לא מצאו ידם

לכרד וללבן הכל כראוי. וכזה נצא לרוחה מכמה זרות אשר זכרנו לעיל, והאחת מהן שמצינו לפעמים במס' אחת הדיבור מרווח ובכיאור כראוי ובמס' אחרת הוא ברמיזה אין הבין. ולפי מה שבארנו נאמר מסדרי זאת המסכתא סידרו אותה ע"פ סדר חכם אחד שסידר לעצמו המאמר בארוכה, ומסדרי המסכתא האחרת ע"פ חכם שסידר לעצמו ברמיזה. — גם נבין מה שמצינו שלפעמים יורד הירושלמי לישר המשנה על בוריה ולדייק גם דיוק קטן כהך דכתובות ריש פ"ח כיני מתניתא עד שלא נתארסה, ולפעמים מניח בלא פירוש משנה הצריכה ביאור גדול כהך דסוף עירובין וריש פ"ד דר"ה ולא ירד לבארה גם באיזה רמז. וע"פ ההנחה אשר זכרנו סרה התמיהא בזה, המסדרים סידרו והעלו על הספר את אשר מצאו, ולאיזה משנה מצאו בכתב לחכם אחד הכל מדוייק, ולאיזה משנה לא מצאו פירוש וכנראה אבד זה הפירוש בצרת הזמן ולכן באה המשנה לבד כצורתה. ועיי' פ"ה מאמר איכות הירושלמי אשר בדינו.

ואלה המסדרים אשר העלו על הספר את אשר מצאו כסידור איזה חכם והשלימו עליו המסכתא מצאו להם די כסידור הד' סדרים. הלוא גם התלמוד בבלי אשר נמשכו ימי סידורו עד הגאונים הראשונים לא הספיקו לסדר אותו עד תומו ומס' תמיד התחילו הסבוראי לסדר ולא נטרו אותה (עיי' במ"ח שנת י'), ואיך יש להתפלא על שלא נטרו מסדרי הירושלמי הסידור של כל הירושלמי והמה נשבתו ממלאכתם כמה מאות שנים קודם השלמת סידור הבבלי! וזה לך האות, הנה לנ' מסכתות דנויקין ב"ק ב"מ ב"ב יש סידור מעט הכמות והגמ' דכל ג' מסכתות אלה קטנה מאוד במספר. ומה שעלה על לב מהרש"ל ר"פ ז"ל דפסקי דיני ממונות לא רבו בא"י בעת תלמוד ירושלמי ולא התעסקו בהם הרבה, כל העובר גם בעיון קל על מס' כתובות סנהדרין שבועות וכו' ימצא להפך שדנו דינים הרבה בדיני ממונות והתעסקו בהם לרוב. אבל העיקר שלא מצאו ידם לסדר הככות כראוי כי כבר נתלבטו הרבה בסידור הסדרים הקודמים וימי הצרה קרבו לבוא ונפסקו הישיבות ונתמעטו הלככות ולכן קיצרו בהככות. (ומס' סנהדרין מכות שבועות נראה שנסדרו קודם הככות, ואפשר שהסדר הראוי גם במשנה הוא סנהדרין מכות שבועות ב"ק ב"מ ב"ב, וידובר בתחילה על הדיינים ועל העדים שבשני מקצועות האלה מתחיל הדין ועל השבועה שהיא ג"כ חלק מחיקור הדין עיי' בספרנו דרכי המשנה 261, ואח"כ על דיני ממונות). — וכזה תנוח דעתנו ג"כ אם לא ניסדר הירושלמי לס' קדשים וטהרות כי לא מצאו העת לגשת אל המלאכה, ואך מס' גדה סידרו לרוב צרכה וגם אינה גדולה בכמותה, ומסתמא קרבו ג"כ לסדר מס' חולין לרוב דיניה, ואפשר גם למס' אחרות דס' קדשים כמס' מנחות בכורות הנוגעות ג"כ בחלק גדול או קטן בדינים הנוהגים אחר הכית. אך לא השלימו המלאכה ולא עלה בידם רק מעט מזער. והרמב"ם שכתב ונמצא חמשה סדרים שלמים נקט ל' שלמים על הרוב כלו' על הד' סדרים כי בודאי לא נמצאו בימיו כ"א איזה דפים מזה הסדר וכמו שהוכחנו לעיל שלא היה להדייק ירושלמי למס' חולין. —

וגם זה המעט אשר היה עוד מצוי להרמב"ם כלה ספה, וכמו שאבדו באורך הזמן הדי' פרקים האחרונים דמס' שבת ופ"ג דמס' מכות, ואלה המס' היו מסודרות בשלמות.

ה. הגדות הירושלמי ומה שיש בינן ובין הגדות הבבלי.

בתלמוד ירושלמי באים מליצות וסיפורים ומדרשי המקראות והם הנקראים בכלל בירושלמי אגדה ובבבלי הגדה. והוא שם משורש נגד ובהפעל הגיד ומזה הגדה בבבלי, ובירושלמי הוא על דרך אפעל בל' ארמית כנודע ומזה אגדה. ועיקר מדרש המקראות בהגדה הוא בדברי מוסר להורות הדרך ילכו בו, או בדברי נחמה להקים האמללים והנדכאים בעול הגלות ושעבוד מלכות. והתנאים והאמוראים הרחיבו הסיפורים והמאמרים הנמצאים בספרי קודש, והמופחים בימים קדמונים שמו אותות לאחור לדבר על לב העם ולהרהיב בנפשם עז עד כי תבוא הנחמה לא תאחר המאמין לא יחיש. — ומצינו בירושלמי „ספרי אנדתא“ עיי' על זה בס' מאור עינים פט"ו ובס' ערך מלין ערך אגדה.

ומצינו „רבנן דאנדתא“ מעשרות פ"א מ"ח ע"ד יבמות פ"ד הל' ב'. וזה מורה שכמו שעסקו קצת חכמים לשנות ברייתות והם ידועות בשם שוני הלכות כן עסקו קצתם באגדות והם הנקראים בשם רבנן דאנדתא. ואלה רבנן דאנדתא דרשו המקרא גם ע"פ לשון יוגית. עיי' מעשרות שם דילמא מן רבנן דאנדתא הוא שמע לה אחינו המסו את לבנינו פלגון לבנינו, והוא מל' יוגית *ἵμωσ* כלו' חצי.

ודרך דרשה באגדה הוא לרוב על דרך אל תקרי אף שהירושלמי לא אמר אל תקרי וסמך על המבין וכמו שהערנו פ"ב. — גם נמצא באגדה חילוף ה"א בחי"ת כדרך הברת בני א"י (עיי' פ"ב) וזה אפי' בדרשת המקרא להלכה. עיי' פאה פ"ו כ' ע"ב ר' זעירה בעי קומי ר' אבהו מניין שהוא טעון (פדיון שנאמר, וכן הוא מ"ש פ"ה נ"ו ע"א) קודש חילולים קודש חילולים (ועיי' בבלי ריש פ' ביצד מברכין) לא מתמנעין רבנן בין ה"י לחי"ת. — שבת פ"ז הל' א' (ט' סוף ע"ב) רבנן דקיסרין אמרין מן אתרה לא חסרה כלום אל"ף חד לט"ד תלתין ח' תמניא לא מתמנעין רבנן דרשין בין ה"א לחי"ת.

גם מאמרים בעניני הרפואה נכללו בשם הגדה. ונמצאו בירושלמי מס' תרומות פ"ח הל' ה' שבת פ"ד הל' ג' ד' ע"ז פ"ב הל' ב' ובמ"א, ובבבלי שבת פ"ד פסחים פ"י גיטין פ"ז ובמ"א. ויש בענין זה הבדל בין הירושלמי ובין הבבלי, הירושלמי מביא רפואות אשר יש להן תועלת בדרך הטבע ע"י קישור פנימי עם המחלה, והבבלי בוחר לרוב בסגולות וכמני רפואות אשר לא ירפאו כ"א באיזה כח נסתר ולא ע"פ הטבע. וכבר נשאל הרשב"א ז"ל אם יש ממש ברפואות כאלה והשיב (תשו' תי"ג תכ"ה) שהוא נכון הרכה בזה

ע"ש. — וכן לא חשו בא"י לקצת סכנות ע"י מזיקין וכדאיתא בבלי פסחים
ק"י ע"ב במערבא לא קפדי אוגני. — והרבה סיפורים באים בשני התלמודים
והם נכללו ג"כ בכלל הגדה. ובבבלי באים לפעמים סיפורים אשר אין מוכנים
כלל לפי פשוטם כהך דרבה בר בר חנה ועוד אחרים בפ"ה דב"ב ובמ"א
ובלתי ספק יש להם תוך משונה מברם, ובירושלמי הסיפורים נאמרים לפי
פשוטם ואף שנמצא בהם לפעמים קצת זרות. — וכנח המליצה נראה להבבלי
יתר שאת על הירושלמי. כי אף שההגדה בשני התלמודים מלאה חן והיא
כמל על ארץ עיפה להנפש השוקקת להגביה ממעל לחשכת התבל והכליה
ודאגותיה ולשאוב מהמעין אשר מריחו יפרח שלום והשקט ודממה, בכל זאת
גבר הבבלי על הירושלמי ברוח המליצה וכח הדמיון. נעימות המישל כהוא
דבבלי תענית ה' ע"ב למה הרבר דומה לאדם שהיה הולך במדבר והיה עיף
ורעב וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו
אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצילו וכשביקש לילך אמר אילן אילן
במה אברכך אם אומר לך שיהו פירותיך מתוקין דרי פירותיך מתוקין וכי אלא
יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך ע"כ, תפקד בירושלמי וכל
המשלים הנמצאים בו וברכות לאט לאט יהלכו ולא יגביהו עוף על שדה
תרומות המליצה כהבבלי. וגדול כח התלמוד הזה שמלביש גם חרדת המות
בלבוש המליצה, לפניו תדוין דאבה מפני עת הפירוד מן החיים, וגם מלאך
המות התאזר חנינות ואינו כחיה שואגת לטרף ושואף בחימה לנפשות בני
אדם ולהרכות חללים. מה נעמו הסיפורים בבלי מ"ק כ"ה ואיך נהפך שם
המלאך המשחית לאוהב לאנשים צדיקים! — ונציג פה זה לעומת זה סיפור
הבא בבבלי והבא בירושלמי בזה הענין. בבלי סוכה נ"ג ע"א: אליחורף ואחיה
בני שישא סופרים דשלמה הוו יומא חד הווייה למלאך המות דקא עציב אמר
ליה אמאי עצבת אמר ליה דקא בעו מינאי הני תרתי כושאי דיתבי הכא
מסרינהו לשעירים שדרינהו למחוזא דלוח כי מטי למחוזא דלוח שכיבו למחר
חזי למלאך המות דהוה קבדח אמר ליה אמאי בדחת אמר ליה באתר דבעו
מינאי תמן שדרתינהו מיד פתח שלמה ואמר רגלוהי דבר אינש אינון ערבין
ביה לאתר דמתבעי תמן מוכלין יתיה. — ובירושלמי כלאים פ"ט ל"ב ע"ג
כתובות פ"ב הל' ג' אליחורף ואחיה תרין איסקבטרי דשלמה חמא מלאך
מותא מסתכל בון וחריק בשינוי אמר מילה ויהבון בחללא אול ונסתון מן
תמן אתא קאים ליה גחיד לקבליה אמר ליה ההיא שעתא הויתא איתרוק
בשיניך וכדון את גחיד לן אמר ליה (אמר, כן הוא כתובות שם) רחמנא
דינסב לאליחורף ואחיה מן חללא ואמרית מאן יהיב לי אילין להן דאישתלחית
מיסבינן ויהב בליבך לתיעבד כן בגין דנתעבד שליחותי אול ואיטפל בון זמן (צ"ל
מן וכאשר הוא כתובות) תמן ע"כ. וכל מי שיש לו חיד למעום יבין מה שיש
בזה בין הבבלי והירושלמי. — אבל מצינו גם בירושלמי מליצות נאות מעירות
תקוה ונחמה כהא דריש ברכות ב' ע"ג, ר' חייא רבא ור' שמעון בן חלפתא הוו
מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתא וראו איילת השחר שבקע אורה אמר ר'
חייא רבא לר' שמעון בן חלפתא בירבי כך היא גאולתן של ישראל בתחילה

קיטאה קיטאה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת ע"כ. וכן נמצאו מליצות הרבה המשמחות את לב השואפים לראות ציון ביפיה והדרה.

גם זאת להבבלי שהיא שומר יותר יופי הלשון והמליצה בתפילות מהירושלמי. עיי' ברכת הביננו בבלי ברכות כ"ט הביננו ד' אלקינו לדעת דרכיך ומול את לבבינו ליראתך ותסלח לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאובינו ודשננו בנאות ארצך וכו'. ובירושלמי שם פ"ד ח' ע"א הביננו רצה תשובתינו סלה לנו גואלינו רפא חליינו ברך שנותינו. — ועיי' בבלי יומא פ"ז ע"ב נוסחת הוידוי ביה"כ, ועיי' ירושלמי סוף יומא כיצד הוא מתודה ר' ברכיה בשם רבי בא בר בינה רבוני חטאתי ומורע עשיתי וכדעת רעה הייתי עומד ובדרך רחוקה הייתי מהלך וכשם שעשיתי איני עושה יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכפר לי על כל פשעי ותמחול לי על כל עונותי ותסלח לי על כל חטאתי. — והירושלמי אוהב ג"כ לספות בתפילה פסוקים על פסוקים ואין כן דרך הבבלי. וראה מה גם בזה בין הבבלי והירושלמי. בבלי ברכות נ"ה ע"ב נזכר נוסח התפילה הידועה לתענית חלום. ובירושלמי שם פ"ה ט' ע"א נזכר ג"כ המטבע של בבלי אלא שנתוספו שם דברים ורבו כמו רבו הפסוקים: אם טובים הם יתקיימו עלי לששון ולשמחה לברכה ולחיים וכו' כן תהפוך את כל חלומות הקשין ומה שחלמו לי אחרים לטובה לברכה ולרפואה ולחיים לשמחה ולששון ולשלום הפכת מספדי למחול לי פיתחת שקי ותאזרני שמחה למען יזמך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אורך ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך או תשמח בתולה במחול בחורים וקנים יחדיו והפכתי אבלם לששון וניחמתים ושימחתים מיגונם (ועיי' בבלי שם). — ודע בעל המאמר בירושלמי של יהי רצון של תענית חלום הוא ר' יונה בשם ר' תנחום בר חייא. ובבבלי שם נ"ה איתא אמר ומר זוטרא ורב אשי הווי יתבי בהדי הדדי אמרי כל חד וחד לימא מילתא דלא שמיע ליה לחבריה פתח חד מינייהו ואמר האי מאן דהווי חלמא ולא ידע מאי הוא ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידיהו ולימא הכי רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך וכו'. והגה אלה החכמים זוטרי טובי מר' תנחום בר חייא שהיה קודם לרבא (עיי' פ"ד), וזה המטבע של בבלי הוא המטבע של הירושלמי ובשינוי. ונראה שכא"ל לבבלי, והמילתא דלא שמיע ליה לחבריה הוא במה שתיקן המטבע זה בדרך הגאות בלשון ובתפילה. וזה מורה ג"כ שחכמי בבלי חקרו והבדילו בין הגאות לאשר איננו גאות.

ונמצאו הגדות בבבלי ועיקרן בירושלמי ולהפך הגדות בירושלמי ועיקרן בבבלי. עיי' בבלי יבמות ק"ה ע"א לוי נפק לקרייתא בעו מיניה גידמת מהו שתחלוין יבמה שרקקה דם מהו אבל אנדי לך הרישום בכתב אמת מכלל דאיכא כתב שאינו אמת לא הוה בידיה אתא שאיל בי מדרשא אמרי ליה מי כתיב וחלצה ביד מי כתיב וירקה רוק אבל אנדי לך הרישום בכתב אמת וכי יש כתב שאינו אמת לא קשיא כאן כגור דין שיש עמו שבועה כאן כגור דין שאין עמו שבועה ע"כ. ובירושלמי שם קרוב לסוף פ"ב איתא זה הסיפור

בהרחבה גדולה וז"ל. בני סימונייא אתון לגבי רבי אמרין ליה בעא תתן לן
חד בר נש דריש דיין וחזן ספר מתניין ועבד לן כל צורכינן ויהב לון לוי בר
סיסי עשו לו בימה גדולה והושיבוהו עליה אתון ושאלון ליה הגידמת כמה
היא חולצת ולא אניבון רקה דם ולא אניבון אמרין דילמה דלית הוא מרי
אולפן נישאול ליה שאלון ליה דאגדה אתון ושאלון ליה מהו הדין דכתיב אבל
אגיד לך את הרשום בכתב אמת אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת
ולא אניבון אתון לגבי רבני אמרון ליה הדין פייסונא דפייסנתך אמר לון חייבון
בר נש דכוותי יהבית לכון שלח אייתיתיה ושאל ליה אמר ליה רקה דם מהו
אמר ליה אם יש בו צחצוחית של רוק כשר הגידמת כמה היא חולצת אמר
ליה בשניה אמר ליה מהו הדין דכתיב אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת
אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת אמר ליה עד שלא נתחתם גזר
דין רשום משנתחתם גזר דין אמת אמר ליה ולמה לא אניבתינן אמר ליה
עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה וטפח רוחי עלי וקרא עליו אם נבלת
בהתנשא ואם זמות יד לפה מי גרם לך להתנבל בדברי תורה על שנישאת
בהן עצמך ע"כ. והמעשה הזה היה בא"י, כי שם ישב רבי והסיפור בא לבבל
ע"י חכמים אשר נחתו מא"י לשם והם סיפרו אותו בקיצור ולא דייקי ביה כל
כך. וכן באו הגדות דבבל לא"י ע"י חכמים אשר עלו לשם ועי"ז נתהוו שינויים
זכמו שהערנו לעיל בענין ההלכות. עי"י בכלי כתובות ס"ז ר' חנינא הוה ההוא
עניא דהוה רגיל לישדורי ליה ארבעה זוזי כל מעלי שבתא יומא חד שדרינהו
ניהליה ביד דביתוהו אתיא אמרה ליה לא צריך מה חזית שמעי דהוה קאמרי
ליה כמה אתה סועד בטלי כסף או בטלי דהב אמר היינו דאמר ר' אלעזר
בואו ונחזיק טובה לרמאין ע"כ. ובירושלמי פאה כ"א ע"ב איתא שמואל ערק מן
אבוי אזל וקם ליה בין תרין צריפין דמיסכנין שמע קלהון אמרין בהדין אננימין
אנן אכלין יומא דין בארגנטורין דדהבא ובארגנטורין כספא עאל ואמר קומי
אבוי אמר ליה צריכין אנן להחזיק טובה לרמאין שבהם ע"כ. והגה הירושלמי
מראה בעצמו שזה המעשה היה בבבל, דאכזה דשמואל ושמואל היו בבבל,
ובבבלי מיוחס זה המעשה לר' חנינא ונראה שהוא אמורא בבבלי (ומן האחרונים
שהרי אמר "היינו דאמר ר' אלעזר" ואפשר שהוא ר' חנינא מסורא), וקשה
להאמין שהיו שני מעשים מכוונים וכאשר קרה לר' חנינא קרה לשמואל.
ויותר נראה שהמעשה דבבלי הוא עיקר ומבבלי בא הסיפור לא"י ובשניו.

ויש סיפורים בבבלי אשר עיקרם בירושלמי, ובבבלי יש קושי להבינם
ובירושלמי מוכנים בלי נפתל ועקש. עי"י בבלי סנהדרין ה' ע"ב דתניא פעם
אחת הלך רבי למקום אחד וראה בני אדם שמנבלין עיסותיהן בטומאה אמר
להם מפני מה אתם מנבלין עיסותיכם בטומאה אמרו לו תלמיד אחד בא לכאן
והורה לנו מי בצעים אין מכשירין והוא מי ביצים דריש להו ואינהו סבור מי
בצעים קאמר ע"כ, וכבר נתקשו התו' שם איך טעו בין ביצים לבצעים ור"ת
נדחק בזה ע"ש. אבל בירושלמי שביעית ריש ס"ז איתא בזה"ל: רבי הוה בעכו
חמתון אכלון פיתא נקייא אמר לון מה אתון לתן אמרו ליה תלמיד אחד

בא לכאן והורה לנו על מי ביצים שאין מכשירין סברין מיטר ואנן שלקין
 ביעין ולתין במיהן סברין מיטר מי שלק של ביצים ולא אמר אלא מי ביצים
 עצמן. — ועיי' מנחות ס"ד ע"ב ועל אותה שעה שנינו מעשה שבא עומר
 מנגות צריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר כי מטא עומר לא חוו ידע מהיבי
 איתו עומר אכרוזו אתא ההוא חרשא אותיב חדא ידא אאיגרא וחדא ידא
 אצריפא אמר להו מרדכי מי איכא דוכתא דשמה נגות צריפין או צריפין נגות
 בדקו ואשכחיה כי בעו לאתויי שתי הלחם וכו' אמר להו מרדכי וכו'. וכבר
 נתקשו התו' שם ד"ה אמר להו מרדכי היאך האריך מרדכי ימים כל כך ע"ש,
 ובדיבור הקודם כתבו שבירושלמי שקלים תני לה אאיך עובדא. וז"ל
 הירושלמי שקלים פ"ה הל' א' אמר ר' חסדא פעם אחת יבשה ארץ ישראל
 ולא ידעו מהיכן להביא והוה תמן חד אילם דהוה יתיב חד ידיה על נגות וכו'
 אייתוניה קמיה דפתחא (צ"ל פתחיה) וכו' אמר ר' יוסה בי ר' בון פעם אחת
 נשרף (נשרף) כל העולם כולו ולא היו יודעין מאיכן להביא והוה תמן חד
 אילם והוה יהיב ידיה על עיניה וידיה על סוכרא אייתוניה גבי פתחיה וכו' ע"כ
 הרי דבירושלמי לא נאמר כלל שזה המעשה היה בימי הורקנס וארוסטובולס
 וכמו שהעידו כבר התו'. ועוד יש שינוי בין הבבלי והירושלמי דבירושלמי
 איתא ואייתוניה לגבי פתחיה ובבבלי אמר להו מרדכי, וזה השינוי נתהוה
 ע"י מה דאיתא במשנה שקלים שם פתחיה זה מרדכי והעתיקו בבבלי מרדכי
 במקום פתחיה בירושלמי. — ועוד יש שינוי שבירושלמי נזכרו הנך תרו
 עובדי נסתם ולא ידעו מהיכן להביא ומשמע דקאי תרויהו אעומר, ובבבלי
 איתא חד אעומר וחד אשתי הלחם.

וקצת מאמרים וסיפורים של הגדה נראה שבאו בכתב לבבלי, כי
 לפעמים עשו להם ספרי אגדתא והנך ספרי לא היו כתובים בדיוק.
 ירושלמי ברכות פ"ג ו' סוף ע"א איתא ר' יסא שמע דאתת אימיה
 לבוצרה אתא שאל לר' יוחנן מהו לצאת א"ל אי מפני סגנת דרכים
 צא אי משום כבוד אביו ואמו איני יודע א"ד שמואל בר יצחק עוד היא
 צריכה אטרחיה ר' יוחנן עלוי (נראה דצ"ל אטרחיה עלוי דר' יוחנן) ומר אם
 גמרת לצאת תבוא בשלום שמע ר' אלעזר ומר אין רשות גדולה מזו ע"כ.
 ובבלי קידושין לא ע"ב איתא זה המעשה בשינויים ובהרחבה. ר' אסי הוה
 ליה ההיא אימא זקינא אמרה ליה בעינא תכשיטין וכו' בעינא גברא דשפיר
 כותך שבקה ואויל לארעא דישראל שמע דקא אזלה אסתריה אתא לקמיה דר'
 יוחנן אמר ליה מהו לצאת מארץ לחוצה לארץ לקראת אמא מהו א"ל איני
 יודע אתרח פורתא הדר אתא אמר ליה אסי נתרצית לצאת המקום יחזורך
 לשלום אתא לקמיה דר' אלעזר א"ל (ח"ו דלמא) מירתח רתח א"ל מאי אמר
 לך א"ל המקום יחזורך לשלום אמר ליה ואם איתא דרתח לא הוה מברך לך
 אדהכי והכי שמע לארונא דקאתי אמר אי ידעי לא נפקי ע"כ. והנה ממה
 דאיתא בירושלמי אטרחיה ובבבלי אתרח נראה שזה הסיפור בא לבבלי בכתב
 והכותב טעה בין אטרחיה לאתרח, וגם ייפה הסיפור בהוספות וכאשר הוא לרוב
 מנהג כותבי סיפורים.

עוד ראינו להעיר כי בהגדות הירושלמי נמצאו נוסחאות שונות במסכתות שונות. עיי' פאה פ"א מ"ו ע"ד המעשה דר' שמואל בר רב יצחק דהוה נסיב שבשא וכו' וע"ז ריש פ"ג. במס' פאה איתא והווי ר' זעירא חמי ליה ומיטמור מן קמוי אמר חמי להדין סבא איך מכהות לן ובמס' ע"ז איתא והוון רבנן מרגנן ביה אמר לון ר' זעירא ארפון ליה לית אהן סבא ידע מה עבדי. ועוד יש שינויים אחרים בין הנאמר במס' פאה ובמס' ע"ז ע"ש.

עוד יש לדעת שכפי הנראה מן הכבלי כאו לפעמים דורשי הגדות מגליל לבבל כעין דרשנים עובדים מעיר לעיר. עיי' שכת פ"ה ע"א דרש ההוא גלילאה עליה דר' חסדא בריך רחמנא דיהוב אוריאן תליתאי לעם תליתאי וכו'. חולין כ"ז ע"ב דרש עובר (אפשר שהכוונה במ' "עובר" דרשן העובר מעיר לעיר וכמו שהערנו אלא דאו היה צ"ל ההוא עובר) גלילאה בהמה שנבראת מן היבשה הוכשרה בשני סימנים וכו'. ועיי' שכת פ' ע"ב דההוא בר גליל דאיכלע לבבל דאמרי ליה קום דרוש לנו במעשי מרכבה וכו'.

ומדי דברנו על הגדות הירושלמי נעיר עוד כי הרכה הגדות של הירושלמי באות במדרש רבה וביחוד בכראשית רבה, ורש"י ז"ל פ' ויגש מ"ז ב' מכנה הב"ד אגדת א"י. והנה כזה נראה מעין נפתח לברר וללבן מתוך הרכות הגדות הירושלמי שלפנינו המלאות לפעמים טעיות, ובפרט מהב"ד ימצא להן תיקון להעמידן על תכונתן. אך כאשר נשים עין בקורת על הב"ד ונציגה אותו לעומת הירושלמי יצא לנו שמחברי הרכות שלחו כבר יד בירושלמי ולא נתנו מקום להגדות הירושלמיות כצורתן וכתכונתן, אבל שינו ותקנו והוסיפו ביאור. ולדוגמא נציג פה איזה מאמרים של הירושלמי והב"ד זה לעומת זה. ירושלמי כלאים פ"ט ל"ב ע"ב כתובות פ"ב הל' ג' איתא רבי הוה יתיב ליה בציפורין שבע עשרה שנין וקרא על גרמיה ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויחי יהודה בציפורין שבע עשרה שנה ומן גובעין (בכתובות הגי' ומן גוביהון פ"י מתוכן) עבד תלת עשרה שנין חשש בשינוי . . . ולמה חש שינוי חד זמן עבר חמא חד עיגול מנכס געה ואמר ליה רבי שיזבי אמר ליה לכך נוצרת ע"כ. וב"ד פל"ג איתא רבינו הוה יתיב לעי באורייתא קמי כנישתא דבבלאי בציפורין עבר חד עגל קודמוי אול למתנכסה ושרי געי כמימר שיזבני אמר ליה ומה אני יכיל למיעבד לך לכך נוצרת וחשש רבי את שינוי י"ג שנה ע"כ. והמעין יבין כמה שיש בב"ד מן הביאור. בירושלמי חמא חד עיגול מנכס בב"ד אול למתנכסא. בירושלמי געה ואמר ליה רבי שיזבי, בב"ד ושרי געה כמימר שיזבני (ומליצת הירושלמי נאה ממליצת הב"ד). בירושלמי לכך נוצרת ובב"ד בהרחבה ומה אני יכיל למיעבד לך לכך נוצרת. גם ההתחלה בב"ד רבינו הוה יתיב לעי באורייתא וכו' הוא כעין יפוי. (והסיפור שרבי ישב י"ז שנה בציפורין איתא ב"ד פצ"ז ע"ש). — ירושלמי שם רבי הוה ענוון סגין והוה אמר כל מה דיימר לי בר נשא אנא עבד חוץ ממה שעשו זקני בתירה לוקני דשרון גרמון מנשיאותיה ומנוניה אין סליק ר' הונא ריש

גלותא להבא אנא מותיב ליה לעיל מיניי דהוא מן יהודה ואנא מבנימין
 דהוא מן דכריא ואנא מן נוקבתא חד זמן עאל ר' חייא רובא לגביה אמר ליה
 הא ר' הונא לכר נתכרכמו פניו של רבי אמר ליה ארונו בא ע"כ. ובכ"ד שם
 רבינו הוה ענותן סגי והוה אמר כל דיאמר לי בר נש אנא עביד חוץ ממה
 שעשו בני בתירה לזקני שירדו מגדולתן והעלו אותו ואין סליק ר' הונא
 ריש גלותא להבא אנא קאים לי מן קודמוהי למה דהוא מיהודה ואנא מבנימין
 והוא מן דוכריא דיהודה ואנא מנוקבתא אמר ליה ר' חייא רבה הרי הוא
 עומד בחוץ נתכרכמו פניו של רבי וכיון שראה שנתכרכמו פניו א"ל
 ארונו הוא ע"כ. וכמה יש בכ"ד מן התוספות ומן השינוי ללה"ק כדי לבאר!
 וגם כמה שמתחיל הירושלמי הנך שני סיפורים בתיבת "רבי" והב"ד בתי
 "רבינו" מוכיח שהב"ד משנה לכבוד וכדרך האחרונים. — תרומות סוף פ"ח
 דיקלוט חזירא מחונה מלייא דר' יודא נשייא איתעביד מלך נחת לפמיים
 שלח כתבין בתי רבנן תיהוון גביי במפקי שובתא מיד אמר ליה לשלוחיא
 לא תתן להון כתבין אלא בערובתא עם מטעמי שמשא ע"כ. ובכ"ד פס"ג
 דקליטיינוס מלכא הוה רעי חזירין בהדא טבריה וכיון דהוה מטי סדרא דר' הוון
 מינוקא נפקין ומחין ליה לבתר יומין איתעביד מלך נחית וייתב ליה בהדא
 פמיים ושלח כתבין לטבריה מפני רומשא דערובתא אמר אנא יתי (יהיב)
 קילוון דיהוון רברבני דיהודאי קיימין קודמי בצפרא דחד בשבא פקדיה לשלוחא
 אמר ליה לא תתן יתהון להון אלא עם מטעמי זומא דערובתא ע"כ. והמעין
 יראה בקל כמה יש כבר באלה שורות מן ההרחבה בכ"ד, ויותר ויותר בכל
 הסיפור, עיי' בירושלמי ובכ"ד שם. ודע שכותב הב"ד לא דקדק כראוי בדברי
 הירושלמי ומתוך זה בא לטעות גדול. דבירושלמי איתא דיקלוט חזירא,
 והוא מדויק היטב, כי דקליטיינוס היה נקרא בתחילה דיקלוט (דיוקלים)
 ומשפחתו היתה מכונה חזירא על שם ארץ מולדתה אילליריען, ואנשי
 אילליריען היו ידועים לרועי חזירים כמבואר לסופרי הרומיים האחרונים, ואח"כ
 הסב שמו לכבוד וקרא עצמו דקליטיינוס (עיי' תוספות). וסופר הב"ד לא ירד לכל
 זה ושם אותו לרועה חזירים וגם קרא שמו מתחילה דקליטיינוס. — חגיגה פ"ב
 הל' א' (ע"ז סוף ע"א) שוב מעשה בי ר' יהושע שהיה מהלך בדרך ובן זומא בא
 כנגדו שאל בשלומו ולא השיבו אמר לו מאיין ולאין בן זומא אמר לו מסתכל הייתי
 במעשה בראשית ואין בין מים העליונים למים התחתונים אלא כמלא פותח
 טפח נאמר כאן ריחוף ונאמר להלן כנשר יעיד קנו על גזוליו ירחף מה ריחוף
 שנא' להלן נוגע ואינו נוגע אף ריחוף שנא' כאן נוגע ואינו נוגע. ובכ"ד פ"ב
 וכבר היה ר"ש בן זומא יושב ותוהא עבר ר' יהושע ושאל בשלומו פעם
 ושתיים ולא השיבו בשלישית השיבו בבהילו א"ל בן זומא מאין הרגלים א"ל
 מעיין הייתי א"ל מעיד אני עלי שמים וארץ שאיני זו מכאן עד שתודיעני
 מאין הרגלים א"ל מסתכל הייתי במעשה בראשית ולא היה בין מים העליונים
 למים התחתונים אלא כשתיים ושלוש אצבעות ורוח אלהים מנשבת אין כתיב
 כאן אלא מרחפת כעוף הוה שמרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות נהפך
 ר' יהושע ואמר לתלמידיו הלך לו בן זומא לא שהו ימים מועטים ובן זומא

בעולם ע"כ. הנה הב"ר מרחיב הרבה בזה ומבאר, גם הסגנון כהך מנשבת אין
כתיב כאן וכו' הוא מאוחר. — וכבר הבאנו לעיל הירושלמי דיבמות פ"ב
בני סימוניא אתון לגבי רבי אמרו ליה בעא תתן לן חד בר נש דריש דין
וחזן ספר מתניין ועבד לון כל צורכינן וכו' ובב"ר פ' פ"א רבינו הוה עבד על
סימוניא ויצאו אנשי סימוניא לקראתו אמרו לו ר' נתן (תן) לנו אדם אחד
שיהא מקרא אותנו ושונה אותנו ודן את דיננו וכו'. ובירושלמי שם ולא
אניבון אתין לגבי רבי אמרון ליה הדין פייסונא דפייסנך, ובב"ר ולא השיבן
וכיון שראה שצרתו צרה השכים בבקר והלך לו אצל רבינו א"ל מה עכדון
לך אנשי סימוניא אמר לו אל תזכרני צרתי שלשה שאלות שאלו אותי ולא
יכולתי להשיבן ע"כ הרי מה שיש בזה מן השינוי במעשה ובסגנון, והכל
מורה שהוא מאוחר מן הסיפור בירושלמי. וע"ש עוד שינוי גדול. — ועיי'
ירושלמי שבת פ"ו ה' ע"ג בעובדא דר' לעזר אזל לפוניו וכו' וב"ר פ"י ר'
אלעזר הוה יתיב מטייל בבית הכסא אזיל חד רומאי ותרכיה וכו' והב"ר מוסיף
ומבאר. ירושלמי סוף פ"ב דסנהדרין בהווא עובדא דיוסי מעוני וב"ר פ' פ',
וכן במקומות הרבה הב"ר מרחיב ומבאר הסיפור של הירושלמי.

הב"ר לא מרחיב לבד הסיפור הבא בירושלמי בקיצור אלא שמשנה
ומהפך לפעמים הסדר, וכזה יבוא הענין יותר מאשר הוא לפנינו בירושלמי.
בלאים פ"א כ"ז ע"ב ואם כן למה נתקללה הארץ ר' יודן בר שלום אמר עיי'
שעברה על גזירותיו של הקב"ה תדשא הארץ דשא עשב מוריע זרע והיא לא
עשת אלא ותוצא הארץ דשא עשב מוריע זרע למינהו (בכל זה סמך אסיפא
דקרא ועץ פרי למינהו . . . ועץ עושה פרי עיי' לקמן הב"ר) ר' פינחס אמר
שמחה בציוויה והוסיפה אילני סרק על דעתיה דר' יודן בר שלום יפה נתקללה
הארץ על דעתיה דר' פינחס למה נתקללה הארץ כאינש דאמר ליט ביזא
דכן איינק ואתיא כ"י ר' נתן שלשה נכנסו לדין וארבעה יצאו מקוללין ארורה
האדמה בעבורך ע"כ. ב"ר פ"ה תני בשם ר' נתן ג' נכנסו לדין וד' יצאו מחוייבין
ואלו הן אדם וחיה ונחש נכנסו לדין ונתקללה הארץ עמהן שנא' ארורה
האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתושינן זכוכין פיעושינן
אמר ר' יצחק מגדלאה אף הן יש בהן הנאה ולמה נתקללה ר' יהודה ב"ר
שלום ור' פינחס ר' יהודה ב"ר שלום אמר שעברה על הציווי שכך אמר לה
הקב"ה תדשא הארץ דשא וגו' מה הפרי נאכל אף העץ נאכל והיא לא
עשתה כן אלא ותוצא הארץ דשא וגו' הפרי נאכל (והעץ אינו נאכל) ר' פינחס
אמר אף הוסיפה על הציווי שמחה לעשות רצון בוראה עץ עושה פרי אפי'
אילני סרק עשו פירות על דעתיה דר' יהודה בר שמעון (שלום) ניחא אלא
על דעתיה דר' פינחס למה נתקללה אלא כאינש דאמר יהון לייטין ביזא
דהדין מינק ע"כ. ויש כאן הרחבה בב"ר וגם הסדר מהופך בירושלמי איתא
הא דר' נתן בסוף כל המאמר ובב"ר הוא בפתיחת המאמר. (ואפשר גם
בירושלמי היה כתוב הא דר' נתן בראש המאמר ואח"כ ולמה נתקללה וכו'
והג"י שלפנינו קשה להולמה עיי' בפירושו שם). — וכן בא הב"ר לבאר
ולשנות לפעמים מאמרי ההלכה. עיי' ירושלמי ברכות פ"ד ז' ע"ג אמר ר'

חנינא משכני ר' ישמעאל ב"ד יוסי אצל פונדוק אחד אמר לי כאן נתפלל
אבא של לילי שבת בערב שבת וכו' עד מאן דמצלי יצלי דרמישא עד יוסא
קאים ע"כ. ועיי' ב"ד פ"י. — ירושלמי ברכות פ"ו י"א ע"ב כל ההלכה למשנה
נשים ועבדים וקטנים אין מזמנים עליהן וע"ש המעשה דשמעון בן שטח עם
ינאי מלכא, וכמה יש בזה מן ההרחבה ושינוי הסדר ב"ד פ' צ"א הן במאמרי
ההלכה הן בהספור דשמעון בן שטח. — ועיי' לקמן פ"ד ערך ר' הונא רובה
דציפורין שטעה מסדר הב"ד בכונת הירושלמי.

ודע שכב"ד באים מאמרים ובפרט סיפורים בל' ארמית קרוב לל' סורמית
וכדרך הירושלמי עיי' ריש פ"ב, ומאמרים וסיפורים בל' הבבלי והם נלקחים
בעיקרם מן הירושלמי. והסיפורים ממין הראשון הם בלתי ספק קודמין בזמן
כלו' נאספו בכ"ד קודם להסיפורים ממין השני, אשר כבר הורקו על ידי אחרון
מכלי אל כלי מן לשון הירושלמי ללשון הבבלי, עיי' הסיפור דאנשי
סימוניא ירושלמי יבמות פ"ב וב"ד פ' פ"א אשר הבאנו לעיל. והנה על
הסיפורים של מין השני אין מן הצורך להביא ראיה שמאספם הוסיף ביאור
על הסיפורים הראשונים והרחיב אותם וכדרך כל המספר בזמן מאוחר קורות
זמן קודם, אבל גם על הסיפורים ממין הראשון אשר הם בל' הירושלמי יש
להחליט עיי' המקומות שהבאנו לעיל מירושלמי פ"ט דכלאים וב"ד פ"ג
והדומים להם שמאספם אל הב"ד כבר הוסיף לכאר מאמרי הירושלמי ואין
לגזור מהב"ד על הויית סיפור הירושלמי. — אבל בכל זאת הב"ד רב התועלת
להבין על ידו הגדות הירושלמי כהך הסיפור דר' אלעזר אול לפונייא שבת
פ"ז ח' ע"ג וב"ד פ"י שצייננו לעיל, אשר אין לו הכנה בירושלמי ועיי' הב"ד
יבואר היטב. וכן נמצאו לפעמים בירושלמי סיפורים ומאמרים משוללי הכנה
עיי' שניאות הסופרים ובכ"ד הם מתוקנים.

ומה שהחלטנו על הב"ד הוא ג"כ משפט שאר הרבות, ואין צריך להביא
ראייה על זה כי כל הרבות חוץ מויקרא רבה ואיכה רבתי הן מזמן מאוחר, וכל
מעייין יבין בקל שהן מלאות הוספות וביאורים על הסיפורים אשר מקודם
בירושלמי וכבבלי. אבל גם בויקרא רבה ואיכה רבתי באים סיפורי הירושלמי
בביאור ובהוספה ואף שהם בל' הירושלמי. עיי' סוטה פ"א הל' ד' הך עובדא
דר' מאיר הוה יליף דריש בכנישתא דחמתא כל לילי שוכא והוה תמה חדא
איתתא וכו', ובויקרא רבה פ"ט. — הוריות פ"ג הל' ז' מעשה כי ר' אליעזר
ור' יהושע ור' עקיבה שעלו לחולת אנטוכיא על עסק מנבת חכמים והוה תמן
חד אבא יהודה וכו', ובויקרא רבה פ"ה וכן במ"א. — ר"ה פ"ג הל' ח' (ג"ש ע"א)
שמואל אמר וצבא תנתן על התמיד בפשע בפשעה של תורה וכו', ומדרש איכה
פסקא ר' אבא בר כהנא פתח מי האיש וכו' שמואל תני לה בשם ר' שמואל בר אמי
אימתי המלכות גזרת גזירה וכו'. — מ"ש פ"ד נ"ה ע"ב חד בר נש אתא לגבי ר'
יוסי בן הלפתא אמר ליה חמית בחילמא מיתמר לי אזיל לקפודקא ואת
משכח מדלא דאבוך וכו', ובמדרש איכה פסקא רבתי בגוים חד בר נש
אתא לגבי ר' יוסי בר הלפתא וכו'. — ברכות פ"ב ה' ע"א עובדא הוה, בחד

יהודאי דהוה קאים רדי געת תורתיה קומוי עבר חד ערביי ושמע קלה א"ל בר
יודאי בר יודאי שרא תורך ושרא קנקנך וכו', ובמדרש איכה פסקא על אלה
אני בוכיה עובדא הוה בחד בר נש דהוה קא רדי געת חדא תורתיה עבר עלוי
חד ערביי א"ל מה את א"ל יהודאי א"ל שרא תורך ושרא פדנך וכו' ועיי'
שם כל המאמר וכמה שהוא מרחיב הסיפור דהירושלמי.

ואין להאריך בהרחבת שאר המדרשים, מדרש שמואל מדרש תהלים
מדרש משלי פסיקתא וכו', והם בכל מקום שלא בדיוק. וגם הילקוט שמעוני
נראה שתיקן ההגדות הירושלמיות. עיי' פאה פ"ג י"ז ע"ד ר' פינחס משתעי
הדין עובדא תרין אחין באשקלון הוו להו מגורין נוכראין אמרי כרון אילין
יהודאי סלקין לירושלם וכו' ועיי' ילקוט מלכים א' ס"י רכ"ב (ובהרחבה רבה
מדרש חו"ת פ' מה יפו פעמיך בנעלים).

עוד יש להעיר: שמות האמוראים משונים בהרבה מקומות ברכות מן
הירושלמי (ולפעמים גם שמות התנאים). גם נמצאו ברכות שמות אמוראים
ירושלמיים אשר לא נזכרו בירושלמי. ואין לסמוך עליהם כלל כי נראה
במקומות לא מעט זיפסם מתוכם וכי הם ילדי שניאת הסופר.

פרק רביעי.

סדר האמוראים דתלמוד ירושלמי.

דיעת סדר האמוראים דתלמוד ירושלמי רב התועלת כמבואר לכל מבין,
כי על ידה יש לברר זמן התחלת זה התלמוד וחתימתו ובלעדי הידיעה זאת
נגיש כעורים באפילה. גם נודע לפעמים על ידה פ"י הש"ס על בוריו ויוסר
המכשלה אשר יכשל בה בקל המשולל מהידיעה זאת. ונציג פה לדוגמא המאמר
דברכות פ"ז י"א ע"ג ר' יונה ור' אבא בר זימנא בשם ר' זעירא לשני בתים
נצרכה אמר ר' יוחנן והן שנכנסו משעה ראשונה על מנת כן ופ"י קצת
המפרשים הא דמצטרפין בב' בתים היינו שנכנסו מתחילה ע"מ כן ור' יוחנן
קאי אהא דא"ר ר' יונה וכו'. ולו הבינו סדר האמוראים לא באו לטעות זה,
דר' יוחנן קדם הרבה לר' יונה וגם לר' זעירא. — גם יש בזה תועלת גדולה
לתקן טעויות הסופרים ושינוי הגרסאות, עיי' לקמן ערך ר' תנחום בר ירמיה.

ונציג פה איזה כללים אשר היו לנו לעינים בחקירה הזאת.

א) מצינו במקומות הרבה פלוני אמר בשם פלוני. ודעת רש"י חולין
י"ז ע"ב כל היכא דאמר משמיה דפלוני לא שמעה ממנו אלא מאחרים שמע
שקבלוה ממנו עב"ל, וכן כתב שם ק"ג ע"ב ד"ה הא דרביה. ובירושלמי איתא

במקומות אין מספר פלוני (אמר) בשם פלוני והוא שמע מפי בעל המאמר. וכבר הוכיח בעל יד מלאכי כלל ע"ה שגם בכבלי מצינו שהאומר בשם פלוני שמע מבעל המאמר עצמו. אך זה אמת שמצינו גם בהרכה מקומות פלוני בשם פלוני והאומר לא ראה מעולם בעל המאמר. כיצד פ"א הל' ה' (ס' ע"ג) ר' חנניה בשם ר' יוחנן התירו סופו משום תחילתו, ויש כמה דורות בין רבי יוחנן ור' חנניה (ב') ע"י ערך כל אחד ואחד על מקומו. וכן מצינו ר' יונה בשם בר קפרא ויש ביניהם כמה דורות.

(ב) מצינו שאמורא אחד קרא לאחר, רבי" ואין להקיש מזה שהיה רבו ממש אלא שהיה גדול ממנו ודבר עמו כל' כבוד, וכבר עמד בעל סדר הדורות על זה. אבל אם אמורא אמר רבי על אמורא אחר שלא בפניו אז הוא בכידור רבו ממש.

(ג) מצינו, פלוני אמר קומי פלוני". ובהרכה מקומות האומר, קומי פלוני" הוא תלמידו של זה אשר אמר לפניו. ויש מקומות היוצאים מן הכלל.

(ד) במקום דאיתא פלוני משום פלוני לדוב בעל המאמר גדול מהאומר בשמו או בשנים (ע"י כלל א') או בחכמה כלו' שהיה רבו או מופלג בחכמה, ולפעמים בעל המאמר היה חברו של האומר. אבל שהאומר היה גדול מבעל המאמר נמצא לבד סנהדרין פ"ג הל' ו' (כ"א סוף ע"א) ר' בא בר זבדא ר' אבהו בשם ר' לעזר הלכה כר' יודה דמתניתא איקלס ר' בא בר זבדא דמר שמועה משום דזעיר מיניה.

(ה) במקום שמצינו פלוני פלוני פלוני בשם פלוני כלו' פלוני אמר בשם פלוני שאמר בשם פלוני (ע"י פ"ב), אין להקיש כלל שהחכם האחרון הוא תלמידו של החכם השני אשר אמר בשם בעל המאמר וכמו שהוא בכבלי אמר רבא אמר ר' נחמן אמר שמואל וכדומה, אבל הוא שמע לבד מפי זה החכם המאמר של פלוני הראשון ואמר על שם האומר לו אף שהוא חברו.

(ו) במקום שמצינו תרין אמוראין חד אמר . . . חד אמר . . . או פלוני ופלוני, פלוני אמר . . . פלוני אמר . . . הן לרוב בני דור אחד כאשר מראין הרכה מקומות. וזה יסוד גדול בחקירת זמן אמוראי דירושלמי.

(ז) הרכה פעמים בא ר' פלוני בר ר' פלוני אמר ויש חכם ידוע בשם זה ר' פלוני האחרון. ולרוב האומר הוא בנו של החכם זה הידוע, כגון ר' יהושע בן לוי הוא בנו של לוי (תלמידו הרבי) הידוע, ר' לעזר כי ר' יוסי הוא בנו של ר' יוסי האמורא הידוע, וכן באחרים יש מקומות שהענין מורה שהאב הוא החכם הידוע, וממנו יש לדון על הדור של בנו. ולפעמים הדבר בספק אם האב הנזכר הוא החכם הידוע או איש אחר.

(ח) אם לא נזכר מקום החכם בפירוש יש לנקוט שהיה מושבו בטבריא, כי שם ישבו רוב החכמים מר' יוחנן ואילך, והרכה ענינים בירושלמי מורים על זה.

ט) הרבה מאמרים של הירושלמי מובאים בכבלי ושמות האומרים משונים בשני התלמודים וכמו שהערנו פ"ג. ואנחנו הלכנו בדרך הירושלמי וגם הכבלי היה לנו לעינים במקום שאינו סותר הירושלמי. ושמות האמוראים ברבות וכו' זכרנו אך מעט מזער מטעם הנאמר לעיל סוף פ"ג.

וטרם נרד לסדר האמוראים בפרט נציג בראש סדר הדורות בכלל. ויש פה להקדים מה שהערנו בספרנו דרכי המשנה פרק ב': הדורות לא יפרדו פירוד גמור זה מזה עד שלא יהיו נבלעים קצתם בקצתם, והרבה חכמי דור הבא היו ג"כ בדור הקודם אבל יחשבו לדור אחד החכמים אשר רוב מאמריהם ומשאם ומתנם זה עם זה היו בעת מיוחד מן העתים. ונוסף פה עוד כי הרבה אמוראים יחשבו לשני דורות והזריחו בהם אור תורתם, אך בדור האחד היה עוד רבם בחיים ובדור השני קמו הם בתור הגדולים, ולכן חשבנו למשפט להכניסם בדור השני, ואך קצתם ראינו להכניס בשני דורות.

דורות האמוראים הירושלמיים הם ששה, והתחלתם אחרי מות רבינו הקדוש והוא לערך תתק"ג או תתק"ס לאלף הרביעי עד שנת ק"ס או ק"ע לאלף החמישי. סך שנות הדורות מאתיים ועשר שנים. (ויען שחכמי דור השישי מעטים וקצתם נבלעים מכל וכל בדור החמישי, לכן אפשר להעמיד סך שנות הדורות על מאתיים שנה).

ונציג פה הדורות כסדרם על שם החכמים המפורסמים בכל דור ודור.

הדור הראשון.

ר' חייא רבה. בר קפרא. ר' יצחק רובה. ר' חמא אבוי דר' הושעיא. ר' אפס. לוי בן סיסי. ר' חנינה. ר' הושעיא רבה. ר' ינאי. ר' יונתן. ר' יהושע בן לוי. חזקיה. ר' יהודה נשיאה הראשון. ר' יוחנן. — ובזמן הזה בכבלי: ר' שילא, אבוה דשמואל, רב.

הדור השני.

ר' יהודה נשיאה הראשון. ר' יוחנן. ר' שמעון בן לקיש. כהנא. ר' יוסי בן חנינא. (ר' אמי. ר' אסי. ר' אלעזר). ר' חייא בר יוסף. ר' יצחק. ר' לוי. ר' שמואל בר נחמן. — ובזמן הזה בכבלי: רב, שמואל, ר' הונא, ר' יהודה, רמי בר יחזקאל.

הדור השלישי.

ר' אבהו. ר' אמי. ר' אסי. ר' אלעזר. ר' חייא בר אבא. ר' שמעון בר אבא. ר' סימון. ר' זעירא. ר' שמואל בר רב יצחק. ר' הילא. (ר' חני). ר' זריקן. ר' הושעיא השני. ר' חנניה חברון דרבנן. ר' ינאי ביד' ישמעאל. ר' חמא בר חנינה. ר' יאשיה. ר' בא בר מטל. ר' יעקב בר אידי. ר' יצחק בר נחמן. ר' מיישא. ר' מנא בר תנחום. (ר' ירמיה). — ובזמן הזה בכבלי: ר' נחמן בר יעקב, ר' חסדא, ר' ששת, רבה, ר' יוסף.

הדור הרביעי.

ר' ירמיה. ר' יהודה נשיאה השני. ר' יונה. ר' יוסי. ר'
בא בר כהן. ר' בון בר כהנא. ר' חגי. ר' פינחס. ר' חזקיה. ר'
יודן. — ר' חלבו. ר' חסדא. ר' חיננא. — ר' אבא מרי. ר' טבי.
ר' יודה בן פזי. — ובזמן הזה בכבל: אבי, רבא.

הדור החמישי.

ר' מנא. ר' חנניה. ר' יוסי בי ר' בון. ר' יהושע דסכנין. ר'
יונה בוצרין. ובזמן הזה בכבל: ר' נחמן בר יצחק, ר' פפא.

הדור הששי.

ר' חיה בר אדא. ר' שמואל בי ר' יוסי בי ר' בון. ר' נחמן.
רבנן דקסרין האחרונים. ובזמן הזה בכבל: אטימר, ר' אשי, ר' מרדכי.

ונבוא עתה להזכיר האמוראים הירושלמיים ע"פ אלפ"א בית"א ודורו של
כל אחד ואחד. וראינו להביא אצל כל אמורא איזה מאמרים המורים על דרך
לימודו או על מדותיו, ולפעמים הרחבנו בזה הדיבור וספחנו לו גם קורותיו,
ועיי' יודעו חיי החכמים ההם ומפעליהם. — והעלינו על הספר גם שמות
אמוראים אשר לא נמצא מהם כ"א מאמר אחד, ולפעמים הם לבד האומרים
בשם אחרים. — ולפעמים יפקדו בפרק זה שמות האומרים כאלה, ולדיעת
סדר האמוראים לא יגיע נזק בזה. ובירושלמי נזכרים הרבה אמוראי דבבל,
חברנו לבד כמה שבא מהם בירושלמי, ועיקר מקומם בסדר הדורות להבבלי.

ובענין סדר הדורות בירושלמי ביררנו הדור של האמורא במקום שצריך
בירור, ולפעמים אטרנו סתם חי בדור פלוני והבאנו אצלו אמורא אחר שנתברר
דורו כמ"א והוא היה רבו או חברו, ועל הקורא לעיין בערך של זה אמורא
אחר. — ולפעמים לא היה בידינו לברר הדור של האומר, ולפעמים יש לברר
קצת אם נזכר שם אביו ובא במקום אחר חכם בשם זה ודורו ידוע וכמו שזכרנו
לעיל כלל ז'.

עוד יש להזכיר שבירושלמי די' ויניצאה בא בערכוביא רבי פלוני רב
פלוני, ולרוב רבי פלוני. והתואר רבי אינו מורה שזה החכם היה סמוך ואינו
כ"א כינוי כבוד, כי כן היו מורגלים בא"י לכנות החכם בשם רבי. ובכ"י ליוון
(עיי' ס"ה) לא נמצא כלל אצל אמוראי דא"י רבי או רב כ"א די' (אך עיי' ערך
שמואל בר בא וערך שמעון בר בא, שנראה שהיו מדויקים בזה. עיי' הוספות. ואפשר
שהכינוי די' יצא לרוב מידי הסופרים). אבל אמוראי דבבל זכרו הן בדי'
ויניצאה הן בכ"י בשם רב אם לא שהיו ימים רבים בא"י כגון רבי זעירא, רבי
ירמיה (ובד' קראקא וקראטאשין קילקלו הרבה בזה והדפיסו ככל אות נפשו
רבי, רב, בלי הבחנה). וזה לנו למראה עינים בהוראת מקום האמוראים.

בכל מקום שנזכר בזה הפרק האמורא סתם הוא בן א"י, ואך באמורא

שהוא בן כבל ראינו לפרט שהוא בן כבל (ולרוב יפורט ע"י שנקרא רב וכמו שזכרנו) ואם עלה לא"י או לא.

לפעמים נזכר בירושלמי שם אומר כלי כינוי רבי או רב, והוא לפעמים ע"י שניאת הסופרים, ולפעמים האומר לא הגיע למעלת חכם ולהיות מכונה בשם רבי. ולפעמים יש טעם אחר בזה ע"י ערך כהנא.

לפעמים בא במסכתא אחת מאמר בשם פלוני ובמסכתא אחרת בא זה המאמר בשם פלוני אחר, וזה נמצא ג"כ בהרבה מקומות בכבלי וכידוע. ולפעמים נראה לעינים בירושלמי שהשינוי נולד לבד ע"י ט"ס. ע"י פאה פ"ד הל' ד' (י"ח ע"ב) ר' יונה ר' חייה ר' יהושע בן לוי ובמס' חלה פ"ג הל' ג' (נ"ט ע"א) ר' חונה ר' חייה וכו' וצ"ל בהגך ב' מקומות או ר' יונה או ר' חונה והסופר טעה וכתב ר' חונה בט' ר' יונה או להיפך.

והנה כבר הערנו פ"ב שהסופרים הוסיפו במקומות אין מספר אות יו"ד, ונמצא ר' פדיה (והוא הנכון וכאשר הוא נתנד) ור' פדייה, ר' בניה ור' בנייה ואנחנו ציינו לרוב בראש הערך בטלות כאלה ביו"ד אחת לבד, ר' פדיה, ר' בניה וכו'.

אות אל"ף.

אבא ע"י ערך רב.

רב אבא שקלים פ"ב הל' א' מתני' בשומר חנם אבל בשומר שכר לא ברא אמר רב אבא ואפי' תימא בשומר שכר נגנבו בליסטים מוויין אבדה במי שטבעה ספינתו בים ע"כ והם דברי רבה בכלי ב"מ נ"ח ע"א ע"ש. — יבמות פ"ב הל' א' ר' בא ר' יהודה בשם רב אם יבוא אליהו ויאמר שחולצין במנעל שומעין לו שאין חולצין בסנדל אין שומעין לו שהרי הרבים נהגו לחלוץ בסנדל. ובכלי יבמות ק"ב ע"א איתא אמר רבה אמר ר' כהנא אמר רב אם יבוא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו וכו', הנה ר' אבא ור' בא בשני מקומות אלה הם אחד עם רבה דכבלי (אלא שכבכלי איתא ביבמות אמר רבה אמר ר' כהנא ובירושלמי ר' בא ר' יהודה, ושינוי כזה מצוי לרוב וכמו שהערנו בפרק הקודם). — ואך מאמרים מעטים דרבה נמצאו בירושלמי (ע"י לקמן ערך ר' בא). — ורבה לא עלה מימיו לא"י ולא שמע מפי ר' יוחנן אשר לא ירד לבבל, והא דאיתא בכלי שנועות י" ע"ב אמר עולא אמר ר' יוחנן תמידין שלא הוצרכו לציבור נפדין תמימים יתיב רבה וקאמר לה להא שמעתא אל"ל ר' חסדא מאן ציית לך ולר' יוחנן רבך ע"כ, אין הבונה רבך ממש אלא גדול ומפורסם בדורו ואת אמרת הלכה משמיה ודרי הוא כרבך שלמדת תורה ממנו. וכן צ"ל בבלי נדרים נ"ט ע"א ובמ"א (וע"י סה"ד ערך רבה).

רבי אבא מרי בדור החמישי, חברו של ר' מתניה (ע"י ערכו). ביצה פ"א הל' ו' (ס' ע"ג) ר' ליעזר ורבי אבא מרי ור' מתניה הורי פיתא לארסקינס בשותתא שמא יצרכו לו הרבים. ואין זה ארסקינס שר צבאו של גאללוס אשר בא

לא"י בימי ר' יונה ור' יוסי, ור' יונה ור' יוסי התירו למיפי לו בשבתא (עיי' ערך ר' יונה) ויהיה הכונה במאמר זה ג"כ שר' ליעזר ור' אבא מרי וכו' התירו לאפות לחם בשבת (וכמו שחשבו קצתם) חדא דהש"ס קאמר שמא יצרכו לו, וכי יעלה על הדעת שמותר לכתחילה לחלל שבת באפייה שמא יצרכו לו, ועוד מה זה דאמר שמא יצרכו לו הרבים. והמע"ן שם בסוגי' יבין שהתירו לפעמים שבות משום צורך הרבים וכדאיתא שם ר' ירמיה הורי לבר גירונטי אסיא מיטענה בסדינא מיעול מבקרא ביישייא בשוכתא מיישא בר בריה דר' יהושע בן לוי מיטען בסדינא מיעול מידרוש בציבורא בשוכתא וכו' שמא יצרכו לו הרבים, ומספר הש"ס אח"כ דר' ליעזר וכו' הורי פיתא לארסקינס, וזה ארסקינס היה רופא והתירו לו פיתא שמא יצרכו לו הרבים. ופיתא הוא איזה מלבוש אשר יש בו צד שבות וכהא דהורי ר' ירמיה לבר גירונטי אסיא מיטענה בסדינא. ויותר נראה שצ"ל פיתס והכונה כסא כעין חבית כל' שיש עליו כעין גג עשוי לצל (ופיתס בל' יוני חבית *πίθος* ובבל' ביצה ט"ו ע"ב פטסין), וכהויה דלעיל שם ר' חונה הורה לריש גלותא לצאת בכסא. — פסחים פ"ה סוף הל' ב' שקלים פ"ב הל' ה' מקשי ר' אבא מרי אדברי ר' בון בר חייה בשם שמואל בר אבא. ועיי' לקמן ערך ר' בון בר חייה. — יומא פ"ח הל' א' תענית פ"א הל' ו' אמר ר' אבמרי אין לית כאן סך לית כאן שותה. ובמס' מ"ש פ"ב הל' א' איתא אמר ר' אבא מרי אין לית כאן סך וכו' במקום ר' אבמרי דמס' יומא ותענית. — שבועות פ"א ל"ג ריש ע"ב אמר ר' אבמרי לית יכיל דכתיב מלבד עולת החודש (ובד' ליוורנו הל' ד' בטעות ר' אבמרי) והוא ר' אבא מרי בהבלעת האותיות ונמשכו ב' תיבות לתיבה אחת עיי' לעיל ריש פ"ב. ונמצא ג"כ

רבי אבא מרי אחוי דר' יוסי ואפשר שהוא אחד עם הקודם. ערלה פ"ג הל' א' פסחים פ"ב הל' א' והכתיב ולחם וקלי וטרמל לא תאכלו (פ"ו וקשה לר' אבהו דאמר התם בשם ר' לעזר כל מקום שנאמר לא תאכל לא תאכלו לא יאכלו את תופס איסור הגייה באיסור אכילה וכו') אמר ר' אבא מרי אחוי דר' יוסי שנייא היא שקבע לו הכתוב זמן. — תענית פ"א הל' ג' (ס"ד ע"א) אמר ר' אבמרי אחוי דר' יוסי הכל מודים בשבעה עשר שהוא זמן כימה לשקע שבו ירד מכול לעולם. — וזה ר' יוסי נראה שהוא ר' יוסי חבירו של ר' יונה וחי בדור הרביעי, עיי' ערכו, ור' אבא מרי היה קצת זוטר מיניה וחי בדור החמישי.

ר' אבא קרטינגנאה עיי' ערך ר' בא קרטינגנאה. וכן כל ערכי ר' אבא אשר לא נזכרים במחלוקת זאת עיי' ערך בא. גם מצינו רבא והוא ר' בא ויבוא ג"כ בערך בא.

אבא בר אבהו ב"ק פ"א הל' א' (ב' סוף ע"ב) ועיי' ערך רב.

אבא בר בא פאה סוף פ"ח אבא בר בא יהיב לשמואל בריה פרישין (עיי' לעיל נ' ע"ב כל הסיפור). — כתובות פ"ב הל' ו' נשים נשבו לשם אתא

עובדא קומי אבא בר בא ולוי ושמואל וכו' אמר ליה אבא בר בא אלו הוינן
 בנתך בן הייתה אומר ע"כ. וכל זה איתא בבבלי כתובות כ"ג ע"א בשם אבא
 דשמואל ושמואל. — יבמות פ"ד ו' ע"א אמר לון ר' נחמן בר יעקב כההין
 עובדא אתא קומי רבה בר בא ואכשרו, והוא ר' אבא בר בא (עיי' ערך אבא
 אבוי דשמואל). וכן איתא שם סמוך לזה אבא בר ווא פליג על שמואל
 בריה ע"ש. וכן נזכר שם פט"ו ט"ז ע"א קם אבא בר בא ולחש לה וכו'
 שמואל אמר תמן הוינא וכו' אלא אבא הוא דלקה. — והנה בבבלי איתא
 בכל מקום אבא דשמואל ולא נזכר בשמו הפרטי, ומתירושלמי ידענו ששמו
 היה אבא. — ועיי' בבבלי פסחים ק"ג ע"א שלח ליה אבא דשמואל לרבי
 ילמדנו רבינו סדר הבדלות היאך שלח ליה כך אמר ר' ישמעאל בר ר' יוסי
 שאמר משום אביו וכו'. וידוע שרבי מסדר המשנה חיבב מאוד דברי ר' יוסי
 ושאל את ר' ישמעאל בנו בהרבה מקומות מה אמר אבוך בכך, וטוה נראה
 שזה רבי ששלח אליו אבא דשמואל הוא רבינו הקדוש ולא ר' יהודה נשיאה.
 גם יש לדון מזה שהיתה כבר ישיבה בבבל בימי רבינו הקדוש. אך בבבלי
 יבמות קט"ו ע"ב איתא ושלחה אבא דשמואל קמיה דר' יהודה נשיאה.
 ועיי' ערך ר' יודה נשיאה א'. — פסחים פ"ה הל' ב' (ל"ב ע"א) שחמו לשמו
 לדוק דמו שלא לשמו בשאר ימות השנה על דעתיה דר' יוחנן כשר על
 דעתיה דר' שמעון בן לקיש פסול אמר ר' יוחנן על דא אמר לי אבא בר בא
 וכו' וא"כ עלה אבא דשמואל לא"י כי ר' יוחנן לא ירד לבבל. אך שקלים
 פ"ב הל' ה' (מ"ו ע"ד) הגי' על דעלי (הוא כמו דאעלי וכן עוד שם אמר ר'
 יוחנן על דאעלי ר' חנינא וכו' קראקא וקראטאשין בטעות על דא עליל).

אבא בר רב הונא תרומות פ"א ט' ע"ד אבא בר רב הונא אמר שתוי אל
 תפלל ואם התפלל תפילתו תתנונים שיכור אל תפלל ואם התפלל תפילתו גדופין.
 ובבלי עירובין פ"ד ע"א איתא אמר רבה בר רב הונא שתוי אל תפלל וכו' כמעט
 מלה במלה כהך דירושלמי תרומות, וזה מוכיח שאבא בר רב הונא דירושלמי הוא
 רבה בר רב הונא דבבלי. — ברכות ריש פ"ב מגילה פ"ב הל' ב' אבא בר רב
 הונא ור' חסדא הוון יתבין אמרין אף בתקיעות בן סלקון לבית רב (במגילה הני'
 לבית רבי) ושמעון ר' חונה בשם רב הונא (במגילה הני' בשם רב, והוא
 הנכון) אפילו שמען עד תשע שעות יצא ע"כ. — אבא בר רב הונא הוא
 בבבלי ובנו של רב הונא תלמידו של רב זכתי ר' חסדא וכמאמר הירושלמי
 ברכות וכו' (ולא כלישנא אחרינא שמביא רש"י מ"ק כ"ה ע"ב ד"ה ספר מלחמות
 שהיה בנו של רב הונא ריש גלותא בימי רבי, וכבר הוכיח בעל סה"ד
 בן בראיות אחרות), ומת בבבל כדאיתא מ"ק כ"ה. — ונראה שלא עלה
 מימיו לא"י.

רבי אבא בר זבינא, זבינא (בחילוף בית ומ"ם עיי' ריש פ"ב) בדור
 הרביעי, תלמידו של ר' זעירא. כלאים פ"ט ל"ב ע"ד כהדא דר' זעירא מספק
 לר' אבא בר זבינא ויאמר לבר ראשון הלא יחוט ליה מסאניה בכיתן אלא
 ברצועה וע"ש שזה ר' זעירא הוא ר' זעירא הראשון דר' לא חולק שם עליו

עיי' ערך ר' הילא. — דמאי פ"א כ"א סוף ע"ד רבי אבא בר זבינא בשם ר' זעירא אמר אין הוון קדמאי בני מלאכים אנן בני נש ואין הוון בני נש אנן חמרין. ובמס' שקלים מ"ח ע"ד איתא ר' אבא בר זבינא. ועיי' בבלי שבת ק"ב א"ד זורא אמר רבא בר זבינא אם ראשונים כמלאכים וכו', וגי' הירושלמי נראה עיקרת דנכל טקום מצינו שר' אבא בר זבינא היה תלמידו של ר' זעירא (זורא), עיי' ברכות פ"ז ריש ע"ג רבי אבא בר זבינא הוה משמש קומי ר' זעירא מוג ליה כבא אמר ליה סב בריך וכו' ובמ"א. — סנהדרין פ"ו הל' ט' (כ"ג ע"ד) ר' בא בר זבינא בשם ר' הושעיה גדול הוא קידוש השם מחילול השם בקידוש השם כתיב לא תלין נבלתו ובחילול השם כתיב ויהיו תלויים עד נתך מים עליהם. — שביעית פ"ד ל"ה ע"א סנהדרין פ"ג הל' ו' רבי אבא בר זבינא הוה מחייט גבי חד ארמאי (בסנהדרין הני גבי חד בר נש) ברומי אייתי ליה בשר דנבלה אמר ליה אכול ע"ש המעשה שרצה למסור נפשו על זה. — ב"מ פ"ה הל' ח' (י' ע"ג) אבא בר זבינא (כה"א) יהיב חד דינר לקפילה ונסיב מיניה בשעה זלילה דכל שתא.

אבא כהן בר דליא, דלוייה פאה פ"ד י"ח סוף ע"א גיטין פ"ח מ"ט ע"ג ר' שמעון בן לקיש בשם אבא כהן בר דליא אדם זוכה לחבירו במציאה וכו' ועוד אמר ר"ל בשמו ב"ב פ"ח ט"ז סוף ע"א ושם איתא בר דליית. — ובבלי ב"מ י' ע"ב איתא ואמר ריש לקיש משום אבא כהן בדללא. ועיי' ערך בר דליה.

רבי אבא, בא, בריה דר' חייא בר אבא ברכות ט' ע"ג רבי אבא בריה דר' חייא בר אבא ר' חייא בשם ר' יוחנן היה קורא בתורה וגשתתק וכו'. — פאה ט"ז ריש ע"ג (סוטה פ"ט הל' ט"ז) שאלו את ר' יהושע מהו שילמד אדם את בנו יונית וכו' רבי בא בריה דרבי חייא בר ווא רבי חייא בשם ר' יוחנן מפני המסורות. — והיה ברור השלישי עיי' חולין פ"ו ע"ב ת"ש דר' אבא בריה דר' חייא בר אבא ור' זורא הוה קיימי בשוקא דקיסרי וכו' אמר להו ר' זורא לא שבקתון לי דאישיליה לסבא וכו'. ועיי' ערך ר' זעירא א' וערך ר' חייא בר אבא.

אבא בר חנה עיי' בערך שאחד זה וערך ר' חנה בר אבא.

אבא בר בר חנה ברכות פ"ב הל' א' (ד' ע"ב) אבא בר בר חנה בשם ר' יוחנן כדי שאילת שלום בין הרב לתלמיד וכו' והוא רבה בר בר חנה הנזכר בבבלי. — ועיי' ירושלמי ברכות סוף פ"ח רב בשם אבא בר חנה ואית דאמרי לה אבא בר חנה בשם רב. אכיו של אבא בר בר חנה היה שמו אבא וכדאיתא ב"ק פ"י הל' א' אמר ר' בא בר חנה לא הוה ר' חייה חכיבי פתר לה וכו'. ועיי' בבלי סנהדרין ה' ע"א דחנה היה אחיו של ר' חייא. — גיטין פ"א הל' א' (מ"ג ע"ב) ר' זעירא בשם אבא בר חנה שנים שהביאו את הגט אינו צריך לומר בפנינו נכתב וכו'. — ואבא בר חנה היה אכיו של רבה בר בר חנה, ולכן נסתפק בירושלמי ברכות דלעיל אם אמר רב בשם אבא בר חנה או אבא בר חנה בשם רב. ועיי' שבת קרוב לסוף פ"ד פלוגתא דרב ואבא בר חנה כחירות שגידען לשכיבה. וכן ביצה פ"ד הל' ד' (ס"ב ריש ע"ד) פליגי רב אבא בר חנה ורב

במצילין מכירה לתנור. — ומה דאיתא ב"מ פ"ה הל' ז' אמר רב כגון אנא לרבה בר בר חנה ורבה בר בר חנה לי הוא ט"ס וצ"ל כגון אנא לאבא בר חנה ואבא בר חנה לי. ומה שהיו קורין להאמורא דריש הערך רבה בר בר חנה ולא רבה בר אבא בר חנה נראה כדי שלא לכפול שם אבא. — אבא בר חנה ובנו אבא שניהם היו בכליים, ואבא בר חנה לא עלה לא"י אבל בנו אבא בר בר חנה עלה לא"י ולמד אצל ר' יוחנן ולכן אמר הרבה פעמים בשמו. ומא"י חזר לבבל בימי רבה בריה דרב הונא עיי' בבבלי פסחים נ"א ע"א.

רבי אבא בר יוסף ביצה פ"א הל' ג' (ס' ע"ב) ר' יוסה בי רבי בון אמר איתפלגון רבי זירא ורבי אבא בר יוסף חד אמר יש הכן לצואה וחורנה אמר אין הכן לצואה. ובבבלי ביצה ח' ע"ב איתא אמרי במערבא פליגי בה ר' יוסי בר חמא ור' זירא ואמרי לה רבא בריה דר' יוסף בר חמא ור' זירא וכו' (והפלוגתא בשינוי קצת כאשר הוא לרוב עיי' פ"ג). וידוע שרבא בריה דר' יוסף בר חמא הוא רבא הנודע בבבלי, חברו של אב"י. ובאה הפלוגתא דאמוראי דבבל מא"י לבבל. וכבר הערנו על זה בפרק הקודם. ור' אבא בר יוסף בל' רבא חברו של אב"י לא נזכר בירושלמי כי אם מעט מזער, ור' בא (עיי' ערך ר' בא) אינו רבא, וגם ר' אבא הנזכר בירושלמי אינו רבא כאשר יבין המעיין במימרות דרבא בבבלי, אשר כמעט אין אחת מהן הובאה בירושלמי. — ובמס' יבמות פ"ד הל' י"א (ו' ע"א) איתא ר' אבא בר זוטרא בשם שמואל כל שהוא בה"י רבה באל"ף רבא ופ' בעל קרבן עדה כל שהוא בה"י בסוף הוא רבה והך דרבא רבא אמרה ע"כ, והוא טעות גמור דאיך אמר שמואל שחי קודם רבה ורבא כל שהוא בה"י רבה וכו' ועוד דרבה ורבא לא נזכרו בירושלמי כי אם באחד או שנים מקומות ונקראים ר' אבא. אבל הגי' לפנינו משוכשת, והעיקר כמו שהוא נדה פ"א מ"ט ע"ב כל שהוא בהרבה הרי הוא בארבע (צ"ל בארבה) ובכ"ר פ"כ איתא כל שהוא הרבה ארבה ועיי' יפה מראה יבמות שם.

רבי אבא בר יעקב ברכות פ"ו י' ע"ב רבי אבא בר יעקב בשם ר' יצחק רובה ר' כשהיה אוכל בשר או ביצה היה אומר אשר ברא נפשות רבות להחיות בהן נפש כל חי. — ועיי' בבבלי סנהדרין כ"ז כי הא דבר חמא קטל נפשא אמר ליה ריש גלותא לר' אבא בר יעקב פוק עיין בה וכו' ור' פפי תלמידו של רבא השיב עליו ע"ש, מכ"ז יצא לנו שהיה בבבלי ואפשר שלא עלה לא"י מימיו.

רבי אבא בר ירמיה, בדור השני, ברכות פ"א ב' ע"ד דמר ר' זעירא בשם ר' אבא בר ירמיה שלש תמיפות הן תקף לסמיכה שחיטה וכו' ובבבלי ברכות מ"ב איתא אמר ר' חייא בר אשי אמר רב ג' תמיפות הן וכו'. — מגילה סוף פ"ג ר' זעורא אבא בר ירמיה ר' מתנה בשם שמואל (ב' פעמים). — כתובות פ"ג הל' א' ר' זעירא בשם אבא בר ירמיה שני דברים אמר חנן הלכה ביוצא בו. — וזה ר' זעירא האומר בכל מקום בשם ר"א בר ירמיה הוא ר' זעירא הראשון שהיה בדור השלישי. ועיי' בבבלי שבת סוף פ"ה שנשתבח רב

הרבה נאבא אבוה דר' ירמיה בר אבא ואמרי לה אחא אחוה דאבא וכו'.
 ובבלי גדה י"א ע"ב איתא אמר ר' זירא אמר ר' אבא בר ירמיה אמר שמואל
 אשה שאין לה וסת בעיא בדיקה וכו'. ונראה שהיה בכלאי ורי זירא היה
 תלמידו טרם שעלה (ר"ז) לא"י והא דירושלמי ברכות ג' תכיפות נראה דצ"ל
 ר' זעירא ר' אבא בר ירמיה בשם רב, או שלא היו יודעין בא"י שאמר לה
 רב ובא לשם השמועה ע"י איזה תלמיד (עיי' פ"ג) אמר ר"ז בשם ר"א בר
 ירמיה.

רבי אבא בר כהנא בדור השלישי. מעשרות פ"ג נ"א ע"א דלמא ר'
 זעירא ורבי אבא בר כהנא ורבי לוי הוון יתבין והוה ר' זעירא מקנתר לאילין
 דאגדתא וצווה להון ספרי קיסמי אמר ליה רבי בא בר כהנא למה את מקנתר
 לון שאל ואינן מגיבין לך וע"ש שהיה בעל אנדה. — פסחים פ"ד הל' ט'
 (ל"א ע"ב) רבי אבא בר כהנא בעי קומי ר' אימי המשכיר בית לחבירו ונצרך
 לדמיו ע"ש.

אבא בר ריה דר' נחמן אמורא בכלאי בימי הרבה בר רב הונא. ערלה
 פ"ב הל' ג' (ס"ב ע"א) אבא בר ריה דרב נחמן דברי ר' מאיר משום שאובה ניכרת. —
 סנהדרין פ"י כ"ז ע"ד רבה בר נחמן אמר לה בשם ר' ברכיה וכו' עד אותה
 הישעה זכות אבות קיימת. — ובבלי יבמות כ"ה ע"א איתא שלח ליה רבה
 בר הונא לרבה בר ר' נחמן ילמדנו רבינו כנס מהו וכו'. ועיי' לעיל ערך אבא
 בר רב הונא.

רבי אבא בר נתן בדור השני. ט"ק פ"ג הל' ד' (פ"ב ע"א) חד בר
 נש אובד תפילוי בטועדא אתא לגבי ר' חננאל ושלחיה לגבי רבי אבא בר
 נתן אמר ליה הב ליה תפיליך וזיל כתוב לך אמר ליה רב איזיל כתוב ליה.
 ועיי' נזיר פ"ג הל' ב' (נ"ו ריש ע"ג) שהיה נושא ונותן עם ר' יסא (אסי)
 תלמידו של ר' יוחנן ור' יסא איקפיד עלוי ומת.

רבי אבא בר ריה דרב פפי בדור הרביעי. ברכות פ"ד ז' סוף ע"ב ביכורים
 ריש פ"ב אמר רבי אבא בר ריה דר' פפי ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי בכל
 עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור חנה על ידי שריבה בתפילה קצרה
 ביטוי של שמואל. — שבת פ"ג הל' א' אמר ר' מנא (הוא ר' מנא השני)
 אנא קשייתה קומי רבי בא בר ריה דרב פפי אין תימר לשעבר וכו'. — ונזכר
 ג"כ יומא פ"ד הל' א' ע"ש, ובמס' מגילה פ"א ע"א ע"ג איתא לא יעמוד אדם
 ויתפלל במקום גבוה מה טעמא אמר ר' בא בשם ר' פפא מטעמקים קראתיך
 ה' והוא ט"ס וצ"ל אמר ר' בא בר ריה דר' פפי וכדאיתא ברכות פ"ב ד' ע"ד.

רבי אבדומי ב"ב פ"ט הל' א' היה שם לאילו ולאילו מזון שנים עשר
 חודש ואלמנה לזון מהו שיאמרו בנים לננות כלום אין לכם אלא מזון שנים
 עשר חודש אמר רבי אבדומי נשמעינה מהדא אם אמרו היתומים הרי אנו מעלין
 ניכסי אבינו יותר דינר אין שומעין להן. ועיי' כתובות פ"ג הל' א'.

רבי אבדימי דחיפה. עיי' ערך ר' אבדומא דחיפה.
 רבי אבדימא דציפורין בדור החמישי. ברכות פ"ד ח' ע"א רבי אבדימא

דציפורין בעי קומי ר' מנא איכן אומרה פ' הנרכה דט"ב, וע"ש שר' חייא דציפורין תיקן ברכה ליחיד בט"ב. ועיי' ערך ר' חייא ציפוראה ומוה תבין שזה ר' מנא הוא ר' מנא השני.

רבי אבדימי (אבודמי) אחיו דר' יוסי שבת פ"ב ה' ע"א הכעיר וכיבה בנפיחה אחת חייב שתים אמר רבי אבדימי אחיו דר' יוסה דרא אמרה נפח בכלים ושיברן משלם נזק שלם. — כלאים פ"ו הל' ה' (ל' ע"ג) רבי אבודמי אחוה דר' יוסי חזר ובנייה את אומר חזר עדים למקומו. — ונזכר עוד ברכות פ"ה ט' ע"ב ע"ש. ואין לברר אם הוא אחיו דרבי יוסי הראשון וחי בדור השני והשלישי או אחיו דר' יוסי שני וחי בדור הרביעי.

אברן בדור הראשון. ברכות פ"ד ז' ע"ג רבי מפקד לאברן אמוריה אכרין קומי ציבורא מאן דמצלי יצלי דרמשא עד יומא קאים. — שם ריש פ"ה אברן שאל לרבי כמה מעלות בקודש וכו'. ועיי' בבבלי יבמות ק"ה ע"ב ובמה שכתבו התו' שם אבא יודן בירושלמי ואברן לישנא קלילא ע"כ, אבל בירושלמי איתא ג"כ אברן וכוונת התו' על הבר' פ"י ושם איתא אבא יודן, והראשונים כינו לבר' ירושלמי, עיי' פ"ג.

אבה אבוי דשמואל ב"מ פ"ד הל' א' אמר ר' אידי אף אבה אבוי דשמואל בעא קומי רבי מהו ללוות דינרין בדינרין. — והוא אבה דשמואל הנזכר בבבלי, אף שבירושלמי לא נזכר במ"א על שם בנו וגם לא נקרא אבה כ"א אבא ולבד יבמות פ"ד יוצא מן הכלל עיי' לעיל ערך אבא בר בא. וזה רבי ששאל אבה אבוי דשמואל קומיה הוא רבינו הקדוש בעל מסדר המשנה, דאף שרבי הוא לפעמים ג"כ כינוי לר' יהודה נשיאה (עיי' ערך ר' יודה נשיאה א') הוא לבד בסתם ירושלמי אבל בפי האמוראים רבי הוא רבינו הקדוש. וזה מוכיח ג"כ שאבה דשמואל חי בזמן רבינו הקדוש ושלח לו שאלות וכמו שכתבנו בערך אבא בר בא, וגם הך בעא קומי דב"מ הוא בשליחות דלא מצינו כלל שאבה דשמואל עלה לא".

רבי אבהו א'. ברכות פ"ה ה' סוף ע"ד ר' אבהו בשם ר' אבהו דרשו ה' בהמצאו איכן הוא מצוי בבתי כניסיות ובבתי מדרשות. — ובמס' ביכורים פ"ב ס"ד ע"ד איתא חילפיי בר בריה דרבי אבהו אמר שמעית קליה דר' דרש ויהי בעשרת הימים ויגוף ה' את נבל וימת תלה לו הקביה שבעת ימי אכלו של שמואל וכו' ע"כ. וממה שנאמר בר בריה דר' אבהו מוכח שהוא ר' אבהו א' דר' אבהו ב' לא ראה רבינו הקדוש מעולם וגם מת זמן הרבה אחר ר' יודה נשיאה. — ומוה המאמר דביכורים יש לדון שר' אבהו א' היה קדמון כאמוראים ובימי רבינו הקדוש גם אם נניח שר' הנזכר כאן הוא ר' יהודה נשיאה, דהרי חילפיי בן בנו של ר' אבהו שמע זה ר' דדרש (ואפשר שחסר איזה תיבה אחר שמעית קלי' דר' והיה כתוב כאן שם איזה אמורא).

רבי אבהו ב' בדור השלישי. הוא האדם הגדול הנזכר לרוב בירושלמי ובבבלי והיה מתלמידי ר' יוחנן האחרונים (עיי' ערך ר' יוחנן). ור' יוחנן קרא אותו כל חיבה "בני", ברכות פ"ב ד' ע"ב. — עיקר מושבו של רבי אבהו

היה בקיסרין. דמאי סוף פ"ב הנהיג ר' אבהו בקיסרין שיהו שניהן (החלב וגידי הנשה) משל לוקח בנין דיהוון מרבין טבאות. סנהדרין פ"א הל' א' ר' אבהו הוה יתיב דיין בכנישתא מדרתא דקיסרין לגרמיה. ועוד נזכר בהרבה מקומות בירושלמי שישב בקיסרין וגם בכבלי איתא דהתקין בקיסרי עיי' לקמן. — ר' אבהו הלך לדרום. ברכות פ"ח הל' א' ר' אבהו כד הוה אזיל לדרומה הוה עביר כר' חנינא (אך נראה שיש שם ט"ס דר' חנינא לא היה בדרום עיי' ערכו). בכלי עירובין נ"ג ע"ב אמרי לר' אילעי הצפיננו היכן ר' אבהו צפון אמר להן נתייעץ במכתיר והנניב למפיבושת עיי' ברש"י שם (ובערוך ערך כתר ג' אחרת). — והלך ג"כ לכצרה. שבת פ"ג הל' א' ר' אבהו הורי בכוצרה ממלא גצרא רמח וכו'. — גם הלך לאלכסנדריאה. עיי' עירובין סוף פ"ג ר' אבהו אזל לאלכסנדריאה ואמעינון לולבין בשוכתא וכו'.

בימי ילדותו היה בטבריא כי למד שם אצל ר' יוחנן, וגם אחר שקבע דירתו בקיסרין הלך לפעמים לטבריא, ואפשר לקבל פני ר' יוחנן. פסחים פ"י ל"ז ע"ג שקלים פ"ג מ"ז ע"ג ר' אבהו אתא לטבריא חמוניה תלמידו דר' יוחנן אפוי נהדין אמרון קומי ר' יוחנן אשכח ר' אבהו סימא אמר לון למה אמרו ליה אפוי נהדין אמר לון דילמא אורייתא הדתא שמע סלק לגביה אמר ליה מה אורייתא הדתא שמעת אמר ליה תוספתא עתיקתא וקרא עלוי חכמת אדם תאיר וכו'. (ועיי' דרכי משנה 307 הערה ג'). — וגם בימי זקנותו הלך לפעמים לשם. ביצה פ"א הל' ו' (ס' ע"ג) ר' אבהו הוה נחת מסחי בהדין דימוסין דטיבריה והוה מסתמך על תרין גותיין שרעון וקפון שרעון וקפון אמרון ליה מהו הכין אמר לון שימרתי כחי לזיקנותי. ועיי' בבלי כתובות ס"ב. לר' אבהו נמצאים הרבה מאמרים בכל מסכתא ומסכתא המורים על עומק לימודו. גם אהב להעמיק בחשבונות עיי' תרומות פ"ה הל' ג' (מ"ג ע"ג) אמר ר' אבהו כל ימינו היינו טועין בה כמקל הזה של סומא עד שלמדנוה מן חשבון גימטריא קבא כמה עבד עשרין וד' ביעין וכו'. — סוכה סוף פ"ה אמר ר' אבהו הישבתים (צ"ל הישבתים וכאשר הוא תענית פ"ד הל' ב' עיי' בהסכמת חכם צבי להירושלמי סדר זרעים ד' אמשטירלדס) שאין משמר נוטל ושונה בשדה אחוזה עד שיטול חבירו (עיי' פירושו בהסכמה הנזכרת).

ר' אבהו אמר במקומות אין מספר בשם ר' יוחנן. גם אמר בשם ר' שמעון בן לקיש, בשם ר' אלעזר, בשם ר' יוסי בן חנינא. ועיי' כ"ט סוף פ"ד ר' אבהו הוה עסיק באילין לסוטיא אתא שאל לר' יוסי בן חנינא וכו'. — והתורה טחורת על אכסניא שלה ואחרי מות החכמים אלה היה ר' אבהו גדול הדרור ולו נתאספו הרבה תלמידים. ומ"ט לא פסקה הישיבה מטבריא. וקצת נראה שגם בימי ר' אבהו האחרונים היתה ישיבת טבריא גדולה משיבת קיסרין, כי ר' אבהו שלח בנו לטבריא ללמוד שם תורה. עיי' פסחים פ"ג הל' ז' (ל' ע"ב) ר' אבהו שלח לר' חנינא בריה יוכי בטיבריה אתון ואמרין ליה גמל הוא חסד שלח ומר ליה המבלי אין קברים בקיסרין שלחתיך לטבריא.

ר' זעירא הוה כעין תלמיד חבר לר' אבהו ושאל הרבה פעמים לפניו

וקרא לו רבי. ברכות פ"ח י"ב ע"א ר' זעירא סליק גביה ר' אבהו לקיסרין וכו' אמר ליה חכם רבי לרב הונא וכו'. ור' אבהו נהג כבוד בר' זעירא. ביצה פ"א הל' ט' (ס' ע"ד) ר' זעורא בעא קומי ר' אבהו מאן דעביד טבאות לא שחיק ליה מאיתמול א"ל אין וכו' אלא בנין דר' אבהו ידע דר' זעורא מחמר ואינון מחמרי בנין בן הו' עבד דכוותהון. — ר' ירמיה שאל לפניו. גיטין פ"ט הל' י' (ג' ע"ד) ר' חייה בר אשי בשם איסי האומר איני זן ומפרנס כוספין אותו להוציא ר' ירמיה בעי קומי ר' אבהו וכוספין אמר ליה ואדיין את ליי (צ"ל לזו) אם מפני ריח רע כוספין לא כל שכן מפני חיי נפש. — ר' יונה ור' יוסי היו מתלמידיו האחרונים. ע"ז פ"ד הל' א' אמר ר' יוסי קשיתה קומי ר' אבהו. — סנהדרין סוף פ"ו איתא דר' יונה ור' יוסי עלו לבקר את ר' אבהו כאשר מת לו ילד, ומיראתו עליהם לא אמרו לו דבר תורה ופתח הוא. וע"ש מאמר הנחמה אשר בו התנחם ר' אבהו, והוא מורה על עוצם יראת שמים שלו „מה אם רשות שלמטן שיש בה כזב ושקר וגניבת דעת ומשוא פנים ומקח שוחד והזיוע עודנו ומחר איננו נאמר בה הקרובין באין ושואלין שלום דינים והעדים לומר שאין בלבינו עליכם כלום שדן אמת דנתם רשות של מעלן שאין בה לא כזב ולא שקר ולא גניבות דעת ולא משוא פנים ולא מקח שוחד והוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים על אחת כמה וכמה שחייבים אנו לקבל בידת הדין“. ועוד זאת לר' אבהו שבמקום גדולתו שם ענותנותו. עיי' בבלי סוטה מ' ע"א.

ר' אבהו נזר על יינם של כותים שקילקלו מעשיהם בימיו. ע"ז פ"ה הל' ד' (מ"ד ע"ד). — ר' אבהו היה קרוב למלכות (פ"י להשלטון רומי אשר היה אז בקיסרין) וגם המאמר דבבלי בתוכות י"ז מורה על זה ע"ש. וכן מורה הסיפור ירושלמי מגילה פ"ג סוף הל' ב' שלחו לו רבי חייה ר' יוסי רבי אימי להשתדל בעדם אצל אנטיפוסטה (ובמ"א אנטיפוטי) דקיסרין. *) — לרבי אבהו היו הרבה פעמים ויכוחים עם המינים. עיי' בבלי. סוכה מ"ח ע"ב, ע"ז ד' ע"א ואלה מינים היו משרי השלטון עיי' ע"ז שם. והמעין במקומות אלה יראה שהמינים הנזכרים שם היו אנשי אמונה החדשה אשר הוקמה על ע"י הקיסר קאנסטנטינוס שנת ע"ב לאלף החמישי עיי' פ"א. וכזה יובן היטב המאמר בבלי פסחים נ"ז ע"א התקינו שיהו אומרים אותו (בשכ"ט) בחשאי. . . אמר ר' אבהו התקינו שיהו אומרים אותו בקול רם מפני תרעומת המינין ובנהרדעי דליכא מינין עד השתא אמרי לה בחשאי ע"כ. פ"י ר' אבהו אשר היה בא"י ושם גברה האמונה החדשה אמר התקינו שיהו אומרים אותו בקול רם מפני שהמינין והם בעלי האמונה החדשה העלילו על היהודים שהדברים אשר הם אומרים בלחש אחד שקיבלו עליהם אחרות הבורא הם גידופים נגד האמונה החדשה אשר עיקרה השילוש. וע"ז אמר הש"ס ובנהרדעי דליכא מינין כל' ששם לא נתפשטה האמונה החדשה כידוע עד השתא אמרי לה בחשאי.

*) ἀνθύπατος proprie Proconsul. Gloss. Basil. ἀνθύπατος ὁ σήμερον Λούξ. cf. Ducange Glossarium.

ר' אבהו אמר בשם ר' יוחנן מותר אדם ללמד את בתו יוונית מפני שהוא תכשיט לה וכן עשה לבנותיו. פאה פ"א ט"ו ע"ג.

ר' גמליאל בנו של ר' יהודה נשיאה היה נשיא בימי ר' אבהו ושאל לר' אבהו מהו לילך ליריד ואמר לו אף שמן הדין הוא מותר מפני שר"ג אדם קטן היה וביקש ר' אבהו לגודרו. ע"ז פ"א הל' א' (ל"ט ע"ב).

ר' אבהו היה גדול בחייו וגדול במותו. ע"ז פ"ג הל' א' כד דמך ר' אבהו בכך עמודיא דקיסרין וכו' ר' אבהו מי דמך עברון קומי י"ג נהרין דאפרסמון וכו'.

לר' אבהו היו שני בנים גדולים בתורה. ר' זעירא, ר' חנינא. ע"י ערך כל אחד ואחד על מקומו. ובבבלי שבת ק"ט ע"ב קידושין ל"ב ע"ב נמצא בן לר' אבהו ושמו אבימי. וזה ר' אבהו אינו לא ר' אבהו שלפנינו ולא ר' אבהו דערך הקודם כ"א אמורא בבבלי, והוא אביו של האמורא רבה הנקרא תמיד על שמו רבה בר אבהו. — ועוד נזכר ב"ק ק"ז ר' אבהו אמורא אחרון והוא היה בימי רב אשי ע"ש.

בבבלי איתא לפעמים מגדף בה ר' אבהו, ע"י ערוך ערך גדף. ותו כתובות ב' ע"ב כתבו שכל אמורא היה תופס לשונו ע"ש. ובירושלמי לא נמצא בשום מקום מגדף ר' אבהו. וכבר זכרנו שהיה ג"כ אמורא בבבלי הנקרא ר' אבהו.

ודע דבבבלי ר"ה ל"ד ע"א איתא איתקן ר' אבהו בקיסרי תקיעה ג' שכרים תרועה תקיעה. והרבה יש לתמוה שלא נזכרה תקנה זאת בירושלמי.

רב אבודמא (אבודמי) נחותא כדור השלישי, ונקרא נחותא על שם שהיה רגיל לילך לבבל. שקלים פ"ח הל' א' אמר ר' יוסף מאן דאמר טמא כ"י יהודה וכו' אמר ליה רב אבודמא נחותא ויאות ר' יודה מודייניה דנשייא הוה. סוכה פ"ד הל' ה' נ"ד ע"ג ר"ה פ"א הל' א' חגיגה פ"א הל' ד' קיימה רב אבודמי (בסוכה ובחגיגה הג' ר' אבודמא) נחותה בכהנים ובשעיר. וזה הוא תירוצו של ר' הונא בר יהודה בבבלי פסחים ע"א ע"א ור' אבודמי שמע התירוקן בבבל והעלהו משם לא"י ונאמר בפי בני הישיבה על שמו. וע"י בבלי שם שרבא מקשי ע"ז ונראה שר' אבודמי לא היה או בבבל או שכבר מת. — ב"ב פ"ג הל' א' אמר רבי אבודמא נחותה בנכסי הגר אתאמר ר' חסדא אמר ר' יצחק בנין דלא תימר וכו' וקאי אהא דאמר ר' אבודמא, ור' יצחק חי כדור השני וכדור השלישי וצע"ק. — וע"י ערך ר' שמואל בר אבודמי. — עירובין י"ט ע"ב קיימה רב אבדימי נחיתה. — ואינו רחוק שר' אבודמי נחותה הוא ר' דימי הנזכר בבבלי שירד מא"י לשם כי אתא ר' דימי, ואבי הוא כינוי וכמו ר' אבא מרי וכו'. וע"י ערך הבא דר' אבדימי דירושלמי נקרא בבבלי ר' דימי.

רבי אבודמא דחיפה מן האמוראים הקדמונים של דור השלישי. כלאים פ"ד כ"ט ע"ב עירובין י"ט ע"ג סוכה פ"א הל' א' (נ"ב ע"א) ר' זעירא ר' אבודמא דחיפה

(בעירובין הגי' אבדימי דחיפה) בשם ר' שמעון בן לקיש לגובה אפילו עד
מאה אמה. — מגילה פ"ג הל' ו' (ע"ד ע"ב) ראש חודש שחל להיות בחנוכה
כמה קורין . . . ר' פינחס ר' סימון ור' אבא בר זמינא מטי בה בשם ר'
אבדמא דחיפה קורין שלשה בחנוכה ואחד בראש חודש. ועיי' בבלי
מגילה כ"ט ושם הגי' ר' דימי דמן חיפה אבל בשאלתות ח' ע"ד הגי' ר'
אבדימי. — מ"ק פ"ג הל' ה' (פ"ב ע"ג) אמר ליה ר' יעקב בר אחא (לר'
אבהו) עמך הייתי ושאלתיהו לר' אבדמא דמן חיפה. — גדה פ"ב הל' ו'
(ג' ע"א) ר' יצחק בר נחמן ור' אבדמא דמן חיפה הוון יתיבין וכו'. — ברכות
ד' ע"ד ר' לוי ר' אבדימי דחיפה בשם ר' לוי בר סיסי צריך להתיר למען תזכרו.

רבי אבדמי בר תנחום מ"ק פ"ג הל' ח' (פ"ג ע"ד) על כל המתים
אינו מגלה את לבו אלא על אביו ועל אמו דברי ר' מאיר ר' שמואל בשם
רבי אבדמי בר תנחום מפני שבטלה ממנו מצות כבוד.

רבי אבון, אבין א' פסחים פ"ד הל' א' ר' אלעזר בשם רבי אבין
כל דבר שאינו יודע שהוא מותר ושועה בו באיסור נשאל והן מתירין לו וכל
דבר שיודע בו שהוא מותר והוא נוהג בו איסור נשאל אין מתירין לו. ותענית
פ"א הל' ו' הגי' רבי אבון גם יש שם שינויים אחרים ע"ש. — שמועות פ"ו
הל' ד' (ל"ז ע"א) ר' לעזר בשם רבי אבין מסיק לישנא מחצין דמשח.

רבי אבון, אבין ב' בדור הרביעי ובדור החמישי. דמאי פ"ה הל' א'
רבי אבין ר' שמאי בשם ר' אחא שמע לה מן דביתה. עיי' ערך ר' שמאי. —
שקלים פ"ד הל' י' ר' אבון ור' בון עיי' ערך ר' בון. — ואמר כמה פעמים
בשם רבנן דתמן. פאה פ"ז כ' ע"א ר' אבין בשם רבנן דתמן אני אומר עם
הנקרצות עם האשכולות. פסחים פ"ד הל' ג' (ל"א ע"א) דמר ר' אבין בשם
רבנן דתמן זאת אומרת שאסור להמציא להן זרע. ע"ז פ"ג הל' י"ג (ט"ג ע"ב)
ר' אבין בשם רבנן דתמן זאת אומרת שאין טומאת המתים מהורת. וכן
במ"א. — וזה ר' אבין היה רגיל לילך לבבל כבר קודם זמן השמד גאללוס
(עיי' פ"א). ועיי' בבלי פסחים ל"ד ע"ב כי סליק רבין אמרה לשמעתי קמיה
דר' ירמיה, הרי שירד כבר לפעמים לבבל בימי ר' ירמיה. ועיי' פ"ד ע"א א"ל
ר' ירמיה לר' אבין כי אולית לקמיה דר' אבהו רמי ליה וכו' נראה שלמד ג"כ
אצל ר' אבהו וחי א"כ בדור השלישי והרביעי והחמישי, כי אמר בשם ר'
שמאי, ור' שמאי היה בדורו של ר' מנא השני בדור החמישי. עיי' ערך ר'
שמאי. — וזה ר' אבין נזכר בהרבה מקומות בבבלי, ונקרא רבין כלו' ר' אבין,
והביא כמה טאטרים דאמוראי דא"י לבבל, וזה הוא דאיתא כי אתא רבין וכבר
דברנו מזה בפרק הקודם. ואכ"י קרא אותו אבון תכלא פסחים ע' ע"א (ודברי
מהרש"ל שם אינם מדויקים כל הצורך).

ועין כי שני אמוראים נקראים ר' אבון, אחד קדמון ואמר ר' אלעזר
בשמו ואחד אחרון, (ועיי' פסחים פ"ד הל' א' ר' אבין בשם רבי אלעזר), לכן
אין להכריע לפעמים מי הוא בעל המאמר והסיפור. עיי' הסיפור ברכות פ"ה

ט' ע"א ר' אבין על קומי מלכותא כי נפיק הפך קדל אתון בעיון מיקטלוניה
וחמון תרין זיקוקין דגור נפקין מקדליה ושנקוה. ומה שמכבד יותר החקירה
הוא שכא לפעמים בהסיפור ר' מנא עם ר' אבין והיו ג"כ שני אמוראים
בזמנים שונים הנקראים ר' מנא ועיי' ערך ר' מנא ב'. — ובענין המאמרים
נראה שסתם ר' אבין הוא ר' אבון א', וכחו של רבי אבין ב' נודע יותר — כפי
מה שיוצא מהירושלמי ומהבבלי — כמה שישנה מאמרים אשר נאמרו מפי אחרים
והביאום לבית המדרש בא"י ולבבל (גם נקרא לרוב ר' אבין). — ועיי' ערך
רבי בון.

רבי אבונא שביעית פ"ב ל"ג ע"ד רבי יוסי אמר רבי אבונא בעי מה
בין המזוהם לעושה לה בית וכו'. ר' יונה אמר ר' אבונא בעי מה בין קשין
ומה בין עפר. — כלאים פ"ט ל"ב ע"א אמר ר' זריקן יהיבו לר' אבונא
ביעתא במפה דאית בה כלאים והוא לא מקבל. — נדרים פ"ה הל' א' רבי
אבונא אמר ר' ירמיה בעי אהן יוסטא מכיון די מרחק וכו'.

רבי אבונ' בר סחורא פסחים פ"י הל' ו' (ל"ז ע"ד) התיב רבי
אבונ' בר סחורה לא כבר הזכיר על הכוס.

אביי מכות כוף פ"ב ל"ב ע"א אמר אביי תלמיד חכם צריך לפרסם את
עצמו היך בר גש דחכם חדא מיכלה ואזיל לאתר ואינון מייקרין ליה כד הוא
חכם תרין מיכלה צריך לומר לון חדא מיכלה אנה חכים ע"כ. והנראה שזה
אביי הוא אמורא דא"י ולא אביי תלמידו דרבה וחבירו דרבא, שאביי לא עלה
לא"י והלשון המאמר מורה שנאמר בא"י. ועיי' בבלי סנהדרין מ"ד ע"ב שאל
אביי את ר' דימי האי קרא במערבא במאי אוקימתא, וזה ג"כ ראיה שלא עלה
לא"י. וכן ירושלמי תרומות ריש פ"ז כתובות פ"ג הל' א' (כ"ז ע"ב) רבי אמי בבלייא
בשם רבנן דתמן טעמא דרבי שמעון בן לקיש רשע רשע וכו' והוא מיטרא
דאביי בבלי כתובות ל"ה ע"א. והר"ף סוף עירובין מביא הירושלמי דמס' ביצה
רבי ירמיה שרי מקיש על תרעא בשבתא אמר ליה אביי מאן שרי לך ע"כ.
אבל בירושלמי שלפנינו הגי' ביצה פ"ה הל' ב' (ס"ג ע"א) אמר ליה אבא
מאן שרי לך ע"ש, וכבר דיברנו מזה בפ"ג.

רב אבייא סוכה פ"ב הל' ח' (נ"ג ע"א) רבי חונא בשם רב אבייא
מתניתא אמרה כן וכו' ונראה ט"ס וצ"ל רבי אבינא.

אבימי נדרים פ"ג הל' ג' (ל"ז ע"ב) שבועות פ"ג הל' ח' אבימי אחוי
דחיפה אמר שמשית בנדרים שמשית בשבועות בעי חיפה מיבדקוניה וכו'.
ועיי' בבלי שבועות כ"ח ושם הסוגי' בשינוי. ואבימי זה הוא בכלאי תלמידו
של רבה עיי' בבלי שם.

אבימי בר טוביה נזיר ריש פ"ט חדא גויה אתת לגבי ר' אבהו אמר
לאבימי בר טובי פוק ופתח לה בנולה.

ר' אבין בריה דר' תנחום בר טריפון ביכורים פ"ב הל' א' רבי אבין
בריה דרבי תנחום בר טריפון שמע לה מן הכא ימי שנתינו בהם שבועים שנה

צא מהן עשרים שנה שאין ב"ד של מעלן עונשין וכורתין נמצאת אומר המת לחמישים מת בהיכרת.

רבי אבינא בדור השלישי. פסחים פ"ה הל' ה' (ל"ב ע"ג) דלמה רבי זעורא ורבי יעקב בר אחא ורבי אבינא הוו יתיבין אמר רבי אבינא מפני הרמאין. — גדרים פ"ד הל' א' רבי אבינא אמר רבי ירמיה בעי אילין קוזמי דייא דאית עליהון אסיר מישאל לון. ונראה שזה רבי אבינא אינו רבי אבינא דפסחים דיתבי עם ר' זעורא רבו דרבי ירמיה. — פאה פ"ג י"ז ע"ד רבי בינא בשם רבי ירמיה שייר מטלטלין לא עשה כלום, ונראה שצ"ל ר' אבינא, והוא רבי אבינא דגדרים.

רבי אביתר ברכות י"ג ע"א רבי (בדפוס אמשטירלדס אינו, וכן הנכון) אמר רבי אביתר ולא עוד אלא שנתו החרב מעל צוארו של משה על צוארו של קוסנתירו. ועיי' בבלי גיטין י' ע"ב שהיה בימי רב יהודה.

אבלט שבת פ"ג הל' ד' (ו' ע"א) ביצה פ"ב הל' ה' אבלט שאל ללוי. חכם מחכמי א"ח. עיי' ערך מלין ערך אבלט.

רבי אדא (אידי) דקיסרין בדור השלישי. עיי' ערך רבי יוחנן. ברכות סוף פ"ד בשם רבי יוחנן והוא (דיחיד יוצא בתפילת ש"צ) שיהיה שם מראש התפילה. ובבלי מ"ק כ' ע"ב איתא תנא רבי אדא דמן קסרי קמיה דרבי יוחנן. מ"ק פ"ג פ"ב סוף ע"ג רבי אידי דקיסרין בשם רבי יוחנן באת לו שמועה קרובה בשבת קודע למחר ומתאבל.

אדא בדור הראשון. עיי' ערך רבי יונתן. תרומות פ"ז מ"ז ע"ב רב שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן העיד אדא חבירינו לפנינו בששים ואמר מי שיביא לו יותר מששים מכשר אנה וע"ש הסוגיא.

אדא שמשא שבת פ"ב ד' ע"ד אדא שמשא שאל לרבי אמי בגין דאנא צנע פתילתא מן חולא, ופירושו לפי ענינו שהיה משמש חולים. אדא ברבי פאה פ"ז סוף הל' א' אדא ברבי אמר קומי ריש לקיש כן הגי' בס' הראב"ד למס' עדיות פ"ד מ"ג ועיי' ערך ברבי. ובירושלמי שלפנינו הגי' משובשת.

רב אדא בר אהבה פסחים פ"ט הל' א' היה הציבור חציים זבים וחצין טמאין רב אדא בר אהבה אמר זבין נעשין אצל טמאין כטמאין אצל טהורין. ורב חונה חולק שם ואמר אין תשלומין לפסח הבא בטומאה, ובבבלי שם פ' ע"א איתא ג"כ הק' פלוגתא דרב הונא ורב אדא בר אהבה ובגי' יותר נכונה. — שבועות פ"ז הל' ב' (ל"ז סוף ע"ד) מנה לי בידך אמר לו הן אל תתנהו לי אלא בפני פלוני ופלוני וכו' רבי בא רבי המנונא רב אדא בר אהבה בשם רב מעשה בא לפני רבי ואמר יבואו פלוני ופלוני. ועיי' ערך הבא.

רב אדא בר (אחוא) אחוה אמר משמיה דרב שנת סוף פ"ד וסוף שקלים. ובמס' תענית סוף פ"ג הל' י"ג (ס"ז ע"א) מספר הימים שהיה מלומד בנסים ושם נקרא רב אדא בר אחוה (בשני ווי"ן), והובא ג"כ בבבלי תענית ד' ע"ב ע"ש ונקרא רבי אדא בר אהבה, וזה מראה ככירור שרבי אדא בר אחוה הוא

ר' אדא בר אחבה בחילוף ה"א בחי"ת ובי"ת בר"ו, וכדרך הירושלמי עיי' לעיל ריש פ"ב. ועיי' שבת פ"א ג' ע"א אמר ליה רבי אדא בר אחבה אמרן בשמו, ובסוף פ"ד שם אמר ליה רבי אדא בר אחוא אמרין משמו. — ודע דבבבלי שם איתא שאלו תלמידיו לרבי אדא בר אחבה במה הארכת ימים, ובירושלמי תענית שם שלחו חכמים ואמרו לו מה מעשים טובים יש בידך ועוד יש שינויים בין הבבלי והירושלמי ע"ש. ובבבלי איתא דהוה בהדי רב ושמואל, מזה נראה שהיה בכלאי. ועיי' תו' שם שהו' ב' רבי אדא בר אחבה ואין להאריך.

רב אדא בר בימי (אבימי) בדור הרביעי. ברכות פ"ט י"ד ריש ע"א רבי חזקיה ורבי נחום ורבי אדא ורבי בימי (צ"ל ורבי אדא בר בימי כאשר מוכח בסוגי' שם) הוון יתבין אמר רבי תנחום לרב אדא בר אבימי לא מסתברא לברכה נאמר אמר ליה הין. ורבי זעירא היה רבו ע"ש. — ובמס' תענית פ"א הל' ג' (ס"ד ע"ב) איתא רבי חזקיה ורבי נחום ור' אדא בר איכומא וכן איתא עוד שם פעם אחרת ונראה שהוא ט"ס וצ"ל בר אבימי.

אדא בר גרשון תרומות פ"י מ"ז ע"ב רבי זעירא אדא בר גרשון רבי יודי רבי לוי בר פלגא זקן אחד בשם רבי ששים ואחת אסורות ששים ושתיים מותרות, ובחולין צ"ח ע"א איתא אמר רבי שמן בר אבא אמר ר' אדא בר אידי וכו'.

רבי אדא, אידי, בר שמעון. ברכות כ"ב ד' ע"ד מגילה פ"א הל' א' (ע"א ע"ג) רבי אדא בר שמעון בשם ר' יוחנן לא יעמוד אדם ויתפלל וצריך לנקביו. וברכות שם איתא רבי אידי בשם רבי שמעון בשם רבי יוחנן מן דמר כשר מלמטן וכו' והוא ט"ס וצ"ל רבי אידי בר שמעון בשם וכו'.

רבי אורי ברכות ריש פ"ב רבי חונה רבי אורי רבי יוסף רבי יהודה בשם שמואל צריך לקבל עליו מלכות שמים מעומד.

רבי אושעיה בר אבא גיטין פ"ד הל' ב' (מ"ה ע"ג) רבי אושעיה בר אבא אמר לרבי יודן נשייא באגדה דסבך מאן דייק לן. וזה רבי יודן נשייא הוא ר' יהודה בן בנו של רבינו הקדוש ע"ש בסוגי'. ונראה שצ"ל רבי אושעיה בר חמא, והוא רבי אושעיה מסדר הברייתא שחי בימי רבי יהודה נשיאה. עיי' ערך ר' הושעיה א'. ר' חמא. ר' יודה נשיאה א'.

ר' אחא רובא ברכות פ"ב ה' ע"א רבי ליא רבי יסה בשם רבי אחא רובא נתפלל ומצא עצמו בשומע תפילה חזקה כוין. ונראה שהיה בדור הראשון. עיי' ערך רבי יוסי. ולא נמצאו לו הרבה מאמרים, ואפשר שנקרא רובא להבדילו מן סתם רבי אחא עיי' בערך אחר זה. ורובא פתרונו חזקן (הקדמון) וכמו רבי חייא רובא. ועיי' מה שכתב בענין רובא הרב רש"ל ר"פ ד"ל כרם חמד ח"ו. ולפעמים נאמר סתם רבי אחא והענין מורה שהוא רבי אחא רובא.

רבי אחא בדור הרביעי והיה מלוד. סנהדרין פ"א הל' ב' (י"ח סוף ע"ג) רבי ירמיה בעא קומי רבי זעירא ולוד לאו מיהודה היא אמר ליה אין ומפני מה אין מעברין בה אמר ליה שהן נסי רוח ומעוטי תורה הפיך אפוי

וחמא רבי אחא ורבי יודה בן פזי אמר ליה אימה עבדתני מבזה רבנן. —
 שבת פ"ד הל' ד' (י"ד ע"ד) רבי יונה הוה ליה צמרמורין אייתון ליה מן
 זכרותא דדורי ושתה רבי אחא אייתון ליה ולא שתה. — תענית פ"ב הל'
 א' ואתיין ב"י דמר ר' שמואל בר ינא בשם ר' אחא ה' דברים היה המקדש
 האחרון חסר מן הראשון ואלו הן אש וארון ואורים ותומים ושמן המשחה ורוח
 הקודש על שם וארצה בו ואכבדה ואכבד כתיב חסר ה"א. והובא ג"כ מכות
 סוף פ"ב הוריות פ"ג מ"ז ע"ג ובבבלי יומא כ"א ע"ב. ועיי' ערך רבי שמואל
 בר ינא. — תרומות פ"ב מ"א ע"ד ר' יונה ור' יוסי תרין אמרין דרך התפח
 לצטוק וכו' אמר לון רבי אחא כן רבי אילא רבכון הוי בה. — ברכות פ"א
 ב' סוף ע"ב ר' יוסי ור' אחא הוו יתבין וכו' אמר ר' יוסי לר' אחא וכו' וע"ש שהוא
 ר' יוסי השני. — עירובין פ"א י"ט ע"ב איתא רבי אחא בשם כהנא, רבי אחא
 בשם ר' שמעון בן לקיש, רבי אחא בשם ר' חסדיי. — ושם תני ר' שיון
 קומי רבי אחא קם ר' יושוע דרומיא עם תלמודוי דר' אחא. ור' אחא נזכר
 בהרבה מקומות. ואמר בשם ר' אבהו שבת פ"ג הל' ג' (ה' ע"ד).

רבי אחא בר חיננא (חיננא) שבת סוף פ"ג רבי אחא בר חיננא
 ר' יסא בשם ר' יוחנן מגורה קמנה מותר לטלמלה. — וברכות פ"ב ה' ע"א
 איתא ר' לוי בשם ר' אחא בר חיננא מה ראו לסמוך מברך השנים למקבץ
 נדחי ישראל על שם ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופיריכם תשאו לעמי
 ישראל. ואפשר שר' אחא בר חיננא הוא ר' אחא בר חיננא וא"כ חי בדור
 השני, עיי' ערך ר' לוי. ואף דר' אחא בר חיננא אמר בשם ר' יסה (אסי)
 כבר כתבנו בפתיחת זה הפרק שאין להקיש מזה שהיה תלמידו.

רבי אחא בר יעקב שביעית פ"ו הל' א' (ל"ז סוף ע"ב) עכו
 עצמה מה היא רבי אחא בר יעקב בשם רבי אימי מן תרין עובדוי
 דרבי אנן ילפינן עכו יש בה ארץ ישראל ויש בה חוצה לארץ וכו'.
 וזה רבי אחא בר יעקב נזכר הרבה פעמים בבבלי והוא בעל פלוגתיה
 דרבא, ורבא שיבחה לרבי נחמן דאדם גדול הוא ב"ק מ' ע"א, והיה
 בבבלי. —

רבי אחא בר יצחק בדור השלישי. שבת פ"ג הל' ד' (ו' ע"א) רבי
 אחא בר יצחק עאל מיסחי עם בא בר ממל. עיי' ערך בא בר ממל. ונזכר
 גם בט"א. יומא פ"ד הל' ד' (ט"א ע"ד) אמר ר' אחא בר יצחק בשעה
 שבנה שלמה את בית המקדש צר כל מיני אילנות לתוכו ובשעה שהיו אילו
 שבחוץ עושין פירות היו אילו שבפנים עושין פירות הדא הוא דכתיב פרוח
 תפרח ותגל וכו'.

ר' אחא בר עילה עירובין פ"א הל' א' ר"ח ע"ד ר' זעירא בעי תחת
 הקורה אסור ומתיר את המכו אמר ר' אחא בר עילה ולמה לא וכו'. ומן
 הסוגי שם נראה שר' זעירא הנזכר פה ר' זעירא הראשון שהיו בדור השלישי.
 ר' אחא בר פפא, פפוי בדור השלישי ובדור הרביעי. ר"ה פ"ד הל' ד'
 (נ"ט סוף ע"ב) א"ר אחא בר פפא קומי ר' זעורה חבריין בעון קומי ר' שמואל בר
 נחמן וכו'. — נדרים פ"ו הל' ו' מ"ב סוף ע"א רבי אחא בר פפא סליק

מישרי גדרא דר' אימי אחר בעמידה כדי לומר אין כאן גדר. — וכיבמות פ"ח הל' ב' (ט' ע"ב) איתא אמר רבי אחי בר פפי קומי רבי זעירא, ונראה שהוא אחד עם ר' אהא בר פפא.

רבי אחווא (אחייא) בי ר' זעירא. ברכות פ"ה הל' א' רבי אחווא בי ר' זעירא אמר בקרית שמע היה עוסקין (אליהו ואלישע בשעה שנפטר אליהו מאלישע). — שם קרוב לסוף פ"א (ג' ע"ד) בעון קומי רבי אחייא ברבי זעירא האיך היה אבוך נהוג. וזה ר' זעירא הוא ר' זעירא הראשון כמו שמוכיח הענין ברכות פ"א ופ"ח. ועיקר שם זה אמורא הוא אחווא והוא כמו אהבה ועיי' ערך רבי אדא בר אהבה.

רבי אידי פסחים פ"ט הל' א' סנהדרין פ"א י"ח ע"ד אמר רבי אידי מפני צלמי כשדים שהיו חקוקים בשיש (עשה חזקיה פסח שני ע"ש). — סוכה פ"ב הל' ח' (ג"ג סוף ע"א) אמר רבי אידי נאמר בית הלל שנו אותה עד שלא הודו להם בית שמאי. וע"ש שהיה קודם לרבי יוסי (ב'). וגזכר גם במ"א.

רבי אייבו בר נגרי בדור הרביעי. סוכה פ"ב הל' ח' (ג"ג ע"א) רבי יודה בר פזי ור' אייבו בר נגרי הוון יתיבין אמרין תנינן אחר שהודו מי הודה לטי וכו' ונפקין ושמעון רבי חזקיה וכו', ועיי' ערך ר' חזקיה. — שקלים סוף פ"ד רבי אייבו בר נגרי אמר קומי רבי אילא עיי' ערך ר' הילא. ובבלי ר"ה כ"א ע"א איתא רבי אייבו בר נגרו ור' חייא בר אבא איקלעו להווא אתרא וכו' שמע ר' יוחנן ואיקפד ופי' רש"י תלמידי דר' יוחנן הוו ושמעו מפיו ע"כ. א"כ היה ר' אייבו בר נגרו כבר בימי ר' יוחנן וצ"ע. ואפשר שר' אייבו בר נגרו הוא ט"ס דעכ"פ לא היה לו להשי"ם להקדימו לר' חייא בר אבא (עיי' ערכו), והיתה לפני רש"י גי' אחרת (והסופרים שיבשו גם ברש"י וכתבו רבי אייבו). ועיי' שאלתות סוף פ' בא ושם גי' אחרת, וליתא כלל דר' אייבו בר נגרי ור' חייא בר אבא אתון לקמיה דר' יוחנן.

אילופוסה תרומות פ"א ט' ע"ג אילופוסה יהב לרבי שמעון בר אבא מעשר אמר ליה מתוקן הוא אתא שאל לרבי יוחנן אמר ליה אילופוסה אחינו נאמן הוא.

רבי אימי, אימא, אמי א'. תלמידו של רבי הושעיה ור' יוחנן. שבת פ"ג סוף הל' א' אמר רבי אמי זמנין סנין יתיבית קומי רבי הושעיה. שביעית פ"ה ל"ה ע"ד רבי אימי בעא קומי רבי יוחנן מתניתא עד שלא גזרו על הספחין וכו' סבר רבי אימי אמר איסור ספחין תורה. — גיטין פ"ב הל' ו' מ"ד ריש ע"ג אתא עובדא קומי רבי אימי בעבד שהביא את הגט כשר. ועיי' בבלי גיטין כ"ג בעי מיניה מרבי אמי עבד מהו שיעשה שליח לקבל גט אשה מיד בעלה וע"ש שמכשיר, הרי לך דרבו אימי דירושלמי הוא רבי אמי דבבלי, וגם בירושלמי נקרא בקצת מקומות רבי אמי, אבל בבבלי לא נקרא רבי אימי. — רבי אמי היה חברו של ר' חייא (ר' חייא בר אבא עיי' ערכו) ור' יוסי (אמי עיי' ערך ר' יוסי). ובמות פ"ד הל' י"א (ו' סוף ע"א) אמר רבי חגיגה בריה דר' אבהו אבא הוה ליה עובדא ושלח שאל לר' חייא ולר' יוסי ולרבי

אמי. מגילה פ"ג הל' ב' (ע"ד ע"א) רבי חייה ר' יסי ר' אימי דנון לתמר אולת
 וקרבת עליהון לאנטיפוטה דקיסרין שלחון וכתבין לרבי אבהו. — והיה ג"כ
 חברו של ר' יצחק (עיי' ערכו). כלאים פ"ג הל' א' ר' יצחק ור' אימי הוון יתבין
 מקשיי תנינן היה לו גובל גבוה טפח וכו'. שביעית פ"ו הל' ב' ל"ו ע"ד מהו להשכיר
 בהמתו שם רבי לוי צנכריא שאל לר' יצחק ולר' אימי ואסרון. — והלך
 לפעמים לחמתא דגדר. ע"ז פ"ב מ"ב ע"א רבי אמי סלק עם רבי יודן נשייא
 לחמתא דגדר והתיר חלוט שלהן. וכן עירובין פ"ו כ"ג ע"ג ר' חייה ר' יסא
 רבי אימא סלקון לחמתא דגדר שאלון לר' חמא בר יוסף. ושרא שמעין רבי
 יוחנן ומר יפה עשיתם (הרי לך דרבי אימא הוא ר' אימי תלמידו של רבי
 יוחנן). — ואמר בשם ריש לקיש מעשרות פ"א מ"ח ע"ד ור' יוסי (אסי)
 חולק שם ומזה נראה שהוא ר' אימי.

ר' אימי היה כהן ומפורסם בפי חכמי ככל וא"י. בבבלי גיטין ג"ט ע"ב
 ר' אמי ור' אסי כהני חשיבי דא"י. ירושלמי יבמות פט"ו הל' ו' (ט"ו ע"א)
 רבי שמואל בר ר' יצחק בעי הגע עצמך שהוא אדם מסויים כגון אימי. —
 ר' אימי הלך עם ר' שמואל אצל זנביה מלכתא להציל זעיר בר חנינא (עיי'
 ערכו) שנתפס, והצליח ר' אימי בשליחותו תרומות סוף פ"ה. ובימי ר' אבהו
 היה בצרה ע"י תמר שהלשינה עליו אצל המושל דקיסרין ושלה לרבי אבהו
 להשתדל בעדו וכמו שזכרנו לעיל. ומזה נראה שהאר"ך ימים, דמסתמא כבר
 היה לאיש בעת אשר הלך אצל זנביה, וזנביה היא צענאביא הידועה אשר
 משלה בפלמירא (תדמור) בשנת ל"ב ול"ג לאלף החמישי. וכבר כתבנו לעיל
 ערך ר' אבהו שר' אבהו היה גדול בעת אשר הוקמה האמונה החדשה ע"י
 קנסטנינוס ע"כ לאלף החמישי. — וגם שימש ר' הושעיה רבו של ר' יוחנן
 וכמו שזכרנו לעיל וחי עוד בימי ר' אבהו.

ר' אימי, ר' אמי, הוא מגדולי חכמי הירושלמי והבבלי ושמו נזכר לרוב
 בשני התלמודים. ובבלי סנהדרין י"ז ע"ב איתא דיני דא"י ר' אמי ור' אסי. —
 ושם ברכות ה' ע"ב ר' אמי ור' אסי אע"ג דהוו להו תליסר בי כנשתא
 בטבריא לא הוו מצלי אלא ביני עמודי דהוו גרסי ע"כ ושמענו מזה שר' אמי
 היה בטבריא. וכבר כתבנו בפ"א שמימי ר' יוחנן ואילך היתה טבריא עיקר
 ועד החכמים.

ר' אימי ב' בדור השלישי ובדור הרביעי. נדדים פ"י הל' י' (מ"ב סוף
 ע"א) ר' אחא בר פפא סליק מישרא נדרא דר' אימי וכו' עיי' לעיל ערך רבי
 אחא בר פפא. שביעית פ"ו הל' ג' (ל"ו ע"ד) ר' יוסי בשם ר' יוחנן בצל שעקרו
 ושתלו וכו' ר' לא ר' אימי תרוהון אמרי אסור. ועיי' ערך ר' הילא. — ועיי'
 יבמות פט"ו הל' ה' (ט"ו ע"א) שר' אימי עשה מעשה והוה ר' זעורא מקלס
 ליה דו מיקם מילתא על כרדא ע"כ, וזה אינו ר' אימי הקדמון שהיה קשיש
 הרבה מר' זעורא. ובר"ה פ"ג הל' א' איתא ר' יעקב בר אחא ר' אימי בשם
 ר' יהודה בר פוי קידשוהו ואח"כ נמצאו העדים זוטמין הרי זה מקודש. ורבי

הוא ר' אימי ב' בדור השלישי ובדור הרביעי. נדדים פ"י הל' י' (מ"ב סוף ע"א)

יודה בן פזי היה בדור הרביעי, עי" ערכו וא"כ זה רבי אימי הוא רבי אימי ב'.

ר' אימי בר חיננא מגילה פ"א הל' י"א (ע"א ע"ג) ר' זעורה בשם ר' אימי בר חיננא ככתב ספרים כן כתב תפילין ומוזות. ומשמע מתוך הסוגי שם שזה ר' זעורה (זעירא) הוא ר' זעירא א'.

ר' אימי אבוי דר' אבודמא דציפורין ביצה פ"א הל' ט' (ס' ע"ד) רבי יצחק בי ר' לעזר בשם ר' אימי אבוי דר' אבודמא דציפורי מה פליגין ליתן לצלי הא לקדירה מותר. ורבי יצחק בי רבי אלעזר היה בדור החמישי. עי" ערכו.

אימי אבוי דשמואל בר אימי יבמות פ"י י" סוף ע"א בשם ר' יהודה הלכה כרבי שמעון. ועי" ערך ר' שמואל בר אימי.

אלכסא, ליכסא כתובות פ"ט הל' י' (ל"ג ע"ב) כהדא אלכסא אמר לו ר' מנא אנן עבדין טבות סגיא מינכון וכו' ובשבעות פ"ז הל' ט' (ל"ח ע"ג) ליכסה אמר קומי ר' מנא אנן עבדין טבות סגין מנכון ועוד יש שינויים אחרים במס' שבועות. ועי" בספר ערך מילין שהוכיח שזה אלכסא הוא היה שופט נכרי. ומצינו ג"כ אמורא כתובות פ"ה הל' א' (כ"ט סוף ע"א) רבי אלכסא.

רבי אלכסנדר ר' מן האמוראים היותר קדמונים. ר"ה פ"ד הל' ח' (ג"ט ע"ג) ר' יהושע בן לוי בשם ר' אלכסנדר שמע לה (דתוקעין בתפילת מוסף) מן הדא שמעה ד' צדק זה קרית שמע הקשיבה רינתי זו רינן תורה האזינה תפילתי זו תפלה בלא שפתי מרמה זו מוסף מה כתיב בתריה מלפניך משפטי יצא. ברכות פ"ב ד' ע"ד א"ר אלכסנדר שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים שמור עצמך מן הטיפים וכו'.

רבי אלכסנדרא דצדוקא דמאי פ"ב כ"ב ריש ע"ג רבי זעירא שלח שאל לרבי אלכסנדרא דצדוקא אילין ניקלוסיא דהכא מה אתון משערין וכו' ע"ש. וצדוקא הוא שם מקום בגליל ומצינו ג"כ ר' שובתי דצדוקי עי" ערכו.

ר' אלעזר עי" ערך ר' לעזר.

רבי אלעזר בן אנטיגנוס. עי" ערך ר' אלעזר בי ר' ינאי.
 ר' אלעזר בר אבינא ברכות פ"א ג' סוף ע"ג וכפיו פרושות השמים . . .
 א"ר אלעזר בר אבינא ככפים הללו שלא נטפו בכנין בית המקדש כלום.
 רבי אלעזר, לעזר, בי ר' ינאי ברכות פ"ה ט' סוף ע"ב רבי אלעזר בן אנטיגנוס בשם רבי אלעזר בי ר' ינאי זאת אומרת שאסור לעשות מלאכה עד שיבדיל. ועי" בבלי חולין נ"ה ע"ב ר' אלעזר בן אנטיגנוס משום רבי אלעזר כרבי ינאי אמר מקום טיבורו בעי רבי ינאי בר ישמעאל וכו' ניטל מקום טיבורו וכו', וזה מוכיח שר' אלעזר כרבי ינאי הוא בנו של ר' ינאי הראשון (עי" ערך ר' ינאי א' וערך ר' ינאי בי ר' ישמעאל) והיה בדור השני. ועי" ירושלמי גיטין פ"ג הל' ח' (ט"ה ע"א) ר' אלעזר בן אנטיגנוס בשם ר' לעזר בן ינאי זאת אומרת שאין לך מקולקל מעת לעת אלא יום האחרון בלבד, ור' יוחנן חולק שם עליו. — ועי" רבי לעזר בן אנטיגנוס בשם ר' לעזר בי ר' ינאי מעשרות פ"ד הל' ב' (נ"א ע"ב), כ"ט פ"ז הל' ד' (י"א סוף ע"ב).

רבי אמי בבלייא, בבלייה (ואך למעט רבי אמי) בדור הרביעי. שמו מורה עליו שהיה מכבד ואמר הרכה פעמים בשם „רבנן דתמן“. עיי' תרומות פ"ז ריש הל' א' פסחים פ"ד הל' ג' (ל' ע"ד) כתובות ריש פ"ג ובמ"א. והך דתרומות וכתובות הוא מימרא דאביי עיי' ערך אביי. ואמר ג"כ בשם עצמו ביצה פ"ד הל' ב' (ושם הגי' אימי), גיטין פ"ב הל' א', ב"ב פ"ט הל' א' ובמ"א. וברכות פ"ג ו' ע"ד איתא אמר רבי אמי אמר רבי שמאי תיפטר במישרה של כובסין אמר ליה ר' מנא אם כמישרה של כובסין וכו' ורבי שמאי חי בדור החמישי וכן רבי מנא, א"כ זה ר' אמי הוא רבי אמי בבלייא ולא רבי אמי (אימי) תלמידו של רבי יוחנן עיי' ערך רבי אמי א'. אך ברא"ש ברכות פ"ג ס"ו מ"ו הגי' אמר ר' שמלאי ולא נזכר שם ר' אמי. — וכמס' גיטין פ"ב הל' א' איתא דר' יונה היה חמיו של ר' אמי. וזה ר' אמי הוא ג"כ ר' אמי שלפנינו דר' יונה חי בדור הרביעי, וחסר גם במקום זה תי' בבלייא (אם לא נאמר שזה ר' אמי הוא ר' אמי ב' עיי' ערכו).

והנה בבלי שבועות מ"ז ע"א איתא להיכן חזרה אמר רבי אמי רבותינו שכבד אמרו חזרה שבועה למחוייב לה אמר רב פפא רבותינו שכבד רב ושמואל רבותינו שבא"י ר' אבא וכו' רבותינו שבא"י ר' אבא דההוא גברא דחטף נסכא מחבריה אתא לקמיה דר' אמי יתיב ר' אבא קמיה וכו' והתו' נדחקו שם הרכה במאי דאמר ר' אמי רבותינו שבא"י על ר' אבא ורבי אבא יתיב קמיה דר' אמי ע"ש. ולפי מה שמבואר בזה הערך אין ספק שרבי אמי אשר אמר על ר' אבא רבותינו שבא"י הוא ר' אמי בבלייא ור' אמי אשר ישב ר' אבא לפניו הוא ר' אמי תלמידו של ר' יוחנן, ור' אבא אשר ישב לפניו ר' אמי הוא ר' בא א' (עיי' ערכו) והוא היה בימי ר' אמי.

אמי בר יחזקאל עירובין פ"ה כ"ב ע"ג ר' בא אמי בר יחזקאל בשם רב עיר שהיא בנויה על שפת הנחל וכו' והוא רמי בר יחזקאל דבבלי.

ר' אנייני (אנייני, אנייניא) בן סוסיי (בר סוסיי) בדור השני או בדור השלישי. יומא פ"ג הל' ה' (מ' ע"ג) ויחס לו חמין רבי יהושע בר אביון (צ"ל אבין או אבון) ר' סימון בשם ר' אנייני בן סוסיי טעם דהדין תנייא שלא יהו אומ' ראינו כהן גדול טובל במים שאובין ביום הכפורים. — שם הל' ז' (מ' סוף ע"ד) ר' אנייני בר סוסיי סלק גבי רבי חנינה לציפורין אמר איתא ואנא מסר יתיה (שם המפורש) לך ע"ש. — ברכות פ"ז י"א ע"ב אמר רבי נסא כמה זימנין אבלית עם תחליפא אבא ועם אנייניא בר סוסיי חביבי וכו'. ובב"ר פצ"א הגי' ר' חנינא בר סוסיי ונראה שהוא תיקון מידי אחרון (עיי' סוף פ"ג). — ובמס' מ"ש פ"ד ג"ה ע"א רבי אנייני בר סוסיי סליק גבי רבי יונה אמר ליה אפרוק לך בהדא סילעא וע"ש שנראה שהיה קטן מר' יונה ואינו רבי אנייניא דערך זה שהרי רבי יונה חי בדור הרביעי, אם לא נאמר שר' חנינה דיומא פ"ג הל' ז' הוא רבי חנינה חברו של ר' מנא ב' וצ"ע. ועיי' ערך ר' נסא.

אסי, אסא, איסא, איסי עיי' ערך ר' יוסי א'.

אריסטון יבמות סוף פט"ז חד אריסטון בעי קומי רבי מנא לית הדא פליג על רבי שמעון בן לקיש וכו' ע"ש. והנה הל' חד אריסטון מורה שמי אריסטון אינו שם פרטי, וגם הפי' שהוא שם מקום אינו עולה כלל, אבל הוא ל' יונית (ἄριστος) ופירונו אדם חשוב. וכבר דברנו על זה במ"ה שנת ט"ז ונזכיר פה בקיצור מה שכתבנו שם. מצינו בספר חוקי טהעאדאזיאנוס שבא לפני הקיסרים ארקאדיוס והאנארוס ריב חשובי היהודים על שאיזה אנשים דנו דין ומשפט אף שלהם לבדם יאות לחרוץ דין ומשפט. והקיסרים השיבו בשנת קמ"ב שלא ידין איש בלתי החשובים האלה והם דנין ברשות הנשיא (*). וכבר נתיגעו אנשי חקרי לב לעמוד על טיב „האנשים החשובים“ האלה ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם, גם תמהו שלא נמצא מזה כלל בתלמוד. אבל באמת נמצא בירושלמי במאמר הנזכר זכרון „החשובים“, באמרו חד אריסטון. והנראה שהאריסטונים הוקמו ע"י ווליאנוס הקיסר אשר היה טוב ליהודים וחי בימי רבי מנא או קצת קודם לו. ווליאנוס חלק בזה כבוד ליהודים והקים להם אריסטונים דוגמת הפאטריציער ברומי, ואלה האריסטונים אשר מהם היו לומדי תורה וכמו שמורה המאמר הנזכר נטלו רשות מהנשיא לדון, אבל הרעו כמשך הימים ואמרו שלהם לבד הרשות לדון ולא לחכמים אחרים, והרעו עוד יותר שהגישו ריבם לפני הקיסרים הנזכרים ושמו אותם פלילים. ועיי' ערך רבי יהודה נשיאה א', וערך יוסי מעוני.

אשי' שנת פ"א ב' סוף ע"ג רבי חסדא בשם אשי קנה נעוץ ברשות הרבים גבוה עשרה טפחים המשתמש מתוכו לרשות הרבים ומרשות הרבים לתוכו חיוב. ונראה שזה אשי הוא אביו של רבי חייא תלמידו של רב הנזכר לרוב בשם רבי חייא בר אשי.

רבי אשייאן, אשיין תרומות סוף פ"א רבי אשייאן בשם רבי יונה מתניתא אמרה אין לוקין על טיבלו דבר תורה וכו'. — יומא פ"ה הל' ז' (מ"ה ע"ב) רבי אשיין רבי יונה וכו' מודה רבי שאין יום הכיפורים מכפר אלא בתשובה. ועיי' ערך רבי שיין.

אשייאן נגרא ע"ז פ"ג הל' א' אשייאן נגרא בשם רבי יוחנן איקוניות למה הן אסורות מפני שמקטירין לפניהן בשעה שהן עולות.

*) Cod. Theodosian. L. 16 Tit. 8. §. 8. Imper. Theodosius, Arcadius et Honorius: Judaeorum quaedam auctoritate iudicum recipi in sectam suam reclamantibus legis suae primatibus asservant, quos ipsi iudicio suo ac voluntate proficiant. Quam omnino submoveri iubemus injuriam, nec eorum in ea superstitione sedulus coetus aut per vim iudicum aut rescripti subreptione, invitus primatibus suis, quos virorum clarissimorum et illustrium patriarcharum arbitrio manifestum est habere de religione sententiam, opem reconciliationis mereantur. Dat. XV. Kal. Maji etc. (392).

רבי אשייאן בר יקום ינמות פ"א הל' ט' (י"ב ע"א) רבי אשייאן בר יקים הוה ליה עובדא שאל לרבי יסא אמר ליה לית צריך אמר ליה והתנינן אמר רבי חייא אוננין ומיטמאין על הספק.

אשייאן בר נידבה מגילה פ"א הל' י"א (ע"א ע"ג) רבי זעורה בשם אשייאן בר נידבה נקב נקב באמצע ב"ת אם היה הגויל מקיפו מכל צד כשר ואם לאו פסול. והענין שם מורה שזה רבי זעורה (זעירא) הוא רבי זעורה הראשון.

אות ב"ת.

רבי בא, ווא, אבא א' בדור השלישי. גיטין פ"ב הל' ו' (מ"ד ריש ע"ג) אתא עובדא קומי רבי אימי בעבד שהביא את הגט כשר אמר ליה ר' אבא והתני רבי חייה עבד שהביא את הגט פסול אמר רבי אסי אילולא ר' בא כבר היינו להתיר את אשת איש. ועיי' ערך רבי אימי א'. ומצינו במקומות הרבה ר' בא בשם רב, בשם שמואל, וזה ר' בא נראה שהוא ר' בא דזה הערך. וירד לבבל ולמד שם אצל רב ושמואל כי שמואל לא עלה מימיו לא"י. — ונראה שר' בא חזר מבבל לא"י. וזה שמצינו ר' בא בשם רבנן דתמן. שביעית פ"ו ל"ט סוף ע"ג רבי בא בשם רבנן דתמן שלשה שדנו ומת אחד מהם חותמי' בשנים' ואמר אף על פי שחתמנו בשנים דננו בשלשה. ועיי' בכלי כחוכות כ"ב ע"א א"ד זירא הא מילתא מרבי אבא שמיע לי ואי לאו רבי אבא דמן עכו שכחתה גי' שישבו לקיים את השטר ומת אחד מהן צריכין למיכתב במותב תלתא הוינא וחד ליתוהי ע"ש, הרי לך שזה רבי בא דאמר בשם רבנן דתמן שלשה שדנו ומת אחד מהם וכו' הוא רבי בא א', דרבי בא ב' היה זוטרי מרבי זירא. עיי' ערך הבא. — גדרים פ"ח הל' א' רבי בא בשם רבנן דתמן והוא שאמר יום סתם וכו' ע"ש. — וגדרים פ"ג הל' ב' (ל"ח ע"א) איתא רבי שמעון בן לקיש בעא קומי רבי בא רבי עקיבה לחוסף על דברי בית הלל וכו' ונראה שיש כאן ט"ס דרשב"ל הוה קשיש טובי מרבי בא.

רבי בא, אבא ב' בדור השלישי ובדור הרביעי. שביעית פ"ב הל' ו' (ל"ג ע"ד) אין נוטעין וכו' ערב שביעית פחות מל' יום ואם נטע וכו'. יעקוד לא עקר פירותיו מה הן רבי בא ר' לא הוון יתבין בצור אתא עובדא קומיהון הורי רבי לא ישפכו פירותיו אמר רבי בא אני לא נמנית עמהן בעלייה אמרין נצא לחוץ נלמוד נפקון לחוץ ושמעון רבי יונה רבי יצחק בר טבליי בשם רבי לעזר אין מחדשין על הגזירה. — והיה חבירו של רבי ירמיה. שבת פ"ד הל' י"ג (י"ד ע"ג) רבי בא שאל לרבי ירמיה מה נתני דקדין דקלין. פסחים פ"ה הל' ב' (ל"ב ע"א) אמר רבי יוסי אנא חמית לרבי ירמיה תפיס לרבי בא אמר ליה אמור לי טעמא דרבי יוחנן. כתובות פ"ב הל' ד' (כ"ז ע"ג) רבי בא בשם רבי ירמיה אף בעדי סימנים כן. — ורבי ירמיה נהג בו כבוד. שבת

פ"ד י"ד ע"ד וההן דעיניה שאלון לרבי ירמיה אמר הא רבי בא קומיכון. —
 ה' יונה שאל מרבי בא. כלאים פ"ט הל' ג' (ל"ב ע"א) א"ר יונה לר' בא ולמה
 לא אמר ליה מלא מסלקתה. תענית פ"ד ס"ז ע"ג אמר רבי יונה לרבי בא
 (ברכות פ"ד ז' ע"ג לרבי אבא) והיאך יהו שבע פוטרות שמונה עשרה. וגם
 רבי יוסי חבירו של רבי יונה שאל לפניו. כיצתה פ"ב הל' ח' (ס"א ע"ג) אמר
 רבי יוסי קשייתי קומי רבי בא ואמר לא תנינן וכו'. וזה רבי בא נראה שהיה
 בכלאי ועלה מכבל לא"י. עיי' חולין נ"ז כי סליק רבי אבא אשכח לרבי זירא
 (ועיי' נסה"ד). — ומצינו בירושלמי במקומות אין מספר שאמר רבי בא בשם
 רבי יהודה, ונראה שהוא רבי בא דזה הערך. ועיי' בבלי ברכות כ"ד ע"ב
 רבי אבא הוה קא משתמיט מיניה דרבי יהודה דהוה קא בעי למיסק לארעא
 דישראל, ואפשר שהוא ר' אבא א'.

רבי בא חסידא נדרים פ"ח הל' א' רבי בא חסידא בשם רבי
 זעירא הא מטעמיתה אין בה לא משום ברכה ולא משום גזל ולא משום
 דמאי ולא משום הפסק תענית.

רבי בא סרוגניה סוכה פ"ד הל' ג' (נ"ד ע"ג) דרש ר' בא סרוגניה והושיע
 ה' את אהלי יהודה בראשונה והושיע כתיב. וסרוגנא הוא שם מקום, עיי' כלאים
 פ"ט ל"ב סוף ע"ג.

רבי בא, אבא, קרתיגנייה, קרתיגנאה, קרטיגניא כלאים פ"ח ל"א
 ע"ב שנת פ"ז ט' ע"ד סנהדרין פ"ז כ"ד ע"ג אמר רבי בא קרתיגנייה (שבת קרטיגנאה
 וסנהדרין קרתיגנאה) טעמא דרבי יוחנן שיש שנים תורע שדך לא בשביעית וכו'.
 שבועות פ"ג הל' א' רבי בא קרתיגנאה בעי מחלפה שיטת ריש לקיש וכו'.
 וע"ש שר' לא מתרין הקושיא, ורבי לא היה בדור השלישי והרביעי, וא"כ רבי
 בא קרתיגנאה חי או בדור השלישי או בדור הרביעי. — ונמצאים לו עוד
 מאמרים במ"א. ברכות פ"ד ח' ע"א תשע של ראש השנה מניין אמר רבי
 אבא קרתיגניא כנגד תשע אזכרות שכתוב בפרשת חנה. — דמאי פ"ה הל' ב' (כ"ד
 ע"ג) אמר רבי אבא קרתיגנייה מתנה ואומר המעשר הזה וכו'. וכבר זכרנו לעיל
 פ"א שקרתיגנא היתה עיר בארמעניא הגדולה.

ר' בא בר אחא ברכות פ"א ג' סוף ע"ד. רבי בא בר אחא בשם ר'
 אם לא הזכיר ברית בארץ או שלא הזכיר בכונה ירושל' מלכות בית דוד
 מחזירין אותו. והך בשם ר' צ"ל בשם רב עיי' בבלי ברכות מ"ט ע"א רבי
 אבא אומר וכו' וכל שאינו אומר ברית ותורה בכרכת הארץ ומלכות בית דוד
 בכונה ירושלים לא יצא ידי חובתו, וזה רבי אבא הוא רב עיי' ערוך ערך
 רב. — ורבי בא בר אחא ירד מא"י לכבל וכדאיתא בירושלמי שם (קצת
 קודם להמאמר דלעיל) רבי בא בר אחא נחית לתמן וכו'.

רבי בא בר ביזנא ב"ק פ"ה הל' ט' ה' ע"א רבי בא בר ביזנא רבי
 יסא בשם רבי יוחנן נותנין לו. (אם עבר עליו הראשון ולא כסהו השני ולא
 כסהו וכו' ע"ש) שהות לכרות ארזים מן הלכנון. א"ר ר' יוחנן א"ר ר' יוחנן א"ר ר' יוחנן

רבי בא בר בינה (והוא כמו אבינה) בדור הראשון. יומא פ"א הל' א' (ל"ח ע"ב) אמר רבי בא בר בינה למה סמך הכתוב מיתת מרים לפרשת פרה ללמדך שכשם שאמר פרה מכפרת על ישראל כך מיתתן של צדיקים מכפרת על ישראל. — שם פ"ד הל' ד' (מ"א ע"ד) זהב מופז רבי פטרוקי אחיה דרבי דרוסא בשם רבי בא בר בינה דומה לאיש מצתת בנפרית. — שם סוף פ"ח כיצד הוא מתודה רבי ברכיה בשם רבי בא בר בינה רבני חמאתי וכו' (הובא לעיל נ' ע"א). — ב"מ פ"א הל' ד' כהדא אריסיה דרבי בא בר מינא סליק לדיקלא אשכח גזולין ונסתון אזל שאל לרב לא אמר ליה כלום אזל חזר אמר רבי בא בר מינה וכו'. ונראה שמינא הוא בינא וזה רבי בא בר מינא הוא רבי בא בר בינה דערך זה, וכבר הערנו פ"ב על החילוף דב"ת ומ"ם.

רבי בא אבוב דרבי בא מארי ברכות פ"ט י"ד ע"א ר' בא אבוב דרבי בא מארי בשם רבי אחא קנה אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה ניתן לו אומר ברוך הטוב והמטיב. — פאה פ"א ט"ו ע"ד רבי אבא אבוי דרבי אבא בר מרי (צ"ל אבא מרי) בשם רבי אחא כתוב אחד אומר וכל חפצים לא ישוו בה וכתוב אחד אומר וכל חפצין לא ישוו בה חפצים אילו אבנים טובים ומרגליות וכו'.

רבי בא, אבא, בר זבדא בדור השני וגדול בדורו. סנהדרין פ"א הל' א' (י"ח ע"ג) רבי בא בר זבדא פתח (פי' בדרישה או בהלכה) ורבי יסא ורבי אמאי חתמין. — קידושין פ"ג הל' י"ד (ס"ד ע"ג) הורה רבי אבא בר זבדא במקום כל רבנין הוולד (של נכרי ועבד הבא על בת ישראל) כשר. — ועיי' שביעית פ"ו ל"ז ע"ג וסנהדרין פ"ג הל' ו' (כ"א סוף ע"א) רבי בא בר זבדא רבי אבוב בשם רבי לעזר הלכה כרבי יודה דמתני' איקלס רבי בא בר זבדא דמר שמועה משום זעיר מיניה, ופי' המפרשים דאמר משום רבי אבוב הקטן ממנו. ואפשר שהבונה על מה דאמר בשם רבי לעזר, דהרי ראינו מהך דסנהדרין פ"א שרבי בא בר זבדא היה גדול גם מרבי יסא (אסי) ור' אמאי. — מגילה פ"א הל' ו' (ע' ע"ג) רבי בא בר זבדא בשם רבי חנינה ביקש רבי לעקור תשעה באב ולא הודו לו אמר לו רבי אלעזר עמך הייתי ולא איתאמת אלא ביקש רבי לעקור תשעה באב שחל להיות בשבת ולא הגיחו לו וכו' (ועיי' בבבלי שם ה' ע"ב). עוד שם רבי לעזר בשם רבי חנינה הלכה כרבי יוחנן בן ברוקה אמר ליה רבי בא בר זבדא עמך הייתי ולא איתאמת אלא וכו'. — רבי בא בר זבדא היה בן א"י וירד לבבל ולמד שם אצל רב, ומצינו בבבלי הרבה פעמים שאמר בשם רב, ובירושלמי ב"מ פ"ב הל' ד' איתא רבי בא בר זבדא אשכח חמר מכסי בחפיסה ונסתיה אזל שאל לרב וכו'. — וחזר לא"י והלך וגדל כאשר טראין המקומות דקידושין וסנהדרין דראש הערך. ועיי' שבת פ"א הל' ה' (ג' ע"א) וסוף פ"ד רבי בא אמר רבי זעורה לרבי בא בר זבדא חכים רבי לרב דאת אמר שמועתא מן שמייה אמר ליה רבי אדא בר אחבה (ובסוף פ"ד הגי' רבי אדא בר אחוא ועיי' לעיל ערך רבי אדא בר אחוא) אמרן משמו, מזה נראה קצת שרבי בא לא נשתחא ימים רבים בבבל.

אבל יותר נראה דהך דאת אמר הוא כמו דאתאמר (ע"י פ"ב) ועיקר פירושו יודע את שהך הלכה נאמרה משמיה דרב כלו' שמעת את מפיו הלכה זאת והשיב לו שרבי אדא אמר משמו.

רבי בא בר זוטרא בדור השני ואמר תמיד בשם אחרים. שנת פי"ד הל' ד' (י"ד ע"ד) רבי זעירא רבי בא בר זוטרא רבי חנינא בשם רבי מעלין עצם של ראש בשנת. יבמות פ"ד הל' י"א (ו' ע"א) רבי זעירא רבי בא בר זוטרא אמר (נראה ט"ס) רבי חנינא בשם רבי חייה רבה אפי' רובו של ראשון וכו'. עוד שם רבי אבא בר זוטרא בשם שמואל כל שהוא בה"י רבה וכו'. ורבי בא היה בקי בלשונות כאשר נראה מהא דנדרים פ"י הל' י' (מ"ב ע"א) מהו להתיר על ידי מתורגמן נישמיענה מן הדא רבי בא בר זוטרא איתעביד תורגמן דרבי יוחנן בחדא איתא דלא הוות חכמה מישמע סוריבטי (צ"ל סוריסטין וכן חוכא בר"ן נדרים ח' ע"ב ד"ה בעל מהו).

רבי בא בר חנה ע"י ערך אבא בר בר חנה.

רבי בא בר כהן בדור החמישי. דמאי פ"ב כ"ב ע"ד רבי בא בר כהן בעא קומי רבי יוסי לא כן אמר רבי חייא בשם רבי יוחנן רבי וחביריו הלכה כרבי ואמר רבי יונה ואפילו רבי אצל רבי לעזר בי רבי שמעון ע"כ, וזה רבי יוסי הוא רבי יוסי השני חברו של רבי יונה אשר חי בדור הרביעי. — וכן איתא במקומות אחרים ששאל לפני רבי יוסי. שקלים פ"ד הל' ה' (ט"ח סוף ע"א) רבי בא בר כהן בעא קומי רבי יוסי מחלפא שיטתיה דרבי חייא בר בא תמן צריכה ליה וכו'. מגילה פ"ד הל' ד' ע"ה ע"ב רבי בא בר כהן בעא קומי רבי יוסה לית הדא אמרה שעבדים נפדין בשלישה. תענית פ"ד הל' ט' (ס"ט ע"ב) רבי בא בר כהן אמר קומי רבי יוסי וכו' אסור לארס אשה בערב שבת. ועוד שם רבי בא בר כהן אמר קומי רבי יוסה ע"ש. — וגם עמד לפני ר' יונה. מ"ש פ"ב הל' ז' (נ"ג ע"ג) רבי בא בר כהן אמר קומי רבי יונה רבי אחא בשם רבי יוחנן כל שאמרו בדמאי מחללין בודאי עבר וחיללו מחולל.

רבי בא בר ממל בדור השלישי. יבמות פ"ב הל' ב' (י"ב ע"ד) רבי ירמיה בעא קומי רבי זעירא מהו להחליף אמר ליה שרי אפילו כך אמר ליה פוק חמי חד סב וסמך עלוי נפק ואשכח ר' בא בר ממל ושאל ליה ושרא. — סוטה פ"ג הל' א' רבי בא בר ממל ורבי שמעון (צ"ל ורבי שמואל) בר רב יצחק הוון יתיבין רבי בא בר ממל בעא קומי רבי שמואל בר רב יצחק מנחת העומר מניין ששיריה נאכלין וכו' ושם איתא עוד מן דקיימין קם רבי בא בר ממל עם רבי ירמיה וכו'. — שבת פ"ז הל' א' (ט' ע"ג) רבי בא בר ממל בעא קומי דרבי זעירא ויהא חייב על כל אחת ואחת כמה דתימר גבי שבת לא תעשה כל מלאכה כלל וכו'. — ומצינו רבי בא בר ממל גם עם רבי אימי. ר"ה פ"א הל' א' (נ"ז ע"ג) רבי בא בר ממל בעא קומי רבי אימי כתיב בשמיני יביא עבר ולא הביא מהו שיעבור. — וע"י בבלי יבמות ק"ה ע"א כי הויה דאתיא לקמיה דרבי אמי הוה יתיב רבי אבא בר ממל רקקה מקמי דתחלוץ א"ל רבי אמי חלוץ לה ושרא ליה תיגרי אמר ליה רבי אבא והא בעינן מירק וכו'.

ובירושלמי שם הל' ד' (י"ב ע"ד) איתא רבי בא בעא קומי רבי אימי הקדימה
 רקיקה לחליצה א"ל כמי שהן על סדר ע"כ, הנה בירושלמי איתא רבי בא
 ובבלי רבי אבא בר ממל ומוה נראה ראייה לבעל ס' היוחסין שכתב שרבי
 אבא בר ממל נקרא לפעמים רבי אבא (בא) סתם. אך כבר כתבנו ששמות
 האמוראים דהירושלמי נשתבשו בהרבה מקומות בבבלי, גם יש בכל זה המאמר
 עצמו שינוי גדול בין הירושלמי והבבלי. — רבי בא בר ממל בעי כבר לפני
 רבי הושעיה. ב"ק פ"ב הל' א' רבי הושעיה רבה ורבי יודן נשייא הוון יתיבין
 עאל רבי בא בר ממל ושאל כישכשה בנכה וכו'. — ומת קודם רבי זירא.
 שבועות פ"ג הל' ד' (ל"ד ע"ג) א"ד זירא כל יומי דרבי בא בר ממל לא
 אשכתן תותבה ומן דדמך אשכתן תותבה. — והיה בן א"י ומעיר ממל, וזה
 הוא הכונה של בר ממל כאשר בירר הרב רש"ל ר"פ ז"ל. — רבי בא בר
 ממל (ובבבלי רבי אבא בר ממל) נזכר הרבה פעמים בשני התלמודים. —
 ונמצא לו בן רבי אסי ע"י ערך חיננא בר רבי אסי.

בבבלי. מלבד הרבה חכמים אשר עלו מבבל לא"י נראה שגם הרבה
 מההמון עלו לשם ומצינו שקבעו להם בית הכנסת מיוחד בציפורין. ע"י שבת
 פ"ו ח' ע"א ציפוראי אמרין מן כנישתא דבבלאי עד דרתיה דרבי חמא בר
 חגינה. — מגילה פ"ד הל' ה' (ע"ה ע"ב) רבי יוסי מפקד לבר עולא חונא
 דכנישתא דבבלייא. — וכבר הערנו על זה לעיל פ"א.

רבי בון שקלים קרוב לסוף פ"ד רבי אבון ורבי בון בעון קומי רבי
 זעורה הרי הרובע והנרבע הרי אינן ראויין ליקרב לא כאן ולא במקום אחר
 והרי הן עושין תמורה. — ברכות פ"א ו' ע"ג רבי זעירא (והוא רבי זעירא
 השני והי בדור החמישי) בעי קומי רבי יסא לית רבי פשט בי (מ"ס ובדפוס
 א"ד אינו) עם רבי בון (צ"ל בון וכאשר הוא בד' א"ד, כי לא נמצא בירושלמי
 בשום מקום רבי בון) פירקיה בליליא. — ובערוך ערך אב"י הובא בשם רבינו
 שרירא ורבינו האי שרבי בון אבון שמו ע"ש והמאמר דשקלים רבי אבון ורבי
 בון מתנגד לזה, ובכל זאת אפשר הדין עם רבינו שרירא ורבי האי, דעיקר
 שם בון הוא אבון, והיו שני אמוראים בזמן אחד נקובים בשם רבי אבון
 וקיצרו שם האחד וקראוהו בון להכדיל בין זה לזה וצ"ע. — ורבי בון נזכר
 בהרבה מקומות בירושלמי (ואפשר שבא"זה מקומות צ"ל רבי אבון והסופרים
 קיצרו וכתבו ר' בון).

רבי בון (אבון) בר חייה (חייא) בדור הרביעי תלמידו של רבי
 זעירא ור' הילא. ר"ה פ"א הל' א' (נ"ו ע"ג) רבי בון בר חייה בעא קומי רבי
 זעורה כתיב לא יבקר בין טוב לדע עבר וביקר מהו שיעבור. וכן בעא קומי
 ר' זעורה ביצה פ"א הל' א' (ס' סוף ע"א). — דמאי פ"א כ"א ע"ד רבי בון
 בר חייה בעי קומי ר' לא למה לי דמאי אפילו ודאי למה לי מיעוט אפילו
 חוב וכו'. יומא פ"ג הל' ה' (ט' ע"ג) רבי בון בר חייה בעא קומי ר' הילא הכא
 את אמר תעשה הקדים בו מעשה וכא את אמר תעשה אחר בו מעשה.
 גיטין פ"ד הל' ב' (מ"ה ע"ג) אמר רבי לא צריך שיהא מכר לאיש בנט

ולאשה בשוברה ר' אבון בר חייה בעי קומי רבי הגע עצמך ע"כ, ונראה דצ"ל ר' אבון בר חייה בעי קומיה (קומי' ונשמט הקו על הוי"ד) רבי הגע עצמך. — והיה חברו של ר' ירמיה. שקלים פ"ד הל' י' (מ"ח סוף ע"ב) רבי ירמיה ורבי בון בר חייה הוון יתבין ואמרין תמן אמר ר' יוחנן וכו' וקצת נראה שהיה קשיש מרבי ירמיה עיי' מ"ק פ"א הל' ב' (פ' ע"ב) רבי ירמיה ר' בון בר חייה משום רבי בא בר ממל מפני מראית העין. אך כבר כתבנו בפתיחת זה הפרק שאין להקיש כלל ממאמרים כאלה על אחרית וקדימת זמן האומרים. — ומצינו שדיבר עם ר' מנא אשר היה בדור החמישי. חלה פ"ד הל' ז' (ס' ע"א) מחלפה שיטתיה דרבי הושעיה תמן אמר אימת קדשים עליו ואינו נותן לכתן דבר שאינו מתוקן וכא הוא או א"ד בון בר חייה אני אומר אותה של אור נתן לו א"ל ר' מנא לא תני רבי הושעיה וכו'. וע"ש עוד בסוף הלכה רבי בון בר חייה ורבי מנא (אבל שם לא נזכר שדיברו שניהם יחד פא"פ). — דמאי ריש פ"ה איתא רבי אחא ר' בון בר חייה וכו'. וזה יאות לפי הזמן עיי' לעיל ערך ר' אחא. וחלה פ"ד ס' ע"א איתא רבי אבון בר חייה בעי כמה דאתאמרת שתי חלות בסוריא ודכוותה שתי תרומות בסוריא א"ד חגי חלה אין אחריה כלום וכו', וגם זה מסכים עם הזמן עיי' ערך רבי חגי.

רבי בון בר כהנא בדור השלישי ובדור הרביעי. תרומות פ"ה מ"ה ע"ג וע"ז פ"ב מ"א ע"א רבי יניי בר ישמעאל איכאיש סלקון לגביה רבי זורא ורבי הושעיה ורבי בון בר כהנא ורבי חנניה חברהון דרבנן מבקרתיה. ועוד שם כד נחתון קם רבי אילא עם רבי בון בר כהנא וכו'. — ובדור הרביעי היה מן החכמים המפורסמים. מ"ק סוף פ"א רבי מנא איתבר עוקא דסולמיה שאל לרבי יונה אבוי ושרא ליה אפילו כן אמר ליה פוק חמי חד סב וסמוך עלוי נפק ואשכח רבי בון בר כהנא ושאל ליה ושרא ליה. — ורבי יונה אמר בשמו הוריות פ"ב הל' ח' (מ"ו ע"ד) אמר רבי יוחנן מן המקדש לא יצא ולא יחלל הא אם יצא אינו מחלל רבי אישיאן ר' יונה רבי בון בר כהנא מקשי והכתיב אלמנה וגרושה וחללה זונה את אלה לא יקח הא אם לקח אינו מחלל. — נדרים פ"א הל' ג' (ל"ז ע"א) איתא רבי אבין בר כהנא אמר דר' שמעון היא ונראה דצ"ל ר' אבון בר כהנא והוא רבי בון דערך זה.

רבי בזירדה ברכות פ"ח י"ב ע"ב רבי לוי בשם רבי בזירדה שלשים ושש שעות שימשה אותה האורה שנבראת ביום הראשון. וכ"ר פ' פ"ב חגי' ר' נזירה והוא הנכון, ששם נזירה מצוי בירושלמי, לוי בר נזירה, רבי שמעון בר נזירה, בר נזירה. אבל לא מצינו שם בזירדה.

רבי בורקי, בורקיי בדור החמישי תלמידו של ר' מנא. קידושין פ"ג הל' ב' (ס"ג ע"ד) התיב רבי בורקי קומי ר' מנא ואם אף בסימפון כן. — ע"ז פ"ג הל' ז' (מ"ג ע"א) תני רבי בורקי קומי רבי מנא מלמד שלא הניחו הכנענים לא הר ולא נבעה שלא עבדו עליו. — יומא פ"ה הל' ז' (מ"ג ע"א) ר' בורקי בשם ר' יוחנן מתניתא אמרה שהשיריים מעכבין דתנינן וכפר את מקדש הקודש וכו'.

במורים בר יטסס שנת פ"ג ר' ע"א במורים בר יטסס חמא חז' בר נש
 מזליף על גרמיה אמר ליה כזה אסור בשבת מפני שהוא מרבה את ההבל
 ומכבד את הקרקע.

רבי ביבי בדור השלישי. שקלים ריש פ"ח רבי ביבי הוה יתיב מתני
 הדין עובדא אמר ליה ר' יצחק בר ביסנא עד רביעית מהור יותר מכן טמא
 ובעט ביה אמר ליה ר' זריקן בגין דהוא שאיל לך את בעיט ביה וכו'. וע"ש
 שנראה שר' ביבי היה עני בנכסים. — תרומות פ"ח מ"ה ע"ג ר' אימי הוה
 ליה אורחין אמר לון אילולא דאיתגלי חמרא מבשלא דידי הוינא משקי לכון
 מיניה אמר ליה ר' ביבי איתיי ואנא שתוי וכו'. ומשמע שהיה חבירו של רבי
 אימי, וזה ר' אימי הוא רבי אימי השני עיי' ערכו. — תענית סוף פ"ב כהדא
 רבי ביבי הוה יתיב קומי ר' יסא בעי מילף מיניה הדין עובדא וכו' וזה רבי
 יסא הוא ר' אסי עיי' ערך רבי יוסי א'. — קידושין פ"ג הל' י"ד (ס"ד ע"ג)
 רבי ביבי אמר קומי ר' זעירא בשם ר' חנניה הוולד (של נכרי ועבד הבא על
 בת ישראל) כשר. שם פ"ד ס"ו ע"א חד כהן נסב בת גרים אתא עובדא קומי
 רבי אבהו וכו' א"ל רב ביבי לא כן אלפן ר' וכו'. — ורבי ביבי נזכר גם
 במקומות אחרים בירושלמי ונזכר גם בבבלי ושם איתא דתני קמי הרב נחמן
 חגיגה כ"ב ע"ב, וגם בעי מיניה מר' נחמן ב"מ כ"ג ע"ב, וא"כ ירד לבבל. ויותר
 נראה שר' ביבי דבבלי אינו רבי ביבי בירושלמי.

ובמס' גיטין פ"ה הל' ז' (מ"ז ע"ב) איתא עך כדון בשני שטרות היה
 שטר אחד . . . רבי חנניה ור' ביבון תריהון אמרין כ"ש מקחו קיים וכו'
 ואפשר שרבי ביבון הוא רבי ביבי, וגם רבי חנניה חי בזמנו עיי' ערך רבי
 חנניה א'.

רבי בייתוס עירובין פ"ו כ"ג ע"ג ר' יוסמי בי רבי סימון בשם רבי
 בייתוס אין בתינו שלנו לדור עמנו הא לצאת אין מוציאין אותנו ובפסוק
 מוציאין אותנו ע"ש. ושם משמע קצת שהיה קרוב לדורו של רבי יוחנן
 וריש לקיש.

רב בימי עיי' ערך ר' אדא בר בימי.

רבי ביסא גיטין פ"ד הל' ד' (מ"ז ריש ע"א) רבנין דקיסרין אמרין בשם
 רבי ביסא אתיא דרבי שמעון בן גמליאל טרבי מאיד כמה דרבי מאיר קונס
 בדברים כן ר' שמעון בן גמליאל קונס בדברים ע"כ. אבל פסחים פ"ב הל' ב'
 (כ"ט ע"א) הגי' רבנין דקיסרין בשם ר' נסא.

רבי ביסנא בדור הרביעי. פסחים פ"ד סוף הל' ג' (לא ע"א) דברי
 חכמים רבי ביסנא חנין בר בא בשם רב היה גסה כבהמה דקה. — מ"ק ריש
 פ"א ר' ביסנא בשם רבי לא לא שנו אלא במועד הא בשביעית מותר. —
 מעשרות פ"ה נ"ב ע"א תני רבי שמעון בן גמליאל אמר אין מרובע משישת
 ימי בראשית התיב ר' ברכיה והתנינן גופה של בדרת כגרים הקילקי מרובע
 אמר ר' ביסנא כל גרמא אמרה לית ליה מרובע וכו'. ונראה קצת שהשיב
 שם לר' ברכיה, והוא רבי ברכיה ב' עיי' ערכו וערך ר' הילא.

רבי בירוי תרומות פ"י מ"ז ע"ב ר' זעירא אדא בר גרשון רבי בירוי וכו' עיי' ערך אדא בר גרשון. — פסחים סוף פ"ב חד מן אילין דרבי בירוי הוה ליה גרבין דמשח בנו אוצרה דחייטא שאל לרבנן אמרין ליה איזיל גרופ מן תוחתיהן. אבל ברא"ש שם סי' י"ד הגי' חדא מן אילי' דרבי פדאי הוה ליה וכו' שיי' לרבי בון.

רבי בירויים עיי' ערך רבי קוריום. — ודע דבמקום רבי בירוי דתרומות פ"י שזכרנו בערך הקודם איתא חולין צ"ח ע"א רבי בירויים.

רבי בנייה בדור הראשון. — ר' יוחנן אמר בשמו. פאה פ"א מ"ו ע"ב ר' יוחנן בשם ר' בנייה כאשר צוה ה' את משה עבדו וכו' אפילו דברים שלא שמע מפי רבו הסכימה דעתו וכו'. וע"ע שם רבי יוחנן ר' בנייה. — פסחים סוף פ"ח רבי יוחנן בשם ר' בנייה ישראל ערל מוין עליו שכן מצינו שקיבלו אבותינו במדבר הוייה ערלים. — נדרים ריש פ"ה ר' יוחנן בשם רבי בניה בכל השותפין מעכבין זה על זה בחצר חוץ מן הכביסה מפני כבוד בנות ישראל. ועיי' בבלי ב"ב ג"ז ע"ב ושם נקרא ר' בנאה ע"ש. — ר' בנייה היה איש מפורסם ובית מדרשו היה נקרא על שמו גם אחרי מותו. שבת פ"ב הל' ג' (י"ג ע"ג) והוריות סוף פ"ג עאל ר' יוחנן ודרשה בני מדרשא דרבי בנייה אפילו ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ ממזר תלמיד חכם קודם. ב"ט קרוב לסוף פ"ב ר' יוחנן יתיב דריש בני מדרשא דר' בנייה. — ובמס' סנהדרין סוף פ"ג איתא רבי הושעיה בשם שמואל רבי בני בשם שמואל וכו' וזה אינו ר' בנייה דערך זה, והוא ר' בנאי אחיה דר' חייא בר אבא הנזכר בבלי כתובות ג' ע"ב ע"ש והוא בבבלי.

בנימין גנזכיייה ברכות פ"ב ה' ע"ב בנימין גנזכיייה נפיק ומור משמיה דרב מותר (לבעול לכתחילה בשבת) שמע שמואל ואיקפד עליו ומית. ועיי' בבלי נדה ס"ה ע"ב.

רבי בנימין בר גידל בדור הרביעי. מעשרות פ"א מ"ט קרוב לסוף ע"א רבי חסדא אמר שהן מחוסרין לרוח ר' אילא בשם רבי יסא שהן מחוסרין ניחא . . . התיב רבי בנימין בר גידול (גידל) התנינן השמן משירד לעוק, מאן דאמר שהן מחוסרין ניחא וכו'. — יבמות פ"א הל' א' רבי בנימין בר גידל ורבי אחא הוו יתבין וע"ש פלפול ארוך ביניהם וממה שקאי רבי בנימין בר גידל במס' מעשרות אר' חסדא ואר' הילא (עיי' ערכם) מוכח שר' אחא הנזכר פה הוא רבי אחא ב' (עיי' ערכו).

רבי בנימין בר יפת בדור השלישי תלמידו של רבי יוחנן. ברכות י' ע"א פסחים פ"ב הל' ה' רבי חייא בר ווא בשם רבי יוחנן זית כבוש אומר עליו כורא פרי העץ רבי בנימין בר יפת בשם רבי יוחנן ירק שלוק אומר עליו שהכל נהיה בדברו וכו' אמר רבי זעירא מאן ידע משמע מן רבי יוחנן יאות לרבי (בפסחים הגי' ר') חייא בר ווא אמר (צ"ל או וכאשר הוא בפסחים) רבי בנימין בר יפת לא רבי חייא בר ווא. ועיי' כל זה בבלי ברכות ל"ח ע"ב. — סנהדרין פ"א הל' א' ר' בא ורבי בנימין בר יפת הוה דיינין קומי רבי יצחק ע"ש.

רבי בנימין בר לוי פאה ריש פ"א רבי בנימין בר לוי אמר ר' יצחק ורבי אימי הוון יתבין מקשוי אמר למה לא תנינן תרומה עמהון. — פסחים פ"ז הל' ו' (ל"ד ע"ג) הוריות פ"א הל' ו' רבי אבון בשם ר' בנימין בן לוי קרייא מסייע למאן דאמר כל שבט ושבט קרוי קהל גוי וקהל גוים יהיה ממך ואדיין לא נולד בנימין ע"כ, והנה ממה דאמר רבי בנימין בר לוי במס' פאה רבי יצחק ור' אימי הוון יתבין וכו' מוכח שר' אבון אשר אמר בשמו במס' פסחים הוא רבי אבון ב' אשר חי בדור הרביעי עיי' ערכו. ומה נראה שרבי בנימין בר לוי היה בדור השלישי ועכ"פ אינו מאוחר לדור הרביעי. — ועיי' לו איבעיא מושכלת פסחים פ"ב סוף הל' א' הלוח תורה שנעשו נותר ניטר אם נעשו נותר עד שלא הגיע זמן ביעורן את מבערן ככל דבר משהגיע זמן ביעורן את מבערן בשריפה.

בנימין בר' עשתור בדור השלישי. בכורים פ"א ס"ד ריש ע"א אמר רבי יוסי קיימה בנימין בר עשתור קומי רבי חייה בר בא וכו' בגוי שבא בעבירה על בת ישראל היא מתניתא. — ועיי' ערך בר עשתור.

רב ברונא שבת פ"ב ד' ע"ד רב ברונא אמר חלב מטיף לתוכו שמן כל שהוא ומדליק (ועיי' בבלי שבת כ"א ע"א). — שם אחא חנניה רב ברונא בשם רב חלב מהותך וקירבי דגים מדליקין בהן (עיי' בבלי שם). — ורבי ברונא נזכר הרבה פעמים בבבלי ונראה שלא עלה כלל לא"י.

רבי ברכיה א' בדור השני. ערלה פ"ב ריש הל' א' רבי יוחנן שאל לגמליאל זוגא נהיגין אתון מפקין חלה מן דמייא אמר ליה לא כן אמר שמואל אחוה דרב ברכיה וכו'. — סנהדרין פ"י כ"ז ע"ד עד איכן היתה זכות אבות קיימת ר' תנחומא אמר לה בשם ר' חייה רבה בר נחמן אמר לה בשם רבי ברכיה ר' חלבו בשם ר' בא בר זבדא עד יואחו. ועיי' ערך רבי שמואל אחוי דרבי ברכיה.

רבי ברכיה ב' בדור החמישי. קידושין פ"ג ס"ד ע"ד מן דקמון קם ר' מנא עם ר' ברכיה אמר ליה למה לא חתמתה וכו', וזה ר' מנא הוא ר' מנא ב' ע"ש. — ואמר הרבה פעמים בשם ר' חלבו. גם אמר בשם ר' ירמיה, סוכה פ"ד הל' ג' (נ"ד ע"ג) רבי ברכיה ר' ירמיה בשם ר' חייא בר בא וכו'. — ועיי' ברכות פ"ב ד' ע"ד א"ד ברכיה עת ללדת ועת למות אשרי אדם ששעת מיתתו כשעת לידתו וכו'. מגילה פ"ג הל' ד' (ע"ד ע"א) ר' ברכיה אול לכנישתא דבית שאן ע"ש המעשה ואמר (שם) בשם ר' יהושע בן לוי, ואין להסריע במקומות אלה ודומיהן אם רבי ברכיה הוא ר' ברכיה א' או ר' ברכיה ב'.

רבי ברכיה בר יעקב בר בת יעקב מ"ש פ"ה הל' א' מנין לציון רבי ברכיה בר יעקב בר בת יעקב בשם ר' חוניה דברת חוורן וכו' אבל שקלים פ"א מ"ו ע"א מ"ק פ"א פ' סוף ע"ב הגי' רבי ברכיה רב יעקב בר בת יעקב. רבי ברקוריה סוף מס' כלאים (ל"ב סוף ע"ג) רבי בר קוריה ור' לעזר הוון מטילין באיסטרין ראו ארונות שהיו באין מחוצה לארץ לארץ אמר ר' ברקוריה לרבי לעזר מה הועילו אילו אני קורא עליהם ונחלתי שמתם לתועיבה בחייכם ותבוא ותטמאו את ארצי במיתתכם וכו'.

ברבי הוא כמו בי רבי כלל בני הישיבה. מ"ק פ"ג פ"ב ע"ג חד ברבי אמר הדא דר' יוחנן קומי דרבי שמעון בן לקיש ולא קביל עלוי. — והוא ג"כ כינוי כבוד. פסחים פ"ו הל' א' ר' יוסי בעא קומי רבי סימון אפילו עבד לפני רבו אפילו אישה לפני בעלה אמר ליה ברבי עד כאן שמעתי. וכן ר"ה פ"ד הל' ב' ר' יוסה בעא קומי רבי סימון אפילו מבית לבית מטריקלין לקיטון א"ל בי ר' כך שמעתי. — יומא פ"ב ל"ט ע"ג תרם בשמאל תפלוגתא דרבי יוחנן ור' יהודה בי רבי. וכן ר"ה פ"א הל' א' (ג"ז ע"ב) יהודה בי רבי אמר חשבון מרובה בולע לחשבון מועט. ובבבלי פסחים ק' ע"א א"ל רשב"ג לרבי יוסי ברבי ופי' הרשב"ס כך קראו רשב"ג לר' יוסי בן חלפתא כלל גדול הדור. חולין פ"ד ע"ב והשיב ר' אליעזר הקפר ברבי ופי' רש"י אדם גדול. וכן שם ג"כ ע"ב דתניא ברבי אמר ויש שם בהגדה לרש"י ד"ה ברבי ס"א ל"א גדול הדור, ועיי' רש"י עירובין ג"ג ע"א ד"ה אושעיא ברבי.

בר אביי, אבייה פסחים פ"ה הל' ז' (ל"ב ע"ג) תענית סוף פ"ג חד בר אבייה (בתענית בר אביי) עבר קומי תיבותא אמר לון ענון בתריי מה דנה אמר. שבועות פ"א הל' ה' (ל"ג ריש ע"ב) חד בר אביי עבר קמי תיבותא ולא אדבר דריש ירחא וקלסוניה. — ונראה שהך אביי פתרונו תפילה והוא או מל' ביא ביא עיי' רש"י בראשית פ' מקץ על הפסוק בי אדוני, או מל' אם תבעיון בעיו והעיון נבלעת כמו שהוא לרוב בירושלמי. ובעותא או בעו ל' תפילה ידוע, ובא כבר באונקלס בראשית י"ט י"ח ל' ח' ובמ"א, (ועל ביא ל' תפילה השיג הרמב"ן פ' מקץ ע"ש), וא"כ בר אביי הוא שליח ציבור ועולה יפה הל' חד בר אביי. (ומה שפי' בעל קרבן העדה, "בר אביי" כן שמו וכן מה שפי' בעל פני משה, "בר אביי בנו של אביי" נדחה מעצמו, כי איך שייך לוטר לפירושם חד בר אביי).

בר דליה שם עיר והולידה איזה חכמים כגון רבי יודה בר פוי, אבא כהן (עיי' ערכם). ובמס' עירובין פ"ו כ"ד ע"א איתא כגון אנשי בר דליה שאינן מקפדין על פרוטתן. ועיי' כלאים פ"א הל' ו' (כ"ז ע"א) א"ד יוחנן אייתתה מן דבר דליה תרנגול עם הפיסיוני תרנגול עם הטווס וכי' כלאים זה בזה (וב"ק סוף פ"ה איתא בטעות דאייתתיה מן דבית לוי). ומזה נראה שבר דליה היה מקום ועד לחכמים. — והנראה שצריך להיות בכל מקום אבא כהן דבר דליה ולא אבא כהן בר דליה (עיי' ערכו) וכמו שמצינו בכל מקום ר' יודה בר פוי דבר דליה, כלאים סוף פ"ה, תרומות פ"י הל' ז' (מ"ז ע"ב) ובמ"א. ואפשר שאבא כהן לא היה בן עיר בר דליה כ"א בן איש אשר שמו דליה ואין להכריע.

בר זמינא שקלים פ"ד הל' ד' (מ"ח ע"א) כהדא בר זמינא אתפקיד גביה מדל דיתמין אתא ושאל לרבי מנא וכו'.

בר טברי מגילה פ"ד הל' י"ב (ע"ה ע"ג) בר טברי שאל לרבי יצחק הגע עצמך שהיה שער גבוה (לענין מזוזה) א"ל נותנה בין כתיפיו.

בר שירה מ"ק פ"ג הל' ז' (פ"ג ע"ג) בר שירא אמר האומר שמועה משם אומרה שפתותיו רוחשות בקבר וכו'. ועיי' ברכות פ"ב ד' ע"ב ושקלים סוף פ"ב

בר מדינה ברכות י' ע"ב בר מדינה בריך קומי ר' זעירא וקומי רבי
 חייה בר ווא שהכל נהיה בדברו (על פרוסות שבישלו ע"ש).

בר גזירה שקלים סוף פ"ב בר גזירה כהדין דשתי קונדיטון, ועיי' ערך
 בר מירה.

בר עולא בדור הרביעי. שבת פ"ד ז' ע"א רבי יונה זר' יוסי סלקון
 לסדרא דבר עולא דהוה רבעה תמן והוה תמן כלונסיות אתון ושאלון ליה
 מהו למלטלן אמר לון אם השבתם עליוהן מאיתמל מותר למלטלן וכו'. —
 ועיי' מגילה פ"ד הל' ה' (ע"ה ע"ב) רבי יוסה מפקד לבר עולא חונא
 דכנישתא דכבלייא.

בר עשתור ביכורים פ"א ס"ד ע"א ר' חזקיה בשם ר' חייה בר בא
 קיימה בר עשתור קומינן וכו' והוא בניטין בר עשתור עיי' ערכו.

בר פדיה בדור הראשון, זר' יהושע בן לוי אמר הרבה פעמים בשמו.
 פאה פ"ד י"ח ע"ב ולמה תניננה תרין זימנין ר' יונה ר' חייה רבי יהושע בן
 לוי בשם בר פדי' (במס' חלה פ"ג נ"ט ע"א הגי' רבי פדיה) אחת למירווח ואחת
 לשליש. ערלה פ"א ס"א ע"ב רבי יוסי בשם רבי יהושע בן לוי בשם רבי
 פדייה נותני טעמים אחד משישים (ובנויר פ"ו הל' י' יש בכל זה כמה טעיות
 ועיי' חולין צ"ח ע"א ושם איתא משום בר קפרא). — תענית פ"ד הל' א'
 רבי זעורה ר' חייה ר' יהושע בן לוי בשם בר פדיה מפני מה סמך הכתוב
 פרשת נזיר לנשיאת כפים ללמדך שכשם שהנזיר אסור בין כך נשיאת כפים
 אסורה בין, (ועיי' בבלי תענית ושם איתא ג"כ אמר רבי יהושע בן לוי משום
 בר קפרא למה נסמכה פ' כהן מברך לפ' נזיר וכו'). — פסחים פ"ו הל' י"א
 (ל"ה ע"ב) רבי סימון רבי יהושע בן לוי משום בר פדייה הפיגול והגותר
 מצטרפין לשמא את הידים עד כדי עונשן בכזית. — וגם ר' יוחנן אמר בשמו שבת
 פ"א ג' ע"א וסוף פ"ד שקלים סוף פ"ב אמר ר' זעירא לר' יוסי חכים רבי לבר פדיה
 (ובשקלים בטעות בר פתיא) דאת אמר שמועתא מן שמה אמר ליה ר' יוחנן
 אטרן משמו. — ושקלים סוף פ"ו איתא ששה לנדבה חזקיה אמר כנגד
 ששה בתי אבות בר פדיה אמר כנגד שש בהמות. — ועיי' מכות ריש פ"א
 בר פדייה אמר המחלל לא נתחלל האריך זה מתחלל. ובבלי ריש מכות איתא
 ג"כ זה המאמר ושם שם האומר בר פדא, והוא אחד עם בר פדיה בירושלמי.
 ובמעילה ד' איתא אמר ליה בר קפרא לבר פדת בן אחותי ראה מה אתה
 שואליני וכו' אבל גי' התו' תמורה י' ע"א ד"ה איתמר אל בר קפרא לבר
 פדא ע"ש. ועיי' שבת פ"ו ח' ע"א סנהדרין פ"ו כ"ח ע"א כמה יהא בהילוכן
 בני ברתיה (בסנהדרין הגי' בני ביייתה ונראה ט"ס) דבר קפרא אמרין וכו'
 ועיי' ערך רבי חייה בר אדי. — ואפשר שע"י שהיה בר פדיה בן אחותו
 של בר קפרא והיה לו עמו משא ומתן של תורה נאמרו לפעמים בכבל
 הלכות של בר פדיה על שם בר קפרא וכהנך דמ"ק וחולין אשר זכרנו.

בר פיקה נזיר פ"ט הל' ב' (נ"ז ע"ד) א"ד יוסי כי רבי בון בר פיקה שאל לרבי עד כדון במערה מקורה אפילו במערה שאינה מקורה וכו' ע"ש.

בר קפרא תלמידו של רבינו הקדוש נידוע וחבירו של ר' חייא עיי' בבלי יבמות ל"ב ע"ב. בר קפרא הוסיף על המשנה של רבינו הקדוש גם שנה אותה בל' אחר, וכאשר ביררנו בפרק הקודם. גם היה שונה הרבה בדרייתות ועיי' ירושלמי סוף הוריות איש אשר יתן לו האלהים וכו' עושר זה המקרא נכסים אילו הלכות וכבוד זה התוספת... מכל אשר יתאוה אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר' חונה (ט"ס וצ"ל ר' חייא וכן הובא בס' כריתות לר"ש מקינון) משנתו של ר' הושעיה ומשנתו של בר קפרא.

בר קפרא היה מהודד מאוד ובעל משלים עיי' מ"ק פ"ג הל' א' ועיי' בבלי נדרים נ"א. וישב בדרום ומשם הובאו לצפון הרבה דרייתות ששנה והמביאן הוא רבי הושעיה השני (עיי' ערכו). ואפשר שהלך כבר לדרום בחיי רבי ולכן לא צוה עליו רבי, עיי' תענית פ"ד ס"ח ע"א בבלי שבת נ"ט ע"ב כתובות ק"ג ע"ב ועיי' ערך זוגא וערך ר' חיה. ובעת מיתתו של רבי היה בציפורין מקום ישיבת רבי בזמן ההוא. בבלי כתובות ק"ד, ואפשר שבא לשם ע"פ השמועה ששמע כי גבר החולי על רבי. — והמעין במקומות בש"ס אשר שם באו קורותיו עם רבי יבין שלא היה אהוב הרבה בעיני רבי, מצורף לזה שמשליו היו נוטים קצת לליצנות ואפשר שזה נרמז לו שלא מינהו רבי לראש ישיבת בשעת מיתתו. נוסף לזה שהיה לו לפעמים תגרות עם רבי שמעון בנו של רבי עיי' בבלי מ"ק ט"ז ע"א ונמ"א, וכדין ירא רבי שהמצה תגדל אחרי מותו אם ישב בר קפרא בראש.

בר קפרא נקרא על שם אביו. ובמס' שבועות פ"ו הל' ב' (ל"ז ע"א) איתא רבי מרינוס ערב לכלתיה והוה דיינין קמי רבי חמא אבי בר קפרא ורבי הושעיה והוה טעות הנראה לעינים, דבר קפרא הוה קשיש מרבי הושעיה ואיך ישב רבי הושעיה עם אביו דבר קפרא וצ"ל קומי רבי חמא אבי דר' הושעיה ובר קפרא, וכן הגיה בעל סה"ד ערך רבי מרינוס. ועיי' לקמן ערך רבי חמא אבוי דרבי הושעיה.

בר שלמיא ספרא. עיי' ערך ספרא.

אות גימל.

גבילה עיי' ערך מגבילה.
רבי גוריון בדור הרביעי. מ"ק פ"ג פ"ב ע"ד רבי יונה סליק לגבי רבי גוריון נפק לגביה לביש סנדלוי א"ל מה את סבר דילפינן עובדא מינך לא ילפין עובדא מן בר נש זעיר. — רבי גוריון אמר לכד משם אדורים ולא משם עצמו (וכאשר קראוהו ר' יונה בר נש זעיר). מ"ש פ"ב הל' ה' (נ"ג ע"ג) רבי גוריון בשם רבי יוסי בן חנינא דברי רבי טרפון אין פודין את הקדשים

להאכילן לכלבים. — מגילה פ"ג הל' א' רבי גוריון אמר מוגדלאי שאלון לרבי שמעון בן לקיש מהו ליקח אבנים מעיר זו ולבנות בעיר אחרת אמר לון אסור. — גיטין פ"ה הל' ה' (ט"ז ע"ב) וכמה הם רבים (להמשנה ועל חמאת גזולה שלא נודעה לרכים שהיא מכפרת) רבי גוריון בשם ריש לקיש שלשה בני אדם. — ועיי' ערך רבי מנחם אחי רבי גוריון.

רבי גידול בדור השני. מגילה סוף פ"ג כמה גידלו רבי גידול אמר בשם המפורש. (ובברכות פ"י י"א ע"ג הגי' כמה הוא גודלו גדלו בשם המפורש והוא ט"ס ועיי' בבלי יומא ס"ט ע"ב). — ביצה פ"א הל' א' רבי זעורא בשם גידל עגל שנולד מן המריפה כיום טוב מותר נעשה כדבר מוכן טמון בדבר שאינו מוכן (ועיי' בבלי ביצה ו' ע"א). — ובבלי נזכר הרכה פעמים אמר רבי גידל אמר רב, ונראה שהיה בכלאי, ונזכר לרוב עם אמוראי דבבל (וגידול בירושלמי הוא בבבלי גידל).

גידול בר בנימין בדור השני. פסחים סוף פ"ח דאמר רבי חייה (חייה) בר יוסף גידול בר בנימין בשם רב מודי בית הלל שאם עבר ורק את הדם (על גר שנתנייד ערב פסח) שהורצה. — שקלים פ"ד הל' ג' גידול בר בנימין בשם אסי שני דייני גזילות נוטלין שטרין מתרומת הלשכה (ועיי' בבלי כתובות ק"ה ע"א א"ר אסי גזורי גזרות וכו').

גידול בר מינימין ב"ב פ"ג הל' ג' (י"ד ע"א) גידול בר מינימין הוה ליה עובדא והווי דייניה חלקיה בר טובי ורבי הונא וחיייה בר רב. ובבלי שם ל"ט איתא גידל בר מניומי הויא ליה מחוי אתה למחויי אשכחנהו לרב הונא ולחייא בר רב ולר' חלקיה בר טובי וכו'. מזה יצא לנו שגידול בר מינימין (ויש בזה בלתי ספק ט"ס וצ"ל מינימין) הוא גידל בר מניומי, ונראה עוד שמינימין ומניומי הם בנימין וגידול בר מינימין הוא גידול בר בנימין דערך הקודם.

גירדאי דמאי פ"ד הל' ו' (כ"ד ע"א) ע"ז פ"א הל' ג' גירדאי שאלון לרבי אימי יום משתה של גוים מהו ע"ש. וגירדאי הם יהודים היושבים בגירד ולא נודעה המדינה או העיר הזאת.

גמליאל, גמלייל זוגא בדור השני. חלה פ"ד ס' ע"א גמלייל זוגא אינשי מתקני איסטפניניה אתא שאל לרבי יוחנן א"ל אית חמן קניבה אפריש מן קנובתה. ערלה פ"ב הל' א' ר' יוחנן שאל לגמליאל זוגא נהיגין אחון וכו'. עיי' לעיל ערך רבי ברכיה א'. — סוכה פ"ג הל' א' כהדא גמליאל זוגא עבד ליה מטלא גו שוקא עבר רבי שמעון בן לקיש אמר ליה מאן שרא לך. ע"ז פ"ג הל' י"ג (ט"ג סוף ע"ב) גמליאל זוגא הוה מסתמך ברשב"ל מטון בהו תבניתא אמר ליה מהו ניעבור קומי אמר ליה עבור קומי וסמי עיניה. — שבת פ"ב ד' ע"ד גמליאל זוגא שאל לרבי איסי מהו להוסיף לתוכו שמן חולין ומדליק. — ביצה סוף פ"ה כהדא גמלייל זוגא אוקריה חר סרקי' כמתין אתא שאל לר' מנא וכו' והוא ר' מנא א'.

וכל המקומות אלה מראין שגמליאל זוגא לא היה מן החכמים המפורסמים כי אם מן הבאים ללמוד ולכן שאל לרוב לחכמים אחרים, וכן מצינו דמאי

פ"ב כ"ב ע"ד חד טעין דצימוקין עאל לטיבריא שאל גמלייל זוגה לרבי בא בר כהנא וכו'. ובגדרים פ"ט מ"א ע"א הגי' חד טעון צימוקין עאל לטיבריא שאל גמליאל זוגא לר' בא בר זבדא והוא יותר נכון שגם ר' בא בר זבדא חי בדור השני עיי' ערכו. — ובמס' שקלים פ"ג הל' ב' (מ"ז ע"ג) איתא גמליאל זוגא שאל לר' יוסי בי רבי בון אי זהו המחזור שבכולן וכו' והנה זה גמליאל זוגא הוא גמליאל זוגא דערך זה לפי שגם הוא מן השואלים וכמו שהערנו, אך צ"ע היאך האריך ימים מן דור השני עד ר' יוסי בי רבי בון שהיה בדור החמישי. ונראה כבירור שיש כאן ט"ס, ואפשר שצ"ל ר' יוסי בי ר' חנינה שהיה ג"כ בדור השני עיי' ערכו.

ועוד בא גמליאל זוגא פאה פ"ח כ' ע"ד אילין דבית אסי בשלון ירק ונשון מתקנתיה סלק גמליאל זוגה ותקביה (צ"ל ותקניה) מן גוא לפסא. ועיי' עוד ברכות פ"ו י' ע"ג. — ומצינו לו אח ושמו הלל וגמליאל זוגא היה גדול הבית. ט"ק פ"ג פ"ב ע"ג.

ר' גמליאל בר' א'. בנו של רבינו חקדוש (אשר מינהו לנשיא אחריו, בבלי כתובות ק"ג ע"א). חלה פ"ד ס' ע"א ביקש ר"ג בר' להנהיג את הדמאי בסוריא ולא הניח לו ר' הושעיה.

רבן גמליאל בר' ב'. בנו של ר' יהודה נשיאה בן בנו של ר"ג בר' הראשון. ע"ז פ"א ל"ט ע"ב אמר ר' אבהו ואני לא שאלני רבן גמליאל בר' מהו לילך ליריד ואסרתי לו וכו' מאי כדון ר"ג אדם קטן היה וביקש ר' אבהו לגודרו אבל ר' יודן נשייא אדם גדול היה. ועיי' לעיל ערך רבי שכתבנו שפירושו לפעמים אדם גדול, אבל כב' אלו הערכים שלפנינו הכונה בן נשיא, (והנשיא היה נקרא רבי עיי' ערך ר' יודה נשיאה א') כי הלא הש"ס אמר בפירוש על ר"ג בר' דערך זה „אדם קטן היה“.

רבי גמליאל בר' איניניא בדור השלישי. פאה פ"א ט"ז ע"ב עד היכן (יהא מפריש מנכסיו למצוה) רבן (ט"ס וצ"ל רבי) גמליאל בן איניניא ור' אבא בר כהנא חד אמר כדי תרומה ותרומת מעשר וחרנה אמר כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך כמראשית כל תבואתך. — ור' גמליאל זה שאל קומי ר' מנא (א') עיי' שם. וכן פסחים פ"א הל' א' (כ"ז ע"ב) ושם איתא רבן גמליאל בר' איניניא ויזמא פ"א סוף הל' א' (ל"ח סוף ע"ד) ושם איתא רבי גמליאל בר' איניני. — ובכתובות פ"ד כ"ח ע"ד איתא ר' גמליאל בר' אניא בעי קומי ר' מנא מה חומש בכל שנה וכו' והוא ג"כ פאה פ"א ט"ז ע"ב ושם איתא בר איניניא וכן צ"ל בכתובות.

רבי גמליאל בי רבי אלעאי שבועות סוף פ"ה ר' גמליאל בי רבי אלעאי בעא קומי ר' מנא רבן גמליאל כמאן דאמר מותר לשחר (לשחרר). ובכתובות סוף פ"ג איתא ר' גמליאל בי ר' אבינה בעא קומי ר' מנא רבי גמליאל כמאן דמר וכו'.

רבי גמליאל בי ר' ליאני נדה סוף פ"ג הדא ר' גמליאל בי ר' ליאני בעא קומי ר' מנא מכיון דאת אמר וולד הוא מעתה הבא אחריו אינו בכור לא

לנחלה ולא לכהן. ועיי' לקמן ערך ר' הילא שר' הילא נקרא ג"כ רבי לא, לייא, אילעא. ונראה שהך בי ר' ליאני הוא מ"ס רצ"ל ר' לייא, וא"כ ר"ג דערך זה הוא אחד עם ר"ג בי ר' אלעאי דערך הקודם והוא בנו של ר' הילא. ור' הילא חי בדור השלישי, וא"כ ר' מנא ששאל ר"ג בנו של ר' הילא לפניו הוא ר' מנא ב' עיי' ערכו.

גמליאל, גמלייל דקונתיה. נדרים פ"ה הל' י (מ"ב ריש ע"ב) ר' מנא סלק מישרי נדרא דגמלייל דקונתיה אחר בעמידה כדי לוטר אין כאן נדר אין כאן שבועה. — מ"ק פ"ג פ"ב ע"ג גמליאל דיקונתיה קברוניה כורסאיי גבון בתר תלתא יומין אימלכון מחורא יתיה אתון ושאלון לדי סימון אמר לון ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי מכיון שלא נתתם דעתכם לפנותו משייסתם הגולל הראשון ע"כ. ור' סימון חי בדור השלישי עיי' ערכו, וא"כ ר' מנא שהתיר נדרו דגמלייל דקונתיה הוא ר' מנא הראשון עיי' ערכו. ובנדרים שם איתא עוד ר' מנא סלק מישרי נדרא דר' גמליאל בר בריה (דגמליאל דקונתיה).

גניבא, גניבה. נזכר בכבלי הרבה פעמים והיה בימי רב ואחריו. ובירושלמי ברכות פ"ו י' ע"ד גניבא אמר שמן לזוחמא אין צריך לברך. — ביצה פ"ב הל' ח' (ס"א ריש ע"ד) גניבה אמר הלכה היה מלמד ובא (פ"י ראב"ע בזה שפרתו יוצאה ברצועה שבין קרניה). וע"ע גיטין פ"ו הל' ז' (מ"ח ע"א) ועיי' בכלי שם ס"ה ע"ב. ר' גרשום. נדרים פ"ד הל' י"ב (ל"ח ע"א) רבי גרשום בשם רבי אחא דרך כוכב מיעקב ממי דרך כוכב ועתיד לעמוד מיעקב.

אות דלי"ת.

דייני נהרדעא. שבועות סוף פ"ו חד בר נש קם עם חבריה בשוקא אמר ליה תרין דינין לי בידך ומשכונך שוי תרין דינין אמר ליה חד דינר נא בעי למיתן לך ומשכונך טב תרין דינין אתא עובדא קומי דייני נהרדעא אמרי כיון דכל עמא מודו דמשכונא טב תרין דינין אחרנא ייתי עלוי שהדי. ובבלי סנהדרין י"ז ע"ב איתא דייני נהרדעא ר' אדא בר מניומי. וב"ק שם ל"א ע"ב תרגמה ר' אדא בר מניומי קמיה דרבינא שהזקן כלים בכלים. ומהירושלמי זה מוכח שהוא רבינא הראשון דאמוראי של דורו של רבינא האחרון לא נזכרו בירושלמי. — והנך דייני נהרדעא (ר' אדא בר מניומי) נראה שלא היו נחשבים בעיני הירושלמי מן החכמים המפורסמים. דבשבועות שם איתא אחר המאמר דלעיל ולא שמע דמר ר' יוחנן נאמן הטלוח עד כדי משכנו ע"כ הרי דפשוט להירושלמי דאילו שמע הך דר' יוחנן לא הרהיב בנפשו עוז לחלוק עליו. ואפשר משום דהוה זומר לר' יוחנן בדורות וצ"ע. ר' דימי. נדרים פ"ט הל' א' רבי יצחק פתח אילו היית יודע שהנודר טילו נוטל חרב ודוקרה בליבו נודר היית וכו' רבי דימי בשם רבי יצחק לא דיך מה שאמרה לך התורה אלא שאתה מבקש לאמור עליך דברים אחרים.

רבי דניאל בריה דרב קטינא סוכה פ"ד הל' ג' (נ"ד סוף ע"ב) רבי זעורא שלח שאיל לרבי דניאל בריה דרב קטינא שמעת מאביך (ערבה) טעונה ברכה וניטלת בפני עצמה ויש לה שיעור אתא רבי אייבו בר נגרי בשם רבי חונה ואמר טעמא וכו'. ונראה שזה רבי זעורא הוא רבי זעורא א' דדור השלישי, דהרי רבי אייבו בר נגרי אמר טעמא על הא דשלח רבי זעורא וכו' ורבי אייבו בר נגרי חי בדור הרביעי (עיי' ערכו) ורבי זעורא ב' חי בדור החמישי כמבואר בערכו. וא"כ היה רבי דניאל בריה דרב קטינא בדור השלישי. — שבת פ"ג הל' א' דניאל בריה דר' קטינא בשם ר' אסי שיורי חריות וכו'. עירובין סוף פ"א (י"ט ריש ע"ד) ר' דניאל בריה דרב קטינא בשם רב חונה אם היו עשוין חבילה אסור. — וכבבלי נזכר בכמה מקומות ואמר בשם רב. ונראה שהיה בכלאי דרומאי, דרומאי, הם קביצת החכמים אשר ישבו בדרום. תרומות פ"ב הל' ד' (מ"א ע"ד) דרומאי אמרו והוא שיהא כוזה כמי עיקרו (מעיקרו). פסחים פ"ה הל' ג' (ל"ב ע"א) הדא מסייעא לדרומי דרומי אמרין אימורין שאכדו מחשב להן כמי שהן קיימין. שם פ"ז הל' ז' (ל"ד ע"ד) דרומאי אמרי בטמא טומאת זיבה וטומאת צרעת אגן קיימין אבל בטמא מת אינו מחלל מאחר שהותר מכלל טומאה לרבים בפסח מתיב רבי שמעון בן לקיש לדרומאי וכו'. ועיי' זכחים כ"ב ע"ב אמרו זקני דרום לא שנו אלא טמא שרץ אבל טמא מת וכו' אמר עולא תקע להו ר"ל לדרומאי וכו'. — וכבר דברנו לעיל פ"א בענין דרומאי.

אות ה"א.

רב הונא, הונא א', הוא רבי הונא תלמידו רב הידוע. והיה בככל ומפלג בתורה מאוד, ורבי אמי ורבי אסי כהני חשיבי דא"י הוו כייפי ליה (בבלי גיטין נ"ט ע"ב). שנועות סוף פ"ז סלע הלוינו עליו וכו' והלה אומר איני יודע (כל' מנה לי בידך וזה אומר איני יודע) רבי בא רבי הונא בשם רב אמר אנת לית ידע אהן ידע. ועיי' ב"ק פ"י הל' ח' (ז' ע"ג) ושם איתא רב הונא אמר (ולא בשם רב), והוא באמת מימרא דרבי הונא בבלי ב"ק ק"ח ע"א ע"ש. — פאה פ"א ט"ז ע"ב רב הונא אמר למצות עד שלישי, וכן בבלי ב"ק ט' סוף ע"א איתא זה המאמר לרבי הונא. — ורבי הונא הוא חברו דשמואל. קידושין פ"א הל' ה' (ס' ע"ג) שמואל שאל לר' חונה שוחט ונתעסק בקדשים אמר ליה לרצונכם פרט למתעסק, ועיי' חולין י"ג ע"א בעא מיניה שמואל מרב הונא מניין למתעסק בקדשים וכו'. — ב"ב פ"ח הל' ה' (ט"ז ע"ב) שמואל שאל לרב חונה מתנה שכתוב בה בלשון מכר מהו אמר ליה ארכביה אתרי ריכשי ברקי ועיי' קידושין פ"א הל' ה' (ס' ע"ג). מגילה סוף פ"ד תפילה ומזוזה מי קודם שמואל אמר מוזה קודמת רבי חונה אמר תפילה קודמת. — גם היו לו דברים עם ריש גלותא עיי' ערך ריש גלותא (ואפשר שהוא ר' הונא ב' עיי' ערך שאחר זה). — וכבלי כתובות ק"ו נזכר עוצם ישיבתו. ומאמרו רבים ונזכרו מראש הבבלי עד סופו וגם בהרבה מקומות בירושלמי.

ועוד נזכר בהגדה דכלאים פ"ט ל"ב ע"ב רב הונא ריש גלותא אשר היה בימי רבי והוכא ארונו לא"י ואין מקומו כאן. — עוד איתא שם כד דמך רב הונא ריש גלותא אסקוניה להכא וע"ש הסיפור שרבי חגי יהוב ארוניה אצל ארונו של רבי חייא, וא"כ היו שני רב הונא ריש גלותא (עיי' ערך רבי חגי). או שיש כאן ט"ס וצ"ל כד דמך רב הונא אסקוניה להכא וא"כ הוא רב הונא דערך זה, וההוספה "ריש גלותא" נולדה ממה דאיתא קודם לזה רב הונא ריש גלותא, והוא היה בימי רבי וכמו שזכרנו. ועיי' בבלי מ"ק כ"ה ע"א ושם איתא כל זה הסיפור של הירושלמי ושם נזכר ג"כ רבי חגי (בבבלי איתא רבי חגא) אע"י לארוניה. וע"ש תו' ד"ה ורבי חייא ואין להאריך.

רבי הונא, הונא, הונא, חונה ב' בדור הרביעי. פאה פ"ג י"ז ע"ד גיטין פ"ז מ"ח ריש ע"ב רב הונא רבי פינחס רבי חזקיה סלקון מבקרה לרבי יוסי ועיי' ערך אלה האמוראים. ובמס' זכחים ע"ה ע"ב איתא רב הונא ורבי חזקיה תלמידי דר' ירמיה אמרי מי דמי וכו'. ועיי' ירושלמי יומא פ"ח הל' ח' (מ"ה ע"ג) אמר רבי חונה איתחבת קומי רבי ירמיה. — וקצת נראה שהיה כעין תלמיד חבר לרבי ירמיה. עיי' סנהדרין פ"ג כ"א ע"ד דהוה ליה דין לרבי ירמיה וקיבלו עדים שלא בפניו וחייבו לרבי ירמיה והיה רבי ירמיה יושב ומצטער ואמר אפשר שמקבלין עדים בלא בעל דין אפילו עמהן באותו העיר ואמר ליה רבי הונא בן חמת דעתון דרבנן. — ורבי הונא אמר כמה פעמים בשם רבי ירמיה, עיי' שקלים פ"ד הל' א' ובמ"א. — גם אמר בשם רבי אבהו פאה ט"ז ע"ב קידושין סוף פ"א.

רבי חונה אמר בשם רב הונא, כלו' רבי הונא הראשון. ברכות ריש פ"ב מגילה פ"ב הל' ב' אבא בר רב הונא ורבי חסדא הוו יתבין אמרין אף בתקיעות בן סלקון לבית רב ושמעון רבי חונה (במגילה הגי' בשם רב) בשם רב הונא אפילו שמעון עד תשע שעות ביום יצא. ועיי' ערך רבי הונא ציפוראה. — גיטין פ"א הל' ב' (מ"ג ע"ג) רבי חונה בשם ר' חונא אמר תלמיד שהורה אפילו כהלכה אין הוריתו הוריה. — ואמר בשם ר' יוסף (יוסי) קידושין סוף פ"ג ר' הונא בשם רבי יוסף אמר אין הלכה כר' יוסי לעתיד לבוא. ועיי' ברכות ריש פ"ב רבי חונה רבי אורי רבי יוסף ר' יהודה בשם שמואל עיי' ערך רבי אורי.

רבי הונא עלה מבבל. ר"ה פ"ב הל' ב' אמר רב חונה כד סלקינן להכא סלקינן לראש בית בלחין וכו'. — ובמס' מ"ש פ"ה נ"ז ע"ב איתא רב הונא לא נסב מעשר, וא"כ היה כהן, ואף שמצינו שם שהיו נותנין מעשר לת"ח אף שאינם כהנים מ"ט משמעות הסוגי' שלא נסב מעשר בתורת כהן ע"ש.

רבי הונא, חונה, רובא (רבה) דציפורין ברכות סוף פ"ד ר"ה סוף פ"ד רבי הונא רובא (בר"ה רבי חונה רבה) דציפורין בשם רבי יוחנן הלכה כרבן גמליאל באילין תקיעתא. (ובבלי ר"ה ל"ד והאמר רבי חנה ציפוראה אמר ר' יוחנן הילכתא כר"ג). — תענית פ"ד הל' ב' (ס"ז סוף ע"ד) ר' יעקב בר אחא ר' חונה רבה דציפורין בשם רבי יוחנן בית אב אחד בית אב אחד אחוה לאלעזר שניהוסף לו כתי אבות אחרים ואחד אחוה לאיתמר מה שתפס תפס ועיי'

בבלי תענית כ"ז ע"א. וקצת נראה שהיה תלמידו של רבי יוחנן. — שקלים
 פ"א הל' א' רבי חונה רבה דציפורין אמר הנהיג רבי חנינה בציפורין כהדא
 דרבי שמעון בן גמליאל (דאמר מצות נוהגות באדר שני אינן נוהגות באדר
 ראשון חוץ מן ההספד ומן התענית). — תענית פ"ב ס"ה ע"ג רבי אחא בר
 יצחק בשם רבי חונה רובה דציפורין יחיד בתשעה באב צריך להזכיר מעין
 המאורע (ברכות פ"ד ח' ע"א הגי' בשם רבי חייא דציפורין). קידושין פ"א
 הל' א' (נ"ח ע"ג) מהו שיהא להם (לנכרים) גירושין רבי יודה בן פוי ורבי
 חנין בשם רבי חונה רובה דציפורין או שאין להן גירושין או ששניהן מגרשין
 זה את זה.

ונקרא רבי הונא רובה להבדילו מן רבי הונא דערך הבא. וב"ר פ"ח
 איתא רבי הונא רבה של ציפורין אמר עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם
 אלו וכו' ופי' בעל מתנת כהונה רבה של ציפורין רב והאדון של העיר ע"כ.
 והנה באמת הל' רבה של ציפורין מורה על זה, אך המאסף של הב"ר טעה,
 לפי שלא מצא לרבי הונא רובה הלכות גדולות אשר על ידן ראוי לכנותו
 הגדול דימה שרבי הונא רובה דציפורין פתרונו השר של ציפורין; אבל
 הלשון אינו מסכים כלל לזה, גם מצינו רובה אצל אמוראים אחרים אשר
 לא אמרו ג"כ הלכות הרבה כגון רבי אחא רובא וכו'. ורובה פתרונו הוקן
 להבדילו מן אמורא אחרון בשם זה וכמו שהערנו ערך רבי אחא רובא. ועיי'
 פ"ג מאמר ה' בענין הב"ר.

רב הונא צפוראה לא נמצא בירושלמי אבל בבלי יומא ע"ז ע"ב
 איתא אמר ר' פינחס משום ר' הונא צפוראה מעין היוצא מבית קדשי הקדשים
 בתחילה דומה לקרני הגבים וכו'. ועיי' חולין נ"א ע"א מפטיר כנסיות אנא
 לעילא מר' רבה והיו ר' הונא צפוראה ור' יוסי מדאה יושבין לפניו וכו'. — ודע
 דבירושלמי סנהדרין פ"א י"ח ע"ג איתא ר' הונא הוה ידע שהדו לחד בר נש
 אויל בעי מידון קומיה וכפר ביה אמר ר' שמואל בר רב יצחק בנין דאת ידע
 דר' הונא אינשא רבה את כפר ביה. והנה ר' שמואל חי בדור השלישי
 וקשיש קצת מר' זעירא עיי' ערכו, וזה ר' הונא אינו לא ר' הונא א' שהוא לא
 עלה מבבל לא"י וגם הוה קשיש מר' שמואל בר יצחק, וגם לא ר' הונא ב'
 שהוא היה בדור הרביעי ותלמידו של ר' ירמיה תלמידו של ר' זעירא. ונראה
 שהוא ר' הונא דערך זה, וחסרה תי' צפוראה, או שהיה נקרא ג"כ סתם ר'
 הונא בלא כינוי צפוראה. וכן הא דברכות פ"ב אבא בר רב הונא ור' חסדא
 וכו' סלקון לבית רב ושמעון ר' חונה בשם ר' הונא (עיי' ערך ר' הונא ב')
 נראה שזה ר' חונה הוא ר' הונא צפוראה, שר' הונא ב' היה זוטר מוכא מר'
 חסדא. וכן נראה לדון ג"כ במאמרים אחרים הנאמרים על שם ר' הונא ואי
 אפשר ליחסם לא לר' הונא א' ולא לר' הונא ב'.

הונא ספרא דסידרא עיי' ערך ספרא.

רבי הושעיה (הושעיא) רבה, ונבבלי ר' אושעיא ולפעמים גם
 בירושלמי (ומצינו בירושלמי גם ר' הושעיה), הוא מסדר התוספתא. קידושין

פ"א סוף הל' ג' (ס' סוף ע"א) קראו ר' לעזר אבי המשנה, וב"ק פ"ד הל' ז' (ד' ע"ג) קראו ריש לקיש ג"כ בזה שם הכבוד. וכן ר' יונה כתובות פ"ט הל' ב' (ל"ב סוף ע"ד) ועיי' פ"ג למה נקרא כן. — ר' הושעיה למד אצל ר' חייא. שבת פ"ג סוף הל' א' ר' לעזר בשם ר' הושעיה משרת הייתי את ר' חייא הגדול והייתי מעלה לו חמין מדיושי התחתונה לדיושי העליונה וכו' (ועיי' בבלי שבת ל"ח). ועיי' פאה סוף פ"ז דרבי הושעיה אמר רומס הייתי זיתים עם ר' חייא הגדול אמר לי כל זית שאתה יכול לפשוט ירך ליטלו אינו שכחה. — ובבלי מ"ק כ"ד ע"א כריתות ח' ע"א איתא דלמד ג"כ אצל בר קפרא, וכריתות שם נאמר דמתחילה למד אצל בר קפרא ואח"כ אצל ר' חייא ע"ש. — מושבו היה בקיסרין. תרומות פ"י מ"ז ע"א דאמר ר' יוחנן כשהיינו הולכין אצל ר' הושעיה רבה לקיסרין ללמוד תורה וכו'. וקצת נראה שקבע קודם לכן ישיבה בדרום כי שם היה מושב אביו עיי' ערך ר' חמא אביו דר' הושעיה א'. ובמס' שבת פ"ו ח' ע"א כמה יהא בהילוכן בני ברתיא דבר קפרא אמרין מן דבית רבא דבר קפרא עד בית רביה דר' הושע (צ"ל הושעיה וכן הוא סנהדרין פ"י כ"ח ע"א), ובר קפרא ישב בדרום עיי' ערך בר קפרא. ועיי' ברכות פ"ב ה' ע"ב תני במקום שנהגו לשאול אבליים בשבת שואלין ובדרום שואלין ר' הושעיא רובא אול לחד אתר וחזא אביליא בשובתא ושאל בון אמר לון אני איני יודע מנהג מקומכם אלא שלום עליכם כמנהג מקומינו.

מגדולי תלמידיו של ר' הושעיה ר' יוחנן אשר הלך אצלו לקיסרין ללמוד תורה ושימש אותו גם אחר שלא היה צריך ללימודו. עירובין ריש פ"ה סנהדרין פ"א ל' ע"ב תלת עשר שנין עמד עליל (ר' יוחנן) קומי רביה (ר' הושעיה) דלא צריך. ועיי' בבלי עירובין ריש פ"ה דמספר ר' יוחנן גדולתו של ר' אושעיא ואמר ר' אושעיא כריכי בדורו כר' מאיר בדרו מה ר' מאיר בדורו לא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו כך ר' אושעיא בדורו לא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו. — ר' יוחנן אמר בשמו, וכן ריש לקיש ור' אלעזר אמרו בשמו, ובכמה מקומות איתא תני ר' הושעיה וכבר זכרנו שנקרא אב המשנה. — ר' הושעיה היה בישיבה עם ר' יודה נשייא יבמות פ"ח ט' ע"ב קידושין פ"ד ס"ה סוף ע"ד ביצה פ"א הל' א' (ס' סוף ע"ד) ב"ק פ"ב הל' א'. — ועיי' מגילה פ"א הל' ו' (ע' ע"ד) ר' יודן נשייא שלח לר' הושעיה רבה חדא עטם וחדא לגין דחמר שלח ואמר ליה קיימת בנו ומתנות לאביונים וכו'. ובבבלי מגילה ז' ע"א איתא קיימת בנו רבינו. וגם הגי' זאת אפשר לקיימה עיי' ערך ר' יודה נשיאה א'.

ור' הושעיה לא היה לכד מפורסם בתורה אבל היה ג"כ גדול במעשים טובים. עיי' סוף פאה הסיפור דר' הושעיה רבה עם רביה דכריה דסניא נהוריה ואיך נהג בו כבוד. ואשרי המגיע לתורה ולנדיבת הלב ולענות רוח כמרו.

רבי הושעיה בדור השלישי. תרומות פ"ח מ"ה ע"ג ר' יניי ברבי ישמעאל איכאש סלקון לגביה ר' זורא ור' הושעיה ור' בון בר כהנא ור' חנניה חברהון דרבנן מבקרתיה. — שבת פ"ג הל' א' (ח' ריש ע"ד) בעון קומי ר' זעירה ור' הושעיה

ור' חנניה חבריהון דרבנן. — סנהדרין פ"א י"ח ריש ע"ג אמר ר' הושעיה חבר הוינא ואעלי ר' שמואל בר רב יצחק לקידוש החודש. ועיי' ערך כל אלה האמוראים. והתו' עירובין ס"ח ע"א הוכיחו רב' ר' אושעיא הו', ואחד נקרא ר' אושעיא והשני רב אושעיא. ובירושלמי הוא מוכח מעצמו, ור' הושעיה הראשון נקרא ר' הושעיה רבה (ואיזה מקומות מעטים יוצאים מן הכלל עיי' לקמן) ור' הושעיה האחרון נקרא סתם ר' הושעיה.

ודע דבהרבה מקומות איתא אייתי ר' הושעיה מתניתא דבר קפרא מן דרומא. שביעית פ"ה הל' ג' (ל"ה ע"ד) יומא פ"א ל"ח ע"ד מגילה פ"א הל' י"ב ובבב"א. והיה קצת מקום לומר שהוא ר' הושעיה רבה, כי הוא היה תלמידו של בר קפרא וגם ישב איזה שנים בדרום (עיי' ערך הקודם) ונקרא פה ר' הושעיה סתם משום שלא אמר הלכה בשם עצמו, וכמו שאיתא ר' הושעיה סתם פאה סוף פ"ז שבת סוף פ"ד משום שאינו כ"א מספר מה שעשה קמי' דר' חייא (עיי' ערך הקודם). אבל האמת יורה דרכו שהוא ר' הושעיה דזה הערך, דביצה פ"ג סוף הל' ד' (ס"ב ע"א) איתא אתא עובדא קומי ר' אימי וסבר מיטר ר' יודה ור' שמעון הלכה כר' יודה אייתי ר' הושעיה מתניתא דבר קפרא מדרומא ותנא וחכמים אומרים כל שמוטו ניטר וכו' (ועיי' בבב"א ביצה כ"ז ע"א) וקיבלה וחזר בה ע"כ, ור' הושעיה רבה קדם הרבה לר' אימי, ואין זה ב"א ר' הושעיה דערך זה ור' אימי הוא ר' אימי ב' עיי' ערכו.

ר' הושעיה נזכר בהרבה מקומות והיה מופלג בתורה. ונקרא חברון דרבנן באלה מקומות אשר הכאנו בראש הערך (ועיי' ערך ר' חמא חבריהון דרבנן). מושבו היה בטבריא שבת פ"ז ח' ע"א כמה יהא כהילוכן וכו' מיכראי אמרין מן סידרא רובא עד חנותיה דר' הושעיה.

כע"ז ריש פ"ג איתא כד דמך רב הושעיה נפל קלון דמיכריא.

רב הושעיה בר רב יצחק ביצה פ"א הל' ו' (ס' סוף ע"ג) תני ולא את המפתח בית הלל מתירין ואמר רב הושעיה בר רב יצחק הוה דאת אמר במפתח של אוכלין אבל במפתח של כלים לא בדא. — ונראה שהוא בנו של ר' יצחק שהיה בדור השני והשלישי. עיי' ערכו.

ר' הושעיה בי ר' שמי בדור החמישי. מגילה פ"ג הל' ב' (ע"ד ע"א) ר' מנא משלח כתב לר' הושעיה בי ר' שמי ראשיתך מצער מאוד תסגא אחריתך (ובתו' גיטין ו' ד"ה אמר ר' יצחק הגי' ר' מנא שלח כתב לר' אושעיה בר שומי והוא מ"ס וצ"ל שמי). — כלאים פ"ו הל' ג' (ל' ע"ג) א"ר מנא אזולית לקיסרין שמעית ר' הושעיה בר שמי בשם רבי יצחק בן לעזר אם היו שתי פיפירות מותר. — סוטה פ"א הל' א' (ט"ז ע"ג) זה אומר ראיתי ב' שערות כגבו וזה אומר ראיתי שיערה אחת בכריסו ר' יוסי בי ר' בון ור' הושעיה בריה דר' שמי חד אמר פסול וחד אמר כשר. — מ"ק פ"ב הל' ג' (פ"א ע"ב) ר' יצחק בי ר' לעזר מפקד לר' הושעיה בי רבי שמי דהוה פרוש וכו'. — כתובות פ"ב כ"ז ע"ג איתא ר' הושעיא בריה דר' שמאי והוא ר' הושעיא וכו'. ועיי' ערך ר' יצחק בר אלעזר.

רבי הילא, אילא, אילי, אילעא, יילא, לא, לייא. רבי הילא ורבי זעירא המה ראשי המדברים בדורם דור השלישי. ור' הילא נזכר במקומות אין מספר בירושלמי, וכא ג"כ בבבלי. בבלי יומא ריש פ"ח אסור ענוש כרת הוא אמר ר' אילא ואיתימא ר' ירמיה לא נצרכה אלא לחצי שיעור, ובירושלמי שם ענוש כרת ואת אמר הכין אמר ר' הילא לפחות מכשיעורין נצרכה. ובירושלמי נקרא ר' הילא וגם ר' אילא, ובבבלי נמצא לכר ר' אילא. — ור' אילא נקרא ג"כ ר' אילעא. ערכין כ"ח ע"א אמר ר' אילא באושא התקינו המכזבו אל יכזבו יותר מחומש, ובבלי כתובות נ' ע"א איתא אמר ר' אילעא (ושם ס"ז ע"ב אמר ר' אילעא) באושא התקינו המכזבו וכו'. — וכן בבלי כתובות נ"ט ע"א א"ר אילעא אלמה לא וכו' ונדרים שם פ"ו ריש ע"א אמר ר' אילא ומה אילו אומר לחבירו שדה זו וכו' ע"ש. — והוא הנקרא ג"כ ר' איליי. יומא פ"א הל' א' (ל"ח ע"ג) ר' יוסה הוה מצטער דלא חמא לולא דר' איליי, ומגילה סוף פ"ד איתא ר' יוסי הוה מצטער דלא חמא לולא דר' אילעא. — ועיי' קידושין פ"ג ס"ג ע"ד והוה ר' חנניה מתרים כליו קבל ר' חניי א"ל רבי הילא קביל חניי וכו', וכבר זכינו להבין שר' הילא הוא ר' אילעא, ונשא ונתן פה עם ר' חנניה (והוא ר' חנניה חברון הרבנן עיי' ערכו), ומזה נבין ג"כ שר' אילעא ור' חנניא הנזכרים בבלי כתובות מ"ה ע"ב הם אלה ר' הילא ור' חנניה דירושלמי. — ר' הילא נקרא ג"כ ר' אילי. גיטין פ"ד הל' ב' (מ"ה ע"ג) אמר ר' אילי מתחילה צריך לומר איש פלוני שמהודה עם כל שם שיש לי בבבלי וכו' מתניתא פליגא על ר' אילי וכו' דאמר ר' אילא במגרש ברצונו. — ונקרא ג"כ ר' יילא. מ"ש פ"א ג"כ סוף ע"ב ר' יוסי בשם ר' זעירא ר' יודן בשם ר' יילא. ושם ריש ע"ג אמר ר' יילא מעשה היה והורו כרבי במעות. — ונזכר פעמים אין מספר בשם ר' לא. — ונקרא ג"כ ר' לייא. ברכות פ"ג ו' ע"ב אמר ר' לייא טעמון הרבנן שכן אם היתה מיוחדת לו ליום וללילה שהיא חייבת בציצית, וקידושין פ"א ס"א ע"ג א"ר הילא טעמון הרבנן וכו'. וברכות פ"ב ה' ע"א איתא ר' לייא ר' יסה בשם ר' אחא רובה נתפלל ומצא עצמו בשומע וכו' ונראה דצ"ל ר' לייא. ועיי' ברכות פ"ג ו' ע"ד כהרא ר' לייא וחבריא הוו יתבין קומי פונדקיא ברמשא אמרין מהו מיטר מיליא דאורייתא. וכרא"ש ברכות פ"ג ס"י קומי מ"ו הגי' ר' אילעי וחבריו הוו יתבין. — ושינוי השמות אלה נובע ממקור מכטא הירושלמי ובקצת מקומות שגיאת הסופרים ילדתו. ועיי' ערך עולא.

דבריו של ר' הילא היו עם ר' זעירא ור' חנניה, וגם עם חכמים אחרים בדורו נשא ונתן הרבה. ר' זעירא שיבחו מאוד עיי' יומא פ"ג הל' ה' (ט' ע"ג) דבעא ר' בון בר חייה קומי ר' הילא ור' הילא השיב לו דברים נכוחים ואיתא שם והוה ר' זעירה מקלם ליה וצוות ליה בניה דאורייתא. — והיה רבם של ר' יונה ור' יוסי. תרומות פ"ב הל' ד' (מ"א ע"ד) ר' יונה ור' יוסי תרין (צ"ל תריהון) אמרין דרך התפוח לצמוק ואין דרך הצמק לתפוח וכו' אמר לון ר' אחא כן ר' אילא רבכון הוה בה. — ר' אבון אמר הרבה פעמים בשמו, ומזה נראה שהיה תלמידו של ר' הילא. — ר' הילא מת באדר ראשון, קידושין פ"ג ס"ג ע"ד.

ודע דסוכה פ"ד הל' ח' (נ"ד ע"ד) איתא ר' שמעון בן לקיש בעא קומי ר' יוחנן הקדימין לזבח מה הן וכו' א"ל נישמענה מן הדא דאמר ר' אילא בשם ר' יסי ונסכיה אחד נסכי מים וכו'. וע"כ הך א"ל ט"ס, דר' הילא היה בדור השלישי ומאוחר לר' יוחנן. וצריך למחוק הך א"ל וסתמא דיש' אמר נישמענה וכו'.

רבי הלל. תרומות פ"א ט"א ע"א א"ר חנניה בשם רבי הלל ואף אנן תנינן הדא דמסייע להדא וכו'. ברכות פ"ב ה' סוף ע"א ולמידת הדין א"ר יצחק וצרת הכסף בידך ובלבד בידך ר' יוסי בר אבון הורי לרבי הלל חתניה כן.

ר' הלל דכיפרא עיי' ערך ר' לא דכיפרא.

ר' הלל בי ר' וולס, אלס, חלים כלאים פ"ט הל' א' (ל"ב ע"א) ר' הלל בי ר' וולס היה לו נגד בשלשים ריבוא דינר ויהביה לרבי ומצא בו כלאים ושרפו. (ועיי' בבלי גיטין נ"ט ע"א אמר רבה בר רבא ואיתימא ר' הילל בריה דר' וולס שאני מנינא דבי רבי וכו'). — כלאים פ"א סוף הל' א' ר' יוסי משום ר' חייא בר ווא אשכחון כתיב על פינקסיה דר' הלל בי ר' אלס רבי יונה בשם ר' חייא בר ווא אשכחון כתיב על כותליה דר' הלל בי רבי אלס פילה פישונה וכו' (פ"י שמות המינים הנזכרים במשנה שם מתורגמים כלי יזנית). — חלה פ"א נ"ז סוף ע"ג ר' זעירא ר' יוסי ר' חמא בר עוקבא רבי הלל בן חלים טטו בה וכו'. ור' חמא בר עוקבא חי בדור השלישי ונראה שגם ר' הלל דערך זה היה בדור השלישי. — וכיצה פ"ה הל' ב' (ס"ג ע"א) איתא ר' ליל בי ר' אלס מקיש על כסא, ונראה שהוא ט"ס וצ"ל הלל בי ר' אלס וכו'.

רבי הלל בן פזי בדור הרביעי. דמאי פ"ז כ"ו ע"ג רבי הלל בן פזי בעי ויפצע אמר רבי יונה מותר לפצע. ועיי' ערך ר' שמעון בריה דרבי הלל בן פזי.

ר' הילל בריה דשמואל בר נחמן בדור הרביעי. שביעית ריש פ"ו קידושין פ"א ס"א ע"ג ר' הלל בריה דשמואל בר נחמן פגם הכתוב כבוד צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו.

רב המנונא דבבל בדור הראשון. תענית פ"ד הל' ב' (ס"ח ע"א) רבי הוה יתב מתני וזכרו פליטיהם אותי והיו אל ההרים כיוני הגיאיות כולם הומיות אמר (ר' חמא בר חנינה) ליה הומיות אמר ליה הן קריתא אמר ליה קדם רבי המנונא דבבל וע"ש.

רב המנונא בדור השלישי. הוריות פ"ג מ"ז ע"ג ר' חסדא ור' המנונא וכו' מתיב רב חסדא לרב המנונא והא מתניתא מסייע לך ופליגא עלי וכו'. — ביצה פ"א הל' ג' (ס' סוף ע"ב) ר' זעורה בעי קערה שחקקה קוף מהו ר' יוסי בי ר' בון אמר איתפלגון ר' זעורה ור' המנונא חד אמר אסור וחרנה אמר מותר וכו', והנה זה ר' זעורה דבעי הוא ר' זעורה השני אשר חי בדור החמישי (עיי' ערכו), ור' זעורה בר פלוגתיה דר' המנונא הוא ר' זעורה הראשון ובדור השלישי כמבואר בערכו. ומצינו באיזה מקומות ר' זעירא בשם ר' המנונא

כלאים פ"ד הל' ד' (כ"ט ע"ב), הוריות סוף פ"א ונראה שהוא רבי זעירא ב'. —
 סוכה פ"ד הל' ב' (נ"ד ע"ב) רב המונא מפקד לחברייא כד תהוון יהבין מתנה
 (פי' אתרוג) ביומא טבא לא תהוון יהבין אלא לדעת גמורה. — קידושין פ"א
 הל' ח' (ס"א ע"ג) רב המונא מפקד לחברייא פקדון לנשיכון כד הויין קיימין
 על מיתא דלא ליהויין מתלשין בשעריהון שלא יבואו לידי קרחה.
 רב המונא היה בבבלאי, תלמידו של רבי יהודה וחבירו של רבה. בבלי
 שבועות ל"ד יתיב ר' המונא קמיה דרבי יהודה וכו' עד א"ל המונא את תא
 עול. — שם סנהדרין ס"א ע"א רב המונא אירכסו ליה תורי פגע ביה רבה
 וכו'. ונראה שלא עלה מעולם לא"י. ובירושלמי נזכר באיזה מקומות, ובבבלי
 נזכר לרוב. — ועיי' תו' עירובין ס"ג ע"א כתובות ג' ע"ב שכתבו שבי רבי
 המונא היו ע"ש. ור' המונא הנזכר בירושלמי נראה שהוא רב המונא א'.
 רב המונא ספרא עיי' ערך ספרא.

אות ו"ו.

ר' ווא עיי' ערך בא.

אות זי"ן.

זבדי בן לוי בדור הראשון. דמאי ריש פ"ז ר' הושעיה הוה לו תנאי
 ודאי חדא איתא בשלה ירק אנשיית מתקנתה אתת לגבי רבי הושעיה ושלה
 לזבדי בן לוי דיתקן לילא. וע"ש בסוגי' שזה רבי הושעיה הוא רבי הושעיה
 רבא (אף שלא נזכר רבה עיי' ערך רבי הושעיה ב'). וקצת נראה שלוי אביו
 של זבדי הוא לוי בר ססי עיי' ערכו. — ע"ז פ"ג הל' א' זבדי בר ליואי
 (ב"ר פ' ס"ב צ"ב הג"י זבדי בר לוי) רבי יוסי בר פיטרס ורבי יהושע בן לוי
 אמרין תלתא פסוקין מי דמכין חד מנהון אמר על זאת יתפלל כל חסיד אליך
 וגו' וחד אמר וישמחו כל חוסי בך וגו' וחד אמר מה רב טובך אשר צפנת
 ליראך וגו'. — ועיי' זבחים כ"ח ע"ב אלא א"ר יוחנן תני זבדי בר לוי,
 וברייתות ה' ע"א הג"י זבדא בר לוי.

רבי זבדיה בריה דר' יעקב בר זבדי ברכות פ"ג ו' סוף ע"ג רבי
 זבדיה בריה דר' יעקב בר זבדי בשם רבי יונה עיר שמעיינה רחוק הרי זה
 קורא את שמע ויורד וטובל ועולה ומתפלל.

רבי זבדא, זבידה ערלה פ"א ס"א סוף ע"ב הורי רבי זבדא באילין
 פני תמרה שיקבירו רבי יונה בעו עבר ופדיו שמא אינו פדוי ותימר טעון
 קבורה ע"כ, ואפשר שהיה בדורו של רבי יונה והוא דור הרביעי. — סוטה פ"ז
 הל' ד' (כ"א ע"ד) א"ר יוחנן בנימין היה חציו בן מיכן ימין מיכן א"ר זבדא ויאות
 מי כתיב ששה שמוותם לא אלא משמותם משמותם ולא כל שמוותם. —
 ובמס' שבת פ"א ג' ע"ב איתא דמר רבי יוסי בי רבי בון בשם רבי זבדא אתת

לשבע שנים הקב"ה מחלף את עולמו ע"כ, ונראה שהוא רבי זבדה (ואפשר שהיה כתוב קו על הדל"ת ונישטט ע"י שגיאות הסופר), אבל לא רבי זבד דבבלי, והוא אינו נזכר כלל בירושלמי.

זוגא א' בדור הראשון. נדה פ"א נ' סוף ע"ג א"ד ירמיה נפק זוגא לבר שאלון ליה רבי חמא אבוי דרבי הושעיה ובר קפרא שתי עיניו טוחות מהו אתא ושאל לרבי אמר להן צא וכתוב להן אינו וולד ע"כ, והכונה דנפק לבר שהלך לדרום ושם שאלו אותו רבי חמא ובר קפרא, ונראה ששאלו אותו שישאל לרבי בחזירתו לשיבת רבי ולא שזוגא היה אדם גדול, שהרי לא מצינו לו מאמרים וזה הוא שאמר לו רבי צא וכתוב להן. ועיי' ערך רבי חייא. — ונזכר עוד מ"ש פ"ה ריש הל' א' זוגא שאל לרבי מה ניתני כרם רבעי או נטע רבעי (ועיי' ערך רבי יצחק רובא).

זוגא (זוגה) ב' בדור הרביעי ובקסרין. מעשרות סוף פ"ה זוגא קריביה דרבי בא בר זבדא בשם רבי אבהו ביקי'א נלקחת מכל אדם בשביעית א"ד יוסי מתניחא אמרה כן וכו' (והוא רבי יוסי ב'). — דמאי פ"ב כ"ב ע"ג א"ד מנא אזלי לקיסרין וחמיתון נהיגין בהדא דבילתה שוריי (פ"ה היתר) שאלית לרבי יצחק בר אלעזר ואמר לי כך נהג זוגא שוריי רבי יצחק בר אלעזר בשם זוגא דקיסרין כל דחמי מיא שוריי.

מר זוטרא מ"ש פ"ה הל' ח' (נ"ו ע"ד) כגון מר זוטרא דמצלי על חורנין ומתעני ועל נפשיה לא מתעני. ונראה שהוא בבבלי, כי בירושלמי לא נזכר אמורא בשם מר. וקצת נראה שהוא מר זוטרא חסידא דבבלי נדרים ז' ע"ב.

רבי זכאי, זכיי בימי רבי יוחנן ובא מבבל לא"י. שבת פ"ז ט' ע"ג נזיר פ"ו הל' א' תנא רבי זכאי (במזיר זכיי) קומי רבי יוחנן זיבח קיטר וניסק בעלם אחד חייב על כל אחת ואחת אמר ליה רבי יוחנן בבליא עברת בידך תלתא נהרין ואיתברת אינו חייב אלא אחת. ועיי' יבמות פ"ח ט' ע"ג ושם אמר ג"כ רבי יוחנן לרבי זכאי בזה הלשון. — יומא קרוב לסוף פ"ו תנא רבי זכיי זר ששרף מטמא בגדים.

רבי זכאי דאלכסנדריאה בדור החמישי. כתובות פ"ד הל' ו' (כ"ח ע"ד) זכאי במציאתה רבי זכאי דאלכסנדריאה מישאלי שאל מציאה שנפלה לו (צ"ל לה) מחמת שדה מה את עבד לה כמציאה או כאוכלת פירות. — ע"ז פ"ב מ"ב ריש ע"א א"ד יוסי כי רבי בון חשבון גדול הוא וכו' רבי זכאי דאלכסנדריאה הוה ידע לה אמר ואילו בעית ילפתה מיניה. — יבמות פ"ז הל' ה' (ח' ע"ב) רבי זכיי ר' אלכסנדריה (צ"ל רבי זכיי דאלכסנדריה וכן הגיה בעל סה"ד) משלח שאל בת גר עמוני וכת דור שני של מצרי אמר ליה רבי יוסה לא שמיע לההוא דמר רבי ירמיה וכו'. ונראה דצ"ל אמר ליה רבי יוסי כי רבי בון וכהווא דע"ז. גם נראה שר' זכאי לא עלה מאלכסנדריא לא"י, ושלח שם שאלותיו בכתב וכאשר מורה הל' מישלח שאל (וגם בכתובות פ"ד נראה שצ"ל מישלח שאל). ועיי' ערך רבי תנחום בר פפא.

ר' זכיי דכבול מגילה פ"ד הל' ה' (ע"ה ע"ב) רבי חיננא בר אנדריי בשם רבי זכיי דכבול טעה בין תיבה לתיבה מחזורין אותו, וע"ש שקדם לרבי זעורה ור' ירמיה.

זכיי טבוחא מגילה פ"ד ע"ד סוף ע"ד זכיי טבוחא בשם רבי יוחנן הרב את ריבך והנוקם את נקמתך וכו' (כל' בן מברך אחר קריאת המגילה ע"ש). רבי זכריה סנהדרין פ"א הל' א' י"ח ע"ב רבי זכריה בעי קומי רבי אמי עבדין עובדא מההן תנייא (פי' דאמר מצוה לכצע ע"ש). ואפשר שהוא רבי זכריה חתניה דרבי לוי דערך הבא ורבי אמי הוא רבי אמי הראשון.

ר' זכריה חתניה דר' לוי פסחים פ"א הל' א' (כ"ז ע"ב) ייבא כהדא תנא רבי זכריה חתניה דרבי לוי גדה חופסת וסורקת כהנת אינה חופסת וסורקת. — ר"ה פ"א ג"ו ע"ג רבי זכריה חתניה דרבי לוי בעי רישא אתון פתרון כנזיר וסיפא כמצורע. — פאה פ"ח כ"א ד' שקלים פ"ה הל' ו' רבי זכריה חתניה דרבי לוי היו הכל מליון עליו אמרו דלא צריך והוא נסיב כד דמך בדקן ואשכחון דהוה מפליג ליה לחורנין. ובענין דורו עיי' רבי לוי. — ובסוטה פ"א הל' ד' (ט"ז ע"ד) איתא רבי זכריה חתניה דרבי לוי הוה משתעי הדין עובדא וכו' ונראה שהוא ט"ס וצ"ל רבי זכריה וכן הגיה בעל סה"ד.

ר' זמינא ביכורים פ"ג הל' ג' (ס"ה ע"ד) רבנן דקיסרין אמרין ממנין זקנים בחוצה לארץ ע"ט לחזור רבי זמינא הוה בצור ומנוניה ע"ט לחזור. ושם איתא עוד אופ רבי יונה הוה בפיתקה ולא קיבל עלויי מיתמניה אמר עד זמן דמיתמני ר' זמינא ר' ונראה דצ"ל עד זמן דמיתמני רבי זמינא ואות ר' ט"ס.

זעורה, זעיר בר חיננא בדור השני. ברכות פ"ה הל' א' (ח' ע"ד) זעור בר חיננא אמר המקיז דם בקדשים מעל עוד הוא מהלכות קצובות. — שבת סוף פ"ז זעיר בר חיננא בשם רבי חנינא הרא דאת אמר באדומות אבל בשחורות פורשות הן. ואמר עוד בשם רבי חנינה (ורב יהודה) סנהדרין ריש פ"ד. — ונשבה כספסופא ורבי אימי ור' שמואל הלכו אצל זנביה מלכתא להשתדל בעדו ואיתעביד ליה נס וניצל. תרומות סוף פ"ח (ט"ו סוף ע"ד). ועיי' ערך רבי אימי א'.

רבי זעורה בר חמא יומא פ"ה הל' א' רבי זעורה בר חמא רבי יוסי בי רבי חנינא בשם רבי יהושע בן לוי בתענית ציבור מרחיץ פניו ידיו ורגליו כדרכו וכו', ובמס' תענית פ"א הל' ו' (ס"ד ע"ג) יש שינוי ע"ש.

ר' זעירא, זעירה, זעורה א' בדור השלישי. הוא רבי זירא דבבלי תלמידו של רבי יהודה ורבו של ירמיה והוה משתמיט מניה דרבי יהודה לעלות לא"י (בבלי כתובות ק"י ע"ב). וכאשר בא אל נהר ולא מצא מברא אחו מרוב תשוקתו לארץ הקדושה בחבל המתוח על עץ משפת הנהר אל שפתו האחרת ועבר הנהר (שם ק"ב ע"ב). ובבבלי לא"י פגע בו טבח ליצן אשר התעולל בו ומן השמים תבעו עלבוננו ומת הטבח (ירושלמי ברכות פ"ב ה' ע"ג). ובבבלי למד הרבה אצל רבי אלעזר. תרומות פ"א ט"ז קרוב לסוף ע"ד רבי זעירא כל דתרומות ודטהרות שמועה בשם רבי לעזר (ובאמת לא היו עוסקין הרבה בככל בטהרות כימי רבי יהודה רבו של רבי זעירא עיי' בבלי

תענית כ"ד ע"ב), ואמר הרבה פעמים בשם רבי אלעזר. — גם שימש שם רבי יסא (ר' אסי, עיי' ערך רבי יוסי א'). פאה פ"ד סוף הל' ב' (י"ח ע"ב) א"ר אבהו כל אילין תתובתה דהוה רבי זעירא מותיב קומי רבי יסא וכו'. עירובין פ"א י"ח ע"ד אמר ר' זירא עד דאנא תמן איצטרכת לי וכד סליקת להכא שמעית רבי יסא בשם רבי יוחנן וכו'. קידושין פ"א ס"א ע"א ואמר ר' זעירא לרבי יסא חכים רבי לבר פדייה. ועיי' ע"ז בבלי ל"ז ע"ב דאמר רבי זירא צער גדול היה לי אצל ר' אסי. — והיה כעין תלמיד חבר לר' אבהו ואמר בשם רבי אבהו. פאה פ"ה הל' א' ר' זעורה בשם רבי אבהו דרא דתימר עד שלא התיר רבי להביא ירק מחוצה לארץ. ושאל לפני ר' אבהו. שם ר' זעירא בעא קומי ר' אבהו ארבעת קבין לכור או לבית כור. ר"ה פ"ב הל' א' (נ"ח ע"א) רבי זעירא בעא קומי רבי אבהו אילין דחמיין צפת מהו דיסבון. — ור' אבהו נהג כבוד בר' זעירא. ביצה פ"א הל' ט' (ס' ע"ד) רבי זעירא בעא קומי רבי אבהו מאן דעביד טבאות לא שחיק ליה מאיתמל וכו' אלא בגין דרבי אבהו ידע דר' זעירא מחמר וכו' ועיי' ערך ר' אבהו ב'. ובבלי ברכות ט"ו ע"א ר' אבהו עשה סעודה לרבנן כאשר חלה ר' זירא וקם מחליו. — ר"ז הלך ג"כ לדרום ודיבר שם עם ר' סימון. ביצה פ"א הל' ו' (ס' סוף ע"ג) אמר ר' זריקן לר' זעורה כד תיעול לדרומא את שאיל לה אשתאלת לר' סימון אמר לון ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי לא סוף דבר שצורך לרבים בו אלא שמא יצרכו לו הרבים (ועיי' ערך ר' אבא טרי). — ר"ז לא קרב אל ר' יודה נשייא (ונראה מצד ענותנותיה עיי' לקמן) ושאל לקלה דרומא עכדיה דרבי יודן נשייא שחק הוא מרק קונדיטון ביומא טבא ביצה שם הלכה ט'. — והיה במיתת ר' יודה נשייא, ור' חייא בר אבא דחפיה להיטמא להנשייא. ברכות פ"ג ו' ע"א (עיי' ערך ר' יודה נשייא ב') ומזה נראה שר' זירא היה כהן. חביריו של ר' זעירא גדולי הדור השלישי, ר' שמואל בר רב יצחק, ר' הילא, ר' חנניה, ר' הושעיה וכו' ור"ז הגדול שבכולן. תלמידיו ר' ירמיה, ר' יונה, ר' יוסי וכו'.

ר' זעירא היה גדול בתורה ובמידות. דרך לימודו נודע מן הבבלי אשר מלא כבודו בכל מסכתא ומסכתא, והוא הולך למישרים ובכ"ז כאשר בא לא"י יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בכלאה מיניה (בבלי ב"מ פ"ה ע"א) ויבחר בלימוד דרך יותר פשוט (ופנר דיברנו מזה לעיל פ"ג). ובבבלי נאים הרבה מאמרים אשר אמר ר"ז בא"י, עיי' ר"ה ל' ע"ב מה קילקל קילקלו הלויים בשיר הכא תירגמו שלא אמרו שירה כל עיקר, ר' זירא אמר שאמרו שירה של חול עם תמיד של בין הערבים. ועיי' שבת ק"ד אמר רבי זירא כי הוינא בבבל אמרי לה וכו' כי סליקא וכו'. ובירושלמי מצינו מאמרו שאמר בבבל. ועיי' ברכות פ"ז י"א ע"ב אמר ר' זעירא עד דאנא תמן אצרכת לי מיצרי לי מינך (בב"ד פ' צ"א ודפוס א"ד הגי' מינה) לאשלתייה. — ועל עוצם חידודו מורים מאמרים כהגך דמאי הל' ז' פ"ז כ"ז ע"ג אמר רבי זעירא דרבי חכמים וחידותם הרוצה להכניס מאה תאנים וכו'. כלאים פ"ה הל' א' ר' זעיר' מחו

לחבריא תשע שורין מן שובע שובע וכו'. — רבי זעירא שנא הגדות וקרא להקיבוץ שלהן סיפרי קיסמי עיי' ערך ר' בא בר כהנא.

וממידותיו נזכיר קצות דרכיו המורים על ענותו. ביכורים פ"ג ס"ה סוף ע"ג ר' זעירא הוון בעון ממניתיה ולא בעי מקבל עלוי כד שמעו ההן תנייא תני חכם חתן נשיא גדולה מכפרת קביל עלוי ממניתיה. — וטרם מותו צוה שלא יקבלו עליו אבילות, והוא בעצמו קיבל אבילות על ר' שמואל בר רב יצחק. ברכות פ"ג ו' ע"א. — ואף שהיה עניו לא נשא פנים בתורה וכדאיתא קידושין פ"א ס"א ע"א, ואיש אמונים מי ימצא זה ר' זעירא דאמר ר' זעירא לית אנן חשיין על שמועתה דרב ששת דהוא גברא מספתחא.

ר' זעירא הוה מצטער על דלא הוה ליה אב ואם דיקיים בהם מצות כיבוד אב ואם וכאשר שמע עד היכן קיימו ר' טרפון ור' ישמעאל מצות כיבוד אמר בריך דהמנא דלית לי דלא הוינא יכיל עביד כר' טרפון וכו'. קידושין פ"א ס"א ע"ב. — ר"ז לא חזר לכבל ומת בא"י. בבלי ס"ק כ"ח ע"ב. ושם שבת ק"ד איתא א"ר זירא כי סליקנא להתם וכן סוכה נ"ד ע"ב ע"ש, משמע כשאמר זה המאמר היה בכבל וא"כ חזר מא"י לכבל, אבל באמת הך „להתם" בשבת וסוכה הוא הוספה מאיזה קורא כנלא. ותחילת המאמר כי הוינא בכבל מוכיח שהמאמר נאמר מפי ר"ז בהיותו בא"י.

הראב"ן בס' אבן העזר כתב דלד' זעירא היו קורין ר' זירא מל' זר זהב. ולא נראה כי בירושלמי נקרא ר' זעירא זעורה זעורא, ואם נמצא לפעמים זירא הוא עיי' אשגרת הסופרים ממה שהורגלו בזה בכבלי. ובבבלי נקרא תמיד ר' זירא ולא ר' זעירא וכו'. והנכון שהכבליים הכליעו העיין כדרכם וקראו אותו ר' זירא ועיקר שמו ר' זעירא.

רבי זעירא, זעורא, זעורה ב' כדור החמישי תלמידו של ר' ירמיה. ברכות פ"ז י' ע"ד ר' ירמיה בעא מיכדוק לרבי זעורא אמר ליה כיצד הוא או על שמן ערב. — ואמר הרבה פעמים בשם ר' ירמיה. ברכות שם ופ"ד ח' ע"א. שבת פ"ד ז' ריש ע"א תענית פ"א ס"ד ע"ג ובמ"א. — ונראה שהיה רך בימים בימי ר' ירמיה, כי כפי הנראה מהרבה מקומות היה חברו של ר' מנא בנו של ר' יונה ובעי קמיה. עיי' שביעית פ"ה הל' ט' (ל"ז ע"א) רבי זעירא בעא קומי ר' מנא מתניתא בסתם וכו'. תרומות פ"ח הל' ט' (מ"ז ע"א) אמר ר' זעירא קומי רבי מנא תיפתר בתלויה וכו'. קידושין פ"א הל' ד' (ס' ע"ג) ר' זעירא בעא קומי ר' מנא אילין בולטייא, ור' מנא השיבו בל' שחוק. — שם פ"ב הל' ה' (ס"ב ע"ד) ר' זעורא בעא קומי ר' מנא קידשה סתם וגירשה מן האירוסין מה אמר רשב"ל. וכן נשא ונתן עם ר' מנא במ"א.

ואין שום ספק שהיו ב' ר' זעירא (זירא) וכמו שכתבו התו' מנחות ט' ד"ה ר' זירא. ועיי' גיטין פ"ב הל' א' ר' חנניה דר' אמי א"ר זעורא מה פליגין ביוצא מתחת ידי אהר וכו' מתיב ר' זעירא לד' אימי וכו' אייתי ר' אמי לד' יונה חמיו ותנה ליה וכו', הרי לך ב' ר' זעירא. ועיי' ערך רב המנוא. — ונראה שר' זעירא השני היה בר' א"י, ור' זעירא הראשון כבר ידענו שהלך

מבבל לא"י. ואמוראי דבבל נקראו תמיד רב ואמוראי דא"י נקראו רבי, ולכן איתא בבלי כתובות מ"ג ע"ב אמר רב זירא אמר ר' מתנה אמר רב כל' ר"ז הראשון, ואמרי לה אמר רבי זירא וכו' כל' ר' זירא השני אשר היה בר א"י. ורש"י פירש שם בענין אחר.

עוד יש להעיר שבבבלי נמצא אמורא בכלאי קדמון ושמו זעירי אשר עלה לא"י. עיי' ב"ב פ"ז ע"א חולין ק"י ע"א כי סליק ר' אלעזר אשכחיה לזעירי וכו' ובירושלמי לא נזכר בשום מקום זעירי. אמת שבירושלמי איתא לפעמים זעירי (בלא רבי) אך המעיין יראה שהוא לבד מחמת שגיאת הסופרים והכונה או אר' זעירא א' או אר' זעירא ב'. ואפשר שזה זעירי הוא זעיר בר חיננא עיי' ערכו. או שזעירי מת בקרוב אחרי בואו לא"י (או שהלך לדרום) וצ"ע.

ר' זעירא תנאי ברכות פ"א ג' ריש ע"א כ"י דמר ר' זעירא תנאי אחוי דר' חייא בר אשיא ודר' אבא בר חנה הקורא עם אנשי משמר לא יצא כי משכימין היו. — והנראה דהכונה ר' זעירא תנאי שונה ברייתות (ועיי' ערך ר' שמעון דתוספתא). — ועיי' בבלי יומא ל"ז ע"ב ושם הובא הך הקורא עם אנשי משמר וכו' בל' ברייתא (ובשינוי קצת) והיא שנויה שם תוספתא פ"ב.

ר' זעירא בריה דר' אבהו ברכות פ"ח י"ב סוף ע"ב אין מברכין על הגר עד שיאותו לאורו דרש ר' זעירא בריה דר' אבהו וירא אלהים את האור כי טוב ואחר כך ויבדל אלהים וכו'. — ע"ז פ"ג הל' א' (מ"ב ע"ג) דרש רבי זעירא בריה דר' אבהו קומי ר' לעזר אשרי שאל יעקב בעזרו ומה כתיב בתריה עושה שמים וארץ ומה ענין זה לזה אלא מלך בשר ודם יש לו פטרון באיפרכיא זו אינו שליט שמא באחרת וכו', אבל ברכות פ"ט י"ג ע"ב הגי' ר' זעירא בריה דר' אבהו ר' אבהו בשם ר' אלעזר וכו' והוא יותר נכון לפי סדר הדורות. עיי' ערך ר' אבהו ב' וערך ר' אלעזר. (גם הל' יותר מדוייק בברכות).

ר' זעירא בר אבינא שבת פ"א ג' ע"ד ר' זעירא בר אבינא בשם רב ירמיה יוסף בן יעזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים גזרו טומאה על ארץ העמים ועל כלי זכויות.

זקני הגליל מ"ק פ"ג פ"א סוף ע"ד נדרים פ"ט הל' א' (בשינוי קצת) כהדא ר' שמעון ברבי לא מצאו פתח לנדרו עד שבא אחד מזקני הגליל ע"ש. ר' זריקן (זריקא) בדור השלישי. שקלים פ"ה הל' א' רבי ביבי הוא יתיב מתני הדין עובדא אמר ליה ר' יצחק בר ביסנא וכו' וכעט ביה אמר ליה ר' זריקן בגין דהוא שאיל לך וכו' (עיי' ערך רב ביבי), ושם פ"ג מ"ז ע"ג איתא ג"כ זה המאמר ושם איתא אמר ר' זריקא וביבמות פ"ב י"ב ע"ג איתא א"ר זריקא ולא רקקה. — ביצה פ"א ס' ע"ג אמר ר' זריקן לר' זעורה כד תיעול לדרומה את שאיל עיי' ערך ר' זעירא א'. — פסחים פ"א כ"ח סוף ע"א אמר ר' מנא אזלית לקיסרין ושמעית ר' זריקן בשם זעורה וכו'. — ר' זריקן נזכר בהרבה מקומות בירושלמי, ובבבלי נמצא ר' זריקא. עיי' בבלי יומא

ר' ע"ב ר' זריקא רמי קראי קמיה דר' אלעזר וכו' כתיב ולא יכול משה לבוא אל אוהל מועד כי שכן עליו הענן וכתיב ויבא משה בחוך הענן וכו' ונראה שר' זריקא דבבלי הוא ר' זריקן דירושלמי וגם הזמן מסכים לזה, ר' זריקן חי בדור השלישי ורמי קמי ר' אלעזר אשר היה בדור השני. וחולין ק"י ע"ב איתא ואמר ליה אבוי לרב ספרא כי סלקית להתם בעי מינייהו כנדא מה אתון ביה כי סליק אשכחיה לר' זריקא וכו' ואב"י ור' ספרא היו בתחילת דור הרביעי ע"י ערך ר' ספרא.

ר' זריקן בר חמאי דר' זריקן ברכות סוף פ"ז ר' זריקן בר חמאי דר' זריקן הזכיר של חנוכה בארץ וקילסו אותו. — והנה ר' זריקן דערך הקודם רמי קומי ר' אלעזר ע"ש ור' מנא אזל לקיסרין ושמע ר' זריקן בשם ר' זעורה וא"כ האריך ימים הרבה, מר' אלעזר שהיה בדור השני והשלישי עד רבי מנא שהיה בדור החמישי ויותר נראה שר' זריקן דקיסרין בימי רבי מנא הוא ר' זריקן בר חמאי דר' זריקן דערך זה והש"ס קיצר וכינתו ר' זריקן סתם.

אות הי"ת.

רב (רבי) חביבה פאה פ"א ט"ו ע"ב ר' הונא אמר למצות עד שלישי וכו' רב חביבא בשם רבנן דתמן מהו שלישי לדמים היך עבידא לקח אדם מצוה וראה אחרת נאה הימינה עד כמה מטריחין עליו עד שלישי. וע"י בבלי ב"ק ט' דמסיק שם הש"ס כן על המאמר דר' זירא אמר ר' הונא. — מגילה פ"א ע' ע"ב רבי חביבה בשם רבנן דתמן בכל מקום שכתוב יום טוב אין כתיב וקיבל וכל מקום שכתוב וקיבל אין כתיב יום טוב וכאן כתיב יום טוב וכתיב וקיבל.

ומהך דפאה שאמר ר' חביבא בשם רבנן דבבלי התירוץ שמשנה הש"ס בבלי על דברי ר' זירא (דמה שנאמר שם אלא א"ר זירא הכונה הכי יש לפרש דברי ר' זירא ע"י לעיל ל"ה ע"א) יצא לנו כבידור שר' חביבא היה מאוחר לר' זירא ואינו ר' חביבא דבבלי שבת נ"ד ע"ב ובמ"א רב ור' חנינא ור' יוחנן ור' חביבא מתני וכו'. ואפשר שהוא ר' חביבא בר סורטקי הנזכר בבלי יומא י" ע"א אשר עלה לא"י ואמר שם הקו שהקשה רבה בר עולא ע"ש. וכן ר' חביבא דזה הערך אמר במקומותש הבאנו בשם רבנן דתמן, וגם הבינוי רב חביבא (וכמגילה רבי נראה ט"ס) מורה שהוא בכלאי.

רבי חגי, חגיי בדור השלישי וכדור הרביעי היה תלמיד חבר של רבי זעירא א'. דמאי פ"ג כ"ג סוף ע"ב רבי חגיי הוה מיסמך לר' זעירא עבר חד טעין חד מיכל דקיסין וכו'. ושם פ"ד הל' ג' (כ"ד ע"א) בעא ר' בון בר חייא (ע"י ערכו) קומי ר' זעירא ור' חגיי השיב לו. — ר' חגיי אמר הרבה פעמים בשם ר' זעירא והיה מפורסם בימי חכיריו של ר' זעירא שעומד על שמועת רבו. ע"י קידושין פ"ג ס"ג ע"ד דפליגי ר' חגניה (הוא ר' חגניה חברון דרבנן ע"ש) ור' חגיי בשם ר' זעירא, ואיתא שם והוה ר' חגניה מתרם כליו קבל

ר' חגי א"ל ר' הילא קבל חגי דחגי אינשי סבורא הוא דמר ר' זעירא. פי' וכי נגד חגי אתה רוצה לתרם והוא איש חכים דאמר ר' זעירא כלו' הוא מדויק שמועת רבו וכיון דאמר בשם ר' זעירא היאך אתה מתרים עליו (והמפרשים לא עמדו על עיקר הענין). — וקצת נראה שהיה כבר תלמיד שהגיע להוראה בדור השלישי, עיי' דמאי פ"ד הל' ג' הורי ר' לא (עיי' ערך ר' הילא) כהדא דר' חגי. — ובדור הרביעי היה מפורסם וגדול מר' יונה ור' יוסי הגדולים בדורם. סנהדרין פ"א י"ח ע"ג ר' חגי פתח ר' יונה ור' יוסי חתמין. ועיי' שבת פ"א ד' ריש ע"א אין נותנים חישים לריחיים של מים וכו' אמר ר' חגי מפני שהן משמיעות את הקול אמר ליה ר' יוסי יאות רבי סבר כר' יהודה. — ואף שרבי יוסי חלק כבוד לר' חגי בכ"ו מצינו שחולק עליו. כתובות פ"ב הל' ד' (כ"ו ע"ג) אחד אומר ראיתי שתי שערות נגבו ואחד אומר ראיתי שתי שערות בכרסו רבי בא אומר דברי הכל כשר ר' חגי אומר דברי הכל פסול ר' יוסי אמר במחלוקת אמר ר' יוסי לר' חגי והא ר' יודן סבר דכוותי וכו' ועיי' סוטה פ"א הל' א'. — ודע דאיתא לפעמים ר' חגי בעא קומי ר' יוסי, עיי' תרומות פ"ב הל' א' מ"ש פ"ד ג"ה קרוב לסוף ע"א. ועיי' סוכה פ"ה הל' ג' (ג"ה ע"ב) מהו מפקיעין תירגם ר' חגי קומי ר' יוסה וכו' וממה שהכאנו שר' חגי היה גדול וקשיש מר' יוסי מוכח שר' יוסי אשר קומיה בעא או תרגם ר' חגי הוא ר' יוסי א' (ר' אסי עיי' ערכו) וא"כ למד ר' חגי גם אצל ר' יוסי א' וצ"ע דר' חגי אמר תמיד בשם ר' זעירא ולא בשם ר' יוסי. ואפשר שלמד רק קצת ימים אצלו ועיקר תורתו היה לו מר' זעירא. ויותר יש לתמוה דאיתא פסחים פ"ד הל' ג' (ל"א ע"א) ר' חגי בעא קומי ר' יוסי לית הדא אמרה שאסר להמציא להן עבדים אמר ליה כבר קדמך ר' אבון דמר רבי אבון בשם רבנן דתמן וכו' וא"א לומר דזה ר' יוסי הוא ר' יוסי א' דהרי אמר כבר קדמך ר' אבון דמר בשם רבנן דתמן, וזה ר' אבון הוא ר' אבון ב' שחי בדור הרביעי בימי אבוי (עיי' ערכו) ואז כבר מת ר' אסי. ואפשר שיש בזה ט"ס וצ"ל ר' מנא בעא והוא ר' מנא ב' עיי' ערכו.

לר' חגי מצינו הרבה מאמרים והיה מחודד מאוד בשאלותיו. עיי' תרומות פ"ה הל' א' ובמ"א. והיה רגיל לומר משה כלו' ביקריה דמשה, דמאי פ"ד כ"ד ע"א תענית פ"ד הל' א' ובמ"א ועיי' יומא פ"א ל"ח סוף ע"ג מתקינן ליה כהן אחר תחתיו וכו' מה מייחדין ליה עימיה א"ר חגי משם (צ"ל משה וכן הוא הוריות פ"ג מ"ז ריש ע"ד) דאין מייחדין ליה עימיה דו קטול ליה. סנהדרין ריש פ"ב וריש לקיש אמר נשיא שחטא מלקין אותו בכית דין של שלשה מה מחזרין ליה א"ר חגי משה אין מחזרין ליה די קטל לון. — לא מצינו לר' חגי הרבה משא ומתן של תורה עם ר' יונה אף שנשא ונתן הרבה עם ר' יוסי. ובתענית פ"א ריש הל' א' איתא אמר ר' מנא קומי ר' חגי מה ופליג, ור' מנא הוא בנו של ר' יונה.

בכלאים פ"ט ל"ב ע"ב איתא הסיפור דר' חגי שהביא ארונו של ר' הונא אצל ארונו של ר' חייא עיי' ערך ר' הונא א'. ונראה שהוא ר' חגי אחר וקודם לר'

חגי דערך זה. — ובבלי ב"ק מ"ב ע"א איתא כי אתא ר' חגי מדרומא אתא
 זאייתי מתניתא בידיה, ובירושלמי לא מצינו שהלך ר' חגי לדרום. ואפשר שר'
 חגי בבבלי אינו רבי חגי דערך זה, והוא ר' חגי דהסיפור בכלאים. ועיי'
 ערך הבא.

ר' חגי שושבינה דר' שמואל קפודקיא בדור השלישי ברכות פ"ב
 ה' ע"ב א"ר חגי שושבינה דר' שמו קפודקיא הוונא שאילית לר' יאשיה (מהו
 לבעול בעילה שנייה) ושרע מיניה ועיי' ערך ר' יאשיה.
 ר' חונא, חונה עיי' ערך ר' חונא.

רבי חוניא שבת פ"ד י"ד ע"ג רבי חוניא יעקב מעפרתים בשם רבי
 והסיר ה' ממך כל חולי זה שריפה.

רבי חונייא דבית חוורן שקלים פ"א מ"ו ע"א ובמ"א מניין לציון ר'
 ברכיה ר' יעקב בר בת יעקב בשם ר' חונייא דבית חוורן וכו' טמא טמא יקרא כדי
 שתתא הטומאה קוראה לך בפיה ואומרת לך פרוש.

חזקיה מגדולי האמוראים הראשונים. ועיי' כלאים פ"ט ל"ב סוף ע"ב
 הסיפור של מקום קבורת ר' חייא וב' בניו יהודה וחזקיה. ובבלי גדה כ"ז ע"א
 איתא יהודה וחזקיה בני ר' חייא וכן במ"א. — מאמרי חזקיה מפורסמים בבבלי
 ובירושלמי אף שבאים לפעמים בב' התלמודים כאיזה שינוי. עיי' בבלי פסחים
 ריש פ"ב אמר חזקיה מנין לחמץ בפסח שאסור בהנאה ת"ל לא יאכל וכו'
 ובירושלמי שם רבנן דקיסרין ר' אבהו בשם ר' יוחנן כל מקום שנאמר לא תאכל לא
 תאכלו אין את תופש איסור הנייה כאיסור אכילה וכו' תני חזקיה מסייע לר' יוחנן
 ממשמע שנאמר חלב שור וכשב ועז לא תאכלו לאי זה דבר נאמר וחלב נבילה
 וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה אפי' למלאכת גבוה וכו' (עיי' בבלי שם כ"ג סוף
 ע"א), ועיי' ריש הסוגיא ובמס' ערלה פ"ב הל' א'. — בבלי גיטין נ"ג ע"א אמר חזקיה
 דבר תורה אחד שוגג ואחד מזיד חייב וכו' ומה טעם אמרו בשוגג פטור כדי שיודיעו.

ירושלמי שם פ"ה הל' ד' (ט"ז ע"א) ר' יהודה בר' אומר בדין היה שאפי' במזיד יהא
 פטור (צ"ל שאפי' בשוגג יהא חייב) למה אמרו חייב (צ"ל פטור) כדי שיהא
 מודיע. והנה כל הסוגי' שם משוכשת עיי' שניאת הסופר ע"ש ואפשר שצ"ל
 חזקיה אומר בדין וכו'. ועיי' ערך ר' יהודה בי ר'. — בבלי כתובות ל"ה ע"א
 תנא רבי חזקיה מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לא חלקת בה בין
 בשוגג בין במזיד בין מתכוין לשאינו מתכוין בין דרך ירידה לדרך עלייה
 לפוטרו ממון אלא לחייבו ממון אף מכה אדם לא תחלוק בו בין בשוגג בין
 במזיד וכו' לחייבו ממון אלא לפוטרו ממון, והמאמר הזה איתא ג"כ בירושלמי
 כתובות פ"ג הל' ג' (כ"ז ע"ג) אבל בקיצור בזה"ל, אמר חזקיה עוד תני מתניתא
 מכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת מה מכה בהמה לא חלקתה בו בין בשוגג
 בין במזיד לחייב ממון אף מכה אדם לא תחלוק בו בין שוגג למזיד לפטור
 ממון. וכן איתא שם ג"כ הל' א' (כ"ז ע"ב) אבל לא נזכר שם חזקיה.

חזקיה היה רבו של ר' יוחנן, כן הוא מוסכם בפי הראשונים. עיי' ר"ף
 ע"ז פ"ב (שמי' ע"ב) תו' גיטין פ"ד ע"ב ד"ה ר' יוחנן ורשב"א שם וכמה
 גדולי הראשונים, ויצא להם כן מטה דאיתא בבבלי שבת ק"ב ע"ב בעי רבי

חזקיה ניקב כמוצא זית וכו' א"ל ר' יוחנן רבי שנית לנו וכו'. אבל מהירושלמי משמע שחזקיה לא היה רבו של ר' יוחנן, דהכי איתא סנהדרין פ"ו הל' א' חזקיה שאל הרי שהיה יוצא ליהרג ונשתתק כן אנו אומרים הא לא נשתתק היה ללמד על עצמו זכות שמע ר' יוחנן ואמר הא שאלתא דחמרא אלא כיני הרי שהיה יוצא ליהרג ואמר יש לי ללמד על עצמי זכות ונשתתק וכו' ע"כ, ואיך יאמר ר' יוחנן על רבו הא שאלתא דחמרא? — ואפשר שר' יוחנן לא התרים אלא נגד האומר לו השאלה בסיגנון זה בשם חזקיה, דחזקיה לא שאל בפני ר' יוחנן וכאשר מורה הל' שמע ר' יוחנן, ועל זה אמר הא שאלתא דחמרא כלו' בודאי לא שאל חזקיה בזה הסיגנון וכו'. — אך לא מצינו בשום מקום שאמר ר' יוחנן משמיה דחזקיה, אבל ר"ל אמר בשמו ערלה פ"א הל' ה' (ס"א ע"ב).

חזקיה עלה עם ר' חייא אביו מבבל לא"י (בבלי סוכה סוף פ"א), ועיקר לימודו היה בא"י ונקבר שם אצל אביו. ירושלמי כלאים פ"ט בבלי מ"ק ב"ה.

רבי חזקיה בדור הרביעי, תלמידו של ר' ירמיה. זכחים ע"ה ע"ב רבי הונא ור' חזקיה תלמידי דר' ירמיה. ירושלמי שביעית פ"ח הל' ב' (ל"ח ע"א) רבי חזקיה על מסחי וכו' אתא ואמר ליה (לר' ירמיה) למדתנו וכו' (כן העיקר ולא כבעל פ"ט שכתב שר' ירמיה אמר לר' חזקיה למדתנו ועיי' בפירושונו שם). ביצה סוף פ"א עד כדון בתכשיטין של זהב (מותר לשלחן ב"ט) ואפי' תכשיטין של כסף אמרין בשם ר' ירמיה אסור ואמרין בשם רבי ירמיה מותר אמר ר' חזקיה אנא ידע ראשה וסופא. — ואמר הרבה פעמים בשם ר' ירמיה. — ונתגדל מאוד בתורה ונמצאו לו כמעט בכל מסכתא ומסכתא כמה מאמרים.

ר' חזקיה היה חברו של ר' יוסי ב' ועל לבקרו (עיי' ערך ר' הונא ב'). — ור' מנא בנו של ר' יונה נראה שהיה תלמידו. ביצה פ"א הל' ב' (ס' ע"ב) ר' אבהו בשם ר' יוחנן בין לביעורו בין לאכילה כזית קם ר' מנא עם ר' חזקיה אמר ליה מן הן שמע רב (צ"ל רבי) הדא מילתא אמר ליה מן ר' אבהו. דמאי פ"א כ"ב ריש ע"ב אמר ר' מנא אולית לקיסרין ושמעית ר' חזקיה יתיב ומתני וכו' ואמרית ליה מנן שמע רבי הדא מילתא. — ר' חזקיה שמע מפי רבי אבהו כאשר אמר בעצמו בהך דביצה פ"א, ואמר בשמו ערלה פ"ב הל' א' תמן אמר חזקיה (צ"ל רבי חזקיה דהיאך אפשר דחזקיה אמר משמיה דר' אבהו) ר' אבהו בשם רבי לעזר כל מקום ששנה רבי מחלוקת ואחר כך חזר ושנה סתם הלכה כסתם. — ואמר בשם ר' אילא שבת פ"א ריש הל' א', ושם אמר גם כן בשם ר' אחא.

בבלי שבת ל"ח ע"ב, ק"ח ע"ב חולין ק"א ע"ב נזכר חזקיה (שבת ק"ח רב חזקיה) בשם אביו, ואפשר שהוא ר' חזקיה דירושלמי ועלה מבבל לא"י. מושבו היה בקסרין, כאשר מורה המאמר דר' מנא אולית לקיסרין ושמעית ר' חזקיה וכו'.

קידושין פ"א ס"א ע"א איתא ר' חזקיה בר ירמיה ר' חייא בשם ר' יוחנן
אם יכול את לשלשל שמועה עד משה שלשלה וכו' וצ"ל ר' חזקיה ר' ירמיה
וכו' וכאשר הוא שבת פ"א ג' ע"א.

רבי חזקיה חוקוק סנהדרין פ"ג כ"א ע"ד ר' הונא ר' פינחס רבי חזקיה
חוקוק לא עלון בפירקא בההוא יומא וכו', ונראה שתי חוקוק ט"ס ומיותרת
לגמרי, והוא ר' חזקיה דערך הקודם והיה חברו של ר' הונא ור' פינחס, עיי'
פאה פ"ג י"ז ע"ד ר' חונה ר' פינחס ר' חזקיה סלקון מבקרא לר' יוסי, ועיי' כ"ט
פ"ד הל' א'. (והסופר טעה וכתב חזקיה חזקיה ב' פעמים ושכת למחוק
תי' חזקיה שנית ומה נעשה חוקוק).

רבי חזקיה עכ"ייה שבת פ' י"ד י"ד ע"ד רבי חזקיה עכ"ייה בשם רבנן
דקיסרין הדא עכשמוניתה סכנה.

רבי חזקיה בר יעקב בר אחא שביעית פ"ג ל"ד ר"ש ע"ד רבי
חזקיה בר יעקב בר אחא בשם ר' יוסי בן חנינא אילן שיעוריא כאינון
שיעוריא, ועיי' ערך רבי יעקב בר אחא.

רבי חייא, חייה, רובה, רבא (רבה) עלה מבבל ולמד אצל רבי,
והוא בעל מסדר התוספתא כידוע ועיי' לעיל פ"ג.

הירושלמי והבבלי מלאים מגודל תורתו ושבת מעשיו ועיי' מגילה פ"ד
ע"ד ע"ד, ובבלי כתובות ק"ג ע"ב מוסיף וסליקנא למתא דלית בה מקרי דרדקי
וכתיבנא חמשי חמשי לחמשי דרדקי וכו' וחיינו דאמר רבי כמה גדולים
מעשי חייא. ועיי' מ"ש פ"ה נ"ד ר"ש ע"ד וחולין פ"ו ע"א. — ועיי' בלאים פ"ט
עובדיה עם רבי. — בעלי פלוגתא דר' חייא הם: ר' שמעון ברבי. ביצה
פ"ג ס"ב ע"א ע"ב ובמ"א וכן בבלי באיזה מקומות. — ר' ינאי, ברכות פ"ד
ח' ע"ג. — בר קפרא, בבלי יבמות ל"ב ועיי' ערך בר קפרא. — ר' הושעיה
מסדר הברייתא היה תלמידו עיי' ערך ר' הושעיה א'. — ר' חייא הלך לדרום,
נדה פ"ג ג' ע"ג ר' חייא רובה אול לדרומא שאלון ליה ר' חמא אבוי דרבי
הושעיה ובר קפרא כולו אדם ופניו בהמה מהו אתא ושאל לרבי אמר ליה
צא וכתוב להן אינו וולד. ועיי' ערך זוגא א'. — ובבלי סוכה כ" ע"א איתא
דאמר ר"ש לקיש הרני כפרת ר' חייא ובניו שבתחילה כשנשתכחה תורה מישראל
עלה עזרא מבבל ויסדה וכו' חזרה ונשתכחה עלו ר' חייא ובניו ויסדה ע"כ,
ואפשר דקאי אסידור התוספתא עיי' ר' חייא (ובניו לאו דוקא) או דקאי על
הא דכתובות שזכרנו שר' חייא היה מתעסק הרבה בלימוד תינוקות ע"ש. וזה
נראה יותר.

ר' חייא עיי' ערך ר' חייא בר אבא.

רבי חייא ציפוראה ערלה פ"ג ס"ג ע"א איתכיה רבי חייא ציפוראה קומי
ר' אימי לישרי בשמונה וכו'.

רבי חייא, חייה, בר אבא, בא, ווא בדור השלישי. מאמריו רבו,
ואין מספר להמאמרים אשר אמר בשם רבותיו. — ר' חייא עלה מבבל ולמד
אצל ר' יהושע בן לוי שבת פ"א ג' ע"א קידושין הל' ז' (ס"א ע"א) רבי יהושע בן
לוי היה יליף שמע פרשתה מן דבר בריה בכל ערובת שובא וכו' והוא מסתמך על

כתפתיה דר' חייא בר בא וכו' אל ר' חייא בר בא לא כן אלפן רבי וכו' וריב"ל השיב לו בחיבה: חייה בני וקלה היא בעיניך. — ונראה שלמד ג"כ אצל ר' חנינא. הוריות פ"ג מ"ח ע"ב ר' חנינא (צ"ל ר' חנינא עיי' ערכו) הוה מסתמך בר' חייא בר בא בציפורין וכו'. — ועיקר לימודו היה מר' יוחנן ואמר הרבה פעמים בשמו. ור' יוחנן קרא אותו בכלי"א. מעשרות סוף פ"ה אתא עובדא קומי ר' יוחנן ושרא אמר ליה ר' חייא בר ווא ולא מתניתא היא וכו' אמר ליה בכלי"א מן דגליית לך חספא אשכחת מרגניתא. ועיי' כתובות פ"ט הל' י"א (ל"ג ע"ב) בבלי ב"מ י"ז ע"ב. — סוכה פ"ד הל' א' ר' יוחנן אמר לר' חייא בר בא בכלי"א תרין מילין סלקון ביריכון מפשוטיתא דתעניתא וערובתא דיומא שביעי"א. — ואמר משמיה דריש לקיש ומשמיה דר' אלעזר וכמו שיבורר לקמן.

רבי חייא בר בא היה כהן ואעפ"כ פסע על קברי דצור לראות דיאקליטינוס מלכא ברכות ו' ע"א. — ויצא לח"ל מדוחק עניות לבקש שם פרנסה, נדרים סוף פ"י מהו למנות זקנים לימים נישמיענה מן הדא דר' חייא בר אבא אתא לגביה ר' לעזר אל פייס לר' יודן נשייא דיכתוב לי הדא איגרא דאיקור דאיפוק לפרנסתי לארעא ברייתא ופייסיה וכתב ליה הרי ששלחנו לכם אדם גדול שלחנו וכיוצא בנו עד שיגיע אצלנו. ועיי' לו עוד שם שבה אחר,, הרי שלחנו לכם אדם גדול שאינו בוש לוטר לא שמעתיו". ובמס' מ"ש נ"ו ע"ב איתא דיצא לח"ל שלא לטיסב מעשר ע"ש המעשה. ואפשר דעיי' שגזר על עצמו שלא ליקח מעשר בא לידי עניות והוצרך לצאת לח"ל. — מושבו של ר' חייא היה בטבריא. פסחים פ"ד הל' ד' (ל"א ע"א) דרש ר' חייא בר בא לטיבריא כהדא דר' שמעון בן אלעזר. הוריות פ"ג מ"ח ע"א ר' חייא בר בא עביד פסיק בהין בית מדרשא דטיבריא וכו'. — והיה גם בציפורין וכהא דהוריות שהבאנו לעיל דר' חנינא מסתמך ב' בציפורין. — וכן מצינו לו שהלך לצור. שבת פ"ב ד' ע"ג דרש ר' חייא בר אבא לצוראי נדה שעבר זמנה טובלת בין ביום בין בלילה. — והיה ג"כ בדרום שהרי למד אצל ר' יהושע בן לוי וכדלעיל, וריב"ל ישב בדרום עיי' ערכו. — והיה ג"כ ברומי. מ"ש פ"ד הל' א' כהדא ר' חייא בר ווא הוה ברומי וחמתין מפרקין אילין ניקלוסיא וכו' (ואין זאת רומי העיר הגדולה הודעה כ"א עיר בגליל ונוכרת במלחמת היהודים ליוספין ח"ג פ"ז ט' כ"א ונקראת שם כפר (Κώμη), אבל בבלי ע"ז י"ח משמע שהיתה קצת עיר גדולה). — ר' חייא הלך בנערותו לא"י שהרי למד אצל ר' חנינא וריב"ל, והאריך ימים והיה אצל מיתת ר' יודה נשיאה ברכות פ"ג ו' ע"א. — חבריו של ר' חייא בר אבא: ר' אמי, ר' אסי, ר' זעירא וכו', ור' שמואל בר יצחק קיבל עליו אבילות במותו. ברכות שם.

מצינו ר' חייא סתם והוא ר' חייא בר אבא כאשר מוכח בהרבה מקומות. ביצה פ"א הל' א' (ס' ע"א) דא"ר חייא בשם ר' יוחנן בראשונה היו אומ' אין מעמידין לא בקיבת הנבילה ולא בקיבת הגוי וכו' א"ר יוסי לשון מתניתא

מסייעה לר' חייא בר בא. פסחים פ"ב הל' ה' (כ"ט ע"ג) ר' חייא בשם ר' יוחנן זית כבוש אוטר עליו בורא פרי העץ וכו' א"ר זעורה מאן ידע משמע מן ר' יוחנן יאות ר' חייא בר בא וכו'. ובהרבה מקומות איתא ר' חייא בשם ר' יוחנן ואין זה כ"א ר' חייא בר אבא תלמידו של ר' יוחנן האומר הרבה פעמים בשמו. — וכן מצינו ר' חייא בשם ר' יהושע בן לוי (חלה פ"ב הל' ג' (נ"ח ע"ג) תענית פ"ד ריש הל' א' ובמ"א), ואין זה כ"א ר' חייא בר בא שהיה תלמידו של ריב"ל. — ומסכים גם לזה מה שמצינו ר' חייא עם ר' אמי ור' אסי ושלתם היו תלמידו ר' יוחנן. חלה פ"ב הל' ה' (נ"ח ע"ג) רבי יונה ר' חייא בשם ר' יוחנן ר' יוסי ר' אמי בשם ר' יוחנן והן שנשכו. ברכות פ"ב ה' ע"א ר' חייא ר' יסא ר' אמי סלקין טיענד גנוניה דר' לעזר שמעין קליה דר' יוחנן וכו'. מגילה פ"ג ע"ד ע"א ר' חייא ר' יסא ר' אמי דנון לתמר וכו' עיי' ערך ר' אמי א'. ועיי' ברכות פ"ב ו' ע"א כד דמך ר' יסא קיבל ר' חייא בר זוא אבילוי. — מכל אלה יש ראיי' ברורה שסתם ר' חייא הוא ר' חייא בר בא. — ר' חייא בר אבא אמר בשם ריש לקיש חלה פ"ב הל' ג' (נ"ח ע"ג) ר' חייא בשם ר' שמעון בן לקיש לחלה ולנשילת ידים אדם מהלך ארבעת מילין, וכן מ"ש פ"ה ג' ע"ד ר' ירמיה ר' חייא בשם ר' שמעון בן לקיש מתניתא משנחשדו לחיות נותנין מעשר לכהונה וכו'. — ואמר בשם רבי אלעזר חלה פ"ג הל' ה' (נ"ט ע"ב) ר' יעקב בר זבדי ר' חייא בשם ר' לעזר וניטל דמיו מן השבט.

ובהוריות פ"ג מ"ח ע"א איתא ר' חייא בר בא עביד פסיק וכו' עיי' לעיל ומסיים והוון תמן מן אילין דבר סילני ופסק חדא לישרי דהב נטלו ר' חייא רבה והושיבו אצלו וכו', ות' רבה ט"ס, כי ר' חייא רבה כבר מת קודם ר' חייא בר אבא, והסופר לא הבין שר' חייא הוא ר' חייא בר בא והוסיף מדעתו רבה.

ר' חייא בר אדא א' בדור השני. מעשרות פ"א הל' א' (ט"ח ע"ד) ר' חייא בר אדא בעי קומי ר' יוחנן כמהין ופטריה מהו שיהו חייבין במעשרות. — והיה בר אחתיה דבר קפרא ומת בנערותו, ברכות פ"ב ה' ע"ב כד דמך רבי חייא בר אדא בר אחתיה דבר קפרא קביל ר"ל עליו דהוה רביה ע"ש.

רבי חייא בר אדא ב' בדור החמישי. רבי חייא בר אדא בעא הרבה פעמים קומי ר' מנא, דמאי פ"ב כ"ב ע"ג מ"ש פ"ה ג' סוף ע"ב יומא פ"ח מ"ד סוף ע"ד יבמות פ"ח סוף הל' א' (ט' ע"א) וזה מורה שהיה תלמידו של ר' מנא, וממס' מ"ש נראה שהיה לו תלמיד חבר, והוא ר' מנא ב' אשר חי בדור החמישי בנו של ר' יונה. — ר' חייא בר אדא ב' נזכר בהרבה מקומות ונראה שהיה מתודד. עיי' פאה פ"ה הל' ג' (י"ט ע"א) א"ר חייא בר אדי למידת הרין נצרכה. — ר"ה פ"ב נ"ח סוף ע"א סנהדרין פ"א י"ח ע"ג תני לקידוש החודש מתחילין מן הגדול א"ר חייא בר אדא מתניתא אמרה כן ראש בית דין אוטר מקודש. — הוריות פ"ג מ"ז ע"ד א"ר זעירי הדא אמרה שמתנין זקנים בפה א"ר חייא בר אדא מתניתא אמרה כן חוזר כך בארבעה דברים שהיית אוטר ונעשך אב בית דין

לישראל. — ובמס' חלה פ"א נ"ז ע"ב משיב בדרך חידוד על ר' יהושע דרומיא (ע"י ערכו).

רבי חייה בריה דר' אדא דיפּו מ"ק פ"ג פ"ג ע"ג שלמו אילו ואילו (הקריעות מלפניו ומאחוריו) ר' חייה בריה דר' אדא דיפּו אמר נעשה כפוחח. — מגילה פ"ג ע"ד סוף ע"ב רבי חייה בריה דר' אדא דיפּו ר' ירמיה בשם ר' זעורה צריך לאומרן בנפיחה אחת ועשרת בני המן עמהן. ר' חייה בר אשי תלמידו של רב ואמר הרבה פעמים בשמו בכבלי וגם בירושלמי ונראה שלא עלה מימיו לא".

חייה בר בון אמורא בכלאי בימי רבא, הוא ר' חייה בר אבין בכבלי, ובירושלמי נזכר רק לפעמים. מ"ש פ"ד הל' ז' (נ"ה ריש ע"ב) חייה בר בון אדא בר תחליפא בשם ר' הושעיה מה פליגין כשהפליגו דעתן לעניינים אחרים וכו'.

רבי חייה בר גמדיא מגילה פ"ד הל' ח' (ע"ד ע"ב) אין מפסיקין בקללות אמר רבי חייה בר גמדיא אל תקוץ בתוכחתו אל תעשה קוצים קוצים. רבי חייה בר מיטם תרומות פ"ח מ"ה ע"ג ולא כן א"ר יצחק בר נחמן בשם ר' יהושע בן לוי החד והמר והמתן אין בהן משום גילוי רבנן דקיסרין בשם רבי חייה בר מיטם כהוא דשחיק חד לתלתא.

רבי חייה ברי יוסף בדור השני. עלה מבבל לא"י ואמר שמעתא דרב קמיה ר' יוחנן (בבלי גיטין ל"ט ע"א). וחולק עם ר' יוחנן, ב"מ פ"ד ט' ע"ג חד בר נש יתיב דינרין למטכסה חור ביה אתא עובדא קומיה רבי חייה בר יוסף ור' יוחנן ר' חייה בר יוסף אמר או יתן לו כדי עירבנו או ימסור אותו למי שפרע ור' יוחנן אמר או יתן לו כל מקחו או ימסור אותו למי שפרע (וע"י בבלי ב"מ מ"ח ע"ב). יומא פ"ב ל"ט ע"ג אמר ר' יוחנן תרומות הדישן תחילת עבודה של מחר היא וצריך לקדש ידיו ורגליו מן הכיור המשוקע במים ר' חייה בר יוסף אמר מכיון שמסר זום ללילה דיו (וע"י בבלי יומא כ"ב ע"א ובמ"א) וע"י ירושלמי יומא פ"א ל"ח סוף ע"ב. — ערלה פ"ג ס"ג ע"א ר' אבהו בשם ר' יוחנן כל הנשרפין אפרן מותר חוץ מאפר הבא מחמת עבודה זרה התיב ר' חייה בר יוסף קומי ר' יוחנן הרי אפר הבית הרי אינו בא מחמת עבודה זרה ואת אמר אסור. — סוטה פ"א ט"ז ע"ד כתובות פ"ב כ"ו ע"ד ר' חייה בר יוסף שלח בתר (בכתובות הג"י בשעות בת) איתתיה אמר יסקן עמה תלת תלמידין שאם יפנה אחד מהן לצורכו תתייחד שם (צ"ל עם וכאשר הוא בכתובות) שנים. — ור' יצחק בר נחמן אמר בשמיה ע"י ריש ר"ה, וכן רבנן דקיסרין יומא פ"א ל"ח ע"ד הוריות פ"ג מ"ז ע"ד, וע"י ערך רבי חמא בר יוסף.

רבי חייה בר יצחק עטושיא בדור הרביעי או בדור החמישי. נזיר פ"ג הל' א' ר' ירמיה הורי לרבי יצחק עטושיא ואית דאמרו לרב חייה בר יצחק עטושיא לגלח יום שלשים. — מ"ק פ"ג פ"א סוף ע"ד גבי הך עובדא דרצה ר' יעקב בי ר' בון. לגדות ר' ירמיה והוה ר' חייה בריה דר' יצחק עטושיא יתיב תמן אמר ליה שמעתי שאין מנדין זקן אלא אם כן עשה כירבעם בן

גבט וחכיריו. — תרומות פ"י מ"ז סוף ע"ב ר' זעירא סליק מבקרה לר' חייה בריה דר' יצחק עטושיא אשכחיה יתיב אמר לא שנו אלא בלובן חלטון אבל בלובן חלטון מותר. ור' זעירא זה הוא ר' זעירא ב'.

ר' חייה בר לוליבא ערלה פ"ב הל' א' ר' חנניה בשם שמואל דמא צריך חלה אמר ליה רבי חייה בר לוליבא נוטל הוא דמיו מן השבת. — ע"ז פ"ב מ' ע"ג ר' חייה בר לוליבא בשם ר' הושעיה כל המצות עתידין בני נח לקבל עליהם ומה טעם כי אז אהפוך אל עמים וכו'.

ר' חייה בר לולייני בדור החמישי. כתובות פ"ג ל"ה ע"ד ר' יוסי בי ר' בון ורבי חייה בר לולייני תריהון בשם שמואל אמרי חד אמר בארנון ובגולגולת וחרנה אמר אינה בארנון ובגולגולת. — גזר פ"ד נ"ג ריש ע"ג הפריש שור ר' יוסי בי ר' בון ר' חייה בר לולייני תריהון אמרין בשם שמי (צ"ל ר' שמי) חד אמר כמפריש מעות וחד אמר כמפריש בהמה (עיי' ערך ר' שמי). — ומצינו באיזה מקומות תלמידיו דר' חייה בר לולייני, יומא פ"ב ל"ט ע"ד גדרים פ"ג ל"ז ע"ד ובמ"א. מזה נראה שיהיה מפורסם בתורה ותופס בשיבתה. —

רבי חייה בר מרייה בדור החמישי. עירובין פ"ח כ"ה ע"ב אמר ליה רבי חייה בר מרייה (לר' מנא) הכי אמר ר' יונה אבון. וזכר עוד שבת פ"ד י"ד ע"ד, ר"ה פ"א ג"ח סוף ע"א, סנהדרין פ"א י"ח ע"ג ובמ"א, ואמר תמיד בשם אחרים (ר' יונה). — ולפעמים הגי' בר מדייא בדלית, והעיקר מרייא וכמו בכבלי בר מריון. ועיי' ערך ר' יוחנן בר מרייה ובסוף זה הפרק.

רבי חייה בר פפא ברכות פ"י הל' א' ר' יעקב בר זבדי בשם רבי אבהו שמן זית אומר עליו בורא פרי העץ א"ר חייה בר פפא קומי ר' זעירא ומתניתא אמרה כן חוץ מן היין שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן ויין לא שחוק הוא. —

חייה בריה דרב שנת פ"א ב' סוף ע"ד חייה בריה דרב כל המעכב דוסה ברשות הרבים גידונן ככרמלית. — ב"ב פ"ג י"ד ע"א גידול בר מיניימין וכו' (עיי' ערך גידול בר מיניימין) אמר לון חייה בר רב כן אמר אבא וכו'. — ונראה שלא עלה כלל לא"י, ובכבלי נמצאים הרבה מאמרים על שמו.

רבי חייה בריה דרבי שובתי עירובין פ"ה כ"ב ע"ג רבי חייה בריה דרבי שובתי מקשי היאך היו יוצאין לבית מדרשו של משה משה עשה להן שלשה צריפין ושלשה בורגנין. ועיי' ערך ר' שבת.

חלפי חילפיי (ומה שנמצא יומא פ"ב קרוב סוף הל' א' מתניתא פליגא על רבי חילפיי הוא ט"ס, וכן איתא שם בכל הסוגיא חילפיי בלא כינוי רבי) ובכבלי אילפא. בדור השני חברו של ר' יוחנן. ובכלי תענית כ"א ע"א בא הסיפור באורך איך נפרדו זה מזה, והלך לו אילפא ועסק בפרקמטיא, ואיתא שם שנאשר שב אילפא תלא נפשיה באסקריא דספינתא אמר אי איכא דשאל לי כמתניתא דר' חייה ור' אושעיא ולא פשיטנא ליה ממתני' נפילנא מאסקריא דספינתא ומבענא, אתא ההוא סבא תנא ליה האומר תנו שקל לבני בשבת וכו', ועיי' כתובות ס"ט. והובא בקיצור ובשינוי קצת ירושלמי כתובות סוף

פ"ו. — ועוד איתא ירושלמי קידושין פ"א ג"ה ע"ד חילפיי אמר אייתבוני על
 ניק נהרא דלא אפיקי מתניתא דר' חייה רבא ממתניתין זרקוני לנהרא אמרין
 ליה והתני ר' חייה סילעא ארבע דינרין אמר לון אף אנן תנינתא האונאה
 ארבע כסף וכו' ועוד שאלו לו שם כמה ברייתות דר' חייה והוא הביא להם
 משניות דאיתא בהן הגך דר' חייה ע"ש. ועיי' פאה פ"ג כ' ע"א תרומות פ"ו
 מ"ד ע"ב לית הדרא פשיטא שאילתא דחלפיי שאל (בתרומות הג' שאילתה
 דחילפיי דחילפיי שאל) לקט בגשירותו מהו שיקדש, ובתמורה כ"ה ע"א הובאה
 הגך איבעיא בזה"ל היינו דבעי אילפא אמר על הלקט עם גשירת רובו יהא
 הפקר לקט הוי או הפקר הוי וכו' ע"ש.

לחילפיי מצינו הרבה מאמרים ושאלות ובפרט בעניני דקדשים. עיי' יומא פ"ב
 הל' א' הל' ב' זכחים כ' ע"א, ובזבחים שם אמר ר' יוחנן בשמו. וכן מצינו
 ירושלמי יומא שם סוף הל' א' תלמודי דר' יוחנן בשם חילפיי הביני וכו'
 (ושם הל' ב' תלמודי דר' יונה בשם חילפיי הביני לשמאל הפיים מהלך).
 וראינו ג"כ שחילפיי שאל מר' יוחנן ור"ש בן לקיש. נזיר פ"ו הל' י" (ג"ה ע"ג)
 חילפיי שאל לר' יוחנן ולר' שמעון בן לקיש (ובמס' ערלה פ"א ס"א ע"ב לר'
 יוחנן ולר' שמעון, וצריך להוסיף בן לקיש) טבל מהו שיוכר ביותר ממאתים.

והנה מלבד מה שהפליא במאמרים ושאלות נראה שהשאר ג"כ אחריו
 ברכה כמה שהיה מאסף ברייתות ושונה אותן. עיי' תרומות פ"א מ"א ע"א
 לפי מה הוא תורם לפי שמנן או לפי אוכלן א"ר יוחנן אייתתה מדחלפיי ר'
 אומר לפי אוכלן וכו' (ועיי' תוספתא פ"ג שם ובר"ש פ"א מ"ט). — חלה
 פ"ב ג"ח סוף ע"ג א"ר יוחנן אייתתיה מדחילפיי נשכו כאן וכאן מצרף. —
 וקצת נראה שחילפיי כתב לפעמים איזה ברייתות, וכמו שהיו רגילין לכתוב
 פעמים ברייתות וכידוע. עיי' מעשרות פ"ב מ"ט ע"ד ר' הילא ר' לעזר בשם
 חילפיי א"ר יונה אשכחון כת' בפניקסיה דחילפיי אוכל מהן עראי ומתקנן ודאי,
 פ"ו ר' הילא וכו' אמר בשם חילפיי כלו' דחילפיי הוא בעל המאמר, ור' יונה
 אמר דאשכח כתוב בפניקסיה דחילפיי כלו' שזה המאמר הוא ברייתא. — ומן
 הירושלמי נראה שחילפיי לא אסף אלא הברייתות דר' חייה, דבירושלמי
 כתובות סוף פ"ו וקידושין פ"א איתא מתניתא דר' חייה רבא, גם לא הובאו
 בכמה ברייתות דקידושין שם כ"א ברייתות דר' חייה. אבל בכבלי תענית
 וכתובות איתא במתניתא דר' חייה ור' אושעיא ואפשר שהוא אשגרא דלישנא.

חברו דחילפיי הוא ר' יוחנן וכמו שזכרנו, ועיי' עירובין פ"ו כ"ו ע"ג דא"ר
 יוחנן משכני חילפיי הראני של בית ר' קשור אע"פ שאינו תלוי. ומן המאמרים
 שהבאנו נראה שחילפיי היה קצת קשיש מר' יוחנן.

חילפיי בר בריה דר' אבהו עיי' ערך ר' אבהו א'.

רבי חנינא ולפעמים חנינא בדור הרביעי. אמורא זה נזכר בהרבה
 מקומות. מ"ש פ"ב ג"ג ע"ב פסחים פ"א כ"ח ע"א סוכה פ"ג הל' א' ובמ"א.
 ואינו אחד עם ר' חנינא שר' חנינא (חנינא) הוא מן הדור הראשון (עיי' ערך

ר' חנינה) ורבי חיננא אמר סוכה פ"ג הל' א' בשם ר' סימן בשם רבי יהושע
 בן לוי, וגם בשם ר' פרנך בשם ר' מתנה וכו', ור' סימן היה בדור
 השלישי, וגם ר' מתנה היה בדור מאוחר עיי' ערכם. — ונראה שהיה בימי
 ר' יונה ור' יוסי שהרי במס' מ"ש פ"ב הל' א' שבועות פ"ג ל"ד ע"ב מביא
 הש"ס דרשות הרבה אמוראי דשתייה בכלל אכילה וכולן הן בני דור הרביעי
 ע"ש, ובכללן ר' חיננא. ואפשר שהיה קצת קשיש מר' יונה, עיי' בבלי פסחים
 ע"ג ע"א אמר ליה ר' הונא בר חיננא לבריה כי אזלת לקמיה דר' זריקא וכו'
 ור' זריקא היה בדור השלישי עיי' ערך ר' זריקא. ואיתא עוד שם נדרים כ"ג
 ע"ב ר' הונא בר חיננא סבר למידרשיה בפירקיה אמר ל' רבא וכו' ורבא היה
 בימי ר' יונה. אך שם פסחים ע"ה ע"א איתא והאמר ר' חיננא סבא א"ר אסי
 אמר ר' יוחנן תנור שהסיקו וכו' מזה נראה שהיו שני חכמים נקובים בשם ר'
 חיננא, האחד קשיש והאחד זוטא. ובירושלמי סוכה פ"ד ג"ד ע"ג איתא ר' אחא
 ר' חיננא בשם רב מי שסוכתו ערבה עליו מקדש בלילי יום טוב האחרון
 בתוך ביתו וכו' ונראה שהוא ר' חיננא הקדמון, אך יש בזה שיבושי גירסאות
 ע"ש וברכות פ"ו י' ע"ד. — ועיי' גיזר פ"ו ג"ה סוף ע"ב התיב ר' חיננא
 קומי ר' מנא והא כתיב ועשה הכהן וכו' ור' מנא היה בנו של ר' יונה, ונראה
 דצ"ל ר' חנניא והוא ר' חנניה חבירו של ר' מנא עיי' ערכו. וכן יבמות פ"ח
 ט' ע"ב ר' חנינה ור' מנא חד אמר כשירה וכו' ע"ש צ"ל ר' חנינה.

חיננא קרתיגנאה שבת פ"טז ט"ז ע"ג ייבי כ"י דמר ר' יעקב בר אחא
 אמר חיננא קרתיגנאה בשם ר' הושעיה דיסיקא שיש בתוכה מעות נותן עליה
 כבר ומטלטלה.

חיננא אבוי דרב ינטה פסחים פ"ד הל' א' תענית פ"ד ס"ז ע"ד
 חיננא אבוי דרב ינטה (בתענית הגי' אבוי דבר נטה) בשם ר' בניה ולכפר על
 בני ישראל זה השיר.

חיננא בריה דר' אסי גיטין פ"א הל' א' (מ"ג ע"ב) חיננא בריה דר'
 אסי הוה מיסן זרק גיטא לאיתתיה אמר לה הרי גיטיך וכו'. שם פ"ג הל' ח'
 (מ"ה ע"א) חיננא בריה דר' אסי בר מלל (בכ"י לידן ממל והוא בלתי ספק
 הנכון) בשם ר' לעזר זו להוציא מדברי ר' לעזר וכו'.

ר' חיננא בי ר' חנניה סנהדרין סוף פ"ז אמר ר' חיננא בי רבי חנניה
 מטייל הוינא באילון גופתא דציפורין וחמית חד מיניי נסב חדא גולגלא וזרקא
 לדומא והיא נחתא ומתעבדא ענל אתית ואמרת לאבא אמר אין אכלית מינה
 מעשה הוא ואי לא אחיזת עינים הוא.

רבי חיננא בר יצחק תענית פ"ב הל' ד' (ס"ה ע"ד) ר' חונה בשם רבי
 חיננא בר יצחק כל אותו היום היה אברהם רואה את האיל נאחז באילן זה
 וניתור ויוצא נאחז בחורש זה וניתור ויוצא וכו' אמר לו הקב"ה כך עתידין
 בניך נאחזין וכו'.

רבי חיננא בר פפא בדור השלישי. שביעית סוף פ"ה רבי חיננא בר
 פפא ור' שמואל בר נחמני עברון על חד מחורשי שביעית אמר ליה שמואל

בר נחמן אישר אמר ליה ר' חנינא בר פפא ולא כן אולפן רבי ולא אמרו העוברים ברכת ה' עליכם שאסור לומר לחורשי שביעית אישר אמר ליה לקרות את יודע לדרוש אין את יודע וכו' (ועיי' גיטין סוף פ"ה ושם הגי' משוכשת). — תרומות פ"א הל' ב' (מ"ד ע"ד) תני ר' חנינא בר פפא קומי ר' זעירא דרבי ישמעאל את אביה היא מחללת וכו'. — מגילה פ"ג ע"ד ע"ב א"ר חנינא בר פפא חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שנקראו ישראל ציון אלא זה ולאמר לציון עמי אתה. — מ"ק פ"ג פ"ג ע"א ר' חנינא בר פפא הורה לכפותה אפי' יום אחד ואיתחמי ליה יען כי מריתה. — ועיי' סוף פאה שהיה מחלק צדקה בלילה ועיי' העובדא שם.

ח"פ"ה הוא עיפא (בנו של רחבה דפומבדיתא) דתלמוד בבלי בחילוף ח"ת ועיי' ואלף וה"א. נדרים פ"ג הל' ג' אבימי אחוי דחיפה אמר וכו' עיי' ערך אבימי. ונזכר ג"כ ריש ר"ה, ור' יונה נושא ונותן בדבריו ע"ש.

חכמי גוים ב"ב פ"ח הל' א' חכמי גוים אומרי' בן ובת שוין כאחת דאינון דרשי ובן אין לו הא אם יש לו שניהן שוין. ועיי' בבלי שבת קט"ז ע"ב.

רבי חלבו בדור הרביעי. מגילה פ"ב הל' ב' (ע"ג סוף ע"א) ר' חלבו ר' ירמיה בשם רב כתוב אחד אומר ספר וכתוב אחד אומר איגרת וכו'. — שם פ"א הל' א' (ע' ע"ב) א"ר חלבו זמנין סניאין יתבית קומי ר' שמואל בר נחמן וכו'. — ר' חלבו נזכר הרבה פעמים וידוע מאמרו שם ריש הל' א' א"ר חלבו יום שלשה עשר יום מלחמה היה הוא מוכיח על עצמו, והובא ברא"ש ריש מגילה ושאר ראשונים. — ואמר בשם רב הונא ובשם חכמים אחרים, ור' ברכיה אמר בשמו. עיי' ערך ר' ברכיה ב'. — ובתענית ריש פ"ב איתא רבי חלבו אמר לר' יודן נשייא פוק עימן וצערך עבר והובא ברא"ש פ"א דתענית סי' ט', וזה ר' יודן נשייא הוא ר' יודן נשייא ב'. ועיי' ערך רבי חמא בן חנינה.

ר' הלפתא דמן הוה בדור הראשון. יבמות פ"ג הל' ט' (ה' ע"א) ר' יוחנן בשם ר' הלפתא דמן הוה וכולן (שהיו בהן ספק קידושין או ספק גירושין השנוין שם במשנה) אם נישאות בו לא תצא שלא להוציא ליה על בניה. ועיי' בבלי גיטין פ"ז ע"ב וכן א"ר יוחנן לבני ר' הלפתא דמן הוגא הכי אמר אבוכון לעולם לא תצא. ועוד שם מאמר לר' הלפתא ע"ש.

רבי חלקיה אמר בשם אחרים ולרוב בשם ר' סימון. שקלים פ"א הל' ה' (מ"ז ע"ב) רבי חלקיה א"ר סימן שאל מעתה אין מקבלי' מהן לאמת המים ולחומת העיר ומגדלותיה וכו'. יבמות פ"ח הל' ב' (ט' ע"ב) ר' חלקיה ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי לא שנו אלא פצוע דכא ישראל אבל פצוע דכא כהן לא בדא. — שקלים פ"ב הל' ד' (מ"ז ע"ד) ר' חלקיה בשם ר' אחא מכאן שאדם חייב לשלוש שקלו שקלו שלשה פעמים בשנה.

חלקיה בר טובי עיי' ערך גידול בר מינימין. ובבבלי נמצאים כמה מאמרים על שמו. ונראה שהיה בכלאי.

רבי חמא אבוי דרבי הושעיה בדור הראשון בימי ר' חייא ובר קפרא. מושבו היה בדרום עיי' ערך זוגא א' וערך ר' חייא. אכן פאה פ"ח כ"א ע"ב שקלים פ"ה הל' ו' איתא ר' יעקב בר אידי ור' יצחק בר נחמן הוון פרנסין והוון יהבין לרבי חמא אבוי דרבי הושעיה דינר וכו', ורבי יעקב בר אידי ור' יצחק בר נחמן היו בדור השלישי ואיך היו פרנסין בימי ר' חמא זה אשר חי בדור הראשון? ואין לך לומר כ"א גם שם אבוי של ר' הושעיה ב' (עיי' ערכו) היה ר' חמא והוא חי בימי ר' יעקב בר אידי ור' יצחק בר נחמן. ועיי' ברכות פ"ב ה' ע"ב ר' חמא אבוי דר' אושעיא הוה ליה עובדא ושאל לרבנן ואטרון ר' יוסי בעי איילן רבנן רבנן דהכא או רבנן דרומיא אין תימר רבנן דהכא ניהא אין תימר רבנן דרומיא ורבבייא קומי והוא שאל לזעירייא ע"כ, והנה זה ר' חמא אינו ר' חמא אשר היה בימי בר קפרא, שהוא ישב בדרום וכמו שזכרנו ואיך מספקא ליה להשי"ם מי הם אלה רבנן, הלוא ודאי דשאל לרבנן דדרום, ומאי קאמר רבבייא קומי הלוא הרבבייא והם החכמים דטבריא היו רחוקים ממנו. אין זאת כי זה ר' חמא הוא ר' חמא של דור שלישי והוא ישב בטבריא. ועיי' שביעית פ"ב ל"ג ע"ד ר' ירמיה בשם רבי הושעיה ר' יעקב בר אחא ר' יוסי בר חנינא בשם ר' חמא אבוי דר' הושעיה נוטל את הקבוצין עמה. וממה דאמר ר' יוסי בר חנינא בשם ר' חמא וכו' ור' יוסי בר חנינא היה מתלמידי ר' יוחנן הראשונים עיי' ערכו נראה שר' חמא אבוי דר' הושעיה הנזכר פה הוא ר' חמא הראשון. ועיי' ערך שאח"ז. ודע דבבבלי כתובות פ"ב ע"ב כ"ב ג"ט ע"א איתא דר' ביסא היה אבוי של ר' חמא אבוי דר' אושעיא. והתו' כתבו שזה ר' אושעיא הוא המסדר הברייתות וצ"ע.

רבי חמא הברדהון דרבנן ר"ה פ"א הל' א' (ג"ז סוף ע"ג) רבי חמא חברהון (חברון) דרבנן בעי אמר הרי עלי וחזר ואמר הרי זו ור' חנינא השיב עליו ע"ש. והנה מצינו איזה חכמים נקובים בשם חברון דרבנן והם ר' חנינה ר' הושעיה ר' זעירה ר' בון בר כהנא ור' חמא. ונראה שחכמים אלה היו לומדים בוחד אחד ולכן נקראו חברון דרבנן. ור' חנינה ור' הושעיה וכו' היו בדור השלישי עיי' ערכם, וזה מוכיח שגם ר' חמא דערך זה היה בדור השלישי ואפשר שהוא ר' חמא אבוי דר' הושעיא ב'.

רב חמא בר אשי כתובות פ"ב הל' י' (כ"ז ע"ד) אי זהו סרקוס וכו' ומר ר' בא בשם ר' חמא בר אשי מעשה היה וברחה משם סומא אתת. רב חמא בר גוריא קדושין פ"ג הל' י"ד (ס"ד ריש ע"ד) חד בר נש אתא לגבי דרב אמר ליה בנין דילידתיה אימיה מן ארמאי אמר ליה כשר אמר ליה רב חמא בר גוריא הן דעיטך מגליך עד דאתי שמואל ויפסלינך. — ובבבלי נמצא האמורא הוה באיזה מקומות ולרוב אמר בשם רב, ועיי' ב"ק צ"ט ע"ב שדיבר פא"פ עם שמואל ונראה שהיה בכלאי וכאשר מורה ג"כ הבינוי רב, ולא עלה טיטיו לא"י. —

רבי חמא בר חנינה שקלים סוף פ"ה רבי חמא בר חנינה ורבי הושעיה הוון מטיילין באילן בנישתא דלוד א"ד חמא לר' הושעיה כמה ממון שיקעו אבותיי בכאן אמר ליה כמה נפשות שיקעו אכותך כאן לא הוה

אית בני נש דילעון באורייתא. וממה שנוכר שם קודם לכן ר' הושעיה רבא נראה שר' הושעיה דעובדא זה הוא ר' הושעיה ב' עיי' ערכו, וא"כ חי ר' חמא בר חנינה בדור השלישי. — כלאים פ"ט ל"ב ע"ג כתובות פ"ב הל' ג' רבי יונה בשם ר' חמא בר חנינה ריגלין דבר נשא ערבתיה למיקמתיה כל הן דהוא מתבע (ובכתובות בשינוי קצת).

מושבו של ר' חמא בר חנינה היה בציפורין. שבת פ"י ח' ע"א סנהדרין פ"י כ"ח ע"א כמה יהא בהילוכן וכו' ציפוראי אמרין מן כנישתא דכבלאי עד דרתיה דר' חמא בר חנינה. — ר' שמואל בר נתן (עיי' ערכו) אמר בשמו שבת פ"ג הל' א'. ובמס' כלאים פ"ט ל"ג ע"ג איתא ר' אבא בר זמינא א"ד חלבו ור' חמא בר חנינה חד אמר מת שם ונקבר שם יש בידו שתים מת שם ונקבר כאן יש בידו אחת וחרגה אמר קבורה שבכאן מכפרת על מיתה שלהן. רבי חמא בר יוסף בדור השני. עירובין פ"ז כ"ג ע"ג ר' חייה ר' יסא ר' אימא סלקון לחמתא דגדר שאלון לרבי חמא בר יוסף ושרא שמעין ר' יוחנן ומר יפה עשיתם. ואפשר שצ"ל לר' חייה בר יוסף שהוא היה בדורו של ר' יוחנן. עיי' ערך ר' חייה בר יוסף. — ועיי' בבלי עירובין ס"ה ע"ב ומשם משמע קצת שיש לגרום ר' חנינא בר יוסף, אך לא נמצא בירושלמי חכם בשם ר' חנינא בר יוסף.

רבי חמא בר עוקבה אמר לרוב בשם ר' יוסי בר חנינה. כלאים פ"ח ל"א ע"ג פסחים פ"ז הל' ח' ב' פעמים ובמ"א. ואמר בשם ר' יהושע בן לוי יומא פ"ב הל' א' (ל"ט ע"ג). — ור' ירמיה אמר בשמו כלאים פ"ז הל' א' ר' ירמיה א"ד חמא בר עוקבא מקשי תמן את אמר אין השרשין מהלכין מן הצד וכו'. — עירובין פ"ג כ"א ע"ב איתא ר' יונה אמר ר' חמא בר עקיבה מקשי מתני דלא פ"ר אליעזר וכו' ונראה שצ"ל ר' חמא בר עוקבה. וממה דמקשין ר' ירמיה ור' יונה בשמו נראה שהיה בדור השלישי.

רבי חנה סוטה פ"ז הל' ד' (כ"א ע"ד) ואמר רבי חנה ר' ירמיה בשם ר' חייה עתיד הקב"ה לעשות צל לבעלי מצות בצילה של בעלי תורה מה טעמא כי בצל החכמה בצל הכסף ואומר עין חיים היא למחזיקים בה. רב חנה בר אבא שבת פ"ד ז' ע"א אישכחת א"ד חנה בר אבא ורבי יוחנן ור' יונתן חדא. אך המעיין בסוגי שם יראה שהוא ט"ס וצ"ל ר' אבא בר חנה, וכן הגיה בעל ק"ע.

רבי חנין יבמות פ"א (י"ב ע"א) א"ד חנין פשט הוא לן על דברי ר' מאיר על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו בסמוך לו מאביו בסמוך לו מאמו. — סוטה פ"ז הל' ה' (כ"א ע"ד) א"ד חנינן פשט לן ארבעה מיני אבנים הן. וצ"ל ר' חנין, וגם הלשון „פשט לן" מורה שהוא אחד עם ר' חנין דיבמות. — דמאי פ"ו כ"ה ע"ג תנא ר' חנין קומי ר' לא תרין אמוראין חד אמר לכתובה וכו' וכתובות סוף פ"ט הגי' תני ר' חנין.

חנין בר בא פסחים פ"ד סוף הל' ג' (ל"א ע"א) דברי חכמים רבי ביסנא חנין בר בא בשם רב היה גסה כבהמה דקה. — ברכות ריש פ"ד

מילתיה דחנן בר אבא פליגא דחנן בר ווא אמר לחבריא וכו', ועיי' בבלי ברכות י"ב סוף ע"א.

רבי חנינה, חנינא מגדולי האמוראים הראשונים ומתלמידיו של רבי (רבינו הקדוש), ורבי צוה לבנו שימנה ר' חנינה בראש. תענית פ"ד הל' ב' (ס"ח ע"א) בבלי שבת נ"ט ע"ב כתובות ק"ג ע"ב (ובירושלמי יש ט"ס ומני לרבי חמא בר חנינה בראש וצ"ל לחנינה, וכאשר מוכיח שם כל הענין וכן הוא בבבלי. גם צ"ל בר חמא במקום בר חנינה). — ר' חנינה היה מציפורין וירד לבבל ושם שמע מר' המנונא. ירושלמי תענית שם (ועיי' שביעית ריש פ"ג ונראה שיש שם ט"ס), וחזר לא"י עיי' פאה פ"ז כ' ע"א. ויותר נראה שהיה מבבל ועלה בימי גערותו לא"י ונתישב בציפורין, ולכן מספר פאה שם גודל ברכתה של א"י אשר ראה עת בואו לארץ הקדושה. — רבי חנינה היה ענו מאוד ולא רצה לקבל ההתמנות לראש אחר מות רבי ואמר שימנו ר' פס (אפס) תענית שם, ועיי' בבלי כתובות ק"ג. — ישיבתו היתה בציפורין. ביצה פ"א הל' א' ר' חנינה הורה לציפוראי בספחי הדלל ובביצה כר' יודה. ועיי' ערך ר' יוחנן. — וציפוראי התמרמו עליו על שלא הגין עליהם בשעת דבר והוא השיב להם דברים נכוחים זמרי אחד היה בדורו ונסלו על ידו עשרים וארבעה אלף ואנו כמה זמרי יש בדורנו. תענית פ"ג הל' ד' (ס"ו ע"ג), וכן השיב להם דברים נכוחים כאשר התרעמו עליו בעת עצירת גשמים ע"ש, ועיי' מה שכתבנו לעיל פ"א במעשי דאנשי ציפורין. — ר' חנינה אמר בשם רבי, ואפשר ששמע אלו הלכות מפיו. שבת פ"ד י"ד ע"ד ר' זעירא ר' בא בר זוטרא ר' חנינה בשם רבי מעלין עצם של ראש בשבת ועיי' לקמן. — ושם ר' חייה בר מדייה ר' יונה ר' זעירא ר' בא בר זוטרא רבי חנינה בשם רבי בנות אזנים מעלין בשבת. ובמס' מעשרות פ"א הל' ג' (מ"ט ע"א) איתא ר' חנינא בשם רבי זיתים וענבים שלא הביאו שליש אף המשקן היוצאין מהן להבשיר אין מבשירין, ונראה דצ"ל ר' חנינה בשם רבי. — ושימש את בר קפרא, נדה פ"ב הל' ו' (ג' ע"א) ר' חנינה טוג לבר קפרא א"ל כזה מהו וכו'. — ושמע מפי ר' חייא, שביעית פ"ו ל"ה סוף ע"ג ר' שמעון בן לקיש שאל לר' חנינה וכו' אמר ליה אני לא שמעתי מר' חייה הגדול אלא וכו'. — חביריו: ביצה פ"א הל' א' (ס' ע"א) שירי פתילה שירי מדורה שירי שמן שכבו בשבת מהו להדליקם ביום טוב רב ור' חנינה תריהון אמרין אסיה. ועיי' בבלי שבת נ"ד ע"ב רב ור' חנינא ור' יוחנן ור' חביבא מתני וכו', ומאשר שהיה רב בבבל ור' חנינה בא"י נראה שהכוונה לכד ששניהם אמרו הלכה אחת. ואפשר שהיו בחבורה אחת טרם רדת רב לבבל. ועיי' בבלי יומא פ"ז ע"ב. — בנתיב דשמואל אשתבין ובאו לא"י בימי ר' חנינה, עיי' כתובות פ"ב הל' ו' ובבלי כתובות כ"ג ע"א. ולא מצינו שהיה לו עסק עם שמואל בהלכה. וקצת נראה ששמואל היה כבר מת בעת ההיא ולכן א"ד חנינה לשמעון בר אבא איטפל בקריבתך ע"ש ואת פי אביהם שמואל לא שאל. — ר' יונתן היה מן חביריו ועלה עמו לירושלים מ"ש פ"ג הל' ו' (נ"ד ע"ב). ובעירובין פ"ז כ"ג ע"ג איתא ר' חנינא ור' יונתן סלקון לחמתין

ונגדר וצ"ל ר' חנינא ור' יונתן, דר' חנינא היה מאוחר לר' יונתן עיי' ערך ר' חנינא. —
 ר' יהושע בן לוי היה חבירו מ"ש שם. ועיי' שבת פ"ד י"ד ע"ד ר' יהושע בן
 לוי הוה ליה קולוס הורון לר' חנינא ור' יונתן מישחוק תחלוסין בשובתא.
 ובכלאים פ"ט ל"ב ע"ג כתובות ל"ה ע"ג איתא ר' לעזר שאל לר' חנינה ואית
 דאמרין ר' חנינה שאל לר' יהושע בן לוי. ונראה מכל זה דר' חנינה היה
 קשיש קצת מריב"ל ולכן שאל ריב"ל לפניו הלכה למעשה, וללימוד לא בוש
 ר' חנינה לשאול לריב"ל וכדרך החכמים האמיתיים, וכבר זכרנו דרך הענוה
 של ר' חנינה. ועיי' בבלי יומא מ"ט ע"א במה שנתקשה הי"ש שם. —
 ומצינו שבעת עצירת גשמים שלח ר' חנינה לריב"ל שיבוא אצלו לציפורין
 ויתפלל עמו, עיי' תענית פ"ג ס"ז ע"ג. — ברכות פ"ה ט' ע"א ר' חנינא ור'
 יהושע בן לוי עלון קומי אנטיפותא דקיסרין חמתון וקם מן קומיהון וכו' ע"ש
 הסיפור. — מגדולי תלמידיו של ר' חנינה ר' יוחנן. הוריות פ"ב מ"ח ע"ב ר'
 חנינה (צ"ל ר' חנינה וכבר הערנו בספרנו דה"מ פ"ב על שניאת הסופרים בחילוף
 חנינה וחנניה, והבבלי מדויק בזה ר"ה י"ד ע"ב אמר ר' חנינא ואיתימא ר' חנינא
 ועיי' ערך ר' חנינה א') הוה מסתמך בר' חייה בר בא בצפרין חמא כל עמא
 פריי (פי' רצים) א"ל למה כל עמא פריי אמר ליה ר' יוחנן יתיב דריש בבית
 מדרשא דרבי בנייה וכל עמא פריי מישמעניה אמר בריך רחמנא דחמי לי
 פירין עד דאנא בחיים. — ור' יוחנן קרע בגדי שבת שלו על שמועת מיתת
 ר' חנינה, ב"מ סוף פ"ב. וקצת נראה שר' יוחנן היה לר' חנינה כעין תלמיד
 חבר וכן ר' שמעון בן לקיש. עיי' סנהדרין פ"א י"ח ע"ג ר' חנינה פתח רבי
 יוחנן ור' לקיש חותמין. ועיי' גדה נ' ע"ב דצירף ר' חנינה עמיה ר' יוחנן ור"ל
 בשאלה שבאה לפניו ועיי' ערך ר' יוחנן. — ר' חייא בר אבא ור' שמעון בר
 אבא מתלמידיו עיי' ערכם. — ור' אלעזר הולך לרוב בשיטתו, עיי' תרומות
 פ"ח מ"ה ע"ג יעקב בר אחא ר' אימי בשם ר' לעזר אם היה ישן מותר רבי
 חנינה (צ"ל ר' חנינה וכן הוא ע"ז מ"א ע"א) ור' ישוע בן לוי חד אמר ישן
 מותר וחרנה אמר ישן אסור ולא ידעין מאן אמר דא ומאן אמר דא ומסתברא
 דא"ר חנינה ישן מותר דבכל אתר ר' לעזר סמך לר' חנינה, ועיי' ערך ר' לעזר.
 מאמריו של ר' חנינה גדולים ורבים במספר הן בהלכה הן בהגדה,
 ומגודל ענותו שזכרנו יש ג"כ שלא דן בפני עצמו הלכה למעשה אם לא
 שמע אותו בברור מרבי להלכה ג' פעמים, וכאשר בא לפניו מעשה אשר לא
 שמע מרבי כ"א שתי פעמים צרף עמו ר' יוחנן וריש לקיש. גדה נ' ע"ב. —
 ועיי' שביעית פ"ז ל"ו ריש ע"ד כגון דלית ר' חנינה אמר מילה דלא שמע מן
 יומי. — ר' חנינה האריך ימים תענית פ"ד ס"ח ע"א. ובימיו מת רב שמת
 קודם שמואל, וגם שמואל מת בימיו וכמו שהערנו לעיל. — בימי ר' חנינה
 היו טובלי שחרית ברכות פ"ג ר' ע"ג ע"ש. — במס' שביעית פ"ז ל"ז ע"ד איתא
 ר' יצחק בר נחמן ור' (צ"ל ר') שמעון בן לקיש שאל לר' חנינה הקונה
 מעמון ומואב מהו אמר ליה קשיתיה קומי ר' יוסי וכו' ויש כאן מ"ס דרבי
 חנינה היה קשיש הרבה מרבי יוסי (עיי' ערך ר' יוסי א' ר' יוסי ב'), ונראה
 שצ"ל קומי ר' פי רבי.

רבי חנינה ברוקא יבמות פ"א ג' ע"ב רבי חנינה ברוקא בשם רבי יהודה בני מישא לא חשו להו אלא משם ספק חללות. ובקידושין פ"ד ס"ה ע"ג איתא ר' חנינה בן ברוקא בשם ר' יהודה בני מישן וכו'. — ועיי' תענית פ"א הל' ג' (ס"ד ע"ב) ר' חנינה ברוקא (ברוקא) בשם ר' יהודה שורשי חמה בוקעין בארץ חמישים אמה וכו'. מכל אלה מאמרים נראה שהיה תלמידו של ר' יהודה, ור' יהודה לא עלה לא"י עיי' ערכו, מזה נראה קצת שר' חנינה ברוקא היה בבבל, או שירד מא"י לבבל.

ר' חנינה דברת חוורין ע"ז פ"ג הל' א' כד דמך ר' חנינה דברת חוורין איתבוע ימא דשיכריא אמרין כד הוה סליק לעיבורא הוה ימא מתבוע קומי. ועיי' ערך ר' חונייא דברת חוורין.

רבי חנינא ענתונייא בדור החמישי. שבת פ"ז י' ע"ב והא תנינן בורר כדרכו בחיקו ובתמחוי א"ר חנינא ענתונייא דרבן גמליאל היא דרבן גמליאל אומר אף מדיה ושולח. פאה פ"א ט"ז ע"ב והמגלה פנים בתורה וכו' תני רבי חנינה (חנינה) ענתונייא קומי ר' מנא זה שהוא עובר על דברי תורה בפרהסיא. תרוטות ריש פ"ב ר' חנינה ענתוניה סליק עם ר' זעירא לחמת גרד וכו', ור' מנא הוא ר' מנא ב' ור' זעירא ר' זעירא ב' שהיו בדור החמישי עיי' ערכם. — ברכות פ"ז י' ע"ג ר' יונה ור' יוסי סלקין למשתתיה דרבי חנינה ענתונייא וכו'.

ר' חנינא דציפורין שבת פ"ז ט' סוף ע"ב ר' חנינא דציפורין בשם ר' אבהו אל"ף חד למ"ד תלתין ה"א חמשה דבר חד ודברים תריי מיכן לארבעים חסר אחת מלאכות. — נדרים פ"י הל' א' ר' חנינה דציפורין בשם ר' פינחס כמדקך אין כתיב כאן אלא כמדקרות וכו'. — והיה או בדור הרביעי או בדור החמישי, עיי' ערך ר' פינחס.

ר' חנינא תורתיה (תורתא שם מקום ובמס' תענית פ"ד ס"ח ע"ד א"ל ר' יוחנן בן תורתא עקיבה יעלו עשבים בלחייך וכו') בדור השני או בדור השלישי. פאה פ"ג י"ז ע"ד מניין לנכסים שאין להן אחריות שהם נקנים עם נכסים שיש להם אחריות וכו' ר' יונה ר' חנינא תורתיה (ובקידושין פ"א הל' ה' ס' ע"ג ר' חנינה תרתייה) בשם חזקיה כתיב ויתן להם אביהם מתנות רבות וכו'. — ברכות פ"ג ו' ע"ד ר' יעקב בר אבא בשם ר' חייא בר ווא הורה ר' חנינה תרתייה כהדא דר"ש בן אלעזר וכו', הרי שהיה או קודם לר' חייא בר אבא (עיי' ערכו) או בדורו.

רבי חנינה בריה דר' אבהו תענית פ"א הל' א' (ס"ד ע"א) אמר רבי חנינה בריה דר' אבהו בספרו של ר' מאיר מצאו משא דומה משא רומי (נראה דצ"ל רומה). — כתובות סוף פ"ד ר' חנינה בריה דר' אבהו ואות דאמרי לה בשם ר' אבהו קסרין כיהודה ושאר כל הארצות כירושלם. — בכורים פ"ג ס"ה ע"ג ר' חזקיה ר' חנינה בריה דר' אבהו בשם ר' אבדומא דמן חיפה זקן ד' אמות. ועיי' יבמות פ"ד ו' ע"א א"ר חנינה בריה דר' אבהו אבא הוה ליה עובדא ושלה שאל לר' חייא ולר' יוסי ולר' אמני. ושם איתא

עוד אמר רבי יוסי (הוא חבירו דר' יונה) קשייתה קומי רבי חנינה בריה דרבי אבהו (ועיי' הוספות).

רבי חנינה בר איסי תרומות פ"ד מ"ב ע"ד א"ר חנינה בר איסי לא תני בר קפרא אלא תרם ועלה בידו וכו'. — ובמס' מעשרות פ"א הל' ז' (מ"ט ע"ב) חנינה בריה דר' יסא אמר מה פליגין ר' יודה ורבנן בטבל שנטבל מדבריהן וכו' וטראה שהוא ר' חנינה בר איסי דערך זה.

חנינה בר איקא כתובות פ"ז הל' ז' (ל"א ע"ג) חנינה בר איקא בשם ר' יהודה וכולהו אם הביאה ראיה לדבריה נאמנת.

רבי חנינא בר אנדריי ברכות פ"א ב' ע"ג רבי חנינא בר אנדריי בשם ר' שמואל בר סוטר המלאכים אין להן קפיצין וכו'. ובי"ט הגי' רבי מנא בר אנדריי. —

רבי חנינה בר סיסי סיסי סנהדרין קרוב לסוף פ"ב ר' יוחנן סליק גבי ר' יודן נשייא וכו' מי נפק חמא רבי חנינה בר סיסי מפצע קסין אמר ליה רבי לית הוא כבודך וע"ש שהיה מוסמך. — ברכות פ"ו י' ע"ג רבי חנינא בר סיסי הוה אילין דנשייא משלחין ליה ניקלוסין והוה שבק לון בתר מזוניה ומברך עליהן תחילה וסוף ועיי' ערך ר' סיסי.

רבי חנינה בר עגול יבמות פ"ו הל' ז' (ז' ע"ג) רבי חנינה בר עגול בשם ר' חזקיה לשלישי עצמו אין לה כתובה.

רבי חנינה בן שמואל בדור השני. סוכה פ"א הל' א' (נ"א ע"ד) תנא רבי חנינה בן שמואל כל הכלים שהיו במקדש נתנה התורה מידה ארכן ורחבן ושיעור קומתן חוץ מן הכפורת וכו'. ובמס' דמאי פ"ב כ"ב ע"ד חד בר נש וכו' שאל לר' יוחנן אמר ליה פוק שאל לחנינה בן שמואל וכו'.

רב חננאל תלמידו של רב והיה בבבלי ונזכר בהרבה מקומות בירושלמי ובבבלי. — ודע דבירושלמי ב"ב פ"ט הל' א' איתא רב חננאל בשם ר' זעירא בשם ר' אבא בר ירמיה שני דברים אמר חנן וכו' והוא טעות דמוכחא דר' חננאל קדם לר' זעירא, וגם הל' ,,בשם בשם" מורה שיש כאן טעות. ובכתובות פ"ג הל' א' הגי' ר' זעירא רב חננאל בשם רב ר' זעירא בשם אבא בר ירמיה וכו' והוא הנכון (והאחד הוא ר' זעירא א' והשני רבי זעירא ב').

רבי חנינה א' בדור השלישי ונקרא לרוב חברון (חברתון) דרבנן, ברכות פ"א ב' ע"ג תרומות פ"ח מ"ה ע"ג מעשרות פ"ה נ"א ע"ד שבת פ"ג הל' א' עירובין פ"ג כ"א ע"ב יומא פ"א הל' ב' (ל"ט ע"א) מ"ק פ"ג פ"ב ע"א ע"ג יבמות פ"טו י"ד ע"ד גדה פ"ג נ' ע"ג ובמ"א. ואך בקצת מקומות נקרא רבי חנינא או ר' חנינה והענין מוכיח שהוא ר' חנינה חברון דרבנן. והסופרים טעו לרוב בין ערך חנינה חנינא חנינא. — ומצינו אותו ביחד עם שאר חכמים ונקראו חברתון דרבנן. תרומות פ"ח מ"ה ע"ג ר' יניי בר ישמעאל איבאש סליק לנביה ר' זורא ור' הושעיה ור' בון בר כהנא ור' חנינה חברתון דרבנן. — שבת פ"ג הל' א' בעון קומי ר' זעירה ור' הושעיה ור' חנינה חברתון דרבנן. וכבר הערנו ערך ר' חמא חברון דרבנן על ענין חברון דרבנן. והנה מצינו איזה

חכמים לא נקראו חברון דרבנן כי אם הם בועד עם אחרים כגון ר' זעירא ר' הושעיה ר' בון בר כהנא, וכשהם בפני עצמם לא נקראו חברון דרבנן ולהיפך ר' חנניא נקרא תמיד חברון דרבנן ואך מקומות מעטים יוצאים מן הכלל. וקצת נראה שר' חנניה היה הצעיר בועד הזה והיו קוראין אותו בדרך כבוד חברון דרבנן כלו' שאע"פ שהוא הצעיר לא נמנע מלהיות חברון דרבנן. ובאמת אם נעבור על המאמרים של ר' חנניה יעלה שבדין היה נקרא חברון דרבנן, כי מאמריו עמוקים וחדודים מאוד. — קידושין פ"ג הל' ב' (ס"ג ע"ד) איתא היה מדעתו סימפון ומדעתה קידושין ר' חנניה (והוא ר' חנניה חברון דרבנן כאשר מוכח שם מתוך הסוגיא) סימפון וכו' ועיי' שם העובדא עם ר' הילא ולאחר מות ר' הילא לא בוש לחזור בו ע"ש. — ר' חגי אמר בשמו נדה פ"ג נ' ע"ג ר' חגי א"ר חנניה חברון דרבנן מקשי לה על דר' מאיר הפילה דמות עורב עומד בראש הדקל וכו'. וגם ר' ירמיה אמר בשמו עירובין פ"ג כ"א ע"ב ר' ירמיה ר' חנניא (חנניא) חברה דרבנן בעי ולמה כר' מאיר. רבי יונה אמר בשמו חלה פ"ד ס' ע"א. ונראה שהיה תלמידו עיי' מ"ק פ"ג ס"ב ע"ג רבי יונה הוה ליה עובדא שאל לר' חנניה חברון דרבנן אמר ליה משיסתום הגולל הראשון.

ר' חנניה היה חכם מפורסם מ"ק פ"א הל' ו' (פ' ע"ד) וארון עם המת בחצר הדא דת אמר במת שאינו מפורסם אבל במת שהוא מפורסם עושין לו ארון אפילו בשוק כד דמך רבי חנניה חברון דרבנן עכדין ליה ארון בשוקא.

ודע דבבבלי כתובות מ"ה ע"ב איתא ואמאי נערה המאורסה אמר רחמנא וכו' אמר ר' אילעא וכו' א"ל ר' חנניא לר' אילעא וכו' ועיי' ערך ר' הילא שר' אילעא הוא ר' הילא, וכבר הבאנו לעיל הירושלמי קידושין שרבי חנניה היה לו משא ומתן של תורה עם ר' הילא. מזה נראה שר' חנניא הנזכר בבבלי כתובות הוא ר' חנניה דערך זה וכמו שהערנו בערך הנזכר.

רבי חנניה ב' בדור החמישי. תלמיד חבר לר' מנא ב' וחולק הרבה פעמים עמו גם אמר הרבה פעמים לפניו עיי' ערך ר' מנא ב'. — ונראה שהיה תלמידו של ר' פינחס. עיי' פ"ג מ"ג ע"א ר' חנניה בשם ר' פינחס אמר מתקנתא וכו' (ובמס' ערלה סוף פ"א הגי' משובשת קצת). — מגילה פ"א ע' סוף ע"א ר' חנניה בשם ר' פינחס לוד ואונו הן גיא החרשים. — גיטין פ"ט הל' א' התיב ר' חנניה בשם ר' פינחס ניתני שיש עשרה נשים כר' אליעזר. רבי חנניה בן אחוי דר' הושעיה בדור הרביעי. שבת פ"א ג' ע"א

רבי חנניה בן אחוי דר' הושעיה אמר מתניתין בעמי הארץ מן מה דתני רבי חייה בחבירין. — תענית פ"א הל' ב' (ס"ד ע"א) א"ר יוסי לר' חנניה אחוי דרבי הושעיה נהיר את כד הוינן קיימין קומי חנותיה דר' הושעיה חביבך עבר רבי זעורה ושאלנן ליה וכו', וזה מוכיח שר' הושעיה חביבו דר' חנניה הוא רבי הושעיה ב' שחי בדורו של ר' זעורא בדור ג' עיי' ערכו. וא"כ חי ר' חנניה בן אחוי בדור ד' וזה ר' יוסי הוא ר' יוסי ב'. אך במס' מגילה פ"ג הל' ח' (ע"ד ע"ב) איתא א"ר לר' חנניה אחוי דר' הושעיה נהיר את כד דהוינן קיימין קדם

חנותיה דר' הושעיה חביבך עבר ר' בא בר זבדא ושיילינן ליה זכו ור' בא בר זבדא חי בדור השני עיי' ערכו, וא"כ היה ר' חנניה בדור ב' ור' הושעיה חביבו הוא ר' הושעיה רבה. ונראה שיש ט"ס במס' מגילה וצ"ל ר' בא בר ביונא והוא אמר בשם ר' יסא בשם ר' יוחנן עיי' ערכו, וא"כ נכון הוא שהיה בדור ג' או בדור ד' (גם הגי' דמגילה אמר ר' לר' חנניה וכו' משובשת).

ר' חנניה בריה דר' אדא ברכות פ"א ג' ע"ב ר' חנניה (ובסנהדרין פ"א ל' ריש ע"ב ר' חנינא) בריה דר' אדא (ובע"ז פ"ב מ"א ע"ג הגי' רבי חנינה בשם רבי אידי בשם וכו' והוא בכידור ט"ס כאשר מורין הב' פעמים בשם) בשם רבי תנחום בי ר' חייא חמורים דברי זקנים מדברי נביאים וכו'.

רבי חנניה בן גמליאל סנהדרין פ"ג כ"א קרוב לסוף ע"ב ומניין שהמוציא מחבירו עליו הראייה ר' קריספא בשם רבי חנניה בן גמליאל יגיש אליכם יגיש ראיותיו (ועיי' בבלי ב"ק מ"ז ע"ב). ור' קריספא היה תלמידו של ר' יוחנן (עיי' ערכו), א"כ זה ר' חנניה הוא בן גמליאל בנו של רבינו הקדוש ואחיו של ר' יהודה נשיאה. ואפשר שצ"ל ר' קריספא תני ר' חנינה וכו' כי ר' חנינא בן גמליאל הוא מן התנאים עיי' בבלי פסחים ג'.

רבי חנניה בריה דרב הלל בדור החמישי. שבת פ"ג ו' ע"ב מהו לערות מן הקילות אמר רבי חנניה בריה דרב הלל מחלוקת ר' יונה ור' יוסי, ור' יונה ור' יוסי היו בדור ד' כידוע. — ועיי' תרומות פ"ד מ"ב סוף ע"ד אמר ר' חנינה (חנניה) בריה דר' הלל מתני' אמ' כן והשוקל משובח משלשתן אמר ר' חנינא תיפתר בשלשתן ע"כ, הרי דר' חנינא משיב על דברי ר' חנניא בריה דרב הלל ור' חנינא היה בדור ד' עיי' ערכו, מזה נראה שר' חנניה בריה דר' הלל היה קצת גם בדור הרביעי. — ונמצאו לו כמה מאמרים.

חנניה בריה דר' יסא עיי' ערך ר' חנינה בר איסי.

רבי חנניה בר עכברי (פי' ממקום ששמו עכברא) שבת פ"ב ד' ריש ע"ד רבי חנניה בר עכברי הוה אול ומיעבד עבדותיה נבי רבי חייא ציפוריאי וכו' ע"ש. רבי חנניה בן פזי מגילה פ"ד הל' ג' (ע"ה ע"א) רבי חלבו וכו' שבעה חוץ מן המפטיר התיב ר' חנניה בן פזי והתנינן המפטיר בנביא לא יפחות מעשרים ואחד פסוקין וכו'.

חנניה בן שילא סנהדרין פ"ח כ"ז ע"ג רב אמר כל דייתי עלי אנא קטל ליה חוץ מחנניה בן שילא דאנא ידע דלא אתי אלא מיסב מנוסתיה מיניי. ועיי' בבלי שם ע"ב ושם הגי' רב חנינא בר שילא, ועוד יש שם שינוי אחר ועיי' לעיל ל"ג ע"ב.

חנניה בר שילמיא עירובין פ"א י"ח ע"ד חנניה בר שילמיא הוה יתיב מיתנא לחייה בריה דרב אפיק רב רישיה מן כוותא וכו'. ובבלי שם צ"ח ע"ב נקרא ר' חנינא בר שלמיא. — ובבבלי אמר לפעמים בשם רב.

חנניה בן שמואל דמאי פ"ב כ"ב ע"ד חד בר נש אייתי חדא אשפלה דקפלוטין לר' יצחק בר טבליי שאל לר' יוחנן אמר ליה פוק שאל

לחנניה בן שמואל דתנייתה וכו', וא"כ היה בימי ר' יוחנן, אבל המעיין בסוגי' שם יראה שיש כאן ט"ס והנכון דצ"ל שאל לרבי יוסי. ועיי' ערך רבי יצחק בר טבליי.

רב חסדא האמורא הבבלי הידוע רבו וחמיו של רבא, ונוכר הרכה פעמים בירושלמי ולפעמים מאמרו בבבלי הוא מאמרו בירושלמי ובשינוי קצת. בבלי ברכות ח' ע"א אמר ר' חסדא לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת וכו' ובירושלמי שם פ"ד ט' ע"א רב חסדא אמר זה שנכנס לבית הכנסת צריך להכניס לפניו משתי דלתות (והוא מתוקן ע"פ תירוץ הבבלי ע"ש). — כריתות ט"ז ע"ב רב חסדא אמר זרון שבת ושגגת מלאכות אפי' ר"ע ס"ל דכנופן דמין וכי בעי מיניה שגגת שבת וזרון מלאכות וכו' ובירושלמי שבת פ"ז ט' ע"ב רבי בא בשם ר' חסדא אמר בשגגת שבת ובזרון מלאכות ושאלו הדה בזרון שבת ובשגגת מלאכות אף ר' עקיבה יודי לר' אליעזר וכו'. — ולפעמים נזכר בירושלמי מאמר בשם ר' חסדא ולא נמצא בבבלי, וכבר הראינו דוגמתו פ"ג מאמר ג' וחפשונו למצוא טעם לזה. מ"ש פ"ב נ"ג ע"ג דתמן אמרין בשם ר' חסדא ולא ידעינן אם מן שמועה אם מן מתניתא אפי' עצים ועיי' ביצה סוף פ"ה, ובבבלי לא נזכר כלום מזה בשם ר' חסדא. — חלה פ"א נ"ז ע"ג ר"ה פ"א הל' ד' (נ"ז ע"ב) תמן חשין לצומא רבא תרין יומין אמר לון ר' חסדא למה מכניסין עצמכם למספק הזה וכו'. ר"ה סוף פ"ד ר' זעורה ור' חסדא הוון יתיבין תמן בתקיעתא מן דצלון את צלותא קם ר' חסדא בעי מצלייה א"ל רב זעורא לא כבר צלינן א"ל מצלינא וחזר ומצלי דנחתין מערבייא ואמרין תמן בשם רבי יוחנן הלכה כר"ג באילן תקיעתא ואנא דלא כוונת וכו' וכן הוא ברכות סוף פ"ד, ובבבלי לא נזכר כלום לא מהא דחלה ולא מהא דר"ה על שם רבי חסדא. — וגם חביריו והאומרים בשמו בירושלמי היו בזמן ר' חסדא דבבלי. עיי' שבת פ"א הל' א' רב חסדא שאל לרב הונא על דעתיה דבן עזאי אין אדם מתחייב בתוך ארבע אמות לעולם וכו'. הוריות פ"ג מ"ז ע"ג רב חסדא ור' המנונא וכו' מתיב ר' חסדא לר' המנונא. — ור' זעורה אמר הרכה פעמים בשם ר' חסדא וגם מפרש דבריו עירובין פ"א י"ח ע"ד ר"ה פ"ג נ"ח ע"ג מגילה פ"א ע"א ע"ג ובמ"א, וחי בימי ר' חסדא.

אך בכל זאת יש מקום גדול להספק אם ר' חסדא דהירושלמי הוא בכל מקום רבי חסדא דבבלי, כי נמצאו מאמרים לר"ח בירושלמי המתנגדין לזה. שבועות פ"ו הל' א' איתא ר' בא רבי יהודה בשם שמואל כל מקום ששנים מחייבין אותו מטון עד אחד זוקקו לשבועה. . . והרי שנים מחייבין אותו פרוטה וכן היא דתנין שבועת הדיינין המענה שתי כסף וההודייה שוה פרוטה מתניתא בשנשבע מפיו מה דמר רבי שמואל בנשבע מפיו אחרים ר' חסדא וחבורתיה פליגי שבועת הדיינין כל שבועות הדיינין לא שנייה בין מפיו בין מפיו אחרים ע"כ. והנה בבלי שם ט' ע"א איתא אמר ר' נחמן בר יצחק אמר שמואל (ובהגהות מיי' הגי' ר' יהודה אמר שמואל והוא מסכים לגי' הירושלמי) לא שנו אלא בטענת מלוה והודאת לזה אבל טענת מלוה והודאת עד אחד אפי' לא טענו אלא בפרוטה חייב

וכו' ואם ר' חסדא הנזכר במקום זה בירושלמי הוא ר' חסדא דבבלי והוא וכל חברותו פליגי היאך לא נזכר מזה כלום בבבלי? ואל תטעה לוטר שר' חסדא היה פליג אחרי אשר עלה לא"י ולא נודע מאמרו לבבלי, דרבי חסדא לא עלה כלל לא"י ונולד בבבל ומת בבבל כאשר יעידון מקומות אין מספר. — גם המאמר דחלה פ"א שהכאנו לעיל דר' חסדא אמר לבני בבלי שלא יכניסו עצמן לספק לצום תרי יומא דכיפורי מורה שזה ר' חסדא אינו ר' חסדא דבבלי, דהא איתא בבבלי ר"ה כ"א ע"א רבא הוה רגיל דהוה יתיב בתעניתא תרי יומי וכו' ורבא הוא תלמידו של ר' חסדא ואיך לא חש לדברי רבו? וגם מה שהבבלי שם לא מזכיר כלל דברי ר' חסדא אלה נראה זר מאוד, ואדרבה מדברי הש"ס שם דמסיים בדברי רבא זימנא חדא אשתכח כוותיה משמע קצת דמאן דצייס תרי יומא שפיר עבד ועי"י הג"מ ריש הל' שביתת עשור. — גם מצינו בירושלמי שר' חסדא נושא ונותן הרבה בסדר זרעים, וכבבלי לא נמצא שהיה גודל לימודו בזה הסדר, וידוע שכבבלי לא עסקו הרבה בס' זרעים. ועוד יש הרבה ספקות בענין (הרבה ספקות בענין) זה.

ודע דמצינו בירושלמי ר' חסדאי והוא ר' חסדא. עי"י סנהדרין פ"א י"ח קרוב לסוף ע"ד ר' זעירא בשם רב חסדאי אותה השנה נתקלקלה, ובשביעית פ"י הל' ב' (ל"ט ריש ע"ג) ר"ה פ"ב הל' א' אמר רבי זעירא בשם רב חסדא אותה וכו'. וכן עירובין פ"ו כ"ג ע"ד ר' המנונא אמר בית שמניחין בו את העירוב אינו צריך כלום רבי חסדאי אמר נעשה כשותף ושם מקשה ר' המנונא לרבי חסדאי, וכבר זכרנו לעיל הק' דהוריות פ"ג שר' המנונא היה בעל פלוגתא דרבי חסדא. אך מה שיש לתמוה דבבבלי לא נזכר מעולם ר' חסדאי כ"א ר' חסדא. מזה נראה שהיה בא"י אמורא ושמו ר' חסדאי, והסופרים ערכבו וכתבו לפעמים ר' חסדאי במ' ר' חסדא ור' חסדא במ' ר' חסדאי, והמאמרים הנזכרים בירושלמי בשם ר' חסדא והבבלי מורה שאינם לר' חסדא וכאשר זכרנו, הם לר' חסדאי. — ובמס' נדרים פ"ו הל' ה' (ל"ט ע"ב) איתא רבי שובתי ורבי חסידא אעלון עובדא קומי ר' יוסה. ונראה דצ"ל ר' חסדאי וזה ר' חסידא — חסדאי — אינו ר' חסדא דבבלי, כי לא מצינו בשום מקום שהיה לר' חסדא עסק עם ר' יוסי (ר' אסי) ועם ר' שובתי (ור' שובתי היה בדור השלישי ובדור הרביעי עי"י ערך ר' שבתאי). ועי"י ערך הבא.

רבי חסדיי עירובין סוף פ"ד רב אחא בשם ר' חנינא ור' חסדיי תריהון אמרין לא מר אלא שתים וכו', וחסדיי הוא חסדאי כמו ינאי ינאי (עי"י פ"ב) ור' חנינא היה בדור הרביעי עי"י ערכו א"כ נראה שגם ר' חסדיי אשר אמר עמו ביחד היה בדור הרביעי. ונמצא ג"כ ר' חסדי מגילה פ"א הל' ח' (ע"א ע"א) אמר רבי חסדי דר' יודא היא דמר ר' יודא בשם שמואל וכו'. — אך שם קודם לזה איתא תני בשם ר' יהודה אף מכשידי אוכל נפש התירו מה בנייהון רבי חסדי אומר לחדד ראשו של שפוד בנייהון, והוא ממש המאמר של ר' חסדא בבבלי ביצה כ"ח ע"ב דרש ר' חסדא אחד סכין שנפגמה ואחד שפוד שנרצם וכו' באנו למתלוקת דר' יהודה ורבנן. ואפשר דבבבלי שם צ"ל

ר' חסדאי, וכבר נתקשו האחרונים בהרכבה מקומות ואמרו שהיו שני ר' חסדאי, ולדברינו נראה יותר האחד הוא ר' חסדאי רבו דרבא והאחר ר' חסדאי, וכבבלי אמר לרוב ר' חסדאי ואך במקומות מעטים ר' חסדאי ולכן טעו הסופרים וכתבו בכל מקום ר' חסדאי, ובירושלמי כתבו ג"כ ר' חסדאי, ר' חסדאי, אך באו בזה לידי ערבוב גדול. — ובסוטה פ"ט כ"ד ריש ע"ב איתא רבי חסידה שאל לר' חזקיה לא מסתברא עד סוף ימיו וכו' ור' חזקיה היה בדור הרביעי עיי' ערכו זה רבי חסידה הוא ר' חסדאי. ויש עוד להעיר דבמקום דאיתא בירושלמי רבי חסידה, ר' חסדאי איתא בכינוי רבי, ור' חסדאי איתא בכינוי רב חסדאי, כי הכבליים אשר לא עלו לא"י נקראו רב ולא רבי וכמו שהערנו בפתיחת זה הפרק.

רבי חצנא ברכות פ"א ב' ע"ג אמר רבי חצנא מאיילת השחר עד שיאור המזרח אדם מהלך וכו', ובי"ט הגי' אמר ר' חנינא והוא הנכון.

אות טי"ת.

רבי טובי ר' טובי אמר הרבה פעמים בשם ר' יאשיה. שקלים פ"א הל' א' כתובות פ"ו ל' ע"ד תרומות פ"ב מ"א סוף ע"ב. וכן בבבלי ברכות ט"ו ע"ב שתי פעמים ושם ס"ג ע"א ובמ"א. מזה נראה שהיה תלמידו של רבי יאשיה (עיי' ערכו) וחי בדור הרביעי.

ר' טוביומי בדור הרביעי. ברכות פ"ב הל' א' ר' טוביומי שאל לרבי חזקיה לית הדא אמר שאין לך צריך כוונה אלא פסוק הראשון בלבד. רבי טבלאי, טבליי עירובין פ"ח כ"ה ע"א רבי טבלאי בשם רב אין חורבה למים. שבת פ"ו ח' ע"א ר' יעקב בר אחא רבי טבליי חנין בר בא בשם רב הלכה כר' יהודה לענין שבת. — ובבבלי נקרא רב טבלאי, ועיי' חולין קל"ב ע"ב שהיה בימי ר' נחמן. — ונראה שהיה כבלאי, ואפשר שעלה לא"י ולכן נקרא רבי או שהוא ט"ס וצ"ל רב טבלאי.

רבי טייפה סמוקה דמאי פ"ג כ"ג ע"ג רבי טייפה סמוקה בשם רבי אבהו כותין נאמנין על הפיקדון. — וביבמות ריש פ"ח איתא ר' טייפה סמוקא בעי קמי ר' יוסי וכו' והוא ר' טייפה סמוקה.

אות יו"ד.

רבי יאשיה בדור השלישי. שביעית פ"טהל' ה' (ל"ט ע"א) ר' יצחק בר רודיפה הוה ליה עובדא אתא שאל לר' ירמיה אמר ליה מה אריותא קמך ואת שאל לתעלייא אתא שאל לרבי יאשיה. — סנהדרין פ"ג כ"א ע"ד כהנא דמך ושבק ירתו לר' יאשיה וקביל ר' לעזר סהדו דלא באפוי וכו' לרבי יאשיה וכו'. ור' יאשיה אמר משמיה דכהנא ר"ה פ"א הל' א' (נ"ו ע"ד) ובמ"א. —

ר' יאשיה נזכר בהרבה מקומות. ובתרומוות פ"ב מ"א סוף ע"ב איתא ר' טבי ר' יאשיה בי ר' ינאי הלכה כר' ליעזר, א"כ היה בנו של ר' ינאי. — ובבבלי קידושין ל"ז ע"ב איתא א"ל ר' אלעזר לר' יאשיה דדריה ועיי' ברש"י שם. ואפשר שהיו ב' ר' יאשיה, האחד בנו של ר' ינאי, והאחר תלמידו של כהנא. ולרבי יאשיה בנו של ר' ינאי נמצאו אך מאמרים מעטים ונראה שלא האריך ימים, ור' יאשיה תלמידו של כהנא היה בימי ר' אלעזר וכך דמנהדרין ועל זה קאי ר' יאשיה דדריה. אך ממה דאיתא בהך דתרומוות ר' טבי ר' יאשיה בי ר' ינאי וכבר הערנו ערך ר' טבי שר' טבי אמר לרוב בשם ר' יאשיה נראה שסתם ר' יאשיה הוא ר' יאשיה בי ר' ינאי וצ"ע.

רבי יהודה הגוזר שבת פ"ח הל' א' אמר ר' הושעיה שאלנו את רבי יהודה הגוזר ואמר לנו בטבוי שאינו מפולש, ועיי' בבבלי שם ק"ל ע"ב.

רבי יהודה האמוראי הבבלי הידוע נזכר הרבה פעמים בירושלמי ולרוב אמר ר' בא בשמו. ורב יהודה לא עלה לא"י ועיי' בבבלי כתובות ק"י שהתרים נגד העולים לשם. — שקלים פ"ז הל' ד' ג' ע"ב איתא ר' יהודה בשם אסי היה שלמה נוטל אלף ככרי זהב ומכניסן לכור וכו'. ועיי' בבבלי יבמות ט"ז ע"ב אמר ר' יהודה אמר ר' אסי נכרי שקידש בזמן הזה וכו' ועיי' שם י"ז ע"א רש"י ד"ה כי אמריתה ובמהרש"ל. — תענית פ"א ס"ד ע"ב רב יהודה בר יחזקאל אמר הכין הוה יחזקאל אבא מברך על יודת גשמים מגדל יתקדש וכו' והוא סתם ר' יהודה כנודע.

יהודה בר חייה הוא בנו של ר' חייא רבא וחתנו של ר' ינאי, ולרבי חייא היו שני בנים כידוע חזקיה ויהודה (עיי' ערך חזקיה). ביצה פ"א הל' ד' (ס' ריש ע"ג) איתא יהודה בר' חייה נפק לברא שאלון ליה סולם של עלייה מהו וכו' ועיי' בבבלי שם ט' ע"ב. — בכורים פ"ג ס"ה ע"ג יהודה בר חייה הוה יליף סליק ושאל בשלמיה דר' ינאי חמיה מערב שבת לערב שבת והוה יתיב ליה על אתר תלי בגין מיהמיניה ומקים ליה מן קומי וכו' חד זמן עני מסיק אמר לית איפשר דיהודה ברי משני מנהגיה אמר לית איפשר דלא יגיעון ייסורין בההוא גופא צדיק' מסתברא שאין לנו יהודה ב"ד (עיי' הסיפור זה בבבלי כתובות ס"ב ע"ב). והסופר נשתבש וכתב ב"ד בשני קוין על התיבה וא"כ כוונתו בי רבי כלו' בן רבי והוא טעות גמור שהרי כבר התחיל לומר שהוא יהודה בר חייה וכו'. וכן טעה במה שכתב קודם לכן איפשר דיהודה ברי וצ"ל ברבי וענינו אדם גדול עיי' ערך ברבי, וכבר הבאנו שם איזה מקומות אשר נקרא שם ר' יהודה בל' כבוד בי רבי.

יהודה בר נחמן סוכה פ"ה הל' א' ר' לוי ויהודה בר נחמן הוון נסבין תרתין סילעין מיעול מצמתה קהלא קומי ר' יוחנן וכו', ועיי' ערך ר' לוי.

רבי יהושע אונייא שבת פ"א ג' ע"ג תנא רבי יהושע אונייא תלמידי ב"ש עמדו להן מלמטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל. — שם ע"ד תנא רבי יהושע אונייא לומר את ביציהן.

רבי יהושע דרומיא בדור הרביעי וכבר הערנו פ"א שכמה חכמי דרום
ברחו בעת משלחת חרב בדרום ע"י ארסקינס ובאו לצפון אשר שם זרחה בעת
ההיא שמשו של ר' יונה ור' יוסי. ור' יהושע דרומיא אמר לפני ר' יונה סוכה
סוף פ"ד שבועות סוף פ"ו (ושם איתא בטעות ר' יהושע דרומיא וצ"ל דרומיא)
חלה פ"א ג"ז ריש ע"ג זכמ"א. — ומצינו לו ג"כ הרבה מאמרים בשם עצמו,
ומורים על עוצם חידודו, עיי' חלה פ"א ג"ז ע"ב ר' יהושע דרומיא בעי עשה
עיסה מחמשת המינין וחזר ועשה חמש עיסות ממין אחד ועירבו חמין שבו
מהו שיבטלו חמין שבו וכו' ור' חייה בר אבא משיב (עיי' ערכו). — ברכות
פ"ט י"ד ע"ג אמר רבי יהושע דרומיא שלשה דברים גזרו בית דין שלמטן
והסכים בית דין שלמעלן עמהן ואלו הן חרמה של יריחו ומגילת אסתר
ושאלת שלום בשם. ועיי' ערך רבי יהושע בן לוי.

רבי יהושע דסיכנין ברכות פ"ד ז' ע"ב ר' אבא בריה דר' פפי רבי
יהושע דסיכנין בשם ר' לוי בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור
חנה על ידי שריבה בתפילה קצרה בימיו של שמואל. יומא פ"ד הל' א' ג'
חינין הן וכו' הן מקום בעני יושביו וכו'. ר' אבא בריה דר' פפי רבי יהושע
דסיכנין בשם לוי (נראה דצ"ל בשם ר' לוי) אף לעתיד לבוא הקב"ה
עושה כן וכו'. — והיה בדור הרביעי (ואפשר בדור השלישי) עיי' ערך רבי
אבא בר' דר' פפי.

רבי יהושע בר אביון עיי' ערך ר' אביי בן סוסי.

רבי יהושע בר זידל תרומות פ"ה מ"ה ע"ג ע"ב מ"א ע"א (ושם
איתא זידל) רבי יהושע בר זידל הוה ל"י חמרא מבשלא שנתייחד ברשות
הגוי שאל לרבי ינאי וכו'.

רבי יהושע בן לוי מן האמוראים הגדולים בדור השני וראשו מגיע
אל הדור הראשון. אביו הוא לוי בר סיסי, וחבירו ר' חנינה ור' יונתן. מושבו
היה בדרום והיה בתפלתו למחסה ולמסתור לכני דרום בעת הדבר ועצירת
גשם עד שציפוראי התמרמו על ר' חנינה על שלא הגין גם הוא עליהם תענית
פ"ג הל' ד' (ס"ו ע"ג) ועיי' ערך ר' חנינה. וכבר זכרנו שם שר' חנינה היה קשיש קצת
מר' יהושע בן לוי. — גם ר' יונתן היה חבירו של ר' יהושע בן לוי, עיי'
מעשרות פ"ג ג"ד ע"ב ר' חנינה ור' יונתן ור' יהושע בן לוי עלו לירושלים
נתמנו להן פירות וביקשו לפדותן בנבולין אמר לון חד סבא וכו'. — ומגדולי
תלמידיו (כי רבים היו לו) ר' סימון, והוא אמר במקומות אין מספר בשמו
וישב ג"כ בדרום (עיי' ערכו), ר' חייה בר אבא, ר' חמא בר עוקבא. וגם ריש
לקיש ור' אלעזר אמרו בשמו, אבל בענין ר' יוחנן יש ספק כי לא מצינו
בירושלמי שאמר בשם ר' יהושע בן לוי. וקצת משמע בזה התלמוד שהיה
חברו עיי' יומא פ"ב הל' א' (ל"ט ע"ג) תרם חצייה תפלוגתא דר' יוחנן ודרבי
יהושע בן לוי דאמר ר' יוחנן קומין שקדש בבלי והקטירו אפי' שומשמין
יצא ר' יהושע בן לוי אמר מתניתא לא אמרה כן וכו' דרי דר' יהושע בן לוי
קאי אדברי ר' יוחנן ואין זה מדרך הש"ס שיקשה הרב בסיגנון כזה על התלמיד.
אמת דאיתא גיטין פ"ד הל' ד' (מ"ה ע"ד) יפה לימדני ר' יהושע בן לוי אך

זה דרכו של ר' יוחנן ואמר ג"כ יפה לימדני ר' לעזר עיי' ערך ר' יוחנן. — אבל זה ודאי בדותא שריב"ל הוא תלמידו של ר' יוחנן כאשר השבו קצת מחברים, דהא ריב"ל היה חברו של ר' חנינה ור' חנינה היה רבו של ר' יוחנן, עיי' ערך כל אחד ואחד ועיי' ערך ר' יוחנן.

במס' פאה סוף פ"א איתא טבח כהן חבריא בשם ר' יהושע בן לוי פטר לו שבת אחת אמר ר' יוסי אזלית לדרומה ושמעית ר' חנן אבוי דר"ש בשם ר"ש (מ"ס וצ"ל ר' יהושע) בן לוי פטר לו שבת אחת ועיי' חולין קל"ב ע"ב בשינוי. — ונראה שהיה מושבו בלוד. עיי' תרומות סוף פ"ח עולא בר קושב תבעתיה מלכותא ערק ואזל ליה ללוד גבי ר' יהושע בן לוי עיי' כל הסיפור שם. — ונראה שממה שישב ריב"ל בדרום יחסו לו בבלי מכות כ"ג ע"ב המאמר ג' דברים גזרו ב"ד שלטמן וכו', וזה המאמר הוא בירושלמי סוף ברכות לר' יהושע דרומיא עיי' ערכו (אפס שהרכיבו בבבלי עם זה המאמר גם מאמר דריב"ל בירושלמי שם אף המעשרות).

מאמריו של ריב"ל הן בהלכה הן בהגדה עצמו מלפרטן. וכמה מאמרים מראים על עוצם ישרו ונדיב רוחו. וידוע לו המאמר בכ"ד מקומות נקראו כהנים ליום חולין כ"ד ובמ"א, ויגדל כח האומר כאשר שמענו סיבת המאמר. עיי' מ"ש פ"ה ג"ז ע"ב ביומיו דר' יהושע בן לוי ביקשו להימנות שלא ליתן מעשר לכהונה אמרין מאן ייעול ר' יהושע בן לוי דהוא מסייע לליואי עאל וסייע לכהני אמר בעשרים וארבעה מקומות נקראו הכהנים לויים וכו'. — ואף שדרש הגדות לא היה גדול ערכן בעיניו וזרה אפו בהחוקקים אותן על ספר. שבת פט"ז ט"ו ע"ג אמר ר' יהושע בן לוי הדרא אגדתא הכותבה אין לו חלק הדורשה מתהרץ השומעה אינו מקבל שכר וע"ש. ועיי' פ"ג מאמר ה'. ברכות פ"ה ט' ע"א איתא ר' חנינה ור' יהושע בן לוי עלין קומי אנשיפותא דקיסרין חמתון וקם מן קומיהון אמרין ליה מן קומיו אילין יהודאי את קאים אמר לון אפיהון דמלאכין חמית. — וכע"ז פ"ג ט"ג ע"ג זכדיי בר ליואי ור' יוסי בר פיטרס ור' יהושע בן לוי אמרין תלתא פסוקין מי דמכין. עיי' ערך לוי בר זכדיי. — בבבלי באים סיפורי נפלאותיו של ר' יהושע בן לוי עיי' כתובות סוף פ"ו, ונספרים אחרונים הוסיפו עליהם במידה מרובה. ובירושלמי לא נמצא מזה דבר.

רבי יהושעיא בריה דר' שמאי. עיי' ערך רבי הושעיה בי רבי שמי.

רבי יודא בר צרדייה נדרים פ"ח הל' א' רבי יודא בר צרדייה אומר קירמולין הן כירק.

רבי יודה, יודן, נשיאה, נשייא א' בנו של ר' גמליאל בנו של רבינו הקדוש, הוא הנוכח במשנה ע"ז ל"ז רבי ובית דינו התירו השמן עיי' רש"י שם. ובירושלמי ע"ז פ"ב מ"א ע"ד איתא יצחק בר שמואל בר מרתא נחית לנציבין אשכח שמלאי הדרומי יתיב דריש רבי ובית דינו התירו בשמן וכו' אמר ליה מר בשם גרמיה לא בשם ר' יודן נשייא. — שבת פ"א ג' ע"ד גיטין פ"ז הל' ג' ע"ז שם נידה פ"ג הל' ד' איתא בג' מקומות נקרא ר' יהודה הנשיא רבותינו

בניטין בשמן ובמנדל. וזה ר' יהודה הנשיא הוא ר' יודה נשיאה דערך זה, וכאשר מוכח מהך דשמן. — וכמס' שבת פ"ו ח' ע"א סנהדרין פ"י ח' ע"א איתא ר' קריספא בשם ר' יוחנן תלמידו דר' חייה רובא אמרין הראשונים היו אומרין מגרדין והשניים היו אומרים אין מגרדין ואיתשלל לרבי ומר אין מגרדין אמר ר' זעירא הא אזילה תדא מן תלמידו דר' חייה רובא ע"כ, וזה רבי הוא ר' יודה נשיאה כאשר יובן בקל ונקרא רבי, כי הנשיא היה נקרא בן בחייו לכבודו. ור' יודה נשיאה א' חי עוד בימי ר' זעירא האומר פה עיי' ערך רבי יודה נשיאה ב'. (אבל בכבלי לא נקרא רבי סתם כ"א במעט מקומות).

ר' יודה נשיאה היה תלמידו של ר' חייה וכאשר מורה זה המאמר דשבת וסנהדרין. ור' הושעיה רבה היה חבירו וישב עמו, יבמות פ"ח מ' ע"ב ב"ק פ"ב הל' א', ור' יודה שלח ל' מנות בפורים מגילה פ"א הל' ו' עיי' ערך ר' הושעיה א'. — ר' יוחנן היה מכני חבורתו. וכאשר ישב ר' הושעיה עם רבי יודה בא ר' יוחנן ושאל דבר הלכה מר' הושעיה אמר ר' יודה לר' הושעיה מה אמר לך השיב ליה ר' הושעיה מילה דנגרין ובר נגרין לא מסדיק ליה (יבמות שם). ור' יוחנן היה יקר מאוד בעיני ר' יודה נשיאה ור' יודה נשיאה שמע לדבריו ומחל על כבודו עיי' לקמן. — עם ריש לקיש היה לו ריב עיי' לקמן, ור"ל אמר הרבה פעמים בשמו. — חכמי דורו נהגו בו כבוד גדול. ועיי' ע"ז שם שרב לא רצה לאכול שמן של נכרי אמר ליה שמואל אכול דלא בן אנא כתב עליך זקן מטרא ע"ש ור' יודה נשיאה הוא דהתיר השמן. (ואפשר משום שר' יודה נשיאה התיר בצירוף בית דינו וכדאיתא במשנה ע"ז רבי ובית דינו. ונראה הוא דאיתא בירושלמי שהבאנו לעיל בנ' מקומות נקרא ר' יהודה הנשיא רבותינו בניטין וכו' שהוא ג"כ מטעם זה שאלה ג' דברים עשה בצירוף בית דינו. אך שבת פ"א ג' ע"ד איתא אמר ר' יודן בי רבי ישמעאל בית דינו חלוק עליו בניטין, ואפשר שר' יודן בא לחלוק על הא דאמר בנ' מקומות נקרא ר' יהודה וכו' רבותינו). ועיי' סנהדרין פ"ב כ' סוף ע"ג רב חגינה סליק גבי ר' יודן נשיא נפק לגביה לכוש אותניתיה אמר ליה חזור ולכוש לגין דידך משום מלך כיפיו תחזינה עיניך וכן אמר לר' יוחנן ע"ש. והכבוד הזה היה בשביל הנשיאות. — ובכבלי ב"ב ק"א איתא מסתמך ואזיל ר' ינאי אכתפא דר' שמלאי שמעיה ואתי ר' יהודה נשיאה לאפיהו וכו' אמר ליה (ר' ינאי) לשמעיה לית דין בעי יליף. ואפשר שר' ינאי היה זקן (ע"ש רשב"ס ד"ה ר' ינאי) ור' יהודה נשיאה היה אז עוד צעיר לימים. ובירושלמי שם פ"ח מ"ז ע"א איתא ר' ינאי ור' יוחנן הוון יתבין עאל ר' יודן נשיא ושאל וכו' אמר ליה ר' יוחנן איתא מן תמן לית אהן גוברא בעי משמע מילא דאורייתא. ונראה שיש בזה ט"ס וצ"ל אמר ליה ר' ינאי. — ובע"ז פ"א ל"ט ע"ב איתא ר' יודן נשיא אדם גדול היה. אבל נראה קצת שלא הגיע לתור החכמים הגדולים בדורו כגון ר' הושעיה ור' יוחנן וכו'.

וגודל שבחו של ר' יודה נשיאה היא מדת ענותו. עיי' סנהדרין סוף פ"ב שדרש יוסי מעוני בכנישתא בטבריא נגד בית הנשיא דברים חדים וקשים כגדין, ור' יודה נשיאה שמע לפיוסין דר' יוחנן ור' לקיש ואיפייס. ומן התוכחה ההיא יש לדון שכבר

בעת ההיא התחילו אלה דבית נשיא להרע בדין עיי' ערך אריסטון. — וכאשר קצף פעם אחת על ריש לקיש וברח ריש לקיש מפניו שמע לדברי ר' יוחנן והלך בעצמו והשיבו, סנהדרין ריש פ"ב. — ומצינו ג"כ ששלח ר' יודה נשיאה שאלה לפני ריש לקיש עיי' פ"א הל' א' (ל"ט ע"ב).

תרומות סוף פ"ח הובא בסיפור ארוך מה שקרה לר' יודה נשייא עם דיקלטינוס וכי דיקלטינוס שלח אצלו שליח בעיי' שיבוא לפניו תיכף במ"ש ונעשה לו נס. ולעיל פ"ג הבאנו המעשה זה והראינו שהמאמר דירושלמי מדויק מאוד והכותב של הבר' לא דייק כלל וערבב הדברים. גם ביררנו לעיל פ"א שדיקלטינוס לא היה עוד קיסר בעת ההיא כ"א שר צבא גדול. ומדויק גם בזה הירושלמי כמה שאמר שם דיקלוט חזירא וכו' איתעביד מלך, ולא אמר איתעביד קיסר, וכן שם דיקלוט חזירא בזינן ולא דיקליטיאנוס מלכא, וידוע כי מלך נאמר בתלמודים ובמדרשים על שר גדול ועיי' יבמות פ' ט"ז הל' ג' ארסקינס מלכא ובמ"א. וכאשר נחקר עוד על המקומות אשר בהם נזכר דיקליטיאנוס לא נמצא שנקרא קיסר כ"א מלכא או דיקליטיאנוס בלא כינוי. עיי' ברכות פ"ג ו' ע"א כלאים פ"ט ל"ב ע"ג שביעית פ"ט ל"ח ע"ד יומא פ"ד הל' ד' עיי' פ"ה הל' ד'. מזה יש להבין שדיקליטיאנוס נודע לבני א"י עת היותו גדול ומושל ולא נבחר עוד לקיסר, וכאשר עלה לארץ הקדם למלחמה עם הפרסיים שנת נ"ז, אחר התנשאותו לקיסר, לא היה לו עסק עם בני א"י עיי' פ"א, ולכן לא נודע לבני א"י כ"א בשם דיקלטינוס מלכא. — ור' יודה נשייא אשר קרה לו זה המאורע עם דיקלטיאנוס הוא ר' יודה נשיאה דזה הערך כאשר מורה פשט המאמר, וגם יש ידים מוכיחות לזה ממה שזכר תרומות שם דר' שמואל בר נחמן היה עם ר' יודה נשייא, והוה ר' יודן נשייא ור' שמואל בר נחמן נחתין לטיסה וכו' ע"ש, ואם זה ר' יודן נשייא הוא ר' יודה נשייא ב' היה לר' שמואל בר נחמן אריכות ימין יותר מדאי כי היה כבר תלמיד טובהק לר' יונתן עיי' ערך ר' שמואל בר נחמן. ומצינו שר' יודן נשייא דבר עם ר' שמואל בר נחמן (עיי' ערכו) כדבר איש עם חברו, ואך יאות זה לאיש זעיר טובא ועיי' ערך הבא. וקצת כותבי קורות היהודים התאמצו לברר שרבי יודה נשיאה דערך זה היה לו עסק עם הקיסר אלכסנדר סעווערוס אשר נקרא ג"כ אנטינוס ומלך משנת ג' אלפים ט' מאות פ"א עד ג' אלפים ט' מאות ע"ה (עיי' בס' קורות היהודים להחכם דר' גרעץ ח"ד) והמעין יבין מה שיש מן הקושי בזה, כי לפי מה שבייררנו ר' יודה נשיאה זה חי בימי דיקלטיאנוס ואלכסנדר מת (נדרג) לערך ג' שנים קודם דיקלטיאנוס (עיי' הוספות).

והנה ממה שזכרנו שר' יודה נשיאה היה נקרא רבי סתם וגם רבי יהודה הנשיא יש לעמוד ג"כ על כינוי של רבי יהודה מסדר המשנה. ר' יהודה מסדר המשנה נקרא ג"כ רבי סתם ויש בזה כינוי ובין ר' יודה נשיאה: רבי יהודה מסדר המשנה נקרא בפי כל הדורות רבי סתם והוא לו כינוי כבוד כי כולם קיבלו אותו לרב, ור' יודה נשיאה נקרא כן לבד בפי בני דורו והוא כינוי כבוד להנשיא, או בפי תלמידיו (ואך במדרשים נשתבשו הרכה בזה). ובכל מקום שזכר בית רבי, כי רבי בב' התלמודים הכוונה על בית מדרשו

של רבי יהודה מסדר המשנה (ע"י פ"ג מה שזכרנו בענין בית רבי). והעומד על סדר האמוראים וכמו שמבואר עד הנה וכאשר יבוא עוד בערכים הבאים יבין, כי אך בזה הדרך יצא אמת לאמתו. ועיי' ערך ר' רומנס.

עוד נקרא ר' יהודה מסדר המשנה גם בירושלמי רבינו הקדוש. סנהדרין פ"י כ"ט ע"ג ושם איתא הטעם כאשר הוא בכבלי. — אבל ר' יהודה מסדר המשנה לא נקרא בשום מקום בירושלמי בשם ר' יהודה הנשיא, ואך ר' יודה נשיאה יכונה בשם זה בג' מקומות וכאשר הבאנו לעיל בשם הירושלמי גימין וכו', ויש עוד להוסיף פאה סוף פ"א תני לא נחלק ר' ור' יהודה הנשיא על הלוקח פירות מחוברין וכו' וזה ר' יהודה הנשיא הוא ר' יודה נשיאה (והמפרשים לא מצאו ידיהם בזה). — ובכבלי נקרא ר' יהודה המסדר המשנה בשם ר' יהודה הנשיא, (וקצת משמע דלא היה לכבלי ברור כל כך שר' יהודה הנשיא הוא רבי, ולכן הוצרך לפרש יבמות מ"ה ע"א ומאן ר' יהודה הנשיא רבי ועיי' קידושין ס"ג ע"א וניחשב נמי ר' יהודה הנשיא היינו רבי היינו ר' יהודה הנשיא). ודע דבכבלי יבמות מ"ה איתא דכי אתא רבין אמר ר' נתן ור' יהודה הנשיא מורין בה (בנכרי ועבד הבא על בת ישראל) להתירא, ובירושלמי קידושין פ"ג הל' י"ד ס"ג ע"ד איתא ר' יונתן סליק עם ר' יודה נשיא לחמתא דגדר הורי הולד כשר. ע"ש ועיי' לעיל פ"ג בענין החילופים שבין הכבלי והירושלמי.

והנה אף שבירושלמי לא נקרא ר' יהודה בעל המסדר המשנה בשם ר' יהודה הנשיא אבל זה ברור שנקרא ר' יודה נשיא. עיי' ב"ב פ"י הל' ז' (י"ז ע"א) רבי פירא אוקר לר' יהודה נשיא תרין פוגלין בין ריש שתא לצומא והוה פקי שמיטתא והוה אית בון טעונא דגמלא אמר ליה רבי לית אינון אסירין לאו ספחין אינון אמר ליה בפקי שמיטתא איזדרעון באותה שעה התיר רבי ליקח ירק במוצאי שביעית מיד (ועיי' פאה פ"ז כ' ע"ב). והנה ר' יהודה נשיא הנזכר פה הוא רבי יהודה מסדר המשנה והוא התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד וכדאיתא במקומות אין מספר רבי התיר ליקח ירק וכו', וא"א לטעות שהוא ר' יהודה נשיאה בן בנו של רבינו הקדוש דהא שביעית פ"ו ל"ז ע"א איתא רבי ור' יוסי בר' יהודה נחתון לעכו וכו' והובא שם אהך דרבי התיר ליקח ירק וכו' ע"ש, ור' יוסי בר' יהודה הוא תנא וחבירו של רבינו הקדוש כידוע. — וגם הא דאיתא ברכות פ"ג ר' ע"א כד דמך ר' יודן נשיאה אכריו ר' ינאי וטר אין כהונה היום ע"כ זה רבי יודן נשיאה הוא רבינו הקדוש ולא ר' יודה נשיאה א' דאיך אכריו או ר' ינאי, ור' ינאי הו' כבר זקן ובא בימים בעוד היות ר' יודה נשיא א' צעיר לימים וכמו שזכרנו לעיל. גם נראה בכל מקום שר' ינאי מת בימי ר' יוחנן ור' יוחנן מת קודם ר' יודה נשיאה א' עיי' ערך הבא. ובכבלי כתובות ק"ג ע"ב איתא אותו היום שמת רבי בטלה כהונה ורבי הנזכר בכל אותה הסוגי' הוא רבינו הקדוש. — וגשאר לנו עתה לבאר עת מיתת ר' יודה נשיאה דערך זה. ולעמוד על עיקר הענין נקדים הערך הבא.

ר' יודה (יודן) נשיאה (נשיא) ב' בן בנו של ר' יודה נשיאה דערך הקודם היה בדור הרביעי ובדור החמישי. דכריו היו כפי מה דאיתא בכבלי עם

רב אמי (ר' אמי ב') והיה לפני ר' אמי כמעט כתלמיד לפני הרב עיי' בכלי
מ"ק י"ב ע"ב ע"ז ע"ב ל"ג ע"ב וע"ש תו' ד"ה בעא מיניה. ובירושלמי מגילה פ"ג
הל' ב' (ע"ד ע"א) איתא ר' ירמיה משלח כתב לר' יודן נשייא לשנא את אוהבך
ולאהבה את שונאיך ע"ב והוא ר' יודן נשייא דערך זה. ועיי' פסחים פ"י הל' א'
ר' יודן נשייא סחה וצחא שאל לר' מנא בנין דאתא (צ"ל דאנא) צחי מהו נשתי
וכו' וזה ר' מנא הוא ר' מנא ב' (עיי' ערכו) כאשר מוכיח כל הענין שם והוא
חי בדור החמישי. — ולא מצינו לר' יודן זה מאמרים גדולים גם לא היה
מפורסם בעיני בני דורו, ועיקר כבוד הנשיאים של זרע הלל נאסף עם מות
ר' יודה נשיאה א'.

ברכות פ"ג ו' ע"א איתא כד דמך רבי יודה נשיאה בר בריה
דר' יודה נשיאה דחק רבי חייא בר אבא לרבי זעירא בכנישתא דגופנה
דציפורין וסאביה. ובתחילת ההשקפה נראה שהסיפור נמשך אל מיתת ר' יודה
נשיאה ב', אך אחרי העיון לא תתקיים ההשערה הזאת כלל דהלא ר' יודה
נשייא ב' לא מת כי אם בדור החמישי שהרי שאל לר' מנא וכמו שזכרנו,
ור' חייא בר אבא מת הרבה שנים קודם לזה, דהרי ר' שמואל בר נחמן קיבל
אבלות על ר' חייא בר אבא ור' זעירא קיבל אבלות על ר' שמואל בר נחמן
(ברכות שם), ור' זעירא היה רבו דרבו של ר' מנא עיי' ערך ר' יונה, ואיך
יעלה על הדעת שר' חייא בר אבא היה במיתת ר' יודה נשיאה ב'! וגם ר'
זעירא מת כבר בחיי ר' יונה אביו של ר' מנא ולא מצינו כלל שר' מנא
ראה אותו. — אבל כבר הערנו בערך הקודם שגם רבינו הקדוש נקרא לפעמים
ר' יודה נשייא, והאמת יורה דרכו שזה, ר' יודה נשיאה בר בריה דרבי יודה
נשיאה" הוא ר' יודה נשיאה א' ועולה יפה לחשבון הדורות שר' חייא בר
אבא ור' זעירא היו במיתתו.

ר' יודה נשיאה א' האריך ימים שהרי היה עם ר' הושעיה רבו של רבי
יוחנן ומת אחר ר' יוחנן (עיי' ערך ר' יוחנן וערך ר' לעזר), ומת קודם ר' אבהו
שהרי ע"ז פ"א הל' א' איתא אמר ר' אבהו ואני לא שאלני ר' גמליאל ברבי
מהו לילך ליריד וכו' וזה ר"ג הוא בנו של ר' יודה נשיא א' ומשמע שרבי
יודה לא היה כבר בחיים. ור' יוחנן מת ד' אלפים מ"ט (עיי' ערכו).
ונראה שר' יודה נשיאה א' מת טרם מלוך קאנסטנטינוס (ע"ג) ומפני
הרעה נאסף הצדיק. וזה עולה יפה שהרי ר' חייא בר אבא היה במיתתו ורבי
חייא בר אבא מת בימי ר' זעירא שהיה בדור השלישי. — ור' יודה נשיאה
ב' היה כבר נשיא בימי ר' ירמיה רבו של ר' יונה וכדאיתא מגילה ר' ירמיה
משלח כתב לר' יודן נשייא, והיה בימי ר' מנא בנו של ר' יונה ור' מנא היה
אחר ק"ב עיי' ערכו, ולפי מה ששערנו שמת ר' יודה נשיאה א' קודם שנת
ע"ג יהיה בין מיתתו ובין ר' מנא כמו נ' שנה. ור' יודה נשיאה ב' מת בימי
ר' מנא (עיי' ערך ר' יונה, ר' מנא ב'), והשנה אינה ידועה, ונניח שמת בשנת
י' או י"ב לר' מנא ויעלו לנשיאות ר' יודה נשיאה ב' ולנשיאות אביו רבי
גמליאל כמו ס' או ס"ב שנים. וימי נשיאות ר"ג לא נמשך הרבה שנים שהרי בנו

היה כבר נשיא בימי ר' ירמיה, ונראה שמשך ימי נשיאותו של ר' יודה נשיאה ב' היו מ' שנה ויותר.

רבי יודה בר זבידא סוטה פ"ז הל' ד' (כ"א ע"ד) אמר רבי יודא בר זבידא יהוסף מלא עדות ביהוסף שמו.

רבי יודה בר חנינה בדור השני. תרומות פ"ה מ"ג ק"ב לסוף ע"ג ר' חזקיה ר' אחא בשם רבי יודה בר חנינה לא מצינו שהודו בית שמאי לבית הלל אלא בדבר זה בלבד. — כתובות פ"ד הל' ח' (כ"ח ע"ד) ר' שמעון בן לקיש בשם ר' יודה בר חנינה נמנו באושא בכותב נכסיו לבניו הוא ואשתו נזונין מהן (ועיי' שם קודם לזה רבי שמעון בן לקיש בשם רבי יהודה בן חנינה). ועוד שם ר' שמעון בן לקיש בשם ר' יודה בר חנינה נמנו באושא במקפיד את הוקן והכהו ינתן לו בושתו שלם מעשה באחד שהקפיד את הוקן והכהו ונתן לו בושתו משלם אמרין ר' יודה בן חנינה הוה. עוד שם רבי שמעון בן לקיש בשם ר' יודה בן חנינה נמנו באושא שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצות. ועיי' ערך ר' יודה בן לוי וערך ר' יוסי בי ר' חנינה.

רבי יודה בר טיטוס שביעית פ"ה הל' ט' (ל"ז ע"א) ר' יוסי בר חנינה בעי על כל פירקא את אמרת (משום דרבי שלום) או על הדא הלכתא אית אמרת רבנין דקיסרין בשם רבי יודה בר טיטוס מן מה דלא תנין בגיטין אלא הדא הילכתא הדא אמרה על הדא הילכתא אתאמרת. (ובגיטין סוף פ"ה הגי' משוכשת). — סוכה פ"ה הל' ח' (נ"ה ע"ד) ר' יודה בן טיטוס בשם ר' אחא קרייא מסייע להן תנייא וכו'. — ועיי' ביכורים פ"ג ס"ה ע"ד א"ר חמא יהודה בן טיטוס היה ברומי ומנוניה ע"ט דיהוור.

רבי יודה בן לוי בדור השני. דמאי פ"ה כ"ד סוף ע"ד אבא אנטולי זבין פירי מן דארמאי אתא לגבי דרבי יודה בן לוי שלח למנחם בריה דיתקן ליה ויהב ליה מעשריה מי אתי קם עימיה ר' יהושע בן לוי אמר ליה מאן יעביד דא וכו'. — שבת פ"ב ט"ז סוף ע"א ר' יוחנן שאל לר' יודה בן לוי מהו לטלטל כלי קודיים בשבת וכו'. — סוכה פ"ב הל' ח' (נ"ג ע"א) רבי חזקיה ר' אחא בשם ר' יודה בן לוי לא מצאנו שהודו בית שמאי לבית הלל אלא בדבר זה בלבד. ועיי' ערך ר' יודה בר חנינה.

רבי יודה בר לקרה סוכה פ"ד הל' ז' (נ"ד ע"ד) רבי יודה בר לקרה בשם ר' שמואל בר נחמן משחרב בית המקדש פסק יין קרוש וכו'. רבי יודה בי ר' סימון מ"ק פ"ג ס"ג ע"א קם רבי ירמיה עם רבי יודה בי רבי סימון, וע"ש שהוא בנו של רבי סימון הגומר להלן ערך רבי סימון.

רבי יודה בר פזי בדור הרביעי. סוכה פ"ב הל' ח' (נ"ג ע"א) רבי יודה (תרומות פ"ה מ"ג ע"ג ר' יודן ולרוב נקרא רבי יודה) בר פזי ור' אייבו בר ננרי הוון יתיבין וכו' אמרין נצא לחוץ ונלמוד ונפקין ושמעון ר' חזקיה ר' אחא וכו'. — מ"ק פ"ג ס"ג ע"א רבי בא בר כהן אמר קומי ר' יוסי רבי יודה בר פזי בשם ר' יוחנן בדר עטו קם ר' יוסה עם ר' יודה בר פזי א"ל אתה שמעת מן אבוך הדא מילתא וכו'. וכן ברכות פ"ד ז' ע"ג רבי יודן

קפודקיא אמר קומי ר' יוסי בשם ר' יודה בן פזי קורין בר"ה קס ר' יוסי עם ר' יודה בן פזי וכו'. ר"ה פ"ג הל' א' ר' יעקב בר אחא רבי אימי בשם רבי יהודה בר פזי קידשוהו וכו' קס ר' יוסה עם רבי יהודה בר פזי וכו'. — ועיי' ערך אייבו בן נגרו, רבי חזקיה, ר' פזי. — ר' יודה בר פזי היה מלוד סנהדרין פ"א הל' ב' רבי ירמיה בעא קומי רבי זעירא וכו' והובא לעיל ערך רבי אחא.

רבי יודן בדור הרביעי נזכר הרבה פעמים בכל מסכתא ומצינו הרבה פעמים שר' מנא בעי קומי רבי יודן. עיי' ביצה פ"א הל' א' (ס' סוף ע"א) וקידושין פ"ב הל' ו' (ס"ב ע"ד) ובמ"א. ועיי' תענית פ"ג ס"ז ע"א ביומוי דר' יודן גזרין תעניי ונחית מישראל ברומשא סליק ר' מנא לגביה אמר ליה בגין דאנא צחי מהו דנישתי, מכל אלה נראה שהיה ר' יודן רבו של ר' מנא. ובמס' כתובות פ"ב הל' ד' (כ"ו ע"ג) איתא אחד אומר ראיתי שתי שערות בגבו ואחד אומר ראיתי שתי שערות בכרסו רבי בא' אמר דבריו הכל כשר ר' חגי אמר דבריו הכל פסול ר' יוסי אמר במחלוקת אמר רבי יוסי לר' חגי והא רבי יודן סבר דכוותי אמר על דרביה אנא פליג לא כל שכן עלויה (ועיי' סוטה פ"א הל' א') מזה נראה שרבי יודן היה תלמידו של ר' בא' (ב').

ר' יודן מגדליא ברכות פ"ט י"ד ע"א תענית פ"א ס"ד ע"ב ר' יוסי בר יעקב סליק מבקרא ר' יודן מגדליא עד דהוא תמן נחת מישראל ושמע קליה אמר אלף אלפין וריבי ריבון (כן הוא במס' תענית) חייבין להודות וכו' אמר ליה הדא מנא לך אמר ליה הכן הוה רבי סימון מברך. ובמס' תענית חגי' רבי סימון ר' פי' רבי וא"כ היה תלמידו של רבי סימון, וכדור הרביעי.

רבי יודן ענתונדריא תענית פ"ב ס"ה ע"ג שבע של שבת מניין וכו' רבי יודן ענתונדריא (וכרכות פ"ד ח' ע"א בטעות ענתוריא) כנגד שבע אזכרות שכתוב במזמור שיר ליום השבת. — שם ס"ז ע"ג אמר רבי יודן ענתונדריא מתניתא מסייע לר' יוחנן וכו'.

רבי יודן קפודקיא בדור הרביעי. פאה ט"ז ע"ג כלאים פ"ח הל' א' רבי יודן קפודקיא בעי קומי ר' יוסי תמן אמרין (אין במס' כלאים וכצ"ל גם במס' פאה) זרעי אילן קרויין זרעים וכו'. — תענית פ"ד ס"ז ע"ג ר' יודן קפודקיא אמר קומי ר' יוסי בשם ר' יודה בר פזי וכו' ור' יוסי זה הוא רבי יוסי ב' עיי' ערך ר' יודה בר פזי. — ור' יודן נקרא על ארץ מולדתו קפודקא הנודעה באזא הקטן.

רבי יודן אבוי דר' מתניה בדור הרביעי, נזכר בהרבה מקומות. דמאי פ"ה כ"ד סוף ע"ג כלאים פ"ג סוף הל' א' (ושם איתא בטעות אבוי דרבי מתליא) חלה ריש פ"ד הל' ב' ערלה פ"א ס"א ריש ע"ב ובמ"א. ועיי' לקמן ערך ר' מתניה. ומתכות פ"ד הל' א' איתא רבי יודן אבוי דרבי יודה אבוי דרבי מתניה ונראה שיש כאן ט"ס וצ"ל רבי יודן אבוי דרבי מתניה.

רבי יודן בריה דר' אייבו ברכות ריש פ"ה רבי יודן בריה דר' אייבו אמר בנחמות ירושל' היו (אליהו ואלישע) עוסקין.

רבי יודן בר גיריאי שביעית פ"ז ל"ג ע"ד אמר רבי חיאי בר בא רבי יודן בר גיריאי משקה בסלא וכו'. ולא היה מאוחר לדור השלישי עיי' ערך ר' חיאי בר אבא.

רבי יודן בי ר' ישמעאל שבת פ"א ג' ע"ד בשלשה מקומות נקרא רבי יהודה הנשיא רבותינו בנישין וכו' (עיי' ערך ר' יודה נשיאה א') אמר רבי יודן בי רבי ישמעאל בית דינו חלוק עליו בנישין. — שם פ"ג הל' ב' רבי יודן בי רבי ישמעאל הורי מדוחק מיגרוף תנורא ומיתן תלתא כפין ומירמי עליהון. ועוד נזכר שם פ"ז ח' ע"א ויבמות פ"ד ו' ע"ב וכקצת מ"א. גדרים פ"ד הל' ג' (ל"ח ע"ג) וכן חמיי מתנייא נסבין אנריהון א"ר יודן בי רבי ישמעאל שכר בטילין הן נוטלין (כן הובא ברין גדרים ל"ז ע"א וכן הוא בדפוס ויניציאה וכו' קראקא וקראטאשין בטעות אמר ר' ישמעאל). — ברכות פ"ה ט' ע"א נשתבח ר' יודן זה הרכה. רבי יודן בי ר' ישמעאל מנהיגה באוריתא סגין הוות גולתיה שרעה מיניה וחכינא מזדהרא לה. ונראה שהוא אחי ר' ינאי ועולא בני ר' ישמעאל עיי' ערכם. ובמס' חולין ק"ח ע"ב נזכר רבי יהודה בר ישמעאל.

רבי יודן בריה דרבי חמא דכפר תחמין תענית פ"א הל' ז' (ס"ד ע"ד) ר' יודן בריה דרבי חמא דכפר תחמין ככתוך ארבעים שעשה משה בהר. רבי יודן בר חנין ערלה פ"א ס"א ריש ע"ב אמר רבי יודן בר חנין סימנא דאכל מן חבריה כהית מיסתכלא ביה. — פסחים פ"ד הל' ד' (ל"א ע"א) סברין מיטר אפילו ביצה אפילו קולקס אמר רבי יודן בי ר' חנין ובלבד מן השחיטה. — ובמס' סנהדרין פ"י כ"ז ע"ד רבי יודן בר חנן בשם רבי ברכיה אמר הקב"ה לישראל בני אם ראיתם זכות אבות שמטה וכו' לכו והידבקו בחסד וכו' ועיי' לו מאמר גדול בהגדה ריש מס' ע"ז.

רבי יודן בר פליא שביעית פ"ה הל' א' התיב רבי יודן בר פליא קומי ר' יונה הרי חרובין הרי הן חונטין קודם ראש השנה וכו'.

רבי יודן בי ר' שלום כדור הרביעי. שבת פ"ב הל' ד' (י"ג ע"ד) רבי יודן בי ר' שלום ור' מתניה חד אמר בשלא עירב נקודות וכו'. עירובין פ"ה כ"ב ע"ד רבי פינחס סליק להכא וכו' אמר ליה רבי יודה בר שלום וכו'. דמאי פ"ז כ"ה ע"ג רבי יודן בר שלום בעא קומי דר' יוסי עד כדון ביורשין וכו' והוא רבי יוסי ב'. — והרבה דברי ר' יודן בי ר' שלום הם בהגדה יומא פ"א הל' א' (ל"ח ע"ב) א"ר יודן בי ר' שלום למה סמך הקב"ה מיתת אהרון לשיבוך הלוחות ללמדך שמיתתן של צדיקים קשה לפני הקדוש ברוך הוא כשיבוך לוחות. ר"ה פ"א הל' א' (נ"ז ע"ב) אמר רבי יודן בי ר' שלום כתיב כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל אמר לו הק' אני אמרתי לך אל תתגרו בם וביקשת להתגרות בם חייך שאינן נימנין לך. — גדרים פ"ג ל"ח ע"א אמר ר' יודן בר שלום ביצחק במקצת יצחק.

רבי יוחנן גדול האמוראים של הירושלמי. והוא בעל מסדר התלמוד זה בטאמר הרמב"ם בפתיחתו לפי המשניות וכבר כתבנו בפרק הקודם שכונת הרמב"ם שהוא התחיל לסדר התלמוד ירושלמי ע"ש. — ר' יוחנן נקרא

בירושלמי ר"ה פ"ב הל' ו' (ג"ח סוף ע"ב) בן הנפח ובבלי בכמה מקומות בר
 נפחא ועיי' רש"י סנהדרין צ"ו ע"א ד"ה טבא. — רבי יוחנן למד אצל רבי
 לפי הבבלי חולין קל"ז ע"ב דכירנא כד הוה יתיבנא י"ז שורין אחוריה דרב
 קמיה דרבי וכו' וע"ש נ"ד ע"א. ובירושלמי משמע שלא שימש את רבי אלא
 שראה אותו. עיי' ביצה פ"ה הל' ב' (ס"ג ע"א) רבי יוחנן ור' שמעון ב"ל
 תריהון אמרין אנן לא זכינן לאודייתא אלא בנין דחמינן אצבעתיה דרבי מן
 גולגיקין דידיה. ואפשר שהוא בדרך מליצה והכוונה ששימש אותו מרחוק
 וכדברי הבבלי. — גם ראה ר' שמעון בן אלעזר בקטנותו ושמע מפיו.
 מעשרות פ"א מ"ח ע"ד אמר רבי יוחנן רכיב הוינא על כיתפי דסבי ושמעית
 קליה דרבי שמעון בן אלעזר יתיב מתני מכניסין במעי מלפסון וכו'. — עיקר
 רבותיו: ר' ינאי, בן מצינו בהרבה מקומות שר' יוחנן למד אצל ר' ינאי, עיי'
 ברכות סוף פ"ד ובמ"א, ובמס' קידושין פ"א הל' ד' (ס' סוף ע"ב) איתא ר' יוחנן
 תלמידיה דר' ינאי. ור' ינאי שיבת אותו מאוד וקרא עליו הולים זהב מכיס
 בני אל ילחו מעיניך תן לחכם ויחכם עוד וכו' כלאים פ"ה ל"א י"ב יבמות
 פ"א ב' ע"ג. — ר' הושעיה רבה היה רבו, ור' יוחנן למד אצלו בקסרין
 ושימש אותו י"ג שנים אף שלא היה צריך ללימודו עיי' ערך רבי הושעיה
 רבה. (ובבלי עירובין נ"ג ע"א איתא אמר ר' יוחנן י"ח ימים גידלתי
 אצל רבי אושעיא בריבי ולא למדתי ממנו אלא דבר אחד במשנתינו וכו').
 וכאשר ישב ר' הושעיה עם רבי יהודה נשיאה ובא רבי יוחנן ושאל לו
 אמר רבי הושעיה לר"י נשיאה ששאל לו מילה דנגרין ובר נגרין לא מפריק
 ליה יבמות פ"ח ט' ע"ב. ועוד הקשה לרבי הושעיה קידושין פ"ב הל' ח' (ס"ג
 ע"א). — ר' חנינה היה רבו של רבי יוחנן ור' יוחנן היה לו כעין תלמיד
 חבר עיי' ערך ר' חנינה. — לר' יהושע בן לוי קרא רבי ביכורים פ"ב ס"ה
 ע"א מחלפה שיטתיה דרבי יוחנן תמן אמר ר' יהושע בן לוי לקרנה של נבילה
 הושכה אמר ליה לא בן אילפן רבי ראיתי כגרים שנים וכו' אך כל הסוגי'
 שם משובשת ע"ש ועיי' ערך ר' יהושע בן לוי. ויותר נראה להביא ראיה
 מהא דאיתא ע"ז פ"ב הל' ז' (ט"א ע"ג) ר' יעקב בר אחא ר' שמעון בר בא
 בשם רבי יהושע בן לוי מפני עגלים ששם נשחטין לשם ע"ז שמע רבי
 יוחנן וטר יפה לימדני רבי וכן הוא שם הל' ח' הרי שקרא רבי יוחנן ריב"ל רבי
 שלא בפניו. אך גם בזה יש ספק בהג"י ואין המקום להאריך. — וקצת נראה
 שלמד ג"כ אצל ר' יונתן. ביכורים פ"ב ס"ה סוף ע"א ר' יוחנן שאל לרבי
 יונתן כסידרן של שנים או כסידרן של תקופות (ועיי' בבלי ר"ה ט"ו ע"א ושם
 הג"י בע"א מ"ג רבי יוחנן מר' ינאי) ועיי' לקמן. — בירושלמי לא מצינו
 שלמד אצל רבי חייא אבל בבלי חולין נ"ד ע"א איתא א"ר יוחנן ולא נהירא
 ליה לאותו תלמיד ששימש את רבי רבה ורבי חייא והאלהים כל אותן שנים
 ששימש אותו תלמיד בישיבה אני שמשתי בעמידה. ובירושלמי סנהדרין פ"א
 הל' א' (י"ח ריש ע"א) איתא ר' יוחנן אזל מידון קומי רבי חיה רבה אייתיב
 נביה חד תלמיד וכו'. — וכן נראה מן הבבלי שחזקה היה רבו של רבי
 יוחנן ומה שיש להסתפק בזה בירושלמי עיי' ערך חזקה.

רבי יוחנן היה יפה תואר מאוד. ועיי' ע"ז ריש פ"ג כד דמך רבי יוחנן
 איתכספון איקונייא אמרין דלא הוות איקונין דכוותה. ובבבלי באים הרבה סיפורים
 מיפיו של רבי יוחנן. ויותר מתואר גופו נתעלה בגודל נפשו בתורה ובמידות
 וקולו של ר' יוחנן נשמע ברוב ההלכות. וכבר בימי גערותו זרחה שמשו
 ושיבחוהו חכמי הדור. עיי' ר"ה פ"ב הל' ו' לעיבור השנה מתחילין מן הצד
 וכבר נכנס רבי יוחנן והוא היה הקטן שבהן אמרו לו אמור הריו השנה מקודשת
 בעיבורה וכו' אמר ר' יונתן ראה הלשון שלימדנו בן הנפח וכו' ע"ש. ולו יד
 ושם טוב מכנים ומכנות (כי מתו בניו בחייו עיי' בבלי ברכות ה') הן בתלמוד
 ירושלמי הן בתלמוד בבלי, כי גם חכמי בבלי חיבכו דבריו עד מאוד, והבבלי
 מלא על כל גדותיו ממאמריו של ר' יוחנן ובאו לבבלי עיי' החכמים אשר הלכו
 או שבו לבבלי. והרבה הלכות דסדר קדשים ובפרט דמס' זבחים הן לר' יוחנן
 אף שלא נמצא תלמוד ירושלמי לס' קדשים וכבר הערנו על זה בפרק
 הקודם. — הלכותיו של רבי יוחנן מחודדות מאוד. ועיי' מגילה פ"א הל' י"ג
 (ע"ב ע"ב) רבי יוחנן עבד תלת שנין ופלג דלא נחת לבית וועדא מן צערא
 (ואפשר מן הצער שמתו בניו), בסופה חמא רבי אלעזר בחילמיה למחר סיני
 נחת ומחדת לכוון מילה וכו'. — ומלבד עומק הלכותיו מצינו לו מאמרים
 שהם עיקרן של תורה. ברכות פ"ב ד' ע"ג דמר רבי יוחנן כל מילא דלא
 מחוורא מסמכין לה מן אתרין סגנ. — פאה פ"ב י"ז ע"א חגיגה פ"א הל' ח' אמר
 רבי זעירא בשם ר' יוחנן אם באת הלכה תחת ידיך ואין את יודע מה טיבה
 אל תפליגנה לדבר אחר שהרי כמה הלכות נאמרו למשה בסניי וכולן משוקעות
 במשנה. — שבת פ"א ג' ע"א רבי חזקיה רבי ירמיה ר' חייא בשם ר' יוחנן אם
 יכול את לשלשל את השמועה עד משה משלשלה ואם לאו או תפוש ראשון
 ראשון או אחרון אחרון. — ואף שר' יוחנן מחבב מאוד ההלכה וחותר לתת
 לה מסעד עד סיני בכל זאת מכדיל בין הדבר הנאמר בתורה ובין ההלכה
 הנובעת מן הדרוש וקורא אותה אינו מחוור. ערלה פ"ג הל' א' פסחים פ"ב
 הל' א' רבי אבהו בשם ר' יוחנן העושה איספלינים משור הנסקל ומחמץ שעבר
 עליו הפסח אינו לוקה שאין לא תעשה שלו מחוור מכלאי הברס לוקה וכו'
 וכן מצינו לרבי יוחנן במ"א.

ר' יוחנן אוהב לתת כללים. כלאים פ"ח ל"א ע"ג ר' חיה בשם ר' יוחנן
 ששה ספיקות הן הצלוף באילן כבית שמאי כלי חרס בבלי נתר כבית שמאי
 חולדת הסנאים בשרצים כבית שמאי פול מצרי בורעים ואנדרונגס באדם כוי
 בחיה דברי הבבלי. — עירובין פ"ט כ"ה ע"ד חגיגה פ"ג ע"ש ע"ג אמר ר' יוחנן
 כוישת וקירויה ומכוו וגי ועם הארץ חמרים (בחגיגה הגי' חומרין). — לדבי
 יוחנן נראה יותר טוב לאוקמי המשנה כתרי תנאי ובהד טעמא (ובאמת מצינו
 בהרבה מקומות דהמשנה אתיא כתרי תנאי, עיי' חלה פ"א נ"ח ע"א רבי אימי
 בשם ר' יוחנן על הדבר הזה הלכתי אצל ר' הושעיא רובא לקיסרין ואמר לי
 שני תלמידים שנו אותה ע"ש ועיי' בדרכי המשנה פ"ד כלל ח' הערה א')
 מלאוקמי כחד תנא ולשכש המשנה בתרי טעמי וזה שאמר בבלי ב"מ
 מ"א ע"א מאן דמתירגם חבית אליבא דחד תנא מובילנא מאניה בתריה

לבי מסותא. והמדקדק בירושלמי יבין שגם בתלמוד ירושלמי זה הוא דרכו של ר' יוחנן. — עוד זאת לר' יוחנן שהוא אוהב לפעמים לשון גופל על לשון. מ"ק פ"ב פ"א ע"ב סנהדרין פ"ח כ"ו ע"ב אמר ר' יוחנן אם הזכירוך לכולי יהא הירדן בעל גבולך.

וכמה גדולים דברי ר' יוחנן בהגדה והם נובעים מלב מלא חסד ותחנונים. ברכות פ"ב ד' ע"ג ר' יוחנן וכו' הוה אמר דא מילתא שני ארונות היו מהלכין עם ישר' במדבר ארוננו של חי העולמים וארוננו של יוסף וכו'. בבלי מגילה י' ע"ב אמר ר' יוחנן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו לפי שאין הקב"ה שמח במסלתן של רשעים. — עוד יש ואמר ר' יוחנן מאי דכתיב ולא קרב זה אל זה כל הלילה ביקשו מלאכי השרת לומר שירה אמר הקב"ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה. — ירושלמי ב"ק פ"ח ו' ריש ע"ג רבי יוחנן אכיל קופד ויהיב לעבדיה שתי חמר ויהיב לעבדיה וקרי אנפשיה הלוא בכטן עושני עשהו. — וכן מצינו מידת ענוה בר' יוחנן. סנהדרין ריש פ"ג תרין בני נש הוה לון דין באנטוכיא אמר חד לחביריה מה דר' יוחנן אמר מקבל עלי שמע ר' יוחנן ומר לא כל מיניה מיטרפא בעל דיניה אלא שמעון מיליהון חמן ואין הוות צורכא כתבין ומשלחין עובדא לרבנן. — ובפרט עם תלמידיו היה ר' יוחנן ענו' ביותר. יבמות פ"ב י"ב סוף ע"ד סנהדרין פ"ג כ"א סוף ע"ב רבי יוחנן בעי ביבטה מי מרדף אחר מי התיב ר' לעזר. והכתיב ועלתה יבמתו השערה כד שמעה ר' יוחנן אמר יפה לימדנו ר' לעזר עירובין פ"א י"ח ע"ג אמר ר' אחא כף ריש לקיש לר' יוחנן וטילטל. — וכאשר החזיר ריש לקיש דינו של ר' יוחנן לא קצף עליו ר' יוחנן אבל אמר נחת מה אעשה שכנגדי חלוק עלי בבלי כתובות נ"ד ע"ב פ"ד ע"ב.

ר' יוחנן היה בנערותו בקיסרין ושם שימש ר' הושעיה רבה ור' ינאי ור' חנינה, וכאשר היה במחלוקת בב' הלכות עם ר' חנינה עזב ציפורין והלך לו לטבריא — שביעית פ"ט הל' א' ביצה פ"א הל' א' — וישב שם עד יום מותו. ומעת בא ר' יוחנן לטבריא נתגדלה הישיבה שם ועמדה בתקפה עד חתימת הירושלמי. — בטבריא התעסק ר' יוחנן הרבה עם ר' יהודה נשיאה ור' יהודה נשיאה שמע לו, עיי' ערך ר' יודה נשיאה א'. ור' אבהו הלך הרבה פעמים מציפורין לטבריא אצל ר' יוחנן עיי' ערך ר' אבהו ב'.

ר' יוחנן לא ירד מימיו לבבל והיה בדעתו לילך לשם ולקבל פני שמואל וכאשר שם לדרך פעמיו שמע שמועה שמת שמואל שבת פ"ו ח' סוף ע"ג חולין צ"ה. — רב היה יקר מאוד בעיניו, חולין נ"ד קל"ז, וקראחו רבינו שבבבל שם צ"ה. ובכל זאת לא נשא לו פנים בתורה ושלח לבבל שאין הדין עם רב באיזה מהלכותיו. מכות פ"ב ל"א ע"ד ר' יוחנן שלח לרבנן דתמן תרתין מילין אתון אמרין בשם רב ולית אינון כן אתון אמרין יפת תואר לא התיר בה אלא בעילה ראשונה לבד ואני אומר ולא בעילה ראשונה ולא בעילה אחרונה אלא לאחד כל המעשים ואחר כן תבוא אליה ובעלתה אחר כל המעשים ואתון אמרין בשם רב סבור היה יואב שקרנות המזבח קולטות ואינו קולט אלא גנו

וכו' ואני אומר לא מזבח קולט ולא גגו קולט וכו'. — מגדולי תלמידיו של ר' יוחנן ר' שמעון בן לקיש, ר' שמעון בן יקים, ר' יוסי בי ר' חנינה, רבי אמי, ר' אסי, ר' אלעזר, ר' חייה בר אבא, ר' שמעון בר אבא, ר' אבהו, רבי יעקב בר אידי. ואלה התלמידים לא היו לו בעת אחת. תלמידי רבי יוחנן הראשונים הם ר' שמעון בן לקיש, ר' שמעון בן יקים, ר' יוסי בי ר' חנינה, ר' אמי, ר' אסי, רבי חייה בר אבא, ר' שמעון בר אבא (עיי' ערך כל אחד על מקומו). הגדול בכולם ר' שמעון בן לקיש והוא לר' יוחנן כעין חבר. ותלמידי ר' יוחנן האחרונים ר' אבהו, ר' יעקב בר אידי. עולא לא נמצא בין תלמידי ר' יוחנן וכן ר' זעירא. — חלפי היה חברו של ר' יוחנן עיי' ערך חלפי.

בימי ר' יוחנן נתחדשו שני דברים. התחילו לצייר על הכותל ור' יוחנן לא נערבם. עיי' פ"ג הל' ג' (מ"ב ע"ד) ביומי דר' יוחנן שרון צירא על כותלא ולא מחי בדייהו, פי' קודם לכן היו אומרים דהציור אסור כמו הפיסול, וידוע מספרי האפאקריפין שאנשי אלכסנדריא החזיקו בזה ואסרו גם הציור, וכימי ר' יוחנן התחילו להתיר הציור ור' יוחנן לא מיהא בם. — וכימי באו חברים לבבל, בבלי יבמות פ"ג ע"ב (ונשבתה המלוכה הישנה ובאה מלוכה אחרת הידועה בשם זאסאנדענדינאסמא שנת רכ"ח למספרים).

בשני חיי ר' יוחנן רבו הדעות ונתוספו הגזמות, והנכון כאשר הוא באגרת ר' שרידא גאון שמת בן פ' שנים שנת תק"צ לשטרות והוא שנת ד' אלפים ל'ט לבי"ע. — ומת קודם ר' יודה נשיאה א' דהרי ברכות פ"ג ו' ע"א נזכר כד דמך ר' יודה נשיאה בריה דר' יודה דחף ר' חייה בר אבא לר' זעירא וכו' (עיי' ערך ר' יודה נשיאה א' ר' יודה נשיאה ב') ולא מצינו שהיה שם ר' יוחנן, וגם אילו היה שם לא היה דן ר' חייה בר אבא תלמידו לפניו לדחוף ר' זעירא ולטמאו ועיי' הוספות.

ר' יוחנן התאוו מאוד לגור עולמים בבית ה' פי' שיהיו דבריו נשמעים בבהכ"ג ובכתי מדרשות (מ"ק פ"ג פ"ג ע"ג), ותפילתו נשמעה כי שמו לא יסוף לעד.

רבי יוחנן ענתנייתא ברכות פ"ה ט' ע"א אמר ר' יוחנן ענתנייתא ברית כרותה היא היגע תלמודו בצנעה לא בטורה הוא משבח מה טעם זאת צנועים חכמה.

רבי יוחנן דקציון ביצה פ"ה הל' ד' (פ"ג ע"ב) רבי יוחנן דקציון בשם ר' נחום בי ר' סימאי ובלבד בנקטפת.

רבי יוחנן בר מריא, מריה (כצ"ל עיי' ערך ר' יצחק בר מריון ולפעמים איתא ע"י טעות הדפוס מריא בד"לית) בדור החמישי או בדור השישי. פסחים פ"ה הל' ו' (ל"ב ע"ג) הכל מודין בשפיכה וכו' ומה מפליגין בזריקה רבי מנא אמר זריקה כעין שפיכה ר' חנניה אמר זריקה כעין הוייה אמר רבי יוחנן בר מריא (מרייא) קרייא מסייע לר' חנניה וכו'. ומצינו לו מאמרים בשמו ובשם אחרים בהלכה ובהגדה. פאה פ"א ט"ז ריש ע"ג ר' יוחנן בר מריא בשם רבי יוחנן אין אנו יודעין אי זה מהן חביב או צדקה או גמילות חסדים כשהוא

אומר וחסד ה' מעולם ועד עולם וכו'. תרומות פ"א הל' א' ואמר ר' יוחנן בר מריה ואפי' כמאן דאמר המין מותר וכו' והך סוגי' איתא ע"ז פ"ב הל' ו' ושם בטעות ר' יוחנן בר מריא. ועוד נזכר בכורים פ"ג ס"ד ע"ד עירובין פ"ז כ"ד ע"ב ועוד באיזה מקומות (ובעירובין איתא הורי רבי יוחנן כד מרייה וצ"ל בר מריה).

רבי יוחנן בר שילא שבת פ"ד ו' ע"ד רבי יוחנן בר שילא הרא אמרה ההן דכמד איידה צריך מחסרתיה ציבחד וכו'.

ר' יונה ראש המדברים בכל מקום, ובפרט בס' זרעים ואין כמעט הלכה ממס' פאה ואילך אשר לא נזכר בה ר' יונה. ונזכר גם בכבלי באיזה מקומות ונקרא תענית שם כ"ג ע"ב תקיפא דארעא דישראל. — רבותיו: ר' הילא עיי' ערכו. ושאל גם מר' זעירא. ערלה פ"ג ס"ג ע"א, ר' יונה בעי קימי ר' זעירא ההן כגד דתנינן הכא מהו לסמוך בו את המיטה ואיכפד לקובליה אמר ליה אפילו למאן דאמר תמן מותר הכא אסור וכו'. — וגם ר' ירמיה היה רבו. מגילה פ"ד הל' ה' (ע"ה ע"ב) והוה תמן ר' ירמיה ועכב אמר רבי יונה לר' יוסי וכופין אמר ליה והא רבך מעכב. חלה פ"א נ"ז ע"ג אמר ר' יונה איתתבת קומי ר' ירמיה וכו'. ושם פ"ב הל' א' ר' יונה בעא קומי ר' ירמיה בשעה שנכנסו לארץ ומצא קמה לחה מהו שתהא אסורה משום חדש וכו'. וקצת נראה שר' יונה היה לר' ירמיה כעין תלמיד חבר כי חולק עליו לפעמים. וכן נראה שהיה כעין תלמיד חבר לר' אבהו, עיי' ערך ר' אבהו ב'. — חברו של ר' יונה ר' יוסי, ור' יוסי שני לו בכמה הלכות, ור' יונה ור' יוסי הם ראשי הדור הרביעי. והיתה ביניהם ברית אהבה, עד כאשר מת בנו של רבי יוסי ובאה השמועה אל ר' יונה אשר היה אז בצור השלים כל היום בתענית. נדרים פ"ט הל' א'. — ר' יונה זכה לכמה תלמידים ובתוכם בנו הגדול רבי מנא עיי' ערכו. גם היו לו הרבה תלמידים דרוטיים עיי' סוף פ"א.

ר' יונה אמר חגיגה פ"א הל' א' יבמות פ"ט הל' א' ב' לית כללוי דרבי כללין כלו' אין למדין מן הכללות ע"ש. ועל עוצם שכלו מורים רוב מאמריו ובפרט מאמריו במס' כלאים. — וגם בהגדה מצינו לו מאמרים יקרים, ומה נכבד מאמרו סוף פ"ח דפאה אשרי נותן לדל אין כתיב כאן אלא אשרי משכיל אל דל והוא שמסתכל במצוה איך לעשותה. וע"ש המעשה כיצד היה ר' יונה עושה כשהיה רואה בן טובים שירד מנכסיו אמר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע וכו'. — וכן שמענו לו מידת חסידות ברכות פ"ד הל' א' ר' יונה כד הוה מצלי בכנישתא הוה מצלי בלחישא כד הוה מצלי בביתא הוה מצלי בקלא עד דיילפון בני ביתיה צלותיה מיניה. ועיי' יומא פ"ח הל' ה' (מ"ה ע"ב) העובדא דדליקה שנפלה בשכינותה דר' יונה בשבת.

בימי דר' יונה היתה עת קשה לישראל ונחרב הדרום ומשל אז בסוריא משנה הקיסר קאנסמנטיוס ושמו נאללוס. וגאללוס זה מלך בסוריא מן שנת ק"א עד שנת ק"ד והיה איש אכזר ורע מעללים ושר צבאו ארסקונס.

וארסקינס עלה מסוריא לא"י להלחם נגד היהודים בדרום אשר מרדו אז ברומי
 וכמו שזכרנו פ"א. ונראה שארסקינס הפקיד עיקר המלחמה ביד אחד משרי
 צבאו והוא בעצמו לא הלך לדרום, ולכן לא נמצא זכרון ממלחמה זאת אצל
 הסופר הרומי אממיאנוס מארצעללינוס אשר היה אוהב נאמן לארסקינס ומספר
 תמיד גבורותיו. ועל העת ההיא בא הסיפור שביעית פ"ד ל"ה ע"א סנהדרין
 פ"ג כ"א ע"ב ר' יונה ר' יוסי התירו למיפי בשבת לארסקינס כלו' בשביל חילו,
 וכאשר שאל ר' מנא בנו של ר' יונה את אביו הלוא ברכים אפי' על מצוה
 קלה יהרג ואל יעבור השיבו ר' יונה שארסקינס לא איתכווין להעביר ישראל
 על המצוות אלא שרוצה לאכול פת חמה ע"ש. והסיפור הזה מורה שלא היה
 לב ארסקינס רע ליהודים כלב גאללוס אדוניו, אשר עשה בעברת זדון לגזור
 על היהודים שלא יתענו ביום הכפורים וכדאיתא חולין ק"א ע"ב שמדא הוה
 והכונה על העת הזאת, אבל ארסקינס לא הצר ליהודים בדתיהם. גם הסיפור
 של הירושלמי יבמות פ"ז ט"ז ע"ג בהא דארסקינס עם אנשי ציפורין שהבאנו
 לעיל פ"א, מורה שארסקינס לא רצה להשחית היהודים וכאשר מרדו בו איזה
 ציפוראי והיתה ידם עם הקושרים בדרום לא עשה משפט בכל העיה ולא זרז
 אותה בעפר לרוש כדרך שרי צבאי רומי מאז וכבר הרחבנו בזה הדיבור במ"ח שנת
 ט"ז. ובמס' מגילה פ"ג הל' א' (ע"ד ריש ע"א) איתא ר' שמואל בר נחמן בשם רבי
 יונתן תורה חסירה אין קוראים בה ברכים והא תני בבבאשית עד המכול בויקרא
 עד ויהי ביום השמיני בוידבר עד ויהי בנסוע הארון מותר לקרות בו ברכים
 הדא ארסקינס אוקיד אוריתא דצנברא אחון שאלון לר' יונה ולר' יוסה מהו
 לקרות בספר ברכים אמר לון אסיר לא דאסיר אלא מן גו דנפשהון עגימה
 אינון זכנין להון אחורי ע"כ. וזה המעשה מורה בהשקפה ראשונה על רעה
 גדולה אשר נעשתה ע"י ארסקינס ששרף ס"ת ואין לך מעשה שנאה יותר
 גדולה משרפת תורת אלקינו, אך כאשר נרד אל עומק הסיפור יבורר לנו
 שארסקינס לא שרף ס"ת כלל להדאיב לב היהודים ולכנות מקדש ה', כי
 האויבים אשר עשו מאז בשאט נפש המעשה הרע הזה לא שרפו חלק אחד
 מהתורה והשאירו חלק אחד אבל שרפו אותה עד לכלה, בהשגם כי בזה ידכאו
 לב היהודים וישפכו על ישראל קלון ובוז. ואם לכונה זאת שרף ארסקינס את
 התורה א"כ לא היה מקום כלל לשאלת הצנבראי מהו לקרות בספר ברכים,
 הלוא הספר כלו היה כבר מאכולת אש! אבל האמת יורה דרכו ארסקינס לא
 שרף כלל ס"ת להאדיב היהודים כ"א במלחמה אשר היה או לארסקינס עם
 היהודים נשרפה ס"ת באיזה רפיס, והקרב שנשרפה ע"י ששלחו שוללים אש
 בבית אשר שם היתה הס"ת, והירושלמי קיצר ואמר הדא ארסקינס אוקיד וכו'
 והכונה במלחמתו של ארסקינס.

עוד יש לנו להזכיר, ארסקינס היה ב' פעמים בסוריא. הפעם הראשונה
 תחת ממשלת גאללוס והפעם השנית בשנת ק"כ עת הלחמו עם הפרסיים. ובעת
 המלחמה הזאת היה תוקף החיל ביד ארסקינס כי הוא היה שר הצבא אף
 ששם ראש שרי הצבא ניתן לאיש אחר ושמו זאביניאנוס. ע"י עכו"ז באורך
 אצל מארצעללינוס סרן י"ח ר"ט כ'. ובמס' ברכות פ"ה ט' ע"א איתא ר' יונה

ור' יוסי עלון קומי ארסקינס באנטוכיא חמתין וקם מן קומיהון אמרין ליה מן קומיו אילין יהודאי את קאים לך אמר לון אפיהון דהני אנא חזי בקרבא ונצח ע"כ. והנראה שזה המאורע היה בעת היות ארסקינס כסוריא בפעם שנית והיה אז נשוא פנים מאוד, והלכו ר' יונה ור' יוסי לקבל פניו באנטוכיא עיר המלוכה. ויצא לנו ההשערה הזאת ממה שבימי גאללוס היתה בלתי ספק קבלת פנים לשר צבא למכישול ולסכנה גדולה להמקבל פנים בקנאת גאללוס בשריו ובדוע מחשבות לבו להם ולכל העם. — ויבורר לנו בזה שר' יונה היה עוד בחיים שנת ד' אלפים ק"כ.

וראינו עוד פה להעיר על איזה מאמרי הש"ס ירושלמי ובבלי. יומא פ"א הל' א' (ל"ח ע"ד) איתא ומניין שהוא (פ"י משוח מלחמה) עובד בשמנה רבי ירמיה בשם ר' יוחנן ובגדי הקודש אשר לאהרון מה תלמוד לומר אחריו לקדושה של אחריו א"ל ר' יונה עמך הייתי לא אמר עובד אלא וכו'. והנה משמעות המאמר שר' יונה שמע את פי ר' יוחנן וזה אינו נראה שהרי רבי יוחנן מת שנת ל"ט ור' יונה חי עוד ק"כ, וגם ר' ירמיה רבו של ר' יונה נראה שלא שמע כלל את ר' יוחנן (עיי' ערך ר' יוחנן). ונראה בבירור שיש כאן ט"ס. — ובבלי ב"מ נ"ז ע"א איתא והאמר ר' יונה אהקדשות ור' ירמיה וכו' ותרויהו משמיה דר' יוחנן. וכבר גילה רש"י ז"ל חולין י"ז דעתו דכל היכא דאיתא משום פלוני לא שמע מפיו, ועכ"פ נחזיק בזה שבמקום דאיתא משום לא שמע דוקא מפיו ועיי' בפתחת זה הפרק. — ובבלי גיטין נ"ז איתא א"ר יונה אמר ר' זירא עד שתות ובמס' חולין מ"ג ר' יונה אמר ר' זירא מבלעתה (עיי' במהרש"ל) והוא נכון שר' יונה שמע ג"כ מר' זירא וכמה שהבאנו לעיל בראש הערך מהא דחלה פ"ג ס"ג ע"א. — ובמס' בכורות ל' ע"א איתא רבי יונה ור' ירמיה תלמידי ר' זעירא והוא נכון, אבל עוד איתא שם ואמרי לה ר' יונה ור' זעירא תלמידי ר' יוחנן וצ"ע.

רבי יונה בוצרדייה בדור החמישי. כלאים פ"ט הל' א' ר' יונה בוצרדייה בעי קומי ר' מנא תמן את אמר בין צבועין בין לבני' והכא וכו'. מ"ק פ"ב הל' ג' (פ"א ע"ב) רבי יונה בוצרדיה הוה ליה ספרין שאל לר' הונא מהו מזבנתון במועדא. — ור' יונה בוצרדייה נזכר באיזה מקומות. כלאים פ"ח ל"א ע"ג ב' פעמים. ועיי' יומא פ"ה מ"ב ע"ב, עירובין פ"ג כ' ע"ד נדרים פ"ט הל' א' נויר פ"ו נ"ה ע"ג (צלי קרוי מבושל ע"ש) ועוד באיזה מקומות. — ובצרה נודע והרכה חכמים הלכו לשם עיי' ערך ר' אבהו ב' וגם ר' יונה דערך הקודם היה לפעמים בבצרה. והיתה בדרך בבל לא"י עיי' ברכות פ"ג ו' סוף ע"א רבי יסא שמע דאתת אמיה לבוצרה שאל ר' יוחנן מהו לצאת וכו' ועיי' שביעות פ"ו ל"ו ע"ד סבר ר' יוחנן מיטר את בצר במדבר שאל לר' שמעון בן לקיש בצר בוצרה. ועיי' בבלי ע"ז נ"ח ע"ב.

רבי יונתן בדור הראשון ובדור השני. פסחים פ"ו הל' ב' (ל"ג ע"ב) דמר ר' יונתן קומי ר' חייא רבה בשם ר' שמעון בר יוסי בר לקוניא לוקן על תחומי שבת דבר תורה וע"ש השקלא וטריא בינו ובין ר' חייא. — ברכות

פ"ב ד' סוף ע"ג ר' חייא רובא ור' יונתן היו מהלכין קומי ערסיה דר"ש בר
 יוסי בר לקוניא וכו' ועיי' בבבלי שם י"ח ע"א. — וקצת נראה שהיה חביון
 של ר' ינאי רבו של ר' יוחנן. ברכות פ"ה ט' ע"א ר' יני ור' יונתן הוו מטיילין
 באסלטין המתון חד ואמר להון שלמכון רבייא וכו'. פאה פ"א ט"ז ע"ד רבי
 יונתן ור' ינאי הוו יתיבין אתא חד בר נש ונשק רגליו דר' יונתן אמר ליה ר'
 יניי מה שיכו הוה שלים לך מן יומיו וכו' ועיי' בבבלי כתובות מ"ט ע"ב ושם
 הגי' ר' חנינא ור' יונתן. — ר' יונתן עלה עם ר' חנינא ור' יהושע בן לוי
 לירושלים, מ"ש פ"ג נ"ד ע"ב. ובמס' תענית פ"ב ס"ו ע"א איתא ר' חנינא ור'
 יונתן תריהון אמרין בטלה מגילת תענית. — ר' יוחנן שאל את פי ר' יונתן
 בהלכה ביכורים פ"ב ס"ה סוף ע"א, ור' יונתן אמר על ר' יוחנן ר"ה פ"ב נ"ח
 סוף ע"א ראה הלשון שלמדנו בן הנפת, עיי' ערך ר' יוחנן. — מאמריו של
 ר' יונתן רבים ונמצאים ברוב המסכתות ולו ההלכה הידועה בכל מתרפין הויז
 מע"ז וג"ע ושי"ד שבת פי"ד י"ד ע"ד (ועיי' ערך ר' יעקב בר אידי). והרבה
 אמוראים אמרו בשמו. ר' שמואל בר נחמן (כבבלי בר נחמני) הוא תלמידו
 הדבק כרבו תמיד ואמר בשמו במקומות אין מספר.

ודע דאיתא בבבלי גיטין ע"ה ע"ב אמרוה רבנן קמיה דר' יוחנן משמיה
 דר' יונתן הכי אמר ר' יוחנן ידעין חבראי בבבלי לפרושי כי האי טעמא ע"ב,
 ואין זה ר' יונתן דערך זה.

רבי יונתן דבית גוברין יומא פ"ז הל' ה' (מ"ד סוף ע"ב) מעיל ר' סימון
 בשם רבי יונתן דבית גוברין שני דברים לא היתה בהן כפרה וקבעה להן
 התורה כפרה ואלו הן האומר לשון הרע והתורג נפש בשגגה וכו'.

רבי יונתן בריה דר' יצחק בר אחא פאה פ"ה הל' א' שקלים פ"א
 הל' ב' רבי יונתן בריה דר' יצחק בר אחא שמע לה מן הדא אין מעברין את
 השנה לא בשביעית ולא במוצאי שביעית וכו', ובר"ש פאה שם הגי' ר' יוחנן
 במ' ר' יונתן.

יונתן בן עכמאי בדור השלישי. תרומות סוף פ"א שבת פ"ב ד' ע"ד
 אמר ר' אבהו שנה לי יונתן בן עכמאי בת כהן שהיתה עומדת ערב שבת עם
 חשיכה וכידה נר ובתוכו שמן שריפה הרי זו מוספת לתוכו שמן של חולין
 ומדלקת אמר ליה ר' זעירא מה טבייה אמר ליה אדם גדול היה ובקי במשנתנו
 היה פירשה.

רבי יוסה בר אביו מן האמוראים הקדמונים. תענית פ"ד ס"ה ע"ג ר'
 יוחנן בשם רבי יוסה בר אביו הלוחות היו מבקשין לפרוח והיה משה
 תופשן וכו'.

רבי יוסה בי ר' זמינא חגיגה פ"ג הל' ב' (ע"ט ע"א) רבי יוסה בי ר'
 זמינא בשם ר' יוחנן מפני מה אמרו ישרי מנחות מחברין את עצמן מפני
 שנוקקו לכיליין.

יוסה בריה דר' יהושע בן לוי תענית פ"א הל' ו' (ס"ד ע"ג) זעורה
 בר חמא יוסי בריה דר' יהושע בן לוי בשם ר' יהושע בן לוי בתענית ציבור
 מרחץ פניו ידיו ורגליו כדרכו בתשעה פאב מרחיץ ידיו ומעבירן על פניו ביום

הניפורים מרחיץ ידיו ומקנחן במפה ומעביר את המפה על פניו. אבל יומא פ"ה הל' א' הגי' ר' זעורה בר חמא ר' יוסי בי ר' חנינא בשם ר' יהושע בן לוי. — ומתכבלי יומא ע"ח ע"א זעירא בר חמא וכו' אמר ל' לר' יוסף (והוא יוסי בירושלמי עיי' ערך ר' יוסף) בריה דר' יהושע בן לוי גראה שהגי' דתענית היא עיקרית אף שנכבלי שם הענין קצת משונה.

רבי יוסה בר יעקב עיי' ערך ר' יודן מגדליא.

רבי יוסטא, יוסטי, בי ר' סימון עירובין פ"ו כ"ג ע"ג רבי יוסטי בי ר' סימון בשם ר' בייתוס אין בתינו שלנו לדור עמנו וכו'. שקלים ריש פ"ב אמר ר' יוסטא בי ר' סימון אתיא כמאן דאמר תורמין על הגבוי ועל העתיד להיגבות וכו'.

רבי יוסטא, יוסטי בר שונם בדור החמישי ובדור הששי, תלמידו של ר' מנא. תרומות פ"א מ"ח ע"א רבי יוסטי בר שונם בעא קומי ר' מנא תנינן הרכינה ומיצת דרי זו תרומה ואת אמר הכון וכו'. וכן שאל לפני ר' מנא מ"ש פ"ה הל' א' שקלים פ"א סוף הל' א' ולא נמצא מטמא מהרות למפרע. — שביעית פ"ו ל"ז ע"ד אמר ר' יוסטא בר שונם לכשיגיעו הגליות לטורי אמנה הן עתידות לומר שירה וכו'.

רבי יוסטינו ב"ב פ"ה ט"ז ע"ב רבי יוסטינו הוה ליה עובדא קומי רבנן וחייבונה קם קומי ריש לקיש וכו'.

רבי יוסי, יוסה, יסה, יסא, אסי, אסא, איסי, א' הוא ר' אסי דתלמוד בבלי תלמיד הרב ושמואל ועלה לא". ובמס' ברכות פ"ב ה' ע"ג נזכר מה שאירע לו עם ההוא ליצנא בכואו לא". ובבבלי קידושין ל"א ע"ב איתא שברה לא"י מפני שאמו יצאה מן הדעת ושאלה ממנו דברים לא כן. ובירושלמי ברכות פ"ה ו' ע"א איתא דנטל רשות מר' יוחנן לצאת לקראת ארון אמו שבא לא"י ובקידושין שם הוא קצת בענין אחר. והכלל מה שנזכר בבבלי על שם רבי אסי נזכר בירושלמי על שם ר' יוסי כי שניהם אחד. עיי' סוכה פ"ד הל' א' ר' זעורה ר' אילא ר' יסא ערבה הלכה למשה מסיני ובבבלי שם ל"ד ע"א דאמר ר' אסי א"ר יוחנן עשר נטעות ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני. — בא"י למד אצל ר' יוחנן והיה מגדולי תלמידיו ר' יוחנן. כלאים פ"ט ל"ב ע"ב ר' יוסי צם תמניי יומין למיחמי ר' חייה רובה ולסופא חמא ורגזן ידיה וכהו עינו ואין תמר דהוא ר' יוסה בר נש זעיר חד גרדיי אתא לגבי ר' יוחנן אמר ליה חמית בחלמי דרקיעא נפל וחד מן תלמידך סמך ליה אמר ליה וחכים את ליה אמר ליה אין אנא חמי ליה אנא חכים ליה עבר כל תלמידוי קומוי וחכם לר' יוסה ע"כ. — ובירושלמי נקרא לפעמים ג"כ רבי אסי ולפעמים נקרא אסי (בלא רבי). שקלים סוף פ"ב אמר ליה ר' זעירא לרבי אסי חכים רבי לרב וכו'. גיטין פ"ב הל' ו' (מ"ד ע"ג) אמר רבי אסי אילולא ר' בא כבר היינו להתיר את אשת איש. — שבועות פ"ו סוף הל' א' אסי אמר המלוה לחכירו בעדים לא יפריענו אלא בעדים. ובבלי

שם מ"א ע"א אמר ר' יהודה אמר ר' אסי המלוה את חברו בעדים צריך לפורעו בעדים. — כתובות פ"ח הל' ה' (ל"ב ע"ב) אסי אמר והוא שתהא הוצאה יתירה על השבחה וכו'. ועיי' בכלי שם פ' ע"א א"ד אסי והוא שיש שבח כנגד הוצאה (ובשינוי). — מגילה פ"ד הל' ב' (ע"ה ע"א) ר' אידי אומר איתפלגון כהנא ואסי חד אמר חוזר וכו'. — ונקרא ג"כ אסא, איסי. סוכה פ"א הל' א' (נ"ב ע"א) כהנא ואסא עלון והוון קומי רב וכו'. — נדרים פ"ג הל' א' רב ושמואל תריהון אמרין אילו הן צריכין היתר חכם היתב איסי וכו' אמר ליה שמואל וכו'. ובמס' עירובין פ"ו כ"ג סוף ע"ד איתא אמר ר' יסה עד דאנא תמן שמעית קל רב יהודה שאל לשמואל הפריש שקלו ומת וכו'. ובשקלים פ"ב הל' ה' אמר ר' יוסה עד דאנא תמן שמעית קל רב יהודה. ושם פ"ז הל' א' אמר ר' יסא עד דאנא תמן וכו'. ובגזיר פ"ד נ"ג ע"ב דמר רבי יוסי עד תמן שמעית וכו' הרי דנקרא בההוא מאמר עצמו ר' יסה, יוסה, יסא יוסי ובכלל ר' יוסי הוא ג"כ ר' יוסה ר' יסא והוא ר' אסי דבבבלי וכמו שכתבנו בראש הערך. ויש עוד קצת הוכחה לזה במה שאמר שמעית קלה ר' יהודה שאל לשמואל ור' אסי היה תלמידו דשמואל. וכן איתא תרומות ריש פ"א אמר ר' יוסי קשייתה קומי שמואל הרי גיטין וכו'.

ר' אסי נשבה בספסופא והיה בסכנה גדולה עד שרבי יונתן נתייאש ממנו ומסר ר' שמעון בן לקיש נפשו עליו והצילו. תרומות סוף פ"ח ושם נקרא ר' איסי.

ר' אסי הוא מגדולי אמוראי הבבלי והירושלמי, ובבבלי גיטין נ"ט ע"ב נקרא כהנא חשיבא דארץ ישראל. — ירושלמי שבת פ"ט הל' א' עירובין פ"ו כ"ד ריש ע"א נזכר לשבח דרך לימודו עם תלמידיו שלא השיב אלא על כל דבר במקומו וכאשר שאלון מיניה במס' שבת בהלכות עירובין עמד להשיב להם עד שבאו למס' עירובין. ובבבלי ב"ק פ' ע"א איתא שישמואל לא עייל קמיה דרב אסי וא"כ היה כבר גדול בהיותו בבבלי. ועיי' תוס' חולין ק"ט ע"א שכתבו דב' ר' אסי היו ע"ש.

רבי יוסי, יסא ב' הוא ר' יוסי חברו דר' יונה תלמידו של ר' הילא עיי' ערך ר' יונה. ובעא קומי ר' סימון ר"ה פ"ד הל' ב' ור' סימון קראהו ברבי ע"ש. — ר' יונה ור' יוסי הם הגדולים בדור הרביעי, והתירו לטיפי בשבתא לארסקינס גם הלכו לאנטוכיא לקבל פניו כאשר הובא בארוכה ערך ר' יונה. ור' יוסי האריך ימים מר' יונה. עיי' מ"ש פ"ד הל' ט' (נ"ה ע"ב) כהדא דר' יונה (כצ"ל וכאשר מוכיח הענין וכן הובא תו' יבמות קט"ז ע"ב ד"ה אימור וכן הוא בדפוס א"ד, ובדפוס וניצאה והגמשכים אחריו איתא בטעות רבי יודה). ורבי יוסי הוון שותפין בגריביה כד דמך ר' יונה אמר רבי מנא לרבי יוסי וכו'. — שקלים פ"ב הל' ג' (נ' סוף ע"ג) אמר רבי מנא קומי ר' יוסי ואנן חמיין רבנן מכרוזין אמר ליה וכו' ר' יונה אבוך לא אמר כן. ועיי' ערך ר' מנא ב'.

ר' יוסי נזכר במקומות אין מספר בירושלמי. גם היה לו משא ומתן של הלכה עם החכמים אשר באלכסנדריא עיי' קידושין פ"ד ריש ע"ד רבי תנחום בר

פפא שלח לר' יוסי תרין עובדין מן אלכסנדריאה, והאמוראים הנזכרים שם
 והם ר' מנא ור' ברכיה מורים שהוא ר' יוסי ב'. — ועיי' מגילה פ"א הל' ב'
 (ע' ע"ב) אמר ר' יוסה לית כאן חל להיות בשני ולית כאן חל להיות בשבת
 חל להיות בשני צומא רבה בחד בשוכא חל להיות בשבת צומא רבא
 בערובתא ע"כ, הרי דר' יוסה היה בקי בקביאת החודש ע"פ החשבון, ובמס'
 עירובין סוף פ"ג איתא ר' יוסי מישלח כתיב להון (לבני אלכסנדריא ע"ש) אף על
 פי שכתבנו לכם סדרי מועדות אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש ע"כ, וזה
 סדרי מועדות הוא קביעות המועדות ע"פ החשבון וכמו שפי' בעל ק"ע לחד פירוש,
 והמאמר דמגילה שהבאנו מחזק הפירוש זה. וכן פי' בעל פ"מ. וגם יוצא לנו מזה
 שישמו של ר' יוסי ב' היה גדול באלכסנדריא. — ויש להעיר שאף שרבי
 יוסי היה בקי בקביעות ע"פ החשבון אעפ"כ היו מקדשין בא"י גם בימיו ע"פ
 הראייה עיי' ברכות פ"ד ז' ע"ג במה קורין (בר"ה שחל להיות בתענית) ר' יוסי
 אמר קורין ברכות וקללות ר' יודן קפודקיא אמר קומי ר' יוסי בשם ר'
 יודה בן פזי קורין בראש חודש קם ר' יוסי עם ר' יודה בן פזי אמר ליה את
 שמעת מאבוכ הדא מילתא אמר ליה אבא לא הוה אמר בן אלא בעין טב על
 ידי דאינון ידעין דהוא ריש ירחא (כלו' דשם היו מקבלין עדות החודש עיי'
 פ"א) קורין בראש חודש הא שאר כל המקומות קורין ברכות וקללות ע"כ,
 ורבי יוסי הנזכר פה הוא ר' יוסי ב' עיי' ערך ר' יודה בן פזי (ועיי' הוספות).

ר' יוסי נזכר ג"כ בבבלי, ובירושלמי לא נזכר שם אביו אבל נזכר בבבלי.
 מנחות ע' ע"ב אלא אי איתמר אסיפא איתמר אם השרישו קודם לעומר העומר
 מתירן מאי קודם לעומר ר' יונה אומר קודם הבאת העומר ר' יוסי בר זבדא
 אומר קודם קצירת העומר. ובירושלמי חלה פ"א נ"ז ע"ג איתא אם השרישו קודם
 לעומר העומר מתיר ר' יונה אמר קודם להבאה ר' יוסי אומר קודם לקצירה. —
 ועיי' בבלי ברכות ל"ג ע"ב אלא על קן צפור יגיעו רחמך מ"ש פליגי בה תרי
 אמוראי במערבא חד אמר וכו' וחד אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית.
 ובירושלמי מגילה פ"ד הל' ט' (ע"ה ע"ג) ר' יוסי בשם ר' סימון כנותן קצבה
 על מידותיו של הקב"ה וכו' וכבר כתבנו בראש הערך שר' יוסי ב' אמר לפני
 רבי סימון. — ונזכרו עוד בבבלי תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין
 ורבי יוסי בר זבדא שבת כ"א ע"ב צ"ו ע"א ועיי' ערך רבי יוסי בר בון
 וערך עולא.

ושמענו דבר מיוחד לר' יוסי זה שלמד לימודו במהדורא תניינא. עיי'
 פסחים פ"ה ל"ב ע"ב יבמות פ"א ב' ע"ד, ובאמוראי בבבלי מציינו זה לכד לר'
 אשי עיי' ב"ב קנ"ז ע"ב. ורבינו האי פירש בזה דבר חדש ע"ש בר"שכס
 ואפשר לו ראה ר' האי הירושלמי הוה מפרש לה כפשוטו. — ור' יוסי לא
 בוש מלחזור בו במהדורא תניינא וכאשר שאל לו ר' פנחס שבתחילה שנה
 בדרך אחד השיב לו הא קביעה נכך כמסורא (וגם ר' אשי ב"ב שם חזר בו
 במהדורא תניינא ע"ש). — גם מציינו לר' יוסי שמתדר להעמיד המשנה
 כצורתה במקום שר' יונה משבשה עיי' פסחים פ"א הל' ב' ר"ה פ"ב הל' א'.

וחנה לרוב מקומו מוכיח עליו אם הוא ר' יוסי א' או ר' יוסי ב'. במקום שבא אמר ר' יוסי או ר' יסא בשם ר' יוחנן הוא ר' יוסי א' שהיה תלמידו של ר' יוחנן. וכן כשאמר אמורא בשם ר' יוסי אשר חי לפני ר' יוסי ב' רבי יוסי זה הוא ר' יוסי א' כמובן מעצמו. ועיי' ברכות פ"ג ו' ע"א כד דמך רבי יסא קיבל ר' חייא בר ווא אבילוי, הוא ר' יוסי א' דהרי ר' שמואל בר יצחק קיבל אבילות על ר' חייא בר אבא ור' זעירא קיבל אבילות על ר' שמואל בר יצחק א"כ מת ר' חייא בר אבא קודם ר' זעירא וכ"ש קודם ר' יוסי ב' שהאריך ימים מר' יונה שהיה תלמידו של ר' ירמיה תלמידו של ר' זעירא. וכן כשבא ר' יוסי וכהנא או ר' יוסי ור' אמי הוא ר' יוסי א'. — ולהפך במקום שבא ר' יונה ור' יוסי או שאמר ר' גנא לפני ר' יוסי הוא ר' יוסי ב'. וכן כשזכר אמורא אשר חי בזמן ר' יוסי ב'. עיי' ערך ר' תנחום בר חייא. — ולפעמים הדבר בספק, כהך דריש פ"ג דע"ז כד דמך ר' יסא נפל קסיטולין דטיבריה וכו' אמר לון ר' זעירא וכו' אפשר שהוא ר' יוסי א' ור' זעירא הוא ר' זעירא א' או ר' יוסי ב' ור' זעירא ב'. וכן פאה פ"א ט"ז ע"א ר' זעירא בעי קומי רבי יסא מפני מה נהרג אדוניהו ועיי' ערך ר' זעירא א' ר' זעירא ב'.

רבי יוסי בר' ברכות פ"ח הל' א' רבי יוסי בר' (ובתו פסחים ק"ז ע"ב ד"ה מקדש אריפתא הני אמר ר' יוסי בר' בון ועיי' ברא"ש שם) נהיגין תמן במקום שאין יין וכו' וכבר זכרנו כל המאמר לעיל פ"ב ערך תמן. דמאי פ"א סוף הל' א' (כ"א ע"ד) ר' יוסי בר' בעי ואין כל העולם כלו לפניו ורבו כל הריטין שבעולם וכו'. ועיי' ערך ר' פנחס.

רבי יוסי גליליא בדור השלישי וקצת בדור הרביעי. ברכות פ"ג ו' ע"ב ר' יונה ור' יוסי גליליא בשם ר' יסא בר' חנינא אין שואלין הלכה לפני מטתו של מת. שבת פ"ג ו' ע"ג ר' יסא סלק גבי ר' תנחום בר חייא בעא מיעברתיה (מגורה קטנה בשבת) קומי אמר ליה בפנינו ר' יוסה גליליא סלק קומי יוסי בן חנינה בעא מעברתיה וכו'. ועיי' ערך ר' תנחום בר חייא. — שם פ"ז הל' ו' (י' ע"ד) ר' יונה ר' יוסה גליליא בשם ר' יוסי בן חנינה חמור משלים לקל וכו'. מכ"ז נראה שהיה ר' יוסי גליליא תלמידו של ר' יוסי בר חנינא.

רבי יוסי דכפר דן דמאי פ"ב כ"ב ע"ג ר' יוסי דכפר דן בשם רבי (נראה דצ"ל רבי יוסי) בן מעדיה המינין האסורין בבית שאן הקצת והשומשום וכו'.

רבי יוסי דרומי"א שבועות פ"א הל' ח' (ל"ג ע"ב) אמר רבי יוסי דרומי"א קומי ר' יונה הכין צורכה למיתני א"כ יהו של ראשי חדשים קריבין ביום הכיפורים וכו'.

יוסי מעוני סנהדרין סוף פ"ב תירגם יוסי מעוני בכנישתא בטיבריא שמעו זאת הכהנים למה לית אתון לעין באוריתא לא יהבית לכן כ"ד מתנתא וכו' ע"ש שקינתר בית הנשיא על שהרשיעו לעשות ור' יודן נשייא שמע וכעס עליו ור' יוחנן ור' לקיש פייסו לר' יודן נשייא ואמרו עליו גברא רבא

הוא, ויוסי מעוני לא נשא גם פני הנשיא ע"ש. ועיי' ערך ארסטון, וערך רבי יודה נשיאה א'.

רבי יוסי צידיניא (פי' מן צידון) ברכות פ"ד ה' קרוב לסוף ע"א רבי יוסי צידיניא בשם ר' יוחנן לפני תפילתו הוא אומר ה' שפתי תפתח וכו'. — תרומות קרוב לסוף פ"א ר' יוסי צידיניא בעא קומי ר' ירמיה דלא בן מה נן אמרינן ר' מאיר ור' שמעון וכו' ונראה דצ"ל צדיניא בדלית כמו בברכות. וממה ששאל קומי ר' ירמיה יש לדון על דורו.

יוסי בר אשיאן סוכה פ"ד הל' ו' (נ"ד סוף ע"ג) יוסי בר אשיאן בשם ר' שמעון בן לקיש צריבין הספלים להיות פקוקין בשעת הניסוך וכו'.

רבי יוסי בר בון בדור החמישי. שביעית פ"ו הל' ב' (ל"ו ע"ד) רבי יוסי בי ר' בון בעא קומי ר' מנא מהו לטחון עם הגוי בארץ. ומצינו בהרבה מקומות שר' יוסי בי ר' בון בא אחר ר' מנא ומתריך קושייתו או חולק עליו עיי' שביעית שם קרוב לסוף הל' א' עירובין פ"ה כ"ב סוף ע"ד כתובות פ"א סוף הל' ה' (כ"ה ע"ג) ובמ"א, ולא מצינו במקומות אלה שדיבר פא"פ עם רבי מנא, מזה נראה שהארץ ימים אחר ר' מנא. — ר' יוסי בי ר' בון הוא סוף גדולי האמוראים דירושלמי ועמו שקעה החמה דבני א"י אף שקמו גם אחריו איזה חכמים, והוא בתלמוד ירושלמי כערך ר' אשי בתלמוד בבלי. — לרבי יוסי בי ר' בון נמצאו הלכות לאין מספר וכולן מעידות על עומק שכלו. ופתח דבריו יאיר שער הירושלמי כי נמצאת לו בפתיחת התלמוד זה ברכות פ"א הל' א' הלכה חרודה ע"ש. ובהרבה מקומות מתריך מאמרי האמוראים הקודמים לו, גם אמר הלכות בשם ר' יהושע בן לוי, בשם ר' שמואל בר בא, בשם ר' זעירא, בשם ר' חסדא, בשם ר' ירמיה וכו'. ואמר גם בשם רבא חברו ראב"י, ביצה פ"א הל' א' ר' יוסה בי ר' בון אמר איתפלגון ר' זורא ור' אבא בר יוסף וכו' והוא רבא עיי' ערך ר' אבא בר יוסף. — ואפשר שבימי רבי יוסי בי ר' בון נתבטל קצת קושי הגזירות, וכן נראה שהרי הקיסרים אשר מלכו בימי ר' יוסי בי ר' בון והם יוליאנוס, יאוויאנוס, וואלענטיניאנוס משנת קכ"א ע"ד שנת קל"ה וקצת הנאים אחריהם, קראו דרור לאמונת היהודים ונתחדשה החבילה אשר נתפרדה בין בכל לא"י ע"י הגזירות עיי' פ"א, ועלו מחדש התלמידים מבבל לשם ולכן נודע בא"י מאמר זה הרבא.

ר' יוסי בי ר' בון נזכר בבלי ברכות ל"ג ע"ב שבת כ"א ע"ב צ"ו ע"א בשם אמורא דמערכא ובבלי נקרא ר' יוסי בר אבין. ובבלי ברכות שם איתא פליגי בה תרי אמוראי במערכא ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבדא חד אמר מפני שטמיל קנאה במעשה בראשית וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים. ובירושלמי ברכות פ"ה ט' ע"ג מגילה פ"ד הל' י' (ע"ה ע"ג) אמר ר' יוסה בי ר' בון לא עבדין טבות שעושין למדותיו של הקב"ה רחמים. ועיי' ערך ר' יוסי ב' וערך עולא.

רבי יוסי בר ביבי, ביבין מגילה פ"ד הל' ט' (ע"ה ע"ג) תנה רבי יוסי בן ביבי תפילין מרובעות שחורות הלכה למשה מסיני. — שקלום פ"ג

הל' ב' (מ"ז ע"ב) הכוס מזוג בכמה אמר ר' יוסי בר ביבין משום רבי יוחנן נשמעינן מן הדא וכו'. שם ע"ג כמה הוא שיעורו של כוס ר' יוסי בשם רבי יוסי בן פזי, ור' יוסי בר' ביבין בשם רבי שמואל אצבעיים על אצבעיים על רוס אצבע ומחצ' ושליש אצבע. ועוד שם ר' יוסי בר ביבין בשם שמואל.

רבי יוסי בר זימרא סנהדרין סוף פ"ז ולא כן אמר ר' לעזר בשם רבי יוסי בר זימרא אם מתכנסין הן כל באי עולם אינן יכולין לבראות יתוש אחד ולזרוק בו נשמה וכו'.

רבי יוסי בי ר' חנינה מגדולי תלמידיו של ר' יוחנן הראשונים וישב לפני ר' יוחנן ור' יוחנן סמכו. ונראה שהיה קצת זוטר מר"ש בן לקיש עיי' יבמות פ"ח ט' ע"ד ר' יוסי בי ר' חנינה בעא קומי ר' שמעון בן לקיש מהו כמה קולי חומרין בדבר א"ל פתח חיכך וקבל ע"ש. ואמר בשם ריש לקיש מ"ק פ"ג פ"ב ע"ג ר' אבהו ר' יוסי בן חנינה בשם ר' שמעון בן לקיש ויתמו ימי בני אבל משה ימי שכעה בני שנים אבל שלשים וכו'. — וכן אמר בשם ריש לקיש סנהדרין ריש פ"ח. ובמס' סוכה פ"א הל' א' (נ"ב ע"א) איתא ר' שמעון בן לקיש בשם ר' יוסי בן חנינה נעץ ארבע קנים וכו' אבל במס' כלאים פ"ד כ"ט ע"ב הגי' בשם ר' יודה בן חנינה ובמס' עירובין פ"א י"ט ע"ג הגי' בשם ר' יודה בן חנינה. ועיי' ערך ר' יודה בר חנינה. — לר' יוסי בר חנינה מצינו כמה הלכות בירושלמי ובבבלי וכמה חכמים אמרו בשמו, רבי אבהו הרבה פעמים, ר' זעירה, ר' הילא (מ"ש פ"ג נ"ד ע"א), ר' אבין בשם מר עוקבא בהרבה מקומות. ובבבלי ב"ק ל"ט ע"א איתא רבי יוסי בר חנינא דינא הוא ונחית לעומקא דדינא. ועיי' ערך יוסי בריה דר' יהושע בן לוי.

רבי יוסי בן יוסי גיטין פ"א הל' א' (מ"ג ע"ב) רב בא וכו' בשם אבא בר חנה שנים שהביאו את הגט אינו צריך לומר בפנינו נכתב ובפנינו נחתם רבי יוסי בן יוסי בשם ר' יוחנן צריך. ועיי' ברכות פ"ג ו' ע"ג המעשה דר' יוסי בן יוסי הוה אתו באילפא ע"ש.

יוסי בר מנשיא, מנישא מגילה פ"ב הל' ג' (ע"ג ע"ב) ר' חלבו רבי מתנה יוסי בר מנישא בשם רב וכו', ומ"ק פ"ג פ"ג ע"ג ר' חלבו ור' (צ"ל ר' כמו במגילה) מתנה יוסי בר מנישא בשם רב. ונראה דגם במגילה צ"ל רבי מנישא ור' מנישא הוא מ"ס.

רבי יוסי ביר' נהוראי ברכות פ"ג ו' ע"ב לא כן א"ר אחא בשם ר' יוסי ביר' נהורא כל מה שאמרו בקטן לא אמרו כדי לחנכו ובמס' סוכה פ"ג הל' י"א (נ"ג ע"ד) רבי יוסי בן נהוראי כל שאמרו בקטן כדי לחנכו.

רבי יוסי בן פזי שקלים מ"ז ע"ג, עיי' ערך ר' יוסי בר ביבי. רבי יוסי בר פיטרס בדור הראשון. מ"ק פ"ג פ"ב ע"ד ר' יוסי בר פיטרס חמוי דר' יהושע בן לוי קדמיא הוה ליה עובדא שלא ליה בר קפרא תרין תלמידין וכו' ובמס' ע"ז פ"ג הל' א' זבדי בר ליואי ור' יוסי בר פיטרס ורבי יהושע בן לוי אמרין תלתא פסוקין מי דמבין וכו'. עיי' ערך זבדי בר לוי.

רבי יסא קוצירא כ"ב פ"י הל' א' רבי יסא קוצירא חתניה דרבי יוסה בשם ר' יוסה סמפון כתוב מלעיל וסמפון מחיק מלרע אני אומר גמרו לעשות קידושין גמורין וכו'.

רבי יסא בר ברתיה דרבי יסא נזיר פ"ו הל' א' (ג"ד ע"ד) טרפה שעשאה נבילה רבי יסא בר ברתיה דרבי יסא בשם ר' ירמיה איתפלגון ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש ר' יוחנן אומר חייב שתים וכו'.

רב יוסף ברכות פ"ב הל' א' ר' חונה ר' אורי רב יוסף רב יהודה בשם שמואל צריך לקבל עליו מלכות שמים מעומד. שם סוף הל' ב' רבי חונה רב יוסף ודיברת בם מיכן שיש לך רשות לדבר בם. וכן נמצא בשאר מקומות שאמר ר' חונה (והוא ר' חונה ב' ע"י ערכו) בשם ר' יוסף. ודע דיומא פ"ו הל' א' איתא ר' יוסה בי ר' בון ר' חונה בשם רב יוסף נאמר כאן שני על פי שנים עדים ונאמר להלן שני וישארו שני אנשים במחנה וכו'. ובשבועות פ"ד הל' א' איתא ר' יוסי בי ר' בון ר' הונא בשם רבי יוסי נאמר כאן שני וכו'. ובאמת יוסי ויוסף אחד והעיקר יוסף אלא שבא"י אמרו בלשון רפה יוסי, ואין לך תנא או אמורא ירושלמי שנקרא יוסף ולהיפך הבבליים נקראו יוסף ולא יוסי וע"י בספרנו דרכי המשנה סוף עמוד 174. ובמקום שנמצא בירושלמי רב יוסף הכוונה על ר' יוסף דבבלי אלא שהסופרים נשתבשו וכתבו לפעמים רבי יוסי בט' ר' יוסף, וע"י ברכות פ"ד ח' ע"א ר' אחא בשם רבי יוסי צריך לחדש בה דבר בכל יום והוא מאמר דרבה ור' יוסף בבלי שם כ"ט ע"ב. — וכבר הערנו בפתיחת הפרק שהאמוראי דבבלי נקראו בירושלמי בכינוי רב כאשר הוא בבבלי ולא בכינוי רבי, ונשתבשו גם בזה הסופרים מאחר שטעו וכתבו יוסי בט' יוסף כתבו גם כן רבי כאשר הורגלו אצל האמורא הירושלמי רבי יוסי. — וכן מצינו הטעות להפך שכתבו ר' יוסף בט' רבי יוסי. נדרים פ"ה הל' ד' (ל"ט ע"ב) שמואל בריה דרבי יוסף בי ר' בון וכו' וצ"ל בריה דר' יוסי בי ר' בון. וכן פאה סוף פ"א ר' יודן מדמי לה הדא דר' יוחנן קנס קנסו בהן א"ל ר' יוסף וכו' וצ"ל ר' יוסי, דר' יוסף לא עלה מימיו לא"י ור' יודן לא ירד לבבל. גם ר' יוסף קדם קצת בזמן לר' יודן ע"י ערכו. וממה שאמרנו שר' יוסי דירושלמי הוא לפעמים ר' יוסף ולא רבי יוסי א' ולא ר' יוסי ב' נצא בקצת מקומות מהרבה דחוקים.

רבי ינאי, ינאי בדור הראשון וקצת זוטר מר' חייא ע"י דמאי ריש פ"ז ר' ינאי הוה ליה תנאי ודאי שאל לר' חייא רובה וכו' אמר ליה עתיד את להנהיג שררה על ישראל. — ולא מצינו ר' ינאי בין תלמידי רבינו הקדוש אך ברכות פ"ב ו' ע"א איתא כד דמך ר' יודן נשיאה אכריו ר' ינאי ומר אין כהונה היום, וזה ר' יודן נשיאה הוא רבינו הקדוש ע"י ערך ר' יודה נשיאה א'. — מחביריו יש להזכיר ר' יונתן. ע"י ערכו. ומהסיפור דפאה פ"א אשר הובא בערך ר' יונתן נראה שהיה ר' יונתן כסוף לר' ינאי. — מתלמידיו ר' יוחנן. ואמר דרבה פעמים הלכות בשמו, וגם על מנהגיו של רבו שם עיניו. ע"י ברכות פ"ד ח' ע"ג שמספר ר' יוחנן שראה ר' ינאי עומד ומתפלל בשוק של ציפורין. וע"י ערך ר' יוחנן.

מהלכותיו של ר' ינאי. ברכות פ"ב ה' ע"ב ר' ינאי ערק אפי' מתינוקת שלא הגיע זמנה לראות ונישאת. — תרומות פ"א מ' ע"ד ר' יוחנן בשם רבי ינאי זה אחד משלשה מקריות מחזורין בתורה ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך ממה שיש לך ואין לו אתה חייב ליתן לו יצא הבקר וכו'. — שם פ"ב מ"א ע"ג ר' יוחנן בשם ר' ינאי זה אחד משלשה מדרשות שהן מחזורין בתורה כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן מה נן קיימין אם ללמד שהן תורמין מן התירוש על הדגן ומן הדגן על התירוש התיבין הרי תירוש ויצהר הרי שני מיני אילן ואין תורמין ולא מעשרין מזה על זה וכו'. — שם פ"ח מ"ה ע"ב ר' יוחנן בשם ר' ינאי זה אחד מנ' מדרשות שהן מחזורין בתורה ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם וכי יש כהן עכשיו ואין כהן לאחר זמן ואי זה זה שהיה עומד ע"ג המזבח ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה שעבודתו כשירה. — ונמצא לר' ינאי עוד כמה הלכות גדולות ועיי' כתובות פ"א הל' י' (כ"ה ע"ד) ועיי' בבלי שם מ"ו. — ב"מ פ"ד מדבר תורה מעות קנות וכו' עיי' כל המאמר לעיל ל"ז ע"ז.

ר' ינאי היה מבית עלי. תענית פ"ד הל' ב' (ס"ח ע"א) אמר ר' לוי מגילת יוחסין מצאו בירושלים וכתוב בה הלל מן דוד וכו' ר' ינאי מן דעלי. — מושבו היה בציפורין, וכן מורה המאמר דברכות ר' ינאי היה עומד ומתפלל בשוק של ציפורין, וכן מה דאמר ר' ינאי כתובות פ"א הל' י' תוכו שבציפורין בעל, ונקט שם כל הענין על ציפורין.

וממידותיו היקרות ענותו, וראה איך השיב לר' יוחנן קידושין פ"ג הל' ג' (ס"ד ע"ב) ולינאי עליבא את שאיל מילה בקידושין. — ור' ינאי זכה לבית המדרש אשר נמשך ימים רבים גם אחר מותו ובכל מקום שנאמר דבית ר' ינאי הכוונה על בית מדרשו של ר' ינאי וזה בית המדרש היה בעכברי. עירובין פ"ח כ"ה ע"א חזקה (צ"ל ר' חזקה) לא אמר כן אלא ר' חייה רבי אסי ור' אמי סלקון לעכברי ושמעון מדבית ר' ינאי הלכה כר' יודה ע"כ. ואפשר שר' ינאי הלך בסוף ימיו מציפורין לעכברי. — ועיי' גדה פ"ב הל' א' רבי אילא ר' יוסי בר חנינה בשם דבית ר' ינאי וכו' וכל זה לאות שבית רבי ינאי הוא בית המדרש של ר' ינאי דערך זה ולא של ר' ינאי דערך הבא.

רבי ינאי, ינאי, בי ר' ישמעאל בדור השלישי. תרומות פ"ח מ"ה ע"ג רבי ינאי בי ר' ישמעאל איבאש סלקון לגביה ר' זירא ור' הושעיה ור' בון בר כהנא ור' חנניה חבריהון דרבנן מבקרתיה (עיי' ערך אלה החכמים) והרבה הלכות נאמרו בשמו. — ונזכר ג"כ בבלי חולין ג"ה ע"ב בעי ר' ינאי בר ישמעאל נוטל מקום השדרה וכולו קיים וכו'. ובירושלמי ברכות פ"ד ח' ע"א אותא רבי ינאי בשם ר' ישמעאל בשם בית ר' ינאי בשומע תפילה ויש כאן ט"ס וצ"ל רבי ינאי בי ר' ישמעאל וכו'. וכן כתב בעל סה"ד (וכן מורין ג"כ הגך ב' פעמים בשם).

רבי ינאי זעירא ברכות פ"ג ר' ע"א נזיר פ"ז הל' א' רבי ינאי זעירא דמך חמוי הוא הוה חמוי והוה רביה שאל לר' יוסי ואמר ליה שמע ר' אחא וכו'

(ובמזיר הגי' ר' חמא וכו'). — שבת פ"ז ה' סוף ע"ב ר' ינאי זעירא נפל עוודיה דאודניה בעא מיחזרתיה בשבתא וגערו בו חביריו וכו'. — וע"ש פ"ב ה' ריש ע"א ר' זעירא ר' ינאי ר' ירמיה בשם ר' יהושע בן לוי גראין דברים וכו' וזה ר' ינאי הוא ר' ינאי זעירא, דר' ינאי רבו של ר' יוחנן ור' ינאי בי רבי ישמעאל קדמו לר' ירמיה, ואפשר שיש פה ט"ס וצ"ל ר' ינאי זעירא ר' ירמיה ומה יש לדון קצת שר' ינאי זעירא היה בדור הרביעי, עיי' ערך ר' ירמיה (והגי' ר' אחא — עיי' ראש הערך — היא הנכונה שלא מצינו אמורא רבי חמא בדור הרביעי). — ונקרא ר' ינאי זעירא להבדילו מן ר' ינאי הראשון וזה ג"כ מחזיק ההשערה שצ"ל שבת פ"ב ר' ינאי זעירא ר' ירמיה. — ויש ג' ר' ינאי: ר' ינאי רבו של ר' יוחנן והוא ר' ינאי סתם, ר' ינאי בי רבי ישמעאל ונזכר בכל מקום בשם זה, ור' ינאי זעירא. ובבלי סוף מגילה איתא אמר ר' ינאי בריה דר' ינאי סבא משמיה דר' ינאי רבה מוטב שתניגלל וכו' ונראה דב' ר' ינאי הראשונים האחד הוא ר' ינאי זעירא ור' ינאי סבא הוא ר' ינאי בי ר' ישמעאל (ומזה נלמד שר' ינאי זעירא הוא בנו של ר' ינאי בי ר' ישמעאל ושהיה בדור הרביעי), ור' ינאי רבה הוא ר' ינאי רבו של ר' יוחנן. ועיי' בבלי סוכה נ' ע"א ר' ינאי אמר ר' זורא, ונראה ג"כ שהוא ר' ינאי זעירא אך בירושלמי פ"ד שם ג' אחרת.

רבי יעבין חגיגה ריש פ"ב ר' חגי בשם רבי יעבין אילן ציפארי תהו חושך ואפילה.

רבי יעקב ברכות פ"ח י"ב ע"ב תנא רבי יעקב קומי ר' ירמיה מברכין על הבישמים של גוים, ונזכר ג"כ בסוגיות אחרות.

רבי יעקב ארמנייא גיטין פ"ז הל' ז' מ"ח ע"א רבי נחמן בשם רבי יעקב ארמנייא מה דהוא צריכה לרבי שמעון פשיטא לרבי יוסי בר חנינה וכו'.

רבי יעקב גבולייא בימי ר' יוחנן. יבמות פ"ח ט' ע"ב קידושין פ"ד הל' ג' (ס"ה ע"ד) תני ר' יעקב גבולייא (יבמות הגי' גבוליא) קומי ר' יוחנן . . . דברי ר' יהודה ממזר לא ישא ממזרת כדי שיכלו ממזרין מן העולם. — חלה פ"ג הל' א' רבי יעקב גבולייא בשם ר' חנינה הלכה כר' לעזר בן ערך ור' יוחנן חולק שם על זה ע"ש.

רבי יעקב דרומיאי בדור השלישי. סוכה פ"ד הל' ב' (ג"ד ע"ב) רבי יעקב דרומיאי בעי מתניתא דלא כר' דוסא וכו' ור' לעזר השיב עליו ע"ש. ומצינו באיזה מקומות ר' יעקב דרומיאי בעא קומי ר' יוסי עיי' מ"ש פ"ג ג"ד ע"ב יבמות פ"א ב' ע"ג הוריות פ"ג מ"ז סוף ע"א. ור' יוסי זה הוא ר' יוסי א' (ר' אסי). — ור' יעקב דרומיאי נזכר עוד סוכה פ"ג הל' ה' (ג"ג ע"ד) תענית ריש פ"ב ובמ"א.

רבי יעקב דרומנה ברכות פ"א ב' ע"ב רבי יעקב דרומנה בשם רבי יהודה בן פזי כוכב אחד ודאי יום שנים לילה. — ור' יעקב דרומנה אינו אחד עם ר' יעקב דרומיאי דערך הקודם דרבי יעקב דרומיאי היה בדור

השלישי ור' יעקב הרומנה אמר משמיה דר' יהודה בן פזי אשר היה בדור הרביעי עיי' ערכו.

רבי יעקב דכפר חנן ברכות פ"ה ט' ע"ב ר' יעקב דכפר חנן בשם ריש לקיש בשעה שעשה אברהם זקינן רצוני נשבעתי לו שאיני זו טל מבניו לעולם וכו'.

יעקב איש כפר נבוריא, נבוריה בדור הרביעי. יבמות פ"ב ד' ע"א קידושין פ"ג ס"ד ע"ד יעקב איש כפר נבוריה (בקידושין נבוריא) אזל לצור שאלין ליה מהו מיגור בריה דארמיית' בשבתא וסבר משרא להון מן הדא ויתילדו על משפחותם לבית אבותם שמע ר' חגי אמר ייתי איתוניה דילקן וכו' (ועיי' הגי' קידושין). מזה נראה שהיה זוטרי מר' חגי ועיי' ב"ר פ"ז ושם איתא עוד עובדא אחרינא דטעי יעקב איש נבוריא (ושם בטעות נבוריא) ואמר ר' חגי תא לקי. — בכורים פ"ג ס"ה ע"ד תירגם יעקב איש כפר נבוריא הוי אומר לעין הקיצה וכו' יודע הוא יורה הנה הוא תפוש זהב וכסף (כצ"ל) לא בכספייא איתמני וכל רוח אין בקרבו לא חכים כלום. ועיי' ערך רבי יצחק בר אלעזר.

רבי יעקב עמסונייא ב"מ סוף פ"ד תנה ר' יעקב עמסונייא מהו אין מפרקסין דלא יימא ליה צור נרמך.

רבי יעקב בר אבא סנהדרין פ"ז כ"ה ע"ג רבי יעקב בר אבא בעא קומי רב הבא על הקטנה מהו וכו' וע"ש שאמר רב אע"ג דנצחי ר' יעקב בר אבא בדינא וכו'.

רבי יעקב בר אביה עיי' ערך הבא.

רבי יעקב בר אבוי ברכות פ"ד ד' ע"ד ר' יעקב בר אבוי בשם ר' אחא שמר רגליך באשר תלך אל בית האלהים שמור עצמך כשתהא נקרא אל בית האלהים שתהא טהור ונקי. ובמס' מגילה פ"א ע"א ע"ג ר' יעקב בר אביה בשם ר' אחא שמור וכו' ונראה שהוא מ"ס וצ"ל בר אבוי כמו בברכות. — ט"ק פ"ג הל' א' פ"א ע"ד רבי יעקב בר אבוי בשם ר' ששת נמנו באושא שלא לנדות זקן. — ועיי' בבבלי יומא כ"ז ע"א אמר ר' שימי בר אשי אישכחתי לאבוי דהוה מסדר לבריה וכו' ואפשר שזה הוא ר' יעקב בר אבוי ועלה מבבל לא"י בנערותו ולכן לא נזכר בבבלי.

רבי יעקב בר אבוי דברדלייה שביעית פ"ב ל"ג ע"ד תנה רבי יעקב בר אבוי דברדלייה נטעו ומת בנו אסור לקיימו.

רבי יעקב בר אדא בר עתליי גיטין פ"א הל' ב' (מ"ג ע"ג) רבי יעקב בר אדא בר עתליי בשם ר' לעזר הלכה כר' מאיר בניטין והוה ר' זעירא מסתכל ב' וכו'.

רבי יעקב בר אחא בימי ר' חזקיה. ברכות פ"ב ה' סוף ע"א ר' חזקיה ור' יעקב בר אחא הוון יתבין בחד אתר וכו', ושם פ"ג ו' ע"א ר' חזקיה ור' כהן ור' יעקב בר אחא הוון מטיילין באילין פלטיזתא דציפורי וכו'. ור' חזקיה היה בדור הרביעי עיי' ערכו וא"כ ר' יעקב בר אחא הוא בן דור הרביעי. — ובכתובות פ"ה הל' ה' (ל' ע"א) אמר ר' יוסי לר' יעקב בר אחא נהיר דהויתון

אמרין את ור' ירמיה בשם ר' שמעון בן לקיש מאן חני הקדש וכו', והוא ר' יוסי ב' שהיה בדור הרביעי. ועיי' כלאים פ"ב הל' ה' (כ"ז ע"ד) ר' יעקב בר אחא בשם ר' יצחק בר נחמן בשזרעה לעמיר וכו' ר' יעקב בר אחא בשם גרמיה כשהעלה לזרע אמר ר' יוסי וכו' לא בא יהושע לפרש אלא לעוברי עבירה וכו', גם מזה נראה שר' יעקב בר אחא היה בדור הרביעי, כי ר' יצחק בר נחמן היה בדור השלישי עיי' ערכו. ולעומת זה איתא ברכות פ"ז י"א סוף ע"ב ר' זעירא ורבי יעקב בר אחא ור' חייא בר בא ר' חנינא חברין דרבנן הוו יתבין ואוכלין נסב ר' יעקב בר אחא כסא ובריך ואמר נברך וכו', הרי שהיה עם הראשונים בדור השלישי. ויותר מזה איתא שבת פ"ז ח' ע"א ר' שמואל בר רב יצחק הוה ליה עובדא שלח לגבי ר' יעקב בר אחא גבי ר' חייא בר בא אמר ליה וכו' והורי ליה כרבנן וכו', הרי דר' שמואל בר רב יצחק שהיה קצת קשיש מרבי זעירא (עיי' ערכו) שלח לר' יעקב בר אחא. מזה נראה שהיו ב' ר' יעקב בר אחא האחד מקדמוני דור השלישי, והשני בדור הרביעי. ואפשר שהאחד הוא ר' יעקב בר אחא בר אידי דערך הבא וצ"ע. — ומן מאמרי דר' יעקב בר אחא ברכות פ"ג ו' ע"ג ונהנין תמן כר' אלאעי (צ"ל ר' אלעאי) בראשית הגז וכו' יאשיה בכלאי הכרם וכו' יהודה בן בתירה בבבלי קריין. ועיי' בבלי ברכות כ"ב חולין קל"ו אמר ר' נחמן בר יצחק האידנא נהוג עלמא כהני תלת סבי כר' אלעאי וכו'.

רבי יעקב בר אחא בר אידי דמאי קרוב לסוף פ"א רבי יעקב בר אחא בר אידי בשם ר' יהושע בן לוי לא יעשה (להקדים שני לראשון בדמאי) ואם יעשה מה שעשה עשוי.

רבי יעקב בר אידי בדור השלישי תלמידו של ר' יוחנן. ור' יוחנן הוה מסתמך עליה וכאשר כעס על ר' אלעזר פייסו ר' יעקב בר אידי ואמר ליה ר' יוחנן יודע את לפייס, ברכות פ"ב ד' ע"ב שקלים פ"ב מ"ז ע"א מ"ק פ"ג פ"ג ע"ג. ואמר הרבה פעמים בשם ר' יוחנן. — גם אמר בשם ר' יוחנן. שבת פ"ד י"ד ע"ד רבי יעקב בר אידי בשם ר' יוחנן בכל מתרפין חוץ מע"ז וג"ע וש"ד. ואפשר שצ"ל בשם ר' יוחנן. ועיי' בבלי פסחים כ"ה ע"א כי אתא רבין אמר ר' יוחנן בכל מתרפאין חוץ וכו'. — ואמר ג"כ בשם ריש לקיש. — חבריו של ר' יעקב בר אידי: ר' הילא. בכורים פ"ג ס"ה ע"ג ר' הילא ר' יעקב בר אידי הוון יתבין עבר שמואל בר בא וכו'. — ר' יצחק בר נחמן. פאה סוף פ"ח שקלים פ"ה מ"ט ע"א ר' יעקב בר אידי ור' יצחק בר נחמן הוון פרנסין והוון יתבין לר' חמא אבוי דר' אושעיא חד דינר וכו'. — ור' נחמן (בר יעקב) שלח מנבל שאלה לר' יעקב בר אידי ביד חמא בר אדא שליח ציון ובעוד שהלך השליח מת ר' יעקב בר אידי. בבלי ביצה כ"ה ע"ב.

ר' יעקב בר אבון, בון בדור השלישי. ברכות פ"ג ו' ע"ג אמר רבי יעקב בר אבון כל עצמן לא התקינו הטבילה הזאת אלא שלא יהו ישראל כתרנגולין הללו וכו'. — מ"ש פ"ד נ"ד ע"ד א"ר יודן בר גדיא ר' יעקב בר בון מניחן עליו עד שיכמושו וכו'. — ועיי' מ"ק פ"ג הל' א' (פ"א ע"ד) שרצה לנדות את ר' ירמיה ועיי' ערך ר' ירמיה.

רבי יעקב בן (בר) דסאי, דסיי מנהדרין פ"ב הל' א' רבי יעקב בן דסאי מפסיק בניהון ר' מאיר אומר היה בפנים היה יוצא וכו' (וכן הוא הוריות פ"ג הל' ו' מ"ח ע"א ובד' קראקא איתא ר' יעקב בר דמי וצ"ל בר דסיי וכן הוא כ"י לידן). — שם פ"ד כ"ב ע"א אמר רבי תלמיד וותיק היה לרבי והיה מטטר את השרץ ומטטאו מאה פעמים וכו' אמר ר' יעקב בר דסאי ההוא תלמידא קטוע מטורא דסיני הוה. ועיי' בבלי עירובין י"ג ע"ב מנהדרין י"ז ובתו' שם. — פסחים פ"ו הל' ה' (ל"ג ע"ג) תני חגיגה הבאה עם הפסח היתה נאכלת תחילה וכו' ר' יוסי בי ר' בון בשם ר' יעקב בר דסיי שלא יבא לידי שבירת עצם. ועיי' יבמות פ' י"א י"ב ריש ע"ב ושם אמרו רבנן דקיסרי בשם ר' יעקב בר דסיי. ובטס' טכות פ"א ל"א ע"ב איתא אמר רבי יעקב בר דסיי.

רבי יעקב בר זבדי בדור הרביעי. וקצת נראה שיהיה תלמידו של רבי אבהו. שביעית פ"ד ל"ה ע"א הורי ר' ינאי שיהו חורשין חרישה ראשונה וכו' אמר ר' יעקב בר זבדי קומי ר' אבהו וכו'. נדה פ"ב הל' ו' (ג' ע"ב) ר' יעקב בר זבדי איתי קומי ר' אבהו דם שעיר כאדום ודם דגים בשחור וכו'. פסחים פ"ג הל' א' (כ"ט סוף ע"ד) אמר ר' יעקב בר זבדי ר' אבהו מספק לטחונייא דלא מיתן קופייה אילין על אילין דלא ירתחן ויחמען. — ובטס' כלאים פ"א הל' א' איתא ר' יעקב בר זבדי בעא קומי ר' ירמיה מתניתין דרי ישמעאל בי ר' יוסי וכו' ור' ירמיה הוה מסתכל בי ע"ש. — גם אמר בשם ר' יוסי ובפסחים פ"ה הל' ד' ל"ב ע"ב איתא ב' פעמים ר' יעקב בר זבדי בעא קומי ר' יוסה. וממה שבעא בטקומות שהבאנו קומי ר' אבהו ור' ירמיה מבורר שזה ר' יוסה הוא ר' יוסי ב'. וכן הא דאיתא ברכות פ"ג ו' ע"ד ר' זעורא ר' יעקב בר זבדי הוון יתבין וכו', זה ר' זעורא הוא ר' זעורא ב' תלמידו של ר' ירמיה עיי' ערכו. ועיי' נדה פ"ב הל' ז' (ג' סוף ע"א) מעשה באשה אחת משל בית רבי שהיתה רואה דמים שחורין את עובדא קומי ר' יעקב בר זבדי וקומי ר' יצחק בר טכליי וביקשו לטמותה אמר לון ר' חלבו וכו', ועיי' ערכם. — ר' יעקב בר זבדי נזכר בכמה מקומות ואמר בשם עצמו ובשם אחרים.

רבי יעקב בר סוסיי, סיסיי פסחים פ"ד הל' ט' (ל"א ע"ב) אמר רבי יעקב בר' סוסיי קומי ר' יוסי כל עמא טודיי שקוצרין וכו' ועיי' ערך ר' סוסיי, ואם זה ר' יעקב הוא בנו של ר' סוסיי א"כ ר' יוסי הגזר פה הוא ר' יוסי א' עיי' ערכו, וחי ר' יעקב בר סוסיי בדור השלישי. — מעשרות פ"א הל' ו' (מ"ט ע"א) והא תני ר' יעקב בר סוסיי מאימתי הוא תורם את הגורן משתיעק האלה וכו'.

רבי יצחק רובא, רבה כלו' הוקן, בימי רבינו הקדוש. מ"ש ריש פ"ה זונא שאל לר' מה ניתני סרס רבעי או נטע רבעי אמר לון סקן שאלון לר' יצחק רובא דבחנת ליה כל מתניתא ע"כ. והנה מצינו חכם מכונה זונא בימי רבינו הקדוש עיי' ערך זונא א', ובלתי ספק שצ"ל זונא שאל וכו' (ולא זונא) וזה מוכיח שר' יצחק רובא חי בימי רבי המסדר המשנה. — ויש עוד להוכיח

שר' הנזכר פה הוא רבינו הקדוש ולא ר' יודה נשיאה הנקרא ג"כ רבי באיזה מקומות עי' ערכו (וכאשר נסתפקנו בהוספות לדרכי המשנה צד 15) דמ"ש שם איתא ר' זעירא מקבל לסביא דהוון בזמני דר' יצחק רובא דלא בחנון כל מתניית' מיניה. וזה ר' זעירא הוא ר' זעירא א' (ולא ר' זעירא ב') שהיה גדול בדורו ולו יאות לקבל על החכמים של זמן קודם, ור' זעירא א' חי בזמן ר' יודה נשיאה א' כמבואר בערכו, והל' מקבל לסביא דהוון בזמני דר' יצחק מורה על זמן רחוק.

מאמריו של ר' יצחק רובא כמעט כולם בשם רבי. ברכות פ"ה ט' ע"ב רבי יצחק רבה בשם רבי הלכה כר' אליעזר ביום טוב שחל להיות בטובאי שבת. (וכבלי ברכות ל"ג ע"ב איתא ר' יצחק בר אבדימי משום רבינו אמר הלכה, מזה נראה שר' יצחק רבה הוא ר' יצחק בר אבדימי. ועי' שם שבת ט' ע"ב אמר ר' יצחק בר אבדימי פעם אחת נכנסתי אחר ר' לבית המרחץ, ועי' תו' חולין ק"י ע"א ד"ה איכא תנא). — ברכות פ"ו י' ע"ב ר' אחא בר יעקב בשם רבי יצחק רובה ר' כשהיה אוכל בשר או ביצה היה או' אשר ברא נפשות רבות וכו'. — שם סוף פ"ו ר' על כל חבית וחבית שהיה פותח היה מברך עליה ומה היה או' ר' יצחק רובה בשם רבי ברוך הטוב והמטיב (ונראה דצ"ל ר"ט על כל חבית וחבית וכו' והסופרים טעו הרבה פעמים בזה עי' דרכי המשנה צד 26 הערה ובהוספות צד 4). — ר"ה פ"א הל' ג' (ג"ז ע"א) ר' יצחק רבה בשם רבי מלך וציכור נידונין בכל יום. ובט"ס סנהדרין פ"ב הל' ג' (כ' ע"א) איתא ר' יצחק בשם רבי המלך וציכור נידונין וכו', מזה נראה שגם במקום שבא ר' יצחק סתם הכונה לפעמים על ר' יצחק רבה וכמו שבא בהרבה מקומות ר' הושעיא סתם והכונה על ר' הושעיא רבה עי' ערכו. — ועי' סוף ערך הבא.

רבי יצחק בדור השני ובדור השלישי. חברו של ר' אימי א'. כלאים פ"ג הל' א' רבי יצחק ור' אימי הוון יתבין מקשיי וכו'. — כתובות פ"ט הל' ג' (ל"ג ע"א) קידושין פ"א הל' ג' (ג"ט סוף ע"ד) ארמלתא תפסת אמהתא אתא עובדא קומי ר' יצחק אמר תפסת תפסת ר' אימי מסיק מינה וכו'. — סנהדרין פ"א הל' א' ר' בא ור' בנימין בר יפת הוון דיינין קומי ר' יצחק ונפק דינא עם ר' בנימין אתא ר' בא בעי מיטרוף על ר' אמי ואלף מומחה שכסף ודן דינו דין. — וראינו מזה שר' יצחק היה מומחה, וכן נראה בהרבה מקומות בירושלמי ובבבלי שהיה מגדולי דורו. ור' נחמן נשא ונתן עמו בבבלי תענית ה' ע"ב ועי' לו שם מליצה יפה. ונראה שר' יצחק היה בן ככל ועלה משם לא". — ר' יעקב בר זכדי אמר בשמו מ"ק פ"ג הל' ה' (פ"ג ע"א) וגם עולא בר ר' ישמעאל אמר בשמו נדרים פ"ד הל' ב' (ל"ח ע"ג). — ולפעמים ר' יצחק סתם הוא ר' יצחק רובה אבל אין לשעות בזה לפי שאו יצחק רובה אמר בשם רבי, או שהמעשה מורה שהוא ר' יצחק רובא עי' ערך הקודם.

יצחק דיהבא ביצה פ"א הל' ט' (ס' ע"ד) יצחק דיהבא שאל לרבי יוחנן מהו מישחק קונדיטון ביומא טבא א"ל שרי ויב לי ואנא שתי. אבל

יצחק דיהבא — רבי יצחק בן אלישיב

ברין ביצה פ"א קפ"ו ע"ב הגי' ר' יצחק שאל לר' יוחנן וכו' א"ל שרי ועיי' ערך שאח"ז.

רבי יצחק עמושיא בדור השלישי. ונראה שהיה תלמידו של רבי זעירא. סוטה פ"ג הל' א' מניין ששיריה נאכלין אייתי ר' זעירא לרבי יצחק עמושיא ותנא ליה וכו'. — מ"ק פ"ג הל' ה' (פ"ב ריש ע"ב) ר' ירמיה הורה לר' יצחק עמושיא ואית דאמרי לר' חייה בריה דר' יצחק עמושיא. — פאה פ"ח כ' סוף ע"ד ר' יצחק עמושיא אמר קומי ד' זעירא בשם דבי ר' ינאי אפונין חיין וכו'. — ודע דברין ביצה קפ"ו ע"ב איתא ר' יצחק עמושיא שאל ריש לקיש מהו לשחוק קינדושין ביומא טבא א"ל הב לי ואנא שתי ע"כ ובירושלמי שלפנינו ליתא לזה המאמר. ועיי' בערך הקודם ותשפוט בקל שכן צ"ל: יצחק דיהבא (ולג' הר"ן שהבאנו שם ר' יצחק) שאל לרבי יוחנן מהו לשחוק קינדושין ביומא טבא א"ל שרי ר' יצחק עמושיא שאל ר"ל מהו וכו' א"ל שרי ויב לי ואנא שתי. והסופר דילג משורה לשורה ועיי' פ"ה.

יצחק בר' יונתן נדה קרוב לסוף פ"ב יצחק בר' יונתן ור' הונא הוון יתיבין אתת הדא איתא ושאלתון אמר לה יצחק בר' יונתן חמית עשיר מניה וכו'.

רבי יצחק חיננא בר' יצחק יומא פ"ד הל' ד' (מ"א ע"ד) אמר רבי אחא בר' יצחק בשעה שבנה שלמה את בית המקדש צר כל מיני אילנות לתוכו וכו' (הובא ערך ר' אחא בר' יצחק) אימתי יבשו אמר רבי יצחק חיננא בר' יצחק בשעה שהעמיד מנשה צלם בהיכל יבשו דכתיב ופרח לבנון אוטלל. ואפשר שצ"ל ר' יצחק בר' חיננא בר' יצחק.

רבי יצחק בר' אבא בר' מחסיה חברו דר' חננאל. מגילה פ"ב הל' ב' (ע"ג ע"א) רבי יצחק בר' אבא בר' מחסיה ור' חננאל הוון יתיבין קומי רב חד אמר יהודים וחורנה אמר יהודיים. — ברכות פ"ו י' ע"ד יצחק בר' אבא בר' מחסיה ור' חננאל הוון יתיבין חד אמר ברוך שנתן ריח טוב בעצי בשמים וחורנה אמר ברוך שנתן ריח טוב בעשב הארץ וכו'. ונראה שהיה בן בכל ולא עלה כלל לא"י.

רבי יצחק בן אלישיב בדור הרביעי. סוכה פ"א הל' י' (נ"ב ע"ג) סבך פסול אינו פסול אלא בארבע אמו' וכו' מהו לישן תחתיו התיב רבי יצחק בן אלישיב הרי טיט הנרוק משלים במקוה ואין מטבילין בו והכא משלים בסוכה ואסור לישן תחתיו (והובא בבלי סוכה י"ט). ועיי' ברכות ריש פ"ז שהביא הש"ס ראיי' ממנו שיכולין ללמוד איזוב מברכה וכבר דברנו מזה לעיל פ"ג. — מ"ש פ"ב הל' ה' (נ"ג ע"ג) ר' יצחק בר' אלישיב בעי נטמאו בגבולין לא יפדו שאין פודין את הקדשים להאכילין לכלבים וע"ש שר' יונה שחק על דבריו ואמר והן נומי נומיטי, ומשמע שחי בימי ר' יונה. — גם מצינו בבלי תענית כ"ג ע"ב שר' מני (והוא ר' מנא בנו של יונה ע"ש) היה שכוח קמיה דר' יצחק בן אלישיב.

ע"ז ריש פ"ג איתא כד דמך ר' יצחק בן אלישיב איתעקרין שובעין איסקופין טבעלי בתים דגלילא אמרין דהוו תליין בוכותיה.

רבי יצחק בר אלעזר בדור הרביעי ובקיסרין. דמאי פ"ב כ"ג ע"ב
 אמר ר' מנא אזולית לקיסרין וכו' שאילית לר' יצחק בר אלעזר ואמר לי וכו'. —
 יעקב איש כפר נבוריא (עיי' ערכו שהיה בדור הרביעי) אמר עליו (בכורים
 פ"ג ס"ג ע"ד) וה' בהיכל קדשו הא ר' יצחק בר לעזר בכנישתא דמדרתא
 דקיסרין. — ונראה שהיה רבו של ר' הושעיה בר שמי. עיי' מ"ק פ"ב הל' ג' (פ"א
 ע"ב) ר' יצחק בי ר' לעזר הוה מפקד לר' הושעיה בי ר' שמי וכו'. כלאים פ"ז
 ל' ע"ג א"ד מנא אזולית לקיסרין ושמעית ר' הושעיה בר שמי בשם ר' יצחק
 בן לעזר. עיי' ערך ר' הושעיה בי ר' שמי.

ר' יצחק בר אלעזר אמר הלכות בשם עצמו עיי' במקומות שהבאנו וכן
 קידושין פ"ג הל' א' הרי זו גיטה שלשים יום אין זה גט כריתות א"ד יצחק
 בר לעזר הדא דאת אמר מקודשת בשקידשה ככסף וכו' ועיי' דמאי פ"ז
 כ"ו ע"ב נזיר פ"ט הל' ג' ובמ"א. — ואמר בשם ר' נחמן בר יעקב שבת פ"ז
 הל' א' (ט' ע"א).

יצחק בר איסמיייה יבמות פ"א ב' ע"ג יצחק בר איסמיייה אמר רבי
 שמעון בן לקיש בעי ניתני שש עשרה נשים חליצה פוסרת צרתה.

רבי יצחק בר ביסנא שקלים פ"ח הל' ד' בשמוני' ושתי' ריבוא היתה
 נעשית ר' יצחק בר ביסנא בשם שמואל גזמא. ועיי' חולין צ' ע"ב ושם
 איתא ר' יצחק בר נחמני, ובמס' תמיד כ"ט ר' ינאי בר נחמני והוא טעות עיי'
 ראשי תיבות ר"י.

רבי יצחק בן גופתא תלמידו של ר' מנא. שבת פ"ג ו' ע"ב רבי
 יצחק בן גופתא בעי קומי ר' מנא עשה כן בשבת (שעירה מן הקילוח) חייב
 משום מבשל עשה כן בכשר בהלב חייב משום מבשל. — פסחים פ"ז הל'
 ב' (ל"ד ע"ד) ר' יצחק בן גופתא בעא קומי ר' מנא אילו יחיד בפסח למד מן
 הציבור בפסח וכו'.

רבי יצחק בן הקולא בדור השני. פאה פ"א ט"ז ע"ג נדרים פ"ח הל'
 א' רבי יצחק בן הקולא ור' יהושע בן לוי תרויהון אמרין קולקס לירק (צ"ל
 כירק וכן הוא בנדרים) ולמעשרות (למעשרות) ולשביעית וכו'. — כתובות
 פ"ב הל' י' גיטין פ"ג הל' ד' ר' זעירה ר' בא בר זבדא ר' יצחק בר הקולא
 (בגיטין חקולאי) בשם ר' יודן נשיאה ובלבד טרקום של אותה מלכות וכו'. —
 שם פ"ג סוף הל' א' ר' בא בר זבדא בשם ר' יצחק בר הקולא כנל מקום
 ששנינו אמר ר' גמליאל רואה אני את דברי אדמון הלכה כיוצא בו (ובבבלי
 שם ק"ט ע"א אמר ר' יצחק בן אלעזר משמיה דחזקיה כל מקום וכו'). —
 ב"ב פ"י הל' א' ר' אבהו בשם ר' יצחק בן הקולא כל מה שאת יכול לתלות
 במחק תלה ועיי' בערך שאח"ז.

רבי יצחק בר טבליי בדור הרביעי. קידושין פ"ג הל' א' רבי יצחק
 בר טבליי בעי קומי ר' לעזר מה נפשך מה שקנה בה הראשון קנה וכו'
 ובנידה פ"ב איתא שהיה במעמד עם ר' יעקב בר זבדי ור' חלבו עיי' ערך

ר' יעקב בר זכדי. — ובמס' דמאי פ"ב כ"ב ע"ד איתא חד בר נש אייתי
 חדא אישפלה דקפלוטין לר' יצחק בר טבליי שאל לר' יוחנן, וכבר העידנו ערך
 חנניה בן שמואל דצ"ל לר' יוסי והוא ר' יוסי ב'. — ודע דכבלי פסחים ק"ג
 סוף ע"ב איתא הוא ר' יצחק בן טבלא הוא ר' יצחק בן חקלא. וגראה שרבי
 יצחק בן חקלא אינו ר' יצחק בן חקלא דערך הקודם דר' יצחק בן חקלא חי
 בדור השני דהא אמר עם ר' יהושע בן לוי, ור' בא בר זכדי הקדמון בדור
 השלישי (עיי' ערכו) אמר הרבה פעמים בשמו, ור' יצחק בר טבליי חי בדור
 הרביעי וכדמוכח מהך דגיטה שהיה עם ר' יעקב בר זכדי ור' חלבו והם בני
 דור הרביעי.

יצחק בר יונתן נדה פ"ב ג' ע"ב יצחק בר יונתן ורב הונא (ובד' קראקא
 בטעות ורב) הוון יתיבין וכו'.

רבי יצחק בר מרי ברכות פ"ו י' ריש ע"ב ר' יצחק בר מרי קומי
 ר' יוסי בי ר' אבון בשם ר' יוחנן אפי' אוכלין פולטין דכתיב ימלא פי תהלתך.
 וכבבלי שם נ"א ע"א איתא תרגמ' רב יצחק קסקסאה קמיה דר' יוסי ברבי
 אבין משמיה דר' יוחנן וכו'.

רבי יצחק בר מריון סוכה פ"ב הל' ה' (נ"ג ע"א) רבי יצחק בר מריון
 הוה שושביניה דחד בר נש שאיל לר' לעזר וכו'.

רבי יצחק בר משרשיא שבת פ"ב הל' ד' (י"ג ע"ד) אבל אם כתב
 דין על גבי סיקרא וסיקרא על גבי דין חייב רבי יצחק בר משרשיא בשם
 רבנן דתמן חייב שתים משום מוחק ומשום כותב. ועיי' בבלי גיטין י"ט ע"א.
 רבי יצחק בר מתנה ע"ז פ"ג הל' י"ג (ט"ג ע"ב) רבי יצחק בר מתנה
 הוה מסתמך בר' יוחנן מטון צלמי דכולי מהו נייעבר קומי וכו'.

רבי יצחק בר נחמן בדור השלישי, והיה גבאי צדקה עם ר' יעקב
 בר אידי עיי' ערכו. ובמס' שבת פ"ד הל' ד' (י"ד ע"ד) פליגי ר' יעקב בר
 אידי ור' יצחק בר נחמן אליבא דר' אלעזר ע"ש. — יבמות פ"ח הל' א' (ח' ע"ד)
 ר' זורא שאל לר' יצחק בר נחמן למה מפני כבוד הזקן וכו' וע"ש קודם לזה רבי
 יצחק בר נחמן אמר בשם ר' יהושע בן לוי. — נדה פ"ב הל' ו' ג' ע"א ר'
 יצחק בר נחמן ור' אבודמא דמן חיפא הוון יתיבין אתא חד בר נש אמר רבי
 יצחק בר נחמן לר' אבודמא וכו'.

יצחק סחורה מגילה פ"ג הל' ו' (ע"ד ע"ב) יצחק סחורה שאל לר' יצחק
 ראש חודש שחל להיות בחנוכה כמה קורין אמר ליה קורין שלשה בראש
 חודש ואחד בחנוכה.

רבי יצחק בר רדיפה עיי' ערך ר' יאשיה.
 רבי ירמיה האמורא הודיע תלמידו של ר' זורא. ועלה לא"י (ואפשר
 שעלה עם רבו עיי' ערך ר' זעירא א') ושם זכה לתלמידים גדולים, ר' יונה,
 ר' חזקיה עיי' ערכם, ורוב חכמי דור הרביעי היו סרים למשמעתו כמבואר
 בערכי זה הפרק. — והלכותיו ומאמריו של ר' ירמיה רבו בירושלמי וכולם
 מיוסדים על אדני הסכרא הנכונה ושקידת האמת. וזה כינס ובין אשר חידש
 ר' ירמיה בעוד היותו בכבל. בתלמוד בבלי נמצא כי מלבד אשר הקשה

לפעמים להביא ר' זירא לידי גיחוך שאל ג"כ שאלות ע"פ החידוד של קורי עכביש כגון הק דב"כ כ"ג ע"ב רגלו אחת בתוך ג' אמה ורגלו אחת חוץ מג' אמה, עד שהוציאוהו מבית המדרש (אך ע"ש בתו). ובא"י לא עזב הדרך הישר במשא ומתן של תורה, ואחת משאלותיו היותר חרודות היא הק דפסחים פ"ב קרוב לסוף הל' א' פטר חמור שהמית כמה מיתתו בעריפה או בסקילה ע"כ והיא אינה יוצאת מגדר ההגיון הנכון. — ואפשר לפי שהכיר בהיותו בא"י שנשתבש הרבה בעודו בבבל אמר על ככלאי שהם טפשאיי משום דיתבי בארעא חשוכא וכו', ואף שהכמי בכל לא גערו בו וקיבלו הגנאי הזה עיי' כתובות ע"ה ע"א מ"ט ר' ירמיה היה פוסל בטומן, כי חכמי א"י היו מחבבים הרבה דברי חכמי בבל וכמו שבארנו בפרק הקודם.

בימי ר' ירמיה היתה צרה בטבריא ובא אויב לשלול שלל, ור' ירמיה פסק על כל איש חלקו למלא תאות השולל. מ"ק פ"ג פ"א ע"ד, וע"ש שר' יעקב בר' ר' בון רצה לנדותו על שפסק עליו מנורת כסף. ואפשר שזה השולל היה השלטון של הרומיים אשר היה מושבו בקיסרין עיי' ערך ר' אבהו, כי כן היה דרכם של הרומיים הממונים על הארצות לנגוש את העם ולתת עליהם מסים. — ומתסיפור הזה נראה שר' ירמיה היה אז גדול בא"י. ונראה כי כבר הלך שמו לא"י בעוד היותו בבבל. עיי' בבלי ב"ב קס"ה ע"ב דשלתו מתם חבריא לר' ירמיה עד אחד בכתב ועד אחד על פה מהו שיצטרפו וכו'. — ומה דאיתא בבלי כתובות ע"ה ע"א דהא ר' ירמיה דכי הוה הכא לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן צ"ל שהוא לאו דוקא והכונה שלא היה חשוב או בעיני חכמי בבל.

ר' ירמיה היה בימי ר' אבהו, עיי' בבלי פסחים פ"ד ע"א אמר ר' ירמיה לר' אבין כי אולית לקמי' דר' אבהו וכו' ע"ש. והיה ג"כ בזמן ר' יודה נשיאה ב' מגילה פ"ג ע"ד ע"ג ר' ירמיה מישלח כתב לר' יודן נשייא לשנוא את אוהבך ולאחוב את שונאך. מזה נראה שכבר דל אז כבוד נשיאי דבית רבי כי לא היו גדולים בתורה (עיי' ערך ר' יודה נשיאה ב'), ולכן פסק ג"כ ר' ירמיה המעות על הציבור בהך עובדא דמ"ק ולא ר' יודן נשייא. — בבלי סנהדרין ז' ע"ב איתא אמרי במערבא ר' ירמיה, וזה מורה קצת שחי הרבה שנים אחרי עלותו לא"י.

ירמיה ספרא עיי' ערך ספרא.

רבי ירמיה בר וזה כתובות פ"א הל' י' (כ"ה ע"ד) פלטיא מהו רבי ירמיה בר ווא ר' יוסי אומר ברוב. ובבבלי נזכר ר' ירמיה בר אבא עם רב ועם ר' אסי עיי' ברכות כ"ז ע"א פסחים ק"ז ע"ב, ור' יוסי הנזכר כאן הוא ר' אסי. — ומצינו בהרבה מקומות בירושלמי אמר ר' ירמיה אמר רב ונראה שהוא רבי ירמיה בר ווא דערך זה.

רבי ירמיה בר חנינה שנת פ"ד הל' א' (ו' קרוב לסוף ע"ד) טומנין בכסות וכפירות וככנפי יונה ר' יודה בר פזי בשם רבי ירמיה בר חנינה הדא

דתימר בשלא רבת רקבוביתן וכו'. אך בריש ההלכה איתא ר' יוסי בן פזי בשם ר' יוסי בר חנינה הדין דתימר בשלא רבת רקבוביתן והג' הזאת נראית יותר נכונה.

רבי ישמעאל אבנה דר' יודן גיטין פ"א הל' ב' (מ"ג ע"ג) רבי ישמעאל אבנה דר' יודן בעי ואפילו מעכו לעכו. — ומצינו שלשה חכמים נקובים על שם אביהם ר' ישמעאל, והם ר' יודן בי ר' ישמעאל, ור' ינאי בי ר' ישמעאל, עולא בר' ישמעאל (ע"י ערך כל אחד ואחד). וקצת נראה שהוא ר' ישמעאל דערך זה ומהו יש ג"כ להקיש שר' ישמעאל היה מפורסם בדורו; אבל באמת לא מצינו לו מאמרים כי אם מעט מזער. — והנה בירושלמי מצינו בהרבה מקומות תנא ר' ישמעאל ולא נזכר מעולם תני דבי ר' ישמעאל, ואם נזכר לפעמים בספרי הראשונים והאחרונים מן הירושלמי תני דבי רבי ישמעאל הוא ט"ס וכבר הערנו על זה בספרנו דרכי המשנה צד 144 ובהוספות לצד זה. — וידוע שקצת חכמים היו עוסקים בלבד בלימוד הברייתות ונקראים שוני הלכות, ולרוב לא חדשו מעצמן דבר בהלכה ושנו לבד באהבת איספת הברייתות ע"י בספרנו שם 318. גם ידוע שבכל מקום שנאמר תני פלוני הכונה שהוא שנה הך ברייתא ולא שהוא בעל המאמר.

ועל פי ההצעות האלה נראה לחדש דבר בענין המחבר של המכילתא. המכילתא נקרא בפי הראשונים מכילתא דר' ישמעאל (ע"י בספרנו שם 308) אבל לא נמצא בשום מקום בשני התלמודים המכילתא נקראת על שם רבי ישמעאל, וגם שם מכילתא בטכונן על המכילתא דס' שמות לא נמצא בש"ס. וע"י בבלי שבועות מ"א ע"ב דתנינא הילכתא ספרא וספרי וחוספתא, וגם שם נפקדה המכילתא. לכן נראה שהמחבר של המכילתא אינו התנא ר' ישמעאל חברו של ר' עקיבא כ"א האמורא ר' ישמעאל דערך זה, והוא היה שונה הלכות ואסף המשניות והברייתות לס' שמות והציגן יחד בדרך מדרש המקרא (ע"י דה"ט 307), ויען המלאכה הזאת היא גדולה מאד היה מחברה נכבד בעיני בני דורו וכינו בניו הגדולים אחריו. — ולעומת זה נזכר תנא דבי רבי ישמעאל בבבלי והוא איזה חכם מכית מדרשו של ר' ישמעאל (ע"י ספרנו שם ערך תנא דבי ר' ישמעאל) וקדם הרבה לר' ישמעאל מסדר המכילתא. ור' ישמעאל זה האחרון אסף במכילתא שלו גם דברי תנא דבי רבי ישמעאל והביא אותם על שם ר' ישמעאל ולפעמים הביאם סתם בלי שם אומר, וכן נמצא ג"כ בתנאים אחרים שהשיש מזכיר שמם על מאמרם והמכילתא מביא המאמר בלי שם התנא. — ובהו יבואו על נכון דברי הירושלמי ריש מס' הלה פסחים פ"ב הל' ד' (כ"ט ע"ב) ר' יוסי בשם ר' שמעון תני ר' ישמעאל בן (כצ"ל וכן כתב בעל שדה יהושע שצ"ל בן, ובפסחים איתא בטעות בן) רבי יונה ר' זעירא ר' שמעון בן לקיש בשם ר' ישמעאל אמר ר' מנא אולית לקיסרין שמעית ר' אחווה ור' זעירא (בפסחים הג' ר' אחווה בר זעירא) ואבא (בפסחים בטעות ואנא) הוה אמר בשם ר' ישמעאל נאמר לחם בפסח ונאמר לחם בחלה מה לחם שנאמר בפסח דבר שהוא בא לידי מצה וחמץ אף לחם שנאמר בחלה דבר שהוא בא לידי מצה וחמץ ובדקו ומצאו שאין לך בא לידי

מצה וחמץ אלא חמשת המינין בלבד ושאר כל הדברים אינן באין לידי מצה וחמץ אלא לידי סרחון ע"כ. והנה תחילת דברי הירושלמי קשים מאוד להולמן, ולפי מה שהנחנו ימצא בזה פשט מרווח. „ר' יוסי“ אומר הברייתא דלקמן, נאמר לחם בפסח בשם ר' שמעון „תני ר' ישמעאל בן“ פי' וגם ר' ישמעאל תני במכילתא בן, וכבר הערנו בס"ב ערך אמר פלוני ותני בן שזה מדרך הירושלמי כשרוצה להביא רא"י לדברי אמורא ע"ש. „ר' יונה וכו' בשם ר' ישמעאל“ פי' ר' יונה לא תני לה בשם ר' שמעון כי אם בשם רבי ישמעאל (התנא), „אמר ר' מנא וכו' ושמעית ר' אחווה וכו'“ פי' דאמר להך ברייתא סתם „ואבא הוה אמר בשם ר' ישמעאל“ פי' ר' יונה דהוא אביו של ר' מנא (עיי' ערכו) הוה אמר לה בשם ר' ישמעאל וכמו דאיתא קודם לזה ר' יונה ר' זעירא רבי שמעון בן לקיש בשם ר' ישמעאל נאמר לחם וכו'. ועיי' במכילתא פ' בא פ' שבעת ימים מצות תאכלו שומע אני כל מצות במשמע ת"ל לא תאכלו עליו חמץ וכו' ועיי' בכלי פסחים ל"ה ע"א. — וממאמר זה של הירושלמי עולה בכירור שבמקום שאומר הירושלמי תני ר' ישמעאל אין כונתו על התנא ר' ישמעאל, וכבר כתבנו שהירושלמי אומר בכל מקום על המכילתא תני רבי ישמעאל. ולא תני דבי ר' ישמעאל.

ודע גם מן הכלי יש להוכיח שבמקום דאיתא שם תני דבי ר' ישמעאל אין הכונה על המכילתא, דהרי בהרבה מקומות מצינו תני דבי ר' ישמעאל על קראי דס' ויקרא, עיי' שבת כ"ז ע"ב תני דבי ר' ישמעאל הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם וכו', עירובין נ"א הא תני דבי ר' ישמעאל ושב הכהן וכו' הכהן זו היא שיבה זו היא ביאה, זבחים נ"ב ע"א והתניא דבי ר' ישמעאל והנשאר בדם ימצה והנשאר ימצה וכו', חולין ס"ה דבי ר' ישמעאל תנא אלו כללי כללות ואלו פרטי פרטות ארבה זה גובאי וכו', שם ס"ז דבי ר' ישמעאל תנא במים במים כ' פעמים וכו', ועיי' חולין קי"ז ע"ב ובמ"א שהובא תנא דבי ר' ישמעאל אקראי דס' ויקרא. ולא מצינו מעולם שניסדר מכילתא לס' ויקרא, אין זאת כ"א שהתנא דבי ר' ישמעאל הוא תנא אשר חידש הלכות מן המקרא, וגם בא לפרש משניות ישנות ולפעמים במדות שהתורה נדרשת בהן וכו' עיי' עכ"ז בספרנו שם 144 עד 146. ודבריו הובאו ג"כ לפעמים במכילתא עיי' מסדר המכילתא כהך דפסחים ל"ה דברים הנאים לידי חימוץ וכו' וכן מנחות כ"ט ג' דברים היו קשין למשה וכו' ואלו הן מנורה וראש חודש וכו' ועיי' מכילתא פ' החודש ועוד אחרים. — ובזה יוכן ג"כ מה שהובאו לפעמים בכלי מאמרי המכילתא בשם תנו רבנן או תניא ולא בשם תני דבי ר' ישמעאל, עיי' ברכות כ"ז ע"א דתניא וחס השמש ונמס בארבע שעות וכו'. והוא מהמכילתא דפ' בשלח ונזכר ירושלמי ברכות פ"ד הל' א' בשם דתני ר' ישמעאל. — פסחים ה' ע"א תניא נמי הכי אך ביום הראשון תשבתו שאור מבתיתכם מע"ט וכו' והוא מהמכילתא פ' החודש פ"ח. — שם מ"א ע"ב במים אין לי אלא במים שאר משקים מנין וכו' והוא מהמכילתא שם פ"ז באיזה שינוי האוטרם. וכל אלה מאמרים והדומים להם אשר הובאו בל' ת"ד או תניא הם מהמכילתא אשר סידר האמורא רבי ישמעאל

דערך זה והוכאו בל' ת"ד כמו שהוכאו הספרא והספרי ולרוב גם התוספתא בל' ח"ד או תניא.

רבי ישמעאל בר רב יצחק יומא פ"ב הל' ז' (מ' ע"ד) רבי ישמעאל בר רב יצחק ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחי פ"ד ושעיר של יום הכיפורים צריך כהן. ועיי' ערך ר' שמואל בר רב יצחק.

אות כ"ף.

ר' כהן עיי' ערך ר' כהנא.

כהנא הוא ר' כהנא דבבלי תלמידו של רב ובירושלמי נקרא בכל מקום כהנא ולא ר' כהנא עיי' לקמן. — רב כהנא עלה לא"י בעצת רב כאשר נזכר בבבלי ב"ק ק"ז וע"ש באורך כל המעשה. והיה רך בשנים כאשר עלה לא"י ופגע בו לץ ואמר לו מה קול בשמים וקיבל עונשו על זה, וכן היה עובדא בבן בליעל אחר. ירושלמי ברכות פ"ב ה' ע"ג. — ונראה משם שלא עמד ימים רבים בא"י ונטל רשות מר' יוחנן במאמר מליצי: בר נש דאימיה מבסרא ליה (קצה בו, לא"י קרא אימיה) ואיתתיה דאבוהי (בבלי) טוקרא ליה להן ייזיל ליה, ור' יוחנן השיב לו ייזיל להן דמוקרין ליה" ושב לבבל ע"ש. — ובר"ה ריש פ"ד איתא רבי יוחנן ורשב"ל הוון יתיבין מקשיי וכו' עבר כהנא אמר הא גברא רבה דנישאל ליה וכו', הרי שהיה חשוב הרבה בעיני ר' יוחנן ורשב"ל והיו שואלין הלכה ממנו; ובירושלמי ברכות חזכר משמע שהיה תלמידו של ר' יוחנן. ועיי' בלאים פ"א כ"ז ע"א כהנא שאל לריש לקיש המרביע בחיות הים מהו וכו'. וכן שם פ"ג ריש הל' א' כהנא בשם ר' שמעון בן לקיש בולחן חוץ ליששה. — והנה תרומות פ"ד מ"ג ע"א חלה פ"א ג"ז ע"ד איתא כהנא שאל לישמואל לא מסתברא הדין מדומע וכו' אמר ליה ואנא סביר בן אלא חסלק (במס' חלה הגי' כד תיסק) לארעא דישראל את שאל לה כד סליק שמע הדא דמר ר' יוסי בשם ר' יוחנן וכו', משמע דבא לבאן כדרך כל הבאים ולא כאיש גם מפקד חמת המציק, ובבבלי ב"ק איתא שברח מאימת המלכות ע"ש. מכ"ז נראה הנכון כדעת התו' גיטין פ"ד ע"ב דרב כהנא עלה ב' פעמים לא"י והך דר"ה שר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש שאלו ממנו היה אחרי בואו פעם שנית לא"י. — וכבר כתבנו שהיה רך בשנים כאשר עלה לא"י, וזה היה בפעם הראשון, ולכן קראו לו כהנא ולא ר' כהנא וכיון דרש דש וקראו לו תמיד כן. ומצינו ג"כ לאמוראים אחרים שנקראים בשמם הפרטי בלי בינוי ושמם מעיד על גדולתם, שמואל וכו' והראשון נראה יותר לפי שכבבלי נקרא רב כהנא (ועיי' הוספות).

כהנא הוא מגדולי האמוראים של דור השני, ורוב מאמריו הם פרי שכלו. והרבה אמוראים אמרו בשמו, ר' אלעזר, ר' ירמיה וכו' ועיי' ערך רבי יאשיה. — בירושלמי וכן בבבלי נזכר הרבה פעמים ועיי' לו פלפול ארוך עם

רבנין דתמן חגיגה פ"ג הל' ב' ע"א ע"א. ועיי' מנחות כ"ג כ"ד ושם הובא הפלפול זה בשנינו קצת ואיתא שם כי סליק ר' כהנא אשכחיהו לבני ר' חייא דיתבי וקאמרי וכו' הרי שזה המשא ומתן של תורה היה לו בא"י ועם הכמי א"י וצ"ע. ועיי' פ"ב ערך תמן ולקמן ערך רבנן דתמן, ובכ"ז הדבר צ"ע.

רבי כהנא בדור הרביעי סנהדרין פ"א הל' ב' (י"ח ע"ג) רבי כהנא אימני (פ"י נסמך) קומי ר' אחא בר יעקב ועאל ר' אחא בר יעקב קמיה מנייה לעיבורא וכו' ועיי' ערך ר' אחא בר יעקב. — עוד שם ר' חייא בר ווה הוה קאים מצלי עאל ר' כהנא וקם ליה מן חורי מצלי חסל ר' חייא ותיב ליה בנין דלא מיעבר קומי שרי רב כהנא מאריך בצלותיה כיון דחסל אמר כן אתון נהגין לצעורי רבכון אמר ליה רבי אנא מבית עלי קאתי דכתיב אם יתכפר עון בית עלי בזבח ומנחה בזבח ומנחה אין מתכפר אבל מתכפר בתפילה. — פאה פ"ד י"ח ע"ג ר' כהנא ור' תחליפה חד אמר תוך הוד ותוך המגל וחורגת אמר וכו' ועיי' ערך ר' תחליפא. — ר' כהנא האריך ימים עיי' סנהדרין שם שרבי חייא בר ווה התפלל עליו וזכה לו עד דאיתעדון טופריו סומקין כהדא רקקה.

ונראה דזה ר' כהנא הוא ר' כהן הנזכר לפעמים בירושלמי. עיי' ברכות פ"ג ר' ע"א ר' אמי ור' חזקיה ורבי כהן ור' אחא בר יעקב הוון מטיילין באילין פלטיזתא דציפורי הגיעו לכיפה ופירש ר' כהן הגיעו למקום טהרה וחזר אצלון וכו'. וכבר מבואר מהך דסנהדרין דראש הערך שר' כהנא היה בימי דר' אחא בר יעקב והיה כהן. ובכתובות פ"א הל' י' (כ"ה ע"ד) איתא ר' יהודה בשם רב כהן קרונה של ציפורין הוה עובדא, והוא ט"ס וצ"ל כמו שהוא בבלי שם י"ד ע"ב אמר ר' יהודה אמר רב בקרונה של ציפורי וכו'.

רב כהנא בריה דר' חייא בר אבא שבת פ"א ג' ע"ד רב כהנא בריה דר' חייא בר אבא ר' אחא מטי בה בשם רבי יוחנן שמן ביטלו מבוטל. — ביצה פ"ב הל' א' ר' כהנא בריה דרבי חייא בר בא אמר ובלבד שלא יערים.

כהנא בר מלכיה ברכות פ"ח י' ע"ב עד כמה יהו פרוסות ר' יוסי בי ר' אבון כהנא בר מלכיה בשם רב עד כזיתים. — ובבלי עירובין ח' ע"ב איתא לחד לישנא דר' כהנא בר מלכיו היינו רב כהנא רביה דרב. ונראה דכהנא בר מלכיה לחוד ורב כהנא בר מלכיו לחוד.

אות למ"ד.

ר' לא, לייא ערך ר' הילא.

רבי לא דכפרא סנהדרין פ"ו כ"ג ע"ד ר' מני חורי לרבי לא דכפרא לקרוע ולהתאבל כר' אחא ולא ליטמות כר' יוסי. וזה ר' מני הוא ר' מנא שהיה בדור החמישי עיי' ערכו. ועיי' ערך ר' הלל דכיפרא.

רבי לודה תענית פ"ג הל' י"ב (ס"ז ע"א) מהו תונת אמו אמר רבי לודה לישן
 גימטריון הוא אפרא בעייני אמיה, פ"י בעל קרבן העדה תונת בא"ת ב"ש הוא
 אפרא וצ"ע. ומה שפירש בו בעל יס"ת הוא דוחק גדול יותר ע"ש. ואפשר
 שדרש תונת גימטריא בל' יונית: ת *τέτρα* וגם *αὐγῆς*. ועיי' הוספות.

לוי בר סיסי, סיסיי, סוסיי וכנכלי לרוב לוי סתם. מגדולי תלמידי
 רבי אשר השלימו לסדר המשנה עיי' דרכי המשנה פ"ג. — יבמות פ"א הל'
 א' לוי בר סוסיי בעא קומי רבי ניתני שש עשרה נשים וכו', וכנכלי שם י'
 ע"א איתא אע"פ כן בדקה לוי במתניתיה. — לוי בר סיסי היה גדול מאוד
 בתורה ורבי אמר עליו שהוא בר נש דכוותיה, וכאשר באו בני סימוניא אצל
 רבי ושאלו ממנו שיתן להם איש והוא דריש דיין והזן וסופר נתן להם לוי
 בר סיסי, עיי' כל הסיפור באורך יבמות פ"י י"ב י"ג ע"א ב"ר פ' פ"א וכבר
 הארכנו בזה לעיל פ"ג ע"ש. — ובמס' תענית פ"ד הל' ב' (ס"ח ע"א) בהך
 עובדא שרבי צוה לפני מותו שימנו ר' חנינה בראש ור' חנינה לא קיבל
 הכבוד הזה עד דימנו ר' פס ע"ש איתא ב"הל' והוה תמן חד סב אמר אין
 חנינה קדמיי אנא תיניין אין ר' פס דרומיא קדמיי אנא תיניין ע"כ וקן זה היה
 לוי, עיי' בבלי כתובות ק"ג ע"ב. — מקום ישיבת לוי לא נודע. ובמס' תענית
 פ"ג הל' ח' (ס"ז ע"ד) איתא לוי בן סיסי באו הגייסות לעירו נטל ספר תורה
 ועלה לראש הגג אמר רבון העולמים אין בטלית חדא מילה מן הדין ספר
 אורייתא ייעלון לון ואם לא יזלון לון מן יד איתבעין ולא אשתכחון ע"כ,
 וגם שם לא נזכר שם עירו. — לוי בר סיסי הראה מריעה לפני רבי ונפסח
 ולא נתרפא ברכות פ"א ג' ע"ג, ועיי' בבלי סוכה ג"ג ע"א תענית כ"ה דאיטלע
 ג"כ בשביל שהטיח דברים על ענין נשמים. והמעשה הובא תענית שם והוא
 דומה קצת להך מעשה דגייסות ירושלמי תענית, אך בהך ירושלמי לא הטיח
 כלפי מעלה, וכנכלי שם אמר ר"א דהטיח וכו' א"כ היו תרי עובדא.

לוי ירד לבבל. וכנכלי קידושין ע"ב ע"א משמע קצת שירד לשם כבר
 בחיי רבי דרבי אמר לו שם הראני תלמידי חכמים שבבבל, אך לפי מה שפי'
 רש"י שם ד"ה הראני בעל משלות דומיות היו לוי, לא ירד כלל לבבל בחיי
 רבי ואחרי מות רבי שישב ר' חנינא בראש ירד לבבל והירידה זאת היתה בימי
 רב, עיי' בבלי כתובות ק"ג. והיה נושא ונותן עם שמואל ולא עם רב, ואפשר
 שקבע מושבו בנהרדעא מקומו של שמואל. מנחות ל"ח ע"ב א"ל לוי לשמואל
 לא תיתב אכרעך עד דמפרשת לי וכו'. — ושמואל נהג בו כבוד ואמר בשמו
 בבלי עירובין י' ע"א שני פעמים, סוכה ז' ע"א, נדרים פ"ב ע"א. ודע
 דבירושלמי נדרים פ' י"א הל' ב' (מ"ב ע"ג) איתא ר' זעירא בשם שמואל כל
 הגדרים אדם מיפר חוץ מהאומרת הנייתי על פלוני הא הניית פלוני עלי יפר,
 והוא בניצמו המאמר שאמר שמואל בבלי נדרים בשם לוי ובירושלמי משמע
 שהוא מאמרו של שמואל. ונראה שלוי אמר המאמר זה בבבל ושם אמר
 אותו שמואל בשם לוי, ומכנכל הביאו אותו תלמידים העולים לא"י ונשמע
 שם לכד על שם שמואל עיי' פ"ג. — לוי מת בבבל, וזה עולה מטה דאיתא

ברכות פ"ב ה' ע"ג כד דמך לוי בר סיסי עאל אכיו דשמואל ואפטר עלוי, ואבהו דשמואל לא עלה מימיו לא"י וע"ש משל נחמד בתוך ההספד ומסיים כך היה רבי לוי בר סיסי חביב לפני הקב"ה ככל אדם הה"ד כי זה כל האדם כי זה ככל האדם.

רבי לוי בדור השני ובדור השלישי. סוכה פ"ה הל' א' רבי לוי ויהודה בר נחמן הוון נסבין תרתין סילעין מיעול מצמתה קהלא קומי ר' יוחנן עאל ר' לוי ודרש יונה בן אמיתי מאשר היה דכתיב וכו' עאל ר' יוחנן ודרש יונה בן אמיתי מזבולון היה דכתיב וכו' בשזבתא חורייתא אמר ר' לוי ליהודה בר נחמן סב לך אילין תרתין סילעיא ועול מצמת' קהלא קומי ר' יוחנן עאל ואמר קומיהון יפה לימדנו ר' יוחנן אמו מאשר ואכיו מזבולן. — סנהדרין סוף פ"ג ר' לוי הוה ליה דין עם חד בר נש על עסק בתים והוון דייגין קומי ר' לעזר לאחר גמר דין הביא ראייה שאל לר' יוחנן וכו'. — ר' לוי היה חשוב בעיני בני דורו, ר"ה פ"ד הל' א' ר' זעורא מפקד לחברייא עולון ושמעון קליה דר' לוי דרש דלית איפשר דהוא מסיק פרשתיה דלא אולפן ועל ואמר קומיהון כתוב אחד אומר יום תרועה וכתוב אחד אומר זכרון תרועה הא כיצד בשעה שהוא חל בחול יום תרועה בשעה שהוא חל בשבת זכרון תרועה. וזה המאמר הובא ג"כ בבלי ר"ה ריש פ"ד ושם איתא אמר ר' לוי בר להמא אמר רבי חמא בר חנינה. — סנהדרין פ"ב הל' ג' (כ' ע"ב) והוה ר' זעורא מפקד לחברייא עולון ושמעון קליה דר' לוי דרש דלית איפשר ליה דהוא מסיק פרשתא דלא ריבון. — ויש להבדיל הרבה בין לוי ור' לוי, לוי הוא מגדולי הדור הראשון תלמידו של רבי וסידר משניות וברייתות וגם נזכר שמו בכמה הלכות וסוגיות עמוקות, ור' לוי היה בדור השני והשלישי וגודע יותר לבעל אנדה ודרש מקראות. ונראה שזה ר' לוי הלך לערביא ולכן בא בהרבה מקומות אמר רבי לוי בערביא קורין וכו'. עיי' ויקרא רבה פ"א ר' לוי אמר לשון ערבי הוא בערביא קורין לנביא סביא. שם פ"ה אמר ר' לוי בערבייא קורין לינוקא עוילא וכן במ"א.

רבי לוי סוכיא, סוכייה עירובין פ"י כ"ו סוף ע"א ריש לקיש בשם לוי סוכיא במערה מכד לכד היא מתניתא. יומא פ"ח הל' ו' (מ"ה ע"ב) ר' שמעון בשם ר' לוי סוכייה במורד ביום הכיפורים היא מתניתה (ונראה דצ"ל ר' שמעון בן לקיש דר"ש בן לקיש אמר בכל מקום בשם לוי סוכייה). — עירובין פ"י כ"ו ע"ג אמר ר' שמעון בן לקיש בשם לוי סוכייה (סוכייה) בין (צ"ל כאן וכאשר הגיה בעל ק"ע) בנפרכת בציפורין בין (כאן) בשאינה נפרכת בציפורין. ופסחים פ"ו הל' א' (ל"ג ע"ב) ר' שמעון בן לקיש בשם ר' סוכייה כאן בנפרכת וכו' וצ"ל בשם ר' לוי סוכייה (סוכייה).

רבי לוי צנבריא פי' מעיר צנבריא (עיי' ערך ר' יונה) בדור השלישי. שביעית פ"ו ל"ו ע"ד מקום שהוא נאכל ולא נעבד מהו להשכיר בהמתו שם רבי לוי צנבריא שאל לר' יצחק ולר' אימי ואסרון. — שם פ"ט ל"ט ע"א תבן של שביעית מהו שיהא אסור משום ספיהן ר' לוי צנבריא שאל לר' בא בר

זבדא ושרא. — ונזכר עוד ע"ז פ"ב הל' י' (מ"ב ע"א) מלייא דלוי צנבריא
 הוה מזבין פירין ר' יעקב בר אחא בשם ר' יסא עבדו של נאמן כנאמן פ"י
 נעריו של לוי צנבריא היו מוכרין פירות ואמר ר' יעקב פירות וכו' פ"י שהם
 נאמנים על המעשרות (ודלא כפ"י בעל פני משה שם).

ר' לוי בר חיתה, היותא סוטה פ"ז הל' א' ר' לוי בר חיתה אזל לקטרין
 שמע קלון קרין שמע אלניסתין בעא מעכבתון שמע ר' יוסי ואיקפיד אמר כך
 אומר אני מי שאינו יודע לקרות אשורית לא יקרנה כל עיקר אלא יוצא בכל
 לשון שהוא יודע. — שבת סוף פ"ו אמר רבי לוי בר חיותא ולא כבר עשה
 כן בעולם הוה הה"ד ענה נבוכדנצר ואמר הא אנא חזי גוברין וכו'.

לוי בר נזורה ברכות פ"ב ד' ע"ב לוי בר נזורה אמר כל האומר שמועה
 משם אומרה שפתותיו רוחשות עמו בקבר וכו' ועיי' ערך ר' שמעון בן נזורה.
 לוי בר פאמי (ובקראקא בטעות פכטי ובקראטאשין פכטי) מגילה פ"ג
 הל' ח' (ע"ד ע"ב) לוי בר פאמי שאל לר' חונה אילין אירורייה מהו דיקרינן
 חד ויברך לפניהן ולאחריהן אמר ליה אין לך טעון ברכה לפניו ולאחריו אלא
 קללות שבתורת כהנים וקללות שבמשנה תורה.

רבי לוי בר פלמא תרומות פ"ז מ"ז ע"ב ר' זעירא אדא בר גרשון
 ר' בירי רבי לוי בר פלמא זקן אחד בשם רבי ששים ואחת (ביצים)
 אסורות וכו'.

רבי לוינטי דמאי פ"ז כ"ז ע"ג רבי לוינטי בשם ר' יונה כל טבל דאנן
 קיימינן הכא טבל לראשון ולשני. — שבת פ"ג ו' ע"א והא רבי לוינטי
 עאל מיסחי עם ר' יונה חמי חד בר נש מולף על גרמיה וכו'. יבמות פ"ט י'
 ע"ב ר' לוינטי בעא קומי ר' יונה נחא בת כהן שנישאת לישראל וכו'. מכל
 זה נראה שר' לוינטי היה תלמידו של ר' יונה.

ר' ליל בי ר' אלם עיי' ערך ר' הלל בריה דר' אלם.
 ליבסא עיי' ערך אלנסא.

רבי ליעזר ביצה פ"א הל' ו' ר' ליעזר ור' אבא מרי ור' מתניה הורי
 פיתא לארסקינס נשובתא שמא יצרכו לו הרכים. וכבר הארכנו בזה ערך רבי
 אבא מרי. וזה ר' ליעזר חי בדור הרביעי שהרי הורה עם ר' אבא מרי ורבי
 מתניה ואינו ר' לעזר דערך הבא.

רבי לעזר, אלעזר (במס' ברכות איתא תמיד אלעזר, ובבבלי בכל
 המסכתות אלעזר והוא ר' אלעזר בן פדת דבבלי) מגדולי האמוראים של דור
 השלישי ועלה מבבל לא"י. ר"ה פ"ב הל' ז' סנהדרין פ"א י"ח ע"ג אמר רבי
 לעזר כד סלקית להבא אמרית הא נבי חדא, וכן איתא בבלי כתובות ק"ב ב"ב
 פ"ז חולין ק"י דר"א עלה מבבל. ובבבלי שימש רב ושמואל ואמר לפעמים
 דברי זה לפני זה עיי' עירובין ס"ה ע"ב ס"ז ע"א כתובות ע"ז ע"א חולין ק"א
 ע"ב ובמ"א. ובא"י היה מתלמידי רבי יוחנן היושבים תמיד לפניו, וכאשר
 כעס ר' יוחנן על שאמר ר"א הלכה ולא אמרה משמו פייסיה ר' יעקב בר אידי
 ואמר לו כל עמא (כצ"ל וכן הוא מ"ק, וברכות יש בטעות עלמא עיי' לעיל
 פ"ב ערך כל עמא ופ"ג כ"ז ע"א) ידעין דר' אלעזר תלמידיה דר' יוחנן והוא

יושב ודורש והתורה שלך היא, ברכות פ"ב ד' ע"ב שקלים פ"ב מ"ז ע"א מ"ק
פ"ג פ"ג ע"ב ועיי' סנהדרין פ"א הל' א' (י"ח ריש ע"ב) ושם איתא דר' לעזר
היה לר' יוחנן תלמיד וחבר ועיי' לקמן.

והנה קידושין פ"א הל' ד' (ס' ע"ב) איתא ר' יהודה שלח לר' אלעזר
שומר שמסר לשומר א"ל הראשון חייב ר' יוחנן אמר השני (צ"ל הראשון וכן
הגיה בעל פ"ט) חייב רשב"ל אמר השני חייב תמן תנינן השוכר פרה מחבירו
והשאילה לאחר ומתה כדרכה ישבע השוכר שמתה כדרכה והשואל משלם
לשוכר וכו' ר' אילא בשם ר' ינאי והוא שנתן לו רשות להשאיל וכו' ותני
ר' חייה בן און השואל רשאי להשאיל ואין השוכר רשאי להשכיר וכו' רבי
זעירא בעי קומי ר' יסא היאך עבדין עובדא א"ל תריי כל קביל ארבעה לא
עבדין עובדא בסוגיא (פ"י ר' חייה ור' ינאי סברי אין השואל רשאי להשאיל
וכו' א"כ שומר שמסר לשומר הראשון חייב וכדעת ר' אלעזר ור' יוחנן, הרי
כאן ארבעה ר' חייה ר' ינאי ר' אלעזר ר' יוחנן, ורשב"ל אמר השני חייב ורבי
יהודה מספקא ליה הרי כאן שנים ופשיטא דאין דבריהם של שנים במקום
ארבעה, כן פירשו המפרשים), אמר ליה תריי כל קביל תריי אינון ר' לעזר תלמידיה
דר' חייה רבה ר' יוחנן תלמידיה דר' ינאי, (פ"י ר' חייה ור' לעזר נחשבים אחד
דר' לעזר תלמידיה דר' חייה וא"כ אמר כמו שקיבל מרבו וכן רבי יוחנן
תלמידיה דר' ינאי נחשב אחד עם רבו וא"כ אין כאן אלא תרי כנגד תרי).
והסוגיא זאת הובא קצתה כתובות פ"ט הל' ה' (ל"ג ע"א) והעולה ממנה שר'
חייה היה רבו של ר' אלעזר. ואפשר שבתחילה למד אצל ר' חייה ואחר מות
ר' חייה למד אצל ר' יוחנן, אך הדבר צ"ע דלא מצינו בשום מקום שרבי
אלעזר למד אצל ר' חייה וקצת נראה שר' חייה מת קודם שהגיע ר' אלעזר
להיות תלמוד, והרי גם ר' יוחנן לא מצינו בשום מקום שלמד אצל ר' חייה.
וגם ממה שאמר ר' יעקב בר אידי לר' יוחנן כל עמא ידעין דר' אלעזר
תלמידיה דר' יוחנן והוא יושב ודורש שלך וכמו שהבאנו קודם לזה עולה שר'
יוחנן לבד היה רבו של ר' אלעזר. לכן נראה בבירור שמה שאמר הש"ס רבי
לעזר תלמידיה דר' חייה אין הכוונה תלמידו דייקא אלא שבכל מקום עושה
דברי ר' חייה עיקר וסבר כוותיה. וכן עולה ממה דאיתא יבמות פ"ב הל' ג' (ג'
ע"ד) איסור מצוה ואיסור קדושה חליץ לה נפטרה צרתה ובא עליה ר' יוסה
אמר איתפלגון ר' לעזר (אמר נפטרה צרתה כצ"ל) ור' יוחנן אמר לא נפטרה
צרתה ר' שמי מחליף שמועה מסתברא על דר' שמי דבכל אתר ר' לעזר
סמך לר' חייה רבה דתני ר' חייה איסור מצוה ואיסור קדושה חליץ לה ובא
עליה נפטרה צרתה ע"כ. — ועיי' תרומות פ"ח ט"ה ע"ג ע"ז פ"ב ט"א ע"א
דפליגי ר' חנינה ור' יהושע בן לוי לענין גילוי חד אמר ישן מותר וחד אמר
ישן אסור וקאמר הש"ס מסתברא דר' חנינה אמר ישן מותר דר' לעזר אמר
ישן מותר ובכל אתר סמך ר' לעזר לר' חנינה. וגם פה הכוונה שהוא
הולך בכל מקום בשיטת ר' חנינה וסבר ליה כוותיה, אבל לא שהיה תלמידו
של ר' חנינה דזה לא מצינו בשום מקום. — ודע דבמס' שקלים פ"ג הל' ב'
איתא דר' לעזר שאל לר' יהושע בן לוי ע"ש.

ר' אלעזר היה כבר מחודד בימי נערותו. עיי' ברכות פ"ב ה' ע"א רבי חייא ר' יסא ר' אמי סלקון מיעבד ננוניה דר' אלעזר שמעון קליה דר' יוחנן אי מחדית מילה אמרין מן נחית שמע לה מיניה אמרין וייחות ר' אלעזר דהוא זרין סגין (ועיי' בבלי שם ט"ז). — והמעשה זה מורה ג"כ שר' אלעזר היה כבר בנערותו בא"י. וקצת נראה שא"י היתה ארץ מולדתו ושימש שם כמה שנים את ר' יוחנן, ואח"כ ירד לבבל ולמד אצל רב ושמואל ומשם חזר לא"י וע"ז נאמרו הנך כד סליק ר' לעזר שזכרנו לעיל. והך עובדא דר' יוחנן כעס על ר' אלעזר ור' יעקב בר אידי פייסו ואמר שב"ע יודע שהוא תורתו של ר' יוחנן היה קודם נסיעתו מא"י לבבל, דאם היה ר' אלעזר בן בבל ושם שימש רב ושמואל ואח"כ עלה לא"י ולמד אצל ר' יוחנן הלא אפשר שהוא תורתו של רב ושמואל? — ונראה ג"כ שאחר חזרתו מבבל וקנה לו תורה הרבה מלימודם של רב ושמואל נתעלה להיות תלמיד חבר לרבי יוחנן וכמו שזכרנו בראש הערך.

ואורו של ר' אלעזר הלך ואור כגונה היום. בראשיתו היה תלמידו של ר' יוחנן (ורב ושמואל), ואח"כ נעשה תלמיד חבר לר' יוחנן, ונראה שאז אמר עליו ר' יוחנן יפה לימדני ר' אלעזר עיי' מגילה פ"א הל' י"ד (ע"ב ע"ג), יבמות פ"ב י"ג ריש ע"א, ובסוף נקרא מרה דארעא דישראל בבלי זמא ט' ע"ב גיטין י"ט ע"ב נדה כ"ז ע"ב, וגם היה גדול בכית הגשיא (ר' יודה נשיאה א') עיי' ערך ר' חייא בר אבא. — ונראה שנקרא מרה דארעא דישראל אחר מות ר' יוחנן וריש לקיש ואז היה אורו גדול מאוד כל אנשי דורו. ובבלי נדה שם איתא טעם אחר חלוש מאוד ואפשר שהוא הוספה מאוחרת. (ומה דאיתא בבלי זמא ט' ומה ר' אלעזר דמרה דארעא דישראל לא משתעי ר"ל בהרית, הכוונה שהיה גדול עד שבסוף היה ראש כל חכמי א"י, ופירוש זה נראה עיקר). ומצינו בר' אלעזר ששלח לגולה (כלו' הוראה) עיי' בבלי ביצה ט"ז ב"ב קל"ה, ונראה שזה היה בעת היותו מרה דארעא דישראל. — ונכבדות מדובר בר' אלעזר שהיה עוסק בתורה בשוק התחתון של ציפורי וסדינו מוטל בשוק העליון, בבלי עירובין נ"ד. וגדולי חכמים אמרו משמו של ר' אלעזר בכמה מקומות. עולא (מעשרות ריש פ"ג נויר פ"ז הל' ב') רבי זעירא (מעשרות פ"ד ג"א ע"ב ובט"א). — ר' אמי ורבי אסי שיבתו לר"א כבר בנערותו עיי' הך דברכות דלעיל, ובמס' פסחים פ"ג סוף הל' ז' (ל' ע"ב) איתא רבי חייה ר' יסי ר' אימי ענון למיתי גבי ר' אלעזר אמר לון אן הויתון אמרין ליה נמל חסד אמר לון ולא הוה תמן חורנין וכו'. — ובמ"ק פ"ג הל' ה' (פ"ב ע"ב) איתא ר' לעזר הורי לר' שמעון בר בא (ב' פעמים), ור' שמעון בר בא עצמו היה מתלמידי ר' יוחנן. — ועיי' ערך ר' לוי שהלך למידן קומי ר' לעזר.

הלכותיו של ר' אלעזר רבות וגדולות, ומהן במקום שנא במחלוקת עם ר' יוחנן ונמצאות בהרבה מסכתות. — וגם אמר הלכות גדולות וכללים. שבת פ"ד י"ד ע"ד חד בר נש רחים איתא ביזמוי דר' אלעזר וסכן אתון שאלון ליה מהו

תיעבר קומי ויחי אמר ימות ולא בן מהו ישמע קלה ולא ימות ימות
ולא בן (ועיי' בבלי סנהדרין ע"ה ע"א). — פסחים פ"ב הל' א' כל
מקום שנאמר לא תאכל לא תאכלו לא יאכלו את תופס איסור הגייה
כאיסור אכילה עד שיבוא הכתוב ויפרוש לך כשם שפירש לך באבר מן החי
ונבילה (ועיי' בבלי פסחים כ"א ע"ב). — מגילה פ"א הל' י' שלמים הקריבו
בני נח (פי' גם שלמים ולא מיבעיא עולות ולאפוקי מר' יוסי בן חנינה דאמר
דוקא עולות ע"ש). — שם הל' י"ד חזה ושוק לכהנים בבמה גדולה ולבעלים
בבמה קטנה. — כתובות פ"א הל' א' מצא הפתח פתוח אסור לקיימה משום
ספק סוטה (עיי' בבלי כתובות ט' ע"א). — והרבה מהלכותיו ומאמריו נזכרו
בבבלי ונוסף שם כהנה וכהנה. — ועוד לו כללים גדולים. מ"ש פ"א הל' א' (נ"ב
ע"ג) אין מחדשין על הגזירה. עוד שם אין מוסיפין על ההלכה. — פסחים
פ"ג הל' ג' (ל' ע"ב) כל מקום ששנה רבי מחלוקת וחזר ושנה סתם
הלכה כסתם.

וכמה גדולים דברי ר' אלעזר בהגדה והמה מיוסדים על אדני הבינה
ועומק המוסרו רובם באים בבבלי. סוכה מ"ט ע"ב גדול העושה צדקה יותר מכל
הקרבנות וכו', גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה וכו' אין צדקה משתלמת
אלא לפי החסד שבה וכו'. כ"ב ט' גדול המעשה יותר מן העושה וכו'. —
שם מאי דכתיב וילבש צדקה כשריון לוטר לך מה שריון זה כל קליפה
וקליפה מצטרפת לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון
גדול וכו'. שם גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו. סנהדרין צ"ב
ע"א לעולם הוה קבל וקיים. — ומה מתוקים דבריו בענין הלימוד והדעה.
סוכה מ"ט ע"ב מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה וכי יש
תורה של חסד ותורה שאינה של חסד אלא תורה לשמה זו היא תורה של
חסד שלא לשמה זו היא תורה שאינה של חסד. סנהדרין צ"ב ע"א גדולה
דיעה שניתנה בין שתי אותיות וכו'. — שם כל אדם שיש בו דיעה כאילו
נבנה בית המקדש בימיו וכו'. וכן נודע כחו של ר' אלעזר במקומות אין מספר
במאמרי אמת של מוסר והישרת המידות.

באגרת ר' שרירא גאון כתוב ובשנת תק"ץ איפטר ר' יוחנן ור' אלעזר
בשנת חדא ע"כ. אבל מן הירושלמי נראה שר' אלעזר האריך ימים מר' יוחנן,
דכמס' נדרים סוף פ"א איתא ר' חייא בר אבא אתא לגבי ר' לעזר א"ל פייס
לר' יודן נשייא דיכתוב לי חדא איגרא דאיקוד וכו' (והובא בערך ר' חייא בר
אבא), ואם היה עוד ר' יוחנן חי למה שבק ר' יוחנן אשר היה גדול בבית
הנשיא והוא היה רבו. וגם הרבה הלכות של ר' אלעזר נאמרו לפי פשוטן
אחר מות ר' יוחנן.

רבי לעזר דרומיה, מ"א, מ"יא בדור החמישי. פאה פ"ח הל' ב' (כ'
ע"ד) רבי לעזר דרומיה בעי קומי ר' יוסי מתני' דרבי אלעזר וכו', וזה ר' יוסי
הוא ר' יוסי ב' חברו דר' יונה, עיי' יומא קרוב לסוף פ"ו אמר ר' לעזר דרומיא
נבלת העוף הטהור מחיצתה בכל מקום וכו', וקאי אר' ירמיה ור' יוסי ואר'

מנא ע"ש. — חגיגה פ"ג הל' ב' (ע"ט ע"א) אמר ר' לעזר דרומיה לא כן אמר ר' יוסי בי ר' זמיה בשם ר' יוחנן מפני מה אמרו שירי מנחות מחברין את עצמן וכו'.

רבי לעזר בי ר' חגיג בדור החמישי. שקלים פ"ז הל' ה' (ג' ע"ג) רבי לעזר בי ר' חגיג הוה מסמך לר' מנא חמא אחד ארמאי טקטע מן סוסיה ומפיק לברא אמר ליה הדא היא דאמר ר' יוחנן הנמצא ביד גוי כנמצא בפלטיא. ועיי' ערך ר' מנא ב'.

רבי לעזר בר חגיגה שבת פ"ג הל' ז' (ו' ע"ג) ר' לעזר בר חגיגה מעשה היה וטילטלו פומט מתחת הנר בשבת.

ר' לעזר בי ר' יוסי אמר קמיה ר' יוסי כלאים פ"ח הל' ב' (ל"א ע"ג) אמר רבי לעזר בי ר' יוסי קומי ר' יוסי שנייא היא שהוא יכול לברוח תדע לך וכו', חלה פ"ב הל' א' התיב ר' בון כהנא והכתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח לא בששה עשר התיב ר' לעזר בי ר' יוסי קומי ר' יוסי והכתיב ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים לא בחמשה עשר יצאו (ובר"ש חלה פ"ב הל' א' ותו ר"ה י"ג ע"א סד"ה דאקריבו עומר הגי' בטעות קומי ר' דוסא). וכן נדרים פ"ד הל' ט' (ל"ח ע"ד) אמר ר' לעזר בי ר' יוסי קומי ר' יוסי. — ובמס' מגילה פ"א הל' י"ב (ע"ב סוף ע"א) הוריות פ"ג מ"ז ע"ד איתא ר' יוסי כד הוה בעי למקנתרה לר' לעזר בי ר' יוסי הוה א"ל לפנים עמו ע"כ, ומדלא אמר ללעזר בריה נראה שר' יוסי דהוריות הוא ר' יוסי א' (ר' אסי) ור' יוסי אביו של ר' לעזר הוא ר' יוסי ב' וחי ר' לעזר בי ר' יוסי בדור הרכיעי. אך מצינו דוגמתו סנהדרין פ"ז הל' ה' (כ"ד ע"ג) ר' שמעון בריה דר' הלל בן פוי בעא קומי ר' הלל בן פוי וכו' ולא אמר קומי אבוהי. ועיי' ע"ז סוף פ"א ר' אחא ר' תנחום בר חייה בשם ר' לעזר בי ר' יוסי ואפי' תיבה קטנה וכו' ור' תנחום בר חייה היה בן דוד שלישי ורכיעי עיי' ערכו. אבל מעשרות פ"א הל' ג' (מ"ט ע"א) איתא ר' לעזר בי ר' יוסי בשם ר' תנחום בר חייה משיבכרו בנות שבע וכו' וכן מ"ק פ"א הל' א' איתא ר' לעזר בי ר' יוסי בשם ר' תנחום בי ר' חייה, ואף שכבר הערנו שגם בני דור אחד אמרו לפעמים זה בשם זה מ"מ נראה עיקר שאביו הוה בעי למקנתריה לר' לעזר בי ר' יוסי והיה בדור החמישי, ובמס' ע"ז יש לגרוס (ע"ש) ר' לעזר בי ר' יוסי ר' אחא בשם ר' תנחום בר חייה.

רבי לעזר בר מרום מגילה פ"ד הל' ב' (ע"ה ע"א) רב חונה אמר שלשה קריות שבתורה לא יפחתו מעשרה. . . התיב רבי לעזר בר מרום והא תני המפטיר בנביא לא יפחות מעשרים ואחד פסוקים והיו עשרי' וג' תלתא עשרה ותלתא עשרה וחד שלשה. ובמס' תענית פ"ד הל' ג' (ס"ח ע"ב) נשנית בקיצור ושם איתא התיב ר' לעזר בר מרום קומי ר' יונה.

רבי לעזר בר פרטא מגילה פ"ד הל' ד' כתובות פ"א ל"ד ע"ג חגיגה בר שלמיה בשם רב אתא עובדא קומי רבי זבעא מיעבד כרבנן אמר לו רבי לעזר בן פרטא בן בנו של ר' לעזר בן פרטא ר' לא כך לימדתני בשם זקינדך אלא אי"כ עשו איגרת ביקורת וחזר ביה ועבד כדשביג ע"כ. ועיי' בבלי כתובות

ק' ע"א גיטין ל"ג ושם קאי אהא דא"כ מה כח ב"ד יפה ע"ש. וכתבו המפרשים דהך דירושלמי הוא הך דבבלי וכדמוכח מן הסוגיא. — אך בירושלמי איתא ר' לעזר בן פרטא בן בנו של ר' לעזר בן פרטא ובבבלי איתא פרטא בנו של ר' אלעזר בן פרטא בן בנו של ר' פרטא הגדול. ועיי פתיחת זה הפרק בענין השינוי בשמות בין הירושלמי והבבלי, ופה אין לסמוך על הירושלמי כי יש בזה המאמר עוד טעות גדול במה שכתוב אלא א"כ עשו איגרת ביקורת ע"ש.

אות מ"ם.

מגבילה אחוי דר' אבא בר כהן ברכות פ"ב ו' ע"א מגבילה אחוי דר' אבא בר כהן אמר קומי ר' יוסי בשם ר' אחא מיטמא כהן לנשיאת נפיים, ובגמרא פ"ז הל' א' הגי' גבילה.

רבי מיישא בדור השלישי. ערלה פ"א הל' ד' (ס"א ע"א) אמר רבי מיישא לר' זעירא תרתין מילין אתון אמרין ואינן פליגין חדא על חדא. — מעשרות פ"ה הל' ב' (נ"א ע"ד) אמר ר' מיישא לר' זעירא ודא היא דרוב' אילו תנא בצל יד יחידי וכו'. — ברכות סוף פ"ב שבת פ"א הל' ב' (ג' ע"א) ר' יסא ור' שמואל בר רבי יצחק (בשבת הגי' ר' מיישא ור' שמואל בר רב יצחק) הוו יתיבין אבלין כחדא מן אילין כנישתו עיליותו אתא עונתא דצלוחתא וקם ר' שמואל מצלייא א"ל ר' מיישא לא כן אלפן רבי אם התחילו אין מפסיקין. ועיי שקלים פ"ג הל' א' ר' ירמיה ר' מיישא ר' שמואל בר רב יצחק שכן נחלקו עליה אבות העולם. וקצת נראה שרב שמואל בר רב יצחק היה רבו של ר' מיישא. — ברכות ד' קרוב לסוף ע"ג מיישא בר ברי' דר' יהושע בן לוי אמר מן דעבד טבאות עושה להן (לתפילין) כים של טפח ונותנן על לבו שנא' שויתי ה' וכו'. ואפשר שסתם ר' מיישא הוא ר' מיישא בן בנו של ר' יהושע בן לוי. — ר' מיישא אמר בשם ר' יוחנן שבת פ"א ב' ע"ג.

רבי מיישא בר ירמיה נזיר פ"ט הל' ד' (נ"ז סוף ע"ד) עד כמה מטריחין עליו (גבי שכונת קברות ע"ש במשנה) ר' יוסי בשם רבי מיישא בר ירמיה עד ט' אמה.

רבי מלך בדור השלישי. סוכה פ"ג הל' א' רבי מלך בשם ר' יהושע בן לוי נחלק המתאים כמי שנפדרו העלין (ובבבלי שם ל"ב ע"א איתא אמר ר' יוחנן אמר ריב"ל ובב"ק צ"ז ע"א אמר ר' מתון אמר ריב"ל). ב"ב פ"ח הל' א' ר' מלך בשם ר' יהושע בן לוי הלכה כר' זכריה (דאמר אחד הבן ואחד הבת שוין במטה האם). חולין מ"ט ע"א אמר ר' מלך אמר ר' יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון ע"ש. וממה דאמר ר' מלך תמיד בשם ריב"ל נראה שהיה תלמידו של ריב"ל (וגם נראה שעיקר הגי' בבלי סוכה ל"ב ב"ק צ"ז אמר ר' מלך אמר ריב"ל וכמו שהוא בירושלמי סוכה). — ובחולין שם איתא ר'

מלך ערבאה ופי' רשיי הדר בערביים, ואפשר שפירושו שהוא מארץ ערבא, אך מטה דאיתא שם דאנא ור' חייא בר אבא וכו' קלעינן לאתרי דר' מלך נראה יותר כפי' רש"י.

רבי מנא, מני א' בדור השני. שבת פ"א ב' ע"ג ר' חייא בר אבא בעי קומי רבי מנא וזו לא דרך הוצאה היא אמר ליה שכן כתפייא אומניא עובדין כן. פסחים פ"ד הל' ט' (ל"א ע"ב) ר' חייא בר אבא בעא קומי ר' מנא לאוכלו בלא פדיון אי אפשר וכו' א"ל הגובי היה מחלפן ביד אחר. — מ"ש פ"א הל' ב' (נ"ב ע"ג) ר' לעזר בשם ר' מנא אין אומר לו שיתן לו מלתה וכו'. ור' חייא בר אבא ור' לעזר היו בדור השלישי וא"כ זה ר' מנא אינו ר' מנא דדור החמישי עיי' ערך הבא. ועיי' ערך גמליאל זוגא. גמליאל דקונתיה. — ובמס' מנחות כ"א ע"א איתא דהא בעא מיניה ר' מני מר' יוחנן דם שקרש ואכלו מהו וכו' (ועיי' ירושלמי יומא פ"ח הל' ג'), ור' מני הוא ר' מנא וא"כ היה בימי ר' יוחנן.

ודע דבירושלמי שביעית פ"ו ל"ז ע"א איתא עולא בר ישמעאל בשם ר' חנינה רבי ור' יוסי בר יהודה נחתון לעכו ואיתקבלון גבי ר' מנא וכו', וזה ר' מנא הוא תנא ונוכר ירושלמי ברכות פ"ו י' ע"ג ר' יונה ור' יוסי סלקון למשתיתיה דר' חנינא ענתניה וכו' אמרין נשבוק אולפנה ונתי לן למתניתה דתני ר' מנא אמר משום ר' יודה וכו', ונוכר ג"כ מגילה פ"ב הל' ב' ר' מנא אמר בשם ר' יודה שאמר משום ר' יוסה הגלילי הפסיק בה כדי לקרות את כולה לא יצא ידי חובתו. ובבבלי מגילה י"ח ע"ב ר' מנא אומר משום ר' יהודה אף בסירוגין אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש וע"ש.

ר' מנא ב' ונקרא ג"כ ר' מנא, בדור החמישי בנו של ר' יונה, ואמר בכמה מקומות „ר' יונה אבא“. דמאי פ"ד כ"ד ריש ע"א, שביעית פ"ד ל"ה ע"א ובמ"א. ועיי' מגילה פ"ד הל' י' (ע"ה ע"ג) ר' מנא כד דהוה טורי בחבורתה מילין דשמע מן אבוי כביתא הוה אמר כן א"ד בשם ר' יונה מילין דשמע מן אבוי בבית ועדא הוה אמר כן א"ד יונה ע"ש. — ובבבלי תענית כ"ג ע"ב ר' יונה אבוי דר' מני כי הוה מצטרך עלמא למטרי וכו' ותו ר' מני בריה וכו'.

רבותיו של ר' מנא ר' יונה ור' יוסי. ואפשר שלמד אצל ר' יוסי אחר מות אביו ר' יונה, ור' יוסי האריך ימים מר' יונה עיי' ערך ר' יוסי ב'. שקלים פ"ז הל' ה' (ג' ע"ג) איתא ר' לעזר בי ר' חניי הוה מסמך לר' מנא וכו' (עיי' ערך ר' לעזר בי ר' חניי) אמר ליה כן אמר ר' יוסי רבי והן שראו אותו יוצא וכו'. ושם (סוף ההלכה) א"ד מנא קומי ר' יוסי ואנן חמין רבנן מכריזין וכו'. — גם אמר קומי ר' יודן. ביצה פ"א הל' א'. עיי' ערך ר' יודן. — גם קרא לר' חזקיה רבי ביצה פ"א הל' ב' (ס' ע"ב) קם ר' מנא עם ר' חזקיה אמר ליה מן הן שמע רב (צ"ל רבי) הדא מילתא.

חברו של ר' מנא ר' חנינה ב' (עיי' ערכו) ור' מנא היה קצת גדול ממנו. ובפסחים פ"ו הל' א' איתא שלשה הניחו כתרין בעולם הוה וירשו חיי העולם

הבא ואלו הן יונתן בן שאול ואלעזר בן עזריה וזקני בתירה וכו' רבנין דקיסרין אמרין אף ר' חנינה דציפורין לר' מנא, וזה ר' חנינה הוא ר' חנינה ב' (וכבר הערנו שהסופרים מחלפים לרוב חנינה חנניה), כי אין לומר שהוא ר' חנינה דציפורין (עיי' ערכו) שזה לא היה כלל מהחכמים הגדולים. וגם אינו ר' חנינה רבו דרבי יוחנן דלא מצינו שהיה איזה ר' מנא בזמן ר' חנינה, וגם איתא תענית פ"ד ס"ח ע"א אמר ר' חנינה זכות מארבה יומין אין בגין הדא מילתא (דר' פס ע"ש) לית אנא ידע אין בגין דהוית סליק מן טיכריא לציפורין והוינא עקים איסרטיין טיעול בשלמיה דר' שמעון בן חלפתא וכו', ולא אמר אין בשביל דירד מנשיאותו? הרי שזה ר' חנינה דציפורין דפסחים הוא ר' חנינה ב' חברו של ר' מנא ב'. — ועיי' ברכות פ"ג ו' ע"א נזיר פ"ו ג"ו ע"א כד דמכת גהוראי (בנזיר הגי' יהודיני) אחתיה דר' יהודה נשיאה שלח ר' חנינא בתר ר' מנא ולא סליק אמר ליה אם בחייהון אין מטמאין להן כ"ש במיתתן וכו' ואלה האמוראים הם ג"כ ר' חנינה ב' ור' מנא ב', ור' יהודה נשיאה הנזכר פה הוא ר' יודה (יודן) נשיאה ב' עיי' ערכו. ובמס' נזיר איתא אחתיה דר' יודן נשייא. — ונראה שמעת שירד ר' חנינה בציפורין מנשיאותו לכבוד ר' מנא ישב ר' מנא בציפורין. ובסנהדרין פ"ג כ"א ע"ב איתא ר' מנא כד עאל פרוקלי בציפורי הורי מפקא נחתומיא בשוקא. ונראה שזה פרוקלי (פראקלוס) היה אחד משרי צבא הרומיים ולא בא בשעת צרה כי נראה כי בימי ר' מנא כבר עברה עת הזעם של גאללוס וקאנסטאנטיוס, ובימי המלכים אשר קמו אחריהם היתה קצת הרוחה ליהודים, אבל השר הזה לא כיוון כי אם להנאת עצמו וכמו שמפרש שם הש"ס על עובדא אחרינא. — ולפעמים הלך ר' מנא לקיסרין ושמע שם חכמים שדרשו. עיי' ערך ר' אחווא בר זעירא, ערך ר' חזקיה וערך חכמים אחרים. — ר' מנא ור' יוסי בי ר' בון הם הגדולים בדור החמישי, עיי' ערך ר' יוסי בי ר' בון. והלכות של ר' מנא רבות עד מאוד, גם היו לו הרבה תלמידים. וקצתם מכוארים על ערכם.

והנה לרוב יש לכרר במקום שבא ר' מנא אם הוא ר' מנא א' או ר' מנא ב'. עירובין פ"י כ"ו ע"א ר' אליעזר ור' אנדימי תרווייהו בשם ר' מנא, קידושין פ"א ריש הל' ג' (נ"ט ע"ד) ר' יסא בשם ר' מנא וכו' הנה ר' מנא דמקומות אלה הוא ר' מנא א' דהאומרים במקומות אלה בשמו ר' אליעזר ור' אנדימי ר' יסא היו כולם קודם ר' מנא ב'. עיי' ערכם. — ולהפך קידושין פ"ג סוף הל' ב' (ס"ג ע"ד) ר' מנא שאל לבית אבוי דר' יוסי היך רבכון נהיג עביד וכו' הוא ר' מנא ב' דר' מנא א' קדם לר' יוסי א' וכו'. — ולפעמים נראה קצת הדבר בספק כהך דמ"ק פ"ד פ"ג ריש ע"ב כהדא ר' אבון דמך במועדא ולא גמל ליה ר' מנא חסד והוון צפוראיי אמרין עד מות שנא בתר מועדא עבד ליה איקרין וכו', וכן שקלים סוף פ"ה ר' אבון עבד אלין תרעיייה דסדרא רבא אתא ר' מאנא לגביה וכו', הנה יען שנמצאו ר' אבון א' ור' אבון ב' עיי' ערכם ור' מנא א' ור' מנא ב', ור' אבון א' חי בימי ר' מנא א' ור' אבון ב' חי בימי ר' מנא ב', יש כאן ספק מי הם האומרים או בעלי המעשה. וכבר הערנו על זה ערך ר' אבון ב'. ובכ"ז במקום שיש ר' מנא סתם כלו' שלא נזכר איזה

אומר המורה על ר' מנא א', הוא רובו ככולו ר' מנא ב'. וגם בהך דשקלים ותענית נראה שהוא ר' מנא ב'.

רבי מנא בר תנחום ע"ז פ"ב מ"ב ריש ע"א ר' מנא בר תנחום אזל לצור והתיר תורמסין שלהן. וע"ש שאמר עליו ר' חייה בר בא לר' יוחנן אדם גדול הוא והוא יודע למתק את הים הגדול. ועיי' מ"ש פ"ד הל' ג' (ג"ד ע"ד) דא"ר יוסי בשם ר' מנא בר תנחום וכו' אין קרקע נקנה בפחות משהו פרוטה. מנחם בדור השלישי. עירובין פ"ז כ"ד ע"ג אמר ר' חגי בר הוינן יתבין קומי מנחם הוינן אמרין שלא תאמר אינו כסותר אוהלים וכו'. מ"ש פ"ב הל' ז' (ג"ג ע"ג) ר' חגי אמר קומי ר' זעירא מנחם בשם ר' יוחנן כל שאמרו בדמאי מחללין בודאי מחללין אותו מדוחק. — פאה פ"ז הל' ד' (י"ט ע"ג) היו עשוין כמין סינפון מנחם בשם ר' יונתן והוא שיהא חותכן בשוה. — שביעית פ"ד הל' א' ר' יוסה בשם מנחם ר' עקיבה ענד כשיטתיה וכו'.

מערבאי מערבאי ברבות סוף פ"ד ר"ה סוף פ"ד ר' זעורה ורב חסדא הוון יתבין תמן באילין תקיעתא מן דצלוך אתת צלותא קם ר' חסדא מצליא אמר ליה ר' זעורה ולא כבר צלינן אמר ליה מצלי אנא וחזר ומצלי דנחתי מערבאי לתמן ואמרין (בר"ה הגי' ואמרין תמן) בשם ר' יוחנן הלכה באילין תקיעתא וכו' אמר ר' זעורה ויאות כל תנאי תני בשם ר' גמליאל ע"כ. והנך מערבאי הם חכמים היוודים מא"י לכבל (עיי' פ"ג) ור' זעורה ור' חסדא ישבו אז בכבל, והל' דנחתי מערבאי לתמן אינו מדויק דהיה לו לר' חסדא לוטר דנחתי לכאן, ובלתי ספק הוא שגירת לשון דתלמוד ירושלמי. — ערלה קרוב לסוף פ"ג והכלאים מדברי סופרים שמואל אמר בכלאי הכרם הא כלאי זרעים מותר ור' יוחנן אמר בכלאי הכרם הא בכלאי זרעים אסור אמר ר' חונא כד נחתון מערבאי דתמן אמרונה בשם ר' יוחנן וקיימנוה ע"כ, וצ"ל לתמן פי תלמידי א"י ירדו לכבל ואמרוה שם בשם ר' יוחנן, ואמר ר' חונא עיי' שהיו מערבאי אומרים הלכה של רבי יוחנן בכבל באתרא (במדינתו) דשמואל קיימנוה (וגם בכרכות ובר"ה יש לקיים קצת הגי' דנחתי וכו' לתמן).

מנשה מגילה פ"ב הל' ב' מנשה הוה יתיב קומי ר' זעורה ואינמם אמר ליה חזר כך דלא מונית.

רבי מרינום בריה דר' הושעיה רבה גיטין פ"ד הל' ו' (מ"ז ע"א) ברה (ענד) מארין לחוצה לארץ ר' יאשיה בשם ר' חייה רבא אמר מותר רבי הושעיה רבה אמר מותר רבי מרינום בריה דרבי הושעיה אמר אסור וע"ש.

רבי מתון מ"ק פ"ג הל' ז' (פ"ג ע"ב) ועל רבו שלימדו חכמה מיניין ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי וכו' רבי מתון בעי קומי ר' יוחנן ומאלישע אנו למדין תורה א"ל מתון מתון וכו'. ועיי' בבלי שם כ"ו ע"א אמר לי ר"ל לרבי יוחנן אליהו חי הוא אמר לי כיון דכתיב ולא ראהו עוד וכו'.

רבי מתיה מן דבתרתה ערלה פ"א ס' ריש ע"ד אמר רבי מתיה מן דבתרתה מקום שאין רוב משמרין אפי' לא חישוב פטור.

רב מתנה בדור השלישי. וזכר הרבה פעמים בכבלי ולפעמים גם בירושלמי. תענית פ"ג הל' י"ב (ס"ז ע"א) ר' ברכיה ר' אבא בר כהנא רבי זעורה בשם ר' יהודה וכו' ואית דאמרין לה בשם רב מתנה ותגור אומר ויקם לך מה ת"ל לך אלא אפילו הוא אמ' הכין ואת אמר הכין דידך קיימא וכו'. רבי מתניה בדור הרביעי ובדור החמישי. ביצה פ"א ס' ע"ג ר' ליעזר ור' אבא מרי ורבי מתניה הורי פיתא לארסקיננס בשובתא, עיי' ערך ר' אבא מרי. — שבת פ"ב י"ג ע"ד ר' יודן בי ר' שלום ור' מתניה חד אמר בשלא עירב נקודות וכו'. — כתובות פ"ד הל' ח' (כ"ח ע"ד) בני בנים מה הן . . . ר' יוסי בי ר' בון ור' מתניה הוון יתבין סברין מימר הוא בני בנים שכאן הוא בנים של הלן וכו'. ויש בזה שיבושי גירסאות עיי' גיטין פ"ה הל' ג' ועיי' ערך ר' יודן בי ר' שלום.

אות נו"ן.

רבי נחום ברכות פ"ט י"ד ריש ע"א תענית פ"א הל' ג' (ס"ד ע"ב) ר' חזקיה ר' נחום ור' אדא ור' בימי (בתענית ור' אדא בר איכומא) הוון יתבין אמר ר' תנחום (צ"ל ר' נחום וכן הוא בתענית) לר' אדא בר אימי לא מסתברא לכרכה נאמר וכו'. — ברכות פ"ד ח' ע"א ר' זעורא שלח לר' נחום גבי ר' יניי ביר' ישמעאל אמר ליה איזו היא מעין שבע מעין שמונה עשרה דשמואל וכו'. — ביצה פ"א הל' ט' (ס' ע"ד) ר' נחום א"ר שמואל בר אבא בעי הדא אמריתא ליכש אסור וכו'.

רבי נחום אחוי דר' אילא ביצה פ"ה הל' ב' (ס"ג ע"ב) רבי נחום אחוי דר' אילא בעא קומי ר' יוחנן (בנר של אבטלה) אמר ליה לא תאסור ולא תשרי.

רבי נחום בי ר' סימאי ברכות פ"ח י"ב ע"ב ביצה פ"ה הל' ד' רבי יוחנן דקרציון (בביצה דקרציון) בשם רבי נחום בי ר' סימאי בלבד הנקטפת (בביצה בנקטפת). מעשרות פ"א ט"ה ע"ד ר' אייבו בר נגרי ר' תנחום בר עילאי בשם ר' נחום בר סימאי והוא שתהא חרצנה שלהן נראית מבחוץ. — מגילה פ"א ע"ב ע"ב פ"ג ע"ד ע"א סנהדרין כ"ט ע"ג ע"ז ריש פ"ג איתא ולמה נקרא נחום איש קודש הקדשים שלא הכיט בצורת מטבע מימיו. ובבלי פסחים ק"ד ע"ז נ' הגי' מנחם, אלא שבבלי פסחים שם נקרא תנא דקאמר הש"ס תנאי היא דאמר ר' יוחנן בנן של קדושים אומר אחת וכו' מאן ניהו בנן של קדושים ר' מנחם בר סימאי וכו' דלא איסתכל בצורתא דזוזא ע"כ ומן הירושלמי עולה שר' נחום בי ר' סימאי היה אמורא. — ובבבלי אמר ר' יוחנן בכל מקום בשמו, ואפשר שהוא ר' יוחנן דקרציון עיי' ריש הערך.

בירושלמי ריש פ"ג דע"ז איתא כד דמך ר' נחום בר סימאי חפון איקונתא מחצלן אמר כמה דלה המתון בחווי לא יחמינן בדמכותיה. ובבלי מ"ק כ"ה ע"ב איתא כי נח נפשיה . . . דר' מנחם בר יוסי (צ"ל בר סימאי

וכאשר הגיה ר"פ) אישתעו צלמנייא והווי למיחלצייא. — והערוך ערך מחצל
הביא הך דירושלמי בזה"ל כד דמך ר' מנחם בר סימאי חפון וכי ואפשר
שהוא ע"י אשגורת הסופרים כמה שהורגלו לקרות בכבלי ר' מנחם.

רבי נחומיה בריה דר' חייא בר אבא ברכות פ"ג ו' ע"א רבי
נחומיה בריה דר' חייא בר אבא אמר לא הוה עכו"ר תחות כפתה דקסרין.
וכבר כתבנו ערך ר' חייא בר אבא שר"ח בר אבא היה כהן.

רבי נחמיה בר מר עוקבן בריה דר' יוסי יבמות פ"ד הל' א'
רבי נחמיה בר מר עוקבן בריה דר' יוסי אמר תלתא עבר ונידש מאן דאמר
מפני גדירה נידש מאן דאמר שאינה יכולה לשמור את גיטה אסור וכו', ובתו'
יבמות ק"ג ד"ה יצתה זו הגי' ר' נחמיה בשם ר' יהודה. — פאה פ"א ט"ז
ע"ג ר' יוסי בר יעקב בר זבדי בשם ר' אבהו ר' נחמיה בר עוקבן ומטי בה
בשם ר' יוחנן הפריש ביכורים מכרי ממורח פטור מתרומה גדולה.

רב נחמן, אמר בשם ר' מנא או קומי ר' מנא שבת פ"ב ד' סוף ע"ג
פסחים סוף פ"ה מ"ק פ"א הל' ה' (פ' ע"ד) ובמ"א, ונראה שהיה בדור
החמישי. —

נחמן סבא ברכות פ"ב ד' ע"ד מגילה ריש פ"ג הקורא למפרע לא
יצא ר' יונה אמר תנא רב נחמן בר אדא ר' יוסי אמר תנא נחמן סבא והווי
כדרך הווייתן יהו (ועיי' בכלי שם). ונראה שנקרא נחמן סבא להבדילו מן רב
נחמן תלמידו של ר' מנא. ואפשר שנחמן סבא הוא אביו של רבי שמואל
בר נחמן.

רב נחמן בר אדא עיי' ערך הקודם.

רב נחמן בר יהודה עירובין פ"ו כ"ד ע"א מהו ליסמך על שיתופי
הצירות ר' יעקב בר אהא ור' זעירא תריהון חד בשם מר עוקבן וחד בשם
ר' נחמן בר יהודה נסמכין על שיתופי הצירות בשבת הראשונה מדוחק.
רב נחמן בר יעקב הוא סתם ר' נחמן (חתניה דריש גלותא ורבנ'
דרבא) דבבלי. סוכה פ"ד הל' ג' (נ"ד ריש ע"ג) תמן אמרין רב ששת
ורב נחמן בר יעקב חד אמר שלשה בדי עלין וחורנא אמר אפילו בד אחד,
ובבלי שם מ"ד ע"ב וכמה שיעורה אמר ר' נחמן ג' בדי עלין לחץ ור' ששת
אמר אפי' עלה אחד וכו'. — ברכות ק"ב ל"א ר' זעורא ור' נחמן בר
יעקב הווי יתבין מן דמצלין אתת צלותא קם ר' נחמן בר יעקב מצליא וכו', וכן
איתא בירושלמי כמעט בכל מקום ר' נחמן בר יעקב אם הכוונה על ר' נחמן
הראשון כלו' חברו דר' ששת ורביה דרבא. וכבר כתבו התו' גיטין ל"א ד"ה
אנא שבירושלמי סוכה ב"ב דר' נחמן בר יעקב הוא חברו של ר'
ששת. — ועיי' ערך רבנן דתמן.

רב נחמן בר רב יצחק נזכר לפעמים בירושלמי. כ"ב פ"ג הל' ג'
(י"ד ע"א) שמואל אמר יש חזקה למורה אמר רב נחמן בר רב יצחק קרייה
מסייע למה דמר שמואל ויחן לה המלך סדיס אחד וגו'. — גדה פ"ב ג' ע"א
רב נחמן בר יצחק שאל לר' חונה מתני' בשנמצא מפתח עלייה ולפנים וכו'.
ועיי' עירובין ריש פ"א ואמר ר' נחמן בר יצחק בשם ר' יהושע בן לוי הלכה

כ"ר יוחנן בן גוריו ומקשינן עליה זכ"ר לא כן אמר ר' יצחק בר נחמן בשם רבי יהושע בן לוי הלכה זכ"ר. ויש כאן ט"ס וצ"ל בכל מקום או ר' נחמן בר יצחק או ר' יצחק בר נחמן, וכן בהך דנדה יש מקום ספק, דבבבלי נדה י"ז ע"ב מוכח שר' חונה הנזכר פה בירושלמי הוא רב הונא תלמידו דרב, ואיך שאל לו ר' נחמן בר יצחק שהיה קצת מאוחר לרבא עיי' תו' גיטין ל"א ד"ה אנא. אשר על כן נראה מקום להספק אם נזכר ר' נחמן בר יצחק בירושלמי כל עיקר ואפשר שהסופרים טעו בזה, ובאמת בימי אב"י ורבא לא עלו לא"י כי עלתה אז חמת המציק על יושביה וכמו שזכרנו בפרקים הקודמים ולכן לא נזכרו אב"י ורבא בירושלמי (ולכך במקום אחד נזכר רבא עיי' ערך ר' אבא בר יוסף) וכן בימי ר' נחמן בר יצחק לא עלו עוד התלמידים. וגם אם הגי' רב נחמן בר רב יצחק נכונה לא נזכר ר"נ בר יצחק כ"א במעט מקומות וזה מורה ג"כ שלא הרבו התלמידים ללכת לא"י בימיו.

נחמן בריה דרבי שמואל בר נחמני. שנת פ"א ג' ע"ד נחמן בריה דר' שמואל בר נחמני בשם ר' שמואל בר נחמני חמש חטאות מיתות רצו בית דין לבטלן מבטלין. — מגילה פ"א הל' א' (ע' ע"ב) נחמן בריה דר' שמואל בר נחמן שמחה וששון מיכן שהן אסורין בהספד ומשחה מיכן שאסורין בתענית זכ"ר, וע"ש שהשיב לר' חלבו וא"כ היה בדור הרביעי.

רבי נחא בר סבה כלאים פ"ט הל' א' לאיזה דבר נאמר לא יעלה עליך רבי נחא בר סבה ר' יוחנן (צ"ל יוסי) בשם ר' זעירא שאם היה בגד גדול קצתו יש בו כלאים ומונח בארץ ומקצתו אין בו לא יכסה בו מצד השני. יבמות פ"ט הל' א' ר' נחא בר סבא בעי קומי ר' יונה למה לינשא ואפילו קדש זכ"ר.

ניקומבי מ"ק פ"א הל' ה' (פ' ע"ד) סנהדרין פ"ו כ"ג ע"ד תנא ניקומבי קומי ר' זעורה אין שיעור לליקוט עצמו.

רבי נסא, נסא, ניסא, ניסה בדור הרביעי. עירובין פ"ב הל' א' רבי יונה אמר ר' נסא שאל מהו לטלטל בין הפסים. — שביעית פ"ד ל"ה ע"א ישראל מצווין על קידוש השם ואין הגוי מצווין על קידוש השם ר' נסא בשם ר' לעזר שמע לה מן הדא לדבר הזה יסלח ה' לעבדך וגו' ישראל מצווין על קידוש השם ואין הגוים זכ"ר. וכן אמר בשם ר' לעזר סנהדרין פ"א כ"א ע"ד ספרים שזכת בהן ארץ ישראל אין מוציאין אותן לחוצה לארץ רבי ניסי בשם ר' לעזר אם כתב על מנת להוציא מוציא. — ומצינו כמה מאמרים לר' נסא וגם כמה שהורה עיי' ב"מ סוף פ"ג וסוף פ"ח. — וברכות פ"ז י"א ע"ב איתא אמר ר' נסא כמה זימני אנלית עם ר' תחליפא אבא ואם אנינייא בר סיסי חביבי ולא זמנין עלי עד שהבאתי שתי שערות ועיי' ערך ר' תחליפא. ודע דמ' אבא ט"ס, דהכי איתא סוף מס' תרומות אמר ר' נסא אנא לא חכים לאבא אימא הוה אמרה לי אבוך הוה אמר מי שאין לו שמן של חולין מדליק שמן שרפה בחנוכה ע"כ. והעולה ג"כ מזה שאביו של ר' נסא היה צורבא מרבנן. — וברכות פ"ג ו' סוף ע"א אהא שלא רצה ר' מנא ליטמא

לנהוראי אחתיה דר' יהודה אף שר' חנינא שלח בתריה (עיי' ערך ר' מנא ב')
 איתא א"ר נסא במיתתן עשו אותן כמט מצוה, הרי שהיה עם ר' חנינא
 (חנניה) ור' מנא בני דור חמישי. ואפשר שסתמא דש"ס מביא זה המאמר
 כלו' כבר א"ר נסא.

רבי נתן דרומה עירובין פ"ז כ"ג ע"ג מהו לשכור רשות מן הפונדיק
 ר' חנינא ור' יונתן סלקון לחמתה דגור אמרין נמתין עד שיבואו זקני הדרום
 לכאן אתא רבי נתן דרומה ושאלון ליה ושרא וכו'. וזוה נראה שהיה
 חכם מפורסם.

רבי נתן בר אבא בדור השלישי. מ"ק פ"ג סוף הל' א' כהדא רבי
 שמואל בר אבא דמכת אחתיה והוה יתיב מצמי טפרויי סליק ר' לעזר ולא
 כסיתון סליק רבי נתן בר אבא לגביה וכסיתון וכו'. — ע"ז פ"ב מ"ב ע"א נתן
 בר בא אמר קומי שמואל ידע אנא מפרשה בין עוברי דגים טמאין לעוברי
 דגים טהורין וכו' (והובא תו' ע"ז מ' ובשאר ראשונים וכוה"ל נתן בר רבא
 אמר וכו').

נתן בר הושעיה בימי ר' יוחנן. תרומות פ"ז הל' א' תמן תנינן אלו
 הן הלוקין והתנינן אלו נערוה הבא את אמר לוקה והבא את אמר משלם אמר
 ר' יוחנן לצדדין היא מתניתין אם התרו בו לוקה אם לא התרו בו משלם
 וכו' נתן בר הושעיא אמר כאן בנערה כאן בנערת וכו' סבר נתן בר הושעיה
 למקום מכות ותשלומין משלם ואינו לוקה (ובבלי כתובות ל"ב איתא התירוק
 כאן באחותו נערה כאן באחותו בוגרת על שם עולא ע"ש כל הסוגי', ואפשר
 שעולא הביא זה התירוק מא"י לכבל וקבעוהו מסדרי הבבלי על שמו) ונשנית
 הסוגי' זאת כתובות פ"ג הל' א'. — כתובות פ"ג הל' ג' (ל"ה ע"ד) והובא
 ב"ב פ"ט הל' א' נתן בר הושעיה בעא קומי ר' יוחנן היו שם י"ב חודש
 ונתמעטו הנכסים וכו'. — וזכר האמורא הוה בבלי יבמות פ"ט ע"א ובמ"א
 בשם ר' נתן בר אושעיא.

ר' נתן בר טובי ברכות פ"ד ז' ע"ב ר' נתן בר טובי בשם ר' יוחנן
 אפי' אם יש ביום כדי להתפלל שתיהן תפילת המנחה קודמת.

אות סמ"ך.

ר' סובייה עיי' ערך ר' לוי סוכייה.

רבי סידור חלה פ"ב נ"ח ריש ע"ג כתיב הוא השיב את גבול ישראל
 וכו' ר' חנניה ור' מנא חד אמר כל מה שכיבש יהושע כיבש זה וכו' תנא רבי
 סידור מסייע לר' מנא וכו' ועיי' ערך הבא.

רבי סימאי, סימיי בדור הראשון. מ"ש פ"ב נ"ג ע"ב ופ"ה נ"ז ע"ג
 מניין שהוא מחזור בעשה ר' לעזר בשם רבי סימיי לא נתתי טמנו למת מה

גן קיימין וכו' אי זהו דבר שהוא מותר לחי ואסור למת הוי אומר זו סיכה. —
 ביצה פ"ג הל' ב' (ס"ב ע"א) חד תלמיד מן דר' סימאי אול לאנטרדס אייתון
 ליה דורמסקנא ואכל חד תלמיד מן דר' יהושע בן לוי אול לתמן אייתי ליה
 דורמסקנא ולא אכל אתא ואמר קומי רביה אמר דו נהג כשיטת רביה דר' סימאי
 אמר אין הגוי צריך הכן. — קידושין פ"ג הל' ט"ו (ס"ד ע"ד) ר' סימאי הורה
 נפר ספורי"א הלכה כר' טרפון. — ועיי' שבת פ"ז ט' ע"ג א"ר סידור יהודה
 בר' עבדין הווי במכשירין שיתא ירחין בסופא אתא חד תלמיד מן דר' סימאי
 ושאל ליה ולא אניביה אמר ניכר זה שלא עבר על פתחה של תורה. ועיי'
 ערך ברבי וערך יהודה בר חייה.

רבי סימון בדור השלישי, תלמידו של ר' יהושע בן לוי ורוב מאמריו
 הם בשם רבו. — ר' לעזר שאל לר' סימון ולא אניביה ריש פ"ח דשקלים
 ושם נקרא ג"כ ר' שמעון. — ר' סימון היה חברו של ר' אבהו שביעית פ"ז
 ל"ז ע"ג ר' סימון ור' אבהו הוון יתיבין אמר הא כתיב וילכד יהודה את עזה
 ואת גבולה וכו'. וקצת נראה שהיה ר' אבהו גדול מר' סימון, עיי' שבת פ"ז
 ט"ז ע"ב אמר ר' סימון שרי לי ר' אבהו מיסב קילורית בשבת.

מושביו של ר' סימון היה בדרום כמושב רבו ר' יהושע בן לוי, ורבי
 זעירא כאשר הלך לדרום שאל לו הלכה עיי' ערך ר' זעירא א'. תלמידו
 של ר' סימון ר' תנחום כי ר' חייא ואמר הכין ר' סימון רבי עבד עיי' ערכו.
 ר' סימון תקן תקנה גדולה. סוכה פ"ד הל' א' ר' סימון מפקד לאילין
 דמחשבין יהבון דעתכון דלא תעבדון לא תקיעתה בשבת' ולא ערכתא בשבתא
 ואין אדחקתון עבדון תקיעתה ולא תעבדון ערכתא, והובא תו' סוכה מ"ג ד"ה
 לא איקלע.

ר' סימון אמר לא לבד בשם ר' יהושע בן לוי כי אם גם בשם חכמים
 אחרים. שביעית ל"ו ע"ג ר' סימון בשם חילפיי רבי ר' ישמעאל בי ר' יוסי
 ובן הקפר נמנו על אויר אשקלון וטיהרוהו וכו' וע"ש המאמר אימתי היא
 טמאה משו' ארץ העמים א"ר סימון משתשהא הגזירה ארבעים יום. —
 מגילה פ"א הל' א' (ע' ע"ב) ר' סימון בשם ר' שמואל בר נחמן משפחה
 ומשפחה אילו הכפרים מדינה ומדינה אילו הכרכים וכו'. — מ"ק פ"ג הל'
 א' (פ"ב ע"א) רבי סימון בשם רבי חנינה שני זוגות היו אחד מעמתן
 ואחד מידה.

רבי סימון ברבי זבדי, זביד, זבדא בדור השלישי. פסחים פ"ט
 הל' א' סוטה פ"ה כ' ע"ב נדרים ל"ט ע"ד ואתי"א כ"י דמר רבי סימון ברבי
 זבדי גולגולתו של ארנן היבסי מצאו תחת המזבת. — שבת פ"ז הל' א' (ט' ע"א)
 בעון קומי בריה דר' יסא את מה שמעת מן אבוך וכו' אמר לון ר' חזקיה לא
 אמר כן אלא ר' סימון בר זבדא הוה פשט עם בריה דר' יוסה וכו'. — סוטה פ"ז
 הל' ה' (כ"א ע"ד) אמר ר' סימון בר זביד ויאות אין תימר אבני המלון וכו'.
 ובסוכה פ"ב הל' ח' (נ"ג ע"ב) איתא התיב ר' סימון בר זבד קומי ר' אילא
 וכו'. ועיי' ברכות פ"ג ה' ע"ג כד דמך ר' סימון בר זביד עאל ר' ליא ואיפטר

עילוי ארבעה דברים תשמישו של עולם וכו' אילו אם אבדו יש להן חליפין
אבל תלמיד חכם שמת מי מביא לנו חליפתו מי מביא לנו תמורתו. ועיי'
ערך ר' הילא.

רבי סימון מעשרות פ"א מ"ח ע"ד ר' חייא בר אדא בעא קומי רבי
יוחנן כמהין ופטריות מהו שיהו חייבין במעשרות אמר ליה ר' יוחנן בשם רבי
סימון כתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך דבר שהוא נזרע ומצמיח יצאו
כמהין ופטריות שאינן נזרעות ומצמיחות.

ספרא מלבד החכמים אשר עסקו בתורה שבע"פ, בלימוד המשנה
והברייתא ועומק כוונתן וחקור הדין וכו', נמצאו עוד בירושלמי ספריא ובל"י
ספרא. ועסק הספרא לפי מה שעולה מן הירושלמי היה לקרות התורה ברבים
(וכנראה ג"כ להשמיעה לעם) ולהוציא הציבור ידי חובתו. מגילה פ"ד הל' ה'
ר' שמעון ספרא דטרכנת אמרין ליה בני קרתיה קטע בדיבוריא דיקרונון
בנינן אתא שאל לר' חנינה אמר ליה אין קטעון רישך לא תשמע לון ולא
שמע לון ושרון ליה מן ספרותיה. — ונראה שהספרא היה ג"כ מלמד תינוקות.
דמאי פ"ז הל' ד' (כ"ו ע"ב) ר' יוחנן אול לחד אתרא אשכח ספרא אייניס אמר להו
מהו כן אמרי ליה ציים אמר ליה אסור לך ומה אם מלאכתו של בשר ודם
אתאמר אסור מלאכתו של הקב"ה לא כל שכן. בבלי סוטה מ"ט ע"א
ר"א הגדול אוטר טיום שחרב בית המקדש שרו חכימאי למהוי כספריא ופי'
רשיי כספריא מלמדי תינוקות. אך שם איתא עוד וספריא כחוניא, וכמס' שבת
פ"א מ"ג איתא באמת אמרו החון רואה היכן תינוקות קוראים, הרי דחון הוא
מלמד תינוקות? ואפשר שהחון היה מלמד תינוקות קטנים והספרא מלמד
תינוקות גדולים. ויותר נראה שבל' המשנה חון הוא המלמד תינוקות (וחון הוא
ג"כ שם כולל לרואה מה הם צרכי ציבור עיי' תי"ט שבת פ"א מ"ג יומא פ"ז
מ"א) ובלשון ההמון היו קוראים למלמד תינוקות ספרא ולשי' צ' חון וזהו מה
דאיתא סוטה שם וספריא כחוניא. ועיי' יבמות פ"ב י"ג ע"א בני סימוניא
אתון לגבי רבי אמרין ליה בעיא תתן לן חד בר נש דדריש דיין וחון ספר מתניין
ועבד לן כל צרכינן. — ולהספרא באו ג"כ הנשים לשאול שאלות. תענית
פ"ב הל' י"ג (ס"ו ע"א) רב אחא בר יעקב מפקד לספריא אין אתת איתא
משאלינכון איטרון לה בכל מתענין חוץ משבתות וימים טובים וראשי חדשים
וחולו של מועד וחנוכה ופורים. — והיה פחות מהחכם. מגילה פ"ד הל' ה'
א"ר זעורה אילו הוה ההוא ספרא (ר' שמעון ספרא דטרכנת הנזכר לעיל)
ביומיו (צ"ל ביומיו) מניתיה חכים ע"כ. זה שאמר ר"א הגדול שרו חכימאי
למהוי כספריא, ועיי' ברכות פ"ד ז' ע"ב אמר ליה והרא שאלחא דספר (דספרא).

ומצינו איזו אנשים נקובים בשם ספרא. ירמיה ספרא. ברכות שם מגילה
פ"ג הל' ו', ירמיה ספרא שאל לר' ירמיה ראש חודש שחל להיות בשבת כמה
קורין. — שלמיה ספרא. שם, שלמיה ספרא שאל לר' מנא הגע עצמך שחל ראש
חודש של חנוכה להיות בשבת ולא שכעה אינון קורין וכו'. — רב הונא
ספרא עיי' לקמן. — רב המנונא ספרא ב"ב פ"ז הל' ג' רב המנונא ספרא

שאל לר' חנינ' כתוב אחד אומר קומתו שלשים אמה וכתוב אחד אומר קומתו עשרים וכו' (ובמס' סוכה פ"ד הל' א' איתא ר' סימון מפקד לאילין דמחשבין יהבין דעתכון דלא ותעבדון לא תקיעתה בשבתא ולא ערכתא בשבתא וכו' והובא לעיל ערך ר' סימון, ואפשר שהספריא היו ג"כ המחשבין). והספרא מכונה אך לפעמים בכינוי רב.

ונראה שאלה הספריא ע"י שהיה עיקר עסקן לקרוא התורה ברבים וכמו שכתבנו התעסקו ג"כ בחקירת החסרות והיתרות, והם בעלי המסורה. עיי' כלאים פ"ג הל' א' ר' חניי אמר זרעיה חמשה כל הן דאנא משכה לה וי (צ"ל וי"ו כלו' זרועיה) אנא מחק ליה אשתאילת לרכ הונא ספרא דסידרא ואמר זרועיה (צ"ל זרועיה) מליא. — ויש עוד בזה דבר חדש שאמר זרועיה מליא, ובשני התלמודים לא השתמשו בתי' מלא על הוראה זאת ואך בעלי המסורה (כלו' במסורה) אמרו מלא חסר, וזה מורה ג"כ שאלה האנשים הם היו בעלי המסורה, ועץ שמצינו הרבה ספריא בטבריה יחסו האחרונים בדין המסורה לבעלי טבריה.

ומצינו עוד לפעמים איזה איש מכונה קרא. עיי' בבלי ברכות ל' ע"ב יתיב ר' חנינא קרא קמיה דר' ינאי ויתיב וקאמר הלכה כר' יהודה. ופסחים שם ק"ז ע"א איתא קראי מוסיפין אף את אלו מנחל בדרך ישתה וכו'. ועיי' ירושלמי כלאים פ"ט ל"ב ע"ד שבת פ"ז הל' ב' (י' ע"ג) רבי חנינא אמר עד יחות כל סימרה אמר ר' ינאי אמרו לו לר' חנינא צא וקרא. ועיי' בבלי קידושין מ"ט ע"א ע"ט שאני קריינא וכו' אבל אמר לה קרא אנא עד דקרי אורייתא נביאי וכתבי בדיוקא ע"כ. וקצת נראה שקרא בבבלי הוא ספרא בירושלמי (ומה דאיתא בבלי ברכות ר' חנינא קרא הוא ע"פ הירושלמי אשר זכרנו אמרו לו צא וקרא, דר' חנינא היה חכם מפורסם וגדול מספרא או קרא). — ומצינו ג"כ שקראו לחכמים גדולים קראי. בבלי ע"ז מ' ע"א א"ל מנא לך הא מתלתא קראי שמיע לי מרב משמואל ור' יוחנן, ופ"י רש"י מג' חכמים גדולים שהם כרי לסמוך עליהם כעל המקרא. (ואפשר שבצירוף הכוונה זאת אמרו רבי חנינא קרא).

רב ספרא בבלי פסחים נ"ב ע"ב רב ספרא נפק מא"י לח"ל הווי בהדיה גרבא דחטרא דשביעית וכו'. חולין ק"י ע"ב אמר ליה אב"י לרב ספרא כי סלקת להתם בעי מיניהו ככדא מה אתון ביה וכו'. — ובירושלמי לא נזכר רב ספרא אבל כלאים פ"ט ל"ב ע"ד איתא אב"י (צ"ל אב"י) דרב ספרא שאל לר' זעירא מהו מיתן פריטין גו גולתיה ומיקטריגון בחוש דכיתן וכו'. ונראה שרב ספרא ירד בנערותו לבבל וחזר אך לפעמים לא"י ולא ישב שם ימים רבים. — ובבלי ע"ז ד' ע"א איתא משתבח להו ר' אבהו למיני רב ספרא דאדם גדול הוא וכו' ע"ש כל המעשה. ונראה דרב ספרא הוא שלא בדיוק וכבר ידענו שנשתבשו בהרבה מקומות בבבלי שמות האמוראים דא"י.

אות ע"ן.

רבי עזיאל שקלים פ"א הל' א' מ"ק פ"א הל' ב' וכמ"א מניין לציון
 וכו' ר' חזקיה ר' עזיאל בריה דר' חונייא דבית חורון בשם ר' חונייא דבית
 חורון טמא טמא יקרא כד' שהטומאה קוראה לך בפיה ואומרת לך פרוש. —
 ביצה פ"ג הל' ב' (ס"ב ע"א ועיי' שבת פ"א ד' ע"א) ר' זעירא בשם רב
 סברין טיטר מותרין למחר ר' חזקיה רבי עזיאל בריה דר' חונייא דברת חורון
 מותרין מטש.

רבי עולא בדור החמישי. שקלים פ"א הל' א' התיב רבי עולא קומי
 ר' מנא והא תנינן בג' פרקים בשנה תורמין את הלשכה וכו'. — שבת פ"ג
 הל' ה' ביצה פ"ג הל' א' ר' עולא אמר בעון קומי ר' אחא מה ניתני כל
 המחוסר צידה חייב ושאינו מחוסר צידה פטור וכו'. — ברכות פ"ב הל' א'
 א"ר עילא הראשון ליחיד והשני לציבור והראשון לתלמוד והשני למעשה,
 ונראה דצ"ל א"ר עולא.

עולא בירייה מגילה פ"ב הל' ג' (ע"ג ע"ב) עולא בירייה ר' לעזר בשם
 ר' חנינה (ב' פעמים), וכן מ"ק פ"ג פ"ג ע"ב.

רבי עולא דקיסרין פסחים פ"ג סוף הל' ב' (ל' ע"א) לא היה שם
 אחר כיוצא בו שהחטיין עד איכן ר' יעקב בר אחא ר' עולא דקיסרין בשם
 ר' חנינה עד כדי הלוח ארבעת טיל. — נדה פ"ב הל' ו' (נ' ע"א) אי זהו
 האדום וכו' ר' יעקב בר אחא רבי עולא דקיסרין בשם ר' חנינה וכו' עד שלקת
 ושנת. — וקצת נראה שר' עולא דקיסרין היה תלמידו של ר' חנינה (וגם ר'
 חנינה היה בקיסרין עיי' ערך ר' חנינה א'), וא"כ היה בדור השני.

עולא בר ישמעאל הוא הנקרא בכבלי עולא סתם. סוכה פ"ד הל' ה'
 (ג"ד ע"ג) ר' זעורא עולא בר ישמעאל בשם ר' לעזר שלמי חנינה ששחטן
 מערב הרגל אינו יוצא בהן ידי חובתו כרגל התיב ר' בא והתני חנינה ארבעת
 עשר יוצאין בה משום שטחה וכו' (וכבר הבאנו הסוגי לעיל ל"ב ע"א). וכבלי
 פסחים ע"א אמר עולא אמר ר' אלעזר שלמים ששחטן מערב י"ט אינו יוצא
 בהן לא משום שטחה ולא משום חנינה וכו' ע"ש. — גיטין פ"ה הל' ה'
 (ט"ז ע"ב) עולא בר ישמעאל בדין היה אפי' נודעה (צ"ל לא נודעה) לרבים
 לא תכפר ולמה אמרו תכפר שלא יהיה מזבח שטם. וכבלי שם ג"ה ע"א אמר
 עולא דבר תורה בין נודעה ובין לא נודעה אינה מכפרת. — וגם בירושלמי
 נקרא עולא סתם. דמאי סוף פ"א עולא בר ישמעאל בשם ר' יוחנן פוטר הוא
 אדם את טבלו בסאה אחת של טבל כיצד הוא עושה וכו' נחת עולא לתמן
 ואמרה בשם ר' יוחנן וכו'. ואפשר שנקרא פה עולא סתם משום שכבר קדם
 עולא בר ישמעאל אבל ברוב המקומות נקרא עולא בר ישמעאל (ואפשר
 שלא להחליפו עם רבי עולא הנזכר לעיל אף שזה נקרא רבי עולא
 ועיי' לקמן).

עולא בר ישמעאל אמר הרבה פעמים בשם ר' יוחנן אבל לא מצינו שדבר עמו פא"פ ולכן יש מקום ספק אם היה תלמידו של ר' יוחנן. — ואמר ג"כ בשם ר' אלעזר. טעשות ריש פ"ג עולא בר ישמעאל בשם ר' לעזר שהוא מותר לוכל. נזיר פ"ט הל' ב' (ג"ז ע"ג) עולא בר ישמעאל בשם רבי לעזר טעמא דר' אליעזר וגילח הנזיר וכו'. וכבר זכרנו הסוגי' דסוכה פ"ד הל' ה' שאמר עולא בר ישמעאל בשם ר' לעזר.

עולא בר ישמעאל היה בר א"י וירד לבבל, ובבבל מת. ונראה שירד שם כבר בנערותו והרבה לעלות ולירד ורוב ישיבתו היה בבבל, ולכן נקרא עולא נחותא. כלאים פ"ט ל"ב ע"ג עולא נחותא הוה אידמך תמן וכו' וע"ש שבכה בשעת מיתתו ואמר אנא מובד מרגליתי גו ארעא מסאכתא לא דומה הפולטה בחיק אמו לפולטה בחיק נכריה. ועיי' בבלי כתובות ק"א ע"א (ושם אמר ר' אלעזר על עולא מה דאיתא בירושלמי שאמר עולא עצמו ועיי' לעיל פ"ג בענין השינויים). — ועולא ירד כבר לבבל קודם עלות ר' זירא לא"י. סוכה פ"ד הל' ה' אמר רבי זעורה עד דאנא תמן שמעתנה עולא בר ישמעאל בשם ר' לעזר כד סלקינן הכא שמעתנה ר' חייא בשם ר' לעזר וכו'. ועיי' מ"ש פ"ב הל' ז' (ג"ג ע"ג) ר' זעירא אמר מה בחלמה בר ייכו' (צ"ל דייכול) לעולא בר ישמעאל קופדה שמינה וכו' וקצת נראה שזה המעשה היה אחרי שעלה ר' זעירא לא"י וכבר זכרנו שעולא חזר ועלה לפעמים לא"י.

ודע דנמצא בירושלמי ר' הילא במקום דאיתא בבבלי עולא. הוריות פ"א הל' ג' (מ"ו ע"א) הורו ב"ד לעקור את כל הגוף וכו' ר' חזקיה אמר מדבר ולא כל דבר א"ד הילא ממצות ולא כל מצות. ובבלי שם ד' ע"א מאי משמע אמר עולא קרי ביה ונעלם מדבר חזקיה אמר קרא ועשו אחת מכל מצות מכל מצות ולא כל מצות ע"כ. והנה הך בבבלי הוא הך בירושלמי ואף שנתחלפו האזטריות ומה שאמר בבבלי חזקיה (ונראה דצ"ל ר' חזקיה) הוא בירושלמי מאמר דר' הילא ולהפך וכבר זכרנו בפ"ג שזה נמצא בהרבה מקומות. ועיי' מ"ש פ"ה נ"ו ע"א תני ר' אייבו בר נגרי קומי רבי לא בר ישמעאל ואם גאל יגאל איש ממעשרו וכו', וזה מורה קצת ג"כ שעולא היה נקרא ג"כ הילא כי רבי לא הוא ר' הילא עיי' ערך ר' הילא. — אבל נראה בבירור שיש כאן ט"ס וצ"ל לבד קומי רבי לא (ולא בר ישמעאל), דעולא לא נקרא בשום מקום בשם רבי. וכן נראה דבהך דהוריות יש ט"ס או בירושלמי וצ"ל עולא או בבבלי וצ"ל ר' הילא כי עולא אינו ר' הילא.

חולין קל"א סוף ע"ב איתא עולא הוה יהיב מתנתא לכהנתא איתיבי' רבא לעולא וכו' אמר ליה רבי מטונך וכו'. והוא נראה זר מאוד שקרא עולא לרבא רבי, שהרי איתא בבלי פסחים ל"ז ע"ב יתיב רבה ורב יוסף אחוריה דר' זירא ויתיב ר' זירא קמיה דעולא אמר ליה רבה לר' זירא בעי מיניה מעולא וכו', הרי דעולא היה קשיש מרבה ורב יוסף רבותיו של רבא והואך קרא לרבא רבי. ועיי' חולין קב"ד ע"א שפילפל ר' נחמן רבו של רבא עם עולא (וכבר נתקשה בעל סה"ד הרבה בזה והניחו בצ"ע), אבל הנראה ברור

שצ"ל ר' עולא והוא ר' עולא אשר היה בדור החמישי בימי ר' מנא עיי' ערך ר' עולא והיה זומר מרבא שחי בימי ר' יונה. (ולפ"ז אפשר לקיים ג"כ הגי' בהוריות בב' התלמודים אלא דיש ליגרם בכבלי ר' עולא, אבל לא נמצא בשום מקום שהחכם הנקרא הילא נקרא ג"כ עולא).

מר עוקבא, עוקבן ברכות פ"א ג' ע"א אמר מר עוקבא הוותיקין היו משכימין וקורין אותה וכו' והובא בבלי ברכות ט' בל' ברייתא ע"ש. — עירובין פ"ה כ"ב ע"ד (וסוף פ"ב דמכות) ר' זעירא בשם מר עוקבא אין מקדרין אלא בחבל של חמשים אמה. — שם פ"ו כ"ד ע"א ר' יעקב בר אחא ור' זעירא תריהון חד בשם מר עוקבן וכו' (והובא לעיל ערך ר' נחמן בר יהודה). — שם פ"ז הל' א' ר' יונה ור' יוסי תריהון חד בשם מר עוקבן וכו'. — מגילה פ"ג הל' ב' (ע"ד ע"א) מר עוקבא משלח כתב לריש גלותא דהוה דמיך וקאים בזמרין ישראל אל תשמח וכו' (והובא תו' גיטין ו' ד"ה אמר ר' יצחק). — והנה מהכינוי מר נראה שהאמורא זה היה בר בבל והוא מר עוקבא הנזכר לרוב בכבלי והיה בימי שמואל. אך מגילה פ"ד הל' י"א (ע"ה ע"ג) איתא ר' מר עוקבן בשם רבנן דתמן לא דומה ננאי יחיד בציבור וכו' וזה בשם רבנן דתמן מורה שהאומר היה בא"י, ולא מצינו כלל שמר עוקבא הלך לא"י. — ועיי' עירובין פ"א י"ח קרוב לסוף ע"ד רבנן דקיסרין בשם רבי עוקבא בשאין החיצון עורף וכו'. חגיגה פ"ב הל' ד' (ע"ה ע"ב) רבי עוקבא בשם ר' יהושע בן לוי לא היה עושה כן אלא בשבתות וימים טובים וכו' מסייע לרבי עוקבא ע"כ, מכל זה נראה שהיו שני אמוראים האחד מר עוקבא או עוקבן והוא מר עוקבא דבבלי, והאחר רבי עוקבא או עוקבן והיה בא"י. והמדקדק בהמאמר מגילה פ"ד ח' ר' מר עוקבן בשם רבנן דתמן יבין בקל שצ"ל ר' עוקבן והוא ר' עוקבן דא"י, והסופר טעה ע"י שגירת לשון מר עוקבא והוסיף מר. — עוד איתא מגילה פ"א הל' ז' (ע"א ריש ע"א) מר עוקבא אישכח תרין אנרין בחדא כתיב ושפר באפי ובאפי חבריי מוספה על שתא תלתין יומין וכו', ובתו' ר"ה י"ט ע"ב ד"ה אדר הובא בזה"ל עוקב' אישכח וכו'.

רבי עזרא, עזרה בדור החמישי, אמר לרוב קומי ר' מנא. עיי' שבת קרוב לסוף פט"ו עירובין פ"ב ריש הל' א' פסחים פ"א כ"ח ע"א ב' פעמים (ובקראקא בטעות בפעם השנית ר' עזריא) גיטין פ"א קרוב לסוף הל' א' שבועות קרוב לסוף פ"ה. — ואמר ג"כ בשם ר' יודן. נזיר פ"ט סוף הל' ב' ר' עזרה בשם רבי יודן אמר ואפילו תיטר כאן וכאן מן הצד וכו'. — ובמס' תענית פ"ד הל' ח' (ס"ח ע"ג) ר' עזרה בשם ר' יהודה בי ר' סימון הלוחות היו משאוי ארבעים סאה וכו'. — מעשרות פ"א הל' ה' (מ"ט ע"א) ר' עזרא בעי אדיין לא נגמרה מלאכת השדה ואת אמר אינן אלא כיני וכו'.

רבי עזריה ברכות ב' ריש ע"ד רבי עזריה אמר על הא דר' שמעון בן לקיש ויכולו השמים והארץ וכו'. — שבת פ"ז ט' ע"ב אמר רבי עזריה קומי ר' מנא תפטר בודן וכו'. — ואפשר שהוא אחד עם ר' עזרא (עזרה) דערך הקודם.

רב עמרם מכות פ"א הל' ה' (ל"א ע"א) ר' בא בר ממל רב עמרם רב מתנה בשם רב המלוה את חבירו על מנת שלא לתובעו השביעית משמטתו (ובמס' שביעית פ"י ל"ט ע"ג נשמטה ת' רב קודם רב עמרם ע"ש).

רב ענן שבת ריש פ"ג רב חלבו רב ענן בשם רב לא שנו אלא עליה וכו'. — יבמות קרוב לסוף פ"ט אמר ליה כן אמר ר' זעירה רב ענן בשם רב. — ור' ענן נזכר הרבה פעמים בכבלי והיה תלמידו של שמואל ואמר הרבה פעמים בשמו.

אות פ"א.

רבי פדיה, פדייה הוא אחד עם בר פדיה, והוכא לפעמים במקום אחד אותו מאמר בשם רבי פדיה ובמקום אחר בשם בר פדיה. עיי' ערך בר פדיה.

רבי פדת בנו של ר' אלעזר ואמורא של ר' יסא מגילה פ"ד הל' י' (ע"ה ע"ג). ואמר לכד בשם אחרים. יומא פ"ב הל' ג' (ל"ט ע"ד) מניין לדישון מזבח הפנימי ר' פדת בשם ר' לעזר והשליך אותה אצל המזבח קדמה וכו'. סוכה סוף פ"ד ר' פדת בשם ר' הושעיה מי סוטה נפסלין בלינה. וכן אמר בשם ר' הושעיה ב"ק פ"ד הל' ח' (ד' ע"ג). — ובמס' עירובין פ"י כ"ו ע"ג איתא ר' סימן בשם ר' יהושע בן לוי בשם רבי פדת מפני קלקל פייסות ע"כ, וטעה הסופר שתי טעיות שכתב ב' פעמים בשם, וגם כתב ר' יהושע בן לוי בשם ר' פדת וריב"ל היה קשיש מר' פדת. ונראה שצ"ל ר' סימן ר' יהושע בן לוי בשם ר' פדיה עיי' ערך הקודם.

פזי שם חכם. ברכות פ"ד ז' ע"ג תענית פ"ד הל' א' ראש חודש שחל להיות בתענית . . . במה קורין . . . ר' יודן קפודקיא אמר קומי ר' יוסי בשם ר' יודה בן פזי קורין בראש חודש קם ר' יוסי עם ר' יודה בן פזי אמר ליה את שמעת מאבוכ הדא מילתא אמר ליה אבא לא הוה אמר כן וכו'. — פזי הוא ג"כ שם משפחה חשובה בימים ההם. הוריות סוף פ"ג אילין דבר פזי ודבר הושעיה הוּו עלין ושאלין בשלמיה דנשייא בכל יום והוון אילין דרבי הושעיה עלין קדמאי אולון אילין דבר פזי ואיתתגון בנשיאותא וכו'. ועיי' ע"ז פ"ג הל' א' חד טן אילין דבי ר' פזי הוון אילין דנשית' בעי מחותנתיה והוא לא מקבל עליו וכו'. ואפשר שהמשפחה היתה נקראת על שם ר' פזי אביו של ר' יודה, וא"כ היה איש מפורסם.

רבי פטריקי יומא פ"ד הל' ד' (מ"א ע"ד) זהב מופז רבי פטרוקי אחוה דר' דרוסא בשם ר' בא בר בינה דומה לאיש מצתת בגפרית. ובכבלי נמצא ר' אפטרוקי ב"מ ה' ע"א חולין ס"ד ע"ב.

רבי פינחס בדור הרביעי, בר בבל תלמידו דרבא ועלה לא"י. עירובין פ"ה כ"ב ע"ד חר' (צ"ל כד) רבי פינחס סליק להכא הוא בפתח

דשקתא דגזוראי אמר להן חלקתם עירובכס אמר ליה ר' יודה בר שלום וכו'.
 ובא"י למד אצל ר' יוסי חברו דר' יונה. פסחים פ"ה הל' ג' (ל"ב ע"ב) יבמות
 פ"א ב' ע"ד במחזורא תינינא חור ביה ר' יוסי אמר ליה ר' פינחס לא כן אילפן
 רבי וכו'. ובעי קומי ר' יוסי פאה פ"ו הל' ב' כתובות פ"ח הל' א' ולמה לא
 תנינתה מקולי בית שמאי ומחומרי ב"ה וכו'. — חבריו של ר' פינחס ד' הונא
 ור' חזקיה. פאה פ"ג י"ז ע"ד ר' הונא ר' פינחס ר' חזקיה סלקין מבקרה לרבי
 יוסי וכו'. סנהדרין פ"ג כ"א ע"ד ר' הונא ר' פינחס ר' חזקיה חוקק (עיי' ערכו)
 לא עלון בפירקא בההוא יומא וכו', וע"ש שמוכח שר' פינחס עלה כבר בימי
 ר' ירמיה. — לר' פינחס נמצאים הרבה מאמרים הן בשם עצמו הן בשם
 אחרים, וכבבלי אמר לרוב בשם רבא.

ודע דביבמות פ"י הל' ה' (י"א ע"א) גיטין פ"ח הל' ז' איתא ר' יוסי
 שאיל לר' פינחס היך סבר רבי אמר ליה כר' ירמיה אמר ליה חזור כך דלא
 כן אני כותב עליך זקן ממרא ע"כ, וזה תמוה דאיך שאיל ר' יוסי לר' פינחס
 ואמר ליה היך סבר רבי והוא היה רבו של ר' פינחס. ונראה שצ"ל ר' יוסי
 בר', או ר' יוסי בי ר' בון עיי' ערך ר' יוסי בר', והוא חי בדור החמישי
 ואפשר שהיה תלמידו של ר' פינחס. — ועיי' ברכות פ"ב ה' סוף ע"א א"ד
 מנא קשייתה קומי ר' פינחס ואפי' תיטר וכו' אמר ר' יוסי קיימתי כיי דמר
 ר' יעקב בר אחא וכו' וגם פה נראה דצ"ל ר' יוסי בר', דאיך יאמר
 ר' יוסי ב' רבו דר' פינחס ושל ר' מנא קיימתי אקו' שהקשה ר' מנא לפני
 ר' פינחס.

רבי פינחס דיפן פסחים פ"א סוף הל' א' אמר רבי פינחס דיפו אני
 אומר בשעה שסידרן הכנים שם חמץ.

רבי פינחס בי ר' זבוי מ"ק פ"ב הל' א' אמר רבי פינחס בי ר' זבוי
 מתניתן בעטינים וכו'.

רבי פינחס בי ר' חנניה שקלים פ"ב הל' א' רבי פינחס בי ר' חנניה
 ור' אבא מרי חד אמר אילו ששילחו בני העיר תחילה וחורנה אמר וכו'. ועיי'
 שבת פ"ד ו' ע"ד התיב ר' חניי והתני והמשכיר בית לחבירו וכו' אמר ר' חנניה
 מפני העכברים אמר ר' פינחס בי ר' חנניה אם מפני העכברים נתני וכו'. והנה
 זה ר' חנניה שהשיב על קו' ר' חניי הוא ר' חנניה ב' חברו של ר' מנא, ור'
 פינחס אשר הקשה עליו נראה קצת שהוא בנו של ר' חנניה אשר השיב וכבר
 ידענו החילופים בין חנניה וחנינה, וא"כ חי ר' פינחס בי ר' חנניה בדור
 החמישי. — וגם הך דשקלים דראש הערך ר' פינחס בי ר' חנניה ור' אבא
 מרי וכו' מורה על זה, דדרי ר' אבא מרי היה בדור החמישי עיי' ערכו.

פישפשה שביעית פ"ו ל"ז ע"ג פישפשה אמר קומי ר' יוסי שאלית
 לר' אחא ושרא ע"ש.

רבי פליפא, פליפה, בר פרוטה אמר קומי ר' יונה מגילה פ"א קרוב
 לסוף הל' א', ועיי' פ"ד הל' ב' (ע"ה ע"א) ושם איתא פילפי. — תענית
 פ"ד הל' ג' (ס"ח ע"ב) התיב ר' פליפה בר פריטה קומי ר' זעורה.

רבי פס א' בדור הראשון ונקרא ג"כ ר' פס דרומא ובבבלי ר' אפס. תענית פ"ד ס"ה ע"א אמר לית אנא מקבל עלי מתמנייא עד זמן דתמני רבי פס קמיי (עיי' ערך ר' חנינה), ועיי' בבלי כתובות ק"ג. — יומא פ"ה הל' ח' (מ"ג ע"א) ר' הושעיה בשם ר' פס במתנות הבדים וכו'.

ר' פס ב' קידושין פ"ג הל' ה' (ס"ד ע"א) התיב ר' פס הגע עצמך שהיתה שפחתו, וקאי על תירוצו דר' יוחנן ע"ש.

ר' פריגורי דקיסרין תרומות פ"א מ"ז ע"ד ר' פריגורי דקסרין אמר ר' לעזר בי ר' ישמעאל (צ"ל ר' לעזר בר' ישמעאל. עיי' בפירושונו שם).

רבי פרידא, פרידא פ"ז כ' סוף ע"א וריש ע"ב רבי אמר לרבי פרידא לית את חמי לי ההיא סגולה דגו כרמך וכו' אייתון קומי תרין פוגלין מכין ריש שתא לצומא רבא וכו' והוה אפוקי שמוטתא וכו' באותה שעה התיר רבי ליקח ירק במוצאי שביעית מיד. וזה המעשה האחרון הובא ג"כ ב"ב פ"ט הל' ז' (י"ז ע"א) ושם איתא רבי פרידא. והנה אין ספק שרבי הנזכר פה הוא רבינו הקדוש, כי הלא הוא התיר ירק במוצאי שביעית. ואפשר שיש לקרות פרידא פרידי (בדל"ת) והוא ר' פרידא הנזכר בבבלי.

רבי פרנך אמר לבד בשם אחרים. פסחים פ"ה הל' ז' תענית סוף פ"ג איזו היא הלל הגדולה רבי פרנך בשם ר' חנינה הורו לאלהי האלהים. סוכה פ"ג הל' א' ר' חנינא ר' פרנך ר' מתנה ר' יוסי בר' מנישא בשם רב לולב טפח מלבד שזרה. ובבבלי בהרבה מקומות א"ר פרנך א"ר יוחנן.

אות קו"ף.

רבי קוריים ערלה פ"ב ס"ב ע"א אמר רבי קוריים (בד' א"ד הגי' ר' ביריית) לא שהתרומה מעלה את הערלה אלא שהתרומה מצטרפת עם החולץ להעלות את התרומה (צ"ל הערלה וכאשר הוא בד' א"ד).

רבי קיריים דאירמה ביצה פ"ג הל' ח' (ס"א ע"ד) אמר רבי קיריים דאירמה ללמדך מי שיש בידו למחות ואינו מוחה קלקלה תלויה בו. ובסוף פ"ה דשבת הגי' ר' קיריים דידמה, והנראה דהעיקר דאירמה, והכונה מעיר אירמה והיא אורמיה (Urmia) העיר הגדולה הידועה בארץ פרס.

רבי קריספא, קריספי, קרוספי, קריספדא ובבבלי כרוספדא, אמר בהרבה מקומות בשם ר' יוחנן, ונראה קצת שחיה תלמידו. — ואמר ג"כ בשם אחרים. בשם ר' יוסי בר' חנינה שקלים פ"ז הל' ד' הל' ה'. בשם ר"ש בן לקיש יבמות פ"א ב' ע"ג. בשם ר' חנינה בן גמליאל סנהדרין פ"ג כ"א קרוב לסוף ע"ב. — סוף מ"ק איתא ר' קרוספי דמך במועדא ועבדון ליה איברייא סברין מימר מן דעתיה דר' אמי וכו'.

רב קרני ב"ק פ"ח הל' ח' (ו' ע"ג) תני רב קרני לבעיטה אחת לרכובה שלש לסקלונקית חמש עשרה.

אות רי"ש.

רבי ראובן סנהדרין פ"א הל' א' מהו חותמו של הקדוש ברוך הוא ר' ביבי בשם רבי ראובן אמת. — שבת סוף פ"ו דמי לבר אלהין אמר ראובן (צ"ל ר' ראובן) באותה שעה ירד מלאך וסמרו להווא רשיעא על פ"ו אמר ליה תקין מילך ובר אית ליה חזר ומר בריך אלהוון די שדרך וכו', והכונה ידועה. — כתובות פ"א הל' ז' (ל"ד ע"ג) ר' ראובן בעא קומי ר' מנא עבדי שנייות מהו שיאכלו בתרומה, וזה ר' מנא נראה שהוא ר' מנא א' (עיי' ערכו), דר' ביבי אמר בשם ר' ראובן בהמאמר דסנהדרין, ור' ביבי חי בדור השלישי כמבואר בערכו, ורחוק שבעא ר' ראובן קמי' ר' מנא ב', אשר עוצם לימודו היה בדור החמישי.

רב הוא ראש האמוראים כידוע, ולמד אצל רבי ור' חייא בא"י וירד לבבל ויסד שם ישיבה בסורא וחזר לא"י בימי רבי. עיי' ירושלמי פאה פ"ו הל' ג' (י"ט ע"ג) רב כד נחת לתמן אמר אנא הוא בן עזאי דהכא אתא חד סב שאל ליה שני הרוגים זה על גבי זה וכו' כד סלק להכא אתא לגבי רבי וכו'. — ונראה שלא נשתהא אז ימים רבים בא"י. ומצינו ששלח בכתב שאלות לרבי מבבל לא"י. בבלי כתובות ס"ט ריש ע"א ועיי' ירושלמי גיטין פ"ה הל' ב' (מ"ז ע"ד). — שם העצם של רב הוא אבא (עיי' בערוך ערך אבא) וכן קרא אותו שמואל בהרבה מקומות בבבלי. ובירושלמי ריש ב"ק ב' סוף ע"ב איתא רב יהודה בשם שמואל אין שמין לא לגנב ולא לגולן ולא לשואל אלא לניזקין ואני אומר אף לשואל אין שמין (צ"ל אף לשואל שמין, ומן ואני אומר הוא מאמר דר' יהודה והוא כעין מאמר מוסגר) ואבא (הוא המשך מאמרו של שמואל) מודה לי ומאן הוא אבא (הוא מאמר של סתם הירושלמי) רבי (צ"ל רב וכן הגיה הפירוש הקצר) או אבא בר אבון. הרי שהירושלמי נסתפק למי נתכוין שמואל בקריאת שם אבא. (וקצת נראה שיש פה ט"ס דלא נמצא בירושלמי אמורא בשם אבא בר אבון, וכעל פ"ט כתב שם שהכונה על אבון דשמואל ולפ"ז צריך להגיה אבא בר בא דזה היה שם דאבון דשמואל). — ובירושלמי לא נמצא בשום מקום אבא אם הכונה על רב כי אם רב, והוא שם כבוד וכמו שקראו רבינו הקדוש רבי.

לרב נמצאים הרבה מאמרים בירושלמי וקצתם אינם נזכרים בבבלי, וכבר הערנו על זה בפ"ג. ואפשר שאמנם כאשר היה בא"י, ורוב מאמריו הובאו לא"י עיי' התלמידים שעלו מבבל לשם.

ודע דבבבלי ביצה י"ד ע"א יבמות פ"ח ע"א איתא על מאמר דרב מחכו עלה במערבא, ובירושלמי לא נמצא בשום מקום חוכא אדברי רב או אדברי

אמורא אחר בבלאי או בן א"י. וגם על ברייתא איתא לפעמים בכבלי מחכו עלה במערבא עיי' שבועות כ"ו ע"א ל"ד ע"ב, והיותר תמוה שהברייתא דשבועות ל"ד ר' שמעון אומר חייב כאן וחייב בפקדון וכו' הובא בירושלמי שם פ"ד הל' ה' (ל"ה ע"ד) והש"ס לא מקשי עלה כלום וצ"ע. (ובכלי סנהדרין י"ז מסיק הש"ס מחכו עלה במערבא הוא ר' יוסי בר חנינא).

רבותינו שבגולה שבת סוף פ"ה ביצה פ"ב הל' ח' ר' זעירה בשם שמואל שור שעיסוקו רע יוצא בפרומביא שלו ורבותינו שבגולה נהגו כן. ועיי' בבלי שבת ריש נ"ב דבעי לוי בריה דרב הונא חמור שעסקיו רעים מהו ואמר ליה הכי אמר אבוך משמיה דשמואל הלכה כחנניה ע"ש. — ודע דבבלי סנהדרין י"ז איתא רבותינו שבגולה רב ושמואל, וצע"ק דהירושלמי מביא בשם שמואל שור וכו' יוצא ואמר ע"ז רבותינו שבגולה נהגו כן.

רבנן דאגדתא עיי' לעיל מ"ט ע"א.

רבנן דגוה סנהדרין פ"ג כ"א ע"ב רבנן דגוה הורו מיפי חמיע בפסחא (לפרוקלא עיי' ר' מנא ב').

רבנן דקיסרין כן נקראת הישיבה אשר בקיסרין, ונזכרו בירושלמי צ' פעמים (בס' זרעים לערך כ"ב פעמים בס' מועד ל"ו פעמים בסדר נשים י"ז פעמים ובסדר נזיקין י" פעמים). ואמרו בשם עצמן או בשם חכמים אחרים. — ואלה החכמים אשר אמרו רבנן דקיסרין בשמם. בשם ר' יוחנן סוכה פ"ג הל' א' ובמ"א. בשם ר' אבהו בהרבה מקומות. בשם ר' יודה בר טיטוס שביעית פ"ה ל"ו ע"א גיטין פ"ה מ"ז ע"ג. בשם ר' חייה בר טיטוס תרומות פ"ה מ"ה ע"ג. בשם ר' יעקב בר אחא שביעית פ"ה ל"ח ע"א שבת פ"א ג' קרוב לסוף ע"ג. בשם ר' הילא יבמות פ"י י' ע"ג. בשם ר' יוסי בי ר' בון שבת פ"ח י"א ע"א עירובין פ"ט כ"ה ע"ג פסחים פ"י ל"ז ע"ג. בשם ר' לעזר שבת פ"ב ה' ע"א. בשם ר' נסא, ניסי פסחים פ"ב כ"ט ע"א נזיר פ"ז נ"ד ע"ד. בשם ר' אחא כתובות פ"ה ל' ע"א. בשם ר' הונא שבת פ"ג ו' סוף ע"א. בשם ר' יצחק בר נחמן סוכה פ"א נ"ב ע"ב. בשם ר' חייה בר יוסף הוריות פ"ג מ"ז ע"ד. בשם ר' חסדא קידושין פ"ד ס"ה ע"ד. בשם ר' ירמיה כלאים כ"ט ע"ב קידושין פ"ב ס"ג סוף ע"א. בשם רב עוקבה עירובין פ"א י"ח קרוב לסוף ע"ד. בשם ר' יוסי בן חנינה שבת פ"ב ה' ע"א נזיר סוף פ"ד ובמ"א ועוד בשם חכמים אחרים. — וכן אמרו איתפלגון רב ור' יוחנן ברכות פ"ד ריש ז' ע"ג. ר' יוחנן וריש לקיש ביצה פ"ה ס"ג ריש ע"ב, נזיר פ"ג נ"ב סוף ע"ג וכו'. — ויש מן החכמים שאמרו בשם רבנן דקיסרין: ר' חזקיה ע"ז פ"ב ט' ע"ד. רב כהן דמאי פ"ז כ"ז ע"ג קידושין פ"ב ס"ב ע"ד. ורבנן דקיסרין אמרו ג"כ בשם עצמם. ומכלל זה מה שדרשו גימטריא עיי' שבת פ"ז ט' סוף ע"ב רבנן דקיסרין מן אתרה לא חסרה כלום אל"ף חד למ"ד תלתין ח' תמניא. — ויותר עולה מה שאמרו הם בשם חכמים אחרים על מה שאמרו הם בשם עצמם. וכבר כתבנו פ"א שנראה שלא היה ראש ישיבה בקיסרין מטות ר' אבהו ואילך, ולכן לא נתחדשו שם הרבה הלכות ולומדי

התורה חזרו לדוב על דברי הראשונים. — ואלה רבנן דקיסרין היו ממות רבי אבהו עד דור החמישי או הששי כי אמרו משמיה דר' יוסי בי ר' בון אשר חי בדור החמישי.

רבנן דתמן הם החכמים דבבל, והירושלמי מזכיר אותם תמיד בל' כבוד וגם נושא ונותן בדבריהם עיי' לעיל פ"ג. ונמצא לפעמים רבנן דתמן ובבבלי לא נזכר זה המאמר. ולפעמים מדויק הרבה, "רבנן דתמן" עיי' כתובות פ"ה הל' ז' (ל"ה ע"ב) נפלו זיתים וגפנים ר' אבון בשם רבנן דתמן מתנית' בשנפלו לה זיתים ולא קרקען גפנים ולא קרקען אבל אם נפלו לה זיתים וקרקען גפנים וקרקען לא תקוץ שעדיין שבה בית אביה קיים ע"כ, וכן היא מסקנת הבבלי שם ע"ט ע"ב. — ועיי' מ"ש פ"ד ג"ה ע"א גיטין פ"ה הל' ט' על דעתין דרבנן דתמן ניהא דתמן אמרין בשם ר' נחמן בר' יעקב כל שנותנין לו אגוז ומשליכו צרור והוא נוטלו המוציא בידו כמוציא באשפה אגוז והוא נוטלו צרור והוא משליכו נילו נזל מפני דרכי שלום אגוז וצרור והוא נטלן ומצניען ומביאן לאחר זמן נילו נזל נטור וכו', ובבבלי לא נזכר זה המאמר דר' נחמן בר' יעקב, ועיי' בבבלי גיטין פ"ה אמר רבא ג' מדות בקטן צרור וזרקו אגוז ונטלו וכו' וקצת יש לתמוה שגם שם לא נזכר המאמר דר' נחמן. ועיי' מה שכתבנו לעיל פ"ג בענין המאמרים של אמוראים בבליים הנמצאים בירושלמי ולא בבבלי. — ועיי' ערך כהנא ופ"ב ערך תמן בענין רבנן דתמן.

רבמי. רבמי ע"ז פ"ה הל' י"א שאל שלח לרבמי ולרבמי עיי' ערך ר' אמי, ר' אסי, וכבר הערנו על זה לעיל ריש פ"ב.

רבי הדיפה אמר לכד בשם אחרים. פאה פ"ד י"ח סוף ע"ב ר' הדיפה איתפלגון ר' יונה ור' יוסי חד אמר הראוי לישול זכה וחורגה אמר וכו'. כתובות פ"ה הל' ט' (ל"א ע"ד) ר' הדיפה ר' יונה ר' ירמיה שאל אשה קרוהו וכו' ועיי' הגי' קידושין פ"ב הל' ה' (ס"ב ע"ד). — כתובות פ"ו הל' א' רבי הדיפה ר' אחא בשם ר' בון בר כהנא. — ונראה שהיה בדור החמישי.

רובין חגיגה פ"ג הל' ד' (ע"ט ע"ג) אמר ר' ינאי הרובין היו אומרים בתרומה שנעשה על גב הקודש וכו', וז"ל רש"י חולין כ' ע"א ד"ה יקבלו הרובין הנערים בני ר' חייא עכ"ל. ואפשר שם הרובין אינה זזה טמשמעותה ופירושה הגדולים. וכן נראה המונה חלה פ"ד סוף ע"א עד שבאו הרובין ובטלו אותן עיי' בפירושו שם וכבר דברנו מזה במ"ח שנת א' צד 360.

רבי רומנוס שבת פ"ג ו' ע"ג שהרי רבי רומנוס הוציא מחתה משל בית רבי מליאה נחלים בשבת (ועיי' בבבלי שם מ"ז). — יבמות פ"ד ט' סוף ע"ב קידושין פ"ד הל' ו' ר' יעקב בר אדי בשם ר' יהושע בן לוי מעשה במשפחה אחת בירודם (בקידושין הגי' בדרום) שהיו קורין עליה ערער ושלח רבי את רבי רומנוס לבודקה ומצא שנתגיירה וקינתה פחות מבת שלש שנים ויום אחד והכשירה לכהונה ע"כ. והנה ר' יהושע בן לוי המספר זה המעשה חי בדור הראשון, והוא מדבר בעל דבר הנתהווה בימים שעברו, וזה מורה שרבי הנזכר כאן הוא רבינו הקדוש ולא ר' יהודה נשיאה, וא"כ חי ר' רומנוס בדור הראשון. — ועיי' מגילה פ"א

הל' י"ב (ע"ב ע"ב) שרבי שלח ר' רומנוס לאנטונינוס לבנות לו מזבח, ומתך מעשה דיכמות מבואר שהוא רבינו הקדוש, וזה יפיץ אור על אנטונינוס הנזכר פה ואין כאן המקום להאריך. וכבר דברנו על אנטונינוס שהיה בימי רבי במ"ח שנת א' צד 469 ודרכי המשנה ערך ר' יהודה הנשיא.

ריש גלותא גם כא"י נודע רוב תקפו של ריש גלותא דבבל. שבועות פ"א הל' א' (ל"ב ע"ד) מלך ורב חיליה וארקבתא וריש גלותא. ועיי' בבלי שם ו' ע"ב. — גם נמצאים בירושלמי סיפורים מריש גלותא ואינם בבבלי. סוטה פ"ה הל' ה' (כ' סוף ע"ב) כהדא ריש גלותא אימלק עילוי חד טריקלין ארבעין על ארבעין דימליניה חיטין אתא לגבי רב הונא אמר ליה פייסון דיסבון מינך עשרין על עשרין כדון ועשרין על עשרין אחר זמן ואת מיתגר פלגא. — ביצה פ"א הל' ו' (ס' ע"ג) ר' חונה הורי לריש גלותא לצאת בכסא. — וריש גלותא נקרא בירושלמי ג"כ נשיא. תענית פ"ד ס"ח ע"א שמואל ואילין דבית שילה הוון שאלין בשלמיה דנשייא בכל יום והוון אילין דבית שילה עלין קדמיי ויתבין קדמיי פלגון איקר לשמואל ואייתכוניה קדמיי עאל רב לתמן ופלג ליה שמואל איקר ואותבניה קדמיי. ועיי' ערך שמואל.

אות שי"ן.

רבי שבתאי, שובתי בדור השלישי. חלה פ"ב הל' ג' (נ"ח ע"ג) ר' יוסי בשם ר' שבתאי וכו' לחלה ולנטילת ידיים אדם מהלך ארבעת מילין. — סנהדרין פ"ח הל' א' כ"י דמר ר' יסא בשם ר' שבתאי כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא ששה חדשים בלבד. ועיי' בבלי שם ס"ט ע"א ושם איתא שלשה חדשים, וכן צ"ל בירושלמי עיי' בהסוגיא שם. — גיטין פ"ג הל' ב' (מ"ד ע"ד) מהו מפני התקנה ר' שבתאי בשם חזקיה מפני תקנת בנות ישראל שלא יהו מצויות להתגרש (וכן הוא בשינוי קצת בבלי שם כ"ז ע"ג). — סוכה סוף פ"ד עד כדון מים יין אמר רבי שובתי המשמח אלהים ואנשים. — נדרים פ"ה הל' ה' (ל"ט ע"ב) חד בר נש קידש בספר תורה ר' שובתא ור' חסדא אעלון עובדא קומי ר' אסי ואמר אינה מקודשת ועיי' ערך ר' חסדא. כ"ב פ"י הל' א' באיזה כתב משערין אותו ר' יסא בשם ר' שובתי מלא חתימת ידי העדים ע"כ. — וכל מקום שזכר ר' יסא בשם ר' שבתאי הוא ר' יוסי ב, והך דנדרים ר' שובתי וכו' קומי ר' יוסי הוא ר' יוסי א' עיי' ערכם. — ועיי' כ"ב פ"ט הל' א' כהדא ארמלתיה דר' שובתי וכו' אתון בנון קירבון לרבי לעזר וכו'.

ר' שובתי דצדוקי שביעית פ"ב הל' ח' (ל"ד ע"א) אמר רבי יוסה הורה רבי לעזר לרבי שובתי דצדוקי כהדא דרבי שמעון שזורי. עיי' ערך רבי אלכסנדר דצדוקי.

רבי שילא דנוה (כלו מן נוה עיי' ערך רבנן דנוה) שבת פ"ב ה' ע"א
 מה בין המציל ממה שבגר מה בין המציל ממה שכזית רבנן דקיסרין בשם
 רבי שילא דנוה לא דומה המציל מגופה של פתילה חוץ מגופה
 של פתילה.

רבי שילא בר בינא סנהדרין פ"ח הל' א' אמר ר' זעירא תנא רבי
 שילא בר בינא כי יהיה לאיש בן לא שיהיה הבן אב, ובכבלי שם ס"ט ע"א
 איתא כי אתא ר' דימי אמר אמרי במערבא כי יהיה וכו'.

רבי שילא מכות פ"ב ל"א סוף ע"ד מהו וישב עמם רבנן דקיסרין
 בשם רבי שילא שאם היה תלמיד חכם עושין לו בית וועד. ואפשר שזה ר'
 ר' שילא הוא אחר עם ר' שילא דנוה דערך דלעיל, דבשניהם איתא רבנן
 דקיסרין בשם וכו'.

רבי שמי, שמאי בדור החמישי. שבת פ"ג ה' ע"ד רבי שמי סמיך
 לאדירא דתנורא אמר ליה ר' מנא והתני בר קפרא וכו'. שקלים פ"ג הל' א'
 ר"ה פ"א הל' א' ר' שמי בשם ר' בון בר חייה בשליש עשו אותו בר' שמעון
 וכו' קם ר' מנא עם ר' שמי וכו'. גדרים פ"ט סוף הל' א' ר' מנא נדר וסליק
 לגבי ר' שמי א"ל אילו היית יודע שהבריות רחוקין מינך דאת נדרן וכו'
 (וברין גדרים כ"א סוף ע"ב הגי' ר' מונה נדר סליק לגבי ר' שמאי). מעשרות פ"ה
 הל' א' ר' שמי אמר קומי ר' יוסי בשם ר' אחא מה דאמר רב וכו'. הנה מכל זה
 נראה שר' שמי היה חברו של ר' מנא ב' ותלמידו של ר' יוסי ב' וחי בדור
 החמישי. ודמאי פ"ה הל' א' איתא ר' אבין ר' שמאי בשם ר' אחא שמע לה
 מן דבתרה וכו', וכן שקלים סוף פ"א ר' אבון אמר ר' שמי בעי וכו' ועיי' ערך
 ר' אבין ב'. מזה נראה שר' שמי חי בדור הרביעי ובדור החמישי. — ורבי
 שמי נזכר בדרכה מקומות בירושלמי, וגם בכבלי נזכר לפעמים.

שמואל הוא שמואל ירחינאה חברו דרב, האמורא הגדול הידוע, ונזכר
 הרבה פעמים בירושלמי ונזכר גם שם בשם שוקד. כתובות פ"ד הל' ב' רבי
 זעירא שלח לר' נחמן בר יעקב וכו' מעשי ידי הבת של מי אמר ליה שוקד
 אמר לעצמה מני שוקד שמואל. ועיי' בכבלי שם מ"ג ע"ב ושם הגי' שוקד
 ועיי' ברשי' שם ובערוך ערך שוקד. ואפשר דיש לגרוס בכבלי שוקד וכמו
 שהוא בירושלמי. — בירושלמי נמצאים הרבה מאמרים לשמואל אשר לא
 הובאו בכבלי וכבר הערנו על זה בפרק הקודם. — ועיי' המעשה דשמואל
 ואילין דבית שילה שהבאנו ערך ריש גלותא, והירושלמי מסיים שם אמרין
 אילין דבית שילה אגן תינייגין אגן וקיבל עלויי שמואל מיתב תליתאי. וכל
 זה מורה על מידת ענותנותו. — ונראה ששמואל לא עלה מימיו לא"י, ואף
 שמצינו בכבלי ב"מ פ"ה ע"ב שמואל ירחינאה אסייה דרבי אפשר ששלח לו
 דרכי רפואות בכתב.

ר' שמואל א' הלך עם ר' אימי לזנביה מלכותא ועיי' ערך ר' אימי
 וערך זעור בר חיננא. סנהדרין פ"ב כ' ע"ב פ"ד כ"ב ע"ב ומניין לדיני נפשות
 שמתחילין מן הצד תנא שמואל הוקן קומי ר' אחא ויאמר דוד לאנשיו וכו',
 ושם ריש פ"ה מניין לשבע הקירות תנא שמואל הוקן קומי ר' אחא ויאמר

דוד לאנשיו וגו'. ונראה שזה שמואל הזקן הוא ר' שמואל דערך זה וצ"ל בכל מקום ר' שמואל הזקן (אף שהכינוי זקן הוא זר קצת כי בירושלמי לא נאמר בשום מקום זקן כי אם סבא או רובא). וכנכלי סוטה י' ע"ב איתא אמר שמואל סבא חמוה דר' שמואל בר אימי.

ר' שמואל ב' בדור הרביעי, ואמר הרבה פעמים בשם ר' זעירא. עיי' כלאים פ"ב הל' ז' (כ"ח ע"א) תרומות ריש פ"ד עירובין פ"ט כ"ה סוף ע"ג יומא פ"ד הל' ו' (מ"ה ע"ב) ובמ"א. — ואמר ג"כ בשם ר' אבהו. שבת פ"א ד' ע"א רבי שמואל בשם ר' אבהו בית הלל ילפין מלאכת היתר ממלאכת איסור. וקצת נראה שהיה תלמידו של ר' אבהו. עיי' סנהדרין פ"א י"ט סוף ע"ג א"ר שמואל קשיתיה קומי ר' אבהו וכו'. עיי' פ"ד הל' א' א"ר שמואל אנא חמית ר' אבהו רבע כארחה. — ודע דעירובין פ"י כ"ג ע"ג איתא אמר ר' בא מעשה באישתו של פרסי שהשכירה חצר שלה שלא מדעת בעלה אתא קומי ר' שמואל ושרא ע"כ, ונראה שאינו לא ר' שמואל א' ולא ר' שמואל ב' כי אם שמואל ירחינאה (וט' ר' ט"ס), כי ר' בא האומר שם אמר לרוב בשם רב ושמואל. עיי' ערך ר' בא א'.

רבי שמואל קפודקיא בדור השלישי. ברכות פ"ב ה' ע"ב אמר רבי חני שושביניה דר' שמואל קפודקיא הוינא וכו'. חלה פ"ג הל' א' ר' יונה אמר רבי שמואל קפודקיא וחד גזן רבנין חד אמר כאן כשיש בו כדי להעלות וכו'. — ונזכר בלא כינוי רבי (ונראה שהוא ט"ס) פסחים פ"ו הל' ז' (ל"ג ע"ג) שמואל קפודקיא אמר למחר יש בעשייתה מצוה, יומא פ"ו הל' ה' (מ"ג סוף ע"ד) התיב שמואל קפודקיא מעתה יטמו את אימוריהן.

רבי שמואל בר אבדומא, אבדומי בדור החמישי. שבת פ"ט הל' א' (י"ו סוף ע"ד) רבי שמואל בר אבדומא הוה ליה עובדא למיגזור לרב ששעה (בר"ף הגי' שישנא) כריה אנשון מייתי אומל שאל לר' מנא אמר לו ידחה למחר שאל לר' יצחק בר אלעזר וכו'. מ"ק פ"ג הל' ח' (פ"ג ע"ד) ר' שמואל בר אבדומי דמכת אימיה קומי מועדא תמניא יומין אתא שאל לר' מנא וכו'. חגיגה פ"ג הל' ג' ע"ט סוף ע"ב אמר ר' שמואל בר אבדומי קומי ר' מנא בתרומה אנן קיימין. מכל זה נראה שהיה תלמידו של ר' מנא. — ונזכר עוד ברכות פ"ו י"א ע"ב (ושם ר' שמואל בר אבדימא), פאה פ"ד הל' א' (ר' שמואל בר אבדומא), חלה פ"ג הל' א' ע"ז פ"ג הל' ה' (מ"ב ע"ד ר' שמואל בר אבדימי) ובמ"א.

רבי שמואל בר אימי בדור השלישי. קידושין פ"ג הל' ב' (ס"ג ע"ד) דמר ר' זעירא באדר קדמיא דמך ר' הילא באדר תנינא אתא עובדא קומי ר' חנניה חבריהון דרבנן א"ל רבי שמואל בר אימי לא יאות הוה ר' הילא אמר לך וכו'. — וביבמות פ"י י"א סוף ע"א איתא אימי אבוי דשמואל בר אימי (עיי' ערכו), וזה מורה שר' שמואל בר אימי היה אדם מפורסם ונקרא אביו על שמו. עיי' ערך ר' שמואל בר רב יצחק.

שמואל בר בא, אבא כדור השלישי. ביכורים פ"ג הל' ג' (ס"ה ע"ג) ר' הילא ר' יעקב בר אידי הוון יתיבין עבר שמואל בר בא וקמו לון מן קומי אמר לון תרתי נככון חדא שאיני זקן וחדא שאין התורה עומדת מפני בנה. — יבמות פ"י הל' י"ד (י"א ע"ב) קידושין פ"א נ"ט סוף ע"ב שמואל בר אבא בעא קומי ר' זעירא בפרשת נחלות את עבד בן בן כבן והכא (גבי ייעוד) לית עבד בן בן כבן, וע"ש שר' זעירא אמר על הק קושיא מאן דמר לי הדיא מילתא אנא משקי ליה קונדיטון. — נויר פ"ג הל' ד' (נ"ב ע"ג) שמואל בר בא בעא קומי ר' זעירא נטמא באותן הימים מה הן זכו. — קידושין פ"א נ"ט ע"ב שמואל בר אבא בעא קומי ר' יסא הכא כתיב וחשב והכא כתיב וחשב וכו'. — פסחים פ"ו הל' ה' (ל"ג ע"ג) תני חגיגת ארבעה עשר וכו' ר' יעקב בר אחא בשם שמואל בר אבא זאת אומרת שהיא רשות וכו'. — ביצה פ"א הל' ט' (ס' ע"ד) ר' נחום א"ר שמואל בר אבא בעא הדיא ממרייתא וכו'. — (והאמורא זה נזכר ברוב מקומות בלא כינוי ר' ואפשר מפני שלא היה מוסמך וכדאיתא במאמר דביכורים שהבאנו בראש הערך הדיא שאיני זקן וכו'. ועיי' ערך שמעון בר בא).

רבי שמואל בר חייה בר יהודה ברכות פ"א ב' ע"ב רבי שמואל בר חייה בר יהודה בשם ר' חנינא התחיל לגלגל חמה לשקע אדם עומד בראש הר הכרמל ויורד וטובל בים הגדול ועולה ואוכל בתרומתו וכו', וכן אמר ב' פעמים בשם ר' חנינא מ"ש פ"ג הל' ג' (נ"ד ע"א).

רבי שמואל בר חנניה יומא פ"ה הל' ד' (מ"ב ע"ג) מהו כמצליף רבי שמואל בר חנניה בשם ר' לעזר כמטורד. — מ"ק פ"א הל' ח' (פ' ע"ד) ר' יסא הורי לשמואל בר חניני סירוג שתי וערב וכו'.

רבי שמואל בר ינא תענית פ"ב הל' א' רבי שמואל בר ינא בשם ר' אחא ה' דברים היה המקדש האחרון חסר וכו' עיי' ערך ר' אחא. וסוף פ"ב דמכות הגי' ר' שמואל בשם ר' אחא, ובהוריות פ"ג מ"ז ע"ג ר' אינא בשם ר' אחא, ובבבלי יומא כ"א ע"ב ר' שמואל בר אינא. — תענית פ"ב הל' י"ד (ס"ז ע"א) ר' שמואל בר ינא בשם ר' אחא הדיא דאת אמר בשאין מחלוקת אצל סתם וכו' וביבמות פ"ד ו' ריש ע"ב הגי' ר' שמואל בר אינייא, והעיקר אינא, ואינייא וינא ט"ס.

רבי שמואל בריה דר' יוסי בי ר' בון כדור הששי. ר"ה פ"א הל' א' (נ"ז ריש ע"ג) רבי שמואל בריה דר' יוסי בן בון שלא תאמר שאם אנד ונמצא וכו'. — ועוד שם סוף העמוד שלא תאמר שמא ימצא זבח פסול וכו'. — קידושין פ"ד הל' ח' (ס"ז ע"א) ומניין שהורגין על החזקות רבי שמואל בריה דר' יוסי בי ר' בון אמר כתיב וטבה אביו ואמו מות יומת וכו' דבר בריא הוא שזה הוא אביו והלוא חזקה היא שזה הוא אביו ואת אמר הורגין אף הכא הורגין. ועיי' חולין י"א ע"ב דישם יליף ר' מרי מטבה אביו ואמו דאזלינן בתר רובא. והרמב"ם פ"א מהל' איסורי ביאה הל' כ' תפס הירושלמי לעיקר ע"ש.

רבי שמואל בר ר' יצחק מגדולי האמוראים של הדור השלישי ומאמריו באים בהרבה מקומות. ר' מיישא (שקלים פ"ג הל' א') רבי יונה ור' יוסה (ר"ה פ"א הל' ב') ואמוראים אחרים אמרו בשמו. וכאשר מת קיבל ר' זעירא אבילות עליו, ברכות פ"ב ו' ע"א. ובמס' ע"ז פ"ג הל' א' כד דמך ר' שמואל בר יצחק איתעקרין ארזייה דארעא דישראל. וע"ש שהיה בעל גמילות חסדים וכאשר מת נפקת בת קלא ואמר ווי דדמך שמואל בר רב יצחק גמיל חסדא (ועיי' פאה פ"א ט"ז ע"ד ובשינוי, בבלי כתובות י"ז ע"א). — ובמס' סנהדרין פ"י כ"ט ע"ב נשתבח שלא ראה קרי מימיו ע"ש.

ר"ה פ"א הל' ד' (נ"ז ע"ב) איתא אבוי דר' שמואל בר רב יצחק חש על גרמיה וצום תרין יומין (ובמס' חלה פ"א הל' א' איתא בר אבוי דר' שמואל בר רב יצחק). ונקרא אביו על שמו לפי שהיה אדם מפורסם. וה"ל רש"י חולין ל"ה ע"א ד"ה אבוה דבר אבוברם זהו אבוברם עצמו ומכירין היו את הבן ולא את האב והיו קורין אותו על שם בנו סימן לו ע"ב. ועיי' בבלי פסחים מ"ג ע"ב מתקף לה ר' נתן אבוה דר' הונא בריה דר' נתן בריות כ"ה רב תחליפא אבוה דרב הונא בר תחליפא ובמ"א, ובחנם מחק הגאון ר"פ במקומות אלה שם האב עיי' בהגהתו לפסחים מ"ג.

רבי שמואל בר נחמן בדור השלישי. הלך עם ר' יודה נשיאה אל דיקלישיאנוס, תרומות סוף פ"ח ועיי' ערך ר' יודה נשיאה א'. — ר' שמואל בר נחמן (ואך בקצת מקומות נקרא ר"ש בר נחמני, ובבבלי תמיד ר"ש בר נחמני) היה תלמידו של ר' יונתן ואמר במקומות אין מספר בירושלמי ובבבלי בשמו. ועיי' בבלי פסחים כ"ג כ"ד יתיב ההוא מרבנן קמיה דר' שמואל בר נחמני וכו' אמר ליה ר' יונתן רבך מהאי קרא קאמר לה. שם ב"ב קב"ג ע"א בעא מיניה ר' חלבו מר' שמואל בר נחמני מה ראה יעקב שנמל בכורה מראובן וכו' אלא ר' יונתן רבך לא כך אמר. — ואמר ג"כ בשם ר' יהושע בן לוי ר"ה פ"ד הל' ד' (נ"ט ע"ב) א"ד שמואל בר נחמן משום מעשה שאירע וכו' א"ד אחא בר פפא קומי ר' זעורה חברייה בעון קומי ר' שמואל בר נחמן בשם מן ר' אמר לה אמר לון וכו' בשם ר' יהושע בן לוי. — ונמצאו לר' שמואל בר נחמן הרבה מאמרים בשם עצמו, וגם חכמים אחרים אמרו בשמו. שקלים פ"א הל' א' ר' חני בשם ר' שמואל בר נחמן שלש תרומות נאמרו בפרשה הזאת תרומת אדנים וכו'. — שם ר' אילא בשם ר' שמואל בר נחמן ועברו העוברים וכו' ובנה אצלו ציון מיכן שמציינין על הקברות. — תענית סוף פ"ג אי זו היא חלל הגדולה וכו' ולמה באילין תרתין פרשתא ר' זעורא ר' אבוה בשם רבי שמואל בר נחמן מפני שירידת גשמים כלולה בהן. — ועיי' חגיגה פ"ב ע"ז ע"ג ר' יודן נשייא שאל לר' שמואל בר נחמן מהו דין דכתיב סולו לדוכב בערבות וכו' א"ל אין לך כל מקום ומקום שאינו ממונה על ביה שלו וכו' אמר ליה ר' לעזר רבך לא הוה דרש כן וכו', ונראה שם רבך נוספת ע"י שגירא דלישנא. ובב"ד פ"ב מוסף דברים ת"ל ר' יודה נשיאה שאליה לרבי שמואל בר נחמן אמר מפני ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה מאי דכתיב

סולו וכו' א"ל אין לך כל מקום ומקום שאין לו איש ממונה על בית שלו וכו' כך מי שממונה על בית של עולם הקב"ה ביה שמו על בית של עולמו א"ל אוי דמוכדין ולא משתכחין שאלית לר' אלעזר ולא אמר כן וכו'. ויש בזה השתנות והוספה מידי אחרון אשר לא הכין תי' ביה ושינה אותה לתי' בית, ועיי' ברמב"ן פ' מקץ פסוק בי אדני שהביא הב"ד בנוסחת הירושלמי. — אבל מה שמוסיף הב"ד שלפנינו מפני ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה ע"ש יש לו שורש כי מצינו לר' שמואל בר נחמן הרבה מאמרים באגדה.

רבי שמואל בר נתן אמר בשם ר' חמא בר חנינה ברכות ג' ע"ד שבת פ"ג הל' א'.

רבי שמואל בר סוטר ברכות פ"א ב' ע"ג ר' חנינא בר אנדריי בשם רבי שמואל בר סוטר המלאכים אין להן קפיצין ומה טעמא קרבת על חד מן קטייא קיימא. ובב"ד פס"ה איתא לבד איך שמואל וליתא בר סוטר. ואפשר שהוא אחד עם ר' שמואל בן סוסרטאי דערך הבא.

רבי שמואל בר סוסרטאי, סוסרטאי, סוסרטי נלאים פ"ג ריש הל' א' אטא ר' שמואל בר סוסרטא (בר"ש הגי' בר סוסרטאי) משנים את למד ארבעה וכו'. ב"ט פ"ד הל' ב' (ט' ע"ד) ר' יוחנן יהב דינרין וכו' אתא שאל לר' ינאי אמר ליה מדבר תורה מעות קונין ולמה אמרו אין קונין שלא יאמר לו נשרפו חיטך בעלייה רבי שמואל בר סוסרטאי בשם ר' אבהו אם אמר לו נשרפו חיטך בעלייה נאמן. ועיי' סנהדרין פ"ז הל' א' שגם שם אמר ר' שמואל בר סוסרטאי בשם ר' אבהו. — מגילה פ"ב הל' א' אמר ר' שמואל בר סוסרטי תיפטר שהיתה כתובה גיגנטון, וכבלי תענית י"ד ע"א נקרא רב שמואל בר סוסרטאי ע"ש.

ב"ט פ"ב הל' ה' (ח' ע"ג) איתא עובדא המורה על עוצם יראת שמים שלו. רבי שמואל בר סוסרטיי סלק לרומי אובדת מלכתא דילניה דידה ואשכחיה אפקת כרוז במדינתא מאן דמחזיר לה בנו שלשי' יומין יסב אכן ואכן בתר שלשי' יומין איתרם רישיה לא חזריה גו שלשי' יומין בתר שלשי' יומין חזריה אמר' ליה לא הות במדינתא אמר' לה אין אמרה ליה ולא שמעת קלא דכרוזא אמר' לה אין אמרה ליה ומה מר אמר' לה מאן דמחזיר לה גו שלשים יומין יסב אכן ואכן בתר שלשים יומין יתרם רישיה אמרה ליה ולמה לא חזרתינה גו שלשי' יומין אמ' לה דלא תיטרון בנין דחלתיך עבדית אלא בנין דחלתיה דרחמנא אמרה ליה בריך אלהון דיהודאי.

שמואל בר שילת מגילה פ"ד הל' ג' (ע"ה ע"א) ר' חלבו ר' מתנה שמואל בר שילת בשם רב שבעה חוץ מן המספיד, ונראה דצ"ל רב שמואל בר שילת שכן נקרא תמיד בכבלי.

רבי שמואל אחוי דרב יומא פ"ג הל' ח' (מ"א ע"א) רבי שמואל אחוי דרב בעי אבדו (הגורלות של אשכנז) מהו לעשות תחתיהן של זהב. ועיי' ערך הבא.

רבי שמואל אחוי דרב ברכיה שבת סוף פט"ז אמר ר' עזרא קומי ר' מנא אפילו כר' ישמעאל לא יכדיל וכו' אמר רבי שמואל אחוי דר' ברכיה

ויבדיל וכו'. והיה בדור החמישי דהא קאי אקו' שהקשה ר' עזרא קומי ר' מנא, והיה אחוי דרב ברכיה ב' עיי' ערכו. אך ערלה פ"ב ריש הל' א' איתא דאמר גמליאל זוגא לר' יוחנן כן אמר שמואל אחוה דר' ברכיה, וא"כ היה אחוי דרב ברכיה א' בדור השני (עיי' ערך ר' ברכיה א'). ונראה דיש במס' ערלה ט"ס וצ"ל לא כן אמר שמואל אחוה דרב עיי' ערך הקודם. — ובמס' ביצה פ"ג הל' א' אמר ר' שמואל אחוי דרבי ברכיה כל שהוא מחוסר נשנים מחוסר צידה, וכו' והוא בעצמו (במילים שונות) מאמר דשמואל בבלי שם כ"ד ע"א, היכי דמי מחוסר צידה אמר ר' יוסף אמר ר' יהודה אמר שמואל כל שאמר הבא מצודה ונצודנו ע"כ, ואין ספק שהבבלי מדויק ושמואל חברו דרב הוא האומר, דהא ר' יהודה תלמידו דשמואל האומר בכל מקום בשם רבו הוא האומר פה בשם שמואל. וע"כ יש ט"ס בירושלמי, ואפשר שצ"ל ר' שמואל אחוי דר' ברכיה אמר שמואל וצ"ע.

רבי שמלאי פסחים פ"ה הל' ג' (ל"ב ע"א) רבי שמלאי אתי גבי רבי יונתן אמר ליה אולפן אגדה אמר ליה מסורת יש בידי מאבותי שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי הרוח ומעוטי תורה ואת נהרדעי ודר בדרום, (ובבלי שם ס"ב ע"ב איתא ר' שמלאי אתא לקמי' דר' יוחנן א"ל ניתני לי ספר יוחסין א"ל מהיכן את א"ל מלוד וכבר נגענו בזה בפ"א ע"ש), אמר ליה אמור לי הדא מילתא מה בין לשמו ושלא לשמו מה בין לאוכליו ושלא לאוכליו. — שקלים פ"ד הל' ג' (ט"ח ע"א) ר' אחא ר' תנחום בר חייה בשם ר' שמלאי מגיה ספר העזרה נוטלין שכרן מתרומת הלשכה, (ובבלי כתובות ק"ו ע"א הובא זה המאמר בשם רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן, גם איתא שם מגיה ספרים בירושלים). — ור' שמלאי נזכר גם בבבלי באיזה מקומות, עיי' סוף פסחים ובט"א. ועיי' ערך הבא.

רבי שמלאי הדרומי שנת פ"א ג' ע"ד ע"ז פ"ב הל' ז' (מ"א ע"ד) יצחק בר שמואל בר מרת' נחית לנציבין אשכח רבי שמלאי (בע"ז שמלאי בלא רבי) הדרומי יתיב ודרש רבי ובית דינו התירו השמן, וע"ש שרב לא רצה לשמוע לו ואמר ר' שמלאי הדרומי מהו ושמואל אמר לרב אכול דלא כן אנא כתיב עליך זקן ממרא דר' שמלאי אמר לה בשם רבי ובית דינו. — ועיי' בבלי ע"ז ל"ז ע"א מסתמיך ואזיל ר' יהודה נשיאה אכתפיה דר' שמלאי שמעיה א"ל שמלאי לא הייתה אמש בכית המדרש כשהתרנו את השמן אמר לו בימינו תתיר את הפת וכו' ואפשר שזה ר' שמלאי שמעיה דר' יהודה נשיאה הוא ר' שמלאי הדרומי (גם אפשר שהוא אחד עם ר' שמלאי דערך הקודם). — ובבלי ב"ב ק"א ע"א נזכר ר' שמלאי שמעיה דר' ינאי ע"ש.

ר' שמלאי דבירא מגילה פ"א סוף הל' י"ג (ע"ב ע"ג) ואליהו מקריב בשעת איסור הבמות א"ר שמלאי דבירא א"ל ובדברך עשיתי ובדיבורך עשיתי. רבי שמעון בולווטא פסחים פ"ד הל' א' תענית פ"ד ס"ז סוף ע"ד מיניין שהשיר מעכב ר' יעקב בר אחא רבי שמעון בולווטא בשם ר' חנינה ולכפר על בני ישראל זה השיר.

ר' שמעון דימה פאה פ"ז הל' א' הבקיר את שדהו שנים ושלושה ימים חזר בו חנו ר' שמעון דימא קומי ר' זעירא אפילו לאחר שלשה אינו (ט"ם ובמס' נדרים פ"ד הל' י' ליחא, ושם נקרא ר' שמעון דימא) חזר בו.

ר' שמעון דתוספתא ברכות פ"ג ו' ע"ב א"ד שמעון דתוספתא חזרו הדברים ליושנן ע"כ, והוא כמו רבא תוספאה בכבלי, כל' השונה תוספתא ועיי' ערך ר' זעירא תנאי. ובסנהדרין פ"ב הל' ב' (כ' ע"א) הגי' רבי שמואל דסופתה.

רבי שמעון חסידא מעשרות פ"א מ"ח ע"ד ר' יונה בשם רבי שמעון חסידא ניקורי רטב באביהן אסור והרבים נהגו בהן היתר ואינן נזוקין.

רבי שמעון נזירא שבת פ"ב ה' ריש ע"א ר' אחא ר' סימון בשם ר' שמעון נזירא עשאה מזור טהורה.

ר' שמעון בריה דר' אייבו יבמות פ"א י"ב ע"א התיב ד' שמעון בריה דר' אייבו והתניב ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה מעתה אפילו כבני נח לא היו ישראל נוהגין (למאי דס"ד התם אחות אביו אסורה לבן נח ע"ש).

שמעון בר בא, ווא, אבא. בירושלמי לרוב בלא כינוי רב או רבי לפי שלא נסמך וכאשר יבוא לקמן (ועיי' ערך שמואל בר בא) ובכבלי רב שמן בר אבא, היה בן בבל ועלה משם לא"י. חולין צ"ג ע"ב אמר ליה רבי יוחנן לרב שמן בר אבא הני בעי השילתא שריין ואת לא תיכול משום אל תמויש תורת אמך ועיי' רש"י שם, ור' יוחנן קרא אותו בכלייא שבת פ"ו ח' סוף ע"א. — ולמד אצל ר' חנינה ואצל ר' יוחנן והיה נכבד מאוד בעיני רבותיו. וכאשר רצה לצאת לח"ל ולבקש שם פרנסתו כי היה עני מאוד (עיי' לקמן) ובא לפני ר' חנינה ואמר לו כתוב לי חדא איגרא דאיקר ניפוק לפרנסתי לארעא ברייתא השיב לו ר' חנינה למחר אני הולך אצל אבותך יהו אומרים לי נטיעה אחת של חמדה שהיתה לנו בארץ ישראל התרתה לה לצאת לחוצה לארץ. ט"ק פ"ג הל' א'. — ור' יוחנן אמר עליו ביכורים פ"ג הל' ג' (ס"ה ע"ד) כל מי שאינו מכיר מעשיו של אברהם יכיר מעשה אבותיו של זה. — והיה מפורסם לירא חטא עיי' ברכות פ"ב ד' ע"ב ר' אלעזר סליק מנקרא לר"ש בר אבא א"ל בנין דאנא תשיש ואנא קרי שמע ומתנמנם נפיק אנא ידי חובתי א"ל אין ר' ירמיה בעי קומי ר' זעירא בנין דר' אליעזר (אלעזר) ידע דר"ש בר אבא מדקדק במצוותא סגין הורי ליה זכו ע"ש (ועיי' פאה פ"א ט"ז ע"ג שבת פ"ו ז' ע"ד שהקפיד על ר' אבהו שאמר בשם ר' יוחנן מותר ללמד אדם את בתו יוונית).

ר' שמעון בר אבא אמר משמיה דר' חנינא. מגילה פ"ד הל' ד' (ע"ה ע"ב) ר' יעקב בר אחא ר"ש בר אבא בשם ר' חנינא האומר הדי ערכי עלי ובא לסודרו מן הקרקע שמן לו בעשרה מן המטלטלין שמן לו בג' זכו' וכן בט"א. ועיי' ערך ר' חנינה המעשה דאשתבין בנתיב דמר שמואל ואמר ר' חנינה לשמעון בר בא איטפל בקריבתך ע"ש באורך. וקצת נראה מזה שר"ש

בר אבא היה כהן ושבויה אסורה לכהן, ולכן כאשר אוקמי שבייהון מברא (ע"ש ובבלי כתובות כ"ג ע"א) אמר ליה ר' חנינה איטפל בקריבתך. — גם נראה ששמעון בר אבא היה אחיו של ר' חייא בר אבא ששניהם היו כהנים ושניהם עלו מנבל ושניהם היו תלמידים לר' חנינה ולר' יוחנן.

ועיקר תורתו של ר' שמעון בר אבא היתה לו מר' יוחנן ואמר בהרבה מקומות משמו. ומאהבתו לר' יוחנן ולתורתו היה משרת אותו עבודת שירות. שבת פ"ז ה' סוף ע"א שמעון בר בא הוא משמש קומי ר' יוחנן והוא מושיט ליה סנדליה כהרא דתני בדרך הארץ כשהוא נועל נועל של ימין ואח"כ נועל של שמאל וכשהוא חולץ חולץ של שמאל ואחר כך חולץ של ימין (והמאמר הזה מודיע לנו דבר חדש שמש' דרך ארץ היתה ידוע להירושלמי). — ומצינו שהקשה לפני ר' יוחנן, עיי' ברכות פ"ה ט' ע"ב שמעון בר ווא בעא קומי ר' יוחנן דבר שהוא נהוג ובא חכמים חולקין עליו, והובא בבלי שם ל"ג ע"א בשינוי קצת א"ל רב שמן בר אבא לר' יוחנן מכדי אנשי כנסת הגדולה תיקנו להם לישראל ברכות ותפילות קדושה והבדלות נחזי היכן תקון. — וקצת חכמים אמרו בשמו. גישין פ"ה הל' ב' (מ"ו ע"ד) ר' סימון ור' יעקב בר אידי בשם ר' שמעון בר בא אנא ורבתינו גבינו לה מן המטלטלין (פ"י פרנסה ממטלטלי דיתמי ע"ש).

ואף שגדל כחו בתורה לא זכה להתמנות, ור' אבהו אמר בכורים פ"ג סוף הל' ג' (ס"ה ע"ד) מי יגלה עפר מעיניך ר' יוחנן אבהו ריגלותיה (פ"י) שהוא מן רגל שלו כלו' הקטן שבתלמידיו) איתמני שמעון דמעפריא (שמעון בר ווא ע"ש שהוא מעפורת והוא תכשיט הראש כלו' מן הגדולים) לא אתמני. — ושם קודם לזה שמעון בר ווא הוא כד מסקום (כד' קראטאשין מונה על הצד, „אולי צ"ל בדמסקום") ואתמנון דקיקין מיניה והוא לא אתמני. ועיי' בבלי סנהדרין י"ד ע"א ר' יוחנן הוא מצטער עליה דר' שמן בר אבא דלא הוה גביהו דליסמכיה. — וגם בנכסים היה ביש מזליה. ירושלמי ביכורים שם שמעון בר ווא הוה בקי במרגליתא בכל מילה ולא הוה ליה עיגול מיכליה והוה ר' יוחנן קרי עילוי וגם לא לחכמים לחם. וכבר כתבנו בתחילת הערך שרצה עיי' לצאת לח"ל ור' חנינה לא הניחו לצאת.

ר' שמעון בר אבא יצאה נשמתו בטרהרה וצוה בשעת מיתתו על ענין טהרה. גזיר פ"ג הל' ה' (ג"ב ע"ד) שמעון בר ווא מי דמך הוה אמר הא נפיקא מיכא והא נפיקא מיכא ע"ש.

רבי שמעון בריה דר' הלל בן פזי סנהדרין פ"ז הל' ה' (כ"ד ע"ג) רבי שמעון בריה דר' הלל בן פזי בעי קומי ר' הלל בר פזי מתניתא באשה אחת שיש לה שמות הרבה אבל אם היו נשים הרבה והעלימות הרבה כהעלם אחד הוא. ועיי' ערך ר' לעזר בי ר' יוסי.

רבי שמעון בן זכריה דמאי פ"ב כ"ב סוף ע"ג רבי יונה בשם רבי שמעון בן זכריה המנין האסורין בפניים האגוזין והאודו והשומשמן ופול המצרי.

שמעון בר חייה עירובין פ"ה כ"ב ע"ד ר' בא בר ממל שמעון בר חייה בשם רב בפתוחין לתוכה.

רבי שמעון בן חלפותא, חלפתא שקלים פ"ד הל' ב' ר' חנייה דברת חוורן ר' בא בר זבדא בשם רבי שמעון בן חלפותא של פרה בשתי סלעים ומחצה. — פאה פ"ז כ' ע"ב אמר ר' שמעון בן חלפתא קלה אחד של חרדל היה לי והייתי עולה בו כעולה בראש התאנה (ועיי' בבלי כתובות ק"א ע"ב). — שם אמר ר' שמעון בן חלפותא הוה מעשה שאמר רבי יהודה לבנו בסיכנין עלה והבא לנו גרוגרו' מן החבית עלה והושיט ידו ומצאה של דבש. — ועיי' ברכות פ"א ב' ע"ג ר' חייא רבה ור' שמעון בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתא וראו איילת השחר שבקע אורה אמר רבי חייא רבה לר' שמעון בן חלפתא בירבי כך היא גאולתן של ישראל בתחילה קימאה קימאה וכו'. ושם פ"ב ה' ע"א א"ר שמעון בן חלפותא אין לך כלי שמחויק ברכה יותר מן השלום ומה טעם ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (וקבעו לזה המאמר במשנה סוף מס' עוקצין). ועיי' תענית פ"ד ס"ה ע"א אמר ר' חנינה זכות מארבה יומין אין בנין הדא מילתא (דלא רצה להתמנות עד זמן דתמני ר' פס עיי' ערך ר' חנינה) לית אנא ידע אין בנין דהויית סליק מן טיבריא לציפורין והוינא עקים איסרטיין מעול מישאול בשלמיה דר' שמעון בן חלפותא. — והנה רוב אלה המאמרים מראים שר' שמעון בן חלפותא היה מן האמוראים הראשונים של הדור הראשון. אך ע"ז פ"ב הל' ח' (מ"א ע"ד) איתא ר' שמעון בן חלפותא ר' חגי בשם ר' שמואל בר נחמן כבשים ללבושך וכו', דרי שהיה בדור השלישי או בדור הרביעי עיי' ערך ר' חגי וערך ר' שמואל בר נחמן. וכן תענית פ"ב הל' א' (ס"ה ע"ב) מפרש ר' שמעון בן חלפותא דברי ר' שמעון בן לקיש דאמר תשובה של רמיות עשו אנשי גינה ע"ש.

ואפשר דחלפותא אינו חלפתא, והיו שני אמוראים האחד ר' שמעון בן חלפותא והאחר ר' שמעון בן חלפתא והאחד קודם והשני מאוחר, והסופרים בלבלו וכתבו חלפותא במקום חלפתא ולהפך (או אפשר שהאחד הוא רבי שמעון ב"ה והאחר ר' ישמעאל ב"ה וכבר הראינו דה"ט 24 שהסופרים טעו לרוב בין ר' שמעון ור' ישמעאל).

רבי שמעון בר יוסי בר לקוניא מן האמוראים הראשונים שבדור הראשון. פסחים פ"ז הל' ב' (ל"ג ע"ב) דמר ר' יונתן קומי ר' חייא רבה בשם ר' שמעון בר יוסי בר לקוניא לוקין על תחומי שנת דבר תורה. — הוריות פ"ב מ"ו ע"ד ר' יונתן שלח שאל לר' שמעון בי ר' יוסי בר לקוניא אוהרה למשמש עם הטמאה מניין ובעא כיפה מיזרוק בתריה אמר ליה מילה דמיינוקיא אמרין בכל יום את שאיל לי וכו' עד אמר ליה אנא ואת צריכי לן נצא לחוץ ונלמד, ועיי' בבלי שבועות י"ח ע"ב ושם הגי' ר' יונתן בן יוסי בן לקוניא. — מעשרות פ"ג הל' ח' (ג' ע"ד) ר' לעזר בי ר' שמעון אול לגביה ר' שמעון בי ר' יוסי בר לקוניא חמוי הוה מזג ליה והוא שתי וכו' אמר ליה וכו' לא ביינך שהוא נאה ולא בכוסך שהוא קטן ולא בכריסי שהיא רחבה (ובבלי פסחים פ"ו ע"ב

רבי שמעון בר יוסי בר לקוניא — רבי שמעון בן יקים קבט

הג' ר' ישמעאל בר יוסי איקלע לבי ר"ש בן יוסי בן לקוניא, אבל ממה דאיתא
בירושלמי שם והוה ר' יהושע בן קרחה צווה ליה חלא בר חמרא וכו' אמר
ליה ולא קוצין כסיחין כסחתי וכו' וכאשר הוא בבלי ב"מ פ"ג ע"ב בעובדא דרבי
יהושע בן קרחה עם ר' שמעון בן אלעזר נראה דג' הירושלמי היא עיקר) הרי
לך שר' שמעון בר יוסי בר לקוניא היה חמוי של ר' אלעזר בר שמעון וא"כ
היה מן התנאים. ועיי' בסה"ד שהאריך בזה.

רבי שמעון בן יוסינא עיי' מגילה פ"ד הל' ה' (ע"ה ע"ב) העובדא

עם ר' שמעון ספרא דטרכנת.

רבי שמעון בי ר' ינאי שנת פ"ג י"ד ע"ב פט"ז ט"ז ע"ד דמר רבי
שמעון בי ר' ינאי אני לא שמעתי מאבא אחותי אמרה לי משמו ביצה שנולדה
ביום טוב סומכין לה כלי בשביל שלא תחגלגל אבל אין כוסין עליה כלי,
שם פ"ד ו' סוף ע"ד הובא זה המאמר בזה"ל: אמר רבי שמעון בר' אני
לא שמעתי וכו' ונראה שהוא ט"ס וצ"ל ר' שמעון בי ר' ינאי. — מ"ק פ"ב
הל' ב' (פ"א ע"ב) כהדא ר' שמעון בי ר' ינאי קטף כרמיה בטועדא חמוניה
כל עמא וקטפון בתריה בשתא חוריתא שבקיה ויבש. ועיי' בבלי מ"ק י"ב ע"ב
ושם נאמר כל זה על ר' ינאי.

רבי שמעון בן יקים תלמידו של ר' יוחנן. ערלה פ"א הל' א' (ס'
ע"ד) רבי שמעון בן יקים בעא קומי ר' יוחנן נטעו צד התחתון לסייג והעליון
למאכל צד התחתון למאכל והעליון לסייג וכו'. — קידושין פ"א הל' ה' (ס'
ע"ג) חד בר נש מי דמיך אמר ינתנו כל נכסי לפלוני חזר ואמר כתבו ותנו
ר' לעזר ור"ש בר יקים אעלון עובדא קומי ר' יוחנן וכו'. ועיי' ב"ב פ"ה הל'
ה' (ט"ז ריש ע"ב) ר' לעזר ור' שמעון בן יקים אעלון עובדא קומי ר' יוחנן
וכו', ושם הל' ט' (ט"ז סוף ע"ב) ר' שמעון בן יקים אעל עובדא קומי רבי
יוחנן מהיום לאחר מיתתו מתנתו מתנה מהיום ולאחר מיתה אינו גט וע"ש.
וכל אלה המקומות מורים שר' שמעון בן יקים היה תלמידו של ר' יוחנן.
והיה אדם גדול ומתלמידי ר' יוחנן הראשונים. גיטין פ"ה הל' ב' (ט"ז ע"ד)
ר' יסא איתפקיד מדל דיתמין והוה תמן בעיין פרנסה אעיל עובדא קומי רבי
אלעזר וקומי ר' שמעון בן יקים אמר ר' שמעון בן יקים לא מוטב
שיתפרנסו מן של אביהן ולא מן הצדקה אמר ליה ר' לעזר ר' אילו
יבואו לפני רבותינו אין נוגעין בו וכו'. — סנהדרין פ"ג כ"א ע"ד
ר' יונתן הוה יתיב מקשי איפשר אית הכא בר נש דשמע הלכה כר' נתן אמר
ליה ר' יוסי בר חנינה הא ר' שמעון בן יקים אמר יקום לעיל וכו' עד ולא
איתכוון ר' יוסי בר חנינה אלא מסקא ר' שמעון בן יקים לעיל בנין דהוה
אינשא רבא. — ונזכר עוד בט"א, וגם בבבלי בא באיזה מקומות ושם שמו
ר' שמעון בן אליקים, אך בבבלי משמע קצת שהיה קטן מר' אלעזר. עיי'
כתובות נ' ע"ב שאמר לפני ר' אלעזר וקרא אותו רבי, וגם אמר משמו חולין
ז' ע"א, ור' אלעזר אמר ליה דבר שהראשונים לא אמרו טעם תשאלנו בבית
המדרש כדי לכיישני ב"ם פ"א ע"א ע"ב, ובירושלמי דניטין שהבאנו לעיל קרא
ר' אלעזר לר' שמעון בן יקים רבי ונראה משם שהיה גדול מר' אלעזר.

רבי שמעון בר כהנא פסחים פ"ג הל' ב' (ל' ע"א) ר' שמעון בן לקיש בשם רבי שמעון בר כהנא אבר מדולדל צפורן מדולדלת וכו' חיבור לטומאה ואינו חיבור להוייה. — דמאי פ"ג כ"ג ע"ב חלה סוף פ"ד ר' שמעון בר כהנא הוה מסמיך לר' לעזר (בחלה הגי' לר' ליעזר) עברון על חד כרם (בחלה סייג) אמר ליה אייתי לי חד קיס (בחלה קיסם) מיחצד שינוי וכו', הרי דהוה זומר מר' אלעזר ואיך אמר בפסחים ר"ש בן לקיש בשמו? ואפשר שהגי' דמס' חלה לר' ליעזר היא עיקר, ושמעון בר כהנא זה הוא התנא שמעון בר כהנא והובא חלה שם אמר ר' שמעון בן גמליאל אני ראיתי את שמעון בן כהנא שותה יין של תרומה בעכו, וצריך ליגרום במס' דמאי ומס' חלה שמעון (ולא ר') בר כהנא וכו' והיה סומך לר' אליעזר והוא ר"א בן הורקנס. ואפשר שיש לגרום גם במס' פסחים ר"ש בן לקיש בשם שמעון בר כהנא והוא התנא הנזכר סוף חלה.

רבי שמעון בר כרסנא (ה) ולפעמים כרסנא. מצינו עיר בשם כרסנה, כרסנא. עיי' מס' שביעית פ"ט הל' ז' (ל"ט ע"א) אמר ר' זעירא ואנא דלא סמכית עלי אשתאלת לאילן דבית כרסנה ואמרין נהגין הוינא וכו'. ובמס' מ"ק פ"ג פ"ב ע"ג איתא כהדא גמליאל דיקונתיה קברוניה בורסאי גבון. והעיקר כרסנא (בכ"ף) דכן איתא במנחות פ"ה ע"א אמר ר' יוסי אף חיטי כרזיים וכפר אחים אילמלא סמוכות לירושלים היו מביאין מהן וכו'. ומצינו מקום שישמו כרזין. *) ונראה שכרזיים הוא אחד עם כרסנא (ובתוספתא מנחות נ"ט הגי' כרזיים והוא מ"ס). — ור' שמעון בר כרסנא הוא בן עיר או כפר שישמו כרסנא.

ור' שמעון בר כרסנא נזכר באיזה מקומות. שבת פ"ג הל' א' רב כד הוה מורי בחבורתיה הוה אמר כר' מאיר בציבורא הוה מורי כר' יוחנן הסנדלר אמר רבי שמעון בר כרסנא כר' ישמעאל בי ר' יוסי דרש לון דתני ר' ישמעאל בי ר' יוסי אמר משום אביו כל דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ועשאו בשבת בין שוגג בין מויד אסור בין לו בין לאחרים. — ואמר בשם ר' אחא, דמאי פ"ג הל' א' (ובקראקא ובקראטאשין איתא שם בטעות ר"ש בר בר סנא) עירובין פ"ה כ"ב ע"ד יומא פ"ה הל' ח' (מ"א ע"א) ר"ה פ"א ריש הל' א'.

רבי שמעון בן לקיש תלמיד חבר של ר' יוחנן, ור' יוחנן כיבדו מאוד וקרא אותו „כנגדי“, בבלי כתובות נ"ד ע"ב פ"ד ע"ב ופ"י ריש"י שקול כמותי. שמו נודע בירושלמי ובבלי, ושני התלמודים מלאים משפתם אל שפתם ממאמריו בהלכה ובתורה. והיה מחודד הרבה כאשר מורה דרך לימודו. ובבלי סנהדרין כ"ד ע"א איתא אמר עולא הרואה את ריש לקיש בבית המדרש כאילו עוקר הרים וטוחנן זה בזה ע"כ. וגם בהגדה נעמו מאמריו. — ר' שמעון בן לקיש ראה את רבי עיי' ערך ר' יוחנן. ואמר כמה פעמים בשם ר' הושעיה

*) cf. A. Neubauer, La Géographie du Talmud, p. 220.

וגם בשם ר' יהודה נשיאה, ור' אלעזר אמר בשמו וכן ר' יוסי בר חנינא (עיי' ערך כל אחד ואחד על מקומו), ועוד אמרו הרבה אמוראים בשמו.

ר' שמעון בן לקיש היה בעל כח הרבה ומסר נפשו להציל רבי איסי (אסי) אשר נשבה בספסופה, ור' יונתן (ונראה שצ"ל ר' יוחנן) כבר נתייאש מר' איסי ואמר עליו יברך המת בסדינו, תרומות סוף פ"ח. ושם בא ג"כ הסיפור איך הציל ריש לקיש מטונו של ר' יוחנן אשר לקחו לסטים ע"ש. — וקול גודל כחו הלך עד בכל ושם הפריזו על המדה בהגדות ומליצות עיי' בבלי גיטין מ"ז ע"א ב"מ פ"ד ע"א ושם איתא שמת קודם ר' יוחנן. וע"ש שר' יוחנן קינתרו על שהיה ליסטים קודם שבא אצלו, וכן בא בבבלי בהרבה מקומות שר"ל היה ליסטים אבל בירושלמי לא נמצא לא זכר ולא רמז שיצא רבי שמעון בן לקיש מעולם לליסטות.

רבי שמעון בר מיישא מגילה פ"א ע"ב ע"ד רבי שמעון בר מיישא בעא קומי ר' לעזר מהו הרואה שילה או שילה ומשכן שילה.

שמעון בר נרשיה כלאים פ"ג הל' א' ר' בא בר כהנא שמעון בר נרשיה בשם ר' שמעון בן לקיש בנוטים לחורבה שנו, וכן הוא שם הל' ה' (כ"ח ע"ד) אך שם איתא שמעון נרשיה, מזה נראה שנרש הוא שם מקום ור' שמעון נקרא על שם מקומו (אבל אינו נרש דבבל).

רב ישעיה בר רב חננאל מגילה פ"א ע"א ע"ג רב ישעיה בר רב חננאל אמר צריך לכתוב היא למטה מארכובתו של למ"ד ע"ש (ושם ישעיה עיי' ערך ר' שמואל בר אבדומא).

רב יששת אמורא בבבלי ידוע וזכר באיזה מקומות בירושלמי.

אות ת"ו.

רבי תחליפא בדור הרביעי. ברכות פ"א ב' ע"ד ר' אחא ורבי תחליפא (בקראקא ובקראטאשין בטעות תחליפתא) המוי בשם ר' שמואל בר נחמן רגזו ואל תחטאו וכו'. — פאה פ"ד הל' ז' (י"ח ע"ג) רב כהנא ורבי תחליפא חד אמר תוך הירד ותוך המגל וחד אמר תוך הירד ואפילו לאחר המגל. — שבת פ"ב הל' א' ר' תחליפא שאל לר' חסדא ולא בן אלפן רבי שבת שחלה להיות בהנוכה שאסור לראות מטבע לאור החנוכה. ועיי' ערך ר' נסא. — ובבלי כתובות ה' ע"א ר' תחליפא בר מערבא איקלע לבבל בריך שית אריכתא וכו'. שם מ"ק כ"ז ע"א כי אתא רבין אמר ליה ההוא מרבנן ור' תחליפא בר מערבא שמיה וכו' ובמס' נדרים נ"ז ע"ב סנהדרין כ' ע"א הגי' משונה קצת ע"ש.

רבי תחליפא קיסריא תענית פ"ב ריש הל' א' ובראש הנשיא אמר רבי תחליפא קיסריא כדי לפרסמו לא דומה המתבזה מעצמו למתבזה מאחר.

ובבלי שם ט"ז ע"ב הגי' ר' אבא דמן קסרי וברי"ף הגי' ר' אדא וברא"ש הגי' ר' זירא דמן קסרי. — סוטה סוף פ"ה איש תם וישר (איוב) אמר רבי תחליפא קיסריא שהיה ויתרן. — נדרים פ"א הל' ב' (ל"ז ע"ד) עד כדון עצמו מהו שיקדיש לשמים בלשון קונם וכו' אמר ר' תחליפא קיסריא שנייא היא שבו בלשון שהתפס את הקרדום בו בלשון התפס בו את הנכסים וכו'.

רבי תנחום יבמות פ"י י"א ע"ב השיב רבי תנחום על הקו' שהקשה ר' שמואל בר אבא (עיי' ערכו) קומי ר' זעירא ואמר ר' זעירא מאן דמר לי הדא מילתא אנא משקי ליה קונדיטון, ועיי' קידושין פ"א נ"ט ע"ב ושם הגי' ר' נחום. ברכות פ"ד ז' ע"ד ר' תנחום בר איסכולסטיקא מצלי יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתשבור ותשבית עולו של יצר הרע מלבינו שכך בראתנו לעשות רצונך ואנו חייבים לעשות רצונך את הפץ ואנו חפצים ומי מעכב שאור שבעיסה גלוי וידוע לפניך שאין בנו כח לעמוד בו אלא יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתשביתו מעלינו ותכניעוהו ונעשה רצונך כרצוננו בלבב שלם. ובבלי ברכות י"ז ע"א איתא הך תפילה בשם ר' אלכסנדרו ובסיגון אחר. ועיי' מה שהערנו לעיל פ"ג על סגון התפילות דירושלמי ובבלי. — ועיי' ערך ר' תנחומא.

רבי תנחום אדרעיא, אדרעיא תענית פ"א הל' א' (ס"ג ע"ג) כתיב ויאמר אליהו התשבי וכו' אם יהיה השנים האלה טל ומטר וכו' ר' ברכיה אמר ר' יוסה ורבנן חד אמר בין על הטל בין על המטר נשמע לו וחורגה אמר וכו' מאן דאמר בין על הטל בין על המטר נשמע לו איכן הוה נדרו של טל אמר ר' תנחום אדרעיא סברין מיטר נדר שהוה מכללו הוה כולו. — שם (ס"ג ע"ד) וארץ רפאים תפיל אמר רבי תנחום אדרעיא וארעא תפקידה תפלט. ועיי' ברכות פ"א ט' ע"ב ושם הגי' אמר ר' תנחומא אדרעיא סברין מיטר נדר וכו'.

רבי תנחום בוצרייא כלאים פ"ג הל' א' אמר ר' תנחום בוצרייא וכן היא בערוגה שבערוגות היא מתניתה.

רבי תנחום בי ר' חייא נדור השלישי ונדור הרביעי. ברכות פ"ה ט' ע"א ר' יונה בשם רבי תנחום בי ר' חייא זה שהוא רואה חלום קשה צריך לומר יהי רצון וכו' (ועיי' לעיל ג' ע"א). — שבת פ"ג ו' ע"ג ר' יסא סלק גבי ר' תנחום בר חייא בעא מיעברתיה קוטוי, עיי' ערך ר' יוסי גליליאי. — תענית פ"א סוף הל' א' (ס"ד ע"א) ר' אחא בשם ר' תנחום בי ר' חייא אילו ישראל עושים תשובה יום אחד מיד היה בן דוד בא מה טעמא היום אם בקולו תשמעו. — מ"ק פ"א הל' א' (פ' ע"ב) ר' לעזר בי ר' יוסי בשם ר' תנחום בי ר' חייא עד כדי שייעשו כרגלי האווז. ועיי' ערך ר' לעזר בי רבי יוסי. — שם פ"ג ע"ג ר' חיננא בר פפא סלק גבי ר' תנחום בר חייא נפק לגביה לביש סנטיריה וכו' אמר ליה הדא מנן לך אמר ליה הכין הוה ר' סימון רבי עבד. — סנהדרין פ"א י"ח ע"ג אמר ר' כהנא חבר הוינא ואעלי ר' תנחום בר חייא לקידוש החודש — והעולה מכל אלה שהיה תלמידו של ר' סימון

והוא היה בדור השלישי, והיה מראשוני וגדולי הדור הרביעי, שהרי העלה ר' כהנא לקידוש החודש ור' כהנא היה בדור הרביעי עיי ערכו.

רבי תנחום בר חנינא ברכות פ"ד ח' ע"ב אמר רבי תנחום בר חנינא צריך אדם ליחד לו מקום בכית הכנסת להתפלל ומה טעם ויהי דוד בא עד הראש וכו'.

רבי תנחום בר יודן ברכות קרוב לסוף פ"ז אמר רבי תנחום בר יודן כבוד היום קודם לכבוד לילה וכו' קדושת הלילה קודמת לקדושת היום. ובבבלי פסחים ק"ה ע"א הובא בל' ברייתא וכבר הערנו על זה לעיל כ"ד ע"א ע"ב. — יומא פ"ב הל' א' אמר רבי תנחום בר יודן מה את שמע מינה נאמר בראש המזבח ע"ש.

רבי תנחום בר ירמיה ברכות סוף פ"ד א"ד תנחום בר ירמיה ומתניתא אמרה כן סדר ברכות אומר אבות וגבורות וקדושת השם ע"ש. — גיטין פ"א הל' ב' (ט"ג ע"ג) רבי תנחום בר ירמיה הוה בחפר והוון שאלון ליה והוא מורה אמר (צ"ל אמרין) ליה ולא כן אולפן רבי שאסור לתלמיד להורות הלכה לפני רבו עד שיהא רחוק ממנו שנים עשר מיל כמחנה ישראל והא ר' מנא רבך יתיב בציפורין אמר לון ייתי עלי דלא ידעית. ובמס' שביעית פ"ז ל"ז ע"ג הגי' ר' תנחום בר חייא הוה בחפר וכו' אמרין ליה ולא כן אולפן רבי וכו' והא ר' מנא רבך וכו', וא"כ הוא ר' מנא א' דהא ר' תנחום בר חייא היה בדור השלישי ובדור הרביעי עיי ערכו, וגם מהגי' דמס' שביעית נראה שהוא ר' מנא א' דעיקר מושבו של ר' מנא ב' היה בציפורין (עיי ערכו) ואיך השיב ר' תנחום בר ירמיה ייתי עלי דלא ידעית.

רבי תנחום בר עילאי מעשרות פ"א מ"ח ע"ד הענבים והאבשין משיבאישו . . . ר' אייבו בר נגרי רבי תנחום בר עילאי בשם ר' נחום בר סימאי והוא שתהא הרצנה שלהן נראית מכחוק. — תרומות פ"ב מ"א ע"ג שבת פ"ג הל' א' אמר ר' תנחום בר עילאי אף ראשי לפתות וראשי קפלוטות עשו אותן כתבשיל שהוא מצטמק ויפה לו. — תענית פ"ב הל' א' (ס"ה סוף ע"ג) דרש ר' תנחום בר עילאי ויכנעו שרי ישראל והמלך ויאמרו צדיק ה' וכו' נתענו אין כתיב כאן אלא נכנעו לא אשחיתם.

רבי תנחום בר פפא כאלכסנדריאה ובדור הרביעי. קידושין פ"ג הל' י"ד (ס"ד ע"ד) רבי תנחום בר פפא שלח שאל לר' יוסי תרין עובדין מן אלכסנדריאה אחד בפניה ואחד באשת איש וכו'. וזה ר' יוסי הוא ר' יוסי ב' דאיתא התם דאמר לרב מנא סב וחתים.

רבי תנחומא בדור החמישי. ברכות פ"א ב' ע"ב אי זהו בין השמשות אמר רבי תנחומא לטיפה של דם שהיא נתונה על גבי חדה של סייף נחלקה הטיפה לכאן ולכאן זהו בין השמשות. — שקלים פ"ו הל' א' מ"ט ע"ד אמר ר' תנחומא איתקשיית קומי ר' פינחס אתיא כר' יודה וכו' (ור' פינחס היה בדור החמישי עיי ערכו). — ע"ז פ"ב הל' ח' (מ"א סוף ע"ג) ואילו הן (חמש השאות שבתורה) שאת ארור מחד משוקדים וקם הלא אם תישיב שאת או

שאת אם לא תיטיב וכו' ר' תנחומא מוסיף הדא וכני יעקב באו מן השדה כשמעם או כשמעם ויתעצבו האנשים (ועיי' בבלי יומא נ"ב). — ועוד נמצאו לו הרבה מאמרים ורוב מאמריו הם בהגדה. ונראה דהא דאיתא ברכות ד' ר' תנחום בר איסכולסטיקא מצלי וכו' (עיי' ערך ר' תנחום) זה ר' תנחום הוא ר' תנחומא ובירושלמי בא לפעמים ר' תנחום במקום ר' תנחומא, ואיסכולסטיקא (*σχολάστικος*) כונתו בל' יונית המאוחרת איש מלומד בחכמת הדיבור ודרשן, וכן מצינו ב"ר פס"ד ייעול ר' יהושע בר חנינה שהוא איסכולוסטיקא דאורייתא. ור' תנחומא עיי' שהיה נודע לבעל הגדה נקרא בר איסכולסטיקא. — ואפשר ששמעם זה נקרא המדרש תנחומא על שמו.

בחתימת זה הפרק ראינו להעיר איזה דברים בשמות האמוראים דהירושלמי. רוב שמות האמוראים מקורם בכתבי הקודש, ונשתנו לפעמים עיי' רכות המכתא של בני א"י כגון ינאי ב"ר יוחנן, יוסי ב"ר יוסף. וכן סימון הוא שמעון וכבר מצינו סימון ושמעון (עיי' ערך ר' סימון). ומהו סימאי, סימי. — וגם נשתנה לפעמים השם עיי' הסופרים והוא שם עברי. כגון ר' ביבי והוא בני עזרא ח' א, ר' ביסי עזרא ב' מ"ט כסי (אך שם הוא שם נתיני עיי' לקמן). ולפעמים השמות פריטיים נעתקו משמות תוארים כגון אבא מן אב, רחומי מן רחום, מכוזמי הוא יום טוב, וכו'. וכן משמות המקרה, חנינה (ואפשר שהעיקר חנינה), חסדא מן חסד, נחמן מן נחמה (ואפשר שהוא מנחום).

ונמצאו גם שמות יונים ורומיים ובשינוי קצת, ולרוב א' או י' ב"ר, *os*, *us*. אלכסנדרא, אלכסנדר, והוא *Ἀλέξανδρος*, פליפא, פליפה והוא *Φίλιππος*, ניקומכי *Νικόμαχος*, לכסה *Ἀλέξιος*, פטרוקי (אפטורקי) *Πρόλιχος* בחילוף למ"ד ורי"ש, אבמכו *Εὐμαχος*, פישפשה *Σπένσιππος* (ונתחלה *σπ* לשם כמו גלוסקא *Κόλαξ* עיי' ר"ב מוספא ערך גלוסקא). ונמצאו ג"כ שמות אשר נכנים משם המין בל' יונית או מתואר: אנדרי והוא *ἄνδρ, δρος* ואפשר שהוא *Ἀνδρία*, קריים *Κύριος*, פרוטו *Πρωτος*. — ומצינו כבר בתנאים קדמונים שמות יונים: אנטיגנוס והוא *Ἀντίγονος*, אבקולוס *Εὐχολος*. — ושמות רומיים: ביסי *Bassianus*, וולוס *Julius*, טיברי *Tiberius*, יוסטי *Justus*, יוסטיני *Justinus*, לוליאיני *Julianus*, מרי *Marius*, מריון *Marinus*, (ואפשר שגם מיינוס הוא *Marinus*), פיגורי *Peregrinus*, רומנוס *Romanus* וכדומה. — (ואפשר שהשם ביסי הוא *Bassus* ולא שם נתיני במקרא עיי' לעיל). — וגם הרבה שמות הם מושאלים מל' סורס.

עוד יש להעיר על הא דאיתא בכלי יומא ל"ח ושם רשעים ירקב דלא אסקי בשמייהו. ונראה דבא"י לא חשו לזה דהרי מצינו אמורא ושמו רבי בייחוס, ובייחוס הוא שם איש אשר יצא למינות כידוע. וכן נמצא ר' חייא בר טיטס, ר' יודה בר טיטס והוא שם הרומי הידוע אשר החריב בית מקדשנו. ואין להאריך.

פרק חמישי.

מפרשי הירושלמי, והתלמוד הירושלמי אשר בדינינו היום.

כבר קדם לנו בפרק שלישי שע"י צוק העתים הלכו ודלו הישיבות בא"י ולא ניסדר הירושלמי כראוי. וה' לא אמר להשבית זכרון התורה והקים לה שם ושארית בכבל ושמה ישבו כסאות למשפט גם אחר חתימת תלמוד בבלי, והוקמו על רוזני התורה המה הרבנים סבוראי והגאונים, ועל שכמי האנשים הגדולים האלה היה המשא לעבוד עבודת הקודש לסיים סידור הבבלי ולהעמיד אותו על תכונתו למען ירוץ הקורא בו. ולפי גודל המלאכה אשר עלתה עליהם, מצורף אליה העמל והשקידה להפיץ לימוד הבבלי לא נשאר להם פנאי ללימוד הירושלמי, ואפשר שלא בא כלל לידיהם, לכן לא נזכר הירושלמי לא בספריהם ולא בתשובותיהם. והרי הספרים הזוטר ראשונים אשר בדינינו והם הלכות גדולות וס' השאלות לר' אחא משבחה לא נתיסדו בשום מקום בהלכותיהם על הירושלמי, ואך הגדות באו בהם אשר מקורם בירושלמי ונראה שאלה הגדות נודעו להם מקבוצת הגדות בספר מיוחד וכעין הרבות ומדרש תנחומא וכו'. וכבר עמד הגאון רש"ל ר"פ ז"ל על זה בכרם חמד שנת תר"א והוכיח כן בדברים כי נעמו. ונוסף להביא עוד ראיה לזה ממה דאיתא בשו"ת שערי צדק ח"ג ש"ג סי' ז' הדא מילתא בעי לה כמה כלי מן קמי מר רב שמואל ראש כלה ולא פשטה גברא דקדיש איתתא ואול למדינת הים ואתני בהדא (צ"ל בהדה) דאי לא אתי לזמן פלוני ליבטלו קידושי ומטא זימנא ולא אתא מאי מי מדמינן קידושין לגיטין וכי הכין דאין אונס בגיטין אין אונס בקידושין ובטילין קידושין או לא ולא איפשיטא ע"כ. והנה הדין הזה אשר היו מסופקין בו כמה כלי ולא איפשיטא הוא שנוי בפירוש בירושלמי קידושין פ"ג הל' ב' (ס"ג ע"ד) והכי איתא שם: ר' אבהו בשם ר' יוחנן סדר הסימפון כך הוא אנא פלן בר פלן מקדש לידך אנת פלני ברת פלן על מנת ליתן לידך טיקמת פלן ומכנסיניך ליום פלן ואין אתא יום פלן ולא כנסתיך לא יהוי לי כלום אידע לו אונס ר' יוחנן אמר אונסא כמאן דלא עבד רשב"ל

אמר אונסא כמאן דעבד על דעתיה דרשב"ל היך צריך למיעבד דאין אתא
יום פלן ולא הויתי כונסה לי לא יהא עלייך כלום ר' יוחנן דמיך סקיד לבנתיה
דיהוון עבדן כרשב"ל (ועיי' ברין בפירושו לר"ף קידושין רל"ב ע"ב בסוגי
דהאומר לאשה הרי את מקודשת ע"מ שאתן לך מאתים זוז). הרי ההירושלמי
לא היה ידוע לר' שמואל ריש כלה, ור' שמואל ריש כלה חי במאה השביעית
עיי' אגרת רש"ג: „וכתר מלך רב יהודה זקננו שהוא אבי לאבינו בר מר
שמואל ריש כלה ראש שנת ר"ז. (ומה דאיתא בחידושי הרישב"א ברכות
מ"ג מר שמואל ריש כלה רביה דר' אחא משבחא ע"כ שוכרו מתוכו, דר' אחא
משבחא לא עלה לגאונות ולא היה לו ריש כלה), הרי לך דגם במאה
השביעית לא היה עוד ידוע הירושלמי בכבל (ועיי' הוספות).

והראשון המביא הירושלמי הוא רבינו סעדיה, וקראו בשם תלמוד ארץ
ישראל עיי' שרת שערי צדק ח"ג ש"ב ס' ט'. ונראה שהגיעו לזה המאורע אשר
אירע לו עם הקראי שלמן בן ירוחם. הקראי הזה העתיר דברים על המחזיקים
בתורה שבע"פ ואמר שרבו המחלוקות בין החכמים הראשונים עד שהרגו זה את זה.
ורס"ג השיב כי שקר ענה בהם ולא נמצא דבר זה בתלמוד, או הוציא שלמן בר
ירוחם הירושלמי ודראה שאיתא שם (עיי' לעיל פ"ג ערך ר' יהושע אונייא) שהרגו
וכו', עיי' ס' ליקוטי קדמוניות מאת שמחה פינסקער בנספחים שהביא המאמר
של שלמן ז"ל: וכבר הכחיש הפיתומי (והוא רס"ג) שלא היה בין בית שמאי
ובין בית הלל מלחמה או שהרגו קצתם לקצתו והבאתי תלמוד סדר מועד
אשר לאנשי א"י ופתחתי ההלכות שזה המעשה נזכר בהן ופירוש יעקב בן
אפרים בזה והלכתי עמו לבבל לברר איך סילף הפיתומי את הדברים ליפותן
ע"כ. והנה אין אשם בזה לרס"ג כי לא כיחש בזרן דברי שלמן, כי בכבלי
לא נמצא באמת דבר זה שהרגו תלמידי ב"ש בתלמידי ב"ה והירושלמי לא
נודע אז בכבל (והחכם פינסקער הטיח שם שלא בדין דברים כלפי רס"ג).
ואחר אשר הביא שלמן הירושלמי לבבל והוציא ממנו דברים נגד המחזיקים
בתורה שבע"פ ראה רס"ג ז"ל שעת לעשות לה' לעסוק גם בתלמוד ירושלמי
והביאו כבר לפסק דין בתשובה דס' שערי צדק שזכרנו. ומימי רס"ג
נתפשט הירושלמי בכבל. — וכאשר שנתו הישיבות בכבל הוכן לירושלמי
כסא בספרד, ואפשר שבא לשם ע"י תלמידי רבינו ניסים תלמידו של רבינו
האי אשר ישב בקירואן מול ארץ ספרד ורבינו ניסים עסק הרבה בירושלמי
(עיי' תולדות רבינו ניסים לרש"ל ר"פ). וחכמי ספרד עסקו בירושלמי ובכבלי
כאחד, ואך במקום שהירושלמי והכבלי חולקים נתנו משפט הכוונה להכבלי
והעמידו ההלכה על פיו וכמו שזכרנו בפ"ג בשם הר"ף.

ובצרפת לא נודע הירושלמי בימים הראשונים, ונראה שבא לשם מספרד
בימי רבותיו של רש"י, ולא עסקו בו כי אם לפרקים כי לא נמצאו בידם כ"א
מעט קונטרסי הירושלמי. ואשר מורה על זה הוא כי רש"י ז"ל לא הרבה
להביא הירושלמי בפירושו לבבלי ובקצת מקומות שמביא אותו מראין דבריו
שלא ראה בעצמו הירושלמי. עיי' רש"י ברכות ל"ג ע"א ד"ה ומת הערוד

מצאתי בה"ג אמרי במערבא כשהערוד נושך את האדם אם הערוד קודם למים
 מת האדם ואם האדם קודם למים מת הערוד עכ"ל. והוא בירושלמי במקומו
 (ברכות פ"ה ט' ע"א) מה עסקיה דהדין חברכריא כד הוות נכית לבר נשא
 אין בר נשא קדים למיא חברכריא מיית ואין חברכריא קדם למיא בר נשא
 מיית. — שבת צ"ב ע"א ד"ה שכן משא בני קהת ובשם רבינו יצחק בר
 יהודה מצאתי שאמר בשם רבינו האי שמופודש בהש"ס ירושלמי ופקודת אלעזר
 בן אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הסמים וכו' עד סוף הדיבור, והוא בירושלמי
 במקומו (ובאיזה שינוי ע"ש). — גיטין ל"ז ע"א רש"י ד"ה בשביעית בזמן
 הזה ומצאתי בתלמודי רבינו יצחק שכתב במס' גיטין בירושלמי מנין שאין
 השמיטה נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט וכו'.
 והוא בירושלמי במקומו גיטין פ"ד הל' ג' וגם שביעית (פ"י ע"ג) וזה דבר
 השמיטה שמוט רבי אומר שני שמיטין שמיטה ויובל בשעה שהיובל נוהג
 השמיטה נוהגת וכו' (ואפשר שזה המאמר היה בקונטרסו של רש"י לכד במס'
 שביעית, עיי' לקמן סי' ג' כתבי יד של הירושלמי).

ובימי בעלי התוס' רבו קונטרסי הירושלמי והתו' מביאין הירושלמי
 במקומות אין מספר, אך נראה שהקונטרסים שלהם היו חסרים ונפקדו בהם
 הרבה מאמרים. וזה עולה ממה שמביאים התו' לפעמים קושיא מן הירושלמי
 בלי תירוץ ומתמצין תירוץ בשם עצמם, והתירוץ זה נמצא בירושלמי שלפנינו.
 עיי' תו' ביצה ל"ד ע"ב ד"ה ואומר מכאן אני נוטל מקשה בירושלמי מחלפא
 שיטתייהו דב"ש וכו' וי"ל דלא קשה דלא מחלפא שיטתייהו דמוקצה דבע"ח
 עדיף עכ"ל, והנה קו' הירושלמי שמביאין התו' הוא שם פ"א הל' ד' (ס' ע"ג)
 והירושלמי בעצמו מתרץ כתירוץ התו' וי"ל חומר הוא בדבר שיש בו רוח
 חיים ע"כ. ולהפך מביאין התו' מאמר הירושלמי לאמת, והירושלמי שלפנינו
 מקשה על זה המאמר וחוזר בו. עיי' תו' שבעות כ"ג ע"א סוף ד"ה גמר שכר
 שכר מנזר ועוד יש לומר דר' יהודה יליף דשתיה בכלל אכילה כדיליף
 בירושלמי מדכתיב וכל דם לא תאכלו ואי בשקדש וכו'. והירושלמי זה הוא
 במקומו שבעות פ"ג הל' ב' (ל"ד ע"ב), וגם מ"ש פ"ב הל' א' יומא פ"ח
 הל' ג' וי"ל ר' יונה שמע כולהון מכא על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש
 מכם לא תאכל דם מה נן קיימין אם בדם שקדש וכו' והש"ס מקשה ע"ז
 ומסיק חזר ר' יונה. — ועיי' תו' כתובות ט' ע"א ד"ה ואי בעית אימא שכתבו
 וי"ל דאונסא קלא אית לה כדאמרינן בירושלמי וכו' וא"ת א"כ בספק ספיקא
 נמי תיאסר ותו' ר"י דהא רובא דברצון אינו רוב גמור עכ"ל. והנה מן הירושלמי
 שהביאו התוס' מוכח דרובא דרצון הוא רוב גמור, דזה ל' הירושלמי כתובות
 פ"א הל' א' דאמר ר' אילא בשם ר' אלעזר מצא הפתח פתוח אסור לקיימה
 משום ספק סוטה וחש לומר שמא אנוסה היא קול יוצא לאנוסה ואפילו
 תחוש לה משום אנוסה לא ספק אחד ספק אנוסה ספק פתוחה מדברי תורה
 להחמיר (פי' ולמה לך לומר קול יוצא לאנוסה אפי' אין קול יוצא אסורה)
 אמר ר' יוסי ואפי' תחוש לה משום אנוסה שתי ספיקות ספק אנוסה ספק
 פתוחה ספק משנתארסה ספק עד שלא תארס שתי ספיקות מדבר תורה להקל

(פי' מש"ה צריך לומר קול יוצא לאנוסה). הרי מוכח מהירושלמי הרובא דרצון הוא רוב גמור ומהני גם במקום ספק ספיקא. מזה נראה שהך דירושלמי ואפי' תחוש לה משום אנוסה וכו' לא היה בקונטרס הר"י בעל התו' שם. — ויותר נראה שלא היה כלל במקום זה הירושלמי נגד עיני הר"י ז"ל ואך לשמע און שמע דאיתא בירושלמי אונסא יש לה קול. וכוה מצינו ג"כ לר"ת שלא היה הירושלמי נגד עינו וידע מאמר הירושלמי רק לשמע און. עיי' הגהת מרדכי גיטין סי' תס"א והובא בט"ז א"ח סי' קכ"ח ס"ק ל"ט מעשה בכהן שיצק מים על יד ר"ת והקשה לו תלמיד הא שנינו בירושלמי המשתמש בכהונה מעל והשיב לו אין קדושה בזמן הזה דקיי"ל בגדיהם עליהם קדושה עליהם אי לא לא ע"כ. והנה מן הירושלמי שישאל התלמיד לר"ת מוכח דגם בזמן הזה אסור לשמש בכהן. וזה לשון הירושלמי ברכות פ"ח י"ב ע"ב אבא בר בר חנה ורב הונא הוון יתבין אכלין והוה ר' זעירא קאים ומשמש קומיהון עלו ומעין תרוהון בחדא ידיה אמר ליה אבא בר בר חנה מה יריך חוריתא קמען וכעס עלוי אבוי אמר ליה לא מיסתך דאת רביע והוא קאים משמש ועוד דהוא כהן ואמר שמואל המשתמש בכהונה מעל ע"כ, והנה אבא בר בר חנה ור' חונה היו כמה שנים אחר הבית כידוע ואפי"ה כעס אבוי של אבא בר בר חנה עליו על שהשתמש בכהונה, וזה מורה שלא היה הקונטרס של הירושלמי בעת ההיא לפני ר"ת וידע הירושלמי זה לכך על ידי מה שאמר לו אותו תלמיד.

ומצינו שהתו' מקשיין ומתרציין, והקושיא והתירוץ הם בירושלמי כמעט במקומו. עיי' תו' גיטין ע"ב ע"א ד"ה קול וא"ת אמאי נקט מדר' כהנא ממתני' נמי אתיא לאפוקי דמכשרה דרכנת ראש בלא קול וי"ל דמסתברא דהרכנה דמתני' מהני כמו קול וכו'. והנה בירושלמי שם פ"ז הל' א' איתא אמר לסופר כתוב ולעדים חתומו סוף דבר עד שישמעו את קולו ולא אפילו הרכין בראשו ואת אמר לית כן אמר ר' מנא אית כן היא שמיעת קול היא הרכנת הראש ע"כ. ונראה שכל זה המאמר היה חסר מן קונטרס התו'.

ובא"זה מסכתות ובפרט במס' מ"ק מביאין התו' הירושלמי בדיוק וכלי חסרון והוא להם לעינים לברר הפשט וההלכה. וכן היה הירושלמי דס' זרעים מן מס' פאה ואלך בשלימות לפני רבינו שמשון משנץ וכאשר יבוא להלן. וגם להראשונים בדורות אהרי רשב"ם ור"ת ור"י לא נמצא חסרון בקונטרס הירושלמי שלהם, וזה יבואר להמעין בס' אור זרוע, בשו"ת מהר"ם מרוטבורג, ברשב"א ברא"ש ובר"ן. וזה מורה שלימוד הירושלמי היה הולך ואור בימי רבותינו הראשונים.

וגם ראשונים האחרונים הריב"ש הרשב"ץ וכו' שקדו על לימוד הירושלמי, ומהר"י קארו בספרו כסף משנה הגדיל לעשות בזה. אך אחר מות בעל כ"ט אסף לימוד הירושלמי נגהו, והאחרונים (חוץ מבעל ת"ש וקצת מפרשי המשנה) לא שתו לכם להירושלמי כ"א לבבלי והראשונים ומור וכו' וכו'.

והנה הגדול באחרונים בעל הש"ך ז"ל אשר הראה רוב בקיאותו כמעט ככל סעיף וסעיף לא הביא הירושלמי כ"א במקומות שכבר קדמוהו הראשונים, ומקומות מעטים יוצאים מן הכלל. וגם במקום שחזרין האחרונים על הירושלמי שגו לפעמים במח"כ ברואה ולא עיינו בו כראוי. — עיי' מהרש"א מ"ק ג' ע"א בתוס' ד"ה אין דנין במה שהגיה הגי' בירושלמי פ"ח דכלאים ובאמת לא נמצא כן בירושלמי. וכבר הרגיש בזה בעל קרבן העדה שבת כ"ז ע"ב (דפוס דעססויא) ד"ה הזמיר. — וכן יש לתמוה במה שכתב המהרש"א שבועות כ"ד ע"א תו' ד"ה אלא כדרכא אבל קשה דאכתי תקשה לר"ל מהך ברייתא דהביא התו' לעיל בירושלמי שבועה שלא אוכל מצה ואכל מצה בלילי פסח חייב עכ"ל, ולו פתח המהרש"א את הירושלמי הבין שהך שבועה שלא אוכל מצה וכו' אינו ברייתא אלא סתם מימרא דהש"ס ירושלמי, ויותר מזה הירושלמי אומר בפירוש שהוא לכד לר' יוחנן, וז"ל הירושלמי שם פ"ג הל' ד' (ל"ד ע"ג) על דעתיה דר' יוחנן (דאית ליה איסור כולל, שם הל' ג') דאמר (צ"ל אמר) שבועה שלא אוכל מצה אסור לוכל מצה בלילי פסח ע"כ, הרי לך דלר"ל דלית ליה איסור כולל (שם הל' ג') מותר לאכול מצה בלילי פסח. ואחרי אשר הקדמנו לדבר בכלל על התפשטות הירושלמי ועל ההתעסקות בו נבוא אל כונת זה הפרק כפי מה שיעדנו בראש הפרק.

מפרשי הירושלמי.

מפרשי הירושלמי נחלקים לשתי אגודות: מהם מי שפירשו הירושלמי אך לפרקים, ומהם מי שפירשו בשלימות מס' אחת או כמה מסכתות או כל הירושלמי.

לא נמצא לאחד מן הראשונים ז"ל שעשה פירוש שלם להירושלמי אבל הם מפרשים אותו לפרקים, כלו' מביאים לפעמים מאמרים של הירושלמי לברר ההלכה או לבאר על ידיהם דברי הבבלי, ומדי הביאם מאמרי הירושלמי לכונה זאת מוסיפים פירוש להירושלמי במקום שדבריו צריכין פירוש. והראשון אשר החל לפרש הירושלמי לפרקים בדרך זה הוא הרי"ף ז"ל בחיבורו הנודע. (וכפי הרי"ף נקרא הירושלמי לרוב גמרא דבני מערבא או גמרא דא"י). — ובנתיבת רבו הגדול הלך ר' יוסף בן מיגש בחיבורו למס' ב"ב ובשאר מסכתות כפי מה שהובא בדברי הראשונים. — רבינו שמשון משנץ הגדיל לעשות לפרש הירושלמי בפירושו לס' זרעים. להסדר הזה לא נמצא חוץ ממס' ברכות גמרא בכלית כ"א ירושלמית, וכל מפרש זה הסדר ישא בהסרה עיניו להירושלמי למצוא על ידו דרך סלולה, וכן עשה הרי"ש ז"ל. הוא הביא במקומות אין מספר הירושלמי הבא לפרש המשנה והוסיף בו ביאור, אבל הגוף ידו גם על מאמרי הירושלמי אשר אינם באים לפרש המשנה והפיץ אורו עליהם במקום שהם סתומים. וכאור הרי"ש נראה אור, הוא סולל המסילה בירושלמי ס' זרעים בפירושו ובגיוסותיו המשונות לפעמים מגי' הירושלמי אשר בדינו.

הרמב"ם ז"ל הוא ג"כ ממפרשי הירושלמי לפרקים הן בפירושו להמשנה
דס' זרעים הן בחיבורו הגדול יד החזקה. ובפירושו לס' זרעים מביא הרבה
פעמים הירושלמי בל' „אמרו בנמרא“, ולפעמים מפרש המשנה סתם וניכר
לכל מעיין שהפירוש זה לוקח מהירושלמי, והרמב"ם סמך על הקורא שימצא
מקור הפירוש וכמו שעשה בפירושו לשאר סדרים בענין הבבלי. ורבינו ז"ל
לא האריך לבאר דברי הירושלמי והביא בקיצור העולה מן הירושלמי והוסיף
פירוש אך בתיבות מעטות, והגה מזהירות ומצהיבות עין המעיין. — וגם
בחיבורו הגדול האיר נתיב בהירושלמי כמה שהעלה על ספר זה הלכות אשר
מקורן בנמ' דבני מערבא ובפרט בספר זרעים, וכואר לנו בהן הפשט במאמרי
הירושלמי אלה והדרך אשר דרך בו רבינו הגדול, גם יצאו לנו גירסאות
אחרות אשר היו לפני רבינו. וכונת הרמב"ם ז"ל לא היתה לפרש הירושלמי
וכמו שעשה הר"ש לפעמים כ"א לפרש על ידו המשנה ולבאר ההלכה. —
ודע דהרמב"ם כתב בפירושו למס' תמיד פ"ה ט"א וז"ל: ולא ביאר הבבלי
מה היא תרעומת המינין אלא שנתבאר בתחילת ירושלמי ואמרו כדן היו
שקורין עשרת הדברות בכל יום ויום אלא מפני מה אין קורין אותן מפני
המינין שלא יהיו אומרים אלו לכדם ניתנו למשה מסיני וכבר אמרנו זה
בהלכות ירושלמי שחברנו עכ"ל. ולא זכינו לאור זה החיבור גם לא הובא
מאחד המחברים גם יש ספק אם הכונה על פי לירושלמי או על העתקת
ההלכות אשר נובעות ממנו.

הראב"ד ז"ל מפרש הירושלמי לפרקים הן בהשגותיו על הרמב"ם הן
בפירושו למס' עדיות הן בהרבה הלכותיו אשר הובאו בדברי הראשונים,
ופירושו מחודדים מאוד.

ועל הטוב יזכר האדם הגדול בענקים, הוא הרמב"ן ז"ל המפרש
כמה מאמרי הירושלמי בחיבורו מלחמות ה' ובשאר חיבוריו להשי"ם וגם
בפירושו על התורה. ופירושו מישרים הדורות ושמים הרמב"ם למישור.

וכמה טובות עלינו לבעלי התו' ז"ל בפירושיהם לכמה מאמרים של
הירושלמי המובאים בדבריהם לישר מסלת הבבלי.

וגדולים דברי שאר הראשונים: רבינו נתן בעל הערוך המביא כמה
מאמרי הירושלמי (עיי' הוספות), הראב"ן בספרו אבן העזר, הרז"ה,
כעל אור זרוע בספרו אשר יצא מחדש, תלמידי רבינו יונה, הרשב"א
בחידושו לכמה מסכתות, הרא"ש בהלכותיו להשי"ם ובפירושו (בפירושו לס'
זרעים הלך בדרך הר"ש וכו' תמך יחדותיו עיי' בספרנו דרכי המשנה פ"ה), הר"ן,
הריטב"א, בעל נימוקי יוסף, והרבה ראשונים אשר הובאו בשיטה
מקובצת. וזאת לדעת, הגדולים אלה הביאו לפעמים הירושלמי כשינוי איזה
תיבה אשר אינה עיקרת כ"כ ואין לשפוט מזה על שינוי הגי', וגם הבבלי
חובא לפעמים בספריהם בדרך זה.

הראב"ה עשה פירוש רחב לכמה מאמרי ירושלמי כפי מה שזכר
בהקדמה לרפ"ס קראקא וז"ל: ויען אשר המציא המציא כל מצואיים לירינו

אשר ביכולתנו לסקל המסילה העולה בית אל אל במתי א"ב ולהר"י המכשול' האילו אשר מצאנו און לנו בספרים עתיקים מדבש מתוקם והזהב מעליהם מריקים באור תורה מבריקים הן המה ספר הראב"ה אשר העטיק בדברים כבירים וצלל במים אדירים הויית אב"י ורבא בחפניו צרורים ולו שם בגבורים וכו'. והספר הזה ספה כלה ולא נמצא עוד (ועיי' ת"ט מדות פ"א מ"ב ד"ה טדיי).

והראשונים ז"ל השאירו לנו ברכה לא לבד בחיבוריהם כי אם גם בתשובותיהם אשר גם הנה מפיצות אור במקומות רבים על הירושלמי ובפרט עיי' גירסאות לפעמים משונות וטובות מהגירסאות אשר לפנינו. גם נמצאו להראשונים הרבה מאמרים בירושלמי אשר אינם בירושלמי שלפנינו, עיי' ספר אמרי בינה להרב מהר"ן חיות ז"ל.

הן כל אלה פעלו הראשונים ז"ל, אבל לא השאירו לנו פירוש מיוחד על הירושלמי. והפירוש של יעקב בן אפרים אשר הזכיר הקראי שלמן בן יוחס (עיי' לעיל) לא נזכר גם לאחד מן הראשונים, לא זה המחבר ולא ספרו, וגם לא נודע מדברי שלמן איכות הספר.

והרשב"א ז"ל כתב תשו' תקכ"ג: ואשר אמרת לפרש לך מה שאמרו בירושלמי פ"ק דר"ה גבי מי שראה את החודש אמר ר' יצחק דברה תורה בכל לישון וכו' תמה אני במה אתה שואלני בפירוש ירושלמי ואתם יש לכם אב למקרא ולפירושו הרב הגדול ר' יהודה בר יקר ז"ל עכ"ל, אך בכ"ז לא יצאנו מהספק אם חיבר ר"י בר יקר פירוש להירושלמי, גם לא בא לידינו דבר מפירושו של הר"י בר יקר חוץ ממה שהביא הרשב"ן בספרו מגן אבות פ"ד מ"א (עיי' מה שכתב בזה החכם ר"ב צמבער מ"ח שנת מ').

והגורל לעשות פירוש להירושלמי נפל להאחרונים. בשנת ה' שס"ט יצא לאור פירוש קצר להירושלמי ולא נודע שם מחברו. והפירוש הזה הוא קצר הן במנינו כי מפרש אך קצת מאמרי הירושלמי ונער יכתבם בכל מסכתא, הן בבנינו כי גם במה שמפרש אינו יורד לרוב לעיקר הענין.

הרב ר' יהושע בנבנשתי חיבר במאה החמישית לאלף הששי פירוש לאיזה מסכתות הירושלמי וקרא שם חיבורו שדה יהושע. ואלה הן המסכתות אשר פירשן: מס' זרעים, ברכות, פאה, חלה, ערלה, ביכורים. מס' מועד, פסחים, תענית, מגילה, חגיגה, מועד קטן. מס' נשים כתובות, קידושין, גיטין. מס' נזיקין, בבא קמא, בבא מציעא, בבא בתרא, מכות, הוריות. — ובעל שדה יהושע בא לפרש הש"ס וגם לתרץ מתוכו דברי הרמב"ם והכל בא אצלו בערבוביא עד שקשה לפעמים על הקורא לבוא אל תוכן הדבר. גם ברח בכל מקום מן ההגדות בירושלמי ולא פירש אותן כלל. להרב המחבר הזה היו לפעמים נוסחאות משונות מן הגירסאות אשר בירושלמי שלפנינו.

בעל שדה יהושע כתב בהקדמתו לס' זרעים שכאן לידו שנים שלשה מסכתות ירושלמיות אשר פירש מוה"ר שלמה סיריליו (ובכ"מ פ"ד מהל' מתנות עניים הל' ז' נקרא הר"ד שלמה איסכילון) מסדר זרעים ומס' שקלים

ומס' עדיות ע"ב. ומה שכתב מס' עדיות הוא שלא בדיוק, וז"ל בעל שם הגדולים: מו"ה שלמה סריליו מיוצאי ספרד . . . וחיבר פ"י לירושלמי פירוש מופלא על סדר זרעים ושקלים וישנו בעה"ק ירושלים תוב"י והנאני מאוד גם ראיתי בכ"י שחיבר גמרא על מס' עדיות שקיבץ מדברי התלמוד דשייכי לה והוסיף נפך בלשון תלמוד וביאר עליה פירוש רחב ובאה לידי גמרא זו וברכתי עליה ברוך שחלק וכו'.

הרב ר' אלעזר איזקרי עשה פירוש למס' ברכות. ולא ידענו אם הוא אחד עם ר' אלעזר אזכרי בעל ס' חרדים כאשר החליטו המוציאים זה הפירוש לאור בזטאמיר (עיי' לקמן ספרי הירושלמי בדפוס).

הרב ר' אליה טווישניצא והוא התגורר במדינת פולדא ונקרא לרוב רא"פ חיבר שנת ת"ע פירוש לכל ס' זרעים, ומרכז חיבורו לכאר הפשט, ולפעמים הוסיף לעשות הוספות כדרך בעלי תוספות. גם עשה פירוש למס' שקלים, בכא קמא, בכא מציעא, בכא בתרא.

הרב מו"ה דוד פרענקל בתחילת מאה הישית חיבר פירוש לג' סדרים, סדר מועד, ס' נשים, ס' נזיקין. לס' מועד ולס' נשים בשלימות, לס' נזיקין לבד למס' סנהדרין, שבועות, מכות. — שם הספר קרבן עדה, וכולל פירוש הירושלמי והוספות להקשות ולפרק דברי הראשונים והאחרונים. וההוספות קרא בשם שירי קרבן.

הרב מו"ה משה מרגלית חיבר קרוב לעת ההיא חיבור שלם לכל הירושלמי. והחיבור נחלק לשני חלקים, פני משה ומראה הפנים. בפני משה מפרש הפשט, במראה הפנים מוסיף קושיות ותירוצים ויורד אל דברי הראשונים וכו'.

הרב מו"ה ישראל תלמידו של הגאון מהר"א ווילנא חיבר פירוש למס' שקלים וקרא אותו תקלין חרתין.

הרב מו"ה יצחק מקמארנא עשה פירוש למס' שקלים וקראו בשם פני זקן.

הרב מו"ה נחום טריביש חיבר שנת תקפ"א ס' שלום ירושלים לס' מועד וכונת החיבור אינה לפרש הירושלמי כ"א לתרץ מתוך דברי הירושלמי הראשונים והאחרונים. ובסוף החיבור הביא המחבר ז"ל כללים להלכה במקום שחולקים הבבלי והירושלמי, או שהבבלי מספקא ליה ולהירושלמי מיפשט פשיטא ליה (ועיי' בס' יד מלאכי חלק ב').

הרב מו"ה דוברוש אשכנזי חיבר פירוש על סדר זרעים וקרא אותו שערי ירושלמי (עיי' לקמן ספרי הירושלמי בדפוס).

בעל תי"ט כתב מס' סוטה ריש פ"ט ובמ"א שבנו ר' אברהם עשה פירוש להירושלמי. ולא יצא לאור. גם מהאחרונים יש אשר פירשו הירושלמי לפרקים. —

הרב הגדול מהר"י קארו מפרש מאמרי הירושלמי בחיבורו ס' כסף מישנה ובפרט בפירושו לספר השבעי של יד החזקה, ומאיר התיב אשר הלך בו הרמב"ם ז"ל, גם מביא הרכה פירושים להירושלמי מהר"י קורקס.

הרב מו"ה אליה ווילנא הנקרא בפי כל הגאון, חיבר ס' שנות אליה והוא פירוש להמשניות דס' זרעים. החיבור הזה כולל פירוש ארוך ופירוש קצר. בפירוש הארוך מפרש הרב המחבר ז"ל הרבה מאמרי הירושלמי השייכים למשנה וגם מאמרים הבאים בפני עצמם וכדרך הר"ש שזכרנו לעיל גם הוסיף להגיה הירושלמי ולהעמיד גירסאות חדשות. — והספר הזה לא יצא מידי המחבר עצמו כ"א מידי תלמידיו אשר העלו על הספר מה ששמעו מפי רבם, ולכן נמצאו בו לפעמים דברים שלא בדיוק. — והרב מהרא"ו מפרש גם בשאר חיבוריו הירושלמי לפרקים. ובס' שערי ירושלמי הובאו הגהות של מהרא"ו לס' זרעים וכן בס' תקלין חדתין.

הרב מו"ה ישראל תלמידו של מהרא"ו חיבר ס' פאת השלחן ובו ליקט דיני פאה ודמאי אשר לא באו בש"ע, וחילקם לסימנים וסעיפים ועל כל סעיף הוסיף פירוש והראה בו מקור הדין, ויען כי הדינים אלה נובעים לרוב מן הירושלמי הביא הרבה מאמרי ירושלמי וביאר אותם בשמו ובשם רבו.

הרב נסים אברהם אישכנזי חיבר ס' נחמד למראה ד' חלקים (שאלוניקי שנת תקפ"ב) והוא מכלל פלפולים להירושלמי.

ואחרון חביב הרב מו"ה שמואל יפה קיבץ כל הגדות של הירושלמי וחיבר פירוש על ההגדות אלה הנקרא יפה מראה (ויניציאה שנת ש"ג) וכזה הספר נמצאו לפעמים גירסאות משונות מהגירסאות אשר לפנינו. — והרב מו"ה יחיאל מיכל אב"ד דק"ק ברלין הוציא (ברלין שנת תק"ט) ס' יפה מראה והוסיף עליו הגהות.

התלמוד הירושלמי אשר בידינו היום.

בזה המאמר נרדפה לדרוש א) על איכות הירושלמי אשר בידינו.
ב) על הירושלמי בדפוס. ג) על כתבי יד הירושלמי.

א) איכות הירושלמי אשר בידינו.

פני הירושלמי כסו מאז חרולי המעיות וכבר נשחת הודו בימי הראשונים ע"י שגיאות הסופרים. וזה חלק כל כתבי יד אשר לא רבו המעיינים בהם ולא חמלה עליהם עין היודעים לעשות גדר ומסוכה בפני הכותבים הנטהרים. וגם על הבבלי עלה הגורל הזה לולי קמו רבותינו הראשונים ובחנו הגירסאות והסירו הקמשונים והעמידו כתב מחוקה על יושר. לא כן חלק הירושלמי כי לא רבו מאז ההוגים בו, נוסף לזה כי היה מושלך הרבה מאות שנה — בימי הגאונים הראשונים — בקרן זוית וכאשר זכרנו למעלה. וכבר כתבו התו"י יבמות ק"ד סד"ה מר סבר והרבה דברים יש בירושלמי שצריך להפכם ע"כ. וגם הר"ש בפירושו לס' זרעים משבש הירושלמי בהרבה מקומות, וכן שאר הראשונים גמרו אומר שיש טעיות בירושלמי והגיהו כפי מראה עין

בינתם. וז"ל הרשב"א בשו"ת המיוחסות להרמב"ן סי' צ"ו כבר ידעת שרבו
הישבוישים בנוסחאות הירושלמי והסכה הגדולה למעוט השנחת הלומדים בו
ואין עומדים עליו רק אחד בדרור ע"כ. ומעת כא הירושלמי בדפוס רבתה הצרה
ונולדו טעויות חדשות ואין אתנו יודע עד מה.

עד מה יש לנו רשות להגיה, הלוא אם יוספים אנתנו לפשוט ידינו
בהירושלמי ולהעמיד נוסחאות חדשות כפי העולה על רוחנו לא ישאר לנו
יחד במקום נאמן וירבה הפרוץ על העומד עד לא נאמר עוד זה הוא הירושלמי
של אמוראי א"י כ"א הירושלמי של מחבר פלוני. לכן נחקור לדעת עד היכן
הורשה לנו להגיה, וזה יצא לנו אם נעמוד על אופן שגיאות הסופרים ובמה
טעו. ולפעמים יש לנו מראה מקום אם באה אותה סוגי' בשנים או
בשלשה מקומות ואין ראייה זו כראיה זו.

הסופרים טעו והשמיטו לפעמים תיבה אחת והיא משנה כל הענין.
פסחים פ"י הל' ב' (ל"ז ע"ג) וכאן הואיל ואבדלה גרמה ל"ין שיבוא הי"ן
קודם. וברכות פ"ח הל' א' איתא וכאן הואיל ולא אבדלה גרמה ל"ין שיבוא
הי"ן קודם. והגי' בברכות היא הנכונה, ובפסחים השמיט הסופר ת' ולא. —
וכן פסחים שם וכאן הואיל והי"ן גורם לאבדלה שתאמר אבדלה קודמת,
ובברכות שם וכאן הואיל ואין הי"ן גורם לאבדלה שתאמר אבדלה קודמת, הגי'
בברכות נכונה ובפסחים משובשת. — כלאים פ"ד הל' ד' (כ"ט ע"ב) אמר ר'
זעירא מודה ר' שמעון בן לקיש לענין שבת שהפיאה מצלת יותר מעשר,
ובעירובין י"ט ע"ג סוכה פ"א הל' א' איתא שאין הפיאה מצלת והוא הנכון
ובכלאים הגי' משובשת. — מ"ש פ"ב נ"ג ע"ב אמר ר' הושעיה דר' יודה
היא, ובתרומות פ"י הל' א' איתא דלא כר' יודה, והוא הנכון, ובמ"ש
הגי' משובשת.

ובכלל נאמר שבכל מקום שבאה אותה סוגי' ב' פעמים לא הציג אותה
המסדר הראשון כי אם במקום אחד (במסכתא אחת), והבא אחריו חשב למשפט
להציגה גם במס' אחרת אשר שם ג"כ מקומה (עיי' לקמן כתבי יד של
הירושלמי), ובחפזו להריק מכלי אל כלי השמיט תיבה וגם שורה וגם שורות.
עיי' כתובות פ"א הל' א' אמר תנו שדה פלוני לפלוני כמי שסיים או עד
שיאמר הצייה בצפון וחצייה בדרום ע"כ ואין שחר לזה המאמר. אבל פאה
פ"ג הל' י"ט (י"ז ע"ד) איתא אמר תנו חצי שדה פלוני לפלוני וחצי שדה
פלוני לפלוני כמי שסיים או עד שיאמר הצייה בצפון וחצייה בדרום ע"כ.
המסדר הראשון כתב הסוגי' לכד במס' פאה והבא אחריו הביאה משם למס'
כתובות כי גם שם מקומה ולא כתב בדיוק והשמיט תיבות. — עירובין פ"ג
פיסקא (הל' ב' כ' ע"ד) השולח את עירובו ביד חריש שוטה וקמן כו' אמר
ר' לעזר צריך לעמוד עמו תמן אמר ר' יוסה בשם ר' ששת ר' לעזר בר' יוסי
בשם ר' אבון באומר הרי אני מעשר על ירך אינו צריך לעמוד עמו והכי את
אמ' הכין ע"כ, ובמעשרות פ"ב הל' א' איתא ר' יוסי בשם ר' ששת ר' לעזר
בי ר' יוסי בשם ר' אבין האומר לחבירו אני מעשר על ירך אינו צריך לעמוד

עמו תמן תנינן (עירובין פ"ג כ' סוף ע"ד) נתנו באילן למעלה מעשרה טפחים אינו עירוב למטה מעשרה טפחים הרי זה עירוב אמר ר' לעזר וצריך לעמוד עמו והכי את אמר הכין ע"כ, וכל זה כדברי הספר החתום. אבל עיקר הסוגי' נשנית במס' עירובין, ובא איזה אחרון והביאה משם למס' מעשרות ובחפזו לכתוב דילג מהל' ב' להל' ג' וכתב במקום משנה ב' השולח את עירובו ביד חש"ו וכו' משנה ג' נתנו באילן למעלה מעשרה טפחים וכו'. — גיטין פ"ו הל' א' אמר ר' חגי קומי ר' יוסי ואתיין אילין פלוגתא כאילין פלוגתא דתנינן תמן היה מדבר עם האשה על עיסקי גיטה וקידושיה ונתן לה גיטה וקידושיה ולא פירש ר' יוסי אמר דיוו ר' יהודה אמר צריך לפרש ואתיא דרבי כר' יוסי ודר' נתן כר' יודה. ובמס' מ"ש פ"ד הל' ז' (נ"ה ע"א) איתא ר' חגי בעי קומי ר' יוסי רבי כר' יוסי ור' נתן כר' יודה דתניין תמן איפשי שתקבל לה וכו' ע"ש ואין שחר לכל הנאמר שם. אבל עיקר הסוגי' נשנית במס' גיטין ומשם הובאה ע"י סופר מאוחר למס' מ"ש ומעה בחפזו לכתוב. — וכן יש לדון בכל מקום שבא במס' אחת הסוגי' על מכונה ובמס' אחרת היא שנויה בטעות, שעיקר מקומה במס' אשר שם היא בלי טעות ושם היה שונה אותה המסדר הראשון ומשם הביא אותה איזה אחרון אל מס' אחרת. עיי' ברכות פ"ג להמשנה קברו את המת תני אין מוציאין את המת וכו' ואותה סוגי' נשנית ג"כ סנהדרין פ"ב הל' ב' (כ' ע"א) ושם היא מלאה שיבושים, ועיקרה במס' ברכות ומס' ברכות הובאה למס' סנהדרין. — וכן הא דאיתא קידושין פ"א הל' ה' (ס' ע"ד) תמן תנינן קרקע כל שהוא חייב בפאה ובניכורים דברי ר' עקיבה קרקע כל שהוא מהו טב אמר ר' מתנייה תיפתר וכו', ובמס' פאה פ"ג סוף הל' ה' (י"ז ע"ד) תמן תנינן ר' עקיבה אמר קרקע כל שהוא חייב בפאה וכו'. ובמס' פאה הל' תמן נראה זר שהרי הוא משנה במקומה וגם כל הענין אינו מובן אבל עיקר הסוגי' נשנית בקידושין ושם מקומה ע"ש ושייך שפיר "תמן" על המשנה דמס' פאה, וממס' קידושין הובאה למס' פאה (וכבר הערנו על זה לעיל פ"ג). ויש להוסיף עוד סוגיות רבות אחרות. — וממה שזכרנו עולה שהרבה פעמים עיקר הסוגי' נשנית במס' המאוחרת לפי סדר המשנה להמס' אשר לשם הובאה הסוגי' מאיזה אחרון כהך דכתובות פ"א ופאה פ"ג, עירובין פ"ג ומעשרות פ"ב, גיטין פ"ו ומ"ש פ"ד וכו', וזה ג"כ ראייה למה שכתבנו לעיל פ"ג מאמר ד' שהירושלמי לא ניסדר כראוי ונקבץ לבד ממה שנמצא בכ"י של איזה חכמים ע"ש.

ולפעמים נשנית סוגי' אחת בהרבה מקומות ואין אחת ניצלת מן הטעות, וזה בא ע"י שגיאת הסופרים ויש לתקן אותן אחת אחת מתוך חברתה. עיי' הסוגי' דאין מחייבין מיתה וממון וכו' ריש פ"ז דתרומות מגילה פ"א הל' ח' כתובות ריש פ"ג, והיותר מוטעת הסוגי' דתרומות. — ברכות פ"ב להמשנה הקורא את שמע למי נצרכה לר' יוסי וכו', והסוגי' זאת איתא ג"כ תרומות פ"א הל' א' מגילה פ"ב הל' ד'. ומשפט הבכורה להסוגי' דמס' מגילה ומשם באה למס' ברכות ומס' תרומות. והיותר משובשת הסוגי' דמס' ברכות. — ערלה פ"ב הל' ה' (ס"ב ע"א) רשב"ל אמר מה פליגין כשהשביח ואח"כ פגם

אבל אם פגם ואח"כ השכיח אופ' ר"מ מודה וכו'. והסוגי זאת איתא ג"כ תרומות פ"י הל' ב' וקצתה ע"ז פ"ה הל' ג'. ועיקרה נשנית במס' ערלה ומשם הובאה למס' תרומות וכאשר מוכיח הל' במס' תרומות תמן תנינן שעורין שנפלו לתוך בור של מים וכו', והך שעורין שנפלו הוא משנה במקומה במס' תרומות, אבל במס' ערלה שייך שפיר תמן תנינן על המשנה דתרומות שעורין שנפלו. וממס' ערלה הובאה הסוגי ג"כ למס' ע"ז ושם היא משובשת הרבה.

הסופרים טעו באותיות הדומות במבטא או בכתב וכדומה. תרומות פ"ד מ"ב סוף ע"ד מניין שאין עולין אמר ר' יונה כתיב וכו' וצ"ל שהן עולין והסופר טעה במבטא אל"ף וה"א, ובערלה פ"ב הל' א' איתא על נכון מניין שהן עולין. — ערלה פ"א הל' ד' (ס"א ע"ב) דאמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן כל איסורין משערין כילו כן. ואין שחר למאמר זה, ועיקרו כילו כו', ונפל הקו על הו"ו וטעה הסופר וכתב נו"ן במ' ו"ו, והכונה על הא דאיתא תרומות פ"י הל' א' מ"ש פ"ב הל' א' כל האיסורין משערין אותן כילו בצל כילו קפלוט. ומצינו בהרבה מקומות שהירושלמי מביא רק תחילת המאמר הנאמר במקום אחר ואומר כו' (ועיי' לעיל פ"ג). — ברכות פ"ו י' סוף ע"ג ר' יהושע בן לוי אמר בשבוע הבן היא מתניתא, וצ"ל בשבוע' (כלו' בשבועה) הכן היא מתניתא, וכן הובא ברשב"א בחידושו למס' ברכות וברא"ש שם, וטעה הסופר והשמיט הקו על העי"ן בתי' בשבוע, וכתב ב' במקום כ' בתי' הכן. — יבמות פ"ז הל' ב' (ח' ע"א) ר' סימון בשם חילפיי רבי זרי' ישמעאל בי ר' יוסי ובר הקפר נמנו על איבך אשקלון וטיהרהו, וצ"ל אביר והוא כמו אויר (ועיי' ריש פ"ב מה שכתבנו כזה בשם הרמב"ן), וכן הוא שביעית פ"ז הל' א', והסופר טעה וכתב ר"ש במ' בית. — כלאים פ"א הל' ט' (כ"ז ע"ב) תני פגה שטמנה בטבל וצ"ל בתבן, והסופר טעה והחליף ת"ו וט"ת ועי"ז בא ג"כ לטעות אחר והחליף נו"ן ולט"ד.

הסופרים טעו והוסיפו תיבה אחת או החליפו תיבה בתיבה הרגילה להם או החליפו האותיות באותה תיבה עצמה. שביעית פ"ב הל' י' (ל"ד ע"ב) מאן הורי כן ר' יוסי באילין עלו קולקסייא שאסור וצ"ל הורי ר' יוסי באילין וכו' וכאשר הוא נדרים פ"ז הל' א' (וקצת נראה שכל הסוגי הובאה למס' שביעית ממס' נדרים ויש עוד פה טעות אחר ע"ש). — תרומות ריש פ"א דתנינן הכל כשרין לכתוב את הגט חוץ מחרש שוטה וקטן, וטעה הסופר בין חוץ ואפילו וצ"ל אפי' חשו"ו. — דמאי פ"ז סוף הל' ב' (כ"ה ע"ב) לפיכך אם חזר הגוי ונתנייר או שמכרן לישראל אחר מותר ע"כ, צ"ל תורם והסופר החליף מקום האותיות באותה תיבה (וכן עשו גם המדפיסים במס' דמאי פ"א כ"ב ע"א ושם איתא בד' קראקא וקראטאשין הא שמרים שישנו אין בהן משום הניית ע"ז, וצ"ל שיכשו וכאשר הוא בד' ויניציאה). — וכן השמיטו הרבה פעמים ת"י אין ועי"ז א"א למצוא הפתח בהסוגיא.

הסופרים שגו הרבה במקום שיש פלוגתא בין שני תנאים או

אמוראים והחליפו האומרים. תרומות סוף פ"ג ותנינן תמן קדשי גוים אין חייבין עליהן משום פיגול ונותר וטמא השוחטין בחוץ פטור דברי ר' יוסי ור' שמעון מחייב ע"כ, וצ"ל חייב דברי ר' יוסי ור' שמעון פוטר, וכאשר מוכח מן הסוגי' דאמר הש"ס וכי קדשים אינן תורה ור' שמעון פוטר ותנינן תמן קדשי גוים וכו'. — וכן החליפו ועירבבו הכבות אשר האחת מחייבת והאחת שוללת ולהפך, והסופרים כתבו החיוב במ' השלילה, והשלילה במ' החיוב. שבת פ"ג הל' א' היך עבודה נטע פחות משלשים יום לפני שביעית ונכנסה שביעית אין תימר חשד אין כאן חשד אין תימר מיניין אין כאן מיניין נטע פחות משלשים יום לפני שמינית ונכנסה שמינית אין תימר חשד יש כאן חשד אין תימר מיניין יש כאן מיניין ע"כ, ולכל זה אין לו ישר והסופר טעה ועירבב הכבות והחליף יש באין ואין ביש וכצ"ל נטע פחות משלשים יום לפני שביעית וכו' אין תימר מיניין יש כאן מיניין נטע פחות משלשים יום לפני שמינית וכו' אין תימר מיניין אין כאן מיניין, ועיי' תרומות פ"ב סוף הל' ג' (מ"א ע"ג). — ובכלל כל מקום שיש בבות דומות הרבו הסופרים לחטוא ובילבלו הכבות. עיי' גיטין פ"א הל' א' היה כתוב בו מתנה ואמר בפני נכתב ובפני נתחתם מאחר שעררו בטל אצל הגט עררו בטל אצל המתנה או מאחר שעררו בטל אצל הגט עררו קיים אצל המתנה, וצ"ל להפך או מאחר שעררו קיים אצל המתנה עררו קיים אצל הגט ע"ש. — דמאי פ"ז הל' ב' (כ"ה ע"ב) מתניתא מסייעא לחברייא החוכר שדה וכו' מתניתא מסייעא לדי לא החוכר שדה וכו' וצ"ל בהפך מתניתא מסייעא לדי לא החוכר וכו' מתניתא מסייעא לחברייא. גם יש חילוף אחר בסוגי' שם ואין פה המקום להאריך ועיי' בפירושו שם. — וכמה יש מן הנילבוט פאה פ"ז הל' ב' פתר חורן כל זמן שיש לו תחתיו אין לו בראשו וכו' ע"ש וכן במ"א.

הסופרים טעו וכתבו מה שצריך להיות למטה למעלה וכו'. תרומות פ"י הל' ז' (מ"ז ע"ב) ר' אבהו בשם ר' יוסי בר חנינה רובע ציר בסאתים ציר והלוא אין ציר דג טמא מציר אמר ר' אבהו חשביית יתה קרוב למאתים ע"כ והמאמר אמר ר' אבהו צ"ל קודם והלוא אין ציר וכו'. — וכן חטאו במה שכתבו „הלכה" שלא במקומה, ברכות פ"ח (י"ב ע"א) הל' ג' מה טעמהון דבית שמאי וכו' מתניתא בשולחן של שיש ושל פרקים שאינו מקבל טומאה. הלכה ד' מה טעמן דבית שמאי שלא יטמאו משקין שבמפה וכו' והנה הלכה ד' מתחלת מן מתניתא בשולחן של פרקים ושם צריך לרשום „הלכה ד" זה הטעות נמצא ג"כ במ"א.

הסופרים טעו ודילגו משורה לשורה או ממאמר למאמר ע"י תיבות דומות. דמאי פ"ז הל' ה' (כ"ו ע"ב) תמן תנינן המניח פירות להיות מפריש עליהן מעשר שני ע"כ, והוא מהמשנה דגישין פ"ג המניח פירות להיות מפריש עליהן תרומה ומעשרות מעות להיות מפריש עליהן מעשר שני. והסופר דילג מן מפריש עליהן א' עד מפריש עליהן ב'. — כלאים פ"ד הל' ד' (כ"ט ע"ב) אין תימר מלמעלן לא אמר רבי חגי כלום, והוא שיבוש גמור ע"ש. ובמס' עירובין

פ"א י"ט ע"ג, סוכה פ"א הל' א' איתא אין תימר מלמעלן יאות אמר ר' חגי
אין תימר מן הצד לא אמר ר' חגי כלום, והסופר דילג בכלאים מן אמר עד
לא אמר. ומעות כזה נמצא בהרבה מקומות ועיין לקמן סי' ג'.
הסופרים טעו והכניסו לפעמים אל תוך הספר מה שהיה כתוב על
הגליון, וכבר הערנו על זה פ"ג ד' ל"ה ע"א. ועיי' מ"ק פ"ג פ"ג ע"ג ר' חנינא בר פפא
סליק גביה ר' תנחום בר חייה נפק לגביה לביש סנטוריה מהו סנטוריה מאנין
דלא חפיתין ע"כ. ומן מהו סנטוריה עד חפיתין הוא גליון כאשר ישפוט
כל קורא.

והנה מכל אלה יש לשפוט איך טעו הסופרים ועד היאך יש רשות
להגיה הירושלמי אשר לפנינו, והקשה שבהגהות הוא מילוי החסרון במקום
שטעו הסופרים ע"י דילוג מתיבה לתיבה אם לא נמצא המילוי במקום
אחר. — ועוד יתבאר לקמן סי' ג' שחסרו לפעמים שורות שלמות במקום
שא"א לתלות הטעות בהאופנים אשר זכרנו, ואז נשוב מלהגיה ידינו ונקבל
שכר על הפרישה יותר מן הדרישה.

(ב) הירושלמי בדפוס.

הירושלמי בא בדפוס או בשלימותו כל' הדי' סדרים עם קצת מס' נדה, או
איזה סדר או מסכתא בפרט. הירושלמי יצא בשלימותו בראשונה בויניציאה
בלי שנת הדפוס. ובהדף הקודם להספר (מיטלכלאטט) הקוק: תלמוד ירושלמי —
נדפס בבית דניאל בומבירגי מאנוירשא — נודה ונשכח למארי עלמא רעוה דרעוין
דיהב לנא חילא לאשלמא תלמודא דילן ובטימריה ובהרמנותא דיליה אנן
שרינן למיעבד תלמודא דבני מערבא יהא רעוא דשכנתיה תהא בסיעתא דילן
ונזכה לאתחלא ולאשלמא האי חיבורא בנין דביווא ונהורא דהאי חיבורא
יהכון כל אינון דתבעין אולפן וברם בקושטא דין תרע שמיא: — בויניציאה.
בהדף לפני ס' מועד:

ויבוא גוי צדיק (בראש הדף) — סדר מועד — נדפס בבית דניאל במבורגי
מאנוירשא בהרמנותה דמלכא עילאה בוצינא דקרדינותא שרינא לאדפסא
בעיקרא דגושפא סידרא תנינא דתלמודא דבני מערבא והוא סידרא דמועד
יהא רעוא דוזהריה ינהר עלן ומימריה יהא בסיעתא דילן לאנהרא לן למיעל
בלא כיסופא בתרע פלמרוי: — בויניציאה.

בהדף לפני ס' נשים:

שומר אמונים (בראש הדף) — סדר נשים — נדפס בבית דניאל במבורגי
מאנוירשא — בשמך רבון עלטין שרינא לגלפא במאני אברא סידרא תליתאה
דתלמודא דבני מערבא והוא סידרא דנשים בכעו מינך במטו מינך דיווך
ונהורך דנהיר תמיד ולא פסק ינהר עלאן למיהב לן חילא דניהך באורה קשוט
דלא נסטי ימינא ושמאלא בהאי חיבורא וניעול וניפוק בשלם בלא
כיסופא: — בויניציאה.

קלט

בהדף לפני ס' נזיקין (וקצת מס' נדה):

שאו שערים ראשיכם (בראש הדף) — סדר ישועות — בישו ובהורמנו
דמלכא עילאה שרינא לגלפא סידרא רביעאה דתלמודא דבני מערבא והוא סידרא
דיישועות יהא רעוא מן קדמוהי דיציין ויזהיר עילאן ויהא בסייעתא דילן לאשלמא
סידרא חמישאה וכולא תלמודא אמן:

ובסוף הספר:

עד כאן אשכחנא מהאי תלמודא ולאנא טובא לשלחא איגריין ואיגריין
בכל דוכתיין ופרינן ולאנא ולא אשכחנא אלא אילין ד' סידריין וגליפנא יתהון
בגילופין במאני אברא ופרזלא בעיונא סגין ושקלינן וטרינן בהו' טובא למיהך
בארח קשוט בגירס' הישרות עם תלת טפוסין אחרנין דוקניות דהוון קדמנא כד
הוינא מנהון בהאי חיבור וכען נצלי ונבעי רחמין מן קדם אלהא חייא עילאה
דיערע קדמנא תשלום האי תלמודא ונזכה לאשלמא ליה כדקא יאות ונזכה
לאשלמ' היד הגדול עם ההגהות מיימוניות והמגיד משנה והמגדל עוז והמורה
מקום שמגיה האשל הגדול הרב רבי דוד פ"צ קטון יצ"ו אשר כילה קוצים מן
הכרם ונזכה להתחיל ולהשלים כל שאר ספרי הקודש אמן.

וממה שנאמר בראש ובסוף הספר נוכל לעמוד על שנת ההדפסה. בראש
הספר נאמר דיהב לנא חילא לאשלמא תלמודא דילן, ובסוף הספר ונזכה
לאשלמא היד הגדול עם הגהות מיימוניות וכו', והש"ס בכלי דפוס בומבורגי
נשלם תחילת שנת רס"ג (עיי' מ"ח שנת י"ז 155) וס' היד ד' בומבורגי נדפס
שנת רס"ד א"כ נדפס הירושלמי דפוס בומבורגי שנת רס"ג רס"ד.

וממה שנאמר בסוף הספר ושקלינן וטרינן בהון טובא וכו' עם תלת
טפוסין אחרנין דוקניות וכו' נראה קצת דכבר בא הירושלמי בדפוס קודם ד'
בומבורגי, וקצת מורין ע"ז הגירסאות בס' שדה יהושע ובס' יפה מראה המשונות
לפעמים מהגירסאות שלפנינו וכמו שהערנו לעיל. אך לא נשמע מעולם
שהירושלמי נדפס בכלל או בפרט קודם הדפסת בומבורגי ואפשר שנדפסו
איזה מסכתות ואבדו באורך הזמן. — ויותר נראה שתי' טפוסין לאו דוקא
והכונה על כתבי יד עיי' לקמן סי' ג'.

בדפוס זה מסודרת המשנה דכל הפרק בראש כל פרק ופרק וכל משנה
מצויינת במ' „הלכה“ ואח"כ באה הגמ' החזרת על המשנה ומצויינת הלכה
של המשנה: הלכה ב', הלכה ג' וכו' (הלכה א' אינה צריכה ציון) ומפרישת אותה.
ולפעמים בא בגמ' „הלכה“ בלי שום מאמר המשנה ולפעמים הובאו בהציון
איזה מלות מהמשנה וכאשר הוא בציוני תלמוד בבלי. — ומס' ברכות
יוצאת מן הכלל, המשנה טובאה לרוב בשלימות בהציון והיא משונה לפעמים
בנוסחתה מן המשנה בראש הפרק (עיי' לעיל פ"ג). — ובאיזה מסכתות לא
נוכר הלכה ב' הלכה ג' ובא לבד הלכה, הלכה. וכן הוא במס' ברכות.
ולפעמים בא בגמרא במקום הלכה „מתני“ עם איזה תיבות של המשנה
דראש הפרק ולא נוכר מתני' ב' מתני' ג'. (במס' שבת.) ולפעמים

נרשם פיס' (פיסקא) ולא נאמר פיס' ב' פיס' ג' (במס' עירובין). ובמס' מעשרות פ"א ומס' קדושין פ"ד בא בערכוביא הלכה ופיס'. — ולפעמים ציון ההלכה אינו מדויק כלל ובא הלכה ב' וקאי על משנה ג' וכו' וכבר הערנו ע"ז בדה"ט 265.

הקלף והאותיות יפות ואך לפעמים אין להבדיל בין האותיות הדומות ב"ת כ"ף, דלית ר"ש.

בדפוס זה בא בקצת מקומות — והם מעטים — ס"א. ברכות ו' ע"ב והממונה ממצעו בינו לבין העם משנה אחרונה ס"א ראשונה. — שנועות סוף פ"ח ראה עדי טביחה באין ואמר טבחתו מאחר שאין ס"א שיש, בהודייתו ממש פטור ס"א חייב.

הירושלמי נדפס שנית בשלימותו קראקא. בדף שלפני הספר חקוק: תלמוד ירושלמי. נודה ונשכח למארי עלמא וכו' וכמו שהוא בדפוס ויניציאה (בומבירגי). ועוד נוספו שם איזה שורות המספרות מעלת הספר וכי נוסף פה פירוש (והוא הפירוש הקצר הנזכר לעיל), ובסוף הדף: „נדפס פה קראקא תחת ממשלת אדונינו המלך האדיר זיגמונד השלישי וכו' הוקם על ידי יצחק בן הר"ד אהרן זצ"ל מקק פריסטיין מן המיצר קראתי ה' וכו'". (שנת שס"ט). הפרט נבלע באותיות הפסוק, וכן הוא בהרבה דפוסים הבאים להלן ואנחנו נכתוב תמיד בקיצור הפרט העולה מן הפסוק). — מעבר לדף נמצאה הקדמה המספרת בשבח הירושלמי וכי אינו נמצא וכי המדפיס שינס את מתנו להוציאו לאור וראוי לכל מבקש ה' להכניסו אל ביתו. — ונספה אל ההקדמה שיר חרוזי וענינו כענין ההקדמה. — ובסוף הספר מסיים עד כאן אישכחנא מהאי תלמודא וכו' וכמו שהוא בדפוס ויניציאה עד ונזכה לאשלמא ליה כדקא יאות.

הירושלמי ד' קראקא הוא העתקה דף בדף ואות באות של הירושלמי ד' ויניציאה (ואך בס' זרעים נמצאו איזה שינויים) והמדפיס הכחיד תחת לשונו המקור אשר ממנו לקח הדפוס הזה, ולא הזכירו גם ברמז. ובמס' ברכות שינה לטוב והציג אצל ההלכה סימן מספר ההלכות, הלכה ב' הלכה ג' וכו', אבל הרע לעשות במה שנאו בו טעיות אשר לא נמצאו בד' ויניציאה. גם הציג השמות בראשי תיבות אשר הן בד' ויניציאה במילואם, כגון ר"ש ונשאר הדבר בספק אם הוא ר' שמואל או ר' שמעון, ר"ח ונשאר הספק אם הוא ר' חנינה או ר' חנניה או ר' חנינא או ר' חסדא. — עוד זאת השחית המדפיס שלא השאיר ריוח בין הלכה להלכה וילאה הקורא למצוא ההלכה.

הקלף של ד' קראקא שחור מאוד והאותיות לפעמים מקולקלות ובפרט באותיות הדומות.

על פי הירושלמי ד' קראקא נדפס מאז והלאה הן הירושלמי בשלימות הן איזה סדר או מסכתא בפרט ואך מעטים יוצאים מן הכלל וכאשר נזכר להלן.

הירושלמי נדפס שלישיית בשלימות בקראטאשין, ועל הדף שלפני הספר חקוק: „תלמוד ירושלמי כמו שנדפס בוויניציאה בשנת (ה' אלף רפ"ב*) (ל"ע) עם פירוש קצר על הגיליון כבדפוס קראקא (משנת ה' שס"ט) ונלוו אליו הגהות ומראה מקום ממסכתא למספתא בירושלמי ובש"ס בכלי מכילתא ספרא ספרי תוספתא מדרשים. הובא לבית הדפוס מאת מה"ו בן ציון בעהרענד קראטאשין בשנת תרכ"ו לפ"ק. ובדף ב' נמצא הקדמה להמוציא לאור ובה מעתיק דברי המגיהים ד' ויניציאה בסוף הספר ודברי המדפיס ד' קראקא בהקדמתו, גם מזכיר שמות החכמים מחברי ההגהות ומראה מקום של דפוס ה, והם הרב מ"ה זלמן בראן רב בשניידעמיהל, הרב מ"ה יודל מסלאבאדקי ז"ל, הרב מ"ה מרדכי בן מ"ה יצחק יהודה ווייסמאן חיות מטארנאו.

הדפוס הוא על קלף יפה ובאותיות מהודרות והוא מלה במלה בדפוס קראקא (אלא שנוספו עוד טעויות בדפוס זה). ומה שכתוב בפתח הספר „כמו שנדפס בוויניציאה“ לא דיבר המדפיס נכונה, כי לא היה כלל לפניו ד' ויניציאה וכאשר מוכח מן הספר.

הירושלמי נדפס רביעית בשלימות בזיטאמיר משנת תר"כ עד תרכ"ז בדפוס הישותפים נכדי הרב מסלאוויטא מ"ה הנינא ליפא ומ"ה יהושע הישל שפירא עם פירושים שונים ועם נר מערבי ועין משפט מהרבנים מ"ה זאב איטינגא ומ"ה יוסף שאול הלוי נאטאנואהן, ועם גיליון הש"ס מהרבנים אלה. נר מערבי כולל מסורת הש"ס בכלי וירושלמי תוספתא מכילתא וכו' ועין משפט מורה מקום החלכה במייטוני סמ"ג וש"ע. — גיליון הש"ס כולל הערות וחדושים מאת הרבנים אלה. — ועל צד הירושלמי נרשם מקום פסוקי תנ"ך המובאים בתלמוד זה.

הדפוס הזה הוא על קלף יפה מאוד ובאותיות מהודרות אין כמוהו לטוב בכל דפוס ירושלמי, אך על זאת ידוה לב הקורא שלא הציגו המדפיסים כל המשנה של הפרק בראש הפרק כמו שהוא בדפוס ויניציאה וקראקא, ועי"ז שגו במס' ברכות ולא הביאו הפסקא פ"ט ר' יהודא אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שברא את הים בזמן שרואהו לפרקים אומר ברוך עושה בראשית, וכן פסקות אחרות המשונות מן המשנה (עיי' לעיל פ"ג). גם לא הדפיסו כלל משניות הפרקים אשר אין להן גמרא, וכבר הראינו בס' דרכי המשנה פ"ג מה שיש בזה מן ההפסד.

המדפיסים לא גילו ע"פ איזה כתב יד או דפוס הדפיסו הירושלמי, והם לרוב ע"פ ד' קראקא.

ונכתוב על הסדר איך יצאו לאור חלקי הירושלמי של דפוס זה. בשנת תר"כ יצא לאור ס' מועד עם פ' קרבן העדה ושירי הקרבן (ונר מערבי וגיליון הש"ס והם בכל סדר ואין צורך לכפול ולשנות זכרונם בכל סדר). ובסוף הסדר פ' פני משה ומראה הפנים ויצא פה בראשונה לאור. בשנת תרכ"ה יצא לאור ס' נויקן עם פ' פני משה ומראה הפנים

ונוספו עליו חידושים נקובים בשם ציון ירושלים מאת הגאון מו"ה יוסף
שאול הלוי נאמאנזאהן.

בשנת תרכ"ו יצא לאור ס' זרעים עם פי' פני משה ומראה הפנים ועם
פי' מו"ה אלעזר איזקרי (והוא מכ"י אקספארד) על מס' ברכות. ושני פירושים
אלה יצאו פה בראשונה לאור. — וס' זרעים נראה קצת ע"פ דפוס
אמשטירלדס עי"י לקמן.

בשנת תרכ"ז יצא לאור ס' נשים עם פי' קרבן העדה ושירי עדה, ועם
פי' פני משה ומראה הפנים ועם ציון ירושלים.

אלה הם דפוס ירושלמי בשלימות. ופרטי דפוס ירושלמי הם:
לפי סדריו, "תלמוד ירושלמי סדר מועד עם פי' קרבן העדה ותוספות
המכונים שירי קרבן מהרב הגאון הגדול חכם הכולל מהור"ר דוד נר"ו אב"ד
דק"ק דעססא נדפס בק"ק דעססא שנת תק"ג".

תלמוד ירושלמי סדר נשים עם פי' קרבן העדה וכו' (כמו בס'
מועד) נדפס בק"ק ברלין שנת תקי"ז.

ואלה ב' סדרים הם ע"פ ד' קראקא ונשתנו לגרעון במה שלא בא
המשניות בראש הפרק וחסרו הפרקים אשר אין להם גמרא.

"תלמוד ירושלמי מסדר נשים עם פי' פני משה והוא חיבור נפלא
מעשה רב ונורא אשר פעל ועשה והוציא לאורה הוא החכם השלם והכולל
ה"ה הרב המופלג כמו"ה משה מרגלית וכו' ואל פניו יצא נוגה לו סביב
ומראהו עמוק מן האור והם תוספות מרובה על העיקר נחמדים מזהב וכו'
וקראם בשם מראה הפנים. שנת תק"י באמשטרדס".

"תלמוד ירושלמי מסדר נזיקין עם החיבור פני משה וספר מראה
הפנים אשר חיבר ואיזן ותיקן הרב הכולל הגאון המופלא כמוהר"ר משה
מרגלית וכו' שנת תק"ל ליוורנו".

גם אלה שני סדרים נשתנו במה שלא באו המשניות בראש הפרק וחסרו
המשניות אשר אין להן גמרא.

סדר מועד מן תלמוד ירושלמי עם פי' קרבן עדה (העדה) ושירי
קרבן בשני חלקים, ונצמדו אחרי כל חלק וחלק הגהות ותיקונים וגם חידושים
והוספות רבות, אשר מקרוב באו מהרב המאה"ג המפורסם מו"ה נחום טריביטש
נ"י וכו' ונקראים בשם שלום ירושלים ונוסף לזה כל מראה פרטי מסכתות
הירושלמי. וייען תקפ"א".

"ספר שדה יהושע הוא ביאור לקצת מסכתות מהתלמוד ירושלמי
החלק הדיני ממנו אשר ביאר ברוב בנין ורוב ענין התור' הגדול הדיין המצויין
רב ועצום חסר מגזע היחס כמוהר"ר יהושע בנבנשתה וכו'. קושטנדינה שנת
תכ"ב". — וכא פה התלמוד ירושלמי דמס' ברכות פאה ערלה חלה בכורים,
וההגדות נשמטו כאשר כתבנו לעיל. — הדפוס נשחת מאוד והאותיות
מטושטשות.

"תלמוד ירושלמי עם פירוש על קצת מסכתות מס' מועד וס' נשים
וס' נזיקין הנקרא שדה יהושע. קושטנדינא שנת תקי"ד". — בזה הדפוס באו

לכד המסכתות דס' מועד נשים ונזיקין אשר להם הפירוש שדה יהושע (עיי' לעיל). הדפוס הוא נעלה מאוד על הדפוס הקודם.

„תלמוד ירושלמי מן מסכת ברכות וס' זרעים כולה ומסכת שקלים עם פירוש מספיק מאוד ותוספות קצת אשר איזן חיקק וחיבור (וחיבר) התורני הרבני מו"ה אליה בן מו"ה יהודה ליב זצ"ל מתגורר במדינת פולדא ע"פ התוספתא והמכילתא וכו'. אמשטירלדס שנת ת"ע." — הדפוס הזה מלא שיבושים וגם משונה מאוד מדפוס ויניציאה וקצת נראה שהוא נעשה ע"פ איזה כ"י אשר מצא המדפיס, אף שהמדפיס והמפרש לא דברו מזה מאומה, ויותר מזה המפרש תמך ברוב מקומות פירושו על ד' קראקא ולא הרגיש שהד' זה משונה מד' קראקא. — הכ"י אשר היה לפני המדפיס הוא לפעמים מעולה על הכ"י אשר היה לפני המדפיס ד' ויניציאה, וברוב מקומות הוא גופל ממנו והוא מלא טעויות ושיבושים. עיי' דמאי פ"ה י"ד ע"א ר' יוסי בשם ר' יונה בשם חזקיה אין בלילה וכו' (וכן הוא בד' קראקא וקראטאשין) והוא שיבוש גמור כאשר מורה הכפל „בשם“, ובד' ויניציאה שם כ"ד ע"ד בא על נכון ר' יוסי בשם ר' פדיה ר' יונה בשם חזקיה, ועיי' בר"ש. — בדפוס זה שם מתניתין פליגא על ר"י בגרוגרו' ובתמרים בולל ונוטל, ובמשנה איתא בתמרים ובגרוגרות. ובד' ויניציאה מתניתין פליגא על ר' יוחנן ובתמרים ובגרוגרות וכו'. — כלאים סוף פ"ט בדפוס זה ר' ירמיה בעי הוא ובנו מהו שיצטרפו בכלאים הואך עכידא הוא לביש מאנין דכתין ושעק פיסקי דלמר ועגלה על תרויהון ע"כ ואין שחר לזה. ובד' ויניציאה הך עכידא הוא לביש מאנין דמר ובריה לביש מאנין דכיתן נסב פיסקי דאמ' ועגלה על תרויהון. — וכן נמצאו הרבה שיבושים בדפוס אמשטירלדס ולפעמים נפקדו שורות שלימות. דמאי פ"ב ו' ע"ב ר' אבהו אמר רבי אמר אחר מקומו והורי ליה כהדא דר"א ב"ד שמעון. ובד' ויניציאה כ"ב ע"ד ר' אבהו אמר רבי אומר אחר מקומו ור' אלעזר בי ר' שמעון אמר אח' מעמדו ר' אבהו אומר אחר מקומו והורי ליה כהדא דר' אלעזר בי רבי שמעון. — ולפעמים הגי' בדפוס אמשטירלדס מכוונת יותר מד' ויניציאה. דמאי פ"ד י' סוף ע"ב עד שלא נראה לעשר מעשר בנתיים. ובד' ויניציאה כ"ג סוף ע"ד עד שלא נראה לעשר בנתיים. אבל קצת נראה שהגי' במקומות כאלה הן תקונים מידי המגיהים. — בדפוס זה שמות התנאים והאמוראים הם לרוב בראשי תיבות ר"מ ר"י ר"ש וכו'.

„תלמוד ירושלמי מן מסכת בבא קמא ובבא מציעא עם פירוש מספיק מאוד ותוספות קצת אשר איזן וכו' מהר"ד אליהו וכו' מתגורר במדינת פולדא וכו'. אופיבאך שנת תפ"ה." —

תלמוד ירושלמי מן מסכת בבא קמא ובבא מציעא בבא בתרא עם פ"י מהר"ד אליהו וכו'. פראנקפורט דמיין שנת תק"ב." —

„תלמוד ירושלמי סנהדרין שבועות מכות עם פ"י קרבן העדה ושירי קרבן בלא הודעת מקום וזמן הדפוס (שיטלבלאטט).“ —

תלמוד ירושלמי ברכות עם פני משה ומראה הפנים בלא הודעת מקום וזמן הדפוס.

„מס' שקלים עם תלמוד ירושלמי עם הגהות הגאון ר' אליהו מוילנא
ופי מ"ה ישראל בן מ"ה שמואל, הובא בראשון לרפוס במינסק שנת תקע"ב
ועתה פעם שנית שטעמטין תרכ"ג."

„מס' שקלים תלמוד ירושלמי עם פי פני זקן מהרב מ"ה יצחק
מקאמארנא. לכוב תר"א."

„ספר שערי ירושלמי כולל א) פירוש נחמד על סדר זרעים עם
הגהות על ב' מס' דמאי ושביעית מרבינו הגדול מאור הגולה הגר"א מוילנא
ב) הגהות וחידושים על איזה מסכתות משאר סדרים מהירושלמי ג) הגהות
וחידושים על איזה מסכתות מתלמוד בבלי והר"ף מכבוד הרב הגאון הגדול
וכו' מ"ה דובערוש אשכנאזי. ווארשא תרכ"ו."

ג) כתבי יד של הירושלמי.

כתבי יד של הירושלמי ספו תמו ואינם גם בנתי עקד הספרים בפאריז,
לאנדאן, מינבען וכו' (ואפשר שכ"י גנוז ברומי בוואטיקאן), ואך בבית העקד
הספרים בעיר לידן במדינת האללאנד נמצא כ"י של הירושלמי והוא מעובד המלומד
הגדול סקאלינער. הכ"י הוא בשני כרכים גדולים (פאליאנטען), הכרך הראשון
כולל ס' זרעים ומועד עם איזה דפים דמס' יבמות, הכרך השני ס' נשים חוץ
מן אותן דפים דמס' יבמות הכתובים בכרך הראשון (והוא ע"י שגיאת המדבק
ספרים — בוכנינדר — אשר שנה ג"כ במ"ס עירובין ולא דיבק הדפים כסדרן)
עד סוף נזיקין ואיזה דפים דמס' נדה וכמו שהוא בד' ויניציאה. — בסוף
ס' מועד גילה הסופר שמו ושנת הכתיבה, וז"ל:

אני יחיאל ב"ר יקותיאל ב"ר בנימין הרופא נ"ב"ת"א" כתבתי זה הספר
ירושלמי מסדר זרעים ומסדר מועד לר' מנחם ב"ר בנימין ב"ר מנחם והעתקתי
מספר משובש ומוטעה הרבה עד מאוד ומה שיכולתי להכין ולהשכיל בו
הגהתי בו כפי עניות דעתי, וידוע אני שלא הגעתי לתכלית השיבושים והטעויות
אשר מצאתי בהעתק שהוא ואפי' לחציים לפיכך הקורא בספר הזה וימצא בו
שיבושים וטעויות ידיניני לזכות ואל יתלה כולם בי והשם ברחמי יסלה ודוני
וינקיני משגיאות כמה שני שגיאות מי יבין מנסתרות נקיני הרחמן יזכה ר' מנחם
ב"ר בנימין ב"ר מנחם להגות בו הוא חרעו וזרעו זרעו עד סוף כל הדורות
ויקיים עליו ועל זרעו ועל זרעו זרעו זרעו זרעו זרעו זרעו זרעו זרעו זרעו זרעו
מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות כל הכתוב בו כי אז תצליח
את דרכיך ואז תשכיל ונשלם ב"ב ימים לחודש שב"ט של שנת חמשת
אלפ"ם וארבעי"ם (ט"ס) ותשע"ה וארבעים לבריאת עולם.

יחדתי תני תורה ליוצרך	אשר תמיד ידי עבדו מסעד
וגם עתה תמכני בחסדו	לפניי להיות... הולך... וסועד
שני סודרי ירושלמי לכלות	בסדר הזרעים גם בטועד

ואלה הדברים נשנו בסוף ס' נזיקין (אך במקום מס' זרעים ומס' מועד כתוב מס' נשים ומס' נזיקין גם נפקד השיר 'יחודתי וכו'), והותם: ונשלם בכ"ה ימים לחודש אדר הראשון של שנת חמשת אלפים ותשעה וארבעים לבריאת עולם.

הכ"י כתוב באותיות יפות ושחורות ואך באיזה מקומות קצת הכתב מטושטש. המשניות באות בראש כל פרק, והפרק נחלק להלכות. המאמר הנשנה ונכפל בכ' מסכתות נכתב בכ"י רק במס' אחת ונשמט במס' אחרת. עיי' ד' ויניציאה ברכות פ"א ב' ע"ג דלמא ר' חייא רבא ור' שמעון בן הלפתא הוו מהלכין בהרא בקעת ארבל וכו' ונשנה יומא פ"ג מ' ע"ב, ובכ"י נשמט במס' יומא. — בד' ויניציאה ברכות פ"ב ד' ע"ב ר' יוחנן הוה מסתמך על רבי יעקב בר אידי והיה ר' אלעזר חמי ליה וכו' ונשנה ג"כ בשינוי קצת שקלים פ"ב מ"ז ע"א, ובכ"י נשמט במס' שקלים (והמאמר זה משולש סוף מ"ק פ"ג ע"ג ושם הוא ג"כ בכ"י). — בד' ויניציאה פסחים פ"י הל' א' זעורה שאל ר"ל יאשיה כמה הוא שיעורן של כוסות וכו' עד סוף ההלכה ונשנה שקלים פ"ג מ"ז ע"ב, ובכ"י נשמט במס' שקלים. — ולפעמים כתוב בכ"י קודם השמטה גר"ש (עיי' לעיל ל"ז ע"א). בדפוס וויניציא' סוטה פ"א הל' א' רבא בשם ר' ירמיה אף בעידי סימנין כן וכו' עד סוף ההלכה ונשנה מס' כתובות פ"ב כ"ז ע"ג, ובכ"י נשמט במס' כתובות וכתוב שם,, גרש בהילכתא קדמייתא דסוטה". — בכורים פ"א ס"ד ע"א תמן תנינן ר' יהודה אומר בת גר זכר כבת חלל זכר וכולהון מקרא אחד הן דורשין וכו' ונשנה בענינו קידושין פ"ד ס"ז ע"א, ובכ"י הוא לכד במס' קידושין (כי שם מקומו) ונשמט במס' בכורים וכתוב שם,, גירש בקידושין פרק רביעי עשרה יוחסין הל' ו' ר' אליעזר בן יעקב או".

ונראה שזה היה מנהג הסופרים להשמט במס' זאת מה שבא כבר במס' אחרת, וכזה יובן כמה שנראה לפעמים זר בדברי רבותינו בעלי התוס' שהשמטו הירושלמי במקומו והביאו המאמר ממקום אחר. עיי' תוס' סוכה י"ט ע"א ד"ה לא יהא ובירושלמי דברכות פ"ג שאכלו משמע דאויר מצטרף ואין ישנים תחתיו כפי' הקונט' והו' לישונו אנן קיימין בסוכה וכו', והנה זה הירושלמי הוא מלה במלה במקומו בסוכה שם והתו' מביאין הירושלמי דג' שאכלו. — שם מ"ד ע"א סד"ה והא א"ר יוחנן ודכוותיה אישבחן פרק אין מעמידין (צ"ל פרק ר' ישמעאל) דא"ל ר' יוחנן לר' חייא בר אבא הלין תלת מילין סלקין מן גביכון ע"כ, והמאמר זה הוא כאן בסוכה במקומו. — כתובות ע"ח תו' ד"ה נפלו לה במס' פיאה דירושלמי פרק ב"ש בעי ר' תנחום קמי ר' יוסף אמאי לא תני ליה גבי דברים שהם מקולי ב"ש וכו', והוא פה בירושלמי במקומו. — ולפי מה שיצא לנו מהכ"י אין אנו מוכרחים לנוס לעזרה שכ"י של בעלי התו' היו חסרים במקום זה (עיי' לעיל), אבל נאמר בבירור בכ"י של תו' השמיטו הסופרים אלה מקומות של הירושלמי במס' סוכה ומס' כתובות ומס' ע"ז לפי שהיו כתובים במס' ברכות פאה ובע"ז, (ובע"ז אף שהיא מאוחרת למס' סוכה יען שעיקר מקום השיטה הוא בע"ז).

ונחזור לכ"י דליידן. מלבד אלה השמטות שזכרנו אשר השמיט הסופר בכונה נמצאו השמטות ע"י מהירת הסופר אשר דילג מתיבה לתיבה הדומה לה או משורה לשורה או כמה שורות ולפעמים גם באותה שורה. והטעיות אלה רבו כמו רבו בכ"י זה ונזכיר קצתן לדוגמא. בדפוס ויניציאה תרומות פ"א הל' ב' (מ"ז ע"ד) ומפני שצריכין מחשבה יהא משקה סרוח מעיקרו טמא הואיל והן צריכין מחשבה יהא סרוח מעיקרו טהור. ובכ"י ומפני שצריכין מחשבה יהא משקה סרוח מעיקרו טהור, ודילג הסופר מן יהא הראשון עד יהא האחרון. — בדפוס ויניצי' מ"ש פ"א הל' ג' (ג"ב ע"ד) מה נפקה מביניהון וולדה בכור והקדישה שלמים מאן דאמר לא התירה התורה לקח בכסף מעשר אלא שלמים בלבד קריבה מאן דאמר בלקחתה פקעה ממנה קדושת מעשר אינה קריבה. ובכ"י מה נפקה מביניהון וולדה בכור והקדישה שלמים מאן דאמר בלקחתה פקעה ממנה וכו' ודילג הסופר מן מאן דאמר הראשון עד מאן דאמר השני. — שבת פ"א הל' א' (י"ג ריש ע"א) בדפוס ויניצי' רבי אבהו אומר בשם רבי אלעזר בשם רבי יוחנן היה עומד ברישות הרבים וזרק למעלה מעשרה רואין שאם תפול אם נחה בתוך ארבע אמות פטור ואם לאו חייב והתני שמואל מרשות הרבים לרשות הרבים ורשות היחיד באמצע רואין שאם תפול נחה בתוך ארבע אמות פטור ואם לאו חייב תמן את אמ' אין הרשות הרבים מצטרפת וכו'. ובכ"י ר' אבהו א' בשם ר' אלעזר בשם רבי יוחנן היה עומד ברישות הרבים וזרק למעלה מעשרה רואין שאם תפול נחה בתוך ארבע אמות פטור ואם לאו חייב תמן את א' אין רשות הרבים מצטרפת, ודילג הסופר כמה שורות מן ואם לאו חייב הראשון עד ואם לאו חייב השני. — ודילוגים כאלה הן קמנים הן גדולים נמצאים כמעט בכל פרק. ולפעמים חסר קצת המאמר בסופו ע"י דילוג מחמת תיבות דומות. פאה פ"ז כ' ע"א בדפוס ויניציאה אי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה כתף אבל לא נטף אבל לא כתף לבעל הבית, ובכ"י חסרין התיבות יש לה כתף וכו' הרי היא של בעל הבית. — תרומות פ"ד הל' ה' ט"ב ע"ד בדפוס ויניצי' כמה דבית שמאי אמרין קדשו מדומעין כן רבי אלעזר אומר קדשו מדומעין, ובכ"י כמה דבית שמי אמרין קדשו מדומעין, והשאר חסר.

ולפעמים השמיט הסופר קצת המאמר בכונה ואין לעמוד על סוף דעתו. בדפוס ויניצי' פסחים פ"ז הל' ט' (ל"ה ע"א) אמר רבי בון בר חייא ירדו לה כשיטת רבי ישמעאל כמה דר' ישמעאל אמר תמן תינוק שעבר זמנו נימול בין ביו' ובין בלילה והכא עיבר זמנו נשרף בין ביום בין בלילה. ובכ"י א' רבי בון בר חייא ירדו לה כשיטת ר' ישמעאל כולי ע"כ, ומי יודע למצוא פשר הדבר? ור' ישמעאל לא נמצא בכל הסוגי'.

בהכ"י נמצאים הרבה ראשי תיבות: ה"ק במ' הקב"ה יש' במ' ישראל, א' במ' אמר, ר' במ' רבי, ורק באמוראי דבבל נכתב תמיד רב ע"י לעיל ריש פ"ד. הודושלמי ד' ויניציאה מסכים עם הכ"י זה אלא שמתחיל הראשי תיבות. ה"ק הוא בדפוס הקדוש ברוך הוא או הקב"ה, יש' בדפוס ישראל, א' בדפוס

אמר או אמ', וכן לרוב רבי ולפעמים ר'. — גם זאת להדפוס ויניציאה שהדילוגים של הכ"י כתובים במילואם. — וכבר הבאנו לעיל מאמר המגיהים ד' ויניציאה בסוף הספר שכתבו: ושקלינן וטרינן בהון טובא למהך באורח קשוט בגורם הישרות עם תלת טפוסין אחרנין דוקניות דהוון קדמנא. גם הערנו שנראה הכונה על ג' כ"י. ואפשר שהכ"י זה היה במספר אלה ג' טפוסין (כ"י) אבל יש בזה מקום ספק, כי נמצאו טעויות בד' ויניציאה אשר אינן בכ"י זה. עיי' בדפוס פאה פ"א ט"ז ע"ג אמר ר' יודן קפודקיא בעא קומי ר' יוסי תמן אמרינן זרעי אילן קרויין זרעים וצ"ל אין זרעים וכו' וכן הוא בכ"י (*). בכ"י כתובים הרבה הגהות על הצד והן באות למלא הדילוגים וקצתן לתקן הטעויות. וההגהות אלה אינן מיד הסופר הכ"י כאשר ניכר מתוך האותיות וגם מתוך הדיו הדיחה בהגהות (ואך איזה הגהות למלא הדילוג הן מיד הסופר ונער יכתבן). — וקצת ההגהות נכתבו בדיו שחור וכאותיות משונות מן שאר ההגהות, וזה מורה שהיו שני מגיהים זה אחר זה, והאחרון מילא מה שלא כתב הראשון. וזה ניכר בפרט שבת פ"א הל' א' בגליון המאמר ח' ר' אבהו א' בשם ר' אלעזר וכו' שהבאנו לעיל.

הגהות אלה נראין נלקחין מהירושלמי ד' ויניציאה. ובע"ז פ"ב הל' ב' נמצא מקום ריק בכ"י באמצע השורה ובהגהה על הצד כתוב, "ישו בן פנדרא" והוא בד' ויניציאה ע"ז שם מ' ע"ד. — ולפעמים ההגהה באה לבאר איזה מלה. כתובות פ"ה הל' ח' (בדפוס ל' ע"ב) דאינון לעיי וכתוב על הצד, "פי' יגיעין עיף ויגע בתרגום ירושלמי לעיין ומשלהן. — ונמצא בד' ויניציאה חלה פ"ג ג"ט ע"ב על הצד, "גר' הר"ש בן אדרת דלא" ולא נמצא בהגהה בכ"י, ואפשר שלא חש המגיה לכתבו, יען שאינו בעיקר הספר ד' ויניציאה.

(* ועיי' גם 'Catalogus codicum Hebraeorum Bibliothecae Academiae Lugduno-Batavorum auctore M. Steinschneider, p. 342. וזה סלמך שם שהיכושלמי ד' ויניציאה נדפס ע"פ הכ"י זה הוא שלל בדיוק ולכ"ך סיקון, הלוח כוזה ונאמרים חקרים בהכ"י והם נוולאים בד' ויניציאה וכוונן שכתבנו. ודי אס נאמך שהכ"י דליידן היה בתוך הג' כ"י אשר נהס נדפס היכושלמי ד' ויניציאה.

המבואר במשנה ראשונה...
המבואר במשנה שנייה...
המבואר במשנה שלישית...
המבואר במשנה רביעית...
המבואר במשנה חמישית...
המבואר במשנה ששית...
המבואר במשנה שביעית...
המבואר במשנה שמינית...
המבואר במשנה תשיעית...
המבואר במשנה עשירית...

הוספות.

לד' ט' ריש ע"א.

אחר,, והרבה פעמים בא בקיצור כיני וכו' והוא במ' הכיני" יש להוסיף
ובערך ערך כן ה' איתא: בירושלמי כיני מתניתא פ' כן היא מתניתא עכ"ל.
אבל ממה שנמצא בכ"מ כיני ביר' אחר כ"ף נראה יותר כדברינו.

לד' י"ג ע"א.

לסגנון הירושלמי יש להוסיף: ואדיין את לזו כלו עוד את צריך לזו
פ"י עוד את מתקשה בזה, ונאמר בתשובה לשואל דבר אשר תירוצו נראה
פשוט. גיטין פ"ט הל' י' (ג' ע"ד) ר' חזיה בר אשי בשם איסי האומר איני
זן ומפרנס כוספין אותו להוציא בעי ר' ירמיה קומי ר' אבהו וכוספין אמר ליה
אדיין אר ליי (צ"ל לזו) אם מפני ריח רע כוספין כל שכן מפני חיי נפש ע"כ.
וכן בא בהרבה מקומות ואדיין את לזו. ואדיין הוא במ' עדיין עיי' רמב"ן פ'
כי תצא פ' לא תתעמר בה. וכן הוא בירושלמי לרוב.

לד' כ"ה ע"א לתוספתא דבני בבב.

וכן נראה מן התוספתא דבני בבב הכרייתא ב"ב קל"ה ע"ב ת"ד איזה
הוא דייתיקי כל שכתוב בה דא תהא לטיקם ולהיות, כלו זה הוא לשון
דייתיקי וכמו שפ"י הרשב"ם שם. אבל כאמת דייתיקי היא מלה יונית *διαθηκή*,
ופתרונו צוואת המת. וזה מוכיח שהכרייתא זאת נשנית בבבב, ובבבב לא
הבינו ל' יונית וכידוע, לכן פירשו בענין זה.

לד' ט"ז ע"ב.

סוף ד"ה והחכמים מסדרי הש"ס יש להוסיף: ועיי' ב"ב ס"ה ע"ב ת"ד
צינור שחקקו ולבסוף קבעו וכו' מני לא ר' אליעזר ולא רבנן הי ר' אליעזר,
והש"ס נושא ונותן שם הרבה למצוא לאיזה ר' אליעזר ורבנן נתכווין המקשה
מני לא ר"א וכו', זה מורה שהך הא מני לא ר"א ולא רבנן נאמר בדור
קדמון וברמז בעלמא והרור האחרון נתקשה למצוא פשר הדבר. וכבר
דברנו מזה במ"א.

לד' מ"ח ע"א.

אחר,, וזה מורה שהבבלי קורא לפעמים ישיבת מבריא על שם ר' יוחנן" יש להוסיף: ועיי' ירושלמי תענית פ"ד ס"ז סוף ע"ב והשבת כל משישה וכו' דרומאי נהגין חגה ציפוראיי נהגין חדשה טיבראי נהגין שבתה (וכבר הבאנו המאמר לעיל ד' ע"ב), ובבלי תענית כ"ט ע"ב הובא הפלוגתא דר"מ ור' יהודה ורשב"ג אם מ"ח או כל החודש או אותה שבת ואיתא התם אמר ר' יוחנן ושלשתן מקרא אחד דרשו דכתיב והשבת כל משישה חגה וכו' מאן דאמר מ"ח מחגה ומ"ד כל החודש מחדשה ומ"ד כל השבת משבתה ע"כ. והוא מיוסר על זה המאמר דירושלמי כאשר יבין כל משכיל.

עוד יש להוסיף שם אחר,, וגם עמדה על מכונה אחרי תום הישיבות בא"י" וגם ההשערה דלעיל יש לקיים שר' יוחנן התחיל ליסד הירושלמי באיזה רמזים ומאמרים והבאים אחריו הרחיבו את אשר החל לעשות, וכמו שמצינו בענין התוספתא שר"ע ירה אבן פנתה ור' נחמיה ואחריו ר' חייא ור' אושעיא העמידו הכנין על מכונה. עיי' דה"ט צד 306 211.

לד' מ"ט סוף מאמר ד'.

הרמב"ם בפירושו למס' מכות פ"ג מ"ז כתב וכשהתרו לו גם כן ואמרו לו זה שאתה שותה וכו' ומסיים וכך פי' בירושלמי ע"כ. וזה הירושלמי הוא נזיר פ"ו הל' ה', והרמב"ם לא הזכירו בפירושו לנזיר ובמס' מכות הזכירו, מזה נראה שהיה עוד לפני הרמב"ם ז"ל הירושלמי לפ"ג דמכות וכמו שהיה לפני בעלי התו' הירושלמי דמס' נדה מפ"ג ואילך ולא בא לדינו.

ודע דהתשב"ץ כתב בסוף פירושו למס' קינים וז"ל: והסדר החמישי חכמת הוא ס' קדשים שצריך חכמה יתירה שנמסר לכהנים שנאמר בהם יורו משפטך ליעקב ובכל הסדר יש תלמוד בבלי וגם ירושלמי זולתי מס' מדות וכו' ע"כ. ואין הכונה אגמ' שלמית של הירושלמי לס' קדשים דהרי לא היה ירושלמי לזה הס' להראשונים אשר קדמוהו, הרי"ף ז"ל וכו' והואך היה להרשב"ץ. ונראה גם פה כמו שכתבנו לעיל על הרמב"ם שלא היו לפני הרשב"ץ כ"א איזה דפין. — ובכלל נאמר כל זמן שלא נמצאו בדברי הראשונים מאמרים שלמים אשר הזותם וענינם מוכיחים שהם מהירושלמי לס' קדשים יש להחליט שלא היה ירושלמי לס' זה ולא נפן אל רמזים וראיית חיצוניות, אשר מקורן לרוב המהירות ושגירת הלשון או שגיאת הסופרים.

לד' נ"ב ע"ב.

הירושלמי מספר והולך כדרכו: אמרין ליה דיקליט חזירא בזינן דיקליטיאנוס מלכא לא בזינן. ובב"ד איתא אמרין ליה לדיקליטייננס רעי חזירין איקלינן ברם לדיקליטייננס מלכא אנן משועבדים. — ובירושלמי מסיים: ואפילו כן לא מכסי לא ברומי זעיר ולא בחבר זעיר. ואם המאמר זה יצא מפי דיקליטיאנוס הכונה ולא בחבר זעיר על הפרסיים המכונים חברים

מעת מלוך הואסענידען (עיי' פ"ד סוף ערך ר' יוחנן) ודיקליטיאנוס נלחם אז
בם, כי מה שפירשו המפרשים ולא בחבר זעיר בת"ח קטן אין לו שחר
בפי שר צבא רומי. אך גם אם הכונה פרסי נראה זר שדיקליטיאנוס יכיר בפני
יהודים העומדים תחת ממשלתו גבורת שונאיו אנשי מלחמתו ויהודים מהם.
לכן נראה שזו המאמר הוא סתם ירושלמי ובעל הסיפור מסיים ואפי' כן לא
מכסי וכו' (ועיי' ערוך ערך כס ג' אל תוכח ליץ פן ישנאך לא תיכוס למקננא
דלא ניסבך). ובב"ד שם איתא בזה"ל: אמר להון אפי' כן לא תבזון לא ברומי
זעיר ולא בגוליר זעיר ע"כ, שינה המאמר ללשון יותר מוכן ושם אותו בפי
דיקליטיאנוס.

לד' נ"ה ע"א.

עיי' ערוך ערך אביי שהשיבו ר' שרירא ובנו ר' האי לרבינו ניסים על
שאלתו ששאל אית בפירושי דגבן כל רב מבבל וכל רבי מארץ ישראל והשיבו
לו: ודאי כמו ששמעת כי ר' מחכמי א"י הסמוכין שם בסנהדרין שלהן דאמרינן
לענין סמיכת זקנים הסמוכין ליה וקרו ליה רבי ויהבין ליה רשותא למידן דיני
קנסות ורב מחכמי בבל הסמוכין בישיבות שלהן ע"כ (ומה שאמרו מחכמי
בבל הסמוכין בישיבות שלהן צ"ע לכאורה דהא אין סמיכה בחוצה לארץ
וכדאיתא בבלי סנהדרין י"ד, אבל הכונה שנתמנה בישיבות בבלי להיות בתור
הגדולים). ובה נסתר מה ששערנו בתחילה שרבי הוא לכד כינוי כבוד. —
והנה בזה מדויק הרבה מה שאמוראי דבבל נזכרו בירושלמי בשם רב עיי'
בפנים. אלא שלפעמים סמכו בא"י איזה חכמים אשר עלו לשם מבבל עיי'
בבלי כתובות י"ז ע"א והם נקראים בירושלמי רבי כמו רבי אמי, רבי אסי,
רבי זעירא, רבי ירמיה.

והמטונה היה נקרא רבי, גם זקן. וקודם ההתמנות לא נקרא חכם דא"י
לא בשם רבי ולא בשם רב עיי' פ"ד ערך שמואל בר בא וערך שמעון בר
בא, והיה בכלל חבר. עיי' סנהדרין פ"א י"ח ריש ע"ג חבירים מהו ליכנס
לעיבור החודש אמר ר' הושעיה חבר הוינא ואעלי ר' שמואל בר ר' יצחק
לקידוש החודש ולינא ידע אין סלקית ממניינא אין לא וכו' אמר רב כהנא
חבר הוינא ואעלי ר' תנחום בר חייה לקידוש החודש וסלקית ממניינא הדא
אמרה שחבירים נכנסין לקידוש החודש חבירים מהו ליכנס לעיבור שנה
נשמיענה מהדא מעשה ברבן גמליאל שאמר יקרני שבעה זקנים לעלייה
ונכנסו שמונה אמר מי הוא שנכנס שלא ברשות עמד שמואל הקטן על רגליו
ואמר אני נכנסתי שלא ברשות הלכה נצרכה לי וכו' ע"ש. ומה שפשיטא
לי' להש"ס ששמואל הקטן היה חבר נראה ממה שלא היה נקרא
בכינוי רבי.

וראינו להוסיף עוד איזה דברים בענין המינוי והמנויים. עיי' המינוי היה
להמטונה דין מוטחה, והיה לו רשות לדין איסור והיתר ודיני מטונות, גם היה
לו דין זקן לענין שינתן לו דמי בשתו משלם כתובות פ"ד כ"ח ע"ד, ושאלין
מנדין אותו אלא אם כן עשה כירבעם בן נבט מ"ק פ"ג פ"א ע"ד. — ולא היה

קמה

ממנין כ"א חכם אשר היה מושבו בא"י, ואם היה בשעת ההתמנות בח"ל מינהו ע"מ לחזור. עיי' ביכורים פ"ג ס"ה ע"ד רבנין דקיסרין אמרין ממנין זקני' בחוצה לארץ ע"מ לחזור ר' יצחק בר נחמן הוה בעזה ומנוניה ע"מ לחזור ר' זמינא הוה בצור ומנוניה ע"מ לחזור. ושמעון בר בא לא נתמנה כאשר היה בח"ל עיי' ביכורים שם, ונראה שלא היה דעתו לחזור וכן עולה ממה דאיתא שם דר' אבהו שלח לו שיבוא לא"י (ומה דאיתא בבלי סנהדרין י"ד ע"א דאין סומכין אם הסומכין בארץ והנסמכין בח"ל נראה דמיירי באין דעת הנסמך לחזור, כן עולה ממה שהביא הש"ס שם ר' אבהו מר' שמן בר אבא והוא ר' שמעון בר בא עיי' ערכו, וע"פ הדברים אלה אין כאן מחלוקת בין הירושלמי והבבלי. ועיי' רמב"ם פ"ד מהל' סנהדרין הל' ו').

וההתמנות היתה ע"פ הנשיא וע"פ כ"ד וכדאיתא סנהדרין פ"א י"ט ע"א א"ד בא בראשונה היה כל אחד ואחד ממנה את תלמידיו כגון ר' יוחנן בן זכאי מינה את ר' ליעזר וכו' חזרו וחלקו כבוד לבית הוה אמרו בית דין שמינה שלא לדעת הנשיא אין מינויו מינוי ונשיא שמינה שלא לדעת בית דין מינויו מינוי חזרו והתקינו שלא יהו כ"ד ממנין אלא מדעת הנשיא ושלא יהא הנשיא ממנה אלא מדעת כ"ד ע"כ. ולהפורסמים בתורה היו אומרים דברי שבח בשעת ההתמנות עיי' בבלי כתובות י"ז ע"א.

לפעמים לא היו ממנים כ"א לדברים יחידים אף שהמנונה היה ראוי לדון בכל הדברים, עיי' חגיגה פ"א הל' ח' (ע"ו ע"ג). ולרוב לא מינו לראיית מומי בכורות, וזה עשו לכבוד הנשיא. עיי' בבלי יומא ע"ח ע"א. ועיי' ירושלמי חגיגה שם רב מניחיה רבי להתיר נדרים ולראות כתמי' מן דדמך בעא גבי בריה מומי בכורות אמר לו אינו מוסיף לך על מה שנתן לך אבא. ועיי' נדרים פ"י הל' ח' ובבלי סנהדרין ה' ע"א. — ולפעמים לא היו ממנים כ"א לזמן, עיי' ירושלמי חגיגה ונדרים שם: מהו למנות זקנים לימים נשמיעניה מן הדא ר' חיה בר בא אתא לגבי ר' לעזר א"ל פייס לי לר' יודן נשייא דיכתוב לי הדא איגרא דאיקר ניפוק לפרנסתי לארעא ברייתא פייסיה וכתב ליה דרי שילחנו אליכם אדם גדול שלוחנו וכיוצא בנו עד שהוא מגיע אצלנו ע"כ. (ואפשר דהך כיוצא בנו הוא שיש לו רשות להתיר בכורות וזה הוא שמסיים עד שהוא מגיע אצלנו).

ונראה שהיו ממנים לפעמים איזה חכמים ביחד וזה שהיה נקרא פיתקה. בכורים פ"ג ס"ה ע"ד ר' ומינה הוה בצור ומנוניה ע"מ לחזור און ר' יונה הוה בפיתקה ולא קיבל עלויי מתמניה אמר עד זמן דמיתמני ר' ומינה ר'. ועיי' לעיל ערך ר' זמינא. — ופיתקה פתרונו גורל וזוה משמע קצת שהיו ממנים לבד מספר קצוב ביחד והחכמים אשר שמותם יצאו בגורל זכו להיות מנויים. אך תענית פ"ד ס"ח ע"א איתא רבי הוה ממני תרין מינוין וכו' מדדמך פקיד לבריה אמר לא תעביד כן אלא מני כולהון כחדא ע"כ, לכן נראה ששם פיתקה מושאל להתמנות, כלו' להיות בגורל ותור המנויים.

ועוד מצינו כינוי כבוד מגילה פ"ד דאמר שם ר' זעירא על ר' שמעון

ספרא דטרכנית אילו הוה ההוא ספרא ביומיי מניתיה חכים עיי לעיל ערך
ספרא. ואפשר דחכים אחד עם רבי כלו סמוך.

ויש עוד פה להזכיר הא דאיתא מ"ק פ"ב הל' ג' ר' יצחק בי ר' ליעזר
הוה מפקד לר' הושעיה בי ר' שמי דהוה פרוש אין את ידע דאת מזבן
ואילפא מורכא לך ואת אתי משתי גבן זבין ואי לא לא תזבין ע"כ. ונראה
שפרוש אינו כינוי כבוד אלא בא לומר שהוא נזדר הרבה במצוות ומרחיק
את עצמו מכל נדנד איסור. — ואין פרוש דזה המאמר ענין עם הפרושים
הנזכרים במשנה וירושלמי ובבבלי.

לד' ס"א ערך אביי.

ועיי בבבלי נדרים פ"ב ע"א אמר רבא שרי ליה לאודועי נפשיה באתרא
דלא ידעי ליה וכו' והכונה בזה להודיע שהוא חכם ע"ש, וכונת המאמר של
אביי שהכאנו בראש הערך הוא להפך ת"ח צריך לפרסם את עצמו אם נזהגין
בו כבוד יותר מלימודו. — וממה שלא הביא הבבלי זה המאמר דאביי לא
בנדרים ולא במכות סוף פ"ב נראה ג"כ להוכיח שאביי דערך זה הוא אמורא
דא"י ולא אביי תלמידו דרבה.

לד' ע"א ערך בר קפרא.

אפשר שבר קפרא היה מאי קפרוס ועלה משם לא"י, ונקרא בר קפרא
על אי מולדתו. וכן ר' אלעזר הקפר נראה שהיה מאי זה ונקרא הקפר על
שם האי.

ש.ס.

להערכים דאות ב' יש להוסיף: בני מדינחא. שבת פ"ב י"ג ע"ד וכתב ולא
השופך אמר ר' חייה בר בא אילין בני מדינחא ערומין סגין כד חד מינהון
בעי משלחה טילה מסטריקון לחבריה הוא כתב במי מילין וההן דמקבל כתבייא
הוא שופך דיו שאין בה עפץ והוא קולט מקום הכתב.

לד' ע"ח ע"א.

אחר ומזה נראה שר' זירא היה כהן יש להוסיף: וברכות פ"ה י"ב ע"ב
איתא בפרוש שהיה כהן. עיי לעיל קל"ג ע"ב ושם הכאנו כל המאמר.

לד' פ"ב ע"ב סוף ערך ר' חייא בר אבא.

ועיי בבבלי כתובות ח' ע"ב כי הא דר' חייא בר אבא מקרי בניה דריש
לקיש הוה ואמרי לה מתני בריה דריש לקיש הוה.
ר' חייא בר אבא היה שונא הגדות. ירושלמי שבת פט"ז ט"ו ע"ג ר' חייה בר
בא חמא חד ספר דאגדה אמר אי מה כתיב טבאות תקטע ידה דכתבתה. ואפשר
שלא קפד אלא על כותבי ספרי הגדה, עיי לעיל פ"ג. ועיי בבבלי סוטה
ט' ע"א.

לד' פ"ז סוף ערך ר' חנינה בריה דר' אבהו.

ועיי' יבמות פ"ב הל' ד' (ג' ע"ד) ר' זריקן בשם ר' חנינה אשת חמיו אסורה משום מראית העין אי תיטר תורה הרי דוד שנשא רצפה בת איה שנא' ואתנה לך את בית אדוניך ואת נשי אדוניך בחקיך ע"כ. ובבבלי שם כ"א ע"א איתא בכרייתא ומותר אדם באשת חמיו, ושם ע"ב איתא אמר רבא וכללא הוא חמותו ערוה אשת חמיו מותרת ע"כ, הרי דלשיטת הבבלי פשוט דאשת חמיו מותרת. והתו' הביאו שם מעשה דר"ת פסק לאיסור וכהירושלמי נגד הבבלי, וכתב שם הר"ש ושמא אחר כך אסרו עכ"ל פי' דהירושלמי מיירי בדורות האחרונים. והגאון בעל נודע ביהודה אשר כל רז לא אנס ליה תימה הרבה על זה בתשו' כ"ו חלק אה"ע מהדורא קמא דאיך אפשר לוטר כן הלוא ר' חנינה בעל המימרא זאת בירושלמי קדם הרבה לרבא דמתיר בבבלי אשת חמיו (עיי' לעיל ערך ר' חנינה שהיה בדור הראשון ורבא היה בימי ר' יונה, בדור הרביעי), לכן רצה להגיה בירושלמי ר' זריקן בשם ר' חנינה בריה דר' אבהו, ור' חנינה בריה דר' אבהו נזכר אח"כ בירושלמי שם וז"ל ר' ירמיה בשם ר' לעזר שני חורגים שגדלו בבית אחד אסורין להנשא מפני מראית העין אתא עובדא קומי ר' חנינה בריה דר' אבהו אמר יסכון באתר דלא חכמין להון ע"כ. וגם בזה לא נחה דעתו של הגאון ז"ל דגם ר' חנינה בריה דר' אבהו קדם לרבא דהרי ר' אבהו היה תלמידו של ר' יוחנן ע"כ. ועיי' יש להשיב הלוא מצינו באיזה אמוראים שבניהם הגיעו להוראה שני דורות אחריהם ונראה שנולדו להם לעת זקנותם. אבל יש להביא ראיה ברורה שר' חנינה בריה דר' אבהו לא היה מאוחר לרבא דהרי ר' זריקן אמר בשמו כאשר הובא בזה הערך, ור' זריקן היה בדור השלישי ובדור הרביעי. וכן ר' חזקיה אשר היה בדור הרביעי אמר בשם ר' חנינה ברי' דר' אבהו. וכבר הניח בעל נו"ב הדבר בתימה והסכים שהבבלי והירושלמי חולקין בדין אשת חמיו.

לד' צ"ג ע"א ערך ר' יודה נשיאה א'.

אחרי אשר הובא הספר זה לבית הדפוס באו לידי החקירות אשר חקרו החכמים מאמזען¹⁾ ופרייס²⁾ על דיאקליטיניוס, על מסעיו ועל המלחמות אשר נלחם ועל שאר קורותיו. והחכם מאמזען העטיק הרבה להעמיד על מכונם זמן ומקום החוקים. — פערארדנונגען — אשר יצאו מתחת יד דיאקליטיניוס והוכיח בכירור שנמצאו לו ג' פערארדנונגען מקיץ שנת ד' אלפים ט"ו. והיה אז בטבריא³⁾. והנה אין ספק שר' יודה נשיאה אשר דיבר עם דיאקל. הוא ר' יודה נשיאה א', ור' חייא בר אבא פסע על קברי דצור לראות

¹⁾ Th. Mommsen: Ueber die Zeitfolge der Verordnungen Diokletians. In den Verhandlungen der Berliner Academie J. 1860.

²⁾ Kaiser Diocletian und seine Zeit, von Th. Preuss. Leipz. 1869.

³⁾ Drei Verordnungen, unterzeichnet Mai 31. Jul. 14. Aug. 31. Tiberiade aus dem J. 286. Mommsen das. S. 423.

דיאקל. (עיי' ערך ר' חייא בר אבא פ"ב ע"א) שנת מ"ו, עת בוא דיאקל.
לארץ הקדם בפעם ראשון בהיותו קיסר, (והחכם גרעטין הלך בפעמי קלינטאן
אשר טעה הרבה בזה ¹) ולכן נכנס כפרצה דחוקה מאוד.)

והנה דברי מאמזען ברורים מצד ראיותיו ואין להשיב עליהם. ובכ"ז יש
כאן מקום ספק שבירושלמי איתא בהך מעשה דר' יודה נשיאה שדיקל. היה
אז בפניים ושלח לר' יודה נשיאה לטכריא שיבוא לפניו לפניים, וכן משביעית
פ"ט עיי' לעיל ב' ע"ב נראה שדיקל. היה בפניים. וגם מזה נראה הוכחה
להשערתנו שאלה המעשים דפניים היו טרם היותו קיסר.

לד' צ"ד סוף ערך ר' יודה נשיאה ב'.

בכתבי הקיסר יוליאנוס אשר השאיר אחריו נמצאה אגרת מלאה דברי
שלום וברכה אשר כתב אל היהודים ובתוכה אומר שכבר דיבר בזה אל האח
יולאז הנשיא הנכבד מאוד (*Touλὸν τὸν αἰδεσιμώτατον τὸν ἀδελφόν*
πατριάρχην παρηνεσα). ובהשקפה ראשונה נראה שהנשיא יולאז זה
הוא הלל בנו של ר' יודה נשיאה ב' וכן הסכימו כותבי קורות היהודים. אבל
העומד על חשבון הנשיאים וימי מלכות של יוליאנוס יראה שא"א לומר כן,
שהרי יוליאנוס מלך מן קב"א עד קב"ג ובימיו לא הגיע הלל לנשיאות כ"א
אביו ר' יודה נשיאה ב' (או אבי אביו ר' גמליאל). ונראה בכירור שיש כאן
מ"ס וצ"ל *Touδαν* במ' *Touλον* (והטעות בין אות δ ואות λ, וכן בין אות
α ואות ο הוא מצוי בקל בכתב יונית) והכונה אל ר' יודה נשיאה ב'.

ובענין טיבותיו של יוליאנוס ליהודים ובמה שרצה לבנות בהמ"ק בירושלים
לא הארכנו, כי לא נזכר דבר מזה בירושלמי. (ואפשר משום שימי מלכותו
היו אך מעטים, ובכנין בהמ"ק לא נתקיימה מחשבתו). וגם שם הקיסר זה לא נזכר
בירושלמי כ"א בדרך העברה בעלמא נדרים פ"ג הל' ג' (ל"ז ע"ד). וזה המאמר
הובא שבועות פ"ג הל' ט' (ל"ד ע"ד) ושם איתא דיקליטיאנוס במ' לוליינוס
דמ' נדרים. וכבר העיר ע"ז החכם גרעטין שם צד 494.

לד' צ"ז סוף ערך ר' יוחנן.

ור' שרירא גאון אשר דבריו בנויים ברוב מקומות על אדני האמת קילע
גם בזה אל השערה במה שכתב שר' יוחנן לא האריך ימים יותר מפ' שנה
ומת שנת תק"צ לשטרות והוא שנת ד' אלפים ל"ט לב"ע. ולכן לא נזכר
כלל ר' יוחנן עת בוא דיקליטיאנוס לא"י, כי דיאקל. בא לשם שנת מ"ו (ולפי
השערתנו שהמעשים הנזכרים היו בעוד היותו שר צבא הוא בשנת מ"ג) ואז
כבר מת ר' יוחנן. וזה מוכיח בכירור שר' יוחנן מת קודם מיתת ר' יודה נשיאה

¹) Mommsen das.: Clinton, der in den Fasti Romani annimmt, Diokletian sei erst im J. 297 nach dem Orient gegangen, hat geirrt. — Mommsen sagt ferner das. S. 349: Clinton hat sich nicht genügend mit dieser Partie beschäftigt.

א, דהרי ר' יודה נשיאה א' דיבר עם דיקלטייאנוס וכמו שהוכחנו בהוספות
לר' יודה נשיאה א'. — ועיי' סוף ערך ר' לעזר.

לר' ק"א ערך ר' יוסי ב'.

סוף פ"ג דעירובין איתא ר' אבהו אזל לאלכסנדריאה ואמעינון לולבין
בשבתא שמע ר' מימר מן מי יכול להון ר' אבהו בכל שתא ע"כ, (אחר שמע
ר' חסר איזה תיבה ואפשר דצ"ל ר"י כל' ר' יוסי, ונבלע הו"ד) ופירושו, ר' אבהו
הלך לאלכסנדריאה וחל או י"ט ראשון של חג בשבת ואמר לאנשי אלכסנדריאה
ליטול לולב בשבת, ושמע ר' (ר' יוסי והוא ר' יוסי א') ואמר הכי יכול ר'
אבהו לומר להם כן בכל שנה, כל' הכי יהיה שם ר' אבהו בכל שנה שיחול
י"ט ראשון של חג בשבת, וא"כ יש לחוש לקילקולא שלא יהיו בקיאים
בקיבועא דירחא ויטלו בי"ט ראשון בשבת. ואח"כ איתא שם ר' יוסי מישלח
כתב להון וכו' וכמו שהבאנו בפנים, כל' ר' יוסי חולק על הא דר' אבהו
וסבר דאין ליטול לאנשי אלכסנדריאה בי"ט של חג שחל להיות בשבת אף
שהם בקיאים בקיבועא דירחא (ונראה שזה היה קצת זמן אחר הך מעשה
דר' אבהו ואז כבר שלחו להם סדרי מועדות, ור' יוסי זה הוא ר' יוסי
ב') מ"מ לא ישנו מנהג אבותיהם, ור' יוסי לא אמר זה לכד אנטילת לולב
אלא על כל מה שהיו נוהגים משום ספיקא דיומא כל' אכל ב' ימים טובים
של גלויות. — והוצא מהא דר' אבהו שבא"י ששם היו בקיאים בקיבועא
דירחא היו נוטלין לולב בי"ט ראשון של חג שחל להיות בשבת, דאל"כ
איך עלה על לב ר' אבהו להתיר לבני אלכסנדריאה נטילת לולב בי"ט
ראשון של חג בשבת. וזה כמאמר הבבלי סוכה מ"ג ע"א אינהו דידיעי
בקיבועא דירחא לידחי אין הכי נמי וכו'. אך זה לא קיימא שם במסקנא,
דהכי איתא סוף ד' מ"ג וריש ד' מ"ד והא יום טוב ראשון דלדידן לא דחי
ולדירהו דחי אמרי לדירהו נמי לא דחי ואלא קשיא הני תרתי וכו', הרי
דהש"ס מחליט דלא דחי בזמן שאין בית המקדש קיים גם לבני א"י, וזה
נראה קשה מאוד שהרי מוכח מן הירושלמי שבא"י היו דוחין! — ואפשר
דודאי בימים הראשונים היו נוטלין בא"י ביום ראשון שחל בשבת ואח"כ באו
איזה חכמים והנהיגום שלא ליטול כיון דלבני בכל לא דחי וכדי שלא לעשות
אגודות ועיי' רש"י ריש מ"ד ד"ה לדירהו. והיה זה כעין ר"ה שבתחילה לא
היו עושין בא"י לדעת בעל המאור ריש ביצה כ"א יום אחד ואח"כ הנהיגום
לעשות ב' ימים (אף ששם אין הטעם משום אגודות. ועיי' במלחמות ה'
וברא"ש ריש ביצה). — וב' התירוצים של הש"ס כסוגי" שם אמת, הא
דמשני מ"ג ע"א אין הכי נמי כל' דדחי לדירהו זה היה בימים הראשונים
קודם שהנהיגום שלא ליטול, והא דמסיק הש"ס ד' מ"ד דלדירהו נמי לא דחי נשנית
בימים האחרונים (והא דמשני הש"ס מ"ד לא אידי ואידי בזמן שבית המקדש
קיים כאן במקדש כאן בגבולין ולא מתרין הא דתני מוליכין וכו' לבית הכנסת
מיירי שלא בזמן בהמ"ק וקודם שהנהיגום צ"ל בזמן מאוחר נשכח כבר שלולב
היה ניטל מעולם אחר זמן בהמ"ק ביום ראשון שחל בשבת). — ואפשר

שהנך ב' סוגיות נשנו בעת אשר לא עלו בני בבל לא"י ולא ירדו בני א"י
לבלל (עיי' הוספה לד' קל"ב) ולא ידעו בני בבל כלל מנהג א"י ולכן צידדו
לכאן ולכאן.

לד' ק"ט ע"ב ערך כהנא.

ועיי' ערוך ערך אב"י וז"ל אבל שמואל ודאי כיון דהוא רישא דהאמוראי
ליקריה ומשום דכולהו שמעיה לא קריהי רב ולא אסתמיך החם דליקרי רבי
עב"ל, ונראה שגם מטעם זה נקרא ר' כהנא בירושלמי כהנא שהרי בפעם
ראשון לא נשתהא שם הרבה וכמו שכתבנו בפנים, ואפשר שאחרי עלותו
בפעם שנית לא חי הרבה ימים ולא היה שהות לסמכו, ולגודל מעלתו לא
רצו לקוראו רב כהנא וקראו אותו כהנא, וכמו שכתב הערוך בענין שמואל.

לד' ק"י ע"ב ערך ר' לודה.

הירושלמי דורש גימטריא ונוטריקון. גימטריא: ברכות פ"ב ה' ע"א
רבנן אמרי אהן מלכא משיחא וכו' ר' יהושע בן לוי אמר צמח שמו ר' יודן בריה
דר' אייבון אמר מנחם שמו אמר חנניה בריה דר' אבהו ולא פליגי חושבנא דהדין
כחושבניה דהדין הוא צמח הוא מנחם. — שבת פ"ז ט' ע"ב ר' חנינא
דציפורין בשם ר' אבהו אל"ף חד למ"ד תלתין ה"א חמשה וכו'. —
נוטריקון: תענית פ"ג הל' ג' (ס"ז ע"ג) בעון ארבעה דברים הגשמים נעצין
וכו' בעון שופכי דמים מניין כי הדם הוא יחניף את הארץ כי הדם הוא יחן
אף על הארץ (ועיי' ספרי פ' מסעי). — שם הל' ו' (ס"ז ע"ד) ולמה נקרא
שמו גובי דו גבי דינא דמריה. — סנהדרין פ"א הל' א' מהו חותמו של
הקדוש ברוך הוא ר' ביבי בשם ראובן אמת מהו אמת אמר ר' בון שהוא
אלהים חיים ומלך עולם. — ועיי' תרומות פ"ה הל' ג' (ט"ג ע"ג) אמר ר'
אבהו כל ימינו היינו טועין בה כמקל הזה של סומא עד שלמדנוה מן חשבון
גימטריא קבא כמה עבד עשרין וד' ביעין כמה סתא עבדא תשעין ושית ביעין
וכו', ושם הכונה כפשוטו חכמת החשבון (ולא חשבון האותיות), אבל תיבת
נוטריקון לא מצינו בירושלמי. ונראה שנוטריקון נכלל בגימטריא. (ועיי' בספר
משיב דבר לד' יעקב רייפמאן צד 18. ומה שהביא שם המאמר דר' לודה
דערבנו „לישן גרמטיון הוא" ותמך ע"ז יסודותיו ע"ש, ספר שאינו מוגה וגרמון
לו כי הגי' בירושלמי ד' ויניציאה וקראקא גימטריון. ומה שדימה לחדש
כי תוגת הוא בל' א"ת כ"ש כבר קידמו בזה בעל קרבן העדה).

ודע דנראה שיש כהמאמר אשר הובא בערך זה איזה חסרון ועיקר שם החכם
נשמט ע"י שגיאת הסופר. וכבר הראינו דוגמתו ערך ר' אבהו א' ועיי' לעיל הוספה לד'
יוסי ב', וכן נשמט שם האמורא סנהדרין פ"ד הל' א' אמר רבי תלמיד וותיק
היה לרבי והיה מטור את הישרין וכו' וכן במ"א. — גם נראה קצת שבמקום
לודה צ"ל לודאה כלו' אותו חכם היה מן לוד (והיה זה החכם לכד מכונה
על העיר לוד עיי' לעיל ו' ע"א).

לד' קל"ב ע"ב.

עיי' הוספה לר' יוסי ב' שבימים האחרונים של תלמוד בבלי (בימי הסבוראי או קרוב להם) לא ידעו בני בבל גם המנהג של א"י. וזה נתהווה ע"י המלחמות הגדולות אשר היו בין הפרסיים ותחת ממשלתם היתה או ארץ בבל ובין הרומיים אשר משלו בא"י, ולא עלו מבבל לא"י ולהפך. ומאז גברה יד הקאליפען וכאה א"י תחת יד מלכי ישמעאל עלו בני בבל לפעמים לא"י, ור' אחא משבחא בעל השאלות עלה לשם כאשר נבחר מר רב נטרוי שמעיה לגאון וכדאיתא באגרת ר' שרירא. ואעפ"כ לא נזכר הירושלמי בשאלות. ונראה שר' אחאי לא האריך ימים אחרי כוואו לא"י. — והנה שנת תרכ"ה יצא לאור בווארשא סדר דרב עמרם ושם הובא הירושלמי בכמה מקומות. אך לאו מר בר רב אשי חתם על ההוא סדר, גם לא הודיע המוציא לאור איך מצא הכ"י ומה תוארו ומה הכתב המוכיח עליו. והרי ר' סעדיה גאון לא ידע הירושלמי עד אשר הביאו שלמן הקראי לבבל (עיי' בפנים) ור' עמרם קדם הרבה לרס"ג.

לד' קל"ד ע"ב רבינו נתן בעל הערוך.

רבינו נתן בעל הערוך מביא הירושלמי בכמה ערכים ונודע בהם עוצם ידיעתו וששערי הירושלמי היו פתוחים לפניו, ובכ"ז נראה שעיקר כונת רבינו המחבר ז"ל לא היתה לבאר הירושלמי כ"א לברר על ידו המשנה וברייתא ותלמוד בבלי, וזה בין מלאכת בעל הערוך להבבלי למלאכתו להירושלמי. הנה כאשר נרד אל החיבור הגדול הזה בכלל יבורר לנו שהמחבר בא לבאר המלות הקשות במשנה ברייתא בבלי ומדרשים (ובפרט ברבות פסיקתא וילמדנו), וכאשר מורים הרבה ערכים, וגם לקבוץ מאמרים וענינים שונים אל ערך איזה שם המשותף לכולם. עיי' לדוגמא ערך אב, שם הובא אבזיני, האב זכאי בנתו בקידושיה בכסף וכו', אבוהן דכולהו דם, אב הטומאה דרבנן, אבות הטומאה דאורייתא, אבות מלאכות ארבעים חסר אחת. וכן עשה בערכים אחרים. ובמקום שהענינים נפרדים לגמרי הפריד השם המשותף לכמה ערכים, — ובכחינה הראשונה נאמר הערוך הוא אוצר מלים (ווארטלעקסיקאן), ובכחינה השנית יאמר עליו שהוא אוצר ענינים (רעאללעקסיקאן). ומהכחינה הב' ג"כ שבא הערך לפרש מאמרי המשנה והברייתא. עיי' ערך אבר ב', אהל ב', אח ב' וכדומה, וכן בא לפרש מאמרי הבבלי והמדרש במקומות אין מספר. ומזה הענין ג"כ שעשה בעל הערוך ערך לשם פרטי להעיר על המדרש הקשור בו עיי' ערך אברהם, אהרן, אחאב, אחז ב', גלית, או במקום שמצא לתלות בו דברים המפיצים אור על כמה ענינים עיי' ערך אביי. — ומזה ג"כ שעשה ערך לפסוק מפסוקי תנ"ך עיי' ערך אזכיר משום ההלכה היוצאת ממנו, וגם עשה ערך לאיזה תיבה אשר עליה יסוד המדרש עיי' ערך כהחלונות.

וכאשר נדרוש על המקום אשר הכין בעל הערוך להירושלמי נראה

מפתח.

א.

אב. האב נקרא על שם בנו אם הבן אדם מפורסם. ר' קב"ו ערך רב שמואל בר רב יצחק.

רב אבא הוא רבה דבבלי ונזכר בירושלמי רק בקצת מקומות. נ"ה ע"ב.

ר' אבא מרי ונקרא ג"כ ר' אבמרי בדור (הרביעי וכדור) החמישי. התיר פיתא לארסקינס. — ונמצאים לו כמה מאמרים. נ"ה. נ"ו.

ר' אבא מרי אחוי דר' יוסי נראה קצת שהוא אחד עם ר' אבא מרי. נ"ו ע"א.

אבא בר אבהו עיי' ערך רב.

אבא בר בא ונקרא ג"כ רבה בר בא הוא אבא דשמואל דבבלי וחי בימי רבי ור' יהודה נשיאה. נ"ו ועיי' אבא אבוי דשמואל.

אבא בר רב הונא הוא רבה בר רב הונא דבבלי ובימי ר' חסדא. — לא עלה לא"י. נ"ו ע"ב.

אבא כהן בר דליא ונקרא בבבלי אבא כהן ברדלא. נ"ו ע"א.

אבא בר חנה אבוי של אבא בר בר חנה. בבבלי ולא עלה לא"י. — בר פלוגתא דרב. נ"ו ערך אבא בר בר חנה.

אבא בר בר חנה בבבלי. עלה לא"י ולמד שם אצל ר' יוחנן וחזר לבבל. נ"ו.

ר' אבא בר יוסף הוא רבא דבבלי ונזכר אך מעט מזער בירושלמי. נ"ו ע"ב.

ר' (כצ"ל ולא רבי) אבא בר ירמיה ברור השני תלמידו של רב ור' זעירא אמר בשמו. נ"ו. נ"ח.

ר' אבא בר כהנא בדור השלישי. בעל אנדה ונלחם בעדה. נ"ח ע"א.

אבא אבוי דשמואל הוא אבא דשמואל דבבלי. עיי' אבא בר בא. ולא עלה לא"י. נ"ח ע"א.

ר' אבהו א' בעל אנדה. נ"ח ע"ב.

ר' אבהו ב' בדור השלישי. מתלמידי ר' יוחנן האחרונים והיה חביב לרבי יוחנן. — מושבו היה בקיסרין. ונמצאו לו כמה מאמרים בכל מסכתא.

אהב להעמיק בהשכונות. — אמר בשם ר' יוחנן, וגם בשם ר' שמעון

בן לקיש ור' אלעזר ור' יוסי בן חנינה. — ר' זעירא היה כעין תלמיד

חבר לר' אבהו. ר' ירמיה שאל לפניו. ר' יונה ור' יוסי תלמידיו. —

ר' אבהו היה קרוב למלכות והיו לו ויכוחים עם אנשי האמונה החדשה. —

בימיו היה נשיא ר' גמליאל בנו של ר' יהודה נשיאה. — ר' אבהו

התיר לבני אלכסנדריאה ליטל לולב ביום טוב הראשון של חג שחל
 להיות בשבת. נ"ח עד ס'. הוספות קמ"ז ע"א.
 ר' אבודמא נחותא בדור השלישי. היה רגיל לילך לבבל ואפשר שהוא
 ר' דימי הנזכר בבבלי. ס' ע"א.
 ר' אבין א'. ר' לעזר אמר בשמו. ס' ע"ב.
 ר' אבין ב' ובבבלי נקרא רבין, בדור הרביעי ובדור החמישי. היה רגיל לילך
 לבבל, ואמר בא"י בשם רבנן דתמן. ס' ע"א.
 אבוי. אבוי דירושלמי אינו אבוי דבבלי. ס"א ע"א. קמ"ה ע"ב.
 ר' אבינא בדור השלישי. ועוד נזכר ר' אבינא אחר שחי בדור מאוחר.
 ס"א ע"ב.
 ר' אברהם בן דוד (ראב"ד) מפרש הירושלמי בכמה מקומות. קל"ד ע"ב.
 אנדה ע"י הגדה.
 ר' אדא בר אחוה הוא ר' אדא בר אהבה והיה בעל מעשים טובים.
 ס"א ע"ב.
 ר' אחא בדור הרביעי. היה מלוד ונזכר בהרבה מקומות. ס"ב ע"א.
 אחרונים. האחרונים לא עסקו הרבה בירושלמי ממות מדר"י קארו ואילך.
 קל"ג סוף ע"ב. קל"ד.
 ר' אילא, איליי, אלי, אילעא ע"י ערך ר' הילא.
 ר' אימי א' ובבבלי ר' אמי וכן לפעמים בירושלמי, תלמודו של ר' הושעיה
 ור' יוחנן וחכם מפורסם. — הלך אצל זכניה מלכתא להציל זעיר בר
 חיננא. ס"ג.
 ר' אימי ב' ובבבלי ר' אמי, בדור השלישי ובדור הרביעי, והיה עם ר' יהודה
 נשיאה ב'. (וע"י תו" ע"ז ל"ג ע"ב). ס"ג ע"ב.
 ר' אליה ווילנא מפרש הרבה מאמרי הירושלמי בספרו שנות אליהו ובשאר
 ספריו. קל"ז ע"א.
 ר' אליהו טווישניצא עשה פירוש לס' זרעים ולאיוזה שאר מסכתות
 דירושלמי. קל"ה ע"ב.
 אלכסנדריא שם היו חכמי תורה. ו' ע"ג.
 ר' אלעזר אזקרי עשה פירוש להירושלמי מס' ברכות. קל"ה ע"ב.
 אמורא. בירושלמי תרין אמוראין, תלתא אמוראין. — דרך הבבלי בזה.
 ל"ח ע"א.
 ר' אמי בבלייא בדור הרביעי ואמר הרבה פעמים בשם רבנן דתמן. — קרא
 לר' אבא רכותינו שבא". ס"ד ע"ב.
 ר' אסי, אסא, איסי ע"י ערך ר' יוסי א'.
 אריסטון כעין פאטריציער ברומי. — האריסטונים הוקמו ע"י הקיסר יוליאנוס
 והיו מבית הנשיא. ס"ה ע"א.
 ארסקינס שר צבא רומי שולח מגאללוס נגד היהודים בדרום. — לבו לא
 היה רע ליהודים ולא שרף ס"ת. — היה ב' פעמים בסוריא. ב'. נ'. צ"ח.
 ארסקינס שם איש יהודי ור' אבא מרי וחבריו הורו ליה. נ"ה ערך ר' אבא מרי.

ארץ ישראל. בארץ ישראל השתמשו בל' סורסית ובל' יונית. — הכרת
אנשי א"י רכה. ז' ח'.

ב.

ר' בא א' בדור השלישי. ירד לבבל וחזר לא"י ואמר כמה פעמים בשם
רכנן דתמן. ס"ה ע"ב.

ר' בא ב' בדור השלישי וכדור הרביעי. חברו של ר' ירמיה ור' ירמיה נהג
בו כבוד. — ר' יונה ור' יוסי שאלו לפניו. — עלה מבבל לא"י.
ס"ה. ס"ו.

ר' בא בר זכרא בדור השני (וקצת בדור השלישי) וגדול בדורו. ירד לבבל
וחזר לא"י. ס"ז ע"ב.

ר' בא בר כהן בדור החמישי. תלמידו של ר' יוסי ב' ושאל גם לפני
ר' יונה. ס"ז ע"א.

ר' בא בר מטל ובבבלי ר' אבא בר מטל בדור השלישי. בן א"י ושאל כבר
לפני ר' הושעיה. — נזכר הרבה בירושלמי ובבבלי. ס"ז.

בבלי מבבל באו הרבה חכמים ותלמידים לא"י. — הכרת אנשי בבל
קשה. ו' ח'.

בבלאי קבעו להם בית הכנסת בציפורין. ס"ז ע"ב.

בבלי (תלמוד) לשונות וסגנון המיוחדים להבבלי. — המעם למה שמגיה
הבבלי בקל המשנה. — הבבלי סובב בכלל על שני אופנים. — הבבלי

מעמיק מן הירושלמי ונחית חד דרגא יותר. — הקושיות והתירוצים
אשר הושמו בבבלי בפי האמוראים לא יצאו לפעמים מפייהם. —

הסיגנון פליגי בה תרי אמוראי לא נמצא בבבלי כ"א בהוספת תי'
במערכא. י"ח. כ"א. כ"ח. ל"ג. ל"ה. ל"ט.

ר' בון נזכר הרבה בירושלמי ואינו אחד עם ר' אבין. ס"ז ע"ב.

ר' בון בר חייה תלמידו של ר' זעירא ור' הילא וחברו של ר' ירמיה ודיבר
פא"פ עם ר' מנא. ס"ז. ס"ח.

ר' בון בר כהנא בדור השלישי וטן החכמים המפורסמים בדור הרביעי. ס"ח ע"א.

ר' ביבי בדור השלישי ונזכר בירושלמי ובבבלי. ס"ח ע"ב.

בירא שם מקום ואיזה חכמים נקראים על שמו. עיי' ערך עולא בירייה.
ר' שמלאי דבירא.

בית רבי. המשנה של בית רבי. י"ט ע"א. כ' ע"א.

ר' בנייה בדור הראשון. חכם מפורסם ובית מדרשו נקרא על שמו. ס"ט ע"א.

בני מדינחא. כתב שלהם. הוספה קמ"ה ע"ב.

בצרה. עיר בדרך בבל לא"י והרבה חכמים הלכו לשם. צ"ט ערך ר' יונה
בוצרייה.

בראשית רבה. הירושלמי והבראשית רבה זה לעומת זה. — משנה לפעמים
הסדר של הירושלמי. נ"א. נ"ב.

ברייתא. ג' הברייתא בירושלמי משונה לפעמים מג' הברייתא בבבלי. —
ברייתות ידועות לירושלמי ולא לבבלי ולהפך. — הש"ס מוסף לפעמים
פירוש על הברייתא ומכליע אותו בדברי הברייתא. — מאמרים בבבלי
בל' ברייתא ובירושלמי הם מימרי דאמוראי. — הברייתא שבירושלמי
נראה לפעמים עיקר נגד אותה ברייתא בבבלי. — ג' הירושלמי
בברייתא בכמה מקומות שלא בדיוק. — הירושלמי מביא לפעמים רק
עיקר ענין הברייתא. — הירושלמי משמיט לפעמים שם התנא מן
הברייתא. כ"ב עד כ"ז.

ברבי הוא כמו בי רבי כל' בני הישיבה. והוא ג"כ כינוי כבוד וכן בי רבי.
ע' ע"א.

בר אב"י פתרונו שליח ציבור.

בר דלייה שם מקום והיה שם בית ועד לחכמים.

בר פדייה בדור הראשון. בן אחותו של בר קפרא. ר' יהושע בן לוי אמר

הרבה פעמים בשמו. — הלכותיו נאמרו לפעמים בבבלי על שם בר

קפרא. ע' ע"ב.

בר קפרא תלמידו של רבינו הקדוש היה שונה משניות וברייתות. — ישב

בדרום ור' הושעיה ב' הביא ברייתות שלו לצפון. — נקרא בר קפרא

על שם אי מולדתו. ע"א. קמ"ה ע"ב.

ג.

הגאונים הראשונים לא עסקו בירושלמי.

קל"ב ע"א.

גאללום איש רע מעללים הוקם לשלטון בארצות הקדם ע"י הקיסר קאנסטנטינוס

והחריב הדרום. — נזר על היהודים שלא להתענות ביה"כ. ב' וצ"ח

ע"ב (בתוך ערך ר' יונה).

גיטריא.

גיטריא כינוי ליהודים היושבים בגייר.

גמליאל זוגא בדור השני. נזכר איזה פעמים.

ע"א. ע"ב.

ר' גמליאל בר' א' בנו של רבינו הקדוש. ביקש להנהיג דמאי בסוריא.

ע"ב ע"א.

ר' גמליאל בר' ב' בנו של ר' יהודה נשיאה, בימי ר' אבהו. שם.

ד.

ר' דוברוש אשכנזי חיבר ס' שערי ירושלמי לס' זרעים.

קל"ה ע"ב.

ר' דוד פרענקל חיבר פירוש לס' מועד ולס' נשים ולאיזה שאר מסכתות

דירושלמי וקראו קרבן העדה.

קל"ה ע"א.

דור. משך דורות האמוראים דירושלמי וסדר הדורות.

נ"ד ע"ב. נ"ה.

דייני נהרדעא בימי רבינא הראשון ונראה שלא היו נחשבים הרבה בעיני

חכמי א"י. ע"ב ע"ב.

קנא

דיקליטיאנוס הצר לבני פניים ולר' יהודה נשיאה. — היה טוב ליהודים אחרי הגיעו למלכות.

ר' דניאל בריה דרב קטינא בדור השלישי, כבלאי וחברו דר' זעירא. ע"ג ע"א.

דפוס ויניציאה. קל"ח. קל"ט.

דפוס זיטאטיר. ק"ט.

דפוס קראטאשין. ש"ס.

דפוס קראקא. קל"ט ע"ב.

דרום. בדרום א"י ישבו כמה יהודים. — שם כולל לחלק יהודה ושם פרטי

להגבול הקרוב לאדום. — בדרום ישבו חכמים גדולים. — היהודים

דרום טרדו בנאללוס ואז נחרבה הדרום וגלו חכמי דרום לטבריא.

ב' ע"ב. ג' ע"א. ה' ע"ב. ו' ע"א.

דרומאי שם לקביצת החכמים אשר ישבו בדרום. — בכבלי נקראים זקני

דרום. ו' ע"א. ע"ג ע"א.

דרך ארץ מס' דרך ארץ היתה ידועה להירושלמי.

קכ"ח ע"א (בתוך ערך ר' שמעון בר בא).

דרשת המקרא בחילוף אותיות להלכה בירושלמי. ט"ט ע"א.

ה.

הגדה. תכלית ההגדה. — דרך דרשה בהגדה בירושלמי. — הגדות בעניני

רפואה בירושלמי ובכבלי. — סיפורים בירושלמי ובכבלי. — להבבלי

יש יתר שאת בכה המליצה. — הגדות בכבלי ועיקרן בירושלמי

ולתפך. — דורשי הגדות באו לפעמים מגליל לבבל. — הגדות

הירושלמי והמדרש רבה. ט"ט עד נ"ג ע"ב.

ר' הונא א' כבלאי, תלמידו דרב. שמואל שאל ממנו הלכה. נזכר בהרבה

מקומות בירושלמי ובכבלי. ע"ג ע"א.

ר' הונא ב' בדור הרביעי ועלה מבבל. — תלמיד חבר דר' ירמיה ואמר בשם

ר' הונא א'. ע"ג ע"ב.

ר' הונא רובא דציפורין אמר בשם ר' יוחנן ואחרים אמרו בשמו. —

טעות הבראשית רבה בהבנת תי' רובה (רבה). ע"ג ע"ב. ע"ד.

ר' הונא צפוראה נזכר בכבלי ולא בירושלמי ובירושלמי נקרא ר' הונא

סתם. ע"ד ע"א.

ר' הושעיה רבה ובכבלי ר' אושעיא מסדר התוספתא ונקרא אב המשנה. —

למד אצל ר' חייא ובר קפרא. — מושבו היה בציפורין וקודם לכן

בדרום. — מגדולי תלמידיו ר' יוחנן ואמר בשמו, וכן ריש לקיש ור'

אלעזר. — היה בישיבה עם ר' יהודה נשיאה. — גדול במעשים טובים.

ע"ד. (ועיי' כ"ה ע"א שאסף גם ברייתות המתנגדות לברייתות דר' חייא.)

ר' הושעיה (חברון דרבנן) בדור השלישי. הביא מתניתא דבר קפרא מן

דרומא. ע"ד. ע"ה.

ר' הושעיה בן ר' שמי בדור החמישי. היה פרוש. ע"ה ע"א. הוספות קמ"ה ע"ב.
ר' הילא ראש המדברים בדור השלישי עם ר' זעירא ור' זעירא שיבחו מאוד. —
רנב של ר' יונה ור' יוסי.
ר' הלל בן ר' וולס כתב פירוש איזה הלכות על פינקסיה. ע"ו ע"א.
ר' המנונא דבבל בדור הראשון. שם.
ר' המנונא בדור השלישי. בבלי ותלמידו דר' יהודה. — היה מפקד
לחברייא. ע"ו ע"א ע"ב.

ג.

ר' ווא ע"י ר' בא.

ד.

זבדי בן לוי בדור הראשון ור' יוחנן אמר בשמו. ע"ו ע"ב.
ר' זבירא נראה שהיה בדור הרביעי. — ר' זבירא דבבלי לא נזכר בירושלמי.
ע"ו. ע"ז.
ר' זכאי דא לכסנדריא בדור החמישי. שלח שאלות מאלכסנדריא לא"י
והיה בעל חשבונות. ע"ו ע"א.
זעור בר חיננא בדור השני. אמר איזה הלכות. נשבה בספסופא. (ויש
להוסיף על הערך: שביעית פ"א הל' ד' ר' זעירא בר חיננא ובלבד שלא
ישחות מחשבון מתושעים ע"ב, ונראה בבירור שהוא זעיר בר חיננא).
ע"ו ע"ב.
ר' זעירא א' בדור השלישי. עלה מבבל לא"י. קורותיו בהגיע לשם. —
למד בא"י אצל ר' אלעזר וגם אצל ר' אסי. — לר' אבהו היה כעין
תלמיד חבר ור' אבהו נהג בו כבוד. — הלך לדרום ודיבר עם ר'
סימון. — היה במיתת ר' יהודה נשיאה א'. — בבבלי באים הרבה
מאמרים אשר אמר בא"י. — חבריו גדולי דור השלישי, ותלמידיו ר'
ירמיה ר' יונה ר' יוסי. — מידותיו. — טת בא"י. ע"ח. ע"ט.
ר' זעירא ב' בדור החמישי. תלמידו של ר' ירמיה ואמר הרבה פעמים בשמו.
ע"ח ע"ב.
ר' זעירא תנאי. ע"ט ע"א.
(זעירי דבבלי נפקד בירושלמי. ע"ט ע"א בתוך ערך ר' זעירא ב').
ר' זריקן בדור השלישי. בבבלי נקרא ר' זריקא וכן לפעמים גם בירושלמי. ע"ט.

ה.

ר' חביבה אמר בשם רבנן דתמן. — אינו ר' חביבא הגוזר בבבלי. ע"ט ע"ב.
ר' חגי הגיע לתוראה בדור השלישי והיה חכם מפורסם בדור הרביעי וגדול

קנב

מר' יונה ור' יוסי. — נמצאים לו הרבה מאמרים והיה רגיל לומר משה.

ע"ט. פ'. חזקיה מגדולי האמוראים הראשונים. עלה עם ר' חייא אביו לא"י ונקבר שם. — מאמריו בירושלמי ובבבלי. — יש מקום ספק אם היה רבו של ר' יוחנן. פ'. פ"א.

ר' חזקיה בדור הרביעי. תלמידו של ר' ירמיה ואמר הרבה פעמים בשמו. — שמע מפי ר' אבהו ואמר בשמו. גם אמר בשם ר' הילא ור' אחא. — חברו של ר' יוסי ב' ורבו של ר' מנא. — מאמריו רבו מאוד ונזכר ג"כ בבבלי. פ"א ע"א.

ר' חייא סידר התוספתא ובתחילה עלה בדעתו לסדר משנה שלימה. כ"ד. כ"ה. הירושלמי והבבלי מלאים מגודל תורתו ומעשיו. — בעלי פלוגתא דר' חייא. — הלך לדרום. פ"א ע"ב.

ר' חייא בר אבא בדור השלישי. עלה מבבל לא"י. — רבותיו. — הלך לראות דיאקליטיאנוס. — הלך לח"ל מחוסר מחיה. — מושבו היה בטבריא והלך לציפורין לצור לדרום ולרומי. — האריך ימים והיה אצל מיתת ר' יהודה נשיאה. — חבריו. — ר' שמואל בר ר' יצחק קיבל עליו אבילות. — סתם ר' חייא הוא ר' חייא בר אבא (אם לא שמקומו מוכיח עליו שהוא ר' חייא מסדר התוספתא). — היה שונא הגרות. פ"א. פ"ב. קמ"ה ע"כ.

ר' חייא בר אדא א' בר אחתיה דבר קפרא ותלמידו של ריש לקיש. פ"ב ע"ב. ר' חייא בר אדא ב' תלמידו של ר' מנא ב' ושאל כמה פעמים לפניו. שם. חייא בר בון הוא ר' חייא בר אבין דבבלי, ובירושלמי נזכר רק לפעמים. פ"ג ע"א.

ר' חייא בר יוסף בדור השני. עלה מבבל לא"י וחולק עם ר' יוחנן. שם. הילפיי ובבבלי אילפא חברו של ר' יוחנן. — קורותיו. — מצינו לו הרבה מאמרים בעניני קדשים. — אסף ברייתות והביא קצתן על הספר. — לא ידע כ"א ברייתות דר' חייא. פ"ג. פ"ד.

ר' חיינא בדור הרביעי ונזכר בהרבה מקומות. — שני חכמים נקובים בשם זה. פ"ד.

חכמי בבל החזיקו במשנה של חכמי טבריא. כ"א ע"ב. — נהגו כבוד גדול בחכמי א"י. — נזכרו בירושלמי בשם רבנן דתמן או תמן. מ' ע"א. פ"ה ע"א.

חכמי גוים בדין נחלת בן ובת. חכמי ארץ ישראל עסקו הרבה בדיני טומאות וטהרות. ל"ד ע"א. — נזכרו בבבלי בשם מערבא או תם. מ' ע"א. — נשאו ונתנו הרבה בדברי חכמי בבל. מ' ע"ב. — חכמי א"י ירדו לבבל. מ"ד ע"א. — עסקו הרבה בס' קדשים. מ"ה ע"ב.

ר' חלכו בדור הרביעי. נזכר הרבה פעמים. פ"ה ע"א. ר' חמא אבוי דר' הושעיה שני חכמים נקובים בשם זה, האחד חי בדור הראשון ומושבו היה בדרום, והשני בדור השלישי ומושבו בטבריא. פ"ה ע"ב.

ר' חנינה. תלמידו של רבי ורבי צוה לכנו שימנה ר' חנינה בראש. — היה
 מבבל ועלה בנערותו לא"י וישב בציפורין. — אמר בשם רבי ושמע
 מפי בר קפרא ור' חייא. — חבריו. — תלמידיו. — היה עניו מאוד.
 גם לא אמר הלכה למעשה אם לא שמע אותה בבירור מפי רבי. —
 מאמריו גדולים ורבים. — האריך ימים ומת אחר רב ושמואל. פ"ו. פ"ו.
 ר' חנינה בריה דר' אבהו בדור השלישי. פ"ז ע"ב. קמ"ז ע"א.
 ר' חנניה א' בדור השלישי, נקרא לרוב חברון דרבנן. — ר' חגי ור' ירמיה
 אמרו בשמו. ר' יונה תלמידו. — היה חכם מפורסם ונזכר ג"כ בבבלי. פ"ח.
 ר' חנניה ב' בדור החמישי. תלמיד חבר לר' מנא. פ"ח ע"ב.
 ר' חסדא נזכר הרבה בירושלמי ובבבלי. — המאמרים בשמו בירושלמי הם
 לפעמים מאמריו בבבלי ולפעמים מתנגדים להבבלי. — לא עלה מימיו
 לא"י. — בירושלמי נושא ונותן הרבה בס' זרעים. — נקרא ג"כ בשם
 ר' חסדא. — עירוב הסופרים כזה. פ"ט. צ'.
 ר' חסדיי הוא ר' חסדאי. ונראה שנזכר גם בבבלי. צ' ע"א.

ט.

טיבריה. בראשונה לא ישבו בה הרבה חכמים ומימות ר' יוחנן ואילך היתה
 עיקר בית ועד. ג' ע"ב. — חכמי טיבריה העמידו המשנה על מכונה.
 ב' ע"ב. — ר' אבהו שלח בנו לטיבריה ללמוד תורה. ג"ט ע"א.
 ר' טבי בדור הרביעי ואמר בשם ר' יאשיה. צ' ע"ב.
 ר' טבלאי, בבבלי ר' טבלי, חי בימי ר' נחמן. שם.

י.

ר' יאשיה בדור השלישי. תלמידו של כהנא ובנו של ר' ינאי. צ' ע"ב.
 יהודה בר חייה בנו של ר' חייא וחתנו של ר' ינאי. נקרא ג"כ בל' כבוד
 בי רבי. צ"א ע"א.
 ר' יהושע דרומייא בדור הרביעי. עלה מן הדרום מפני חמת המציק ולמד
 לפני ר' יונה. צ"א ע"ב.
 ר' יהושע בן לוי בדור הראשון וכדור השני. מושבו בדרום. — חבריו. —
 תלמידיו. יש מקום ספק אם גם ר' יוחנן מתלמידיו. — מאמריו רבים
 בירושלמי ובבבלי. — בבבלי טכות יחסו לו מאמרים אשר קצתם לר'
 יהושע דרומייא. — גודל רוח ישרותו. — בבבלי באים סיפורי נפלאותיו
 ולא נזכרו בירושלמי. צ"א. צ"ב.
 ר' יהושע בנבנשתי חיבר פירוש לאיזה מסכתות הירושלמי, ושם הפירוש
 שדה יהושע. קל"ה ע"א.
 ר' יודה נשיאה א' הוא הגדול בנשיאים של בית רבי. ב' ע"ב. — נזכר
 במשנה ונקרא בנ' מקומות רבותינו. — תלמידו של ר' חייא וחברו של

ר' הושעיה וגם ר' יוחנן היה מבני חבורתו. — ריש לקיש אמר הרבה פעמים בשמו. — חכמי דורו נהגו בו כבוד מפני הנשיאות. — מידת ענותו. — המקרה שקרה לו עם דיקליטאנוס. — לא נקרא רבי כ"א בפי בני דורו ובפי תלמידיו. — האריך ימים ומת אחר מות ר' יוחנן. צ"ב עד צ"ד.

ר' יודה נשיאה ב' בדור הרביעי ובדור החמישי. דבריו היו עם ר' ירמיה ועם ר' אימי ב' ור' מנא ב'. — משך ימי נשיאותו. — הקיסר יוליאנוס כתב לו אגרת שלום. צ"ג. צ"ד. קמ"ו ע"ב.

ר' יודה בר חנינה בדור השני וריש לקיש אמר הרבה פעמים בשמו. צ"ד ע"ב.

ר' יודה בר מיטס רבן דקיסרין אמרו בשמו. שם.

ר' יודן בדור הרביעי, נזכר הרבה פעמים. — תלמידו של ר' בא ורבו של ר' מנא. — צ"ה ע"א.

ר' יודן ב' ר' שלום בדור הרביעי, ונמצאים לו הרבה מאמרים בהגדה. צ"ה ע"ב.

ר' יוחנן מסדר הירושלמי לדעת הרמב"ם והכונה בזה. מ"ז. מ"ד. קמ"ו ע"ב. — שימש בילדותו רבי גם דאה ר' שמעון בן אלעזר. — רבותיו. — הירושלמי והבבלי מלאים מאמרו והרבה הלכות דם קדשים הן לר' יוחנן. — מצינו לו מאמרים אשר הם עיקרן של תורה. — מבדיל בין הדבר הנאמר בפירוש בתורה ובין הלכה הנובעת מן מדרש המקרא. — דבריו ר' יוחנן בהגדה. — מידותיו. — כנערוותו היה בקיסרין (ואח"כ בצפורין) וכסוף קבע ישיבתו בטבריה ושם ישב עד יום מותו. — תלמידיו הראשונים והאחרונים. — ר' יוחנן מת בן פ' שנים תק"צ לשמרות. צ"ה עד צ"ז.

ר' יונה בדור הרביעי. ראש המדברים ונפרט בס' זרעים. — רבותיו. — ר' יוסי חברו וביניהם ברית אהבה. — זכה לכמה תלמידים. — מאמרו בהלכה ובהגדה. — מידותיו. — ר' יונה ור' יוסי הלכו לקבל פני ארסקינס באנטוכיא. צ"ח. צ"ט.

ר' יונתן בדור הראשון ובדור השני. חברו של ר' ינאי ור' חנינא ור' הושע בן לוי. נמצאו לו הרבה מאמרים ור' שמואל בר נחמן אמר לרוב בשמו. צ"ט.

ר' יוסה, יסה, יסא עיי' ערך ר' יוסי א' ר' יוסי ב'.

ר' יוסי א' הוא ר' אסי דבבלי תלמידו של רב ושמואל. ועלה מבבל לא"י ושם היה מגדולי תלמידי ר' יוחנן. — נשבה בספסופא וריש לקיש הצילו. — הרך לימודו עם תלמידיו. ק'.

ר' יוסי ב' חברו של ר' יונה ונזכר בהרבה מקומות. — היה לו משא ומתן של הלכה עם החכמים דאלכסנדריאה. — היה בקי בקביעת החודש ע"פ החשבון. — בימיו היו מקדשין בא"י ע"פ הראייה. — נזכר גם בבבלי ושם נזכר גם שם אביו. — חזר על לימודו במהדורא תניינא. ק". ק"א. קמ"ו ע"א.

יוסי מעוגי קינתר בית הנשיא וגם פני הנשיא לא נשא. ק"א ע"ב.
 ר' יוסי בי רב בון בדור החמישי. סוף גדולי האמוראים דא"י והאריך ימים
 מר' מנא. — אמר בשם האמוראים הקודמים לו וגם בשם רבא. —
 נזכר גם בבבלי. — ק"ב ע"א.
 ר' יוסי בי ר' חנינה מתלמידי ר' יוחנן הראשונים. — אמר בשם ר"ש בן
 לקיש. הלכותיו רבו בירושלמי ובבבלי ונקרא בבבלי נחית לעומקא
 דדינא. — ק"ב ע"ב.
 ר' יוסף הוא ר' יוסף דבבלי. — הסופרים טעו לפעמים וכתבו ר' יוסף ב"מ
 ר' יוסי ולהפך. — ק"ב ע"א.
 ר' יוסף קארו (בעל כ"מ) מפרש בכמה מקומות מאמרי הירושלמי. קל"ה ע"ב.
 ר' יחיאל מיכל הוסיף הגהות על ס' יפה מראה. קל"ו ע"א.
 ר' יילא עיי' ערך ר' הילא.
 ר' יגאי בדור הראשון וקצת זוטר מר' חייא. — היה במיתת רבינו הקדוש. —
 מגדולי תלמידיו ר' יוחנן. — הלכותיו. — היה מבית עלי. — מושבו
 בציפורין. — מידותיו. — בית מדרשו נמשך בעכברי ימים רבים אחרי
 מותו. — ק"ג
 ר' ינאי בי ר' יושמעאל בדור השלישי ואמר בשם בית ר' יניי. ק"ג ע"ב.
 ר' ינאי זעירא נקרא כן להבדילו מן ר' ינאי הראשון. וג' חכמים נקובים
 בשם ר' ינאי. — שם.
 יעקב איש כפר נבוריא בדור הרביעי וקמן מר' חגי. ק"ד ע"ב.
 ר' יעקב בר אביי אפשר שהוא בנו של אב"י דבבלי. — שם.
 ר' יעקב בר אחא בדור הרביעי. ונראה שהיה עוד ר' יעקב בר אחא אחר
 בדור השלישי. — שם.
 ר' יעקב בר אידי בדור השלישי. תלמידו של ר' יוחנן, ור' נחמן שלה
 לפניו שאלה מבבל. — ק"ה ע"א.
 יעקב בן אפרים חיבר פירוש להירושלמי. קל"ב ע"ב. קל"ה ע"א.
 ר' יעקב בר זבדי בדור הרביעי. אמר לפני ר' אבהו ולפני ר' ירמיה וגם
 אמר בשם ר' יוסי ב'. — ק"ה ע"ב.
 יפה מראה עיי' ר' שמואל יפה.
 ר' יצחק רובה בימי רבינו הקדוש ואמר כמעט בכל מקום בשמו.
 ק"ה. ק"ו.
 ר' יצחק בדור השני ובדור השלישי. עלה מבבל לא"י והיה מגדולי
 הדור. — ק"ז ע"א.
 ר' יצחק עטושיא בדור השלישי. שאל לר' לקיש. (ועיי' בפנים.) וקצת
 נראה דבהך דסוטה דראש הערך צ"ל ר' חייא בריה דר' יצחק עטושיא,
 דרחוק קצת שתלמידו של ר' זעירא שאל לריש לקיש. ודע דלא מצינו
 בירושלמי שר' זעירא דיבר עם ריש לקיש. אך עיי' בבלי מגילה כ"ח
 ע"ב וצ"ע). — ק"ז ע"ב.
 ר' יצחק בר אלעזר בדור הרביעי. מושבו בקיסרין ונשתבח הרבה. ק"ז ע"א.

ר' יצחק בר נחמן בדור השלישי והיה עם ר' יעקב בר אידי. ק"ז ע"ב.
 ר' יצחק מקמארגא חיבר פירוש פני זקן למס' שקלים. קל"ה ע"ב.
 ירושלים. בירושלים לא היה בית ועד לחכמים מימי הרבן הבית ואילך. —
 יהודים עלו לשם גם קודם מלך קאנסטנטינוס. ו' ע"ב.
 ירושלמי (תלמוד). הירושלמי מחבר ב' תיבות לאחת. ה' ע"ב. —
 לשונות הירושלמי. ט' ע"א עד י"ג ע"א. — סיגנון הירושלמי.
 י"ג ע"א עד י"ז ע"א. — דרכים המיוחדים להירושלמי. י"ז ע"א
 עד י"ח ע"א. — דרך הכתיבה בירושלמי. י"ח ע"ב. — משבש
 המשנה בקל. י"ט ע"ב. — בירושלמי באות לפעמים ברייתות דתלמוד
 בבלי וכן תוספתות על שם אמורא. כ"ד ע"א. — הירושלמי אינו
 מפרש לפעמים משנה הצריכה ביאור. כ"ח ע"ב. — לפעמים מקשה
 על המשנה ומסתלק בלא תירוץ. כ"ט ע"א. — לא נכנס לדייק הרבה
 במשנה. שם. — לפעמים עומד על דיוק קל. כ"ט ע"ב. — לפעמים
 מתרץ המשנה בדוחק גדול יותר מן הבבלי. שם. — אינו מוציא
 המשנה ממשומה. ל' ע"א. — אינו מתרץ המשנה בדרך חיסורי
 מחסרא. שם. — טקיס בקיצור המשנה על מכונה ולרוב באמרו כיני
 מתניתא. שם. — אינו מדייק חכמים היינו תנא קמא. ל' ע"ב. —
 אינו מדייק במנינא וכללי דמשנה. שם. — לא נחית לומר תנא
 ושייר. שם. — מניח לפעמים הברייתא בקושיא. ל"א ע"א. —
 אינו מהדר לתת טעם במאי פליגי ברייתות או תנאים אהרדי. שם. — דורש
 לפעמים המקרא בדרך רחוק. שם ע"ב. — דרך מדרש המקרא להירושלמי
 ולהבבלי. שם. — הלימוד ממדרש המקרא הוא להירושלמי לבד
 כעין אסמכתא. ל"ב ע"א. — אינו מעטיק לעבור על כל צדדי הקושיא
 כהבבלי. ל"ב ע"ב. — תירוצו של הירושלמי נהיר לפעמים יותר
 מהתירוץ של הבבלי. שם. — לפעמים מתרץ בתירוץ דחוק הרבה.
 ל"ג ע"א. — שקלא וטריא בירושלמי והבבלי לא נחית כלל לזה.
 שם ע"ב. — מדמה מילתא למילתא בדמיון חלש. ל"ד ע"ב. —
 הקושיות בירושלמי הן לרוב לבד כעין הערות. ל"ה ע"א. — דרך
 שקלא וטריא של הירושלמי קרוב לדרך האמוראים הראשונים דבבלי.
 שם ע"ב. — נתינת טעם להבדל דרך הלימוד בין הירושלמי ובין
 הבבלי. שם. — הירושלמי מרמז לבד על איזה משנה. ל"ו ע"א. —
 לפעמים מביא לבד הרישא וכונתו להקשות מן הסיפא. שם. —
 לפעמים מביא הסיפא והקושיא היא מן הרישא. ל"ו ע"ב. — מקצר
 הרבה גם בדברי האמוראים. שם. — לפעמים מפרש ודברי הבבלי
 באותו ענין סתומים. ל"ז ע"א. — לפעמים מאריך הרבה ללא
 צורך. שם. — מהדר למצוא פלוני ופלוני אמרו דבר אחד והוא כעין
 סימן להקל על הזכרון. שם. — סימנים בירושלמי. שם וד' קט"ב ע"א. —
 מקצר במקום אחד ומרחיב במקום אחר. ל"ז ע"ב. — סגיות
 הפוכות. שם. — תוספות מאוחרות. ל"ח ע"א. — סגיות שלמות

בלי שם אומר. ל"ט ע"א. — סוגיות שלמות אשר אין מקומן בהך
עניינא. שם. — לפעמים חסר ציון הכבא של המשנה. מ' ע"א.
ר' ירמיה בדור השלישי ובדור הרביעי. רבו ר' זירא. תלמידיו ר' יונה ור'
חזקיה. — מאמריו רבו בירושלמי ומה שיש בינם ובין מאמריו בבבלי. —
בימיו בא אויב לטיבריא לשלול שלל. — ר' ירמיה היה גדול בא"י,
וגם בעוד היותו בבבל הלך שמו לא"י. — שלח אגרת לר' יודן
נשיאה ב'.
ר' ישמעאל אבן דר' יודן. שלשה חכמים נתיחסו על שמו. — היה
שונה הלכות וחיבר המכילתא. — תנא דבי ר' ישמעאל אינו אחד עם
תני ר' ישמעאל. — התנא דבי ר' ישמעאל קדם הרבה לר' ישמעאל
אבן דר' יודן.
ר' ישראל חיבר ספר תקלין חדתיך למס' שקלים גם מפרש מאמרי הירושלמי
בחיבורו פאת השלחן.
ק"ח ע"ב.
ק"ח. ק"ט.
ק"ה. קל"ו.

כ.

ר' כהן עיי' רב כהנא.
כהנא הוא בבבלי רב כהנא, תלמידו של רב. — עלה מבבל לא"י ולא
עמד שם ימים רבים וחזר לבבל ומשם עלה שנית לא"י. — היה
חשוב בעיני ר' יוחנן וריש לקיש.
ר' כהנא בדור הרביעי. היה כהן ונזכר לפעמים בשם ר' כהן. ק"י ע"א.
כללים להלכה. כ"ח ע"א. — כללים בחקירת סדר האמוראים בתלמוד
ירושלמי.
כרסנה שם מקום.
כתב יד דליוודן.
קכ"ט ערך ר' שמעון בר כרסנה.
קמ"א ע"ב עד קמ"ג.

ל.

ר' לא, לויא עיי' ערך ר' הילא.
לוד. לוד לכד נזכרת בשם בתוך ערי הרום. — טבע של אנשי לוד. —
לא היה שם בית ועד לחכמים.
ר' לודה דודש גמטריון.
לוי בר סיסי מגדולי תלמידי רבי. — הדבר אשר קרה לו עם בני
סימוניא. — מקום מושבו לא נודע. — ירד לבבל ושמואל נהג בו
כבוד. — מת בבבל ואבדו דשמואל עשה עליו הספר גדול. ק"י ע"ב.
ר' לוי בדור השני ובדור השלישי. בעל הגדה וחשוב בעיני חכמי דורו.
ק"א ע"א.
ר' (כצ"ל ולא רבי) לוי סוכיא ריש לקיש אמר בכל מקום בשמו. שם.
ר' ליעזר בדור הרביעי והורה עם ר' אבא מרי ור' מתניה. ק"א ע"ב.

קנה

ר' לעזר (אלעזר) בדור השלישי. — נולד בא"י ולמד אצל ר' יוחנן וירד לבבל וחזר לא"י. — הולך לרוב בשיטת ר' חייא ובשיטת ר' חנינא. — היה כבר מחודד בימי נערותו. — אחר חזרתו מבבל לא"י היה לר' יוחנן תלמיד חבר. — אחר מות ר' יוחנן וריש לקיש נקרא מרה דארעא דישראל. — לו הלכות גדולות וכללים. — דבריו בהגדה. ק"א עד ק"ג. ר' לעזר בי ר' יוסי בדור החמישי ואמר לפני אביו. ק"ג ע"ב. ר' לעזר בן (כצ"ל ולא בר) פרטא יש בזה שינוי גי' בין הירושלמי והבבלי. שם.

מ.

מאמר. מאמרים של אמוראים בבליים בירושלמי ולא נזכרו בבבלי. מ"ע ב. — מאמרים של אמוראי דא"י בבבלי ובירושלמי נפקדו אף שכל אותו הענין בא בירושלמי. מ"א ע"א. — בבבלי בא מאמר בשם אמורא דא"י ובירושלמי נפקד שם האומר. שם. — הבבלי מביא מאמר דאמורא דא"י כפי מה שהוא מתורין בירושלמי ולהפך. מ"א ע"ב. — שינוי בירושלמי במאמר של אמורא בבלי מאשר הוכא בתלמוד בבלי והדין נראה עם הירושלמי. שם. — לפעמים בא לבד מקצת מאמר של איזה אמורא דא"י ולא כלו והבבלי אסיק ליה מדידיה ולהפך. מ"ב ע"א. — סתירה בין הירושלמי והבבלי במאמר של אותו אמורא. מ"ב. מ"ג. — איך נתהוו הסתירות והשינויים בין הירושלמי והבבלי. מ"ג ע"ב. מ"ד. — מאמרי חכמי א"י נתפשטו בבבל מעת בוא עולא ור' דימי ור' אבין לבבל. מ"ד ע"ב. — מאמרי חכמי בבל התפשטו בא"י מימי ר' זירא ור' ירמיה וקצת קודם לזה. מ"ה ע"א.

מחכו עלה במערבא עיי' ערך רב. מידות. הבריייתא ד"ג מידות דר' ישמעאל נזכרה בירושלמי. — הירושלמי מביא איזה מידה בל' אחר. — בירושלמי נמצאו חולקין על איזה מידה דר' ישמעאל.

מכילתא הובאה בכמה מקומות בירושלמי ומחברה ר' ישמעאל אבוא דר' יודן.

ר' מלוך בדור השלישי אמר תמיד בשם ר' יהושע בן לוי והיה דר' בערביא. ק"ד ע"א.

ר' מנא א' בדור השני ור' חייא בר אבא בעא לפניו. ק"ד ע"ב.

ר' מנא ב' בדור החמישי, בנו של ר' יונה. — רבותיו ר' יונה ור' יוסי. חברו ר' הנניה, והניח כתרו לר' מנא. — ר' מנא היה בקיסרין והלך לפעמים לציפורין. — הלכותיו רבו מאוד. — סתם ר' מנא לרוב ר' מנא ב'.

מסורה. המסורה מתיחסת בדין לבעלי טבריא. ק"ט ע"א.

מערבאי בן נקראו חכמים אשר ירדו מא"י לבבל. קט"ו ע"ב.

מפרש הירושלמי נחלקים לשתי אנודות. קל"ד ע"א.
 ר' משה בן מיימון (רמב"ם) מפרש הירושלמי בכמה מקומות ועשה חיבור
 להירושלמי. קל"ד ע"ב.
 ר' משה בן נחמן (רמב"ן) מפרש הרבה מאמרי הירושלמי. שם.
 ר' משה מרגלית חיבר פירוש לכל הירושלמי ושם החיבור פני משה.
 קל"ה ע"ב.
 משנה. לבני א"י היו ג' נוסחאות המשנה. כ' ע"ב.

ג.

נוה שם מקום בצפון א"י. מושב חכמים. עיי' רבנן דנוה. ר' ישילה דנוה.
 ר' נחום בי ר' סימאי נקרא איש קודש הקדשים ובבבלי ר' מנחם בר סימי.
 קט"ז ע"א. (ונראה שהיה בדור השני כי אביו ר' סימא היה בדור
 הראשון. עיי' ערך ר' סימא. ועיי' בפתיחה לזה הפרק נ"ד כלל ז').
 ר' נחום טריביטש (כצ"ל) עשה חיבור להירושלמי וקרא אותו שלום
 ירושלים. קל"ה ע"ב.
 נחמד למראה עיי' ר' נסים אברהם אשכנזי. קל"ז ע"א.
 ר' נחמן בר יעקב הוא ר' נחמן דבבלי וכירושלמי נקרא תמיד ר' נחמן בר
 יעקב. קט"ז ע"ב.
 ר' נחמן בר רב יצחק דבבלי ספק אם נזכר בירושלמי. קט"ז ע"א.
 ר' נסא בדור הרביעי. אמר בשם ר' אלעזר וגם בשם עצמו. אביו מת בילדותו.
 קי"ז ע"א.
 ר' נסים תלמידו של רבינו חננאל עסק הרבה בירושלמי. קל"ב ע"ב.
 ר' נסים אברהם אשכנזי חיבר ס' נחמד למראה להירושלמי. קל"ז ע"א.
 נשיא. הנשיאים בזמן הירושלמי היו זורעו של רבי והקיסרים נהנו בהם כבוד.
 ב' ע"ב. — הנשיא נקרא בכינוי כבוד רבי. צ"ג סוף ע"א.
 נתן בר הושעיה בימי ר' יוחנן ונזכר בירושלמי ובבבלי. קי"ז ע"ב.
 ר' נתן בעל הערוך מביא כמה מאמרי הירושלמי. קל"ד ע"ב.

ד.

סדר. סדרי הירושלמי אשר בידינו היום. — לס' טהרות חוץ ממס' נדה לא
 היתה מעולם נמרא ירושלמית. י"ח ע"ב. מ"ה ע"א.
 סדר ר' עמרם. קט"ח ע"ב.
 סוגיות לפעמים הן אחת בירושלמי ובבבלי, ולפעמים משונות בסגנון ובשמות
 האוטרם, ולפעמים הבבלי מרחיב הענין, ולפעמים משונות בעיקר הענין
 ובשמות האוטרם והסגנון. מ"ג.
 סופרים. דרך שגיאת הסופרים בירושלמי. קל"ז ע"ב עד קל"ח.

קנו

סידור. דעת הר"ף בסידור הירושלמי. מ"ו ע"א. מ"ז ע"א. — דעת הר"ד יונתן. מ"ו ע"א ע"ב. — דעת ר"ץ חיות וראיותיו. מ"ו ע"א. — דעת רש"ל ר"פ. מ"ו ע"ב. — אופן סידור הבבלי. מ"ז. מ"ח ע"א. — סידור הירושלמי עלה לבד ממה שסידרו איזה חכמים קצת המסכתא לעצמם. מ"ח. — הירושלמי לא ניסדר מעולם כ"א לדי סדרים הראשונים ואך איזה דפים נמצאו לס' קדשים.

מ"ח ע"ב. קמ"ד ע"א.
ר' סימאי מגדולי הדור הראשון. קי"ז ע"ב.
ר' סימון בדור השלישי. רוב מאמריו בשם ר' יהושע בן לוי. — נקרא ג"כ ר' שמעון. — ר' אבהו חברו וגדול ממנו. — מושבו בדרום. — תיקן תקנה גדולה. קי"ח.
סיפורים. מה בין סיפורים בבבלי לסיפורים דירושלמי. מ"ט ריש ע"ב. — סיפורים בבבלי אשר עיקרם בירושלמי. נ' ע"ב. — קצת סיפורים באו בכתב לבבל (כצ"ל). נ"א ע"א.
סכנין שם מקום שם ישבו חכמים ראשונים ואחרונים. ה' ע"ב.
ר' סעדיה גאון. הוא הראשון אשר פתח בלימוד הירושלמי בבבלי. — הסיבה אשר הניעתהו ללימוד הירושלמי. קל"ב ע"ב.
ספרא. עסק הספרא. — ספרא פחות מחכם. — הספריא בעלי המסורה. קי"ח. קי"ט.
ר' ספרא ירד בנערותו לבבל וחזר אך לפעמים לא"י. — מאמריו לא נזכרו בירושלמי. קי"ט.
ספרד לשם הובא הירושלמי ע"י תלמידי רבינו נסים. קל"ב ע"ב.
סרונגא שם מקום (קרוב לים טבריא). ס"ו ע"א ערך ר' בא סרונגיה.

ע.

עולא בר ישמעאל הוא עולא בבבלי. ירד מא"י לבבל ושם לפעמים לא"י. — נקרא עולא נחותא. — מת בבבל. — לא נקרא בשום מקום הילא או לא.
עוקבא. שני חכמים נקובים בשם זה, האחד מר עוקבא והוא בבבלי והאחר ר' עוקבא והוא בר א"י.
עין טב שם היו מקדשין החודש הרבה פעמים. ה' ע"ב.
עכברי שם מקום ושם היה בית מדרשו של ר' ינאי.
ה' ע"ב ועיי' ערך ר' ינאי א'.

פ.

פאת השלחן עיי' ר' ישראל.
פזי שם חכם, וגם שם משפחה חשובה. קב"א ע"א.

ר' פינחס בדור הרביעי. תלמידו של רבא ועלה מכבל לא"י ושם למד אצל
ר' יוסי חברו דר' יונה. — אמר הרבה מאמרים בשם עצמו וכישם
אחרים. — ר' מנא שאל לפניו.
פני זקן עיי' ר' יצחק מקמארנא.
פני משה עיי' ר' משה מרגלית.
ר' פס א' בכבלי ר' אפס, בדור הראשון ור' הושעיה אמר בשמו. קב"ב ע"א.

צ.

צדוקי. שם מקום בגליל. עיי' ערך ר' אלכסנדרא דצדוקי.
ציפורין עיר רבת יושביה בצפון א"י. — בית הכנסת לבני כבל בציפורין. —
טבע אנשי ציפורין. — קצת יושביה היו בקשר עם הדרום נגד
הרומיים.
צנבראי. ס"ת של צנבראי נשרף בימי מלחמת ארסקינס אבל לא עיי'
ארסקינס עצמו. צ"ח ע"ב.
צרפת. לצרפת בא הירושלמי בימי רכותיו של רש"י. קל"ב ע"ב.

ק.

קיסרין על שפת הים הגדול. — מושב כמה חכמים. — לא היו קוברים
שם מתים.
קיסרין קרוב למקוד הירדן. — היהודים הושבים בה השתמשו בל' יונית.
קרא דכבלי הוא ספרא דירושלמי. — גם חכמים גדולים נקראו לפעמים
בכבלי בשם קראי.
קרבן העדה עיי' ר' דוד פרענקל.
ר' קריספא בכבלי כרוספדא, אמר לרוב בשם ר' יוחנן. קב"ב ע"א.

ר.

רב. בבבלי, למד אצל רבי בא"י וירד לכבל וחזר לא"י ולא נשתתף שם
ימים רבים. — שלח שאלות בכתב לא"י לרבי. — לא נזכר בירושלמי
בשם אבא.
רבותינו שבגולה הם רב ושמואל לפי הבבלי ובירושלמי לא משמע כן.
רבינו הקדוש כן נקרא מסדר המשנה גם בפי הירושלמי. — ונקרא רבי
סתם בפי כל הדורות ובירושלמי נקרא ג"כ ר' יודה נשייא ור' יודן
נשיאה.
רבנן דקיסרין כן נקרא ועד החכמים דקיסרין ממות ר' אבהו ואלך. —

אמרו בשם אחרים ולפעמים בשם עצמם, וגם קצת אחרים אמרו בשמם.
 רבנן דתמן הם החכמים דבבל. ולפעמים איתא בירושלמי מאמר בשם רבנן
 דתמן ולא נמצא בבבלי. קב"ג ע"א.
 רובין הם בני ר' חייא, ומשמעותו גדולים. קב"ג ע"ב.
 רומי שם עיר בצפון א"י. שם.
 ר' דומנוס בדור הראשון. תלמידו של רבינו הקדוש, והוא שלחו לאנטונינוס.
 ה' ע"ב.
 ריש גלותא רוב תקפו נודע בא"י. — בירושלמי נמצאו סיפורים מריש גלותא
 ואינם בבבלי. — נקרא בירושלמי ג"כ נשיא. קב"ד ע"א.

ש.

ר' שבתי בדור השלישי. אמר בשם חזקיה ור' יוסי ב' אמר בשמו. קב"ה ע"א.
 שדה יהושע, עיי' ר' יהושע בנבנשתי.
 שליח ציון בן נקרא האיש אשר בידו שלחו בני בבל שאלות לא"י.
 מ' ע"ב.
 שלום ירושלים עיי' ר' נחום טריביטש.
 ר' שלמה יצחקי (רש"י) לא הרכה להביא הירושלמי. קל"ב ע"ב. — פירוש
 רש"י למס' תמורה ומה שנזכר שם ל' ירושלמי. מ"ה ע"ב.
 ר' שלמה סיריליו הניח אחריו בכ"י פירושים לאיזה מסכתות הירושלמי.
 קל"ה ע"א.
 שלמן הקראי הביא הירושלמי לבבל בימי ר' סעדיה גאון. קל"ב ע"ב.
 ר' שמן בדור הרביעי ובדור החמישי. תלמידו של ר' יוסי ב' וחברו של ר'
 מנא ב'. שם.
 שמואל חברו דרב נזר בירושלמי בהרבה מקומות וגם במקום שלא נזכר
 בבבלי. — בירושלמי נקרא ג"כ שוקד. — ענותותו. קב"ד ע"ב.
 ר' שמואל א' הלך עם ר' אימי אצל זנביה מלכותא. — נקרא ג"כ שמואל
 הזקן. שם.
 ר' שמואל ב' בדור הרביעי. תלמידו של ר' אבהו ואמר הרבה פעמים בשם
 ר' זעירא. קב"ה ע"א.
 שמואל בר בא בדור השלישי. הקשה קו' גדולה לפני ר' זעירא. — לא
 היה מוסמך. קב"ה ע"ב.
 ר' שמואל בריה דר' יוסי בי ר' בון בדור הששי. מאמרו בענין חוקה
 שם.
 ר' שמואל בר רב יצחק מגדולי האמוראים של דור השלישי. — ר' זעירא
 קיבל עליו אבילות. — שבחיו. קב"ז ע"א.
 ר' שמואל בר רב נחמן בדור השלישי. הלך עם ר' יודה נשיאה א' אל

דיקליטיאנוס. — אמר בהרבה מקומות בשם ר' יונתן רבו וגם בשם ר'
יהושע בן לוי. קב"ו ע"א.
ר' שמואל בר סיסרטאי אמר בשם ר' אבהו. מעשה המורה על עוצם יראת
שמים שלו. שם ע"ב.
ר' שמואל יפה חיבר ס' יפה מראה להגדות דהירושלמי. קל"ו ע"א.
שמות האמוראים דירושלמי ברבות ובשאר מדרשים. נ"ג ע"ב. —
מקורם לרוב בכתבי הקודש, ולפעמים נעקרו משמות תוארים או משמות
המקרה. — ונמצאו גם שמות יונים ורומיים וגם שמות מל' סורסי.
שמעון בר בא, בכבלי ר' שמן בר אבא עלה מבבל לא"י ולמד שם אצל
ר' חנינה ואצל ר' יוחנן. — היה נכבד בעיני רבותיו ומפורסם לירא
חטא. — עיקר תורתו היה מר' יוחנן. — לא נתמנה משום שהיה
בח"ל. קב"ז. קב"ח. קמ"ה ע"א.
ר' שמעון בן חלפותא מן האמוראים הראשונים של הדור הראשון.
קב"ח ע"ב.
ר' שמעון בר יוסי בר לקוניה מן האמוראים הראשונים וקצת נראה שהיה
מן התנאים. שם.
ר' שמעון בן יקים ובבבלי ר' שמעון בן אליקים מגדולי תלמידי ר' יוחנן
הראשונים, ור' יוסי בר חנינה הרבה בשבתו. קב"ט ע"א.
ר' שמעון בר כרסנא ממקום ששמו כרסנא. ונזכר באיזה מקומות.
קב"ט ע"ב.
ר' שמעון בן לקיש תלמיד חבר של ר' יוחנן ור' יוחנן כיבדו מאוד. —
היה מחודד הרבה וגם בעל הגדה. — מסר נפשו להציל ר' איסי. —
לסיפורי הבבלי שר' שמעון בן לקיש יצא לליסטנות קודם שבא אצל
ר' יוחנן לא נמצא רמז בירושלמי. קב"ט. ק"ל.
ר' שמשון משנין (ר"ש) מפרש הרבה מאמרי הירושלמי בפירושו לס'
זרעים. קל"ד ע"א.
שנית אליהו עיי' ר' אליה ווילנא.
שערי ירושלמי עיי' ר' דוכרוש אשכנזי.

ת.

תוספתא. התוספתא מסכמת לפעמים עם הירושלמי ולפעמים עם הבבלי
ולפעמים לא עם הירושלמי ולא עם הבבלי. כ"ב ע"א. — תוספתא
דר' חייא. תוספתא דר' אושעיא. תוספתא דבני כבל. תוספתא דבר
דליה. כ"ה. קמ"ג ע"ב.
תוספות. קונטרסי הירושלמי של בעלי התוספות היו חסרים. — בעלי

תיקונים.

י"ב ע"א שורה ב' מסוף העמוד אל אתר צ"ל על אתר. —
ט"ז ע"א שורה ח' כשמקדים מאמר הש"ס צ"ל כשמקדים הש"ס
מאמר. — י"ט ע"ב שורה ד' מסוף העמוד האדם צ"ל אדם. —
כ"א ע"א ש"ז מסוף העמוד לאה יתה צ"ל לא היתה. — כ"ט ע"ב
שט"ז של עבודה צ"ל של קרבן. — כ"ד ע"א שי"ג ממנות צ"ל
ממנות. — שם ע"ב שי"ד ממקום אחד צ"ל ממקום אחר. — כ"ח
ע"ב שי"ט הגיון שכלו צ"ל הגיון שכל. — ל"ב ע"א ש"ז ידוע צ"ל
ידועה. — ל"ד ע"א ש"כ הקשים צ"ל היקשים וכן צ"ל תמיד היקש. —
ל"ח ע"א שכ"ד תלמוד צ"ל תלמיד. — ל"ט ע"א ש"א בהוספה צ"ל
בהוספה. — מ' ע"ב שי"ד אחנו צ"ל מחנו. — מ"א ע"א שט"ז אם
אין צ"ל אם און. — שם ע"ב ש"ו מסוף העמוד במאמריו צ"ל
במאמרו. — נ"ד ע"ב ש"ו מסוף העמוד צ"ל ר' אטי, ר' אסי, ר' אלעזר
ר' חייא בר אבא, ר' אבהו. — ס"א ערך אביי ש"ה והלשון המאמר
צ"ל ולשון המאמר. — ס"ב ע"א ש"ח אהבא צ"ל אהבה. — שם
ע"ב שי"ט חנינא וא"כ צ"ל חנינא וא"כ. — ס"ד ע"ב שט"ו אתר
„רכותינו שכבכל אמרו חזרה שבועה“ יש להוסיף „למיני רכותינו שבא“
אמרו חזרה שבועה. — ע"ג ערך ר' הונא ש"א הוא רבי הונא צ"ל הוא
רב הונא. — ע"ח ע"א ש"ב מסוף העמוד דרבי צ"ל דברי. — ע"ח
ע"ב ש"ב ערך ר' בא צ"ל ר' אבא. — ע"ט ע"ב ש"ט מסוף העמוד
במקומותש הבאנו צ"ל במקומות שהבאנו. — ע"ט ע"ב ש"ד כדור
השני צריך להוסיף וכדור השלישי. — פ"ד ע"א שי"א מסוף העמוד
לא אסף צ"ל לא ידע. — פ"ט ע"ב ש"ז להכניס צ"ל להכנס. — צ"ע א
שי"ד מסוף העמוד נדרים פ"ו צ"ל פ"ה. — ק"א ע"א ש"ה בקביאת
צ"ל בקביעת וכן שם ש"ה. — ק"ב ערך ר' יוסי בן יוסי ש"ד הוה
אתו צ"ל אתי. — שם ערך ר' יוסי ביר' נהוראי ש"ב נהורא צ"ל
נהוראי. — קי"ג ע"א שט"ו המוסר רובם צ"ל המוסר ורובם. — קי"ט
ע"א ש"ג ותעבדון צ"ל תעבדון. — קל"א ע"א ש"א והוא היה צ"ל
אשר היה. — קל"ב ע"ב שי"א רבינו סעדיה צ"ל ר' סעדיה גאון. —
קל"ו ע"א שט"ו והוא מכלל צ"ל והוא כולל. — קמ"ד ע"א ש"ו
מסוף העמוד וראיית צ"ל וראיות. — שם שי"א מסוף העמוד
שכתבו צ"ל שכתבנו.

